

СЛУЦКІ ЗБРОЙНЫ ЧЫН 1920 Г.

У ДАКУМЭНТАХ
І ЎСПАМІНАХ

Бібліятэка часопіса
«Беларускі Гістарычны Агляд»

Выданьне кнігі фундавалі

*Кастусь Акула
Франціш Бартуль
Алег Васілеўскі
Кастусь Верабей
Кацярына Вініцкая
Валера Дворнік
Раіса Жук-Грышкевіч
Віталь Кажан
Сяргей Кажанец
Сяргей Капытка
Раман Кардонскі
Алеся Кіпель
Людміла Колін
Алесь Крыштаповіч
Віктар Ледзіновіч
Ала Орса-Рамана
Алекс Сільвановіч
Алекс Скрэбнікаў
Вячка Станкевіч
Ївонка Сурвіла
Іна Фанская
Уладзімер Цяліца
Алесь Чупрын
Антон Шукелойц
Ларыса Шалагонава
Міхась Якубовіч*

Асаблівая падзяка Віктару Камінскаму

**Слуцкі збройны чын
1920 г.
у дакумэнтах і ўспамінах**

Мінск
„Энцыклапедыкс“
2001

УДК 947.61 „1920“
ББК 63.3(4Бел)
С49

Сэрыя: Матар'ялы да беларускай гісторыі

Навукова-рэдакцыйная рада сэрыі:

Янка Запруднік, Вітаўт Кіпель, Адам Мальдзіс,
Віталь Скалабан, Юры Туронак, Лявон Юрэвіч.

Каардынатар: Генадзь Сагановіч.

*Укладаньне, падрыхтоўка тэкстаў, ілюстрацыяў,
заўвагі й камэнтары, паказальнікі:*

Аляксандра Гесь, Уладзімер Ляхоўскі, Уладзімер Міхнюк.

- С49** **Слуцкі** збройны чын 1920 г. у дакумэнтах і ўспамінах
/Ул.Ляхоўскі, Ул.Міхнюк, А.Гесь. — Мінск: „Энцыкла-
педыкс“, 2001. — 274 с.
(Бібліятэка часопісу „Беларускі Гістарычны Агляд“)
ISBN 985-6599-25-3

Гэтае выданьне, прысьвечанае гісторыі антыбальшавіцкага паўстаньня 1920 г. на Случчыне, уключае дакумэнтальныя матар'ялы з архіваў Беларусі, Літвы, Польшчы, Расеі, прэсавыя паведамленьні, ўспаміны ўдзельнікаў, а таксама дакумэнты з архіваў ҚДБ. Многія матар'ялы друкуюцца ўпершыню. Кніга дае шырокую панараму беларускага вызвольнага руху наконнадні, падчас і пасля ліквідацыі Слуцкага збройнага чыну.

УДК 392.78(476)(091)
ББК 63.3(4Бел)

ISBN 985-6599-25-3

- © „Беларускі Гістарычны Агляд“, 2001.
- © Уладзімер Ляхоўскі, 2001.
- © Уладзімер Міхнюк, 2001.
- © Аляксандра Гесь, 2001.
- © Беларускі Інстытут Гісторыі і Мастацтва, 2001.

ПРАДМОВА

У ліку народных паўстанняў ды выступленняў, што пракаціліся па краіне з 1918 па 1921 г., Слуцкі збройны чын вызначаецца нацыянальна-дзяржаўнаю афарбоўкай, згуртаванасцю збройных аддзелаў арганізаванага войска. Гэта была не стыхійная акцыя, спароджаная выбухам пратэсту супраць гвалту бальшавікоў ды палякаў у дачыненні да сялянства, у якога забіралі апошні хлеб і жывёлу. Зьяўленьне на Слуцчыне масавага руху за незалежную Беларускаю Рэспубліку ёсьць вынікам працы сьведомых беларусаў і незалежніцкіх асяродкаў, якія рупіліся на карысьць беларускае справы ды пашырэння нацыянальнае сьвядомасці тутэйшага насельніцтва. Дзейнасць беларускіх арганізацыяў прынесла свой плён. Кінутае зерне нацыянальнага адраджэння трапіла на добры грунт.

Случчына — сэрца Беларусі, а тутэйшае сялянства ды мяшчанства вызначаліся свабодалюбным характарам, прадпрымальніцкаю жылкай ды моцным краёвым патрыятызмам. Нават тамтэйшы праваслаўны клір (Случчына пераважна праваслаўны край) стаў на беларускія пазыцыі і спрыяў нацыянальна-культурнай справе ў павеце. Невыпадкава ў 1920—30-я г. менавіта слудкае сьвятарства найперш пацярпела ад бальшавіцкіх рэпрэсіяў. Яшчэ врта значыць, што сялянства Слуцкага павету было дастаткова заможным, яму было што губляць ад бальшавіцкіх экспрапрыяцыяў, было што бараніць. Жыхарства Случчыны пазьбегла жудасячых прымусовай эвакуацыі ў Першую сусветную вайну, сялянскія гаспадаркі ў павеце не былі так моцна пашкоджаныя ды разбураныя падчас ваенных дзеянняў, як гэта здарылася на Віленшчыне, Горадзеншчыне ды Берасцейшчыне. Толькі заможны гаспадар і сьвядомы грамадзянін пойдзе бараніць бацькаўшчыну. Тое, што прышлось на Случчыну польскія акупанты называлі «расейшчынай» ды «бальшавіцкай», характарызуючы ў сваіх справаздачах за 1919—1920 г. грамадзкія настроі тутэйшых жыхароў, на самой справе было нясьмелаю праявай беларушчыны. Мы нярэдка перабольшваем уплыў русіфікацыі ў Беларусі падчас існавання Расейскай імперыі. Яна не паспела яшчэ крануць глыбіню душы беларуса, уплыў гэты на «тутэйшага», аслабіва калі ён жыў у цэнтральнай ды заходняй частцы забранага краю, меў павярхоўны характар. Пад уплывам нацыянальна-вызвольнага руху нават антыбеларуская сутнасць г.зв. «западнаруссизма» паступова вымывалася ды запаўнялася беларускім нацыянальным зместам. Няма «западнаруссав» перайшлі на беларускія адраджэнцкія пазыцыі. Галоўная пагроза беларускаму руху пачынала зыходзіць якраз з іншага боку — ад ідэалёгіі бальшавізму, новае формы маскоўскага імперыялізму, які хаваўся і пад маскаю нацыянал-камунізму.

Гэтыя фактары, безумоўна, паўплывалі на характар і змест Слуцкага збройнага чыну. Захады падпарадкаваць сабе цывільную ўладу ў павеце

рабіліся беларускімі нацыянальнымі дзеячамі яшчэ падчас польскай акупацыі. Апагей развоу нацыянальнае рэвалюцыі на Случчыне настаў якраз восенню 1920 г., калі сялянства на сабе адчула «асалоду» большавіцкага рэжыму. Яно масава ўліваецца ў народны рух супраць акупантаў. Кліч паўстаўшага беларуса быў: «Прэч польскага пана ды маскоўскага камісара».

На чале масавага руху беларускага сялянства сталі актывісты мясцовых нацыянальных арганізацыяў. Тут варта адзначыць ролю Беларускае Рады Случчыны — палітычнага цэнтру Случкага збройнага чыну. Кіраўніцтва Рады, якое пераважна складалася зь беларускіх эсэраў, шмат зрабіла ў справе згуртаваньня шэрагаў беларускіх вайскоўцаў ды арганізацыі рэальнага супраціву маскоўцам. Тым ня менш былі выпадкі, калі палітычная барацьба ў самым лягеры незалежніцкіх сілаў, няўзгодненасьць дзеяньняў паміж палітычным кіраўніцтвам і камандзірамі збройных аддзелаў уносілі разлад у шэрагі змагароў. Апантанасьць эсэраў ідэямі ўсталяваньня ў Беларусі «дыктатуры працоўных масаў» ды сусветнае сацыялістычнае рэвалюцыі адштурхнула ад іх нямала патрыятычна настроеных людзей, найперш з боку афіцэрскага. Апошнія ня вельмі разьбіраліся ў пэрыпэтыях палітычнае барацьбы ды кіраваліся адным жаданьнем — аддаць свае сілы й веды на карысьць роднае зямлі і абараніць яе ад акупантаў. Аднабаковасьць палітычнага спектру беларускага вызвольнага руху першае паловы XX ст., калі ў ім пераважало сацыялістыя й левыя радыкалы, доўгі час перашкаджала справе згуртаваньня беларускага грамадзтва дзеля дасягненьня незалежнасьці краіны.

Ва ўмовах, калі сілы былі няроўныя, калі збройна моц маскоўцаў у некалькі разоў пераважала магчымасьці случкіх аддзелаў войскаў БНР, беларускія жаўнеры ды афіцэры выкарыстоўвалі тактыку партызанскае вайны. Рух случчак за незалежнасьць бацькаўшчыны безь перабольшаньня можна назваць, паводле выказваньня Кастуся Езавітава, Случкім паспалітым рушаньнем. Збройнае выступленьне 1-е Случкае брыгады стральцоў войскаў БНР паказала імперскай Маскве ды пыхлівай Варшаве, прадстаўнікі якіх, засядаючы ў той час у Рызе, па жывым рэзалі й дзялілі паміж сабою Беларусь, што беларусы ня зьмірацца з панаваньнем чужынцаў. І якімі б дамовамі ды актамі акупанты ні імкнуліся замацаваць сваё захопніцтва, прыйдзе час, і ўсё гэта распаўзецца, як струхлелыя ніткі, а паняволены народ здабудзе сваю Волю.

Гэтае выданьне ўвабрала максымальную на сёньня колькасць дакумэнтальных зьвестак пра змаганьне случчак за вольную Беларусь. Акрамя матэрыялаў, якія даўно шырока выкарыстоўваюцца ў дасьледаваньнях гісторыкаў, пададзена шмат новых, мала ці зусім невядомых раней архіўных крыніцаў, якія былі выяўленыя падчас працы над праектам. Гэта матэрыялы Нацыянальнага архіву Рэспублікі Беларусь, Беларускага архіву–

музею літаратуры й мастацтва, Нацыянальнага музею гісторыі й культуры Беларусі, Дзяржаўнага архіву Менскай вобласці, Дзяржаўнага вайсковага архіву Расейскае Фэдэрацыі (былы архіў Савецкай Арміі), Архіву Актаў Новых у Варшаве ды інш. Даводзіцца канстатаваць, што ў зборніку фактычна не прадстаўлены польскія дакумэнтальныя крыніцы (пададзены толькі адзін дакумэнт). Пра тое, што такія дакумэнты ў польскіх архіўных зборах маюцца, сьведчаць публікацыі гісторыкаў Зьбігнева Карпуса, Алега Латышонка, Вальдэмара Рэзмэра ды інш.

Зборнік складаецца з трох тэматычных разьдзелаў. Больш за палову выданьня займаюць архіўныя дакумэнты, прэсавыя паведамленьні ды рэпартажы. Яны ўключаныя ў «Хроніку падзеяў». Блёк «Галасы ўдзельнікаў Слуцкага збройнага чыну» складаецца з успамінаў былых слуцкіх паўстанцаў. У разьдзеле «Сьведчаньні 3-а кратаў» зьмешчаныя паказаньні былых удзельнікаў антыбальшавіцкага выступленьня, дадзеныя імі ў вязьніцах савецкага ГПУ—НКВД пасля арышту ў 1930—1940-я гг. ці падчас «вярбоўкі» (як гэта было ў 1927 г. у выпадку зь Ю. Лістападам). Гэтыя матэрыялы зьяўляюцца адмысловымі гістарычнымі крыніцамі, якія нельга аднесці ні да звычайных дакумэнтаў, што тварыліся ў час разгляданых падзеяў, ні да ўспамінаў, напісаных пазьней, якія адлюстроўваюць суб'ектыўнае стаўленьне аўтара да тае ці іншае падзеі. У сьледчых паказаньнях сфабрагаваных справаў, якія нярэдка выбіваліся гвалтам падчас допытаў, праўда мяжуе з нагаворам, рэальныя факты — з фальсыфікацыяй, адныя фактары ў «споведзях» зьявляюцца сьвядома падкрэсьліваліся, іншыя, часам вельмі істотныя — замоўчваліся. «Паказаньні» з архіваў савецкіх карных органаў даюць нам цікавую, нават сэнсацыйную інфармацыю, але іхная «адмысловасьць» абумоўлівае тую навуковую абачлівасьць, якой павінен трымацца дасьледнік, выкарыстоўваючы гэтыя матэрыялы ў якасьці гістарычных крыніцаў. У «Дадатак» ўключаныя тэксты музычных твораў, пра якія ёсьць узгадкі, што яны сьпяваліся падчас збройнага чыну ці былі прысьвечаныя памяці слуцкіх паўстанцаў. Песьні, якія запісала дасьледніца Марына Сідаровіч на Случчыне на пачатку 1990-х гг., друкуюцца ўпершыню. Зьмешчаная мапа Слуцкага павету і інфармацыя пра уніформу вайскоўцаў 1-е Слуцкае брыгады. Выданьне зьмяшчае каля 70 ілюстрацыяў. У канцы зборніка зьмешчана звыш 200 камэнтароў ды заўвагаў: біяграфіі ўдзельнікаў падзеяў, гістарычныя звесткі пра іншыя чыннікі ды факты, што ўзгадваюцца ў дакумэнтах.

Пры публікацыі матэрыялаў укладальнікі зборніка прытрымліваліся найперш тых рэкамендацыяў і прынцыпаў, што склаліся ў айчынай археаграфіі пры выданьні навукова-дакумэнтальнай літаратуры. Зьмешчаныя дакумэнты ды іншыя матэрыялы падаюцца пераважна паводле храналёгічнага прынцыпу, за выключэньнем тых выпадкаў, калі для зручнасьці карыстальніка асобныя дакумэнты, тэматычна зьвязаныя паміж сабой, а таксама газэтныя паведамленьні ды рэпартажы таго самага пэрыёдыка, калі яны складаюць значную колькасьць, скампанаваныя разам, адным

блёкам, у храналягічнай паслядоўнасці і не «разрываюцца» ў тэксьце іншымі дакумэнтамі. Дата стварэння дакумэнту альбо яго нага апублікавання ў пэрыёдыку ці ў літаратурным выданні падаецца адразу пасля загалова дакумэнта ці блёку дакумэнтаў.

Тэксты ўсіх матэрыялаў пададзеныя паводле аўтэнтыха, з захаваннем правапісу арыгінала (за выняткам відавочных артаграфічных памылак, а таксама ў выпадках, калі з прычынаў тэхнічнага парадку не пазначалася «ў»). Для публікацыі ў зборніку найчасцей выкарыстоўваліся тэксты арыгіналаў, а пры іх адсутнасці — першадрукаў. Іншамоўныя дакумэнтальныя крыніцы (на польскай ды расейскай мовах) падаюцца без перакладу. Пропускі тэксту ў дакумэнтах, аднаўленьне тэксту, а таксама выпадкі расшыфроўкі ініцыялаў ды прозьвішчаў узгаданых у тэксьце асобаў пазначаюцца квадратнымі дужкамі — [...]. Імёны ды прозьвішчы згаданых у тэксьце асобаў, а таксама геаграфічныя назвы былі па магчымасці ўдакладненыя.

Пасля тэксту адпаведнага дакумэнта падаюцца архіўная сыгнатура, тэхнічная характарыстыка крыніцы, а калі дакумэнт публікаваўся раней — сыгнатура пэрыёдыка, дзе ён упершыню быў надрукаваны. Калі мелася толькі копія дакумэнту ды маюцца звесткі пра іншыя ягоныя копіі ў архівах — падаюцца і гэтыя звесткі.

...

Укладальнікі зборніка імкнуліся максымальна аб'ектыўна адлюстраваць падзеі 80-гадовай даўніны. У матэрыялах выдання без кан'юнктурных замоўчванняў ды ідэалогічнае «рэтушы» паказаныя тагачасныя падзеі, адлюстраваны погляды як саміх удзельнікаў антыбальшавіцкага збройнага чыну, так і іхных ворагаў. Думаецца, прачытаўшы гэтую кнігу, уважлівы чытач зможа разабрацца ў пэрыпэтых таго складанага для нашай краіны часу, уявіць трагізм і адначасова веліч зьдзейснага слуцкімі патрыётамі Беларусі.

Распрацоўнікі праекту шчыра дзякуюць усім людзям, якія бескарыліва дапамагалі ў падрыхтоўцы выдання і безь якіх гэтая кніга наўрад ці ўбачыла б святло. Пэрсанальна з гэтае нагоды хацелася б узгадаць Тацяну Архіпенку, Тацяну Воранаву, Зьмітра Герасімовіча, Генадзя Дубатоўку, Ганну Запартыку, Тацяну Кекелеву, Арсеня Ліса, Валер'я Пазынякова, Надзею Саўчанку, Уладзімера Цярохіна, Яўгенію Шымчук, Лявона Юрэвіча, а таксама праваабарончы цэнтар „Вясна“. У значнай ступені нашая кніга — грамадзкая ініцыятыва свядомых беларусаў, для якіх справа вызвалення бацькаўшчыны не чужая, а кроўная.

Уладзімер Ляхоўскі

ХРОНІКА ПАДЗЕЯЎ

**Беларускі вызвольны рух у Слуцкім павеце
ў 1919—1921 гг.**

ДОПІС СА СЛУЧЧЫНЫ Ў МЕНСКУЮ ГАЗЭТУ «ЗВОН»¹

18 кастрычніка 1919 г.

У часе нямецкай окупацыі беларускі рух у павеце бадай што саўсім замер, работа вялася толькі хатнім спосабам людзьмі, блізка стаячымі ля беларускай справы і то не саўсім ахвотна. Прычынай гэтага былі розныя політычныя стасункі ў Расіі, а потым у Гэрманіі. Посьле прыходу бальшавікоў і з працай З. Жылуновіча², з паяўленьнем яго вядомага ўсім «маніхвэсту»³ беларуская справа, здавалася, разьвіваецца шырэй, але скора ўсё замоўкло і вырысавалося тое, што Беларусі і беларускага народу ізноў няма.

У цяперашні час справа стаіць далёка ня лепей. Польская ўласць хоць і ня бьець саўсім па беларускаму руху, але ўсё ж такі спрыяе сваім інтарэсам болей.

Усё гэта само сабой цяпер вее іх духам, і яны сталі панамі палажэньня, горшыя стасункі відаць са стараны інтэлігэнцы, каторая ня знае сама, чаго хоча. Не на іх старане цяпер сьвята, не яны сталі бліжэй да палітычнага руху, а ўсё—ж яны, інтэлігэнты, ня хочуць прызнаць, што ёсьць беларуская мова і беларускі народ.

Прыходзіцца крута ў тым, што ня знаюць польскага языка, а сваёй роднай мовы, хоць знаюць, да карыстаць ня ўмеюць. А добра не разумеюць таго, што час ужо працаваць над адраджэньнем сваёй бацькаўшчыны, даўно пара ўжо пазбыцца гнёту чужых і тварыць самым сваё культурнае жыцьце.

Стыдна, паны інтэлігэнты! Што скажа вам прачнуўшыся ад векавога сну народ беларускі?

Тутэйшы.

Звон. 1919. 18 кастрычніка.

ЛІСТ ЧАСОВАГА РЭВІДЭНТА* БЕЛАРУСКАЕ ШКОЛЬНАЕ РАДЫ МЕНШЧЫНЫ⁴ ПА СЛУЦКІМ ПАВЕЦЕ ЮРКІ ЛІСТАПАДА⁵ ДА СЫМОНА РАК-МІХАЙЛОЎСКАГА⁶

1 лістапада 1919 г.

Паважаны Пане Старшыня!

Ужо тры дні, як я прыехаў да дому. На дарозе з Менска да Слуцка я прыпыняўся ў вёсках і абгаварваў школьную справу і раздаваў газэты.

Прыехаўшы ў Слуцк, я пашоў да пана Начальніка павету, ён даў мне паперу, каб ніхто мне ні шкодзіў, і сам выказаў, што ён рад усімі жыламі памагаць беларусам. Пан школьны інспектар тэж добра аднёсся да мяне.

Пан Асьвяціцкі⁷ вельмі рад, што Вы паслалі працаўніка па школьным справам.

Што датычыць пана Абрамовіча⁸, то ён, прачытаўшы Ваша пісьмо, спужаўся, бо ён да гэтага часу яшчэ і ня думаў працаваць на карысьць Беларусі. Сядзіць сабе ў польскай канцыярыі і запісвае ўхадзячыя і выхадзячыя паперы. Ён кажа, што ў Слуцкім павеце людзі ня хочуць адчыняць Беларускіх школ. Усё тое, што я пачуў ад Абрамовіча, паказвае, што ён зусім не беларус, а паляк, ён посьле службы ходзіць па Слуцку ў польскіх галунох (пагонах).

Тым часам я, ня слухаючы пана Абрамовіча, пашоў па бліжэйшых вёсках ад Слуцку, каб даведацца, ў якім стану знаходзяцца вясковыя школы. Я даведаўся, што з адзінаццаці вясковых школ Слуцкае воласьці адчынена толькі адна школа расейская. Што датычыць беларускіх школ, то ні адзін настаўнік пра іх ніц нічога ня ведаў, а прыгавары^{**} падаюць, каб адчыніць хоць якую школу. Наагул сказаць, амаль што ня ўсе школы падалі заявы, каб адчыніць Расейскую школу з польскаю моваю^{***}.

Значыцца, праканаўшыся аб тым, што пра беларускую школу ніхто ня ведае, ці можна такую адчыніць, ці не, дык я за гэтыя два дні пабываў у дзвёх вёсках на бацькоўскіх сходах і вытлумачыў ім добра пра школьную справу, дык яны, усе як адзін, згадзіліся адчыніць беларускую школу. Гэта ў дзвёх вёсках. На сходах было

* Інструктар.

** Мэмарандумы, прынятыя на сходах вясковых грамадаў на адрас польскай акупацыйнай адміністрацыі з просьбай адкрыць у той ці іншай вёсцы ці мястэчку школу.

*** З польскаю моваю як прадметам навучаньня.

больш як па 100 душ бацькоў. Толькі напісалі ў прыгавары такую згоду, што пачануць вучыць па-беларуску тады, калі будуць прысланы ім беларускія падручнікі. Цяпер настаўнікі гэтых дзевяці школ скардзяцца на тое, што ў іх па 2 камплекты, і тутэйшая ўлада зачыняе другі камплект, тым часам у школах будзе больш як па 100 вучняў. Ці мае ўлада право зрабіць гэта? Я на кожным шагу тлумачу ўсім, як блізкім, так і далёкім людзям, пра Беларускаю Школьную справу і з усіх бакоў чую прыхільнасьць і прыемнасьць, але як ім дасюль ні было вядома ўсё гэта, дык я прасіў бы Вас, каб Вы паклапаціліся, каб можна было па ўсіх вёсках зрабіць другіе сходы, на якіх быў бы прадстаўнік-беларус, і я спадзяюся, што на ўсіх сходах галасавалі бы за беларускую школу. Толькі ці можна гэтак зрабіць будзе, бо я кажу, што сходы амаль што ўсе адбыліся, дык можа ня можна скасаваць стары прыгавар?

Во усё тое, што я пасьпеў за гэтыя тры дні зрабіць і даведацца. Цяперачы я Вас прашу, пане Старшыня Школьнай Рады Меншчыны, каб Вы назначылі мяне назаўсёды рэвідэнтам Беларускіх школ Слуцчыны, бо тые, на каго Вы так спадзяваліся, нават і ня думаюць аб сваіх абавязках, гэта я кажу пра Абрамовіча.

Пры тым, калі я толькі буду часова рэвідэнтам, а потым не, дык я застануся ў разьбітага карыта, бо школы ўсе будуць заняты, і я застануся бяз куска хлеба.

Працую дзень і ноч, каб як зрабіць лепей і больш адчыніць беларускіх школ. Прысылайце ўсе пастановы і інструкцыі і беларускіх падручнікаў. Яшчэ кажу, што школ вельмі мало адчынена, прыгавары пададзены, і чакаюць рэзальюцыі начальства.

С пашанай Ю. Лістапад.

Пішэце як найхудэй.

Яшчэ, пане Старшыня, дабаўлю.

У мяне натта шмат знаёмых настаўнікаў вясковых школ. Яны, даведаўшыся, што я прыехаў з Менска, гэтыя тры вечары чалавек па дзесьці прыходзілі даведацца пра школы. Ём я растлумачыў як належыць быць, і ні адзін з іх ні мае нічога проціў і кожны згаджаецца ўвесці ў сваёй школе беларускую мову, хоць гэтага ў іхніх прыгавары і ні напісана. Толькі яны просяць, каб атрымаць адкуль-нібудзь беларускіх падручнікаў і рады пабываць на курсах Беларусказнаўства, якіе маюцца ў хуткім часе адчыніцца ў Слуцку.

Гэта ўсё добра. Але як жа мне зрабіць з тым, што я ўсіх валасцей аб'ехаць за месяц ці тыдняў за тры не пасьпею, бо ў кожнай воласці ёсьць больш як па дзесьці вясковых школ, дык у гэтым

выпадку я бы Вас прасіў, каб Вы там у Менску выпрацавалі такую абвестку, у якой бы ўся Беларуская Школьная справа была добра вытлумачана. Потым у значнай колькасці такіх абвестак прыйшліце ў Слуцк, а мы тут разашлём іх па ўсіх куткох Случчыны. Тады я спадзяюся, што ў кожную пачатковую школу ўвядуць самі настаўнікі беларускую мову. У нас у Слуцку няма яшчэ ні школьнае павятовае рады, ні нацыянальнага камітэту. Гэтымі днямі ўжо выберам, бо будзе сход, здаецца, сёння ўвечары па гэтым пытанням.

Працаўнікоў-беларусаў у нас нагта мала. Людзі добрыя, спрыяючыя Беларусі, гэта Асьвяцімскі, Петрашкевіч⁹, старшыня Беларускага гуртка Бараноўскі¹⁰, а на Абрамовіча яны тэж ні маюць ніякае надзеі. Што будзе зроблена мною за гэты тыдзень, дык я напішу, і як адчыняцца белар. школы, то напішу дзе і колькі іх будзе.

Ю. Лістапад.

*НАРБ, ф. 604, воп. 1, спр. 2, арк. 146—148. Аўтэнт., рук.
Апубл.: Спадчына, 1994. №6. С. 71—73.*

З АРТЫКУЛА ЯНКІ КУПАЛЫ¹¹ «МОЛАДЗЬ ІДЗЕ»

15 лістапада 1919 г.

[...]Сягодня кожны, каму не атуманіла расійская і польская рэакцыя мазгоў, адчуе і разумее, які шырокі размах прыняла наша справа над адбудаваньнем сваёй незалежнай Бацькаўшчыны!

Цяпер, браты, ідуць сыны беларускіх мужыкоў, ідзе наша беларуская моладзь!

Сягодня ў нас творыцца армія, творыцца рукамі гэтай самай гарачай беларускай моладзі, ствараюцца па гарадох, мястэчках і вёсках беларускія нацыянальныя камітэты, усё рукамі той жа самай беларускай моладзі; нацыянальнае беларускае жыцьцё пачынае кіпець, палаць праўдзівым, вечным і жыватворным полымем.

Мы жывем і будзем жыць, бо з намі і беларуская вёска.

[...] Але што цікавейшае: перада мной ляжыць беларуская часопісь «Наша Каляіна»¹². Выдана яна [ў] Слуцку! Слуцк — павятовы гарадок — куды яму, здавалася бы, лезьці ў людзі ды яшчэ з сваёй газэтай! Аднак палез. Беларуская душа, як бачым, — жывучая, творчая, як яе не заганяй у казіны рог, а яна збудзіцца і затрапечацца. Мала таго: гэта часопісь зьяўляецца органам беларускай нацыянальнай злучнасьці «Кветка-Папараці»¹³, каторая сваю чыннасьць пашырала на ўвесь Слуцкі павет і навет далей, за яго межы.

Гэта папраўдзе, як у песьні сьпяваецца:

«А ў Слуцку на рыначку сталася праява!»

Так, сябры, гэта вялікая праява!

Адбудаваньне незалежнасьці Беларускай Дзяржавы бярэ ў свае рукі наша моладзь.

Чэсьць і слава табе, беларуская моладзь, паўстаючая з пад беларускай саломенай страхі!

Ты сама сваімі рукамі адбудуеш сабе і сваім патомкам лепшую і сьвятлейшую будучыну.

На бок з дарогі, панове і гаспада з Захаду і Ўсходу!

Беларуская моладзь ідзе!

К-а.

Беларусь¹⁴. 1919. 15 лістапада.

**СТАТУТ
СЛУЦКАГА БЕЛАРУСКАГА КУЛЬТУРНА–ПРАСЬВЕТНАГО
ГУРТКА «ПАПАРАЦЬ–КВЕТКА»***

Не пазьней за 18 лістапада 1919 г.

1. «Папараць–Кветка» есьць культурна–прасьветны гурток, заданьня якога — працаваць дзеля адраджэньня культуры бацькаўшчыны і падрыхтаваць сваіх сяброў на сьвядомых грамадзян, якіе б у будучыне маглі аддаць сваю моц на карысьць Беларусі.

2. У «Папараць–Кветку» могуць паступаць беларусы без розьніцы полу і рэлігіі.

3. Усе жадаючыя паступіць у «Папараць–Кветку» павінны падаць заяву ў праўленьне гуртка з абяцаньнем выпяўняць статут і пастановы агульных сходаў.

4. У гурток прымаюцца толькі тыя, за якіх паручыцца ня меней двух сяброў.

5. Сябры «Папараць–Кветкі» дзеляцца на паўнамоцных і спрыяючых; у паўнамоцныя прымаюцца грамадзяне, маючыя ня меней сямнаццаці гадоў; у спрыяючыя прымаюцца толькі вучні да сямнаццаці гадоў. Усе нявыпяўняючыя пастаноў сходаў і статута выключаюцца з гуртка.

6. Спрыяючыя сябры маюць право аднаго дарадчаго голасу.

7. Гутарка між сябрамі павінна вясціся толькі на беларускай мове.

8. Гуртком кіруе праўленьне, выбранае з ліку паўнамоцных сяброў простым, роўным і патаемным галасаваньнем срокам на паўгода. Лік праўленьня ня павінен перавышваць 7 (сямі) сяброў, якое можа перавыбірацца і да пары, калі яно згубіло даверыя гуртка. Кантроль над гуртком належыць вышэйшай беларускай уладзе.

9. Праўленьне, як выканаўча ўлада, працуе адно в лінях** пастановаў, дадзеных яму агульным сходам.

10. Агульныя сходы павінны сазывацца па заяве дзеля гэтаго ня меней пяці сяброў і адзін раз у месяц дзеля адчота а працы праўленьня.

11. «Папараць–Кветка» можэ закладаць беларускія культурна–прасьветныя гурткі па ўсяму Слуцкаму павету і закладаць курсы

* Назва дакумэнта.

** У межах, у рамках.

беларусазнаўства дзеля і зучэння эканамічнага, гістарычнага і культурнага жыцця Беларусі.

12. «Папараць-Кветка» ўстрайвае скарбоначныя зборы ахвяр і ўселякія ігрышча і лекцыі дзеля павелічэння свае эканамічнае моцы.

13. «Папараць-Кветка» выдзельвае із свайго ліку «Таварыство Беларускай Драмы і Камэдыі», якое дзеліцца на сэкцыі: літэратурну, артыстычну і харальну.

14. «Папараць-Кветка» мае бібліятэкі на мейсцы і рухомыя дзеля павету.

15. Гурток можа выдаваць які-небудзь друкованы орган.

16. Дзеля паверкі спраў гуртка выбіраецца агульным сходам кантрольная камісія з паўнамоцных сяброў у ліку пяці чалавек.

17. У здарэнні ліквідацыі гуртка выбіраецца агульным сходам ліквідацыйная камісія з паўнамоцных сяброў і прэстаўніка ад вышэйшай беларускай улады, якія перадаюць справы гуртка беларускаму нацыянальнаму камітэту* альбо ўладзе, заменяючай яго, а грошы на карысьць якога-небудзь беларускага гуртка па пастанове «Папараць-Кветкі».

18. «Папараць-Кветка» мае пячатку з надпісамі: «Слуцкі Беларуска-Культурна-Прасьветны Гурток «Папараць-Кветка»».

19. Гурток мае свой нацыянальны штандар.

20. Праўленьне «Папараць-Кветкі» заўсягды знаходзіцца ў г. Слуцку, Менскай губ.

21. Гэты статут можа з'іначвацца па пастановам агульных сходаў «Папараць-Кветкі» с пацьвярджэньнем пераменаў вышэйшай Беларускай Уладай.

Старшыня Ян. Ракуцька¹⁵

Пісар С. Бусел¹⁶

Статут зацьверджаны Белар[ускай] Шк[ольнай] радай Меншчыны 18/XI—1919 г. №262.

Стар[шыня] Рак-Міхайлоўскі

Пісар Я. Лук'янчык¹⁷

НАРБ, ф. 604, воп. 1, спр. 3, арк. 115—116. Аўтэнт., рук.
Маецца пячатка гуртка «Папараць-Кветка».

* Павятоваму беларускаму нацыянальнаму камітэту.

ЧАСОВЫ СТАТУТ БЕЛАРУСКАГА НАЦЫЯНАЛЬНАГА КАМІТЭТУ СЛУЧЧЫНЫ¹⁸

Лістапад—сьнежань 1919 г.

Часовы Беларускі Нацыянальны Камітэт Случчыны ёсьць вышэйшая беларуская безпарцейная арганізацыя павету і Слуцка.

1) Мэтаю яго пастаўлена пашыраць нацыянальнае пачуцьцё паміж беларусамі і дапамогі ім у духоўным і матэрыяльным жыцьці, дзеля чаго: а) пашырае грамату, б) нацыянальную літэратуру, в) прымае стараньня аб пашырэнні беларускіх школ, г) арганізуе выдавецтва, д) гурткі: культурна-просьветныя і сельскагаспадарскія, е) каапэратывы, ж) дапамогу безпрацоўным і бедным жыхаром Случчыны, з) лекцыі і курсы беларусазнаўства. Уходзіць да польскае ўлады з прозьбамі аб палепшаньні агульнага і прыватнага жыцьця беларусаў. Выпаўняе паручэньня Менскага Беларускага Нацыянальнага Камітэта¹⁹. Кантралюе працу беларускіх нацыянальных арганізацый Случчыны і зывае зьезды прадстаўнікоў нацыянальных арганізацый.

2) Камітэт складаецца з сяброў, выбраных беларусамі м. Слуцка на агульным сходзе 1-га лістапада 1919 году, якім прадстаўлена Камітэту права кааптаваць у лік яго сяброў свядомых беларусаў.

3) Часовы Беларускі Нацыянальны Камітэт выдзяляе з сябе прэзідыум з пяці сяброў: Старшыні, двух яго сяброў, скарбніка і пісара. Прэзідыум вядзе працу Камітэту і ёсьць адпаведны яго орган.

4) Грашовы фонд Камітэту складаецца з асігнаваній Польскае ўлады ад каштарысу Менскага Нацыянальнага Камітэту, афіяр і ігрышч, а таксама і лекцыяў.

Часовы Нацыянальны Беларускі Камітэт мае сваю печась: Часовы Беларускі Нацыянальны Камітэт Случчыны, а пасярэдзіне — «Пагоня».

А. Бараноўскі, Асьвеціцкі, Цяцёрскі, М.Кучынскі, В.Русак²⁰, Жаўрыд²¹.

НАРБ, ф. 368, воп. 1, спр. 40, арк. 11. Завераная копія, маш. Маецца пьчатка Белнацкаму Случчыны. Агубл.: Спадчына. 2000. №3. С. 6—7.

ЛІСТЫ РЭВІДЭНТА ЧБНК ПА СЛУЦКІМ ПАВЕЦЕ АНДРЭЯ БАРАНОЎСКАГА Ў МЕНСК

Студзень — люты 1920 г.

Таварыш* Трафімаў²²!

Хаця яшчэ мая праца не дала вялікіх знакаў, але ўсё ж такі, дзякуючы таму, што едзе чалавек, пасылаю а сабе маленькую вестку. З прыездам у Слуцк я зьвернуў увагу на арганізацыю павятовае Школьнае рады Слуцчыны. Не маючы магчымасці склікаць сход беларусаў, мною заложана часовая рада, паперу а зацьверджэньні якое пры гэтым пасылаю. Аб гэтым жа мною паслана папера і Павятоваму старасьце. Уважна прашу найскарэй зацьвердзіць раду, даць ёй датычачыя яе дырэктывы і выслаць усё гэта чэраз падаўцу гэтага, нашага сябра, Русака, бо, здаецца, праца будзе. Быў ужо на павеці. Агульнае ўражаньне вельмі добрае. Сялянства, пачуўшы словы праўды, ідзе насустрач з адчынянай душою. У кожным слове іх чутна скарга на палякаў. Відна вялікая запужанасьць сялянства цяперашняй уладай, так што трэба доўга з імі гутарыць, штоб пачуць ад іх даверчывае слова. У вёсцы Ліпнікі Цароўскае воласьці вучыцель ужо даўно пачаў знаёміць дзяцей з беларускай мовай, і сам чалавек вельмі спрыяючы беларускаму руху, але зазначыць у пратаколе а звароце школы з расейскай на беларускую не здарылася дзеля таго, што школа існуе для трох вёсак і склікаць сход было не мажліва. Тут я залажыў культ.—прасьв. гурток «Весковая Зорка», статут якой прывезу на зацьверджаньне. На Коледы ўстрайваюць беларускае ігрышча. Ставіць будучь «Антось Лата» і «На дарозе жыцьця». Гурток мае на мэці пашыраць сьведамасьць па суседніх вёсках, гдзе будзе закладаць чытальні. У вёсцы ёсьць не мала людзей асьвечаных, спрыяючых беларускаму руху, якія, мне здаецца, прынесуць нямала карысьці. У вёсках Паўстынь і Валаты Цароўскае воласьці і ў вёсцы Ёсерно Пагоскае воласьці ўдалося зьвярнуць расейскія школы на беларускія. Пратаколы сялянства ёсьць, толькі ня ведаю, як прыдзецца сварыцца з паветовым інспектарам, бо ён згаджаецца на выкладаньне беларускае мовы толькі там, дзе вучыцель скончыў беларускія курсы. Тут павінна зрабіць што колечы Школьная Рада Меншчыны. На мой погляд, Рада павінна перш—наперш напіраць на палякаў у адтрыманьні грошаў дзеля скарэйшага заснаваньня ў Слуцку вучыцельскіх курсаў, чаго вельмі чэкаюць і ўсе вучыцелі. Як ча-

* Гэта быў традыцыйны партыйны зварот у бальшавікоў і сяброў іншых сацыялістычных партыяў (у прыватнасьці, у беларускіх эсэраў).

совы крок, рада павінна зазначыць паляком, што яна згодна, каб вучыцелі выкладалі беларуску мову і да сканчэння імі курсаў. Селянскія пратаколы я пасылаю паветоваму інспектару, а копіі Школьнай Радзе, якая павінна ўвайсці ў згоду з інспектарам і зацверджаць школу, а таксама даваць школе беларускія падручнікі. Прашу паведаміць Раду, што дзеля школ беларускіх наш гурток выдае кнігі безплатна.

У вёсцы Заградзье Цароўскае воласьці залажыўся беларускі кооператыву «Гаспадар», пры якім мною заложана беларуская чытальня. Сялянство вельмі цікавіцца палітыкай, аб чым прыходзіцца гаварыць ня мала. Прывезу многа дакументаў. Не малое значэнне мае чытаньне вершаў. На чытаньне адводзіцца ня мала часу, а ў вёсцы Паўстынь, па запыту сялянства, чытаў часоў паўтара. Газэта расходзіцца добра. Нават у самых далёкіх вёсках здарвалася знаходзіць нумеры «Беларусі». У прадмесці м. Слуцка — Остраў заснована беларуская чытальня «Бацькаўшчына».

Нашоў у Слуцку прыхільніка беларускага, папа²³, які з амвона гаварыў сялянам а Беларусі і а патрэбі яе нацыянальнае незалежнасці. Быў у яго на кватэры і вёў размову. Даклераваў і далей настаўляць сялян у гэтым кірунку. Прасіў прысылаць газэту і літэратуру. Заўтра еду ізноў, і, мусіць, не здарыцца напісаць ужэ і да прыезда ў Менск, бо не думаю, што здорыцца быць раней і ў Слуцку.

Будзь ласкаў, напішы, што дзеецца ў Менску наогул і асабіста ў нашых палітычных колах. Сялянство выносіць поўнае негадаваньне а здарэнні з Радаю²⁴. Прывезу дакументы. З Русаком гавары аб усім. Гэта пэўны наш працаўнік у ва ўсіх кірунках.

Будзь здароў, дзяцка Трафімаў, паважаючы Вас А. Бараноўскі.

P. S. Прашу чэраз Русака напішы, якія абавязкі школьнага рэвідэнта і ці магу я ці Школьная Рада рэкамендаваць на Слуцкі павет рэвідэнта і якая яму пэнсія. А. Б.

*НАРБ, ф. 604, воп. 1, спр. 2, арк. 153—153. Аўтэнт., рук.
Апубл.: Спадчына. 1994. № 4. С. 73—74.*

**Даклад
а школьным і нацыанальным становішчы
ў Слуцкім павеце***

З'явіўшыся ў Слуцк, я перш—наперш, аб чым я ўжэ пісаў раней, звернуў увагу на арганізацыю часовай павятовай Школьнай Рады²⁵, выходзячы с таго погляду, што, пачынаючы школьную працу ў павеце, павінно быць і афіцыйнае школьнае прадстаўніцтва. У склад Рады, загадзе атрымаўшы згоду, мною былі ўведзены: вучыцель беларускай гімназіі²⁶ — Петрашкевіч, вучыцелька тае ж гімназіі — Ярэц²⁷, і як прадстаўнік Слуцкага Нацыанальнага Камітэту — Асьвецімскі. Рада з пашырэннем працы карыстаецца правам кааптацыі. А заснаваньні школьнай рады мною паведамлены павятова стараста і паслана папера а зацвержэньні ў школьную раду Меншчыны. Павеатовы стараста запатрэбаваў, каб школьная рада к 1 чыслу кажнаго месяца паведамляла яго а сваей працы. Мне не вядома, ці гэта законнае трэбаваньне старасты, ці гэта яго асабістае пажаданьне? Ад Старшыні ж Рады Меншчыны я адтрымаў паведамленьне, што ён рады Слуцчыны не зацвержае, а прапануе прыцягнуць к працы шырэйшыя кругі грамадзянства, асабліва арганізацыі павятоваго настаўніцтва і беларускіе культурна—прасьветныя гурткі. На гэта мой погляд такі.

Павеатовае настаўніцтва яшчэ не арганізавана, і хаця паміж імі многа беларусоў, але іх трэба найці, згуртаваць, інфармаваць і тады прыцягаць к працы. Культурна—прасьветныя гурткі таксама не згуртованы, ня маюць ніякіх стасункаў з цэнтравым пав. беларускім прадстаўніцтвам, бо яны разсыпаны па ўсяму павеце. Што ж датычыць местоваго гуртка «Папараць—Кветка», то ён заўсёгды з'яўляецца падпараю ўсіх беларускіх арганізацый у Слуцку. Наагул жа грамадзянство Слуцчыны, хаця і асьведамлена а беларускіх справах, але паміж яго ёсьць і людзі рэакцыйнага настрою, а затым, на мой пагляд, раптоўна прыцягнуць к працы іх было нельга, бо гэтым магчыма, што можна было папсаваць нават справу. Выходзячы з гэтаго становішча, мною і была заложана часовая рада, якой, нягледзячы на тое, што яна яшчэ не зацверджана, прапанавано распачаць працу. З свайго ж боку, я буду ўсё ж такі прасіць раду Меншчыны зацвердзіць раду Слуцчыны да часу арганізацыі павету.

Павеатовы стараста паведаміў школьную раду Слуцчыны, што атпушчэны грошы на беларускіе вучыцельскіе курсы ў Слуцку. Дзеля выясьненьня гэтаго пытаньня і наагул школьнаго я звярнуўся да павятоваго школьнаго інспектара, які саўсім не згаджаецца на за-

* Назва дакумэнта.

снаваньне курсаў, адмаўляючыся тым, што настаўніцтва будзе адорвана ад свае школьнае працы. Што ж датычыць звароту расейскіх школ на беларускіе, то з гэтым ён гэтак сама не згадзіўся, кажучы, што сялянство ўжо высказала сваю волю пры адчыненні школ, зазначыўшы ў пратаколах, на якой мове ім пажадана выкладаньне навукі ў школе. После размовы ён сказаў, што пытаньне а школе і а курсах ім будзе паднято на з'ездзі інспектароў у Менску, які адбудзецца ў палавіне гэтага месяца.

Не зважаючы на отпаведзь інспектара, я ўсё ж такі, выехаўшы на павет, па мажлівасьці ці зварочваў школы ці ўводзіў выкладаньне беларускае мовы. Да гэтага часу, як паведаміў мяне інспектар, у павеце значыліся гэтакія беларускіе школы: у вёсцы Старыца Пукаўскай вол. — наст. Зенюк²⁸ і Боборэка²⁹; Русакі Пукаўскай вол. — наст. Люба Зенковіч³⁰; Варкавічы Слуцкае вол. — наст. Лістапад; Паварчыцы Старобінскай вол. — наст. Альжбета Пракапчук³¹ і ў Грыцэвічах тае ж вол. 2-х клясова школа, гдзе ўва усіх камплектах выкладае бел. мову Матрэна Калацкая. Мною ж на бацькоўскіх сходах звернуты на беларускіе гэт. школы: у вёсцы Паўстынь і Валаты Цароўскае воласьці, Ёсерно Пагоскае воласьці і Весёя Слуцкае воласьці. Усе пратаколы перзданы мною паветовай Школьнай Радзе, якая і павінна ўвайці ў паразуменьне з школьным інспектарам. У школах жа, дзякуючы прыхільнасьці настаўнікаў, зразу пачалося выкладаньне беларускае мовы, канешне, без згоды інспектара. У вёсцы ж Ліпнікі Цароўскае воласьці заложан культ.-прасьв. гурток «Весковая зорка», старшынёю якое абобран мейсцовы вучыцель Бараноўскі³². Гурток мае на мэце пашырэнне белар. сьведомасьці ў суседніх вёсках Боркі, Таліца, Заградзье, Паўстынь, гдзе маюць залажыць чытальні. У вёсцы Весёя заложан гэтак сама гурток «Польме», старшынёю якога абобран Губчык — вясковы жыхар. У прадмесьці Слуцка — Остраў заложана чытальня «Бацькаўшчына» — падорган «Папараць-Кветкі». Як паведамяюць з вёскі Татуры Пукаўскай воласьці, існуючая там польская школа мае расейскі камплект. Там ведзецца поўнае апаячваньне дзяцей. Мала таго, што ўсіх беларускіх дзяцей каталіцкае веры ўзгадоўваюць у польскім духу, але маюць уплыў і на дзяцей праваслаўных. Ёх заманьваюць у польскі камплект падарункамі і ўтаварамі, перайці ж з польскага камплекта ў рускі саўсім забароняно. Дзеці польскага камплекта — каталікі смеюцца з дзяцей праваслаўных, што вы мужыкі і гаворыце па-мужычу, а нас учыць гаварыць па-панску. Гэта ўсё вынікі працы польскіх настаўнікаў і тутэйшага ксэндза. Круціць дзіцячы розум іезуіцкімі выдумкамі — гэта ўжэ такая подласьць, якой сьвет даўно не бачыў.

Многа ў працы магло б дапамагчы настаўніцтва, якое ў сваёй большасці з вялікаю прыемнасьцю сустрачае беларускі рух і добра спраўляецца з выкладаньнем мовы, навет не скончыўшы курсаў. Пажаданым было б, каб найхутчэй былі адчынены ў Слуцку курсы, у якіх чуецца вялікая патрэба. У гэтым кірунку Школьная Рада Меншчыны павінна дабіцца ўсяго, што трэба, ад палякоў і дапамагчы курсам лектарскімі сіламі. Сустрачаюцца настаўнікі і праціўнікі ўсяго беларускага, як напрыклад Крыжаноўскі³³ — у Ёсерно, а таксама настаўнікі-маскоўцы, якім беларуска справа саўсім чужая і не зразумела, напр. вёска Кухты — наст. Куровіч.

Немалую дапамогу ў нацыянальнай справе робіць і бацюшка саборнай царквы ў Слуцку Шамеццо. С амвона ён селянам паміж іншым гаворыць, што «як зоркі ў небе ў цёмную ноч свецець і паказваюць дарогу зблудзіўшаму чалавеку, так для вас гэтыя зоркі ёсьць беларускіе культ.-прасьв. арганізацыі. Прыглядайцеся к ім, і яны вам пакажуць шлях к лепшаму жыцьцю». Ад імені беларускіх арганізацый я яму шчыра дзякаваў.

Наогул жа сялянство з прыхільнасьцю сустрачае весткі а беларускім руху, толькі трэба больш выслаць інструктароў, а то аднаго на павет вельмі мала, а таксама з'арганізаваць правільну развозку газэт і літаратуры. Чутно ўсюды вялікае незадавальненьне польскай уладай. Усякія рэквізіцыі і паборы, нацыянальны ўціск і рэлігійныя справы выклікаюць велікае незадавальненьне грамадзянства; дзякуючы гэтаму мажліва чакаць непрыемных здарэньняў.

З майго ж боку, было б пажаданым, каб рада высылала больш інструктароў, заснавала курсы, дзеля прапаганды дарма б выдавала ў вёскі кнігі і газэты, дабілася ў палякоў, каб у беларускіх пачатковых школах саўсім не выкладалася польская мова, што б не было перашкод у звароце школ на беларускіе і што б навукова справа ў беларускіх школах залежала толькі ад беларускай школьнай рады, польскіе ж установы ведалі б толькі гаспадарскаю часткаю школы. З гэтым пытан[нем] рада павінна ўвайці ў паразуменьне с палякамі.

Інструктар Слуцкага павету
А. Бараноўскі.

НАРБ, ф. 368, воп. 1, спр. 9, арк. 6—8. Аўтэнт., рук.
Апубл.: Спагчына. 2000. №3. С. 7—12.

**ЛІСТ ЧАСОВАГА РЭВІДЭНТА
БЕЛАРУСКАЙ ШКОЛЬНАЙ РАДЫ МЕНШЧЫНЫ
АНТОНА АБРАМОВІЧА ДА АРКАДЗЯ СМОЛІЧА³⁴**

14 студзеня 1920 г.

Паважаны Пане Смоліч!

Пішу на скороа руку, бо вельмі ні маю часу, надта многа работы на службе, а тут ешчэ і справы беларускія. Ubачыця скоро ў Менску случкі тыднёвік «Наша Каляіна»*. Меў шчасыця быць у павеце на беларускім ігрышчы, скоро пачуеце, як беларусаў там крыўдзілі. Што датыча Школьнай Рады, то я нічога бы ні меў проціў таго, каб часова зацьвердзіць той сьпісак, каторы быў прысланы да Вас, калі я быў у Менску. Школьная Рада, разумеецца, у прышласьці папоўніцца новымі сябрамі, але пакуль што трэба стварыць хоць часова. Школьная Рада будзе мець німала работы, а прынамся будзе органам, баронячым беларускія справы. Што датыча сяброў Асьвяцімскага і Бараноўскага, то скажу Вам, што вельмі многа яны працуюць і многа ўжо зрабілі ў павеце, і карыстаюцца пашанай сярод сялянскіх мас. Рэдка спаткаць такога чалавека, як Бараноўскі, шчырага беларуса, абаронца нацыянальнай беларускай справы.

Р. С. Што датыча п. Астроўскага³⁵, то пакуль што—? Скора яго пабачыце ў Менску.

А. Абрамовіч.

НАРБ, ф. 604, воп. 1, спр. 6, арк. 163—163агв. Аўтэнт., рук.

* Гаворка ідзе пра другі нумар узгаданай газэты.

З РЭПАРТАЖУ ЎЛАДЗІСЛАВА ГАЛУБКА³⁶ ПРА ЯГОНУЮ ПАЕЗДКУ Ў СЛУЦАК

10 сакавіка 1920 г.

З паездкі ў Слуцк

Як і ў даўныя часы, Слуцк лічыўся адным з найвыбітнейшых гарадоў Беларусі, так і цяпер у Слуцку грамадзянская справа вельмі бойка пашыраецца, і нацыянальная свядомасьць паміж сялян і мяшчан далёка вышэй стаіць, чымсь у Менску і па-за межамі яго. [...]

Было 11 ч. ночы, калі я быў ля дзьвярэй Нацыянальнага К-ту.

Беларускі сьцяг і Пагоня сьведчылі мне, што тут сяліба Слуцкіх Беларусаў.

Увайшоўшы ў памяшканьне К-ту, у чытальні я ўбачыў вялікі партрэт Я.Купалы, нарысаваны вядомым слуцкім мастаком Праатцавым, і шмат плакатаў нацыянальнага характару. Усё гэта сьведчыла, што тут працуюць беларусы.

Назаўтра пазнаёміўся з працоўнікамі К-ту, а праз некалькі дзён убачыў і жыцьцё іх. Аказалася — усе яны безработныя і жывуць у вельмі цяжкім становішчы. Працоўнікоў досыць вялікі лік, і, на радасьць, між імі ёсьць два юрысты і археолёг.

Штадня раніцаю ўсе яны зьяўляюцца ў К-т і працуюць, а праца разнахарактарная: выдача кніжак і газэт у чытальню, выдача справак аб ваеннапалонных (задарма), дапамога сялянам у справах юрыдычных і ў справах вызваленьня беларусаў з вастрогу, статыстыка безработных, грашовая дапамога безработным, справа тэатральная, хоральная і інш. Поруч з мужчынскім пэрсоналам удзел у працы прымаюць кабеты і паненкі, каторыя гэтаксама бязупынна працуюць у К-це.

Пры мне быў скарбоначны збор для безработных.

Случчана вельмі прыхільна аднесьліся і такім чынам сабралі нешта больш за 2000 р.

Раздаваць меліся каталіком, праваслаўным беларусам і жыдом — усім тым, хто зарэгістраваўся ў К-це.

Праца Слуцкіх беларусаў вельмі цяжкая, праходзіць пры холадзе і голадзе; ні дроў на апал К-ту, ні грошаў ніадкуль ня маюць. Усе тыя грошы, каторыя зьмятаюць з усіх куткоў, выдаюць за арэнду памяшканьня К-ту (300 руб. у месяц) і на ўтрыманьне некалькіх вучняў-гiмназістаў (беларусаў), каторыя, будучы сiратамі, ня маюць мажлiвасцi плацiць за право навукi.

Польская ўлада добра наглядае за беларусамi. Ёсьць і прыхiльнiкi беларусаў, каторыя заўжды стараюцца не перасолiваць; такім зьяў-

ляецца павятовы стараста і інш. Слуцкія беларусы вельмі шануюць іх і рады бываць у іх, верачы ў іх шчырасць.

У вялікай пашане ў Слуцчан свой тэатр.

У дзень спектаклю (29 лютага «Праменьчык шчасця»*) білеты былі раскуплены ўсе. Збор быў 2000—2500 р. Тэатр сам па сабе невялікі — дэкарацыі бедныя.

П’еса ставілася пасля 3 рэпэтыцый і, праўду кажучы, прайшла нядрэнна. Пэрсонал тэатральны падбіраецца, але брак жаночых сіл. Між іншым, пры трупе ёсць хор, арганізатарам каторага зьяўляецца п. Русак. Хор шмат завучыў песень і часта выступае на сцэне.

Вялікая заслуга п. Русака ў тым, што ён, жывучы пры Слуцку ў вёсцы, запісвае там на ноты песні і штадня прыходзіць у горад кіраваць хорам.

Запісаных на ноты песень вялікі лік, і гэта для тэатру і музыкі беларускай вялікі скарб. Вельмі пажаданым было б, каб Слуцкія дзеячы парупіліся аб музэі і як найхутчэй пачалі б збор этнаграфічных, археалёгічных і розных гістарычных рэчаў Беларускай зямлі, а Слуцкая зямля гэтым багата.

Гэту справу лёгка можна распачаць, прымаючы пад увагу, што пры Камітэце ёсць вельмі пажаданыя шчыры дзеяч К-ту юрыст-археолёг п. Фёдараў³⁷, каторы ў імя дарагой бацькаўшчыны не адмовіцца папрацаваць у гэтым кірунку.

Са сьветлымі і дарагамі ўспамінамі я пакінуў Слуцк і лепшых сыноў Бацькаўшчыны.

Галубок

Беларусь. 1920. 10 сакавіка.

* Спэтакль паводле п’есы Ў. Галубка.

ЗВАРОТ БЕЛАРУСКІХ НАЦЫЯНАЛЬНЫХ ДЗЕЯЧОЎ СЛУЧЧЫНЫ ДА ДЭМАКРАТЫЧНАЕ ГРАМАДЗКАСЬЦІ ЁСАГО СЪВЕТУ

21 сакавіка 1920 г.

Мы, ніжэйпадпісаныя ўчасьнікі зьезду Случчыны, скліканага Стражай Крэсвай³⁸ 21 марца 1920 году, заяўляем, што:

1) На зьездзе ня было прадстаўнікоў ад многіх мясцовасьцяў Слуцкага пав., прыкладам: в. Лучнікі — болей за 1000 душ; Бранавічы, Варкавічы — больш за 500 душ, Ячава — 500 душ; Жываглодавічы — каля 500 душ; Крывічы, Серагі і многа іншых лічба болей за 36 ня мелі сваіх прадстаўнікоў на зьездзе.

2) Ад многіх іншых мясцовасьцяў Слуцкага павету прадстаўніцтва было няправільнае: а) выбраных прадстаўнікоў з многіх мясцовасьцяў не пазвалі на зьезд з прычын палітычнага характару; б) апроч прадстаўнікоў ад вёсак былі вызваны на зьезд прадстаўнікі ад каталіцкіх касцёлаў, назначаных ксяндзамі, — прыкладам: ад Целядавіцкае парафіі было гэткіх «прадстаўнікоў» 6 чалавек, тады як ад праваслаўных цэркваў зусім прадстаўнікоў ня было; в) выбары на зьезд праводзіліся адкрытым галасаваньнем, на каторых быў націск з боку польскае ўлады; г) лічба прадстаўнікоў была не прапарцыянальна колькасці насяленьня: малыя шляхоцкія засьценкі і нават асобныя маэнткі давалі гэтаькі ж прадстаўнікоў, колькі цэлыя вялікія вясковыя абшчакствы — прыкладам: Баркаўцы Пукаўскай воласьці — 12 двароў мелі 1 прадстаўніка; Хвойнікі і Сычы Пукаўскай воласьці — разам 17 двароў — 1 прадстаўніка; Буслаўка Слуцкай воласьці — 7 двароў — 1 прадстаўнік; Бранчыцы Цараўскай воласьці — болей за 150 двароў — 1 прадстаўнік, Чыжэвічы — болей за 200 двароў — 1 прадстаўнік і інш.; д) пры выбарах, нягледзячы на пытаньні насяленьня, ня было паведамлена аб мэце зьезду.

3) Зьезд быў праведзен пад націскам польскай улады, нават была пушчана погаласка аб арышце непакорных. Аратарам, што прамаўлялі за Незалежную Беларусь, старшыня зьезду (ён быў назначаны Стражай Крэсвай, а не выбраны зьездам) не даваў гаварыць. Што наагул ведамым беларускім працаўнікам старшыня ня даваў слова, тым часам, як аратарам Стражы Крэсвай давалася гаварыць не ў чаргу; што, нягледзячы на катэгарычныя дамаганьні зьезду запрасіць на зьезд прадстаўніка Беларускага Нацыянальнага Камітэту Случчыны, такі прадстаўнік не быў дапушчаны нават з дарадчым голасам, у той час, як прадстаўнікі польскіх устаноў, у тэй

лічбе і вайсковых, былі дапушчаны на зьезд і выступалі як аратары. Нягледзячы на дамаганьні зьезду, былі забаронены выбары мандатнай камісіі, каторая правярыла б усіх мандаты. Нягледзячы на дамаганьні ўчаснікаў зьезду, не была выстаўлена павестка дня. Была неўспадзеўкі прачытана рэзалюцыя аб прылучэньні да Польшчы, абсуджаць якую было забаронена. Выходзіць з залі зьезду перад галасаваньнем рэзалюцыі не пушчалі. Перад галасаваньнем рэзалюцыі было ўпушчана ў залю некалькі сот чалавек, каторыя ня мелі ніякіх мандатаў. Гэткім парадкам учасьнікаў зьезду было 240 чалавек, а рэзалюцыю галасавалі каля 500 чалавек; проці рэзалюцыі бадай была большасьць, але галасы не падлічывалі, і старшыня зьезду заявіў, што рэзалюцыя прынята аднагалосна.

Дзея ўсяго вышэй сказанага мы лічым гэты зьезд неправамоцным і зварочваемся да дэмакратыі ўсяго сьвету, пратэстуючы проці гвалту і зьдзеку над воляю Беларускага Народу.

Зенюк Янка³⁹, Колпак Алесь⁴⁰, Басалыга Іван, Кецко⁴¹ (ўсяго 10 подпісаў).

*НАРБ, ф. 368, воп. 1, спр. 40, арк. 35—36. Копія, маш.
Алуб.: Спадчына. 1994. №4. С. 75—76.*

ВЫПІСЫ З АСОБНЫХ ПРАТАКОЛАЎ БЕЛНАЦКАМУ СЛУЧЧЫНЫ ЗА ТРАВЕНЬ 1920 Г.

4 траўня 1920 г.

Часовы
Беларускі Нацыянальны
Камітэт Случчыны
Траўня 5 дня 1920 г.*
№ 80
м. Слуцк

Па пытаньню аб міравых перагаворах Польшчы з Маскоўшчынай⁴² і пагляду Камітэта на Беларусь ухвалілі:

Прызнаючы безпаваротна, што Беларусь павінна быць Вольнай і Незалежнай Народнай Рэспублікай у яе этнаграфічных межах, Часовы Беларускі Нацыянальны Камітэт Случчыны выносіць катэгарычную пастанову, каб у місіі, якая будзе вясць міравыя перагаворы, гэтая ўхвала Слуцкага Белнацкаму была прынятая 4 траўня, а выпіс з пратаколу паседжаньня камітэту зроблены 5 траўня 1920 г.

ры паміж Польшчай і Маскоўшчынай ці кім іншым, дзе будуць закранацца інтарэсы Беларусі, павінна быць прэдаўніцтва ад беларусаў з правам пастаноўчага голасу.

Старшыня П. Жаўрыд
Пісар Ян. Ракуцька

НАРБ, ф. 604, воп. 1, спр. 2, арк. 103. Аўтэнт., рук. Маецца штамп і пячатка Белнацкаму Случчыны. Агубл.: Спадчына. 1994. №6. С. 54.

ЧАСОВЫ
Беларускі Нацыянальны
КАМІТЕТ
Случчыны
Траўня 1920 г.
№ 80
м. Слуцк

Выпіс з пратаколу Беларускага Нацыянальнага Камітэту Случчыны ад 4 траўня 1920 году

Па пытанні аб міравым прагаварэнні Польшчы з Маскоўшчынай і паллачу камітэтам на Ёў-Лорусь чыталі:

Прызнаць беспаваротна, што Беларусь павінна быць Волікай і Нудалігенай Народнай Рэспублікай у адзінаццёргім месца. Часовы Беларускі Нацыянальны Камітэт Случчыны выносіць катгарыфіцы прагавору, каб у міры, ажно будзе вольні міравым прагаварэнні пашыі Польшчай і Маскоўшчынай ці кім іншым, дзе будуць закранацца інтарэсы Беларусі, павінна быць прэдаўніцтва ад беларусаў з правам пастаноўчага голасу

Старшыня П. Жаўрыд
Пісар Ян. Ракуцька

Выпіс з пратаколу паседжання Белнацкаму Случчыны ад 4 траўня 1920 г. адносна бальшавіцка-польскіх мірных перамоваў.

11 траўня 1920 г.

Часовы
Беларускі Нацыянальны
Камітэт Слуцчыны
мая 17 дня 1920 г.*
№ 100
м. Слуцк

Разглядалася пытаньне аб заяве прэм'ер-міністра Польскае Дзяржавы Скульскага⁴³ й ухвалена:

Беларускі Нацыянальны Камітэт Слуцчыны выказвае свой катэгарычны пратэст з прычыны заявы міністра-прэзыдэнта Польскае Дзяржавы Л.Скульскага й Пасла Польскага Сойму Дубановіча⁴⁴, што быццам кіраўнічыя кругі беларускага грамадзянства, дастаючы для Беларусі самаўпраўленьне, — выракаюцца за гэта Незалежнасьці Беларускае Народнае Рэспублікі.

Беларускі народ Слуцчыны й усе прадстаўляючыя яго арганізацыі цвёрда стаяць за незалежнасьць Беларусі згодне з актам Рады Беларускае Народнае Рэспублікі ад 25 сакавіка 1918 году.

Старшыня П. Жаўрыд
Пісар Ян. Ракуцька

НАРБ, ф. 368, воп. 1, спр. 40, арк. 9. Аўтэнт, рук. Маецца штамп і печатка Белнацкаму Слуцчыны. Агубл.: Спадчына. 2000. №3. С. 18—19.

* Гэтая ўхвала была прынятая 11 траўня, а выпіс з пратаколу паседжання камітэту зроблены 17 траўня 1920 г.

**ЗЬ ЛІСТА КІРАЎНІКА СЛУЦКІХ НАСТАЎНІЦКІХ КУРСАЎ
БЕЛАРУСАЗНАЎСТВА⁴⁵ ЯНКІ СТАНКЕВІЧА⁴⁶
ДА КІРАЎНІЦТВА
ЦЭНТРАЛЬНАЕ БЕЛАРУСКАЕ ШКОЛЬНАЕ РАДЫ⁴⁷**

6 траўня 1920 г.

Канфідэнцыяльна
У Цэнтральную Беларускаю Школьную Раду

Ад кіраўніка курсаў беларусазнаўства ў м. Слуцка Янкi Станкевіча.

На курсах з 30 сакавіка занятак адбываецца нармальна. У вадносінах да акупацыйнае ўлады слухачы дзержацца добра, аніякіх навет самых малых парушэньняў загадаў ці недобраспадзяваньня («неблагодзейнасьці») ня было, і я пэўны, што і ня будзе. Што вайсковая ўлада, адкладаючы курсы, не баялася эксцэсаў з боку слухачоў, а проста хацела пашкодзіць беларусам, відаць хоць бы з таго, што ў Слуцку і павеце хадзіць можна ўжо ўвечары не да 9-ае гадзіны, як узімку, і не да 8-ае, як некалькі дзён назад, а да гадзіны 10-ае.

На 1-га ліпня сёлета назначаны ў Слуцку польскіе неабавязкавыя курсы для вучыццалёў усіх школ — маскоўскіх, беларускіх і польскіх. Курсы неабавязкавыя, аднак польскім інспектарам і нагул польскаю ўладаю каля іх вытварана такая атмасфэра, што яны вучыццалём здаваліся болей чымся абавязкавымі⁴⁸. Мэта курсаў з быўшых цяпер русіфікатараў — прыгатаваць разам і полёнізатараў, хоць бы навет у маскоўскіх школах. Вучыццельства, навет лепшае, дрыжачы за кусок хлеба, думае ўсё ісьці на гэтыя курсы. Але быць на дваіх курсах цяжка і амаль немагчыма. Дзеля гэтага на просьбу вучыццалёў уведзена на нашых курсах і польская мова, каторай нуче я.

Дзеля гэтага пасьведчаньні з надрукаваным тэкстам не падойдуць, і я прашу прыслаць пасьведчаньня з тэкстам недрукаваным⁴⁹.

Склад слухачоў нагул робіць добрае ўражаньне. Вучыццалёў ёсьць болей за 200, рэшта студэнты, гімназісты і інш. Усіх каля 350. Каб прымаць, дык набралася б чалавек 500, а кажучь, што і болей. Стыхійна йдуць на беларускія курсы. Дзеля гэтага стараемся зрабіць другую зьмену.

Падмога па 10 мр.* у дзень выдаецца ўсім вучыццалём, што запісаліся да 30-га красавіка ўключна. Апрача гэтага і інтэрнат. Ён страўні ня можна было зрабіць, бо апровізацыя выдае толькі жыта або аржаную муку і соль (чорную), але, дзякуючы гэнаму жыту і солі, ё магчымаць зь выдаваць па 10 мр.

* Марак польскіх.

Пасьведчаньне, выдадзенае Алесю Анікоўскаму пра заканчэньне настаўніцкіх курсаў беларусазнаўства ў Слуцку ў 1920 г. 3-а адсутнасці арыгінальных бланкаў слухцкім выпускнікам выдаваліся пасьведчаньні на бланках Менскіх беларускіх настаўніцкіх курсаў, створаных паводле эскізу Язэпа Драздовіча.

Але лектары, лектары!!! Я ніколі не спадзяваўся, каб маглі інтэлігентныя людзі так нягодна чытаць, як чытаюць Жаўрыд гісторыю бел. літаратуры і Петрашкевіч геаграфію Беларусі. Жаўрыд чытае так нягодна, што яго лекцыя дае адзін пэўны мінус. Што да Петрашкевіча, дык тут мінуса пакуль што няма, але і аб карысьці можна сумнявацца. Петрашкевіч заўсёды пачынае лекцыю ад слоў: «Паважаныя слухачы!», і, прачытаўшы прафэсарскім тонам мінут 15—25 (максімум!), канчае лекцыю. Мае ўвагі не памагаюць. Адказ у яго адзін: «На такі вялікі час, як 50 мінут, не хапае матэрыялу!» Трэба ратаваць палажэньне. На курсы сабраўся ўвесь цьвет вялікай слухцкай інтэлігенцыі, ад гімназіста і студэнта да б[ы]лого гарадскога галавы з яго жонкаю. Калі будзе так, як дагэтуль, што фактычна адзін я чытаю лекцыі, часамі па тры гадзіны, дык ува ўсіх зложыцца перакананьне аб беднасьці беларускай інтэлігенцыі, каторая не змагла паслаць на курсы ў Слуцк нават 2—3 запраўдных лектараў. Пастаўлена на карту справа беларускага руху ў Слуцчыне.

Усё зробіце, каб як-та прыехалі лектар гісторыі Ігнатаўскі⁵⁰, лектар паяння Чарнякоўскі⁵¹ альбо Тэраўскі⁵², Калі прыедзе Тэраўскі, то шкадаваць ня будзе, бо з слухачоў і слухачак можна як-та зарганізаваць добры хор, каторы меў бы вялікія зборы ў Слуцку.

Увага. Яшчэ да майго прыезду Школьная Рада Слуцкыны паставіла выплачваць лектаром па 40 мр. за гадзіну. Прыязджаючыя лектары будуць мець па 2 гадз. ў дзень (знач. 80 мр.), за каторыя ў Слуцку будуць магчы нішто пражыць. Калі ж будзе і другая зьмена, хоць бы на ёй аплачваліся лектары па 20 мр. за гадз., то лектаром добра аплаціцца іхняя паездка ў Слуцк.

Калі няма лепшага лектара геаграфіі, дык неяк прагаруем з Петрашкевічам, але, канечна, прышлеце як пазыку з гэтым вучыцелем Мамчыцам⁵³ адну вялікую карту Беларусі і на продаж, колькі можаце, і малых. Тут за вялікую адну карту захацелі 1000 мр. Зрабіце, што можаце, каб прыслаць на курсы другога лектара літэратуры. Калі ж гэта зрабіць немагчыма, дык прышліце на мой адказ два (а калі ё трэці, дык тры) рукапісныя сшыткі гісторыі беларускае літаратуры М. Гарэцкага⁵⁴. Гэта можа паправіць хоць трохі лекцыі Жаўрыда.

Канечна, прышлеце з гэтым пасланцам, вуч. Мамчыцам усю, канчальна адноўленую тэрміналёгію матэматыкі, бо бяз гэтага ня можна навучыць мовы і выпусціць з курсаў вучыцеляў. Выязджаючы ў Слуцк, я пакінуў у кнігарні Школьнае Рады мех з кнігамі, патрэбнымі для продажы ў Слуцку (а тут кнігі прадаюцца вельмі добра!). Апрача таго, у складзе страўні* ў падвале ляжаць упакаваныя кнігі, каторыя ў свой час маніўся забраць, ды не забраў у Слуцк Бараноўскі. Усе гэтыя кнігі павінен цяпер забраць гэты пасланец і прывезці ў Слуцк для продажы ў кааператыўнай кнігарні «Процераб», ня даўна тут закладзенае. [...]

6.5.1920. Слуцк.

Кіраўнік курсаў беларусазнаўства
Янка Станкевіч

НАРБ, ф. 604, воп. 1, спр. 6, арк. 249—249абв., 204—206абв.
Аўтэнт., рук. Апубл. (са скаротамі): Спадчына. 1994. №6. С. 74—75.

* Маецца на ўвазе страўня пры Часовым Беларускам нацыянальным камітэце ў Менску, што месцілася ў Юбілейным доме.

ЗВАРОТ БЕЛАРУСКІХ НАСТАЎНІКАЎ СЛУЧЧЫНЫ Ў ЦЭНТРАЛЬНУЮ БЕЛАРУСКУЮ ШКОЛЬНУЮ РАДУ

12 траўня 1920 г.

Беларуская Школьная
Рада Случчыны

У Цэнтральную Беларускую
Школьную Раду

Заява.

Перасылаючы пры гэтым прозьбу вучыцялёў Слуцкага павету, Беларуская Школьная Рада Случчыны мусіць зрабіць усё магчымае, каб просьба вучыцялёў Случчыны была выслухана, бо толькі беларусізацыя школы ў Беларусі і безадкладнае паляпшэнне яе матэрыяльнага палажэння можа вывесці народную асвету з таго безнадзейнага палажэння, у якім яна цяпер ё.

За Старшыню Я. Станкевіч
Пісар А. Калпак

У Цэнтральную Беларускую Школьную Раду

Прадстаўнікоў-настаўнікаў
настаўніцтва Слуцкага павету
Юзіка Сасноўскага, Петра Зенюка
і Апанаса Анташэўскага⁵⁵

Прозьба.

Матэрыяльнае палажэнне вучыцялёў Слуцкага павету ў ва ўсе часы было вельмі крытычным, але такога крытычнага і проста катастрафічнага палажэння, у якім апынулася народнае вучыцальства цяпер, яшчэ ніколі ня было. Вучыцялі за цяперашняй дарагоўлі і нізкім курсе маркі дастаюць толькі 300 марак у месяц і сшыпку, каторая часта або зусім не даецца або даецца вельмі мала — неакуратна. Ніводзін работнік-стараж не аплачуецца гэтак танна, як аплачуецца беларускі вучыцель. З прычыны гэткае малое аплаты працы вучыцялёў, вучыцальство цярпіць вельмі вялікую галіту. Няма таго вучыцеля, каторы ня меў бы некалькі тысяч марак доўту і не прадаваў бы самага патрэбнага. Некаторыя даведзеныя цяжкім матэрыяльным палажэннем да безнадзейня, накладаюць на сябе

рукі. Няма дзіва, што пры гэтакім цяжкім палажэньні іх вучыццалёў церпяць школы і ўся народная асьвета.

Наказваючы аб гэтым ЦБШР, мы, прадстаўнікі вучыццалёў Слуцкага павету, якія з'ехаліся на курсы беларусазнаўства, каля 250 ч[алавек], просім Раду зрабіць усе заходы перад адпаведнаю ўладаю аб павялічэньні пэнсіі с першага студня 1921 г. учыццалём тых школ, у каторых хоць дагэтуль і адбываецца навука ў маскоўскай мове, але ў каторых з новага 1920/21 г. будзе выкладацца навука ў роднай беларускай мове.

Прадстаўнікі: Ю. Сасноўскі
П. Зенюк
А. Анташэўскі

7.V.1920 г.

*НАРБ, ф. 604, воп. 1, спр. 6, арк.186, 191—192. Аўтэнт., рук.
На суправаджальнай запісцы маеца штамп Беларускай Школьнай
Рады Слуцкчыны.*

ДАЧЫНЕНЬНІ БЕЛНАЦКАМУ СЛУЧЧЫНЫ З ЧБНК У МЕНСКУ

18 траўня 1920 г.

Старшыні Беларускага Нацыянальнага Камітэту Слуцкчыны

Беларускі Нацыянальны Камітэт [Меншчыны] прапануе Вам чым найхутэй выслаць у Менск здольных і сьвядомых асоб, якіх можна было б назначыць на інструктарскіе пасады і наогул высылаць сюды ўсю безпрацоўную сьвядомую беларускую інтэлігенцыю, клопаты аб якой у справе падшуканьня працы Камітэт возьме на сябе, выслаць справаздачу на тые грошы, якія Камітэтам былі выданы Вашаму Камітэту, выслаць прэсавыя грошы рэдакцыі газэты «Беларусь» за ўсе высылаемыя Вам газэты. [...]

Старшыня камітэту [К.Цярэшчанка⁵⁶]
Пісар [Б.Бакіноўскі⁵⁷]

*НАРБ, ф. 368, воп. 1, спр. 40, арк. 1—1агв. Копія, рук.
Апубл.: Спадчына. 2000. №3. С. 19—20.*

25 траўня 1920 г.

Часовы
 Беларускі Нацыянальны
 Камітэт Слуцшыны
 Мая 25 дня 1920 г.
 № 129
 м. Слуцк

У Беларускі Нацыянальны Камітэт Меншчыны

[...] Просім інструктарамі ў Слуцкі павет назначыць: Калпака Алеся, Бараноўскага Аңдрэя, Калпака Янку⁵⁸, Аніхоўскага Алеся⁵⁹, Зенюка Пятра і Мікалая Шылу⁶⁰ і выслаць як найхутчэй ім аб гэтым пасьведчаньні. Заявы з фатаграфічнымі картачкамі высланы да Менскага Камітэту, акром заяў Бараноўскага і Шылы, 6 траўня 1920 году, за № 81.

Старшыня*
 Пісар*

*НАРБ, ф. 368, воп. 1, спр. 40, арк. 6—багв. Копія, рук.
 Алубл.: Спадчына. 2000. № 3. С. 20.*

3 чэрвеня 1920 г.

Часовы
 Беларускі Нацыянальны
 Камітэт Слуцшыны
 Чэрвеня 3 дня 1920 г.
 №148
 м. Слуцк

Канфэдынцыяльна
 У Беларускі Нацыянальны
 Камітэт Меншчыны

Згодна аднашэньню ад 18/V–1920 году за № 1081 паведамляем, што шчырых беларусаў на адпаведныя пасады вельмі мала. Прыдзецца карыстацца старымі спецыялістамі, прыхільнымі да беларускага руху, пры гэтым даваць сваіх сьвядомых працаўнікоў як палітычны кантроль.

Сьліс грамадзян, якія зложыць пэўнае ядро ў нашым Урадзе, далучаю.

Чым хутчэй асьвядомце нас з цяперашнім палітычным становішчам. Дайце тэрміналегію.

Старшыня П. Жаўрыд
 Пісар Ян. Ракуцька

* Подпісы адсутнічаюць.

Рэзалюцыя Старшыні ЧБНК Меншчыны:

«*Да спраў канфігээнцыяльных. 7.VI.20. К.Цярэшчанка*»

Сьпіс грамадзян на пасады

Казначэйство. Смольскі⁶¹ (стары казначэй, сумлённы і прыхільны).

Бараноўскі (стары бухгалтар казначэйскі — сьвядомы беларус).

Пошта. Фёдараў (стары начальнік пошты). Пры ём кантроль — Дубіна⁶², заядлы беларус.

Земство (да новых выбараў). Чыж, Пракулевіч (стары сумлённы земскі працаўнік), Зенюк — вучыцель, сьвядомы беларус.

Прадавольстве. Бараноўскі Андрэй, Трухан (спэцыяліст па прадавольству), прыхільнік.

Школьны аддзел. Петрашкевіч, Калпак — вучыцель, сьвядомы беларус, Лешчынскі — спэцыяліст па школьнай справе.

Павятовая міліцыя. Будавей (прыхільнік), Кецка (беларус).

Гарадзкая міліцыя. Асьвецімскі, Санковіч (стары міліцэйскі працаўнік).

Санітарны. Паўлюкевіч⁶³ — сьвядомы беларус.

Ветэрынарны. Кобельскі.

Акром гэтага, 15 юрыстаў. Паміж іх сьвядомыя беларусы: Пракулевіч⁶⁴ і Фёдараў.

Тэхнічных працаўнікоў хопіць у патрэбным ліку.

Старшыня П.Жаўрыд

Пісар Ян. Ракуцька

НАРБ, ф. 368, воп. 1, спр. 40, арк. 33. Аўтэнт., рук.

Апубл.: Спадчына. 2000. №3. С. 21—22.

РЭПАРТАЖЫ СА СЛУЧЧЫНЫ КАРЭСПАНДЭНТАЎ МЕНСКАЕ ГАЗЭТЫ «БЕЛАРУСЬ»

Чэрвень 1920 г.

3 артыкула «Курсы беларусазнаўства ў Слуцку»

26-га красавіка сёлетняга году ў Слуцку для вучыццалёў адчыніліся курсы беларусазнаўства. Вучыццалёў і вучыццалек зьехалася больш за 400 чалавек, з каторых акуратна слухала лекцыі чалавек 350. Апрача вучыццалёў, быў невялічкі процэнт на курсах і так званых вольных слухачоў — вучняў апошняе клясы сярэдніх школ м. Слуцку (гімназій, рэальнае і камэрцыйнае школы), каторыя, згодна з існуючым цяпер правам, могуць быць сапраўднымі вучыццалямі, праслужыўшы, як памочнікі, 3 месяцы пры дазнымым вучыццалю. Амаль ня ўсе слухачы былі з Слуцкага пав. і толькі пакрысе было з паветаў Мазырскага, Бабруйскага і Баранавіцкага. Склад слухачоў наагул быў добры як з боку пэдагагічнага, так і з беларускага нацыянальнага боку. Відаць было, што людзі запраўды сабраліся, каб пазнаёміцца з сваім родным і скарыстаць з гэтага ў працы на ніве роднае Бацькаўшчыны. На курсах вуч[ылі] беларускае мовы, гісторыі, беларускае літаратуры, польскае мовы, гісторыі Беларусі, геаграфіі Беларусі, пяняне, тэатр. З лектараў былі Я.Станкевіч, проф. Б.Тарашкевіч⁶⁵, Фр. Аляхновіч⁶⁶, проф. музыкі, Іваноўскі і інш. Кіраўніком курсаў быў Я.Станкевіч. Заняткі на курсах адбываліся вельмі акуратна. [...] Для слухачоў быў зроблены інтэрнат у манастырскаяй будоўлі.

У канцы курсаў быў зроблены экзамен беларускае і польскае мовы. Тыя, што выдэргалі, дасталі пасьведчаньне. Курсы скончыліся 29-га мая.

Перад канчаткам ацец протаерэй Шамяціла адслужыў малебен, пры гэтым тут жа склалі вельмі добры хор. Пасьля малебну протаерэй Шамяціла меў па-беларуску да слухачоў і пропаведзь, у каторай сказаў, што Беларусь радзілася ў буру і навалніцу, што яна шмат перацёрпела, але выжыла і адраджаецца. Што асабліва цяпер, калі ўсе народы адраджаюцца, павінна і Беларусь адрадзіцца да свайго дзяржаўнага жыцця. Кожны народ дзяржыцца трыма рэчамі — зямлёю, на каторай жыве, моваю, катораю гамоніць, і вераю, што дастаў ён ад продкаў сваіх. Гісторыя Беларускага Народу прайшла ў барацьбе за тры гэтыя рэчы, і Беларускі Народ дагэтуль захаваў усе гэтыя сьвятыя для яго рэчы. Мы ж павінны іх захаваць і перадаць непашкоджанымі новым пакаленьням. Ня ўсе маюць шчасьце пра-

цаваць паміж народу. Вучыццалём выпала гэтае шчасьце. Адны з іх увойдуць у Сьвятое, другія — у Сьвятое Сьвятых свайго народу, але няхай усе помняць, што народ толькі тагды іх прыме, калі яны будуць шчырымі сынамі свайго Беларускага Народу.

Пасьля прамой курсы скончыліся беларускім гімнам «Не пагаснуць зоркі ў небе, пакуль неба будзе, не загіне край наш родны, пакуль будуць людзі!»

На курсах ня была забыта і арганізацыйная праца. Важнейшаю работаю ў гэтым кірунку трэба лічыць арганізаваньне «Беларускага Вучыцельскага коопэратыву Слуцчыны». Уступная плата 10 мар., паст. — 100 мар. У коопэратыве будуць гмінныя (харчавыя) і іншыя тавары. Адно з галоўных месц зоймуць у іх беларускія кнігі і пісьменныя матэр'ялы і прылады для школ.

Беларускі народны тэатр, каторы ад якогась часу так борзда пашыраецца на Беларусі, адбіўся і на курсах у Слуцку. За кароткі час слухачы згулялі ажно тры спэктаклі. Першы раз гулялі «Ня розумам сыцяміў, а сэрцам» — Вясэлага⁶⁷; другі раз «На дарозе жыцьця» і «Антось Лата» — Тараса Гушчы* і трэці раз «Бутрым Няміра» і «Янка і Маланка» Фр.Аляхновіча. Апошні спэтакль адбыўся пад рэжысурай самога аўтара, каторы прыязджаў з Менску ў Слуцк прачытаць лекцыі аб тэатры.

З працаўнікоў у курсавой адміністрацыі трэба адзначыць сябру Школьнае Рады Слуцчыны А.Бараноўскага — адзінага мясцовага супрацоўніка ў адміністрацыі. Ён быў загадчыкам гаспадаркі курсаў і шмат палажыў шчырай ідэйнай працы. За гэта яму належыцца шчыры дзякуй.

В.Я.**

Беларусь. 1920. 10 чэрвеня.

3 Слуцчыны

На апошнім пасяджэньні сяброў Беларускага Нацыянальнага Камітэту Слуцчыны Камітэт быў падзелен на аддзелы — Адміністрацыйна-арганізацыйны з Юрыстконсульскім Бюро, Школьны, Эканаміцкі і Аддзел дапамогі бедным жыхаром і дзецям. Кожным аддзелам кіруе адзін з сяброў прэзідыуму па спэцыяльнасьці. Утворана асобная тэатральная камісія, якая цяпер вядзе рэгістрацыю

* Адзін з псэўданімаў клясыка беларускае нацыянальнае літаратуры Канстанціна Міцкевіча (Якуба Коласа, 1882—1956).

** Крыптанім В.Я. не расшыфраваны.

лепшых тэатральных сіл Слуцку. Дзеля наладжання тэатральнай справы магчыма, што ў хуткім часе выедзе ў Слуцк п. Галубок.

А.Б.*

Беларусь. 1920. 22 чэрвеня.

Беларускі тэатр у правінцыі

У суботу 26 чэрвеня ў Слуцк выязджае вядомы беларускі пісьменнік і артыста У. Галубок, гдзе думае прабыць 3 тыдні. За гэты час ён мае з'арганізаваць у Слуцку моцную аматарскую трупу і паставіць 5—6 найвыдатнейшых п'ес.

24 чэрвеня туды ж выязджае хор Тэраўскага ў ліку 40 асоб, які, даўшы ў Слуцку 3 канцэрты, выедзе на павет па маршруту — Раманава, Нясвіж, Замір'е, Менск. Па дарозе ў мястэчках і вялікіх вёсках будзе даваць канцэрты.

Беларусь. 1920. 24 чэрвеня.

* Крыптанім Андрэя Бараноўскага.

З ПРАТАКОЛАЎ ПАСЕДЖАНЬНЯ ПАРТЫЙНА-АРГАНІЗАЦЫЙНАЕ ТРОЙКІ СЛУЦКАГА ПАВЯТОВАГА КАМІТЭТУ РКП(б)

3 жніўня 1920 г.

Слушалі: Вопрос о мобилизационной кампании.

Постановили: II. По истечении срока приказа о добровольной явке выслать на волость отряд Комдезертир, который берёт с собой шесть или семь товарищей политработников. Приезжая в волость, собирают местную комячейку и выделяют товарищей, способных выступать на митингах; разбивают волость на районы с таким расчётом, чтобы в течение суток каждая деревня была обслужена агитатором. По возвращении политработников [из] волост[и], на волость выезжает отряд Комдезертира и приказ приводит в исполнение.

III. По прибытии мобилизованных в город среди них должна начаться усиленная полит. работа. Техническое проведение в жизнь этой работы возлагается на Военком, Партийный комитет и Наробраз. (Необходимо ставить ежедневно в течение недели спектакли, концерты-митинги, забрасывать мобилизованных литературой). Центропечати поручить заготовить соответствующую литературу.

ДАМВ, ф. 432, воп. 1, спр. 17, арк. 7агв. Арыгінал, маш.

12 жніўня 1920 г.

[...] Слуцк, где сейчас уже появляются банды в целом ряде волостей и, по последним информациям и Политбюро* и партийных товарищей, а также самой улицы (т. е. общественного мнения), наглядно видны целые гнезда контрреволюции, которые активно проявляют себя, и учитывая слабость партийных сил, просить Губ. Ком.** отозвать т. Холода в распоряжение Слуцкой организации.

ДАМВ, ф. 432, воп. 1, спр. 17, арк. 9агв. Арыгінал, маш.

21 жніўня 1920 г.

Слушалі: О положении на фронте и в связи с ним принятие соответствующих мер.

* Так у той час называлася кіраўніцтва павятовых аддзелаў Надзвычайнае камісіі па барацьбе з контррэвалюцыяй (ЧК, Чекабел — „Чрэзвычайка“).

** Менскі губэрнскі камітэт РКП(б), які ў жніўні 1920 г. пераўтвораны ў Камуністычную партыю (бальшавікоў) Беларусі — КП(б)Б.

Постановили: Следить за тем, чтобы среди коммунистов не было примазавшихся контрреволюционеров.

Произвести чистку членов партии, даже в том случае, если это будет вредно для работы.

Преследовать всякие провакационные слухи.

Тов. Кротову приняться немедленно за организацию отряда особого назначения.

Партийной тройке принять на учёт все оружие и распределить таковое.

Сноситься со всеми военными органами в других уездах через военкомы. Каждому партийному работнику, заведывающему отделом сообщать через день в парттройку о политическом положении и в отделе.

Провести ряд массовых митингов в уезде и городе, оттеняя в докладах, что если мы не сумеем произвести развязку в самый непродолжительный срок, то Запфронт примет угрожающее положение.

Членам организации, работающим в деревне, проверить состав ячеек, подозрительных исключить, а остальных привлечь к усиленной работе.

Путем агитации содействовать проведению мобилизации и производственной разверстки в уезде.

ДАМВ, ф. 432, воп. 1, спр. 17, арк. 13. Аўтэнт., маш.

23 жніўня 1920 г.

Протокол №12а Чрезвычайного заседания Парттройки в 3 часа ночи с 22 на 23 августа в связи с получением телеграммы о взятии Бреста и о положении на фронте.

Постановили:

1. Выработать воззвание к населению. Отпечатать в количестве тысячи экземпляров. С приказами ячейкам и ревкомам разослать по волостям.

2. Собрать массовые сходы с деревень каждой волости, без различия пола и возраста, в исключительном случае из каждой деревни должно быть не менее пяти человек. Для проведения волостных сходов посылаются ответственные работники из города.

3. Коммунистов перевести на казарменное положение и производить ежедневно военное обучение.

4. Комиссии по отсрочкам снять с учёта уже принятых 75%, за исключением Запшосса и дорожно-строительного отдела, отдела Совнархоза и райпродкома.

5. Перевести учреждения на военное положение, привлекая к работе служащих на неограниченное время.
6. Назначить устройство ежедневных массовых митингов в городе.
7. Предложить Совету союзов* организовать отряд из рабочих, передав таковой в распоряжение тов. Кротова, начальника отряда коммунистов особого назначения.

Председатель парттройки**
Секретарь М. Юшкевич⁶⁸

ДАМВ, ф. 432, воп. 1, спр. 17, арк. 14. Аўтэнт., маш.

23 жніўня 1920 г.

Протокол №126 чрезвычайного заседания парттройки 23-го августа в 14 часу.

Постановили:

1. В связи с развивающимся бандитизмом и роспуском контр-революционных слухов, а также расклейкой погромных воззваний избрать чрезвычайную тройку, дав ей право вынесения приговоров в 24-часовой срок вплоть до применения высшей меры наказания — расстрела (от ревкома⁶⁹ — Владимиров⁷⁰, от Политбюро — Синевич и от партии — Юшкевич).

2. Предложить союзу Коммунистической молодежи выделить лучшую часть своих членов для организации отряда, отдав таковой начальнику отряда коммунистов особого назначения тов. Кротову.

3. Организовать эвакуационную комиссию в составе:

от Совнархоза — тов. Танхилевич,
от Комтруда — —//— Филиппович,
от Ревкома — —//— Сенюк.

4. Усилить патрулирование города.

5. Электростанции давать свет в течение всей ночи.

6. Назначить военкомом на телеграф тов. Пасюкевича⁷¹, которому неотлучно находиться там и принимать разговор по прямому проводу лично; сообщить телеграфно Губвоенревкому с просьбой при передаче телеграмм вызывать для приема такового. Ленты всех секретных телеграмм и разговоров брать с собой.

7. Предложить Райкомпроду представлять ежедневно в укомпарт продовольствие на 50 человек; продукты должны быть не требующими специального приготовления.

* Маюцца на ўвазе павятовыя прафэсійныя саюзы працаўнікоў у розных галінах дзейнасьці ды павятовы Саюз камуністычнай моладзі.

** Подпіс неразборлівы.

8. Предложить начальнику милиции и предкомтруду иметь готовое не менее 50 подвод, причем 15 из них может быть отпущено по распоряжению предревкома.

9. Отменить съезд волревкомов, назначенный на 25 сего августа.

10. 25 августа провести всеобщие сходы во всех волостях уезда, для чего бросить лучшие силы партии на уезд.

Председатель Парттройки*

Секретарь М. Юшкевич

ДАМВ, ф. 432, воп. 1, спр. 17, арк. 15. Аўтэнт., маш.

ПАДЗЕІ НА СЛУЧЧЫНЕ ПАВОДЛЕ МЕНСКІХ САВЕЦКІХ ГАЗЭТАЎ

Верасень 1920 г.

Запаведзі моманту

Слуцкі павятовы рэвалюцыйны камітэт перадаў Вал. Рэв. Камітэтам і насяленьню, якое падтрымлівае Савецкую ўладу, вось якія 4 запаведзі:

1) Пашліце на хронт усіх, хто здолен насіць аружжа. Хронт можа быць моцны, калі вы забяспечыце сем'і байцоў, засеяце іхныя паля, паправіце іхныя хаты; апякуйце і накармайце сям'ю чырвонаармейца.

2) Арыштоўвайце шаптуноў, перасякаючы ў корні ўсялякае распаўсюджаньне фальшывых чутак. Злосных дзээртыраў лавіце і перадавайце ўладзе.

3) Армія хоча есьці; наступаюць дажджы, і ёй холадна; выпаўняйце поўнасьцю нарады харчовых органаў і дапамажыце хронту.

4) Польскія банды зьнішчалі масты і цэлыя маёнкі — адбудуйце іх. Армія ў свой час атрымае падтрыманьне, і ад няшчасных пагарэльцаў будзеце мець любоў і сымпатыю.

Трэба адзначыць, што насяленьне Слуцкага пав. болей другіх выпаўняе гэтыя запаведзі.

*Савецкая Беларусь*⁷². 1920. 28 верасня.

* Подпіс адсутнічае.

Як мы жывем?

(Слуцкі павет)

У Слуцкім павеце ўпаўнамоцны раённай харчовай камісіі касуе загад Менскага Губэрнскага Рэвалюцыйнага камітэту⁷³ № 3 аб расплаце з рабочымі народных маэнткаў* хлебам. Ён дае грошы? Што нам рабіць з грашыма? Палохае нас арыштам і чуць ня б'е ўсіх рабочых нагайкамі, і, наогул, умешваецца ў жыццё рабочых. Ён забірае ключы ў рабочых і робіць што яму ўздумаецца. Не пазваляе прымаць на работу тых асоб, якіх павыганяў поп, і трэба сказаць праўду, што ён з'яўляецца здраднікам улады рабочага і селяніна.[...]

А ў маэнтку Лапухах Пукаўскае воласцы ішчэ лепш робіцца. Там упаўнамоцны зрабіў сабе пекную дачу, завёў цёплую кампанію і жыве прыпяваючы. Пагражаючы арэштам, патрэбаваў ад батракоў кухарку, пакаеўку, падушкі, апошняе малако ад батрацкіх кароў, астаўляючы іх малых дзетак бяз каплі малака, патрэбаваў ад рабочага камітэту тры пуды жыта, нягледзячы на тое, што німа чым поле засяваць і карміць рабочых. Адным словам, жывуць нядрэнна і нават пазваляюць кожны дзень пракаціцца на «пары гнядых».

Значыцца, тым часам «аддыхаюць» пры сваёй уладзе і думаюць: ці ёсць якая-небудзь розніца паміж панам і ўпаўнамоцненым, ці німа?..

Чырвоны рабочы.

Савецкая Беларусь. 1920. 30 верасня.

**ЛІСТ ПАДПАРУЧНІКА БЕЛАРУСКАЕ ВАЙСКОВАЕ
КАМІСІІ⁷⁴ МАКАРА КАСЬЦЕВІЧА⁷⁵
ДА КАПІТАНА ФРАНЦІШКА КУШАЛЯ⁷⁶**

10 лістапада 1920 г.

Пане Капітане!

Толькі што Вы ад'ехалі сядзеньня сёння а палове першай гадзіны (12 1/2 гадз.), зайшоў у камісію нехта Лінднэр, жыхар м. Лодзі, які вярнуўся са Слуцку як звольнены ахвотнік Польскага войска, і пажадаў

* Народныя маэнткі былі ўтвораны на месцы былых абшарніцкіх ды царкоўных уладанняў.

⁷³ З-за тагачаснай інфляцыі грашовыя „совзнакі“ вельмі хутка абясцэньваліся, таму на „чорным рынку“, дзе можна было купіць харчоў, іх ня бралі..

зрабіць інфармацыю аб беларускім руху ў Слуцку. Перадаю з яго слоў вось што:

1) 1 лістапада ўтварыўся Нацыянальны Камітэт* з 11 асобаў: 4 з быўшага Камітэту і 7 выбраных «przez ogół ludności». Палітыка Нац. К-ту ня мае нічога супольнага з быўшым Камітэтам.

2) У горадзе разьвязваецца беларускі «белы-чырвона-белы» штандар. Адміністрацыя і гаспадарка ў руках беларусаў. Вайсковая ўлада польская. Палякі адносяцца спагадна і цішком памагаюць (неофіцыйна).

3) З'арганізавана беларуская міліцыя (войска нельга — дзякуючы Рызе⁷⁷) у ліку 5000 чалавек. На чале яе афіц. Мацэлі⁷⁸ з нашай Менскай рэзэрвы. На чале К-ту д-р Палякевіч** з-пад Слуцку.

4) Слуцкія маляўніцы знайсці кантакт з намі, але перашкаджаюць прычыны транспартнага характару, дзеля гэтага скарысталі з аказіі, каб нас інфармаваць. Брак фондушаў і зброі перашкаджае арганізавацца настолькі моцна, каб пасля выхаду стуль палякоў можна было адперці любую бальшавіцкую сілу. Народ цэлаю масаю падтрымвае Камітэт, які арыентуецца на свой Беларускі ўрад, што творыцца, са слоў п. Ліндэра, у... Парыжы (?). Тут альбо Ліндэр не дачуў (у Рызе — у Парыжы!), альбо Мацэлі ня ведае сучаснай рэзыдэнцыі ўраду.

Адрэс Ліндэра напісаны, і яго можна будзе ў Лодзі знайсці для асабістай гутаркі з Вамі.

Усё гэта сьведчыць аб шырокім актыўным руху нашых масаў. Патрэбны толькі добры кірунак і скарыстаньне з настрою народу. А іначай быць і ня можа. Хвалі народныя могуць перакаціцца праз галовы павадыроў.

Лічу патрэбным як найхутчэй перадаць усё вышэйнапісанае Вам. Са шчырай пашанаю Макар Касьцевіч.

Лодзь

10/XI 1920 г.

Рэзалюцыя: «Паслаць у Слуцк кап. Борыка⁷⁹ для ўмацнення ўплыву БВК. Кушаль.»

*БДАМліМ, ф. 3, воп. 1, спр. 158, арк. 45—45ав. Аўтэнт., рук.
Апубл.: Спадчына. 2000. №3. С. 26—28.*

* Маецца на ўвазе новы склад Беларускага нацыянальнага камітэту Слуцкіны на чале з Арсенам Паўлюкевічам.

** Памылкова пададзена прозьвішча. Правільна — Паўлюкевіч.

ВЫПІС З ПРАТАКОЛУ ЗЬЕЗДУ СЛУЧЧЫНЫ

14—15 лістапада 1920 г.

Прэзідыум зьезду:

Старшыня Русак В.

тав. П. Жаўрыд, Ул. Пракулевіч

сэкрэт. П. Бабарэка, Янка Урбановіч

Сьпіс сяброў Рады Случчыны

1. Жаўрыд.	10. Анцыповіч ⁸¹ .
2. Паўлюкевіч.	11. Лістапад.
3. Мацэля.	12. Пракулевіч.
4. Сасноўскі ⁸⁰ .	13. Неронскі.
5. Біруковіч.	14. Бабарэка.
6. Дубіна*	15. Радзюк.
7. Русак.	16. Калпак.
8. Раковіч.	17. Рабы.
9. Барысавец.	

Кандыдаты:

1. Маліноўскі.	4. Міхайлоўскі.
2. Мяшочэк.	5. Дзятловіч.
3. Валоцька ⁸² (забіты 26—27 лістапада)	

Выканаўчы орган Рады ці Прэзідыум Рады:

1. Ул. Пракулевіч (старшыня).	
2. П.Жаўрыд.	5. Біруковіч.
3. А.Паўлюкевіч.	6. Сасноўскі.
4. В.Русак.	7. Рабы.

Старшыня зьезду Случчыны
і сябар Прэзідыуму Рады
В.Русак.

Н. Стужынская. Беларускія матэрыялы ў фондах Рускага замежнага гістарычнага архіва. Вяртанне–6. Выяўленне, сумеснае выкарыстанне і вяртанне архіўных, бібліятэчных і музейных каштоўнасцей, якія захоўваюцца ў замежных краінах. Мн., 1999. С. 307—308.

* Маецца на ўвазе Ўлас Дубіна.

УХВАЛА БЕЛАРУСКАГА ЗЬЕЗДУ СЛУЧЧЫНЫ

14 лістапада 1920 г.

Слуцк.

Першы Беларускі Зьезд Случчыны, скліканы ў лічбе 107 дэлегатаў, вітае Раду Беларускай Народнай Рэспублікі і сьведчыць, што ўсе свае сілы аддасць на адбудову сваёй Бацькаўшчыны.

Зьезд катэгорычна пратэстуе проці акупацыі родных зямель чужацкім наездам і проці самазванай Савецкай улады, як урад Кнорына⁸³ і іншыя, якія паўтвараліся на Беларусі. Бацькаўшчына наша зруйнавана чужынцамі, якія нішчаць яе і да гэтуль, і мы, аддаючы справе адбудаваньня нашай Бацькаўшчыны ўсе нашы сілы і жыцьця, зьвертаемся да ўсяго сьвету і Саюзу народаў аб дапамозе ў стварэньні нашай вайсковай сілы.

Шчыра вітаем нашу сястру Польшчу.

Прыняцьце ўхвалы было пакрыта воклікамі:

Няхай жыве вольная, незалежная, дэмакратычная Беларуска-Народная Рэспубліка ў яе этнографічных граніцах!

Няхай жыве Беларуска-армія!

Няхай жыве беларускі народ!

Няхай жыве братэрства ўсіх славянскіх народаў!

Няхай жыве Беларускі Ўстаноучы Сойм!

НАРБ, ф. 325, воп. 1, спр. 113, арк. 11. Завер. копія, маш. Апубл.: Архівы БНР. Вільня—Нью-Ёрк—Менск—Прага, 1998. Т. 1. Кн. 2. С. 956—957.

ПРАТЭСТ БЕЛАРУСКАЙ РАДЫ СЛУЧЧЫНЫ ДА ЎРАДУ САВЕЦКАЕ РАСЕЇ

Не раней за 14 лістапада 1920 г.

Беларуская Рада Случчыны

У часе сусьветнай вайны, якая збурыла адны магутныя дзяржавы і вызваліла іншыя, абудзілася Беларусь да дзяржаўнага жыцьця. Пасья 350 гадоў няволі ўзноў на ўвесь сьвет чуцен голас Беларускага Народу аб тым, што ён жыве і жыць будзе. Вялікае Нацыянальнае Сабраньне — Усебеларускі Конгрэс 5—17 сьнежня 1917 году, дбаючы аб лёсе Беларусі, устанавіў на яе землях рэспубліканскі лад і абвесьціў незалежнасьць і непадзельнасьць Беларускай Народнай Рэспублікі.

Стоячы на гэтым грунце, зьезд селянскіх прэдастаўнікоў Слуцчыны ў ліку 107 асобаў выбраў Беларускаю Раду Слуцчыны, якой даручыў часова усю цывільную ўладу ў павеце.

Беларуская Рада Слуцчыны, паведамленая аб намерах савецкіх войскаў, якія пасля выйсьця польскіх аддзелаў хочучь заняць Слуцк і павет, зьневажаючы гэтым волю народу, — энергічна пратэстуе проці агрэсыўных намераў Савецкага ўраду з Кнорыным на чале, лічучы, што гэтая акцыя Саветаў спрэчна таксама з пастановамі міравой конфэрэнцыі.

Адначасна Беларуская Рада Слуцчыны зьвертаецца да дэмакратыі ўсяго сьвету з гарачым пратэстам проці гвалтоўных забораў і падзелу Незалежнай і Непадзельнай Беларускай Народнай Рэспублікі. Беларуская Рада Слуцчыны сваю ўладу перадаць толькі ўраду, створанаму ўсебеларускім Конгрэсам 1917 году.

У месяцы лістападзе 1920 г.

Падпісалі: Старшыня Беларускай Рады Слуцчыны Пракулевіч; члены Рады: Жаўрыд, Русак, Сасноўскі, Радзюк.

*НАРБ, ф. 325, вып. 1, спр. 113, арк. 9. Завер. копія, маш.
Апубл.: АРхівы БНР. Т. 1. Кн. 2. С. 952.*

ДЭКЛАРАЦЫЯ БЕЛАРУСКАЕ РАДЫ СЛУЧЧЫНЫ

28—29 лістапада 1920 г.

Копія з чарнавіка, складзеная ў м.Семежава.
(З запісаў Васіля Русака).

У момэнт самаадзначэньня ўсіх народаў і барацьбы іх за сваю самастойнасць і свабоду Беларусі Рада Слуцчыны, выпалняючы волю сялянства, паслаўшага яе і даверыўшага ёй абарону незалежнасьці нашай Бацькаўшчыны Беларусі, падымае сьцяг барацьбы за свабодную незалежную Беларусь і заяўляе ўсяму міру:

1. Беларусь павінна быць вольнай незалежнай Народнай Рэспублікай у яе этнаграфічных межах.

2. Асноўныя законы Беларускай Народнай Рэспублікі будуць выпрацаваны Белар[ускім] Устан[оўчым] Соймам, сазваным на аснове агульнага, роўнага, простага, патаемнага і прапарцыянальнага выбарчага права.

3. Прызнаваючы, што земля павінна належаць працоўнаму народу і што прыватная ўласнасць на зямлю касуецца, Рада Слуцчыны

думае, што нормы землекарыстання (землепользование) маюць быць выпрацаваны толькі Бел[арускімі] Уст[аноўчы]мі зборамі. Да раз'вязання ж гэтага пытання ў Уст[аноўчым] Сойме ўсе пастановы Часовай улады павінны згаджацца з вышэйпаказаным прынцыпам. Усе ж лясы і нутра зямлі павінны быць уласнасьцю Рэспублікі.

4. Да сазыва Устан[оўчага] Сойму павінны быць прыняты самыя шырокія меры для абароны правоў і інтарэсаў працаўнікоў, як, напрыклад, а. 17 аб увядзеньні найбольшага 8-мі гадзін[авага] дня, кантроля над дабрабытам, мінім[ума] зараб[отнай] платы і г.д.

5. У мэтах барацьбы з вырастаючай спекуляцыяй і ўпарадкаваньня тавараабмену паміж месам і вёскаю Рада Случчыны прыме меры к раз'віццю на шырокіх пачатках усіх відаў коопэрацыі.

6. Уперад да скончання раз'язваньня гэтага пытання ў Уст[аноўчы]м Сойме прызнаем на тэрыт[орыі] Бел[арусі] свабоду слова, друку, сходаў, забастовак, хаўрусаў, рэлігій, незачэпнасьць асобнасьці і памяшчэньняў.

7. Прыдаючы першаступеннае значэньне народнай прасьвеце, РС будзе старацца к агульнаму абучэньню ў самым шырокім маштабе.

8. У рубяжох БНР прызнаюцца правы ўсіх меншасьцяў на нац[ыянальную] пэрсан[альную] аўтаномію.

Абвясчаючы аб гэтым і зьяўляючыся выразіцельніцай волі народа, Рада Случчыны даклярае цьвёрда стаяць за незалежнасьць і свабоду роднае Беларусі і бараніць інтарэсы сялянства ад насільляў з боку чужаземных захватчыкаў, у выпадку патрэбнасьці нават сілаю аружжа, нягледзячы на лічэбную перавагу праціўніка, думаючы, што наша справа — справа праўдзівая, а праўда заўсёды закрасуе⁸⁴.

Н. Стужынская. Беларускія матэрыялы ў фондах Рускага замежнага гістарычнага архіва. Вяртанне—6. С. 307.

«СЛУЦКАЯ АКЦЫЯ».

Плян–канспэкт нарады беларускіх нацыянальных прадстаўнікоў з польскімі «крэсавымі» дзеячамі па абмеркаваньні сумесных дзеяньняў супраць большавікоў

Другая палова лістапада 1920 г.⁸⁵

Akcja Słucka

Cel:

- 1) Uwolnienie Białorusi.
- 2) Osiągnięcie niepodległości Białorusi.

(Niepodzielność odzyskuje się drogą federacji z Polską przez połączenie się więcej) ściśle z Litwą Środkową)⁸⁶

Sytuacja nader trudna i niepewna:

- 1) Zniechęcenie do wojny w Polsce.
- 2) Rozbicie ewentualne przerzucenie wojsk bolszew. z południa

Wniosek: nadzieja tylko na własne siły, siły kraju a więc — polityka prowadzona w duchu wypełnienia wszystkich postulatów ludności

Tarcia wewnętrzne — wykluczone

Akcja **polityczna**

Stosunek do ludności

Zasada demokratyczna

Oparcie się na samorządy. Sejm Ustawodawczy Białej Rusi

Narodowościowe równości

Radykalna reforma rolna i jej reklamowanie.

Unikanie rekwizycji.

Pomoc aprowizacyjna.

Polityka międzynarodowa

Białoruska Republika Ludowa. Żadnego samozwaństwa

Rząd prawowity, powołany przez Radę Najwyższą⁸⁷.

Skład Rządu: 50% Biał., 40% Pol. i 10% Żydów.

(Ten skład oraz cała sytuacja — są gwarancjami dla Polski)

Państwowość niewątpliwie białoruska

Oparcie się o Polskę

Oparcie się o Francję (walka z bolszewikami).

Ścisły sojusz z Litwą Środkową.

Gordział⁸⁸

Krups.⁸⁹

Obiezer.

Porębski

Rożnowski.

Zaŭryd

Jakubiecki⁹³

Tereščenko

Dubiejkowski⁹⁰.

Smolicz

Trepko⁹¹

Skirmunt⁹²

Baranow⁹⁴

Akcja wojskowa. Trzy etapy:

- 1) Słucki pow. (linja Ptycza)
- 2) Okręg Miński (linja Berezyny)
- 3) Cała Białoruś

Etap pierwszy.

- a) Milicja ludowa
- b) Partyzanci
- c) Werbunek dla komisji Wojsk.
- d) Regularne wojsko Biał.
- e) Ochotnicy polscy
- f) Uzbrojenie całej ludności
- g) Mobilizacja

a) Milicja ludowa.

We wszystkich gminach — komendanci + podoficerów

Gmin 15 ćwiczenia

Warta we wsiach

Praca uświadamiająca

b) w miarę możliwości sami

c)—d) Regularne wojsko (dywizja białoruska w Baranowiczach, Mołodecznie)

Ściąga się tam ochotniki z Zachodu i ze Słucką

Przygotowują się dalsze kadry

e) Ochotnicy polscy

1) Formacje krajowe polskie i najęte żołnierze płatni w Brześciu, Nieświeżu

2) Partyzanci w kierunku Mińska (siły organizacyjne — miejscowe najgłówniej)

f) Uzbrojenie całej ludności przy ewentualności odstąpienia

g) Mobilizacja — po ustąpieniu W.P.

Warunki:

1) Amunicja z Polski lub Francji

2) Kontakt z Bałachowiczem⁰⁵

Porządek dzienny

1) Komunikacje (stacje w Baranowiczach, Słonimie)

2) Instruktorzy dla Słucka (szkoła podchorążych)

3) Wyjazd Kom. Wojsk. do Baranowicz

4) Organizacja Rządu oraz wyjazd do Słucka Rządu, względnie jego expozytury (trójka)

Równoległe

a) Omówienie sprawy w Belwederze

- b) Wyjednanie kredytów, amunicji, aprowizacji {Polska, Francja}.
- c) Praca zagranicą, w Litwie Środkowej etc.
- d) Organizacja krajowych Wojsk Polskich

Архівы БНР. Т. 1. Кн. 2. С. 949—951.

АДОЗВА БЕЛАРУСКАЕ ВАЙСКОВАЕ РАДЫ⁹⁶ СЛУЧЧЫНЫ ДА ЧЫРВОНААРМЕЙЦАЎ⁹⁷

Лістапад 1920 г.

Чырвонаармейцы!

Вашыя камандзіры хочуць заўладаць нашай Бацькаўшчынай Беларусыяй, здушыць народную волю і сілай прышчапіць нам сваю ўладу. Чырвонаармейцы! Ад вас залежыць не дапусьціць да гэтага. Паглядзіце: усе народы ў свеце самаазначылі сваю долю паводле свайго жаданьня — вось вам прыклад: Польшча, Фінляндыя, Літва, Эстонія і г.д.

Чаму ж гэта вы ідзеце з вайной і насільствам супроць нас, беларусаў? Мы ня хочам з вамі ваяваць. Далоў вайну! Пара спыніць гэтае трохгодняе бязглузнае праліцьцё крыві. Наладзім сваё жыцьцё так, як хоча кожны народ, а не так, як хочуць тыя гвалтоўнікі, якія накіроўваюць вас ісьці з вайною на нашых братоў.

Хай жыве самаазначэньне народаў, супакой і братняе жыцьцё і далоў аружжа, скіруйце яго на вашых камісараў, майстроў чэрэзвычак і гэтаму падобных палачоў — ворагаў людскасьці.

Мы працягваем вам сваю руку і заклікаем вас да супольнай барацьбы з нашым агульным ворагам — камуністамі.*

Новы шлях. 1937. 25 лістапада. С.5.

* Трансьлітарацыя зь беларускай лацінкі.

ХРОНІКА СЛУЦКІХ ПАДЗЕЯЎ ПАВОДЛЕ ГАРАДЗЕНСКАЕ ГАЗЭТЫ «БЕЛАРУСКАЕ СЛОВА»⁹⁸

Лістапад — сьнежань 1920 г.

Беларускія партызаны

На абшарах Меншчыны пачалася новая старонка ў гісторыі Беларусі. З розных крыніц даходзяць да нас больш-менш пэўныя весткі, што людзасьць, абураная проці ўлады большавікоў з яе бесканечнымі рэквізіцыямі, грабежствам і з нечуваным тэрорам, паўстае проці панаваньня маскоўцаў і камуністаў, сурова разьлічаючыся з імі за ўвесь зьдзек і гора, прынесены імі ў край. Гэта паўстаньне проці дзікай навалы прыймае штотым большыя разьмеры.

Пачатак усяго гэтага адносіцца да таго часу, як большавікі летам гэтага году ўварваліся на Меншчыну. Грабежствы, якія яны праводзілі ў вёсках, зразу ж ставілі беларускіх сялян проці галоднай большавіцкай арды. У вёсках сталі арганізоўвацца абаронныя дружныны. Вясковая моладзь, аружная, вартавала вёску ад неспадзяваных наездаў і ўначы. Па сыгналу вартавых зьбягаліся сяляне і, як маглі, абараняліся ад няпрошаных гасьцей. З малымі большавіцкімі атрадамі сяляне спраўляліся досыць лёгка, і нямала большавікоў злажыла галаву ў глухіх вёсках. Праўда, шмат і вёсак згинула потым ад агню, але барацьба проці прыблудаў з усходу не спынялася, нягледзячы нават на тое, што большавікі пакіравалі на «бунтуючыся» вёскі караючыя атрады.

Каб лягчэй забраць у свае рукі беларускую моладзь з вёсак, большавікі абвесьцілі мобілізацыю і самі зараз жа сталі распісываць, што мобілізацыя ідзець надта памысна. На самым жа дзеле моладзь кінулася ў лясы, якія і раней хавалі яго продкаў у сваіх гушчарох ад лютага ворага, і адкуль яны нясылі помсту сваім крыўдзіцелям. Вялікія лясныя абшары на Піншчыне ажывіліся люцкімі галасамі, у паветах Барысаўскім, Менскім, Бабруйскім па лясах сталі арганізоўвацца аддзелы «зялёных»⁹⁹. Яны, павялічаючыся сьвежапрыбываючымі, ужо ня толькі абаранялі сябе і родныя вёскі, але пачалі самі нападаць на чырвонаармейцаў, адбіваць ад іх абозы, амуніцыю, аружжа...

Уцякаючы спярша ад мабілізацыі ў чырвоную армію і гуртуючыся для абароны спачатку толькі сваёй вёскай, а потым і воласьці, паўстанцы ў далейшым зьбіраюць больш моцнае ядро ў адным мейсцы, рассыпаючы дробныя атрады на ўсім павеце і ўстанаўляючы паміж імі і сабой цесную лучнасьць.

Найбольш зарганізаваным выяўляе сябе Слуцкі павет, дзе цэнтральнае ядро беларускіх паўстанцаў мае да 4000 добра вааружаных людзей. Гэты атрад хутка і стала набывае формы рэгулярнага войска. Арганізацыя праведзена дужа разумна, і гэта выгадна вызначаецца ў баявой чыннасці атрада.

Гэты атрад розніцца ад другіх яшчэ і тым, што больш шырэйшыя заданьня паставіў ён перад сабой. Дзякуючы таму, што ў сваіх радах гэта група мае і больш сьвядомы беларуска-нацыянальны элемент — Слуцкі павет у гэтым і раней значна выдзяляўся з ліку іншых паветаў на Меншчыне — Слуцкая група пачала сваю процібальшавіцкую акцыю пад дэвізам дамаганьня беларускіх палітычных і нацыянальных ідэалаў — незалежнасьці Беларусі.

Атрыманьня намі з пэўных крыніц весткі сьцьвярджаюць, што абвешчаная на Случчыне ў апошні час прадстаўнікамі Беларускага Народнага ўраду мобілізацыя дала значныя skutкі. Людзасьць прызыўных гадоў цэлымі грамадамі ахвотна пайшла на зборныя пункты. Фармаваньня новых вайсковых аддзелаў адбываюцца шывка; кіруюць гэтым людзі, маючыя самі ўжо значны вайсковы стаж.

Партызанскія беларускія атрады, раскінутыя амаль ні па ўсёй Случчыне, стала абараняюць сваю цэнтральную групу, даючы гэтым ей магчымасьць правесці пляновую арганізацыю і ўсталіць лучнасьць і падпарадкаваць сабе партызанскія атрады ў другіх паветах.

Змаганьне за свой кут, за сваю хату, за дабрабыт і свой уласны жыцьцёвы парадак на беларускай зямлі адбываецца. Барацьба з маскоўскім наездцам ідзець, кроў сыноў беларускай зямлі льецца. Народ паўстаець; ён падняўся да найвышэйшага акту ў абароне вольнасьці сваей зямлі — да самаахвяраў. Гэта — найвялікшы момэнт у жыцьці кожнага народу, гэта — гістарычны момэнт.

Магчыма, што ў барацьбе з аграмаднымі бальшавіцкімі сіламі беларускім паўстанцам не ўдасца на разе зьдзейсьніць свае ідэалы — выгнаць бальшавікоў за этнографічныя беларускія межы, але самы факт аружнай барацьбы з ворагам даказывае, што гэты народ ужо дарос да свайго незалежнага дзяржаўнага жыцьця.

С. Р.*

Беларускае Слова. 1920. 27 лістапада.

* Крыптанім Сымона Рак-Міхайлоўскага

У Слуцку

Баранавічы, 24. XI.

Згодна з апошнімі весткамі, асобны Беларускі ўрад у Слуцку ня быў зарганізаваны. Улада знаходзіцца ў руках беларускага камісара, які праводзіць сваю чыннасць па даручэнню Ураду Беларускай Народнай Рэспублікі. Па распараджэнню гэтага камісара адбываюцца выбары ў органы мяйсцовага самаўрадавання.

Мобілізацыя на Меншчыне

Комісарам ад Ураду Беларускай Народнай Рэспублікі у паветах Бабруйскім, Слуцкім і інш. абвешчана мобілізацыя мужчын ад 16 да 50 гадоў, якая мае мэтай абарону краю ад бальшавікоў. Сяляне зьяўляюцца ў прыёмныя камісіі цэлымі вёскамі і прыносяць з сабой стрэльбы, кулямёты і наогул вайсковыя матэрыялы.

Паўстаньня

Паўстаньня проці бальшавікоў у Слуцкім і Бабруйскім паветах пашыраюцца з кожным днём. Дробныя бальшавіцкія аддзелы адыйходзяць да Бабруйска.

Бальшавіцкая мобілізацыя

Ліда, 23. XI (Orient).

На частцы Меншчыны, занятай бальшавікамі, абвешчана імі мобілізацыя мужчын прызваў да 1902 году; таксама праведзена мобілізацыя дактароў.

Беларускае Слова. 1920. 29 лістапада.

Паўстаньня за незалежную Беларускую дэмакратычную рэспубліку

Беларускае прэс-бюро паведамляе: на ўсход ад Слуцка, у раёне Ужыцы* (Бабруйскі пав.) адбываюцца баі беларускіх паўстанчых атрадаў з бальшавікамі. Бальшавікі ўпарта абараняюць падходы да чыгуначнай лініі. Пашыраюцца чуткі, што ў мэтах падаўленьня паўстанчага руху выкліканы дзье новыя савецкія дывізіі. Паўстанцы гатовы абараняць сваю зямлю да апошняй магчымасці. Кіраўнікі паўстанчага руху спадзяюцца пашырыць паўстаньня на

* Магчыма, Урэчча.

тылы бальшавікоў і чакаюць нават дапамогі ад іншых народаў. Увесь рух адбываецца пад лёзунгам Незалежнай, Дэмакратычнай Беларускай Рэспублікі.

Беларускі зьезд у Слуцку

15 і 16 гэтага лістападу* ў Слуцку адбыўся зьезд прадстаўнікоў ад 15 валасьцёў і мястэчак — у ліку 127 чалавек, на якім была выбрана Слуцкая Беларуска Рэспубліка.

У склад Рады ўвайшлі між іншым д-р Паўлюкевіч і Жаўрыд.

На зьездзе былі паданы даклады з мейсцаў, у якіх выяўляліся варажыя адносіны беларускага сялянства да бальшавікоў.

Зьезд, згодна з пажаданьнем вясковай моладзі, ухваліў зараз жа абвесьціць мобілізацыю для самаабароны ад «чырвонай бальшавіцкай лапы».

Пры вынясенні рэзалюцыі аб мобілізацыі было прынята пад увагу і тое, што калі нават мяйсцовыя сялянскія сілы і будуць нязначнымі для перамогі над бальшавікамі, дык, у кожным разе, пачатая беларускімі масамі барацьба пакажыць народам усяго сьвету, што беларускі народ прачнуўся і змагаецца за сваю незалежнасьць.

На зьездзе быў прысутным брат ген. Булак-Балаховіча і капітан ахвотніцкай арміі Самусевіч¹⁰⁰, паходзячы з Случчыны, якому нібы было даручана Балаховічам сфармаваць Слуцкі полк.

(«Нов. Варш. Слова»¹⁰¹).

Беларускае Слова. 1920. 30 лістапада.

Паўстаньне на Беларусі

Беларускае прэс-бюро ў Варшаве паведамлена з Баранавіч ад 28. XI. 1920 г. аб ніжэйпаданым. Уся люднасьць Случчыны паўстала проці бальшавікоў. Тысячы ахвотнікаў уступаюць у першую беларускую брыгаду, каторую зфармаваў павятовы камісар Ураду Беларускай Народнай Рэспублікі. Абвешчана таксама мобілізацыя за некалькі гадоў, каторая дала самы пажаданы вынік. Пасьля адбыўшыхся баёў беларускае войска пакінула Слуцк з прычыны браку аружжа і амуніцыі. Бальшавікі маюць 6 панцырных аўтамабіляў. Беларусы толькі ваенныя стрэльбы, захаваныя люднасьцю.

Беларускае Слова. 1920. 2 сьнежня.

* Насамрэч — 14 і 15 лістапада 1920 г.

Першая брыгада

З Слуцку даляцела да нас радасная вестка. Слуцкія беларусы пачалі на сваю руку тварыць беларускае войска. Воляю народа заложана першая беларуская брыгада войск Беларускай Народнай Рэспублікі. Паўстаўшая люднасьць тысячамі збіраецца пад беларускія штандары, каб бараніць незалежнасьць Беларусі.

Мімаволі напрашваецца аналёгія паміж гэтым пачаткам беларускага вайсковага руху і тым, які мела Польшча, ці, ляпей сказаць, польскія вайскова-рэвалюцыйныя групы напачатку сусьветнай вайны, у 1914 годзе, калі ў Аўстрыі польская моладзь, выхаваная ў стралецкіх гуртках, дастала магчымасьць сфармаваць першую брыгаду, на чале якой стаў Пілсудзкі¹⁰². Але якая ж роўніца варункаў тады — і цяпер! [...]

Але што ж тады сказаць трэба аб беларускай першай брыгадзе, аб гэтых масах моладзі беларускай, што аддавала зарганізаваныя свае сілы для роднай справы! Паўсталі. Паўсталі, бо больш цярэць не маглі, бо не маглі спакойна глядзець, як доляй Бацькаўшчыны распараджаецца хто і як хоча. Паўсталі, каб ня быць навек нявольнікамі.

Сабралі Раду. Урадзілі — тварыць народнае войска. Залажылі брыгаду, першую беларускую брыгаду.

Тысячы хлапцоў кінулі бацькаўскі дом, тысячы сабраліся пад знамёны Народнай Рэспублікі. А такі агонь у сэрцы мелі, што пэўныя былі сваёй перамогі над усім — над бальшавікамі, над усякімі палітычнымі перашкодамі, над адсутнасьцю нават аружжа. Ворагаў шмат у першай брыгады, а найгоршы апошні. Няма аружжа — што ж за войска? Зьнеслі хто што меў. Сяляне падаставалі пахаваныя ў стрэхах, закапаныя ў зямлі стрэльбы, другі раз і кулямёты, — прынеслі ўсё ў дар свайму войску. З сотняй карабінаў кінуліся ваяваць. Кінуліся памерці, каб жыла Бацькаўшчына!

Пачынаецца бліскучая страніца нашай гісторыі. Народ замучаны, народ зьцёмнены і ашуканы зразумеў пагрозы, якія абкружаюць яго будучыну. Народ прачнуўся, дайшоў да найвысшага чыну ў барацьбе за сваю Бацькаўшчыну. Не засьне ён ужо больш. Не наложыць дабравольна пугаў на рукі свае, нікому не дазволіць узлажыць на яго новыя кайданы. І першая брыгада, хоць так цяжка рабіць ёй свае першыя крокі — не пасьлізнецца, не паваліцца, ня згіне. Ня згіне, бо яна — гэта абуджаны народ. Калі яе задушаць у адным мейсцу, яна яркім полымем успыхне ў другім, калі не дадуць ёй аружжа, яна яго сама здабудзе.

Мы хацелі б, аднак, каб сьвет крыху аб нас падумаў. Чаму аб Літве, Латвіі, Польшчы клапаціцца заходнія дзяржавы, а Беларусь пакідаюць сваёй долі. Мы ня хочэмо быць нічымі наймітамі і не па-

трабуем тых міліярдаў, якія сыпнула Антанта¹⁰³ Урангеліо¹⁰⁴, Балаховічу і іншым. Мы — працоўны, сялянскі народ і для абароны сваей зямлі патрабуем аднаго — **аружжа**, бо ня маемо яго ў дастатчным ліку і ня можэмо зрабіць. А калі беларуская брыгада дастане аружжа, дык яе ня зломіць бальшавіцкая армія. Ня зломіць дзеля таго, што бальшавікі ідуць рабаваць чужую зямлю, а мы — бараніць сваю.

А калі б і зламалі? Няхай! Дорага ім дасца гэная перамога, ды наўрад ці чаго яна будзе варта. На зямлі народу, які паўстаў і змагаецца за сваю незалежнасць, не ўседзе чужынец. Змаганьне з ім будзе ісьці і далей у тых ці іншых формах, і, нарэшце, сіла народная пераможа.

Аб беларускім зьездзе ў Слуцку

Як нас паведамляюць з пэўных крыніц, прыбыўшыя на зьезд прадстаўнікі Балаховіча хацелі скарыстаць беларускі зьезд у сваіх мэтах. Але гэта не дало жадных рэзультатаў, бо беларускае сялянства ў павеце досіць значна сьвядома і ня верыць ніякім расійскім абяцанкам.

Беларускае Слова. 1920. 3 сьнежня.

Беларускі вайсковы камунікат

*Баевая сводка войск Беларускай Народнай Рэспублікі
27. XI. 1920.*

Аддзелы 6 роты Слуцкага палка пад камандаваньнем ппр. К., у часе разьведкі ў раёне вёсак Быстрыца, Верабеічы, Васільчыцы і Чарнагубава спаткаліся з бальшавіцкай разьведкай каля вёскі Васільчыцы. Ад дапрошаных палонных даведаліся аб распалажэньні бальшавікоў.

Нашы аддзелы выбілі бальшавікоў з вёскі Васільчыцы. Бальшавіцкія страты: 3 забіты, 3 ранена і 1 папаўся ў палон. У нас 1 цяжка ранены. Мы захапілі шмат стрэльбаў, набояў і інш. вайсковага матэрыялу.

Аддзелы 5 роты Слуцкага палка пад камандаваньнем ппр. Клішэвіча, у стычцы з ворагам пры вёсцы Дашнова, занялі вёску, забраўшы ў палон 5 чырвонаармейцаў. Вёска Лютовічы ў нашых руках.

7 і 8 роты таго ж палка занялі вёску Мацкевічы.

Нашы аддзелы ў Капыльскім напрамку занялі м. Цімкавічы.

У баі пад м. Капыль у нас цяжка ранен 1, чырвонаармейцаў забіта 12.

(—) Борык, капітан;

Начальнік Опэрат. Штабу войск БНР.

Беларускае Слова. 1920. 4 сьнежня.

Паўстаў народ — разьбівае кайданы няволі

Горадня,
6 сьнежня 1920 г.

[...] Надыйшоў 1920 год. Замызганы, абдзёрты акупантамі, абяднеўшы народ пабачыў, што яго зямлю пачынаюць дзяліць, што яго лёсам пачынаюць кіраваць другія, пабачыў ён новую пагрозу для сябе з усходу і — паўстаў народ. Паўстаў, каб ужо не скласьці аружжа, пакуль не даб'ецца свайго!

Паўстанцы, вызвалены сваёй Бацькаўшчыны, тысячамі збіраюцца ў вызначаныя мейсцы. Камісар, назначаны Найвышэйшай Радай Беларускай Народнай Рэспублікі, абвешчае ў Слуцкім павеце мобілізацыю, і сяляне натоўпам цэлым зьяўляюцца на зборныя пункты. Нясучь з сабой стрэльбы і набоі, якія яны ашчадна хавалі ад усялякіх акупантаў, цягнуць з сабой кулямёты, нясучь амуніцыю. Зьяўляюцца ня толькі мабілізаваныя, але і ахвотнікі. Відочныя сьведкі, пабываўшыя на фронце, сьцьвярджаюць, што бачылі ў шарэнгах войск Рэспублікі нават старых дзядзькаў, па 50 год, якія па добрай волі сваёй зьявіліся, каб «грамадою» бараніць сваю зямлю ад чужынцаў. Нагараваўся, набядаваўся, далей цярпець ужо ня можа злой нядолі і прыйшоў — «мо'даб'ёмся, каб хоць патомкам лягчэй жылося» і паступіў ахвотнікам у шарэнгі роднага войска.

Пярэда мной ляжыць зьвязка лістоў, атрыманых з фронту. У экстазе ад магутна выяўляемай сілы народнай адзін нацыяналіст-беларус, інтэлігент, сам у душы вайсковы, пішыць: «Да гэтага часу не магу прыйсці ў сябе — здаецца, што папаў я ў вялікі кругаварот, якія кідае ў гору, пад воблакі, фантаны вады, якая ў сваіх кроплях малюе дзіўныя вобразы будучыні нашай дарагой Бацькаўшчыны».

Не падаецца апісанню той высокі пад'ём, той імпэт, які прыводзіць пад Беларускі штандар нашу юную моладзь. Шмат прыходзіць і з мяйсцовасьцяў, занятых бальшавікамі. Прыйшоўшыя пад родныя знамёны добра ведаюць, што хаты іх пойдучь зараз жа полымем ад рукі маскоўцаў-бальшавікоў, як даведаюцца яны, што гэтая моладзь, кінуўшая бацькаўскія хаты, пайшла ў варожы для іх стан. Але йдуць. Мацнеюць шарэнгі першай беларускай брыгады, адбылося колькі ўжо баёў з усходнім наездцам, пралілася ўжо ахвярная кроў сыноў Беларусі, кроў на аўтар сваёй дарагой Бацькаўшчыны.

Цікавым зьяўляецца, як адносіцца люднасьць у мейсцы пастою першай брыгады да беларускага жаўнера. Адзін з відочных сьведкаў падае: «Лепшых адносін і жадаць ня трэба. У кожным разе да гэтага часу мы і ня мысьлілі рабіць нейкія рэквізіцыі: сяляне дастаў-

ляюць хлеб, картофлю, муку, крупы, сала; прывозяць нават мяса. Кабеты вясковыя сушаць сухары, арганізаваны пральні, дзе дарма мыюць бялізну». Саўсім зразумела: люднасьць пабачыла ў войску Беларускай Народнай Рэспублікі сваіх родных сыноў, а дзеля таго і адносіны ня могуць быць такімі, як да чужацкіх арміяў. Нарэшце і лёзунгі, пад якімі выступае гэта войска — гэта родныя, дарагія. Народ зразумеў, што толькі агульнымі, сплочанымі сіламі можна змагацца з наездцам, усё руйнуючым, усё знішчаючым. Толькі дабытае самім можна лічыць сталым, пэўным, толькі ў сваім уласным Гаспадарстве, у сваёй Рэспубліцы можна заводзіць пажаданыя парады, каб лягчэй і вольней жылося і самім і патомкам.

Жыдоўская люднасьць сьпярша заняла было становішча чакаючае. Занадта аддзелы Балаховіча запэцкалі беларускае імя ў вачох жыдоў, занадта шырака сталі вядомы пагромы, якія ўчынялі «балахоўцы» з яго Расійскай Народнай Ахвотніцкай Арміі над жыдоўскай люднасьцю. Выступленьне ў свой час, цяпер ужо разаружанага Балаховіча, і пад штандарам беларускім завяло ў абмылку жыдоўскую люднасьць, што датычыць адносін да ўсяго беларускага, і цяпер далёка яшчэ ня ўсе кругі жыдоўскага грамадзянства ўяўляюць сабе розніцу паміж «балахоўцамі» і арміяй Беларускай Народнай Рэспублікі.

Гэта, Кажу, сьпярша адчувалася і на мейсцы пастою першай беларускай брыгады, хоць яна і ня мела ўвесь час нічога агульнага з «расейцамі-балахоўцамі». Люднасьць жыдоўская, нават з кругоў, не спачуваючых большавіком, была асьцярожна ў адносінах да беларускіх жаўнераў. І толькі потым, як добра прыгледзілася і зразумела, што гэта — тыя ж самыя людзі, з якімі жыдоўская люднасьць у сяброўстве і добрым ладзе жыла ў згодзе паміж сабой цэлымі дзесяткамі і соткамі гадоў, што гэта — ня чужыцы для краю, які нясуць з сабой дзікія пагромы, а тыя ж лагодныя вясковыя суседзі-беларусы, якія па-братску жылі ўвесь час — тады, Кажу, мыйсцовая жыдоўская люднасьць і ў м. Цімкавічах, і ў м. Капылю, і ў іншых мыйсцох начала ня толькі спачуваць беларускім фармацыям, але нават і рэальна памагаць ім, зьбіраючы ахвяры і помач беларускаму жаўнеру рэчамі і грашмі. Мы спадзяёмся, што ў хуткім часе жыдоўскае грамадзянства і другіх местаў і мястэчак нашых зразумее гэта і па-іншаму пачне адносіцца да ўсяго беларускага і перш за ўсё да ідэі дзяржаўнасьці беларускай.

Вяртаючыся да першай беларускай брыгады, ня можэмо не адзначыць, што, нягледзячы на тое, што з чыста вайсковага боку, асабліва з боку матэрыяльнага, там шмат чаго бракуе, аднак той запал і

гарт у душы, які нясуць з сабой нашы нацыянальныя барацьбісты, даюць надзею на перамогу перашкодаў на дарозе да адраджэння дзяржаўнага жыцця нашай дарагой Бацькаўшчыны.

С. Р.

Беларускае Слова. 1920. 6 сьнежня.

Абвестка ў «Беларускім Слове» ад 6 сьнежня 1920 г. з заклікам да беларускага грамадства несці ахвяраванні на карысьць случчакоў-паўстанцаў.

ГРАМАДЗЯНЕ!

Нясеце ахвяры рэчамі і грашмі! Складайце ахвяры ў «Гурткі беларускіх кабет»¹⁰⁵ ці ў Беларускае Нацыянальнае Камітэты* для перасылкі іх беларускаму паўстанцу — жаўнеру на Случчыне! Наша многапакатная Маці-Беларусь вымагае гэтага ад вас!

З Случчыны

Атрыманы весткі аб тым, што вайсковымі аддзеламі Беларускай Народнай Рэспублікі забрана ў палон да 300 чырвонаармейцаў, у тым ліку 3 афіцэры. Пасля абезаружання палонных адпусьцілі на волю, але ніхто з іх ня хоча ісьці назад, да сваіх.

З апошніх вестак даведываемся, што перадавыя беларускія вайсковыя аддзелы стаяць у 10—12 верст. на захад ад Случку.

* Дзейнічалі ў той час у Беларусі ды ў замежжы (Літве, Польшчы ды інш.).

Урачысты дзень у месцы пастою першай брыгады войск БНР
(*Ад уласнага карэспондэнта «Беларускага Слова»*)

28 лістапада а 13 гадзіне было адпраўлена набажэнства сьвяшч. С-кай царквы* за ўдачы аружжа войск Беларускай Народнай Рэспублікі ў змаганьні іх з ворагамі нашай Бацькаўшчыны—Беларусі.

Кругом царквы натоўп народу. Дзень марозны, прыгожы. Солейка сьвеціць, кідаючы на зямлю мільён іскаркаў, якія, адбіваючыся ад заінеўшага дрэва будынкаў, ад каменяў, прымушаюць заплюшчываць вочы праходзячых. Харакство абразкоў прыроды стварае ў душы чалавека нейкі сьвяточны настрой. Кожны жыхар м. Сем-ва, кожны з жаўнераў, сабраўшыхся ў грамады каля царквы і на пляцу, адчуваюць сьвята; на тварох сабраўшыхся маладых жаўнераў—беларусаў напісана радасьць, у марозным паветры гучна разносяцца галасы, чуцен сьмех, жывая гутарка, гоман грамады.

З званіцы С-кай царквы панясліся а 10 гадзіне гукі званюў. Настрой чамусьці такі, што кожны гук глыбака западае ў душу, штосьці чыстае, непадробленае нясе, сьвятое. З усіх канцоў мястэчка і з бліжэйшых вёсак надыйходзяць да царквы людзі — мужчыны, кабеты, дзеці. Уважліва і ціха моліцца селянін аб спакою і лепшай долі сваёй і сваёй Бацькаўшчыны.

Кончылася абедня. На пляцу, перад царквой, сталі стройныя шарэнгі аддзелаў першай беларускай брыгады пад Нацыянальным штандарам.

Па сканчаньні абедні сьвяшч. сказаў гарачую прамову, у якой адзначыў, што Бацькаўшчына—Беларусь зруйнаваная, зьнішчаная войнамі і акупацыямі, стогне і цяпер пад цяжкай пятой ворагаў. Праца наша над адбудовай Бацькаўшчыны надта трудная, змаганьне з магутнымі ворагамі патрабуе вялікіх высілкаў, але ня трэба забывацца, што «ня ў сіле Бог, а ў праўдзе». А наша справа беларуская — справа правая, сьвятая. Пачынаем вялікую акцыю, дык памолімся ж перад пачаткам сьвятой працы — закончыў сваю прамову вясковы бацюшка — каб Бог дапамог беларускаму воінству выгнаць ворагаў з нашай многапакутнай зямелькі, Маці—Беларусі. Шчыра моляцца жаўнеры, люднасьць. Канчаецца малебен, загудзелі званы С-кай царквы і гучна разносіцца «многалецьце» беларускаму воінству.

Дзень 28 лістапада вечно астанецца памятным у прысутных на набажэнстве і ў жыхароў С-ва.

А. Я.**

Беларускае Слова. 1920. 8 сьнежня.

* Праваслаўная царква ў м. Семенява.

** Крыптанім А.Якубецкага.

Першыя пахароны
ў мейсцы пабыту брыгады войск БНР
(*Ад уласнага карэспондэнта «Беларускага Слова»*)

На вайне як на вайне. Бываюць вясёлыя, радасныя хвіліны, але бываюць і хвіліны смутку, жалобныя.

Пишу пад сьвежым уражаньням адбыўшыхся ў С-ве пахаронаў першых ахвяр на фронце за незалежнасьць нашай дарагой Маці-Беларусі. 29 лістапада а 1 гадзіне ўдзень была адпраўлена паніхіда ў С-ай царкве па жаўнерах першай беларускай брыгады, забітых у барацьбе з бальшавікамі. На гэтыя першыя ўрачыстыя пахароны сыйшліся натоўпы народу; царква была паўноўтка. Ліюцца гукі жалобных сьпеваў, мігацеюць сьвечкі, разносяцца гукі жалобнага звону. Каля трунаў з нябошчыкамі пастаўлены сьвежыя елкі, труны пакрыты беларускімі нацыянальнымі штандарамі. Адаючы апошняю чэсьць паўшым барацьбістам, жаўнеры, ўсе сяляне і кабеты трымаюць сьвечкі ў руках. Каля трунаў стаіць ганаровая варта. Плывуць гукі жалобнага набажэнства, чутны ўсхліпваньня кабет.

Гляджу на нерухомыя постаці жаўнераў, што стаяць на ганаровай варце пры трунах; спакойныя, замьсленыя. Што думаюць гэтыя маладыя, рослыя дзяцюкі? Аб чым мысьляць гэтыя малады хлопчына з такім чыстым, светлым, прыгожым абліччам пад жалобныя гукі «Са Сьвятымі упокой»?..

Скончылася паніхіда... Труны з цэламі нябошчыкаў падымаюць на плечы афіцэры і жаўнеры і нясуць з царквы на могілкі. Аркестар духавы сьпераду іграе жалобны марш, ідзець царкоўны хор, высока на плячо калегаў пасоўваюцца да могілак труны, ціха і мерна ідуць у прыкладным шыху роты стральцоў, коньніцы, далёкім поясам ідзець цывільная люднасць.

Першыя рады жалобнай процэсіі падыходзяць да прыгатаваных могілак, дзе над жаўцеючым «долам» калышацца нацыянальны штандар.

Пачаліся прамовы, гарачыя, пранікаючыя ў душу. Вяўлялася нядоля беларуская, вяўлялася клятвы змагацца да апошняга, вяўлялася патрэбы гэтых сьвятых ахвяраў на аўтар многапакутнай Бацькаўшчыны. І калі ў царкве плакалі толькі кабеты, дык тут ня вытрымоўвалі жалю і сяляне-мужчыны. Прысутныя заліваліся сьлязьмі, плач кабет стаўся саўсім голасным. Але пасья пахарон, на абліваўшыхся сьлязьмі абліччах, можна было заўважыць адвагу, рашучасьць і нязломнасьць у барацьбе з ворагамі Бацькаўшчыны.

Папалылі ў марозным паветры гукі і словы Беларускага Нацыянальнага гімну; гімн змяняецца бравурным напевам «беларускай марсэльезы»¹⁰⁶ з яе «прагонім з зямлі палачоў».

Апускаюцца ў «дол» труны з першымі ахвярамі. Тройчы даецца залп, салют барацьбістам. Далёка разносіцца рэха ад сухіх стрэлаў. Кожны з прысутных лічыць сваім абавязкам кінуць жменьку сьвежага пяску на сьвежыя труны. Чутны клятвы помсты за маладыя ахвяры. Вось ужо і сьвежыя магільны насып гатоў... Патроху пачынаюць расходзіцца. Сумна... не — сумна і радасна. То ж першыя ахвяры ў тэй вызваленчай акцыі, якую мы так смела распачалі. То ж першыя ахвяры таго, на што ўсе мы ідзём. Толькі тут кожны з нас яшчэ глыбей уцяміў высокасьць і сьвятасьць ідэі, якая паставіла нас на самаахвярную барацьбу. І хоць, можа, усіх нас чакае лёс сеньняшніх ахвяр, усё ж мы не ўхілімся ніколі ад мукаў і сьмерці ў барацьбе за незалежнасьць нашай дарагой Маці-Беларусі.

А. Я.

Беларускае Слова. 1920. 9 сьнежня.

Цяжкія баі Першай беларускай брыгады з бальшавікамі

З Ліды надыйшла да нас вестка: у раёне Семежова адбываліся апошнімі днямі крываваыя баі паміж беларускімі аддзеламі і бальшавікамі. Частка беларускіх аддзелаў разьбіта і перайшла польска-бальшавіцкую граніцу 7 сьнежня ў раёне вёскі Ветчыцы*. Аддзелы гэтыя цяпер разаружаюцца палякамі. Да гэтага часу разаружана 30 афіцэраў і 400 жаўнераў.

Гэта сумная вестка, атрыманая намі з крыніц неофіцыяльных, патрабуе яшчэ падцьверджаньня.

Паўстанні на Меншчыне

Агенты першай брыгады падымаюць на тылах у бальшавікоў сялянскія паўстанні. Паўстанцы зьнішчаюць чыгуначную, тэлеграфную і тэлефонную камунікацыю, адбіваюць аboзы, адбіраюць аружжа. Паўстанчыя атрады павелічаюцца з кожным днём. Забезпакоеныя бальшавікі, сьцягваючы сілы, ужываюць суровыя рэпрэсіі ў адносінах да захвачаных у палон паўстанцаў, а таксама і да людзям, ім спачуваючай.

* Недакладна. Магчыма, Ёдчыцы (Юдчыцы).

Партызаны

Партызанскія атрады, якія прарваліся на тылы бальшавікоў, у далейшым працягу робяць напады. У раёне Міль[к]овіч, Слуцкага павету, аддзел партызанаў у 60 чал. пад камандай сотніка Дзяргача¹⁰⁷ ўварваўся ў м-ко Старобін, дзе захапіў 7 камуністаў, членаў бабрыйскай чрэзвычайкі. Гарнізон мыйстэчка, у ліку каля 200 чалавек, знішчожан, а чэкістыя павешаны на тэлеграфных стаўбах на пляцу проці клюбу «Інтэрнацыяналь». Захоплены 6 кулямэтаў і 300 вінтовак. Гэты самы аддзел, у раёне Ясмовіч*, другім набегам знішчожыў два эскадроны камуністычнай групы Дотэля. Захоплены здабыча: аружжа і коні.

Партыя «Зялёнага Дуба»

Баранавічы (Russpress)

Тые, што прыбылі з мыйсцовасцяў, занятых бальшавікамі, паведамляюць, што ў аколіцах Слуцка і Койданава з’явіліся партызанскія аддзелы «Беларускай сялянскай партыі Зялёнага Дуба». «Зялёнадубцы» ўвесь час робяць напады на бальшавіцкія аддзелы. Гэтыя партызаны пашыраюць у вялікім ліку экзэмпляраў проклямацыі. Адна з іх падпісана «Беларускай сялянскай партыяй Зялёнага Дуба», а другая атаманам «зялёнадубцаў» — Дзяргачом. Як вядома, сялянская партыя «Зялёнага Дуба» яшчэ ў 1918 г. была арганізавана цяперашнім старшынёю Беларускага Палітычнага Камітэту¹⁰⁸ п. В. Адамовічам.

Аб помачы беларускаму паўстанцу–жаўнеру

«Гурток кабет помачы беларускаму жаўнеру» пры Горадзенскім Беларускам Нацыянальным Камітэце¹⁰⁹ з’вяртаецца з просьбай да грамадзянства, спачуваючага беларускай справе, дапамагчы мажлівымі ахвярамі беларускаму жаўнеру першай брыгады.

Пажадана, каб ахвяры складаліся з пільна патрэбных рэчаў, як — бялізна, мэдыкамэнты, цёплае адзенне і інш.

Ахвяры прыймаюцца штодня ў будынку Беларускага Нацыянальнага Камітэту (вуліца Ожэшковай, № 28).

Беларускае Слова. 1920. 12 сьнежня.

* Магчыма, Яскавіч.

Беларусь у агні паўстаньня

Факт адбыўся! Тое, чаго найбалеі баялася расейская і польская эндэцыя, сталася! Беларускі селянін прачнуўся! Мы стаімо цяпер перад фактам, каторы яскрава гаворыць, што бальшавіцкая акупацыя на Беларусі запэўна ўжо акупацыя апошняя, што нацыянальны і эканамічны ўціск, тэрор і беспраўе бальшавіцкага камісарадзержаўя змусіў самыя шырокія масы беларускага селянства ўскалыхнуцца і, устаўшы на роўныя ногі, сказаць прад усім сьветам: «Годзі апекі! Мы самі збудуем сабе новае жыцьцё!» Цяпер беларускі селянін ужо пераканаўся, што ніякая апека не забяспечыць яму самабытнага існаваньня, што кожны народ, каторы ўжо цяпер цешыцца сваёй незалежнасьцю і карыстае ўсімі яе skutкамі, здабыў яе сваёй уласнай працай, без ніякай помачы збоку.

І вось ён падняўся супроці сваіх угнетацеляў, каб бараніць свае чалавечыя правы. Усход Беларусі гарыць у паўстаньні. І паўстаньне гэтае ня ёсьць, як думае польская эндэцыя, «скуткам інтрыгі кучкі беларускіх дзячоў» і не «скуткам эканаміцкага ўціску». Не, гэта самы праўдзівы стыхійны беларускі нацыянальны рух. Балеі таго, рух гэты распачаўся па ініцыятыве самога беларускага селянства, а інтэлігенцыя пазьней пачала наязджаць у паветы, ахопленыя паўстаньнем, каб падтрымаць свой народ у яго вызваленчым руху.

І цяпер, калі беларускі народ адваяваў сабе незалежнасьць, ніякая сіла, ніякія абещанкі камуністычнага раю не здалеюць супакоіць беларускага селяніна і змусіць яго злажыць аружжа раней, чымся ён забудзе сабе незалежнасьць, бо на штандарах паўстанцаў напісана: «На касьцёх сваіх збудуем волі гмах». І мы верым, што тыя людзі, каторыя сталі пад гэты штандар, не застановяцца ні перад якімі ахвярамі, і бальшавіцкая акупацыя на Беларусі — сапраўды ўжо апошняя акупацыя, абы толькі яшчэ больш беларускай краёвай інтэлігенцыі адгукнулася на кліч свайго народу і паспяшылася яму на дапамогу.

Ул. К.¹¹⁰

Першая брыгада войск БНР з адвагай і мужнасьцю б'ецца

З места новага пабыту Штабу першай брыгады войск Бел. Нар. Рэсп. намі атрымана вестак ад 9 гэтага сьнежня, што брыгада з мужнасьцю адбіваецца ад напіраючых у пераважаючым ліку бальшавіцкіх аддзелаў і што 2 роты, складаўшыя асобны ад 1 брыгады адзел, прымушаны былі пад напорам вялікіх сіл праціўніка адступіць да лініі польскіх войск, дзе былі разаружаны.

Беларускае Слова. 1920. 14 сьнежня.

Зьдзек бальшавікоў над беларускімі палоннымі

Намі атрыманы весткі з беларускага паўстанчага лягеру на Случчыне. У часе адной з гарачых стычак з бальшавікамі 3 конных беларускіх разведчыкі папаліся ў бальшавіцкі палон. У Слуцку, водзячы гэных першых палонных па вуліцах, бальшавікі страшэнна здэкаваліся над імі. Прабаваўшыя з публікі заступацца за гэтых няшчасных ахвяраў ці нават выяўляўшыя толькі паміж сабой жаль і спагаду да гэных бедакоў арыштоўваліся на мейсцы.

Змучаныя, зьбітыя палонныя прасілі ў сваіх мучыцеляў, як ласкі, дабіць іх.

Беларускае Слова. 1920. 15 сьнежня.

СЛУЦКІЯ ПАДЗЕІ Ў ІНТЭРПРЭТАЦЫІ БАЛЬШАВІЦКІХ ГАЗЭТАЎ

Сьнежань 1920 г.

Слуцк

Сейчас же по освобождении Слуцка туда послан ЦК товарищ с литературой и инструкциями для восстановления Слуцкой организации КСМБ.

Звезда¹¹¹. 1920. 3 декабря.

«Паўстаньні проціў бальшавікоў».

Нам ня раз прыходзілася чытаць у нашых газэтах аб тых цэбрах гразі, якою ўвесь буржуазны друк аблівае рабоча-сялянскую ўладу дзеле таго, каб трымаць сваіх сялян і работнікаў у цемры і даваць ім фальшывыя весткі. Так, напрыклад газэта «Новое Варшавское Слово» ад 25 лістапада з крыніц Беларускага бюро друку¹¹² паведамляе: «З розных канцоў паведамляюць, што ва ўсім Менскім вокрузе пачаліся проціўбальшавіцкія паўстаньні. Арганізатарамі паўстаньня з'яўляюцца левыя беларускія элемэнты, выступаючыя пад лэзунгам незалежнай Беларусі і скліканыя беларускага нацыянальнага сходу. Паўстанцы занялі мястэчкі Гайна і Лагойск на поўнач ад Менску».

Была часта некалькі дзён таму назад, калі белы друк пісаў аб тым, што і Менск заняты паўстанцамі. Гэта відаць з далейшых слоў: «Весткі аб заняцці Менска не пацьверджаюцца.»

Мялі Ямеля, твая нядзеля.

Не за гарамі тая часіна, калі працоўная бедната Захаду, узяўшы ўладу ў сваю рукі, зробіць сваё друкаванае слова праўдзівым і чэсным.

С. Б.¹¹³

Савецкая Беларусь. 1920. 12 сьнежня.

ВЫТРЫМКІ З КАМУНІКАТАЎ ШТАБУ ПЕРШАЕ СЛУЦКАЕ БРЫГАДЫ ВОЙСКАЎ БНР*

Сьнежань 1920 г.

[...]

4.XII.1920 г. Рота стральцоў нашых войск пры націску чырвоных на Семежава была акружана ў засьценку Вялікі і Малы Страпінь**.

Рота прарвалася праз рады чырвоных і адышла ў напрамку на Вялікі Рожын. У гэтым месцы рота ўначы наткнулася на бальшавіцкі карацельны атрад. Забілі камісара і 15 чырвонаармейцаў узялі ў палон. Захоплена канцылярыя атраду і забраны гурт скаціны і коняй, што зрэквізавалі бальшавікі ў сялян в. Вялікі Рожын (у сем'яў дэ-зэрціраў). Усё зрэквізаванае было аддадзена сялянам.

5.XII. Адбыліся цяжкія баі пад Капылём і Семежавам. Бел[аруская] рота цэлы дзень бараніла м. Вызну проціў цэлага бальшавіцкага батальёну, маючага некалькі кулямётаў. За недахопам патрэбных сродкаў абароны аддзел прымушаны быў адступіць на захад. Бальшавікі панеслі значныя страты. З боку беларусаў таксама шмат раненых. У бел[арускім] войску адчуваецца недахоп аружжа і амуніцыі.

Уначы з **9** на **10.XII.** вывядоўчы аддзел стральцоў зрабіў налёт на вёскі Крывасёлкі й Навасёлкі, дзе забралі 28 палонных.

10.XII. Зьявіліся да штабу 1-ай Белар[ускай] Брыгады 18 чалавек «зялёных» з аружжам і набоямі. «Зялёныя» прарваліся праз рады ворагаў і прылучыліся да войск БНР.

Уначы з **11** на **12.XII.** бел[арускі] аддзел разведкі заатакаваў вёску Старын. Узятая ў палон 10 чырвоных і адабраны транспарт у мясц[овай] люднасці са збожжам. Усё зьвернена ўласнікам.

* Першы вайсковы камунікат 1-й Слуцкай быгады войскаў БНР за 27 лістапада 1920 г. зьмешчаны ў газэце «Беларускае Слова» за 4 сьнежня 1920 г. (гл. с. 58).

** Магчыма, Страпіні.

Уначы з **13** на **14.XII.** камандзір выведоўчага аддзелу Першага Слуцкага Палку Стрэльцоў пры помачы кавалерыйскага аддзелу зблізіліся да м. Семежава, якое было занята карацельным бальшавіцкім атрадам і пасля крывавага бою занялі мястэчка. Карацельны бальшавіцкі атрад зусім знішчаны. Вораг страціў забітых і раненых 50 чал[авек].

З нашага боку 3–х раненых.

З 17 на **18.XII.** мы занялі м. Піліпавічы, Байчацін*, Страхін і м. Семежава. Узята 25 палонных і здабыта 1 кулямёт з набоямі, шмат стрэльбаў, набояў, гранатаў, палёвая кухня, транспарт з коньмі.

З 18 на **19.XII.** мы занялі Вызну. 50 чырвонаармейцаў забіта і шмат ранена, а таксама захоплена значная ваенная здабыча.

19.XII. а 10–й гадз[іне] раніцы бел[арускія] аддзелы пад націскам ворага адышлі на старыя пазыцыі.

З 19 на **20.XII.** адступілі мы на лінію Колкі — Морач — Узнога.

20.XII.1920 г. У раёне Семежава пачалі адыходзіць па сканчэнні эвакуацыі Семежава на лініі Лубенец — Урведзь, дзе мы злучыліся з рэзэрвамi. [...]

30.XII.1920 г. Брыгада перайшла раку Лань і была раззброена польскім войскам. Аднак пэўныя баёвыя групы, заснаваўшы паўстанскую арганізацыю, дасталіся на тылы бальшавікоў, дзе і далей праводзяць баёвую дзейнасць. Раззброеныя аддзелы 1–ай Брыгады Войск БНР часова інтэрнованыя ў ваколіцах Сіняўкі (на ўсход ад Баранавіч).

Матэрыяльнае становішча тых аддзелаў цяжкае. Патрэбная ёсць скорая помач грамадзянства.

Пар[учнік] Арцышэўскі**
за Шэфа Штабу Войск БНР

Новы шлях. 1937. 25 лістапада. С. 6—7.

* Правільна — Бучацін.

** Памылкова пададзена прозвішча афіцэра штабу 1–е Слуцкае брыгады, трэба — Арцышэвіч.

**З АПЭРАТЫЎНЫХ ДАНЯСЕННЯЎ
16-Е САВЕЦКАЕ АРМІІ
ПРА ВАЕННАЕ СТАНОВІШЧА НА СЛУЧЧЫНЕ**

Лістапад — сьнежань 1920 г.

Срочно, секретно
ТЕЛЕГРАММА
НАЧРЕГИСТРОЗАП*
Могилев. 12 ноября 1920 г.

[...] Поляки готовились очистить Слуцк и отойти на линию реки Лань. Штадив 11** был расположен в м. Филипповичи, что в 40 верстах зап. Слуцка. [...] В Слуцке организовалась Белорусская рада, пославшая представителей в сейм с ходатайством об оставлении в Слуцке польвойск. В связи с этим сейм затребовал военпредставителей для совещания в вопросе об оставлении Слуцка. По тем же сведениям, в районе Слуцка присутствия войск Балаховича не обнаружено. Провиантом, деньгами, обмундированием снабжает Балаховича польправительство. Легионеры ждут скорейшего заключения мира. Настроение жителей враждебное совласти. [...]

Начрегистростарм 16***
и военком
Завинформацией Ю.Жебровский

РДВА, ф. 201, воп. 3, спр. 624, арк. 254—254адв. Завераная копія.

Телеграмма
Начоперупрзап****
Могилев. 24 ноября 1920 г., 19 часов. Срочно. Секретно.
РАЗВЕДЫВАТЕЛЬНАЯ СВОДКА ШТАРМ 16 К 19 ЧАСАМ.

Слуцкое направление: 23/ХІ мелкіе партіі бандітоў п'яталісь прайзвесці налет на д. Юшкавічы, што 12 в. ю/в. м. Любань****, захапіў частку нашай заставы. 1) Войскавой разведкай прысутствіе

* Начальніку аддзелу рэгістрацыі данясенняў Заходняга фронту. Копіі ўсіх тэлеграмаў былі дасланыя яшчэ ў некалькі пунктаў.

** Штаб 11-е польскае дывізіі.

*** Начальнік аддзелу рэгістрацыі данясенняў 16-е савецкае арміі.

**** Начальнік апэратыўнага ўпраўлення Заходняга фронту.

***** Відаць, памылка ў дакумэнце. В. Юшкавічы знаходзіцца ў 12 вёрстах на паўночны захад ад Любані..

в д. Бондари, что в 7 верстах ю/в г. Слуцка, отряда бандитов не подтвердилось. 3) По словам мест жителей в лесу в районе д. Домброво скрывается около 200 бандитов. По словам лица, прибывшего из Слуцка, мобилизованные Балаховичем в этом районе дезертиры—красноармейцы направляются в Несвиж. [...]

Ноу-16* Военком Эстрин
Начразотодарм** Шварц

РДВА, ф. 201, воп. 3, спр. 592, арк. 204. Завераная копія.

Срочно, секретно

ТЕЛЕГРАММА

НАЧРЕГИСТРОЗАП

Могилев. 26 ноября 1920 г.

РЕГИСТРАЦИОННАЯ РЕГИСТРОШТАРМА 16 к 6 час.

[...] По тем же сведениям, в районе Слуцка разъезжают конные отряды Балаховича, не принадлежащие определенным частям, с целью мобилизации и вербовки добровольцев, отряды большей частью без оружия. В Слуцке организовавшаяся Белорусская рада (когда — не указано) производит вербовку добровольцев и отправляет их в Семежево. Молодежь поляки заставляют записываться добровольцами ради защиты Белоруссии, записываются ежедневно до двухсот человек почти исключительно дезертиры, боясь расстрела с приходом красных, белорусской радой наберено около 2000 человек, которыми хотят оказать сопротивление красным при передвижении на государственную границу. Регулярных войск Балаховича в районе Слуцка нет. Поляками распускаются слухи, которым охотно верит местное население, что большевики должны отойти до Днепра, а поляки до Буга, большевики этого не исполняют, потому поляки отходят до реки Лань. Это не дает Белоруссии быть самостоятельной. В случае поражения Балаховича поляки помогут Белоруссии. [...]

Начрегистроштарм-16
и военком***

Зав.информацией Ю.Жебровский

РДВА, ф. 201, воп. 3, спр. 624, арк. 338—338адв. Завераная копія.

* Начальник апаратыўнага ўпраўлення.

** Начальник аддзелу выведкі асобнай арміі.

*** Подпіс неразборлівы.

Срочно, секретно

ТЕЛЕГРАММА
НАЧРЕГИСТРОЗАП
Члену РВС тов.Мулину
Командарму 16
Могилев. 30 ноября 1920 года.

[...] Поляки покинули Слуцк 23/XI в 11 часов утра. 48-й и 47-й пех. полки отходили на государственную границу [...] Штаб 11-й дивизии 20/XI выехал на автомобилях в направлении Несвижа, где, по слухам, должен остановиться. Того же числа 18 автомобилей перевозило из Слуцка в Семежево добровольцев, завербованных белорусской радой. Белорусская рада выехала из Слуцка в Семежево 21/XI, на месте новой стоянки формирует 2-й запасной полк «обороны Белоруссии» 3-х батальонного состава, маршевые роты этого полка отправляют пополнение Балаховичу, командир полка капитан КРАШИНЕВСКИЙ, полку недостает винтовок, пулеметов вовсе нет. По словам местных жителей, в Синявке находятся части отряда атамана Искры, к нему присоединился отряд бандитов под командой прапорщика ХАШМО-НОВА, происходящего из дер. Новодворцы, что в 2 верстах южнее Слуцка (по местному дер. называется Ячево). Нахождение Белорусской Рады в нейтральной зоне поддерживается поляками, которые дают обмундирование белорусским частям: старые папахи, такие же обмотки, ботинки, брюки и френчи. Кокарда у солдат Белорусской Рады — череп со скрещенными костями, на рукавах национальная белая лента, в середине красная, некоторая часть матерых балаховцев носит скрещенные ленты на груди и на рукаве надписи: на красном фоне черными буквами «Бей жидов, спасай Россию» и на белом фоне красными буквами «Земля и воля крестьянам». [...]

Зам. Начрегистроштарм-16
и военком разведки Ю.Жебровский
За зав.информацией — Ю.Васильев

РДВА, ф. 201, воп. 3, спр. 624, арк. 368—368ав. Завераная копія.

Делегат связи от 8 стр. див.
при Штабе 11(Польской) дивизии
2 декабря [19]20 г.
Барановичи.

Делегату связи 16 армии при Штарме 4 (Польской)

[...] Во время пребывания моего в Слуцке в городе было замечено много личностей, одетых в Русскую форму, выдававших себя за солдат и офицеров Балаховича. В здании мужской гимназии 16 ноября состоялся съезд Белоруссов под председательством брата Балаховича* (см. Нов. Варшав. Слово № 52/271 от 28/XI). На улицах были расклеены афиши с подписью Национ. Белорусск. Комитета с призывом встать на защиту против большевиков, узурпаторов власти, призывая бить коммунистов и комиссаров, а также были расклеены объявления с благодарностью Савенкову¹⁴, Пильсудскому и всем представителям Антанты за дело помощи в организации войск Балаховича. Афиши через несколько часов были неизвестно кем сняты. Спустя два дня Польским Командованием был расклеен приказ, карающий Полевым Судом расклейку подобных афиш. 24/XI (вечером) накануне отхода Штадива 11 из Слуцка ко мне явились личности, назвавшие себя Старшиной Слуцкой Рады и Поручиком, Командующим войсками Слуцка, с протестом [против] будущего занятия Слуцка нашими войсками и с заявлением, что со стороны Слуцкой Рады будет оказано вооруженное сопротивление. Как лицо, не уполномоченное входить в какие-либо переговоры с Гражданскими властями, мною было отказано в приеме как представителей Слуцкой Рады, так в протесте, о чем донесено в Штадив 8.

Делегат связи

при 11 (Польской) Дивизии

С. Рязнин.

РДВА, ф. 201, воп. 1, спр. 247, арк. 24—25. Аўтэнт., рук.

* Маецца на ўвазе стрыечны брат ген. Ст. Булак-Балаховіча Язэп (Юзік), які камандаваў адным зь ягоных кавалерыйскіх аддзелаў. Прысутнічаў назіральнікам на зьездзе Случчыны. У пачатку 1922 г. забіты чырвонымі партызанамі ў Белавескай пушчы.

ТЕЛЕГРАММА
НАЧОПЕРУПРЗАП*

[...] Могилев, 5-го декабря 1920 года, 19 часов.
Срочно. Секретно.

Разведывательная сводка Штарм 16 к 19 часам

Служкое направление. Наши части, вступившие в нейтральную зону с целью очищения ее от бандитов, 4/12 заняли м. Семежево, захватив 3 пленных 9 роты 1 Белорусского полка 1 Белорусской бригады. Показаниями перебежчика-комполка 1 Белорусского полка 1 Белорусской бригады, принятого 3/12 в районе м. Романово, и пленных 9 роты того же полка установлено, что полк сформирован в м. Семежево из дезертиров Слуцкого уезда и входит в состав 1 Белорусской бригады, 2-й полк которой еще не сформирован, [1-й] полк занимал участок д. Кулак[и] (4 в. южн. м.Тимковичи) — Гулевичи — с.Желихов (6 в. ю/в м. Семежево), имея третий батальон в резерве при штабе полка в м. Семежево, в полку около тысячи человек (недисциплинированных и необмундированных), вооруженных 400 винтовками, 120 ручными гранатами, одним пулеметом[...]

Передал политком Петров
Принял дежурный Кравчук

РДВА, ф. 201, воп. 3, спр. 600, арк. 141—141агв. Аўтэнт., маш.

РИГА ПРЕДСЕДАТЕЛЮ РОССИЙСКО-УКРАИНСКОЙ МИРНОЙ ДЕЛЕГАЦИИ ТОВ. ИОФФЕ¹¹⁵, МИНСК ПРУВСК** ТОВ. ИОРДАНСКОМУ¹¹⁶. КОПИЯ РЕВВОЕНСОВЗАП***.

Могилев. 10 декабря 1920 года.

Семежевский местревком Слуцкого уезда доносит: в деревнях Иодчицы — Новые Мокраны, что в 8—10 верст западнее Семежево, находятся базы Белорусской Рады. Последние вмешиваются в управление территории восточнее государственной границы, производят реквизицию скота. Предревком Семежевский Василий ЕФИМЧУК и гражданин деревни Подмостье Григорий ФАДЕЕВ уведены войсками Белорусской Рады. Мозырский ревком доносит, что бандами Балаховича в Комаровской волости в первых числах декабря вырезано 96 еврейских семейств. Доводя обо всем этом до Вашего сведения, Реввоенсовет 16 Армии протестует против подобных нарушений мирно-

* Начальник апаратыўнага ўпраўленья Заходняга фронту савецкіх войскаў.

** Польско-российско-украинская военная согласительная комиссия.

*** Рэўваенсавет Заходняга фронту.

го договора Белорусской радой, действия которой не могут не происходить без ведома и санкции Польского Правительства, требует возвращения ЕФИМЧУКА и ФАДЕЕВА в Семежево и выражает свое негодование по поводу зверств банд Балаховича.

За командарма 16 ШИЛОВСКИЙ
Зам. член РВС 16 ВРОБОВ
Помначреварм 16 ДОКМАН

РДВА, ф. 201, воп. 1, спр. 73, арк. 68. Завереная копія.

Почто–телеграмма № 3955/оп
НАЧРЕВАРМ 16
Могилев. 10 декабря 1920 г.
Секретно, оперативная

По приказанию Наштарм передаю копию нижеследующей телеграммы: «Наштареввоенресп. Копии Наркоминдел тов. ЧИЧЕРИНУ¹¹⁷, копии тов. ИОФФЕ через Наркоминдел, копии Наштазап, копия Наштаюгозап, копии Наштарм 16.

Без заголовка Серия «Г» только Наштарм 16

МИНСК, 10 декабря 1920 года, 22 часа 55 минут. Передаю текст протеста моего шефу Польдеlegationи от 10 декабря за №689 по поводу безчинств войск Белорусской Рады в районе нейтральной зоны:

Господину Шефу Польдеlegationи.

Командование 16-й Советской Армии сообщает, что в деревне Иодцицы (Новые Мокраны), 8—10 верст западнее Семежево, находятся базы так называемой Белорусской Рады и производят оттуда разбойничьи налеты на нейтральную зону восточнее Государственной границы, вмешиваются в Советское Управление территории, производят реквизиции и конфискации имущества у населения нейтральной полосы и творят насилия над гражданами. Так, например, отрядами названной Рады уведены в первых числах декабря Председатель Семежевского Ревкома Василий ЕФИМЧУК и гражданин деревни Подмостье Григорий ФАДЕЕВ. Признавая так называемую Белорусскую Раду организацией самочинной, основанной при непосредственном участии и помощи интернированного Польшей Балаховича, и следовательно, чуждой по духу и задачам существующей в РСФСР власти и враждебной последней, Российско–Украинская делегация, от имени Главного Командования Российско–Украинских войск, протестует против допущения Польским Командованием на территории своей нейтральной зоны подобной организации, ибо та-

ковая терпимость в корне противоречит статье 2 договора о прелиминарном мире и требует немедленно интернирования войск упомянутой Рады, ликвидации самой Рады, организации заведомо враждебной существующей в РСФСР власти, а также немедленного возвращения граждан Е. ЕФИМЧУКА и ФАДЕЕВА. О принятых Польским Командованием мерах прошу поставить меня в известность.

Председатель Российско-Украинской Военной Делегации
ИОРДАНСКИЙ.

П. п. Начоперупрарм 16 Генштаба
Ржечицкий
Военком

РДА, ф. 201, воп. 10, спр. 46, арк. 313—313агв. Завереная копія.

НАШТАРМ
ТЕЛЕГРАММА
НАЧОПЕРУПРЗАП

Срочно. Секретно.

Могилев. 19 декабря 1920 г. Оперативная к 22 часам.

[...] 8-я Дивизия, 22 бригада, отряд 65 полка силою 66 штыков выступил в 9 час. 19/12 из м. Романово в м. Тимковичи для усиления 66 полка. В остальном бригады без перемен. 23 бригада. В 7 час. 19/12 банда Белоруссов силою 100 штыков напала на м. Визна* и заняла его. Рота 69 полка выбила в 10 час. противника из местечка, но с контрнаступлением его наши части вынуждены были отойти. В 12 час. с помощью двинутых резервов 69 полка наши части выбили противника и снова заняли м. Визна, захватив в плен 12 солдат 9 роты Белорусского полка. Главные силы противника отступили в м. Семежово. В 5 час. 19/12 в направлении д. Гулевичи (6 вер. сев.-вост. м. Семежово) из г. Слуцк двинуты 2 бронемашины бронеполка №1. В исполнение директивы Командарм для очистки нейтральной зоны двинут в 4 час. 19/12 в м. Визна 68 полк. [...]

п.п. НОУ 16 РЖЕЧИЦКИЙ
Военком ЭСТРИН

Резолюция: «Опер. Протест через Офицера связи при Штарме. 19/XII.»

РДА, ф. 201, воп. 10, спр. 46, арк. 377—377агв. Завереная копія.

* Тут і далей правільна — Вызна.

Секретно.

СВЕДЕНИЯ О БЕЛОРУССКИХ ЧАСТЯХ,
сформированных и действующих в Слуцком направлении,
имеющиеся в Разведывательном отделе Штаба 16 армии
к 20 декабря 20 г.

Начало формирования Белорусских частей в районе гор. Слуцка положила образовавшаяся в течение перемирия между Польшей и Россией в гор. Слуцке Белорусская Рада, которая поручила Самусевичу организовать Белорусский полк. По донесению нашего делегата, для связи при штабе 11 Польской дивизии 15/XI в гор. Слуцке был митинг с участием представителей армии Балаховича, после которого 17/XI по городу были расклеены воззвания к населению с призывом поддержать объявленную мобилизацию мужского населения от 20 до 30 лет, но к вечеру того же дня эти воззвания были сняты.

В дальнейшем с оставлением поляками гор. Слуцка и отходом за государственную границу Белорусская Рада также покинула гор. Слуцк и переехала в м. Семежево, куда, по агентурным сведениям, были перевезены на грузовиках также и Белорусские воинские части, которые, по словам мест жителей, подтвержденным впоследствии показаниями пленных, заканчивали там свое формирование и оттуда 29/XI произвели налет на дер. Белевичи и м. Визна, захватив в д. Белевичи наш караул.

1/12 наши части, вступившие в нейтральную зону с целью очистки ее от бандитов, выбив части 2-го б-на 1-го Белорусского полка, заняли м. Визна, захватив при этом пленных и канцелярию 6 роты этого полка. Продолжая дальнейшую очистку, 4/12 наши части с боем заняли м. Семежево, захватив при этом пленных 9 роты 1 Белорусского полка, показаниями которых установлено, что 1 Белорусский полк входит в состав 1 Белорусской бригады, 2-й полк которой еще не сформирован, и что в полку 12 рот общей численностью около 1000 человек, вооруженных 400 винтовками, 120 гранатами и 1 пулеметом. Выбитые из м. Семежево и Визны Белорусские части отошли за государственную границу и расположились в нейтральной зоне по обе стороны Слуцкого шоссе, причем штаб 1-го Белорусского полка расположился в д. Грицевичи, куда, по словам бежавшего из плена кр-ца, 10/12 было привезено из м. Синявки 2 воза винтовок и 4 воза патронов.

13/12 Белорусские части (предположительно 1 Белорусского полка) провели налет на д. Старые Мокраны.

17/12 1-й Белорусский полк повел наступление вдоль Слуцкого шоссе и к вечеру того же дня занял м. Семежево, продолжая вести дальнейшее наступление в юго-восточном направлении, он, предположительно частями 2-го и 3-го б-нов, 19/12 с боем занял м. Визна, откуда в тот же день был выбит нашими частями, причем в боях [в] этом районе были взяты пленные от частей 2 и 3 б-нов 1-го Слуцкого (Белорусского) полка 1 Белорусской бригады.

В появившейся в Варшавской газете «Свобода»¹¹⁸ 8/12 заметке сказано, что в состав Белорусской армии входят: 1 Белорусский (предположительно Слуцкий), Минский, Могилевский и Витебский пех. полки и 1 эскадрон кавалерии, но до сего времени подтвердил свое присутствие только один Белорусский или Слуцкий пехполк.

По словам местных жителей, в районе ст. Ганцевичи расположен невыясненного наименования формирующийся Белорусский полк общей численностью около 1000 человек, ожидающий получения вооружения.

Необходимо отметить, что, по словам местных жителей, Белорусские части и отдельные солдаты при выходе из нейтральной зоны на польскую сторону разоружаются поляками и направляются в тыл якобы на работы, что подтвердили пленные, взятые в последних боях.

В боях в районе м. Семежево установлено наличие при Белорусском полку невыясненного количества артиллерии.

Начальник Разведывательного отдела Штаба 16 армии Шварц
20 декабря 1920 г.

РДВА, ф. 201, воп. 10, спр. 46, арк. 385—385. Аўтэнт., маш.

Беларускі Народзе!

Настал Гістарычны і адказны для усіх жыхароу нашай зямелькі момэнт: **праудзівы сын Беларусі-Камандуючы Рускае Народнае Ахвотніцкае Арміі-Генерал Булан-Балаховіч**, адчушы сваім чуткім сэрцам гору і стогн Беларускага Народу прыдушанага насільням і зьдзекам бальшавікаў, згодзілся прыняць пад сваю каманду пауставшоу селянх і Зеленадубцаў, якіе праз увесь час вялі барацьбу з бальшавікамі і іх пры-тульнікамі.

25-го гэтага Кастрычніка, подняшы Беларускі Штандар, наш Бацьня Булан-Балаховіч перайшоу з войскам граніцу, устанавляюу прэлімінарным мірам.

Шпарка Ен ідзе наперод, маючы мэту выгнаць захватчыкаў уласці-бальшавікаў і праясьці у жыцьце даунейшыя мары усіх сьвядыхах сыноу Беларусі-стварыць свае незалежнае Гаспадарство, даць змучанаму Беларускаму Народу тую зямлю, што дагэтуль давалі яму на паперы бальшавікі, даць магчымасьць працаваць на сваю карысьць, а не для бальшавіцкіх камісараў і уселякіх „ісполкомаў“.

Даў у гэты перьмі важны момэнт клічам Цяе, Беларускі Народзе, каб памог Ты у вялікай справе адбудовы свайго уласнага Гаспадарства. Клічам усіх, хто мае моц трымаць у руках вінтоку—Ідзіце да свайго Беларускага Бацькі, становіцеся у шарэнгі ахвотніцкіх атрадаў каб моцна ударыць на бальшавікаў і чым найхутчэй выгнаць дзікіх захватчыкаў уласці з радной зямелькі!

Ідзіце ж усе-каб наш удар бымоцны каб паказаць усяму міру, што мы, Беларусы, як і іншыя народы, ужо прачнуліся для нацыянальнага жыцьця, ужо пачалі будваць уласнае Гаспадарство!

Ідзіце усе-бо настаў час узаскрэсьнення Беларусі: Наш дарагі Бацька вядзе нас у апошні бой і ужо бягуць у паніцы ворагі, толькі што панаваўшыя-як гаспадары-на нашай зямельцы.

Хай же існуе Вольная Незалежная Беларусь!

Хай жыве наш дарагі Беларускі Бацьня Булан-Балаховіч!

Хай жыве Руская Народная Ахвотніцкая Армія, дапамагакчая нам у цяжкі час нашэго вызваленьня ад бальшавіцкага зьдзеку!

Хай жывуць нашыя Беларускія Партызаны і Зеленадубцы, не шкалюючы свайго жыцьця для роднай Бацькаўшчыны!

Не паложым зружжа пакульня выгнэм ворагаў з родной зямелькі, пакуль нашыя штандары ня будуць кратавіцца па усёй Беларусі.

Беларускі Палітычны Камітэт пры Народнае Ахвотніцкае Арміі Генерала Булан-Балаховіча.

**Офицеру связи от Штарм 4 Польской
при Штарм 16 Российской Капитану ЖАБИНСКОМУ**

22/ХІІ. 1920 г.

По имеющимся данным, части так называемой Белорусской Рады до сего времени находились и продолжают находить себе пристанище в Польской части нейтральной зоны, к западу от государственной границы и даже на польской территории.

Действиями Советских войск в период с 4-го до 7-го декабря нейтральная зона к востоку от государственной границы была очищена от белогвардейских формирований Белорусской Рады; части ее, оставив Слуцк, а затем и Семежево ушли за государственную границу и нейтральную зону Польши и расположились в нейтральной зоне по обе стороны Слуцкого шоссе, причем штаб 1-го Белорусского полка стал в д. Грицевичи, куда, по словам бежавшего из плена красноармейца, 10 декабря было привезено из м. Синявки 2 воза винтовок и 4 воза патронов. По словам местных жителей, в районе ст. Ганцевичи расположен невыясненного наименования формирующийся Белорусский полк общей численностью 1000 человек, ожидающий получения вооружения.

13-го декабря Белорусские части произвели налет на дер. Стар. Мокраны, а 17-го декабря те же части, поведя наступление вдоль Слуцкого шоссе, заняли м. Семежево и м. Визна. Появление банд Белорусской Рады вновь в русской части нейтральной зоны и предпринимаемые ими враждебные действия против Советских войск являются результатом невыполнения Польским Командованием договора, обязывающего Польское Командование разоружать все переходящие государственную границу вооруженные отряды и не допускать формирования на своей территории враждебных Советской России отрядов.

Протестуя против указанных действий и попустительств Польского Командования и во избежание в дальнейшем недоразумений, Российское Командование настаивает на принятии самых решительных мер со стороны Польского Командования к выполнению условий договора.

П.п. Генерального Штаба*
Комиссар Штаба*

РДВА, ф. 201, воп. 10, спр. 46, арк. 384—384ав. Завереная копія, маш.

* Подпісы неразборлівыя.

Телеграмма делегата связи от советского командования при 18-й польской дивизии члену Российско-Украинской делегации на мирных переговорах в Риге Калиновскому.

Из полученных от Штадива 18 польской донесений видно, что в нейтральной полосе за обеими гос. границами находятся остатки отрядов Балаховича вместе с дезертирами красных частей, таким образом образовавшиеся банды производят налеты на деревни, находящиеся в нейтральной полосе, грабят и убивают мирное население (жителей). Поименованные банды бродят в нейтральной полосе, начиная от жел. дороги Лахва — Микошевичи на север от дер. Чудин — Хожин. Для вылавливания этих банд команд[ование] 18 польдивизии просит донести Вам на предмет разрешения посылки в поименованную выше местность несколько эскадронов кавалерии к гос. границе. Для окончательной ликвидации банд высылка отряда необходима также и с нашей стороны, которые в то же время не должны переходить линию гос. границы.

Таким образом, высланные части (отряды) одновременно начнут действия, продвигаясь на север от поименованных пунктов: Лахва, Мокроць — для польских частей и Сенкевичи — Микашевичи — для красных частей вплоть до линии Чудин — Хожин. Разграничительной линией для частей обеих сторон служит река Лань.

В случае срочного на то разрешения и установления часа для начала таковой операции обеих сторон прошу срочно уведомить, ровно разрешить мне лично принимать участие в этой операции с польскими частями № 444/п.

[...] Дел. Связи при Штад 18 польской*.

РДВА, ф. 201, воп. 1, спр. 242, арк. 7. Копія, рук.

* Подпіс адсутнічае.

ЗВЬЯСТУН

Белютэнь Беларускага Палітычнага Камітэту пры народнае
Арміі Генерала Булак-Балаховіча.

18-го Лістапада 1920. Мейсцо пастою Штаба Арміі.

№ 2.

Вячка, паднятая ў 1914 року праз моцны дэяржавны манарху, мела на наш Іх асабістыя выгоды. Чалавеку, разумеючаму манархічны лад, было гэты саўсім ясна: тады ён адзіны логічна — умацаваньне свайго трону за ўсёякую людскую цыну.

Нам падзеўкі зацямну-шаюся вяйна з яе блажерна вялікімі ахварамі вываля з пасьпуннаго дзірніннэ народі працншоў сн — аргумэнту, што ад гонае вяйна не чакаць карысці тым, каторыя прававалі сваю кроў. І вось, дзякуючы гэтай сьвязадомсці народу, манаркі я-ле мслі у чыяне голыкі сваю асабістую хварысьць, блізі скінуты з трону.

Народ думншоў да пераконанья, што не будзе супрацю, парядку, покуль сн сам — ідарол, гаспадар на сваей змлі, ня будзе кіраваць як ждцём сваей старонкі, такі палітычннмі зносінамі з другімі народамі.

Прышчы развалюшыя. Адна партыя за другою прадавала сваю праграму, выхваляючы як найлепшую для найшчэрэйшых кругоў транадланства. Прншоу, здавалася, манент, калі людзі будуць кіраваць самі сабой.

Тым часам уплылы скінутых манарху былі усё ж такі вылілі праз рожныя да гэтаго дарогі. Ім думалася тады, што ня усё яшчэ прапалало, што трэба мушць валу, не даць прапаленым прынцыпам народу выясьці яго на святлейшую дарогу — дарогу справядлівасці. Вось прыслужнікі імпарыялістычнаго нямецкаго Гогэнцелерна пачалі у гэты час работу, каб задушыць развалюшыя ў Расіі. Кінулі для гэтай мэты туды сваіх прыслужнікаў — бальшэвікоў. Там ім удалося захапіць улаву у свае рукі, зьнішчыць гэту некалі пекную багатую старонку, і адтуль ужо папыраць сваю згубную работу і на сваіх суседзях.

Як найбліжэйшнх суседзяў Расіі — Беларусь першая стала эксперымэнтам бальшэвіцкіх парадкаў. Ня трэба і гаварыць, што зрабілі бальшэвікі, гэтые дыктатары, страшнейшыя ад манархаў, на нашай сьв-той Беларусі. Даволі глянуць уваволак: усюды развалены, пажарышчы, голад, няволя беларускаго народа! Тыя добрыя думкі, якія павінны былі быць

доўгі часам сьвябоду сьв-таму народу і сьв-тоўнікам — бальшэвікам і найшчэрэйшэе барацьбы палбодікам! Пастартам ідуць спакое і лад кожны мае людзі, але волькі рэзюмву, каторая дэштуіла умы і каторыя бароніць інтарэсы усёго народу.

Мы, беларусы, каторыя маем найлепшы сілу, бо нас болей чым жываць у історыю, ніколі не дадземся нававаць пад намі пунцішам, а тым больш камуністам бальшэвікам — нішчымцелям чалавечтэва.

Для нас — беларусаў — нядоўгімія вяйна ара барацьбы з камуністамі няпу сьвободу, ва чышу старонку; а каб агулай жа згнчыць, трэба каб усё як адзін разваліліся і ўсімі сіламі рынуцца проці ворага, асыгнчаюча на нашы кардыне працы.

Лепшая частка сіяноў Беларусі ўжо агуртавалася каля правадары іагоў, які бароніць незалежнасьць нашаго народу — Бальді Булак-Балаховіч. Гэтая частка іаіны усіх, усіх беларусаў іаці разам з Вячкач па вызваленьня народу беларускаго, да сьветлае будучыны.

Хай жыць сьвободна Беларусь з сьвободнымі суседнімі народамі!

Пагібель Камуністам — бальшэвікам!

Новая Беларуская Арганізацыя.

Праатака.

1920 году 4 Лістапада, Кажан — Гаралок. Сход сьвядомых беларусаў.

Прысутнымі былі: 1) Стахоўскі-Стаховец Мікалай 2) Мацкевіч Грыгор, 3) Вайцехоўскі Павел, 4) Дамашэвіч Грыгоры, 5) Стаховец Дзьмітро, 6) Стаховец Максім, 7) Малафееў Васіль, 8) Старшыня Бел. Паліт. Камітэту Вячаслаў Адамовіч, 9) Начальнік Канцэлярна Бел. Пал. Кам. Бакші Язэл, 10) Афіцэр для даручэння пры Бел. Пал. Кам. Машчынікі.

Вынесены пастаноў:

1) Арганізаваць па валасцях і мястэчках Беларускіе нацыянальныя Камітэты для папярэньня сьрод жыхароу Нацыянальнай сьвядомасці і руху і падтрыманья абароны Баць-

Тытульная старонка газэты «Звьястун», якую рэдагаваў Вячка Адамовіч (Дзяргач).

ІНФАРМАЦЫЯ ПРА ПАШТОВЫЯ МАРКІ СЛУЦКІХ ПАЎСТАНЦАЎ¹¹⁹

Не раней сьнежня 1920 г.

Удоставрэнне

Сім удоставраецца, што 1 Дзекабра 1920 г. штабом беларускай бригады (гор. Слуцк Мінскай губ.), оперіраваўшай пратыв большевікаў, былі выпушчаны маркі с перепечаткай на польскіх марках достоінствам в 25 грошай на 5 грош. (зеленая) і 50 грош. на 15 грош. (розовая).

Перепечатка: ручной чернильный штемпель, изображающий «погоно» и буквы «Ч.Р.Сл.» (Часовая рада Слуцчыны).

Всего успёло выйці из полевой почты достоінствам в 50 грош. около 200 шт. и достоінствам в 25 грош. около 20 шт., остальные погіблї во время пожара.

В настоящее время сохранилось только нёсколькo штук: 3 (три) комплекта.

Подлинность представленных здёсь марок удоставраем.*

Архівы БНР. Т. I. Кн. 2. С. 1313.

* Ні аўтар, ні дакладная дата, ні іншыя абставіны зьяўленьня гэтага дакумэнта невядомыя.

**З ПРАТАКОЛУ СУМЕСНАГА ПАСЕДЖАНЬНЯ
СЛУЦКАГА ПАВЯТОВАГА КАМІТЭТУ КП(б)Б,
ВАЕННАГА КАМІСАРЫЯТУ І КІРАЎНІЦТВА ЧК
СЛУЦКАГА ПАВЕТУ,
ВАЕНКАМАЎ 22-Й ДЫ 24-Й ВАЙСКОВЫХ БРЫГАДАЎ**

10 сьнежня 1920 г.

Постановили:

1) Принимая во внимание, что приказы Военкомдива и бригад о добровольной явке дезертиров по Слуцкому уезду расходятся в числах с приказами Военкома, предложить полевым комдезам не задерживать дезертиров в городе до 10-го декабря с. г., а по уезду до 15-го с. м., если таковые не имеют характер бандитизма.

2) После истечения срока добровольной явки дезертиров уездвоенком приступает к планомерной очистке района от дезертиров на основании имеющихся у него инструкций и приказов.

В тех случаях, где будут обнаружены гнезда бандитизма, Военком входит в соглашение с Военкомбригом на предмет оказания помощи вооруженной силой.

ДАМВ, ф. 432, воп. 1, спр. 17, арк. 52. Аўтэнт., маш.

**З КАНФІДЭНЦЫЙНЫХ ЗВОДАК
ПАЛІБЮРО СЛУЦКАЙ ЧК
Ў СЛУЦКІ ПАВЯТОВЫ КАМІТЭТ КП(б)Б
ПРА ЧЫННАСЬЦЬ СЛУЦКІХ ПАЎСТАНЦАЎ***

Сьнежань 1920 г.

Постановление [Белорусской рады Случчины].

3-го декабря 1920 года Рада Случчины на чрезвычайном тайном собрании, обсудив настоящее положение вещей, в связи с недо-вольством широких слоев населения и войсковых частей высшим нашим командным составом, констатирует:

1) что высшее командование оказалось не на высоте возло-женных на него задач, что оно не проявило достаточной деятель-ности и решительности, что в нем отсутствует инициатива, а так-же охранение военных тайн. Благодаря, между прочим, неприня-тию должных мер и халатности, совершен побег бывшего коман-дира 1-го стрелкового полка, Капитана Чайко¹²⁰, обвиненного в измене Республике.

2) что со стороны Начальника контрразведки, поручика Миро-нова** допущена преступная небрежность, вследствие чего совер-шен побег капитана Чайко.

Ввиду изложенного Рада Случчины постановила:

1) Устранить капитана Анцыповича от занимаемой им должно-сти командира бригады.

Капитана Борика и поручика Арцишевича оставить в штабе как технических работников.

2) Назначить командира 2-го батальона 1-го полка стрельцов капитана Сокола-Кутыловского¹²¹ командующим бригадою, с пред-оставлением ему временно диктаторских полномочий.

3) Поручика Мироновича отстранить от занимаемых им должно-стей и нарядить судебное следствие в составе капитана Якубецкого и следователя А. Кобычкина¹²² по делу о побеге капитана Чайко с лич-ным задержанием поручика Мироновича до окончания следствия.

* Зьвесткі ды афіцыйныя дакумэнты пра чыннасьць Беларускае Рады Случчыны й 1-й Слуцкае брыгады Войскаў БНР, здабытыя агентурай ЧК, якая была засланая ў лагер паўстанцаў.

** Памылкова пададзенае прозьвішча паручніка Мірановіча Антона, было-га начальніка контрвыведкі 1-е Слуцкае брыгады Войскаў БНР.

4) Вместо поручика Мироновича на должность начальника контрразведки назначить временно поручика Янушенко¹²³.

Во имя Республики предлагается всем военным и гражданским властям подчиниться постановлению Рады.

Постановление немедленно привести в исполнение и опубликовать всем войсковым частям и в гражданских уладах.

3-го декабря 1920 года, 10 часов утра.

Подлинный подписали: Старшина Рады У. Прокулевич, члены: Я. Бирюкович, Русак, Листопад, Мешечек, Мацелля, А. Павлюкевич, Радюк, загодчик канцелярии Ю. Сосновский.

Копия с копии

Приказ № 9 по 1-му Слуцкому полку Стрелковых Войск БНР

2-го декабря 1920-го года.

По части строевой

§1.

Дежурными на 3-е декабря назначаются: по полку — младший офицер 8-й роты, прапорщик Рудзик¹²⁴, помощник дежурного по полку — унтер-офицер Казгорчий Федор.

По канцелярии Штаба полка писарь Кореневич Феодосий. Наряд от 8-й роты. Развод караула произвести в 11 часов дня.

§2.

Неутвержденные бывшим командиром полка капитаном Чайко приказы по полку с 24-го по 29-го ноября с. г. за №№ 1, 2, 3, 4, 5 и 6, как не противоречащие интересам полка и военному долгу, утверждаю.

Справка: Сношение Штаба бригады от 1-го декабря с. г. за № 105.

§3.

Солдат 9-й роты Олехнович Павел переводится в полковой околок, коего исключить из списков роты, а Роголя Федора, Федюшина Максима и Реунова Никонора, самовольно отлучившихся из роты, полагать в бегах, и исключить со всех видов довольствия с сего числа.

Справка: Рапорт командира 9-й роты, от 1-го декабря с. г. за № 18.

§4.

Исключаются из списков полка хоз[яйственной] части солдаты Коханович Александр, Захаревич Михаил, Криводубский Михаил, Криводубский Василий, Каустович (имя неразборчиво), (фамилия неразборчива), Вечер Антон, Бедерко Иван, Макоедов Алексей и Ленко Роман с переводом на службу в транспорт при штабе бригады, с оставлением при полку на провиантском приварочном, чайном и мыльном довольствии.

Основание: приказ по 1-й бригаде, от 1-го декабря с. г. за № 9 §6.

§5.

Прибывших добровольцев, поименованных в списке ниже сего, зачислить в списки полка и роты и на все виды довольствия с сего числа.

Список

№№ п.п.	Звание	Фамилия и имя
1.	1-я рота рядовой	Некраш Адольф
2.	5-я рота мл. унт[ер]-офицер	Крацовицкий Феодосий
3.	ст. унт[ер]-офицер	Понтус Григорий
4.	мл. унт[ер]-офицер	Вечер Стефан
5.	— // —	Керножинский Николай
6.	младший писарь	Загоровский Григорий
7.	рядовой	Черницкий Семен
8.	— // —	Годыль Понтелеймон
9.	— // —	Якович Терентий
10.	— // —	Смолич Яков
11.	— // —	Бань Семен
12.	— // —	Вечер Иван
13.	— // —	Понтус Александр
14.	— // —	Гирель Макарий
15.	— // —	Кобьльчицкий Семен
16.	— // —	Керножицкий Василий
17.	— // —	Камининский Федор
18.	— // —	Севрук Григорий
19.	— // —	Вересткевич Волеслав

§6.

Солдата 9-й роты вверенного мне полка Василия Сухара, зачисленного в качестве вестового к адъютанту Штаба бригада поручику Гапановичу, исключить из списков полка и роты, с оставлением при полку на провиантском приварочном, чайном и мыльном довольствии.

Основание: Приказ по 1-й бригаде, от 1-го декабря с. г. за № 9.

Подлинный подписал:

командующий полком, подполковник Гаврилович¹²⁵.

Копия с копии.
Секретно.

Командиру 1-й роты

Вышлите в Штаб батальона солдат вверенной Вам роты в числе 25-ти человек, отважных и смелых, с винтовками и достаточным количеством патронов к 5-ти часам дня, которые под командой капитана Самусевича двинутся на м. Семежево.

Ввиду убыли людей сторожевое охранение роты на время сократить, вместо застав полевых — караул.

Действовать самостоятельно по своей инициативе на 12 декабря. Пропуск — «Карабин», отзыв — «Клецк».

Посылаю 3 белорусских герба.

12 декабря, дер. Заполье.

Командир батальона, поручик (*подпись неразборчива*).

Командиру 10-й роты

Прошу возвратить мою карту, которую я оставил у Вас в Ленине*. 14/XII.[1920 г.] — командир 1-й роты, поручик Гузней¹²⁶.

Командиру 1-й роты.

Выдайте поручику Мироновичу четыре винтовки.

12/XII.[1920 г.] Комбат поручик Залесский.

Шесть винтовок 200 патронов от командира 1-й роты получил командир кавалерийского взвода поручик Миронович.

* Відаць, маецца на ўвазе мястэчка Раманава Слуцкага павету, якое ў канцы 1920 г. перайменаванае бальшавікамі ў Леніна.

Командиру 1-го батальона

Имея свой штаб в Задворье, там же резервную роту, занять сторожевкой Лубенец, Урведь, Ст. Мокраны, Выгода, Бучатин. 2-й батальон займет Журавку, Доминиково, Малиново, Б. Стряхин, Г. Двор, Рожан.

2-й полк* будет в резерве в районе Комлевщина, Смоличи, Узнога, Падер. Хозяйственная часть будет находиться в Старине. Штаб бригады в Морочи. Штаб полка в Смоличах.

Верно:

Завед. Слуцким Политбюро (подпись).

Копия с копии.
Секретно сов[ершено].

Сведения, полученные от контрразведчика Белорусской Рады [Случчины], гражданина дер. Горки, той же волости Бобруйского уезда Алексея Крейца, пойманного Особым отделом 8-й дивизии [16-й армии].

В контрразведке агентами Белорусской Рады состоят следующие лица:

№. Фамилия и имя	Урожденный какой местности
1. Нестеренко Поликарп	житель г. Слуцка
2. Янушевич Николай	Тоже
3. Прокопчук Николай	Тоже
4. Макаров Адам или же Григорий	Тоже
5. (Фамилию не знает) Адам	Тоже
6. Болог Олесь	Тоже
7. Сташевский Александр	дер. Сливы Царевской волости Слуцкого уезда
8. Бирич (имя неизвестно)	дер. Рачковичи Чаплицкой волости Слуцкого уезда
9. Евстрат Григорий	Тоже
10. Богдан Иван	Тоже
11. Петрович Александр	дер. Вызна той же волости Слуцкого уезда
12. Криводубский (имя неизвестно)	дер. Висак** Слуцкой волости того же уезда

* 2-гі Грозаўскі полк — вайсковая адзінка 1-е Слуцкае брыгады войскаў БНР.

** Магчыма, в. Вясяя (Весея).

13. Падазніков Иван	Тоже
14. Узваров Ефим	дер. Горки Горковской волости Бобруйского уезда

В Белорусской Армии состоят следующие лица:

№. Фамилия, имя и воинское звание	Место постоянного жительства	Занимаемая теперь воинская должность
Бывший офицер, поручик Миронович	Житель гор. Слуцка	Начальник кавале- рийского взвода и контрразведчик конной разведки
Тоже офицер Брановицкий Михаил	дер. Косыничи	Ротный командир
Тоже офицер Браневицкий (имя неизвестно), ранее служил в карательной роте при уездвоенкомате	Неизвестно	Начальник контрразведки
Гражданин Сорока (имя неизвестно)	Неизвестно	Писарь штаба полка
Бывший офицер Шуль (имя неизвестно)	Неизвестно	Командир 2-й роты, снял посты красных
Тоже б. офицер, поручик Козловский (имя неизвестно)	Неизвестно	Командир 5-й роты
Тоже б. офицер, прапорщик Малецкий Устин	дер. Докторовичи Слуцкого уезда	Контрразведчик, приезжал в свою деревню для агитации крестьян и поднятия восстания

Дезертиров, записавшихся добровольцами в армию Белорусской рады, приблизительно тысяч две, винтовок имеют около 800 шт. Пулеметов нет. Слышал, говорили дезертиры, что один пулемет отняли у Красной армии, который отправили в Гродно для исправления. Надежда есть получить от поляков пулеметы, винтовки и даже брони*, и белорусы готовились к наступлению на сегодняшнее число — 14 декабря с. г. Обмундирования вовсе нет. Слухи шли, что за

* Панцэрныя самаходы (браневікі).

обмундированием уехали в г. Петриков. Гражданин г. Слуцка Самуевич, имени не знаю, держит все время связь с Балаховичем. Бывшие агенты польские, граждане г. Слуцка Реут¹²⁷, имени не знаю, и Андрей Кульчицкий, во время нахождения поляков в Слуцком у[езде] расклеивали литературу в дер. Горках, той же волости Бобруйского у[езда]. Андрияша Кульчицкий, кажется, здесь, в г. Слуцке. Агент Реут должен на днях приехать в г. Слуцк, причем он мне сообщил, что белорусами г. Слуцка оставлена подпольная организация в числе 15 человек. Вся белорусская армия находится в нейтральной зоне около самой реки Лань. Штаб бригады находится в деревне Грицевичи той же волости Слуцкого у[езда].

Сведения записаны правильно, в чем и расписываюсь. Алексей Крейц

Не расписался лишь потому, что его немедленно отправили в Особый отдел 8-й дивизии.

Снимал сведения Уполномоченный Политбюро (подпись).

Сведения эти были посланы в Партком, Политбюро при Слуцкой городской ЧК, совет. милиции при отн. № 768 от 15/XII-20 г.

Копия с копии.

Совершенно секретно.

Список

нижепоименованных лиц дезертиров, записавшихся добровольцами в Белорусскую армию и находящихся в нейтральной зоне около реки Лань — границы, установленной мирным договором Советского правительства с Польшей*.

1. Деревня Калита Горковской волости Бобруйского уезда.

Десять человек, из коих один из них имеется некто гражданин Тит Рябцов, который выдал коммуниста, посланного с литературой РКП для распространения среди дезертиров.

2. Деревня Серяги Горковской волости Бобруйского уезда.

Капцевич Григорий; также имеются и другие лица, но фамилии их неизвестны.

3. Деревня Омговичи Горковской волости Бобруйского уезда.

Всех — 23 человека, из коих: Пенязь Андрей и брат его родной; Пенязь Никита; Таран Дмитрий, я; кажется, Павел Макареня — знаю, что отец его носит имя Николай; Павел Макареня является

* Гаворка ідзе пра прэлімінарыя ўмовы міру паміж Польшчаю ды Савецкаю Расеяю.

полуротным (фельдфебелем).

4. Хутор Серая Гряда Горковской волости Бобруйского уезда. Статкевич, имя неизвестно. Служит в охранной роте.

5. Деревня Новоселки Горковской волости Бобруйского уезда. Якуб Цегейко, при нем четыре его двоюродных брата.

6. Деревня Малиново Горковской волости Бобруйского уезда Александр Забелло, Петрович Александр, Доморад Яков и его родной брат.

7. Горки Горковской волости Бобруйского уезда

Горбаль Владимир, Минко Павел, Пинко Петр, Аляцкий Аркадий, Баршевский Волець, Баршевский Александр, Белавый Семен — последние четыре человека состоят в учебной команде; Метько Михаил, Делятник Иван и Безручкин Канен*. Из той же деревни имеется масса дезертиров, скрывающихся в лесах Бобруйского уезда. Точно не знаю, являлись ли они в Бобруйский уездвоенкомат с объявлением им амнистий 7-дневной добровольной явки.

8. Деревня Солон Горковской волости Бобруйского уезда.

Максим Галуза.

9. Деревня Пенешины Горковской волости Бобруйского уезда.

Всех пятнадцать человек — фамилии неизвестны.

10. Деревня Уречье Бобруйского уезда.

Всех — десять человек — фамилии неизвестны.

11. Деревня Языль Горковской волости Бобруйского уезда.

Всех — пятнадцать человек — фамилии неизвестны.

Примечание: Дезертиров Слуцкого уезда, записавшихся добровольцами в Белорусскую армию, также имеется много, но фамилии их неизвестны, равно не знает, из каких они деревень и волостей. Численность «армий» Белоруссов около двух тысяч. Винтовок около 800 штук, патронов к ним мало. Пулеметов совсем нет. Все дезертиры-добровольцы находятся в ожидательном положении и мечтают выбить Советскую власть из пределов Белоруссии, надеясь, что снаряжением и обмундированием помогут им поляки. Всех дезертиров, находящихся в нейтральной зоне, поляки не пропускают в свою сторону. Слухи среди дезертиров циркулируют следующие: что Советская власть должна уйти за реку Днепр, а Белоруссия должна быть самостоятельная и сама будет строить свое правление. Население граждан** в нейтральной зоне находится также в ожидательном положении. Многие из дезертиров, сбжавших с поляками, не зная о том, что всем им объявлена амнистия, и поэтому скры-

* Магчыма, Конан.

** Так у дакумэнце.

ваются по лесам и деревням, не желая идти добровольцами в Белорусскую армию, как не доверяя Белорусской раде. В нейтральной зоне слышно, что генерал Булак-Балахович обезоружен и поляками отправлен в тыл Польши, каковая оружие возвратила им вновь. Штаб полка* и [самой] бригады Белорусской армии и правление Белорусской рады находятся в деревне Грицевичах той же волости Слуцкого уезда.

Сведения эти получены от контрразведчика Белорусской рады гражданина деревни Горки той же волости Бобруйского уезда Крейца. Все изложенное записано правильно, но не подписанное гражданином Крейцем лишь потому, что он отправлен в Особый отдел 8-й дивизии,

Спрашивал: Уполномоченный Политбюро (подпись)
15-го декабря 1920 г.

НА РБ, ф. 60, воп. 3, спр. 809, арк. 18—29. Копія, маш.

* Штаб 1-га Слуцкага палка 1-е Слуцкае брыгады стральцоў Войскаў БНР

СА СПРАВАЗДАЧЫ №1 ПРА ДЗЕЙНАСЬЦЬ СЛУЦКАГА ПАВЯТОВАГА РЭЎКАМУ 3 1 ПА 15 СЬНЕЖНЯ 1920 Г.

16 сьнежня 1920 г.

1) Отношение населения к Советской власти неудовлетворительно по следующим причинам: большая государственная разверстка и реквизиция опродкомбригом годовая, хаотичная повинность, сильно развитое национальное брожение, распространенная антибольшевицкая пропаганда агентами Балаховича и Белорусской Рады во время польской оккупации о беспощадных расправах советской власти с дезертирами и проч. (основание — конференция 8-го декабря и сообщение Политбюро).

2) В районе уезда контрреволюционных выступлений, заговоров и нападений за истекший период не замечалось, за исключением демарк. линии, арестов полит. преступников пока не было. Что же касается нейтральной зоны, то в таковой далеко не спокойно: организованные из дезертиров банды, под руководством б. офицера Самусевича, делала нападения на отдельных лиц и мелкие воинские части 64 и 65 полков; названными частями произведены аресты бандитов, кои доставлены в штаб бригады.

В лесах по реке Лань и Морочь также скопляются шайки дезертиров, которых вследствие малочисленности в нейтральной зоне милиционных сил не представляется возможным ликвидировать. Польскими пограничными частями делаются набеги на пограничные деревни, расположенные в нашей зоне, кои имели место в деревнях: Ромаша, Зарудня и проч. (в районе Пясечненского местревкома), где вооруженные поляки забирали у населения и увозили фураж, а также сильно избивали жителей (копия доклада при сем прилагается). В том же районе 13-го сего декабря на деревню Ромаша было сделано нападение банды балаховцев с целью грабежей, кои были отражены милиционными отрядами. Часто возникают несправедливые со стороны поляков споры из-за государственной границы, на почве чего были случаи разоружения и арест поляков-кавалеристов, в количестве 6 человек.

3) В районе нейтральной зоны организованы 3 местечковых ревкома, которые вступили в функции: Пясечненский — с 8-го, Семежевский — 6-го и Хоростовский — с 10-го сего декабря; в распоряжении названных ревкомов имеются милиционные отряды [...] Местность Н. З.* по большей части от белых банд очищена, но

* Нэўтральнае зоны.

для окончательной очистки недостаточно вооруженных сил. Связь с ревкомами Н. З. поддерживается присылкой нарочных [...]

4) Число дезертиров в уезде не выяснено, но равняется приблизительно 80%, такой громадный % объясняется тем, что при отступлении Красной Армии на Запфронте в августе и октябре месяцах почти все служившие в таковом разбрелись по домам и при вторичном наступлении, боясь мести, внушенной белыми, ушли в войска Белрады и Балаховича. Уездвоенкоматом издан приказ о добровольной явке, срок истекает 15-го сего декабря, добровольно явилось только 42 человека, из которых частью пополнен отряд №12, а часть направлена в запасные полки по роду оружия. Ревкомом разрешено Райлесконторе набрать дезертиров для лесных разработок, до прибытия армейских рабочих команд. [...]

Работа отделов.*

6) Полит-Бюро. К работе приступлено с 25-го ноября, организационная работа закончена. Производится конспиративная работа по выуживанию контрреволюционных элементов, арестов — не было. За все время поступило 18 дел спекулятивного характера: числится за Полит-Бюро арестованных 8 человек. Недостаток в агентурных работниках.

7) Военкомат. К работе приступил с 1-го декабря, за текущий период производилась организационная работа. Организованы: Комдез, Пересыльный пункт, Отдел снабжения и мобилизационный. Сформирован отряд по борьбе с дезертирством в числе 65 человек. Производился прием и отправка добровольно явившихся дезертиров, коих явилось 42 человека, принято отпускных по болезни 24 человека. Отправлено в части войск 21 человек. Подготавливается кампания по ловле дезертиров, изъятию оружия и военного имущества, производится подготовка к учету лошадей, повозок и упряжи.

8) Райпродком. Работа полностью пока не налажена. [...] Заготовка продуктов началась с 5-го декабря, при коей имеются трения с работающими здесь продорганами 8-й дивизии, которые раньше развернули в уезде свои действия по выкачке и до сих пор не получены приказы Опродкормапрома-16 [...]

Председатель Слуцкого уездвоенревкома**
Завед. отделом Управления**

РДАВ, ф. 201, воп. 2, спр. 822, арк. 22—24. Аўтэнт., маш.

* Не пададзены п.5. «Ревком, внутреннее управление и партком».

** Подпісы неразборлівыя.

ЗАЦЕМКІ З ГАЗЭТЫ «ЗВЕЗДА»**Верасень—сьнежань 1920 г.****Продовольствие Белоруссии.**

(По докладам с мест на прод. совещании)

Слуцкий уезд

В распоряжении отдела заготовок в настоящее время имеются 180 агентов и 376 красноармейцев. Работа проводится по следующему плану: Слуцкий и Несвижский уезды разбиты на 6 заготовительных районов, во главе которых стоят уполномоченные, которые объединяют, контролируют и руководят работой всех волуполномоченных. Каждый район имеет свой ссыпной и сенный пункты; там же имеются мельничные райконторы. К 1 сентября доставлены на пункты 22 000 пуд. обмолоченного зерна. Попутно с реализацией урожая в имениях производится заготовка скота, яиц и масла. Скота заготовлено свыше 3200 пуд.

В имениях взято на учет свыше 800 000 пуд. сена.

Взяты на учет все сады; изыскиваются способы к рациональному использованию фруктов.

В числе мер по заготовке тары, между прочим, организована бондарная артель из 42 чел., могущая дать в день не менее 42 бочек разной величины.

В области распределения открыта для Советских учреждений и проходящих беженцев¹²⁸ хлебопекарня, где выпекается до 50 пудов хлеба в день. Открыта столовая на 320 обедов. С конца августа приступлено к выдаче пайка Советским служащим и членам профсоюзов. Приступлено к снабжению продуктами беднейшего населения и семей красноармейцев.

Звезда. 1920. 30 сентября.

За што карает ЧК?

Приказ № 8

Чрезвычайной комиссии по борьбе с контрреволюцией, спекуляцией и преступлениями по должности при Совете Народных Комиссаров Советской Социалистической Республики Белоруссии.

По постановлению Коллегии Чрезвычайной Комиссии Белоруссии приговорены к высшей мере наказания — расстрелу следующие граждане:

1) *Ануфриенок Викентий Лукьянов*, 30 лет, за злостное дезертирство.

2) *Григорьев Иван Игнатьевич*, 28 лет, за бандитизм и как главарь шайки бандитов.

3) *Козловский Станислав Григорьевич*, 53 лет, за злостное дезертирство, грабеж, бандитизм и незаконное хранение оружия.

4) *Кухарчик Семен Петрович*, 24 лет, за бандитизм, грабеж, незаконное хранение оружия.

5) *Вайзер Мойсей Абрамович*, 22 лет, за злостное дезертирство.

6) *Глебенка Станислав Агамович*, 26 лет, за злостное дезертирство.

7) *Яблонский Чеслав Константинович*, 28 лет, за шпионаж.

8) *Бауслица Петр Мартинович*, 36 лет, за дезертирство и бандитизм.

9) *Шевко Николай Федорович*, 24 лет, за контрреволюцию (ранее служил в белогвардейских армиях генерала Юденича¹²⁹ и Деникина¹³⁰).

Приговоры приведены в исполнение.

Объявляя настоящий приказ, Чрезвычайная Комиссия ССРБ заявляет, что, будучи блюстителем Пролетарской Диктатуры, будет выметать железной метлой всех врагов трудящихся мас.

Трудящиеся города Минска и Белоруссии должны доносить сведения Чрезвычайной Комиссии о всех вредных элементах, находящихся на территории Советской Белоруссии.

Зам[еститель] Председателя Чрезвычайной Комиссии Белоруссии
Опанский¹³¹.

Секретарь Комиссии Моршихин.

28 декабря 1920 года.

Звезда. 1920. 29 декабря.

**ВАЕННЫЯ ПАДЗЕІ НА СЛУЧЧЫНЕ
ПАВОДАЕ «ИСТОРИКО-СТРАТЕГИЧЕСКОГО ОЧЕРКА
16 АРМИИ» (МАГІЛЁЎ, 1921)**

Лістапад 1920 г. — студзень 1921 г.

Демаркационная линия и нейтральная зона.

[...] К концу ноября польские части заняли линию: Андруши (10 верст северо-восточнее Несвижа) — Сейловичи — Несвиж — Клецк — Черница — по р. Лань — Островчицы — Лактыши — Денисовичи — Чучевичи — Боровики — Красная Воля — м. Лахва — по р. Смерть, пересекая р. Припять — м. Давыд-Городок — Коростова — Дроздово.

Одновременно наши части начали выдвигание на линию, утвержденную той же комиссией, и заняли ее в пределах новых разграничительных линий (между 3 и 16 армиями — Несвиж — Смилловичи — Шепиловичи — Шклов и между 16 и 12 армиями Высоцк — Городня).

8-я дивизия 22 бригадой — Остров исключительно, м. Песочное, Туторовщина, Кучинка, м. Копыль, Ванелевичи, Чижевичи, Кожуховцы*, Залядь, Лядно, Дошново, Живоглодовичи, м. Вызна. 23 бригадой — церк. Старчицы, Замогилье, Веска, Поварчицы, Копцевичи, Ясковичи, Березняки, Залютичи, м. Ленино.

17-я дивизия 24 бригадой (приданной 17 дивизии) — от м. Ленино включительно до впадения реки без названия в реку Случь, что 5 верст южнее железной дороги, далее, до м. Туров исключительно. 51 бригадой — Туров — Букча исключительно. Остальные части к этому времени были расположены: 49 и 50 бригады в районе м. М. Скригалов — Петриково.

33 Кубанская конная дивизия в районе Копаткевичи и Житковичи.

В армейском резерве: 48 дивизия — в районе Глуск, 10 дивизия сосредоточивалась в районе Бобруйска, 4 дивизия — в районе Жлобина (11 бригада) и в районе Копысь — Горки — Чериков.

Образованная демаркационной линией и государственной границей полоса — нейтральная зона, по условиям мирного договора не занималась. Для организации твердой местной Советской власти в нейтральной зоне и для более удобного управления ею последняя в начале декабря была разделена в административном отношении

* Магчыма, Кажушкі.

на 4 района: Пясечненский, Семежевский, Хоростовский и Туровский. Во главе каждого района был поставлен Ревком.

К 1 декабря были сформированы отряды милиции при Ревкомах: при Пясечненском — 80 пеших и 10 конных милиционеров, Семежевском — 150 пеших и 20 конных, Хоростовском — 120 пеших и 15 конных и Туровском — 100 пеших и 10 конных.

Банды Булак–Балаховича и Савинкова, отброшенные к западу от демаркационной линии, непрерывно продолжали нападения на местных жителей в нейтральной зоне, на наши полевые караулы и заставы на демаркационной линии.

Образовавшаяся в гор. Слуцке в период его оккупации польскими войсками Белорусская Рада приступила к созданию вооруженной силы из местных жителей–Белоруссов и дезертиров Красной Армии. С отходом польских войск Белорусская Рада вместе с на вербованными добровольцами перешла в нашу нейтральную зону в м. Семежево, где спешно заканчивала формирование 1–го Слуцкого и 2–го Семежевского полков, каковые к концу ноября были уже почти сформированы, а 1 Слуцкий полк занимал уже участок м. Семежево — Визна, производя налеты на наше расположение.

Бесперывные нападения из нейтральной зоны на наши полевые караулы, особенно на участке Копыль и Визна, а также угроза со стороны банд, группировавшихся в районе Ситница — Синкевичи и Ольгомель, вызвали необходимость очищения нейтральной зоны от упомянутого антисоветского элемента. Для выполнения этой задачи с утра 4 декабря были введены в нейтральную зону отряды 8 и 17 стрелковых дивизий. Трехдневная операция по причинам, которые ясны из дальнейшего изложения, дала незначительные результаты: всего было задержано около 50 дезертиров, 15 перебежчиков и забрано 2 легких орудия, брошенные бандитами у реки Припять в районе дер. Вересница. Белорусская Рада бежала за государственную границу, а Белорусские части вышли из нейтральной зоны, оставив один батальон (около 400 человек) для партизанских действий, и были разоружены польским командованием и отправлены в район гор. Калиш и Ломжа, якобы для формирования.

Антисоветские элементы проникали в значительном числе через государственную границу. Продолжая свою пропаганду среди местных жителей, а также организовывая бандитские шайки, они способствовали постепенному разрастанию бандитизма в районе 16 Армии. Для более планомерной и решительной борьбы с бандитизмом руководство таковой было возложено Реввоенсоветом фронта

на РВС 16 арміі в пределах Гомельской и Минской губерний с подчинением РВС армии всех отрядов внутренней службы, Губчека, Особых отделов Заградительных отрядов, ведущих борьбу с бандитизмом в указанном районе. [...]

В районе нейтральной зоны перед фронтом 2 и 5 дивизий (переданных из 3 Армии) вследствие отступления твердой Советской власти бандитизм свободно развивался. Нейтральная зона вообще являлась излюбленным местом сосредоточения всякого рода банд, которые имели возможность свободного отхода за границу, где можно было рассчитывать в худшем случае на безразличное к себе отношение, а в лучшем — на прямое содействие Польских властей. Банды грабили население нейтральной зоны и совершали налеты на наши части, занимавшие демаркационную линию. [...]

РДВА, ф. 201, воп. 1, спр. 247, арк. 102—104. Друк. выданье.

ЗЬВЕСТКІ ПРА СЛУЦКІ ФРОНТ БНР ЗЬ ВІЛЕНСКАЕ ГАЗЭТЫ «НАША ДУМКА»¹³²

Сьнежань 1920 г.

Атаман Якубецкі

Варшава, 17.12.[1920] (Орыент).

Беларускае Прэс-бюро паведамляе, што беларускія войскі не разьбіты, а ўсё яшчэ б'юцца з бальшавікамі пад вярхоўным камандаваньнем майора Якубэцкага.

Беларускае паўстаньне

Варшава, 20.12 (Орыент).

Начальнік штаба беларускіх паўстанцаў Борык, які знаходзіцца праездам у Варшаве, падаў гэтакія ведамасьці:

Беларускае паўстаньне маець партызанскі характар. У ім ёсьць тутэйшыя сяляне, «зялёныя» і дзэртыры з Чырвонае Арміі. Бальшавікі стараюцца скрыць яго існаваньне і давяць вялікарасейскімі аддзеламі. Паўстаньне пашыраецца па ўсіх беларускіх паветах, нягледзячы на недахват броні і агульнай помачы.

Наша Думка. 1920. 24 сьнежня

**СПРАВАЗДАЧА ЗАГАДЧЫКА СЛУЦКАГА ПАЛІТБЮРО
КІРАЎНІЦТВУ ЧК ССРБ**

28 студзеня 1921 г.

Секретно

Партком
Чекаресбел
Заведывающаго Слуцким Политбюро

Согласно предписания от 4/ХІІ–1920 года за № 42 докладываю: в гор. Слуцке имеется организация белорусских эс–зров численностью около тридцати человек, состоящая в большинстве своем из учащейся молодежи. Название организации «Папараць–Кветка». Вышеназванная организация ведет культурно–просветительную работу в виде постановок в театрах белорусских пьес, устройства читален и т. п., и политической работы как таковой со стороны этой организации не замечается. Организация имеет свои ячейки в уезде, как, например, в дер. Ячево, дер. Борки, дер. Зажевичи и в немногих других деревнях. Организация не может широко развить свою работу за недостатком руководящих сил, и руководители организации далеко не развиты как в политическом, так и других отношениях, а потому за недостатком опыта и знаний не могут руководить работой. Организаций меншевиков не замечается, исключая отдельных личностей. Организаций евангелистов и других религиозных партий* также не замечается, как в городе, так и в уезде, исключая вообще духовенство, которое ведет себя вызывающе в политическом отношении и иногда действует на массы с отрицательной стороны. По не проверенным мною сведениям, в Чаплицкой волости близ дер. Целевичи и Евличи развит бандитизм: бандитов насчитывается около 15— 20 человек, которые нередко нападают на мирных жителей; по последним, тоже еще не проверенным сведениям, часть бандитов переловлена войсковыми частями. На границе Бобруйского и Слуцкого уездов в Жиринской** волости замечается шайка бандитов, предводитель шайки некто Жук. В ночь с 13–го на 14–е января с. г. на м. Вызну было сделано нападение шайки бандитов, причем в нападении участвовали и были руково-

* Рэлігійныя суполкі эвангельскіх хрысціянаў–баптыстаў, хрысціянаў–адвэнтыстаў, мэтадыстаў ды іншых новых пратэстанцкіх плыняў.

** Магчыма, Житинской.

дителями: 1) *Кутыловский–Сокол Антон*, житель дер. Переволоки Вызнянской волости, 2) бывший войт Вызнянской гмины *Корбут* и 3) *Богдан Иван Митрофанов*, житель дер. Рачковичи Чаплицкой волости.

За организацией белорусских эсеров установлено постоянное наблюдение из доверенных и вполне надежных лиц. За духовенством тоже установлена слежка и приняты меры к тому, чтобы уличить последнее в их вредительности Советской власти.

Заведующий Слуцким Политбюро (подпись)

28 января 1921 года

№ 339

г. Слуцк.

ДАМВ, ф. 432–п, воп. 1, спр. 27, арк. 10. Копія, маш.

ПАВЕДАМЛЕНЬНІ БЕЛАРУСКАГА ПРЭС–БЮРО Ў КОЎНЕ

Студзень—сакавік 1921 г.

Не удалось...

(20/1–1921)

В конце декабря 1920 года большевики созвали Слуцкий уездный крестьянский съезд, который должен был вынести признание большевистской власти и отречься от избранной раньше «Беларускай Рады Слуцчыны». Съезд состоялся, но ... признания своей власти коммунисты не добились. Белорусское крестьянство определенно стояло на стороне лишь своей «Беларускай Рады». Угрозы, аресты и террор не возымели своего действия. Съезд был разогнан и объявлен несостоявшимся.

НАРБ, ф. 60, воп. 3, спр. 843, арк. 36. Копія, маш.

**[«Тым, што першыя паўсталі ды пайшлі ўміраць,
каб жыла Бацькаўшчына»]**

(22/1–1921)

К партизанам прибыла на фронт делегация белорусских женщин, которая вручила знамена для первого и второго белорусского полка стрелцов с надписью: «Тым, што першыя паўсталі ды пайшлі ўміраць, каб жыла Бацькаўшчына»¹³³.

НАРБ, ф. 60, воп. 3, спр. 843, арк. 40. Копія, маш.

О возстаніях на Беларусіі

(22/I–1921)

В связи с объявлением большевиками Беларусіі мобилизации число повстанческих отрядов с каждым днем увеличивается. Крестьяне, не желая итти в красную армию, переправляются к повстанцам. Дезертиры из армии Желеговского¹³⁴ также сотнями присоединяются к белорусским партизанам¹³⁵.

НАРБ, ф. 60, воп. 3, спр. 843, арк. 40. Копія, маш.

Повстанческое движение в Беларусіі

(10/III– 1921)

Повстанческое движение в Советской Беларусіі не прекращается. В Слуцком уезде большевистские власти раскрыли повстанческую организацию и арестовали 400 активных белорусов¹³⁶. Повстанческое движение идет под лозунгом: «Независимая Демократическая Беларусіія».

НАРБ, ф. 60, воп. 3, спр. 843, арк. 70. Копія, маш.

ВЫПІС З ПРАТАКОЛУ ПЛЕНАРНАГА ПАСЕДЖАНЬНЯ БЕЛАРУСКАЙ РАДЫ СЛУЧЧЫНЫ

30 студзеня 1921 г.

Слухалі: Заметкі у польскіх газетах аб рожных урадах на Беларусі, якіх налічывалі 8 штук.

Ухвалілі: Падцьвердзіць, што Рада Случчыны ўвесь час лічыла і лічыць адзіным правамоцным дзяржаўным Урадам БНР Урад на чале з В.Ластоўскім, выбраны 13 снежня 1919 году. Усялякія іншыя Урады, каторыя называюць сябе дзяржаўнымі ці бяруць на сябе часткі дзяржаўных функцый бяз згоды на то Урада Рэспублікі, лічым самазванымі і здраднымі.

Слухалі: Аб адносінах да Польшчы.

Ухвалілі: Прымаючы пад увагу, што Урад Польшчы за ўвесь час паўстанчэскага руху на Случчыне, пабачыўшы, што гэта есьць запраўды нацыянальны рух, ня толькі не падтрымліваў змагаўшуюся з Савецкім Урадам першую брыгаду БНР і Раду, але ен нават умысьлена рабіў уселякія перашкоды і правацыраваў справу, баючыся пашырэння руху; што пагэтану ўсе спробы дабіцца ад Польшчы дапамогі аружжам, збожжам ці грашмі, ня згубіўшы сваеі самастойнасьці, канчаліся нічым і аставаліся толькі абещанкамі; што за ўвесь гэты час ізнемагаўшым у барацьбе з пераважнымі сіламі савецкіх акупантаў, галодным, неадзетым, азброеным толькі трафеемі, здабытымі ў бойках, вайскам беларускім была атрымлена ад іх падача: 100 пудоў збожжа ад цывільнай улады і 300 карабінаў з патронамі і 3 кухні ад вайсковых часьцей;

між іншым, як здрадніка Беларусі генерал Булак-Балаховіча Польшча падтрымлівала і дапамагала яму;

Рада Случчыны, падраховывая першыя тры месяцы паўстанья (ад 1 лістападу 1920 г. да канца студня 1921 г.), прыходзіць да перакананья, што і ў папярэднія часы пры вызваленьні Бацькаўшчыны ня можна спадзевацца на шчырую дапамогу Польшчы, што супольная з ей праца можа быць дужа шкодліва для дзяржаўнасьці.

Слухалі: Аб генералу Булак-Балаховічу.

Ухвалілі: Прыймаючы пад увагу, што генерал Балаховіч вядзе барацьбу ня толькі супраціў савецкага ўраду, але нават супраціў здабыткаў мартаўскай рэвалюцыі і яе дальнейшых здабыткаў, а так сама супраціў рожных сацыялістычных партый;

што не толькі не вызнае законнага Урада БНР, але ж нават вядзе з ім барацьбу і ўтварае пры сабе штучныя урады, кампраметуе дзяржаўную справу: Рада Случчыны лічыць яго толькі авантурні-

кам, а не народным і нацыянальным павадыром, як яго называюць яго найміты — палітычны камітэт; уся ж яго праца есць вельмі здрадная для Беларусі.

Слухалі: Аб заметках у газэце «Народ»* 5.1 і «Роботнік»** 12.1.1921.

Ухвалілі: Заслухаўшы аб тым, што ў польскіх газэтах надрукавана: 1) інтэрв'ю (Оріента) з сябром гэтак званага палітычнага камітэту Сенькевічам, каторы заявіў, што генерала Балаховіча прызнае Случчына;

2) дэкларацыя аб арганізацыі «Зялёнага Дуба», у якой так сама значыцца аб прызнанні гэтай арганізацыі і Балаховіча Случчынай;

3) што ад імені Случчыны з дэкларацыяй выступаў сябр Рады пар[учнік] Мацэлі, ухвалілі: Рада, дэмакратычна выбраная на зьездзе Случчыны 15 лістападу 1921 году і рэпрэзэнтаваная ўсімі валасцямі і месцам Слуцкам, даручыўшым ёй усю грамадзянскую і вайсковую справы, катэгарычна пратэстуе супраціў гэтых заяў, якія есць толькі фальсыфікацыя волі жыхароў Случчыны, бо ні раней, ні ў гэты час ніколі не прызнавалі Балаховіча, палітычны камітэт пры ім і арганізацыю «Зялёнага Дуба».

Сябру Рады пар[учніку] Мацэлі, каторы выступаў ад імені Случчыны з гэтымі заявамі, Рада аб'яўляе выгавар.

(Падпісана ўсімі прысутнымі сябрамі — 9 чалавек).

Старшыня Рады Случчыны Ё. Пракулевіч.

Праатакол падпісалі: У. Пракулевіч, Б. Русак, Ю. Радзюк, У. Дубіна, Ю. Лістапад, Я. Каўпак, П. Бабарэка, Ц. Мяшочак, С. Бусел.

НАРБ, ф. 325, воп. 1, спр. 113, арк. 3—4. Копія, маш.

Алубл.: Архівы БНР. Т. 1. Кн. 2. С. 1025—1027.

РЭХА СЛУЦКАГА ЗБРОЙНАГА ЧЫНУ ПАВОДЛЕ ГАЗЭТЫ «НАША ДУМКА»

Сакавік—чэрвень 1921 г.

Яшчэ аб «Бацьку»

(Голас слуцкага паўстанца)

Шмат ужо гаварылася і пісалася аб учынках Булак-Балаховіча, але ў зьвязку з стацьцёю «Абвінавачываю» у № 7 «Н. Д.» мне ўспомніўся адзін эпізод з нядаўна ліквідаванага Слуцкага паўстаньня.

* «Narod» — інфармацыйнае выданьне польскае дыяспары ў Рэйн-Вэстфалі (Нямеччына), якая выдавалася ў г.Хэрле ў 1913—1939 гг.

** «Robotnik» — орган ППС (1894—1948).

Паўстанцы Случчыны, кіраваныя Радаю Случчыны і зарганізаваўшыся ў першую Брыгаду войск Беларускае Народнае Рэспублікі, заўсёды няпрыхільна адносіліся да Балаховіча. Шмат яго агентаў перабывала на фронце ў паўстанцаў і, карыстаючыся тым, што ў іх ня было ні вайсковых прыладаў, ні харчоў, намаўлялі далучыцца да Балаховіча, дакляраючы тады даць усё патрэбнае. Але галодныя й голяыя паўстанцы катэгарычна адмовіліся прызнаць Балаховіча сваім важаком. Саўсім зразумела, што такія адносіны не маглі здаволіць ганаровага «Бацьку», які дамагаўся захапіць дыктатарскую ўладу на Беларусі. Ё вась ён, лічачы, што віною непажаданага для яго настрою паўстанцаў зьяўляецца крамольная Рада Случчыны, камандыруе да іх нейкага капітана С.*, якому дае загад зрабіць з паўстанцаў Случкі полк яго імя. Зьявіўшыся на фронт, капітан С., чалавек, паміж іншым, вельмі недалёкі, патрэбаваў, каб Рада адмовілася ад усякага ўмяшачельства ў вайсковыя справы, пагражаючы ў праціўным выпадку расстраляць усю Раду. Сябром Рады капітан С. адкрыта сказаў, што ён мае паўнамоцтвы ад генерала Балаховіча пакончыць з Радаю, якая, па думцы генерала, была настроена па-леваэсэраўску. Аднак, не знайшоўшы падтрыманьня ня толькі сярод паўстанцаў, але навет і сярод афіцэрства, капітан С. павінен быў адмовіцца ад выпаўненьня дадзенага яму «згары» загаду. Хоць паўстанцы і шмат чаго чулі ў той час аб Балаховічу, але ім ня верылася, што ён можа дайсьці да падобнае рэчы, і многія з іх думалі, што капітан С. робіць у гэтым выпадку сам па сабе. Цяпер-жа, пасля таго, як зьявіўся ў друку пералік зробленых Балаховічам «подвігаў», можна не сумлівацца, што паказаны загад аб расстрэлу Рады запраўды быў дадзены ад самога «Бацькі». Гэты эпізод даволі ясна абмалёўвае адносіны «генерала-дэмакрата» да народнага прадстаўніцтва, каторым у даным выпадку зьяўлялася Рада Случчыны, выбраная беларускімі сялянамі, якія даручылі ёй падняць сыяг аружнага змаганьня за незалежнасьць Бацькаўшчыны.

Мы, паўстанцы, яшчэ раз паднімаем свой голас і кажам: «Генерал Балаховіч! Мы Вас не прызнаём сваім важаком!»

Алек.**

* Маецца на ўвазе капітан Антон Самусевіч.

** Псэўданім не расшыфраваны

**Правінцыяльны аддзел.
М. Клецк, Слуцкага павету**

19-га студзеня 1921 году ў м. Клецку ўцекачамі ад бальшавіцкай улады са Слуцчыны пры дапамозе кабет м. Клецку было пастаўлена беларускае ігрышча на карысьць Чырвонага крыжу. Ставілася вось што: «Міхалка» і «Мядзведзь», — камэдыі, в аднэй дзеі кожная. Публікаю была перапоўнена ўся саля, так што недзе было і стаяць, а ня толькі каб сядзець. Жыхары і жыхаркі засталіся вельмі здаволенымі пастановаю гэтага ігрышча і прасілі адпаведнага загадчыка ставіць часьцей беларускія ігрышчы, якія дзяля ўсіх панятны. Артысты і артысткі выканалі ролі як найлепей.

Як мне вядома, адпаведнаму загадчыку У. Дубяйкоўскаму многа было трудоў знайці беларускія творы дзеля сцэны, але, дзякаваць Бога, гэтыя творы былі здабыты ім у ксяндза-беларуса м. Нясьвіжу¹³⁷, які гэтыя сцэнічныя творы пазычыў на кароткі час. Толькі і можна дастаць беларускія кніжкі ў ксяндза, а больш нідзе таму, што Слуцк адрэзан, а бальшавікі ўвесь час сачаць за тым, каб беларусы-нацыяналісты са Слуцчыны нічога не перасылалі ўцекачом, баючыся, як яны кажуць «контр-рэвалюцыі». Польская ўлада перашкод к пастанове ігрышча не рабіла, а толькі камэндант паліцыі м. Клецку Хведзюшын у той самы дзень, калі павінна было адбыцца ігрышча, не пазволіў яго паставіць; ня ведаю прычыны.

У. Дубіна.

Наша Думка. 1921. 4 сакавіка.

**Ліст ад беларускіх паўстанцаў
1-е Слуцкае брыгады стральцоў войск БНР
зь Беластоцкага канцэнтрацыйнага лягера**

Паважаны пане рэдактару!

Вельмі просім памясьціць у газэце «Наша Думка» ніжэйнапісанае.

Ужо тры з лішнім месяцы мы, Слуцкія паўстанцы, сядзім за дротам у чужацкай няволі, голыя, босыя, абадраныя і паўгалодныя. Да гэтага часу мы ня ведаем, дзе знаходзіцца «Глава нашага паўстанья» — Рада Слуцчыны і што робіць яна дзеля нашага вызваленьня. Вельмі цікава ведаць, дзе і што робяць Старшыня Рады У. Пракулевіч і палітычны камісар П. Жаўрыд? Можна, яны будуць ласкавы, пачуўшы наш голас праз «Нашу Думку», даведаюцца нас і тым падтрымаюць наш дух, бо ўсё-такі яны правядуць нашае ідэі.

Паўстанцы.

Помста за паўстаньне (Ад нашага карэспандэнта)

У вёску Грыцэвічы Несьвіжскага павету 19 красавіка нейкім чынам зьявіўся атрад чырвоных, салдаты якога знайшлі некалькі папсаваных гранат пад падлогою тае клеці, дзе зьяшчаўся вайсковы склад Слуцкае паўстанчаскае брыгады. За гэта чырвонаармейцы забралі 28 пажылых мужчын, бо маладыя паўцякалі. Гэтых 28 асоб чырвоныя паспешна пагналі ў м. Семежава. У вёсцы Ёдчыцы чырвоныя запалілі чагыры хаты за тое, што гаспадары гэтых хат хавалі большавіцкіх дзэртыраў.

Наша Думка. 1921. 29 красавіка.

У лягеры інтэрнаваных

Каля ст. Дарагуск, Холмскае губ., у бараках, аплеценых калячым дротам у колькі радоў і абстаўленых польскімі жаўнерамі па ўсіх кутках, знаходзяцца нашы беларусы, — інтэрнаваная 1-я Слуцкая брагада стральцоў В[ойск] Б. Н. Рэспублікі.

І вось, нягледзячы на тья цяжкія варункі, у якіх знаходзяцца інтэрнаваныя: бяз вопраткі, без бялізны, босыя, ня маючы ў кішэні ні аднаго рубля, ні аднае польскае маркі, працуючы з раніцы да вечара, як якія катаржнікі, ня ведаючы ні сьвята, ні будня, — усё-такі не забываюцца на сваю Бацькаўшчыну і яшчэ пашыраюць беларускасьць, стараюцца паказаць гэтым тутэйшым людзём, што беларусы — народ і што гэты народ павінен жыць, як яму хочацца.

Інтэрнаваныя вельмі хораша паказалі сябе на йгрышчы, якое ставілі ў надзелю 17-га гэтага красавіка ў салі барака абозу* інтэрнаваных, з дазваленьня камандзера абозу інтэрнаваных у Дарагуску.

Дзякуючы прыезду з аддзела асветы артыста БКВ** п. Русака і вельмі прыхільным адносінам усіх афіцэраў і жаўнераў інтэрнаваных, праз колькі дзён падгатавалі і разыгралі на сцэне 2 камэдыі — «Міхалка» і «Па рэвізіі». Ня маючы ніякіх крыніц, адкуль можна дастаць усё патрэбнае дзеля сцэны, усё-такі зрабілі больш, чым можна было зрабіць, і паставілі спэктакль у хораша дэкарыраванай ельнікамі і хвоямі салі, на скоры зробленай сцэне, пры поўнай салі людзей, якія, апроча запрошаных ганаровых гасьцей, прышлі наці-

* Абоз (польск. oboz) — лягер.

** Беларускай Камісіі Вайсковай.

кавіцца на беларускі вечар, яшчэ ў першы раз тут пастаўлены. (Тут былі, пачынаючы ад камандзера абозу п. палкоўніка, усіх тутэйшых польскіх афіцэраў з жонкамі і польскіх жаўнераў, шмат цывільнае публікі, як жыдоў, так і тутэйшых грамадзян — украінцаў.)

Абедзьве камэдыі разыгралі вельмі прыгожа, і публіка ня магла падзівіцца, што інтэрнаваныя беларусы маглі так пекна выпאўніць на сцэне.

Найлепш выпаўнілі свае ролі ў камэдыі «Міхалка» — пана Карыту паруч. Шурпа¹³⁸, Міхалку — жаўнер Самойлік, а ў камэдыі «Па рэвізіі» — роль Пантурчыхі — кап. Залескі, пісара — п. Русак і старшыні паручн. Сямашка, і астальныя сыгралі вельмі добра. Але ня меншы настрой усім часьцям, чым ігра на сцэне, зрабілі сьпэвы і дэкламацыя.

Хор пад кіраўніцтвам спрактыкаванага рэжэнта паручніка Сямашкі споўніў некалькі нацыянальных беларускіх песень, сьпеўшы напачатак нашу марсэльезу, а пасля былі прадэкламаваны п. Русаком і некаторымі інтэрнаванымі афіцэрамі вершы Якуба Коласа, Янкі Купалы і Алеся Гаруна¹³⁹.

Па канцы ўсяго сам п. палкоўнік вельмі дзякаваў, што так добра выпаўнілі вечар.

Гэты вечар ад пачатку да канца насіў адпачатак шчырага каханьня ўсяго свайго роднага і паказаў, што мы людзі, што над намі ня можна сьмяяцца, што мы сыны цэлага народу, што гэты народ мае сваё прошае, сваю мову, сваіх поэтаў, літаратуру, што гэты народ бязмерна шчыра кахае сваю Бацькаўшчыну.

Ванагас.*

м. Дарагуск,
18 красавіка 1921 г.

Наша Думка. 1921. 6 траўня.

Ліст былых слудцкіх паўстанцаў да рэдактара газэты «Наша Думка»

Паважаны пане Рэдактару!

Просім надрукаваць у газэце «Н. Д.» наш ліст.

Мы, слудкія паўстанцы, не захацеўшыя ісьці ў концэнтрацыйны лягер, раскідаліся па вёсках у прыфрантавым паясе.

Зіму мы сьяк-так пракідаліся і цяпер жывём тут, працуючы ў сядлян за кавалак хлеба. Але далей нам жыць няма ніякае магчы-

* Псэўданім не расшыфраваны.

масьці. Мясцовая польская ўлада зьвярнула на нас увагу як на непатрэбны элемент. Ужо з нашых случчан польская ўлада аддала бальшавіком шэсьць асобаў: Бугарэвіча, Пракаповіча, Сярогу, Бандарыка, Васілевіча і Дамановіча.

Мы гэтым зьявішчам вельмі ўстрыжаны і зьвяртаемся да беларускіх дзеячоў з просьбаю паклапаціцца аб нас перад польскаю ўладаю, каб мы маглі далей пратрымацца тут спакойна.

Браты-беларусы! Зьвярнеце на нас увагу. Мы ня толькі падняліся проці бальшавіцкіх камісараў, каб захаваць сваю скуру, а мы паказалі прыклад усім беларусам, што, толькі ўзяўшыся за стрэльбу, можна збавіцца ад гвалту маскоўска-камісарскага рэжыму.

Мы ня пойдзем ні на якія ўступкі, хто б нам што ні дакляроўваў. Мы самі добра ведаем, што толькі агульнымі сіламі сваіх братоў можна здабыць сабе збавеньне ад чужацкага гнёту. Хоць мы цяпер і з парожнымі рукамі, але глыбока верым, што ў хуткім часе прыдзе такая гадзіна, што мы, як і раней, выступім стройнымі радамі вызваляць сваіх братоў і бацькоў, не зьвяртаючы ўвагі, што можа будзе ў нас на 100 чалавек 2 карабіны.

З паважаньем: Іван Басалыга,
Л. Семяновіч,
М. Кухта,
Д. Шыловіч.

Наша Думка. 1921. 27 траўня.

Адкрытае пісьмо да паўстанцаў

Паўстанцы!

Вы, што носіце гэтае пачотнае найменьне, прымеце ад нас, моладзі Вялейшчыны, гарачае прывітаньне і заруку ў тым, што мы павашаму думаем аб вызваленні роднага краю, што ваша гора — наша гора. Пакрыўджаная Беларусь моліць аб помачы, гразіць помстай, але яе ня чуюць, бо слова бяз чыну — мёртвае. Дык жа верце і спадзейцеся!

Беларуская моладзь Вялейшчыны.

Наша Думка. 1921. 3 чэрвеня.

ВЫТРЫМКІ З АСОБНЫХ ЗАГАДАЎ ПА КАМПАНІІ ІНТэрНАВАНЫХ АБОЗУ ПЕРШАЕ СЛУЦКАЕ БРЫГАДЫ ВОЙСКАЎ БНР У ДАРАГУСКІМ ЛЯГЕРЫ

Сакавік—красавік 1921 г.

Прыказ №9

па Кампаніі* інтэрнаваных абозу інтэрнаваных.
Дарагуск. 9 сакавіка 1921 г.

§ 1.

Прыбыўшых са станцыі Раздзельчай м. Беластока жаўнераў 1-е Брыгады стр. Бел. Народ. Рэспублікі ў ліку 205 жаўнераў згодна далучанага спісу залічць у спісы кампаніі інтэрнаваных і на ўсе віды давольства з 9 марца г.г.

§ 2.

Паноў афіцэраў 1-е Брыгады стр. Бел. Нар. Рэспуб. Капіт. Залескага Язэпа, Багушэвіча Язэпа, паруч. Понгуса Антона, Гузьнея Якуба, Крукоўскага Базыля, падпаруч. Саваневіча Александра і Рогача Сяргея, прыбыўшых разам з жаўнерамі з станцыі Раздзельчай у Беласток, занесці ў спіс афіцэраў пры кампаніі для афіцэраў інтэрнаваных.

§ 3.

Усе вайсковыя аддзелы, уваходзячыя ў састаў кампаніі інтэрнаваных, і на далейшы час захоўваюць свае здымкі і назвы і свой унутраны распарадак, але пастольку, паскульку гэтым не парушаецца распарадак усей кампаніі. Усе п.п. афіцэры застаюцца на сваіх мейсцох і на тых пасадах, якія яны займалі па сваім прыдзеі і ўсім прысвоеным ім правамі як па рангам, так і па камандным пасадам, но падпарадкаваны ўсім прыказам і інструкцыям Д-ву** Абозу інтэрнаваных, праз Д-во той едынкі інтэрнаваных, да якой яны будуць прыдзеяны.

§ 4.

Заўважано мною, што падафіцэры і жаўнеры, прыбылыя да кампаніі інтэрнаваных з станцыі Раздзельчай-Беласток і належачыя да 1-е Брыгады стр. БНР, зусім ня маюць а ні малейшага падабенства

* Кампанія (польск. kompania) — рота.

** Д-во (польск. dowództwo) — кіраўніцтва, камандаваньне.

жаўнерскага выгляду. Адсутнасць усялякае дысцыпліны і вайсковае муштры; грубае захаваньне вобец сваіх старшых і самае прыкрае тое, што, носячы назву беларусаў, гамоняць сплош па-расейску, што і робіць надта дрэннае ўражэньне. Жаўнер павінен усюды быць жаўнерам і захоўваць і шанаваць свой жаўнерскі гонар і гонар сваяго войска, да якога ён прыдзеляны, і сваяго народу; каб прывесці ўсіх жаўнераў у належачы жаўнерскі выгляд, *прыказываю*: з гэтага дня абучаць усю кампанію вайсковае муштры па рэгулямінам Бел. войска, прытрымліваючыся расклада дня згодна прыказу № 5*. У размовах службова і прыватна ўжываць толькі родную Беларускую мову; уселякія адказы, як-то незнаньнем і інш., пад увагу прымацца мною ня будуць і заўважаных буду караць як мага стражэй. Кожын беларус павінен ведаць сваю мову, а не лічучым сябе беларусамі — не мейсцэ сярод Беларускага войску.

§ 5.

Для лепшага прахаджэньня вайсковае муштры ўсіх жаўнераў Кампаніі тымчасова раздзяліць на тры вучэб. Кампаніі, Кампаніі на ўзводы, сэкцыі і г. д.

§ 6.

Інструктарамі па абучэньню вайсковае муштры назначаю: сержанта Бел. Этап. Камп. Шчэсьніка, плут.** Самойліка, капраля Сухоцкага. Муштра будзе адбывацца на вучэбным пляцу пад маім асабістым набліздзеньням. Расклад муштры будзе давацца мною на кожны дзень асобна.

Усім панам афіцэрам прапаную што дня з'яўляцца на вучэбны пляц для праходжання вайсковае муштры, прынятай у Беларускім войску.

§ 8.

На камандныя пасады з падафіцэраў будуць пасылацца толькі тыя, якія як найлепш усваяць вайсковую муштру Бел. войска.

Я. Шурпа,
Pułownik i D-ca kompanii

* Гл. БДАМЛІМ, ф. 3, воп. 1, спр. 165, арк. 4адв.

** Pułowny — камандзір узводу (польск.).

**З прыказа №51
па кампаніі інтэрнаваных абозу інтэрнаваных.
Дарагуск. 20 красавіка 1921 г.**

§ 1.

З пераходам усіх інтэрнаваных на палажэнне жаўнераў Д-во Кампаніі інтэрнаваных ліквідуецца, і ўсе распараджэння пераходзяць пад увагу Камандзера 1 брыгады стральцоў Войска Беларускае Народнае Рэспублікі капітана Кутылоўскага-Сокала.

Я. Шурпа.
Parucznik i D-са kompanii

**Прыказ №52
па лагеру інтэрнаваных 1-ае Слуцкае брыгады стральцоў Войска Белар. Народн. Рэспублікі.
м. Дарагуск. 20 красавіка 1921 года.**

20 гэтага красавіка Польскі ўрад дараваў інтэрнаваным беларусам у м. Дарагуску некаторыя вольнасьці і палепшэння ў жыцці. Вартаўнічыя польскія, якія былі пастаўлены па ўсім вуглам каля дроту і ў варотах, зняты, і ўвесь унутраны распарадак перайшоў к самім беларусам. Адгэтуль, пасья гадзін працы і да 9 гадз. вечара вально ўсякаму афіцэру і жаўнеру ісьці куды яму захочацца, а пасья 9 гадз., калі вельмі патрэбна, то можна адлучыцца, але па ўвальніцельнай запісцы за подпісам Камандзіра брыгады альбо яго Памоцніка.

Наогул з гэтага чысла інтэрнаваным беларусам дазволена жыць па-кашарнаму*, і ўся адпаведзьяльнасьць за жыццё ў лагеры лажыцца на мяне, а пагэтаму трэбую:

1) Каб у лагеры захаваўся поўны парадак і падтрымоўвалася чыстата як у кашарах, так і знадворку.

2) Каб ніхто ў нядазволеныя часы ня сьмеў выйсьці з-за дроту без запіскі.

3) Каб было поўная паслушэнства старшым і начальнікам.

Усім п.п. афіцэрам загадваю як найпрыхільней адносіцца да сваіх абавязкаў і бліжэй стаяць да жаўнераў.

Заместа мяне назначаецца капітан Залескі, к якому і належыць зьвяртацца за ўсялякімі справамі і выпайняць усе яго загады.

Кутылоўскі-Сокал,
Капітан і Камандзір брыгады

* Кашара — казарма.

**З прыказа №62
па лагеру інтэрнаваных 1-е Слуцкае брыгады стр. ВБНР*.
Дарагуск. 30 красавіка 1921 г.**

§ 2.

1 і 2 Траўня з поваду сьвята Вялікадня работ і вайсковай муштры ў брыгадзе не производзіць.

§ 3.

Сягодня, 30 Красавіка, у 8 гадз. вечара ў праваслаўнай цэркві адбудзецца Вялікоднае багаслужэньне, усім жаўнерам праваслаўна-го вызнаньня, выключаючы басых, прыказваю быць у цэркві, а вучэбную кампанію пастроіць на плацу каля цэркві.

Залескі,

Капітан і Камандзір брыгады

БДАМліМ, ф. 3, воп. 1, спр. 165, арк. 11—13, 40—41, 46адв.

Аўтэнт., рук.

* Войскаў БНР.

**ПАЙМЕННЫЯ СЫПІСЫ
ЖАЎНЕРАЎ ДЫ АФІЦЭРАЎ 1-Е СЛУЦКАЕ БРЫГАДЫ,
ІНТЭРНАВАНЫХ У ДАРАГУСКІМ ЛЯГЕРЫ**

Сакавік 1921 г.

Спіс стральцоў 1 кампаніі 1-га Слуцк[ага] Б[еларускага] п[алку]

№ па парадку	Шаржа*	Прозьвішча, імя і імя бацькі
1.	Серж[ант]	Коршак Ян Хведараў
2.	Ст. падаф[іцэр]	Севрук Васіль Павл.
3.	— // —	Лещенко Александр Л.
4.	— // —	Пархамовіч Ян П.
5.	Мл. пад[афіцэр]	Маскалевіч Ян П.
6.	— // —	Статкевіч Пётра Ф.
7.	Стар. шар[аговы]	Лещенко Адам Ф.
8.	— // —	Волот Анупрэі Ад.
9.	Шараговы	Лещенко Александр Ф.
10.	— // —	Маліновскі Пётра Л.
11.	— // —	Барысевіч Павлюк
12.	— // —	Шчарбінскі Пётра В.
13.	— // —	Федоровіч Павлюк
14.	— // —	Крот Гарась Нест.
15.	— // —	Лещенко Мікалай Л.
16.	— // —	Міхасенко Трахім Я.
17.	— // —	Есеман Антон Л.
18.	Стар. шар[аговы]	Корбут Сцелан В.
19.	Шараговы	Заброцкі Ян А.
20.	— // —	Ярмоліцкі Юстын М.
21.	— // —	Прахарэвіч Андрэй Ан.
22.	— // —	Лещенко Язэп Ф.
23.	— // —	Шпаковскі Ігнат Я.
24.	— // —	Понтус Антон Я.
25.	— // —	Федаровіч Алесь Р.
26.	— // —	Казак Фран. А.
27.	Паручнік	Гузней Якуб

Камандзер 1 Кампаніі Паручнік Гузней

* Шаржа — званьне.

**Сьпісак афіцэраў і жаўнераў 2 кампаніі 1-га Слуцкага палку
стральцоў ВБНР**

№ па парадку	Шаржа	Прозвішчэ і імя
1.	Падпаруч[нік]	Рогач Сяргей
2.	Сержант	Стружынскі Янка
3.	Ст. пад[афіцэр]	Крываль Мікалай
5.	— // —	Пацкевіч Антось
5.	Ст. пісар	Лагіновіч Язэп ¹⁴⁰
6.	Капрал	Жышкевіч Канстантын*
7.	— // —	Хоцько Фэлікс
8.	Шараговы	Велімовіч Міхал
9.	— // —	Войцэховіч Ігнат
10.	— // —	Дзянісаў Сьцяпан
11.	— // —	Лешчэнко Александр
12.	— // —	Лешчэнко Адам
13.	— // —	Тарасэвіч Людвіг
14.	— // —	Тарасэвіч Антось
15.	— // —	Хоцько Александр Даменікоў
16.	— // —	Хоцько Язэп Іпалітаў
17.	— // —	Хоцько Казімір
18.	— // —	Шыловіч Якім
19.	— // —	Балатэвіч Якуб
20.	— // —	Волот Язэп
21.	— // —	Капелюш Вінцэнты
22.	— // —	Пацкевіч Александр
23.	— // —	Тарасэвіч Казімір
24.	— // —	Хоцько Язэп Казіміраў
25.	— // —	Хоцько Сьцяпан
26.	— // —	Хоцько Даменік
27.	— // —	Багдановіч Канстантын
28.	— // —	Каладзінскі Антось
29.	— // —	Берлінаў Тамаш

Камандзэр 2 Кампаніі Падпаручнік Рогач

* Заўвага — «шпіталь».

Список 3 роты 1 Слуцкого полка

№ порядка	Звание	Фамилии и имена
1.	Подпоруч[ик]	Саванкевич Александр
2.	Ст. мед. фельдш[ер]	Кореневич Моисей
3.	Мл. мед. ф[ельдше]р	Мелешко Терентий
4.	— // —	Савицкий Валерьян
5.	— // —	Игнатъев Николай
6.	Мл. ун[тер]–офицер	Таран Кирей
7.	Рядовой	Суприянович Димитри
8.	— // —	Кислюк Петр
9.	— // —	Филиппович Роман
10.	— // —	Барановский Феодор
11.	— // —	Ходин Максим
12.	— // —	Волот Антон
13.	— // —	Витковский Петр
14.	— // —	Санько Митрофан
15.	— // —	Таранов Наум
16.	— // —	Осипович Феликс
17.	— // —	Шахнович Ефим
18.	— // —	Будько Матвей
19.	— // —	Алехнович Павел
20.	— // —	Вышемирский Леонтий
21.	— // —	Заброцкий Феодор
22.	— // —	Данилевич Степан
23.	— // —	Горбатый Иосиф
24.	— // —	Дубовик Иван
25.	— // —	Нечай Владимир
26.	— // —	Минькевич Климентий

Командир 3 роты 1 Слуцкого полка Подпоручик Саванкевич
8/III–21 г.

Спіс 4-е Кампаніі 1-га Слуц[ага] паўка

№ парадку	Шаржа	Прозьвішча і імя
1.	Капрал	Добержанскі Язэп
2.	— // —	Сташэўскі Антось
3.	— // —	Коўган Даніла
4.	Фрайтор*	Васюк Гальяш
5.	Шараговы**	Гайдукевіч Платон
6.	— // —	Рынейскі Антось
7.	— // —	Понтус Міхал
8.	— // —	Сасіноўскі Базыль
9.	— // —	Лабкоўскі Адам
10.	— // —	Каролік Тамаш
11.	— // —	Сасіноўскі Мікалай
12.	— // —	Ціткевіч Мікодым
13.	— // —	Коўган Агей
14.	— // —	Давідовіч Стафан
15.	— // —	Крукоўскі Антось
16.	— // —	Носенко Аляксандар
17.	— // —	Канаплянік Язэп
18.	— // —	Каледа Тодар
19.	— // —	Пенёха Костусь
20.	— // —	Сасіноўскі Павел
21.	— // —	Шумін Прокоп
22.	— // —	Андрусевіч Якуб
23.	Поруч.	Понтус Антось
24.	Капітан	Багушэвіч Язэп

Камандзер 4-е [роты] капітан***

Паручнік Понтус

8/Ш-21 г.

* Яфрэйтар.

** Заўвага — «prowiantowy».

*** Подпіс адсутнічае.

Спісок 1 роты 2 Грозав[скаго] палка

№	Званіе	Фамілія, імя
1.	Sierżant	Фурсевіч Васілій
2.	Plutonowy	Жаўнеравіч Емельян
3.	Podchor[unży]	Цішкевіч Павел
4.	Kapral	Шуба Нікалай
5.	Szerog[owy]	Зорончук Макей
6.	— // —	Зяц Антон
7.	— // —	Зяц Поликар
8.	— // —	Клочков Александр
9.	— // —	Кисель Петр
10.	— // —	Кирко Юльян
11.	— // —	Наумовіч Владимир
12.	— // —	Бодылевіч Яков
13.	— // —	Чичікайлов Иван
14.	— // —	Бересневіч Франц
15.	— // —	Терешко Григорий
16.	— // —	Вергейчик Василий
17.	— // —	Дворецки Алексей
18.	— // —	Бокиновски Антон
19.	Plut[onowy]	Вербицки Гаврило
20.	Kapral	Славински Стефан
21.	— // —	Дилендик Николай
22.	— // —	Корженевски Николай
23.	— // —	Долбик Михаил
24.	Pod.*	Соколовски Станислав

За Командер 1 роты 2 Грозавск. палка фельдфебель — Фурсевіч. 8.III–21.

* Падхарунжы.

Именной список 2 роты 2 Грозовского пешего полка ВБНР

№ №	Звание	Фамилия имя
1.	Сержант	Сучков Тихон
2.	Капрал	Сучков Павел
3.	— // —	Прокопович Артемий
4.	— // —	Трафимович Стефан
5.	— // —	Мащицкий Иван
6.	— // —	Ильюкевич Петр
7.	Жаўн[ер]	Шибалович Артемий
8.	— // —	Лагун Фома
9.	— // —	Дробыш Иван
10.	— // —	Трафимович Никита
11.	— // —	Василевич Петра
12.	— // —	Василевич Косьма
13.	— // —	Сучков Терентий
14.	— // —	Слебцевич Тимофей
15.	— // —	Китунович Нестор
16.	— // —	Прокопович Лаврентий
17.	— // —	Василевич Сергей
18.	— // —	Игнатович Степан
19.	— // —	Игнатович Семен
20.	— // —	Самусевич Петр
21.	— // —	Пилецкий Григорий
22.	— // —	Карпович Николай

Командир роты фе[ль]дфебель Т. Сучков.
8/3—1921 г.

Именной список жаўнерав 3 роты 2-го Гроз[овского] полка

№ по порядку	Звание	Фамилия, имя
1.	Унт[ер-офицер]	Самусевич Андрей
2.	Ряд[овой]	Мысливец Степан
3.	— // —	Лосик Павел
4.	— // —	Юржиц Иван
5.	Ефр[ейтор]	Крашевский Иван
6.	Ряд[овой]	Шишковск. Алесь
7.	— // —	Зинович Антон
8.	— // —	Пекарчик Максим
9.	— // —	Ламак Никифор
10.	— // —	Федорович Александр
11.	— // —	Лагун Алексей
12.	— // —	Ерошеня Матвей
13.	— // —	Новик Купрей
14.	— // —	Новик Павел
15.	— // —	Новик Андрей
16.	— // —	Чиж Димитри
17.	— // —	Чиж Антон
18.	— // —	Чиж Трафим
19.	— // —	Самусевич Илья Семен.
20.	— // —	Самусевич Илья Иван.
21.	— // —	Леонович Степан
22.	— // —	Скуцения Савва
23.	— // —	Гурленя Семен
24.	— // —	Ширин Сергей
25.	— // —	Тупик Василий
26.	— // —	Леонович Кузьма
27.	— // —	Тупик Иван

За фе[ль]дфебеля 3 роты Самусевич
8/III-21 г.

Список 4-ой роты 2-го Грозовского полка

№ №	Звание	Имя и фамилия
1.	Подпоруч[ик]	Круковский Василий
2.	Фе[ль]дфебель	Ходорович Иван
3.	Мл.-унт[ер]-офицер]	Перко Степан
4.	— // —	Тишкевич Наум
5.	Стрелец	Аробина Нестор
6.	— // —	Абелец Степан
7.	— // —	Шот Яков
8.	— // —	Шорок Павел
9.	— // —	Корелько Иван
10.	— // —	Славошевич Максим
11.	— // —	Вечер Степан
12.	— // —	Гуринович Давид
13.	— // —	Барановский Адам
14.	— // —	Зеневич Макарий
15.	— // —	Зеневич Иван
16.	— // —	Зеневич Павел
17.	— // —	Корзун Антон
18.	— // —	Степурко Петр
19.	— // —	Кориневич Александр
20.	— // —	Ботков Семен
21.	— // —	Мосилевич Леонтий
22.	— // —	Петрученя Исидор

Командир 4-й роты 2-го Грозовского [полка] Подпоручик Круковский
8/III-21 г.

БДАМЛіМ, ф. 3, воп. 1, спр. 166, арк. 2—10. Аўтэнт., рук.

СЫТУАЦЫЯ НА СЛУЧЧЫНЕ ПРЫ БАЛЬШАВІКАХ Ў ПЕРШЫ ГОД ПАСЬЛЯ ЛІКВІДАЦЫІ ЗБРОЙНАГА ЧЫНУ

Чэрвень—жнівень 1921 г.

Камунікат аддзелу замежных справаў Таварыства Стражаў Крэс-
вых пра сітуацыю ў Слуцкім павеце ў чэрвені 1921 г.

КОМУНИКАТ

KIEROWNICTWA PRAC ZAGRANICZNYCH Nr. 2.

Sytuacja na Białorusi.

W czerwcu (1—15).

Działalność grup powstańczych w powiecie Szuckim.

Działalność grup powstańczych w powiecie Szuckim przybiera coraz większe rozmiary. Grupy partyzanckie operują przeważnie na terenie pogranicznym i stale niepokoją placówki pograniczne, wobec czego utrzymywane jest przez bolszewików stale pogotowie wojskowe. Napady oddziałów partyzanckich odbywają się przeważnie w nocy. W ostatnim czasie (1/VI—15/VI) zorganizowane zostały napady w następujących miejscowościach: 1) Ne wsi **Telechowcach** oddział partyzancki napadł na miejscowy «Rowkom», przyczem został zabity komisarz Zinkowicz, posterunek rozpedzono, a kancelarja zrabowana. Partyzańci uszli bezkarnie, 2) w miasteczku **Szucku** partyzanci urządzili pogrom ludności żydowskiej, 3) w **Szucku** doszło do poważnych starć z partyzantami. Oddział bolszewicki rozpedzono, partyzańci zawładnili 2—ma autami pancernymi. Oddziały partyzanckie kryją się w lasach około **Worobjowa**. Skupiają się tutaj większe siły powstańcze. Oddziały bolszewickie znajdujące się na tym terenie są nieliczne i w ostatnich czasach zmniejszone zostały do połowy. Pozostała część rozmieszczona niewielkimi grupkami po wsiach i miasteczkach pogranicznych.

Wśród ludności powiatu Szuckiego panuje ustalona opinja, że bolszewicy pozostają w powiecie czasowo i że muszą w przyszłości ustąpić, dlatego tu wszystkie zarządzenia przyjmowane są z rezerwą przez ludność i traktowane są jako tymczasowe, związane z obecną sytuacją, która powinna uleść zmianie.

W ogóle ludność w pasie nadgranicznym stopniowo się oswaja z ustalającymi się warunkami, zadowolona jest z tego, że nie dostała się pod władzę bolszewicką, wewnątrznie jednak czują swą duchowną łączność z Mińszczyzną i Białorusią zakordonową.

*Архіў Актаў Новых у Варшаве (Archiw Akt Nowych),
Таварыства Стражаў Крэсowych (Towarzystwo Straż Kresowych [TSK]),
сыгнатура (sign.) №100.*

Дакладная запіска камуністаў Цімкавіцкай ячэйкі

11 чэрвеня 1921 г.

В Уком РКП(б-ков). Слуцк.

Докладная записка.

Бандитизм начал проявлять себя в нашей Тимковичской волости, которая считалась наиболее спокойной в уезде. Настроение населения, в особенности еврейского, начинает становиться более чем тревожным.

Комячейка не считает возможным пустить ростки разрастающемуся тревожному настроению масс, учитывая большой процент исторически воспитанного антисемитизма среди крестьянства, на котором сейчас и играют бандитские шайки, а также учитывая возможность пресечения и предупреждения в корне появления бандитов в нашей волости, настоятельно просит уком утвердить отряд особого назначения, состоящий из 72 членов комячейки, 12 членов комсомола, 6 беспартийных добровольцев, рекомендованных и честно желающих противостоять нападениям бандитов, прошедших и знающих строй*, просит отпустить 50 винтовок с необходимым количеством снаряжения (патрон, подсумок и пр.).

Печальный опыт целого ряда местечек в нашей Белоруссии доказал нам в необходимости предупредить и быть в любой момент готовыми к должной встрече и отпору этих гадов. Наконец, происшедшая 5/VI.21 г. тревога в нашем местечке на деле доказала нам справедливость нашего ходатайства.

Имея дисциплинированный боевой отряд из 30 штыков, милиции из 37 шт., особ. пост** из 20-ти (приблизительно) штыков, мы будем располагать достаточно организованной силой, и тем самым дадим возможность населению спокойно продолжать свою жизнь и работу. Силы для обучения и командования отрядом у нас имеются. Начальником отряда избран нами достаточно испытанный на фронтах и ответственный тов. Вольский, его заместитель тов.***

Доложить и энергично отстаивать перед Укомом нашу просьбу поручаем тов. Евгению Черномордику.

По поручению комячейки
Отв. Секретарь Е. Черномордик.
г. Тимковичи.

ДАМВ, ф. 432-п, воп. 1, спр. 83, арк. 16—16 адв. Аўтэнт., рук.

* Маючых вайсковую падрыхтоўку.

** Пост Надзвычайнай камісіі — ЧК лаблізу савецка-польскай мяжы.

*** Прозьвішча адсутнічае.

З дакладной запіскі камуніста Я.Чарнамордзіка

11 чэрвеня 1921 г.

В ЦБ КПБ(б-ков) и в Слуцкий уком РКП(б)

После 4-х лет пребывания на чужбине, оторванный войной и ответственной работой в Сибири, я получил возможность побывать на родной стороне в м. Тимковичах, куда получил отпуск по болезни на 2 месяца. За это время я успел познакомиться с жизнью нашей волости, а также с советским аппаратом, управляющим ею. Скажу заранее: впечатление самое безотрадное, но отнюдь не безнадежное. Когда жители нашего местечка, а также близлежащих деревень узнали о моем приезде, то у меня, как у старого знакомого, перебивала масса народа и все с одной и той же жалобой на ужасные условия работы и жизни в связи с тем чуть ли не террором, который нагнан на них нашими работниками. У меня к тому факты и свидетели, которые только мне под моей личной гарантией в безопасности их имени дали эти сведения. Но я отбрасываю весь этот фактический материал, а укажу лишь на мои непосредственные впечатления. В основе здесь царит ужасно нездоровая атмосфера между самими работниками, причем главенствующей и совершенно спянной, «спевшейся» является группа ревкома*, начальника милиции и части особого поста (Дружинин, Петров). В действиях последней все наше зло. Их спянность переходит в полное единодушие на поступки и темного характера, и конечно, тут какие факты ты ни имей, все равно доказать ничего не сможешь. Я определенно утверждаю, что там творятся темные делишки, царит пьянство, произвол, есть даже нечто похожее на взяточничество (факт 1-го мая, известный укому, ряд мелких случаев, когда разило самогоном чуть ли не от всех участников культурно-просветительских вечеров). Человека со стороны, попадающего к предревкома тов. Буткевичу, поражает его ужасная грубость и частая самая беспощадная ругань. Предревкома творит абсолютно недопустимые вещи. Случай с заявлением тов. Мишина доказывает, что, конечно, гораздо труднее открыть здесь сов[етскую] столовую, так здесь необходимо, об открытии которой были даны соот[ветствующие] распоряжения с уезда, нежели зачислять на довольствие к гражданам даже без аттестата [...].

Еще хуже того с начальником милиции тов. Папсуевым. Ну, о нем можно сразу сказать, что чем дальше наш уездный аппарат его

* Кіраўніцтва Цімкавіцкага валаснога рэўкаму.

не уберет, тем симпатии к нам будут у окружающего населения убавляться. Посмотрите на то, как он расправляется с населением за малейшие провинности. Как он площадно, не стесняясь никого, ругается, грозя всем адом и чертями перед несчастной жертвой, которая вывезла из лесу в числе прочего голя 2 дровины с большим диаметром, чем это полагается; как он с револьвером в одной руке тузит другой — лицо, которое знает все его проделки и следовательно является бельмом на его глазу. Выйдите вечером после запретного часа на улицу. Вы обязательно услышите раздающуюся в тиши грубую ругань нач[альника] милиции или представит[елей] особого поста, эхом разносящуюся по всем нашим улицам, и население знает и уверено в том, что вот где настоящий кулак революции и во имя «революционной» законности (о которой так много говорим мы и наша центральная печать) сидят у себя по домам, боясь произнести хоть одно слово в защиту своих прав. А взгляните, как происходит у нас расслоение населения; достаточно притаиться в тиши ночной, как Вы услышите с особой прелестью произносимое: «жиды», «у, жидовье» и т. д. И это из уст коммуниста, этика которого расслаивать население по революционному, а не по нац[иональному] существу. Теперь вскинем одним только глазом на жизнь нашего помпадура. И здесь — настоящий помещик; огромный сад-огород б[ывшего] ксендза, огород гр[афа] Клевицкого, охраняемые и сработанные руками милиционеров, которые, между нами говоря, находятся в его личном распоряжении, и набраны чрезвыч[айно] оригинальным путем (политически далеко не надежным), 2 лошади, неск[олько] коров, приличное количество земли, большее, чем у самых богатых крестьян, земли, вспаханной и засеянной темными средствами. Быть может и даже наверное, и «настоящие» хозяева в виде подставных найдутся. Весь фокус в этом.

Многое можно сказать и о завзетомделом* Шакуне, который абсолютно не может быть выразителем нашей полит[ической] линии в основном и важнейшем вопросе — земельном, являясь лицом политически неграмотным, с весьма спутанной и смутной партийной принадлежностью (факт с землей для еврейской общины, пастбище для еврейских коров, об отношении к гражданам села Долгого, гражд. Семашки). Заявления ряда крестьян о том, что ежели не подмажешь в земотделе — не поедешь, красноречиво говорят за себя [...]

И тут как ни копайся, не докопаешься, если не изъять зло с корнем. Посмотрите на происходящие санкции в отталкивании

* Загадчык зямельнага аддзелу валаснога рэўкаму.

учительства, которое при нашем желании все же можно было бы привлечь к активной работе, наши работники не учитывают то, что нет лучшего союзника в наших условиях, чем учительство, а бросаются обычными и устаревшими — «саботажем» и «контрреволюцией». Конечно, гораздо труднее использовать б[ывшие] княжеские покои со старинным садом, огородом и всеми благоприятными условиями вдали от пыли и шума под детскую колонию или санаторию для детей, в таком количестве слоняющихся по улицам местечка и волости, чем отдать все это на растоптание и порчу тамошне, которая нашла бы себе великолепный приют в одном из местечковых зданий.

Люди палец о палец не хотят ударить в смысле проявления инициативы и самодеятельности. Секретарь ревкома гр. М. Вальковский, играющий в ревкоме первую скрипку и, пожалуй, решитель всей нашей волостной судьбы, которого я знаю еще со школьной скамьи, контрреволюционер первой марки, антисемит, искренно признался мне на вопрос о том, что делает ревком, ответил: «Отписываемся перед уездом: в ответ на ваше отношение за №... и т. д.» Факты вопиющие, говорящие нам о произволе, царящем на глазах у населения [...]

Много и много можно приводить данных и описывать фактическую сторону дела, но не для этого пишу я. Мне хочется указать ко всему сказанному и на то что я особенно назираю, что никакие следствия, ни копания в прошлом ни к чему не приведут, тем более, что много здесь уж их перебывало: всяких комиссий и следователей, а дело по сути продолжает лежать спокойно под сукном различных учреждений [...]

Вот те соображения, которые имел и хотел я высказать, желая от души помочь нашему общему делу, не приследуя абсолютно никаких личных соображений [...]

Член РКП(б-ков) №439 313 Евгений Черномордик

ДАМВ, ф. 432-п, воп. 1, спр. 83, арк. 17—22. Аўтэнт., рук.

Таёмны дадатак да пратаколу Цэнтральнага Бюро КП(б)Б**19 жніўня 1921 г.**

СЛУШАЛИ: 1) Об органах борьбы с бандитизмом.

ПОСТАНОВИЛИ: 1) Для достижения согласованности военной работы со всеми советскими, партийными и чекистскими органами по борьбе с бандитизмом учреждается:

1) Взамен Ревсовета — Комиссия по борьбе с бандитизмом при Совнаркоме Белоруссии в составе: Наркомвнудела, Предчека, Начглавмилиции и Наркомвоен.

ПРИМЕЧАНИЕ: 1) Для взаимной информации в состав Комиссии входит старший войсковой начальник и военком с правом решающего голоса.

ПРИМЕЧАНИЕ: 2) Начальник Отряда Особого Назначения входит в Комиссию с правом совещательного голоса по соответствующим вопросам.

1) Комиссия борьбы с бандитизмом, не создавая технического аппарата (за исключением небольшого секретариата), использует для своей работы аппараты Наркомвнудела, Наркомвоена, ЧекаБел и Начглавмилиции по принадлежности. Еженедельные отчеты в сводках Комиссия представляет в Совнарком, Центральное Бюро КПБ и РВС. Комиссия контролирует работу всех органов борьбы с бандитизмом — руководит ею, дает необходимые инструкции и указания всем уездным органам и отдельным ведомствам через представителей. Комиссия в целом и по частям выезжает на места для проведения работы быстрейшей ликвидации бандитизма.

2) Во всех уездных городах (взамен упраздняемых Политкомиссий) создаются при Уисполкомах* Комиссии по борьбе с бандитизмом под председательством назначаемого Уисполкомом, желательного заведывающего Отделом Управления, и в составе членов: Завполитбюро**, Начуездмилиции.

ПРИМЕЧАНИЕ: 1) Для взаимной информации в состав комиссии входит старший войсковой начальник и военком с правом решающего голоса.

ПРИМЕЧАНИЕ: 2) Начальник Отряда Особого Назначения входит в комиссию с правом совещательного голоса по соответствующим вопросам.

ПРИМЕЧАНИЕ: 3) В тех уездах, где расположены погранотделения, входит в Комиссию Начпогранотделения с правом совещательного голоса по соответствующим вопросам.

* Павятовыя выканаўчыя камітэты савецкае ўлады.

** Загадчыкі кіраўнічых павятовых органаў Чэка — Палітбюро.

Комиссии борьбы с бандитизмом Белоруссии: а) оказывают всемерную поддержку органам милиции в деле непосредственной борьбы с бандитизмом; б) усиливают работу советских органов и вовлекают крестьян и жителей местечек к активной работе с остатками бандитизма; в) следят и организуют работу отрядов Особого Назначения; г) контролируют состояние охраны границы; д) выделяют уполномоченных для руководства работой Комиссии при районном Управлении Милиции.

3) При районных Управлениях организуется Комиссия борьбы с бандитизмом под председательством уполномоченного Уисполкома в составе членов: Начальника Районного Управления Милиции и Начальника Районного Поста Политбюро. Представители военного командования, Отрядов Особого Назначения, Особогранотделения привлекаются по мере надобности в состав Районной Комиссии. В пределах своего района Районная Комиссия выполняет те же функции, что и уездная. Районные Комиссии руководят и контролируют работу предволисполкомов и волвоенотделов в деле борьбы с бандитизмом и утверждают уполномоченных в деревнях, местечках и хуторах, назначаемых Предволисполкомом из отпускных красноармейцев, коммунистов и вполне надежных крестьян.

Работа по ликвидации бандитизма отдельных органов ведется в следующем порядке:

А) Наркомвнудел и его органы на местах (Заведывающий отделом Управления, районный уполномоченный, Предволисполком, Предсельсовета, уполномоченные при деревнях и местечках и хуторах) проводит и руководит всей работой по укреплению советского аппарата, контролирует работу вол- и сельсоветов, организует конфискацию имущества бандитов и их пособников, выселение семей бандитов и т. д.

Б) Милиция (Начглавмилиции, Начуездмилиции, нач. районных Управлений Милиции, старшие и младшие милиционеры) являются совместно с прибывшими полуротами вооруженной силой, ликвидирующей остатки живой силы бандитов и всецело ответственной за быстрое искоренение бандитизма в крае. Начальникам Уездных Управлений Милиции подчиняется вся милиция уездная, полуроты, находящиеся на территории уезда, и все отдельные отряды, борющиеся с бандитскими шайками в пределах уезда. Сведения о произведенных операциях с указанием числа захваченных, убитых, добровольно явившихся бандитов и дезертиров собираются Начуездмилиции через подчиненные ему органы и в установленное Началь-

ником Главмилиции время доносятся ежедневно в оперсводке на адрес последнего. Во всей работе Начальники Уездных Милиций поддерживают теснейший контакт с органами Политбюро, получая от них полную информацию о результатах разведки бандитизма. Распределение по районам расположения штабов районов и полурот Милиции определено приказом Реввоенсовета Минрайона и последовавшими дополнениями Начглавмилиции. Инструкции по организации службы милиции издаются в развитие сего положения Начальником Главмилиции.

В) Губрозыск и его органы на местах (Уездрызсык, агенты при Районных Управлениях Милиции) способствует своей работой Милиции и помогает быстрой выкачке всего вредного элемента края.

Г) Органы Чрезвычайной Комиссии, помимо выполнения своих обычных функций, являются в целом разведывательным аппаратом, собирающим материалы о действиях и намерениях шаек. Органы Чэка своевременно информируют соответствующие органы Милиции и докладывают обо всем относящемся к борьбе с бандитизмом в заседаниях Комиссий. Разведывательные сводки составляются ежедневно на основании имеющихся материалов с мест Бандитским Отделением Чэка. Распоряжением Завполитбюро при Районных Управлениях Милиции организуются районные посты Политбюро, объединяющие агентработу в районе и ведущие свою работу в непосредственном контакте с Начальником Районного Управления Милиции. Подробные указания о работе органов Чэка даются Предчекабел.

Д) Наркомвоен и его органы на местах (Уездвоенком, Волвоенотдел) продолжают вести работу с дезертирством, содействуя комиссиям в излавливании темного элемента. Уездвоенкомы и Заведывающие Волвоенотделами докладывают в Комиссиях о результатах произведенной работы.

Е) Полевые части привлекаются к борьбе в исключительных случаях с разрешения Реввоенсовета фронта. В случаях чрезвычайной и спешной необходимости привлечение полевых частей производится постановлением Центральных или Уездных Комиссий с немедленным извещением об этом в Реввоенсовет фронта. Для установления полного контакта в работе старшие войсковые начальники и военкомы по месту их расквартирования входят в состав соответствующих комиссий с правом совещательного голоса.

Ж) В распоряжении Комиссии борьбы с бандитизмом Белоруссии, как непосредственный ее резерв остается отдельный батальон

Чека, который используется по мере надобности распоряжением Комиссии через Предчека.

Подлинное за надлежащими подписями.

С подлинным верно: Зав. Управделами ЦБ [КП(б)Б] Вашнев.

ДАМВ, ф. 432–п, воп. 1, спр. 83, арк. 15—15ав.

ПАВЕДАМЛЕНЬНІ СА СЛУЧЧЫНЫ Ў ГАЗЭЦЕ «САВЕЦКАЯ БЕЛАРУСЬ»

Сьнежань 1921 г.

Збор харчовага падатку на Беларусь. Дабраахвотная заяўка. (Слуцкі павет)

Па ведах, выяўленай пашні маецца васьмь які лік: пахаты — 11 429 дзесяцін, папавоў — 2080 дзесяцін. Са ўсяго ліку каля 60 працэнтаў выяўлена добраахвотным чынам. Астатняя была высьледжана, і вінаватыя адбылі кару.

Савецкая Беларусь. 1921. 15 сьнежня.

Харчовы двухтыднёвік. Слуцк

Павятовым харчовачным камітэтам склікан зьезд харчовачных працаўнікоў павету для абгавораньня пытання аб правядзеньні харчовачнага двухтыднёвіку.

Слуцк. 14/12. Нарада харчовачных працаўнікоў пастанавіла абнарыжыць усе сілы ў працягу харчовага двухтыднёвіку, каб выканаць харчовы падатак за 100 працэнтаў і выявіць усю ўкрытую пахату. Мабілізавана 16 адпаведных працаўнікоў як асобна паўнамоцных валасьцей, у тым ліку і траціна сяброў павятовага выканаўчага камітэту. Павятовым харчовачным камітэтам выдан належны загад аб пачаўшайся працы. Апошні тэрмін добраахвотнай заяўкі ўкрытай пахаты абвешчан на 25 сьнежня.[...]

Савецкая Беларусь. 1921. 20 сьнежня.

СЛУЦКАЕ ПАЎСТАНЬНЕ Ў ПРАТАКОЛАХ ДЫ РЭЗАЛЮЦЫЯХ ПЕРШАЕ АГУЛЬНАНАЦЫЯНАЛЬНАЕ ПАЛІТЫЧНАЕ КАНФЭРЭНЦЫЇ Ў ПРАЗЕ-ЧЭСКАЙ¹⁴¹

27—28 верасня 1921 г.

27.IX[1921 г.]

Сход палітычнай сэкцыі.

Аб Слуцкім усенародным паўстаньні.

Варшынін¹⁴². Учора справа паўстаньня выясьнена, а таму не патрэбна больш вясыці прэзія па гэтаму пытаньню.

Заяц¹⁴³. У сэкцыі абсуждаць справу паўстаньня не патрэбна, а на пленуме абавязкова, каб паказаць, што ў нас былі ня толькі авантурнікі, а і сіла народная.

Курылов[іч]. Калі п. Ластоўскі¹⁴⁴ адводзіць мяне як дакладчыка, дык п. Паўлюкевіч можа высвятліць усю справу.

Заяц. Можна здаволіцца рэзалюцыяй, але каб яна ясна выяўляла справу паўстаньня.

Баран. Каб рэзалюцыя была прадстаўлена сягоньня да 10 гадз. вечара.

Паўлюкевіч. Заўтра павінна быць дано такое або іншае асьвятленьне паўстаньня, іначай я адмаўляюся ад састаўленьня рэзалюцыі. Галасуецца пастанова, каб аб Балаховічу, Савінкаву і Слуцкім паўстаньні былі вынесены толькі рэзалюцыі, без дакладчыкаў.

Баран. Каб была вынесена рэзалюцыя аб пагромах на Беларусі.

Рэзалюцыю аб пагромах састаўляюць Жытлоўскі і Душэўскі¹⁴⁵, а аб Слуцкім паўстаньні — Дубейкаўскі і Баран¹⁴⁶.

IV-е [плянарнае] паседжаньне [Праскае канфэрэнцыі] 28 верасня 1921 г.

Аб авантурных прадпрыемствах (Барыс Савінкаў і Балаховіч), звязаных з вынікамі Рыскага трактату¹⁴⁷.

Баран. Пытаньне вельмі важнае і яго трэба добра разгледзець.

Аляксюк¹⁴⁸. Акцыя Савінкава, акцыя Беларускага Палітычнага Камітэту з Балаховічам, Слуцкае паўстаньне — і адносіны да гэтых акцый ураду Ластоўскага.

Цьвікевіч А.¹⁴⁹ ...што (адказ Аляксюку) Слуцкае паўстаньне не авантура, а геройскае выяўленьне духу беларускага народу.

Грыб¹⁵⁰. Пасля Рыжскага міру з'явіліся авантурнікі, напрыклад, Балаховіч, памочнік якога Аляксук [...]. Нацыянальна-Палітычны Камітэт* ішоў разам і з Савінкавым.

Слуцае паўстаньне — героізм беларускага народу, героі сядзяць у турмах, а авантурнікі маюць прыгожыя пакоі, на свабодзе і г. д.

Аляксук. [...] Палітычны Камітэт створаны мною таму, што ў выпадку паходу праз Беларусь трэба было каму колечы прыняць цывільную ўладу, і я прыняў яе ад генэрала Балаховіча як галоўна-камандуючага.

Трэба было прыступіць да фармаваньня беларускіх вайсковых частак, і ў Тураве створан Беларускі полк. [...]

Пад Мозырам, калі расейскія банды ўцяклі, Менскі беларускі полк вытрымаваў атакі 2 большавіцкіх дывізіяў (асталося з 1200 ч. толькі 120 ч.).

Урад Ластоўскага далажыў усіх вынікаў, каб аганьбіць гэту справу, таксама і Найвышэйшыя**.

Што дала Мазырская эпапея беларускаму вызваленчаму руху? Яна дала рэальную падтрымку Беларускаму ўраду, падняла дух беларускага народу, памагла згуртавацца партызанскім атрадам. [...]

Крэчэўскі¹⁵¹. [...] Уся праца Палітычнага Камітэту, і Балаховіча, і Савінкава скіравана была да таго, каб падарваць нашу працу перад Эўропай. [...]

Дубейкаўскі. Балаховіч зусім не партыйны, але адзінка, здольная да працы, у свой час пайшоў с 5 тысячамі войска для Беларускай Дзяржавы. Палякі не маглі прызнаць беларускага войска Балаховіча, бо прышлося б прызнаць Беларускаю Рэспубліку. [...]

Балаховіч шчыры беларус, хоць і генэрал, вяхор, вядома, як ваенны.

Савінкаў, адступіўшы назад, стараўся чарніць Балаховіча, а Балаховіч нават адмовіўся ад гэнэральства польскага, што яму палякі прапанавалі. (Вельмі саркастычна гаварыў аб Аляксюку і яго «палітычнай працы».)

[...]

Чаралук¹⁵². Прычына не ў Аляксюку і іншых, якія хацелі адбудаваць Беларускаю Дзяржаву, а што ня было каардынацыі паміж дзеячамі. Ня трэба тут займацца характарыстыкамі, а ўсё гэта скончыць.

[...]

* Маецца на ўвазе Беларускі палітычны камітэт у Варшаве на чале з П. Аляксюком.

** Найвышэйшая Рада БНР.

Курыловіч (ад Слуцкай брыгады). Дзяржаўнае творчства павінна апірацца на рэальную сілу. Проці палякоў ішлі ўсе беларусы ў бальшавіцкія войскі, каб змагацца з панам, але гэта было ў 1920 г., а цяпер псыхалёгія народу змянілася, як усяго жыхарства Расеі.

Бальшавікі іх усіх пасылалі, гэтых стыхійна йшоўшых у бальшавіцкія войскі, на другія франты, каб заваёвываць нейкія абшары для бальшавікоў.

Пасаджаныя ў Рослаўскі лягер разарвалі драты, захапілі аружжа і на 12 гадзін аб'явілі Рослаўскую Беларускаю Рэспубліку.

Далей пад сурдынку Алексюка. Кажны народ, які рабіў адбудову сваёй Бацькаўшчыны, змагаўся з жыдамі (антысэміцкія выпадкі). Расказаў аб некаторых пагромах, зробленых быццам самымі жыхарамі.

Далей. Ёсць паўстанчэскі рух на Беларусі, аб чым сьведчаць бальшавіцкія газэты. Ёсць дзьве арыентацыі — польская і расейская (на запытаньне, якой Вы арыентацыі, адказ — беларускай, некалькі раз; але тэндэцыёзна — са скрытымі польскімі сымпатыямі).

[...] **Цьвікевіч А.** (адказ Курыловічу на яго тэндэнцыёзную прамову) у яркіх словах, вельмі палітычна-абнімаючых, гаварыў аб справе будаўніцтва Беларускай Дзяржаўнасьці.

Паўлюкевіч. Дэлегат быў пасланы ў Варшаву*, каб знайсці апору. Акцыя Балаховіча і Слуцкае паўстаньне былі цесна звязаны з Польшчай, бо іначай мы сядзелі б у турмах. Я належу да людзей, якія ідуць шляхам эвалюцыйным. Найвышэйшая Рада не падтрымвала Балаховіча, а таму быў створаны Палітычны Камітэт. Да Балаховіча трэба было прыставіць 5—6 асоб, якія б тварылі цывільную справу. Найвышэйшая Рада з мейсца ў кар'ер павяла барацьбу супроць Палітычнага Камітэту.

Было цяжэньне, каб не падымаць паўстаньня, але потым гэтыя дзеячы прысталі да нашага паўстаньня.

Прадстаўнікі Найвышэйшай, знаходзячыся ў Варшаве, ня ўнушалі даверу ў палякоў.

Найвышэйшая Рада сказала: ні з кім ня майце дачынення, вам усё будзе. Усё было абещана. Яны потым казалі, што іх палякі надулі. Уплывы Балаховіча паміж сялянства і цяпер маюць мейсца, а асабліва тады, калі йшло паўстаньне. Балаховіч думаў пайсьці на Мазыр, выйсці ў тыл і далей, але Найвышэйшыя казалі—распарадзіліся, каб з Балаховічам ня мець дачынення, бо ён рэакцыянер, русіфікатар і г. д. Дырэктывы даваў п. Тэрэшчанка. У працягу 12 дзён у Слуцкі-

* Гаворка ідзе пра накіраваньне ў Варшаву пасланца Беларускае Рады Слуцкіны.

не зрабілі выбары народнай улады. Пры раённых начальніках арганізаваліся вайсковыя часткі пад відам міліцыі. Тут з'явілася Вайсковая Камісія з аксэльтантамі, разадзеты і г. д., прадстаўнікі якой заявілі, што з Балаховічам ня трэба мець ніякіх зносін. Вайсковая Камісія, ня меўшая ўплыву ў польскіх кругах, нічога не атрымала, нічога нам не давала. Салдаты на роту мелі па 30 карабінаў. Балаховіч нічога не даваў у віду варожых да яго адносін. Як толькі атрымалі 300 карабінаў, пайшлі ў наступленне, і бальшавікі нават са Слуцку беглі. Але проці нас было кінута 3 бальшавіцкіх дывізіі, мы павінны былі адысьці ў нейтральную зону. Потым дайшлі весткі, што Найвышэйшыя і Палітычны Камітэт сварацца. Я прапанаваў, каб адысьці і злучыцца з Балаховічам. Нам не дазволілі і прыказалі адыйсьці на польскую тэрыторыю і нас адправілі ў лягер. Вайсковая Камісія трымала сябе вазмуціцельна. Яўляемся ў Вайсковую Камісію, з намі ня хочучь разгаварываць. Адносіны былі як найгоршыя. Паўстаньне наша мела зьвязь з палітычнымі варункамі, каб былі выгадныя варункі, мы выставілі б 50 тысячаў і паказалі б Эўропе, што беларускі народ жыве. Каб ня было гэтай двойнасьці, якая і цяпер ёсьць, мы пабедзілі б.

У даны момант аружнай сілы няма, Слуцкая брыгада выпушчана зь лягеру і працуе падпольна. Ва што вылецца палітычная сітуацыя, калі паўстаньне падымецца, а такое вясной падымецца. Калі будзе двойсьцьвеннасьць, гэта сіла можа быць напраўлена проці сваіх.

Палітычны Камітэт знайшоў, што Балаховіч ня можа быць правадыром беларускага войска. Палітычны Камітэт знаходзіў, што ўсею справаю павінен кіраваць польскі палітычны цэнтр, якому падчыняюцца ўсе вайсковыя¹⁵³.

Мы ня зносіліся з Урадам Ластоўскага не таму, што проці яго што мелі, а што не маглі зносіцца.

У Вільні былі зроблены крокі да аб'яднаньня, але нічога ня вышла.

І Найвышэйшыя зварачываліся да Дубейкаўскага, Смоліча, каб стварыць на тэрыторыі Польшчы адзін цэнтр. З урадам Ластоўскага не маглі зносіцца, бо мы рабілі справу пад польскай арыентацыяй. Мы, можа, зімою, можа, вясною развернем сваю акцыю. Я яўляюся староньнікам польскай арыентацыі. Усе вызваленчаскія сілы трэба направиць у адным напрамку. Я апрэдзеленна іду на кампрамісы, я апрэдзеленна староньнік Польшчы. Тая пазыцыя, якую вы займаеце да Польшчы, адзавецца потам і крывёй на тых партызанах, якія сядзяць ў лясох. Палякі скажуць, што сабраная канфэрэнцыя заняла варожыя адносіны «к сваему» (паправіўся), к польскаму ўраду.

Прызываю ўсіх, каб быў створаны адзіны цэнтр, бо ўвесь паўстанчэскі рух ідзе з боку Польшчы.

[...]

Мамонька¹⁵⁴. З Польшчай і балахоўшчынай нам не па дарозе.

Дубейкаўскі. Я адпавядаю Паўлюкевічу, які ня зусім ясна гаварыў аб паўстанні 20 году. Ён казаў, што паўстаньне было як бы па маеі ініцыятыве. А паўстаньне Слуцкае зроблена тады, калі адыходзілі бальшавікі. Яно паўстала само сабой.

[...]

Душэўскі. [...] Я паперэджаю п. Паўлюкевіча, Курыловіча, што праз паўгода яны будуць гаварыць іначэй, бо палякі, можа, ашукалі іх 10 разоў, дык яшчэ ашукваюць 110 разоў. Ірляндцы, якія змагаюцца з Калонам (Англіяй), авансаў ніякіх не давалі яму. На брудным штандары мы будаваць Бацькаўшчыны ня будзем.

[...]

Рэзалюцыя аб Слуцкім паўстанні¹⁵⁵

Сялянская Беларусь, прачнуўшаяся ад летаргічнага сну векавой няволі, распачала змаганьне за сваё вольнае і роўнае жыцьцё сярод іншых вольных народаў.

Чацьверты ўжо год змагаецца Беларусь з насільствам рожных акупантаў. У гэтым змаганьні беларускі народ добра сябе ўсьвядоміў, што справа вызваленьня і адраджэньня яго бацькаўшчыны есьць справа яго ўласных рук. Беларускі народ пераканаўся, што ні ад Масквы, ні ад Варшавы яму няма чаго чакаць для палепшаньня сваёй долі.

Цэлым радам паўстаньняў, у працягу гэтых чатырох гадоў, беларускі народ ясна паказаў, куды ён імкнецца і на каго пакладае ўсе свае надзеі.

Найскраўшым момантам у гэтым гераічным змаганьні, апрача паўстаньняў у Віленшчыне, Вітэбшчыне, Ашмяншчыне і г. д., зьяўляецца паўстаньне ў Слуцшчыне, калі сам сярмяжны народ, стыхійна паўстаўшы з аружжам у руках за незалежнасьць і непадзельнасьць сваёй бацькаўшчыны, напісаў на сваім штандары: ні польскіх паноў, ні маскоўскіх камуністаў.

Беларуская Нацыянальна-Палітычная Нарада канстатуе, што гэтае паўстаньне было задушана пераважаючымі сіламі абодвых бакоў.

Слава паўшым змаганьнікам!

Бел[аруская] Нац[ыянальна]-Паліт[ычная] Нарада перасьце-рагае беларускі народ, каб не было непатрэбнага праліцьця крыві, устрымацца ад неарганізаваных выступленьняў, але моцна аб'яд-наць свае сілы к таму моманту, калі праб'е час агульнанароднага рэвалюцыйнага змаганьня кожнага народу быць гаспадаром у сваім краі.

Прага-Чэская, 28 верасня 1921 г.

*БДАМЛіМ, ф. 3, воп. 1, спр.169, арк.29—37, 39—40, 74.
Апубл.: Спадчына. 1999. №5—6. С. 26—32, 34, 46—47.*

**ДАКЛАД РЫГОРА ЗЛОЦКАГА¹⁵⁶ КАНСТАНЦІНУ ЕЗОВІТАВУ¹⁵⁷
«ПАЎСТАНЧЭСКІ РУХ НА БЕЛАРУСІ»****3 кастрычніка 1921 г.**

Становішчэ на Беларусі ў канцы 1920 году.

Каб ахарактарызаваць становішчэ на Беларусі агульна, як аб пашырэнні нацыянальнай сьведомасьці сярод селянскіх мас, так і аб разьвіцьці палітычнага жыцьця пад канец 1920 году, трэба ў першы чарод адзначыць:

1) велізарную нацыянальную сьведомасьць сялян і іх інтэрэс у справе будаваньня Беларускай дэражаўнасьці і 2) іх пагляд на Беларускаю дэражаўнасьць з сацыяльнага боку.

Пацэняючы першы пункт аб пашырэнні нацыянальнай сьведомасьці сярод селян, трэба мець на ўвазі, што гэта сьведомасьць пашыралася, дзякуючы агульнай палітычнай сытуацыі, а не ўплывамі тае ці іншай палітычнай групіроўкі на селян. Селяне пачулі і на сабе перанеслі гнёт камуністаў–расейцаў і ўбачылі, што ўсё тое, што нясуць камуністы, чужое для іх, а ў камуне самой бачылі для сябе кабалу. Вось тут яны і ўхапіліся за прыныцы самаазначэньня, той самы прыныцы, які быў папулірызаваны самымі ж камуністамі.

Утварылася, такім чынам, рэальная апазыцыя кампартыі. Расейцы–камуністы спалохаліся гэтай думкі сярод селян аб «буржуазнай» незалежнасьці і пайшлі на ўступкі, прыпадносячы эрзац–незалежнасьць з погляду кампартыі і аб'явіўшы барацьбу правадырам «буржуазнай» (народно–дэмакратычнай) незалежнасьці. На месцох пайшлі арэштны культурных працаўнікоў, што аканчацельно згуртавала селян.

Што тычыць другога пункту — пункту гляджэньня селян на дэражаўнасьць з сацыяльнага боку, то гэты пагляд быў выразна анцікамуністычным. Наогул, трэба адзначыць, што на Беларусі нема камуністаў сярод селян і працаўнікоў. Ёдзя камунізму чужда для беларуса, часткаю, праўда, да гэтаго прычасна наша інтэлігэнцыя, апыніўшаяся ў трагічным становішчу. Большасьць жа насіцелямі камуны з'яўляецца брадзячы элемент беларускі, выхаваны на расейскіх фабрыках.

Дзякуючы гэтым двум фактарам, уся тэрыторыя Савецкай Беларусі пакрылася партызанамі. У партызаны, праўда, не ішлі селяне з гаспадаркі, гэта былі дзээртыры з чырвонай арміі. Трудно гаварыць аб тым, што гэтыя дзээртыры ішлі ідэёва за справу нацыянальную, трэба, аднак, адзначыць, што дзээртыры пападалі ў вёску, дзе ўжэ селяне хвалілі іх за тое, што яны выходзяць з чырвонай

арміі і прымалі іх як сваіх аднадумцаў, такім чынам, дзээртыры атрымоўвалі маральную падтрымку ад сялян і рабіліся ўжэ не дзээртырамі, а партызанамі, бо лічылі сябе ў правах бараніць інтэрэсы свае вёскі. Усе зімовыя месяцы камуністы на месцах не мелі ўлады, праўда, не было там і якой-колек іншай улады — была анархія. Так цягнулася аж да таго момэнту, аж пакуль камуністы зноў пачалі прыводзіць свой адміністрацыйны апарат у які-колек парадак. Першым крокам іх было тое, што яны аб'явілі ўсім партызанам амністыю. Большая частка партызан вернулася да камуністычнай улады, але камуністы спачатку зрабілі аплошнасьць і вааружылі іх, а потым схпіліся і сталі зноў разаружаць і не вааружаць новых прыбываючых.

Безаружных паслалі на работы і пры гэтым безаружных было — цэлыя палкі, а вааружоныя былі чэкiсты і асобныя атрады, якія і трымалі гэту «Беларускую армію» ў сваіх руках. У хуткім часе камуністам удалося сліквідаваць гэту «армію», укамплектаваўшы ёю палкі чырвонай арміі на Урангеляўском фронце. Частка партызан асталася ў лясох Беларусі і партызаніць там да гэтых часоў. Нам, беларусам, трэба было ўзяць кіраўніцтва над партызанскім рухам, але ўзяць яго нема каму. Часткаю партызаны робяцца ўжо бандытамі, дзякуючы анцісеміцкай правакацыі.

Адна з арганізацый пыталася ўзяць кіраўніцтва над гэтым рухам — гэта Вайскова-Палітычны цэнтр¹⁵⁸, але і гэта не ўдалося, дзякуючы вельмі хуткай змене палітычнай сытуацыі, адным з фактараў якой трэбо лічыць міравую ўмову Польшчы з Расеяй.

Астаецца ўсёж-такі не вырашаным пытаньне — як быць далей? Тут я магу выказаць свой пагляд.

1) Трэбо трымаць моцны кантакт з дэмакратычнымі групіроўкамі расейскімі, стоячымі на грунці прызнання нашае незалежнасці. Ісці з імі па дарозі барацьбы з бальшавікамі да свае незалежнасці, вырываючы свае правы ў маскоўскіх цэнтралістаў, пад якой фарбаю яны ні былі, ці то чырвонья, ці белья — усе роўно. Маскале ўсе аднолькава глядзяць на Беларусь, так трэбо ж даказаць перш усяго маскалям сваю моц нацыянальную ў барацьбе расейцаў з камуністамі, а нам яшчэ і як з акупантамі нашай Бацькаўшчыны.

м. Прага.

Злоцкі.

НАРБ, ф. 458, воп. 1, спр. 64, арк. 830—831. Аўтэнт., рук.

СВЯТКАВАНЬНЕ ПЕРШЫХ УТОДКАЎ СЛУЦКАГА ЗБРОЙНАГА ЧЫНУ Ў ВІЛЬНІ

19 лістапада 1921 г.

«Виленское Утро»¹⁵⁹ піша: «У суботу (19–XI) у 7 гадзін вечара ў памяшчэньні Беларускага Музыкальна–Драматычнага Гуртка¹⁶⁰ (Біскупская, 12) адбылося ўрачыстае паседжаньне Беларускага Нацыянальнага Камітэта¹⁶¹.

На паседжаньні былі прадстаўнікі розных нацыянальнасьцяў і партый.

Ад Польскай Сацыялістычнай Партыі — п. п. Заштаўт¹⁶² і Годвад, ад ліцьвіноў — п. п. Аўгустайціс, Мічулайціс і Стадзевіч, ад яўрэяў — доктар Шабад¹⁶³.

Паседжаньне было адчынена ўступнай прамоваю Старшыні Белар. Нац. Каміт. п. Ярэміча¹⁶⁴, паказаўшага на тое, што гэты дзень ёсьць знамянальным для кожнага беларуса, бо ў гэты дзень беларускі народ Слуцкага павету паўстаў супроць уцісканьнікаў.

Вялікі рэфэрат аб ходзе паўстаньня прачытаў быўшы старшыня Слуцкай Беларускай Рады п. Пракулевіч.

Пасьля гэтага з вялікай прамоваю на беларускай мове выступіў ксёндз Станкевіч¹⁶⁵.

Прадстаўнікі Польск. Сац. Парт. (Р. Р. С.) гаварылі па–польску. П. Аўгустайціс гаварыў па–літоўску. Д–р Шабад пачаў прамову на яўрэйскай мове, але зараз перайшоў на расейскую мову, як зразумелую для ўсіх прысутных.

Затым адбыўся дывэртэсэмент. Чыталіся беларускія вершы паэтаў Купалы і Багдановіча; хор пяць беларускі гімн.

Закончылася ўрачыстасьць агульнай вячэраю, у часе якой казалі прамовы п.п. Луцкевіч¹⁶⁶, Заштаўт і інш.

Памяшчэньне Гуртка было дэкарыравана і прыбрана беларускімі сьцягамі, а таксама плакатамі з нацыянальна–беларускімі клічамі».¹⁶⁷

*Беларускія Ведамасьці*¹⁶⁸. 1921. 25 лістапада.

**ГАЛАСЫ
ЎДЗЕЛЬНІКАЎ
СЛУЦКАГА
ЗБРОЙНАГА ЧЫНУ**

Юрка ЛІСТАПАД

УЗЬБІЛІСЯ НА СВОЙ ШЛЯХ

1921 г.

Адраджэньне Беларусі, як вядома ўсім, стала расьці з кожным часам шырэй з 1905 года. Саўсім зразумела, што працаваць пад уладаю расейскага імперыялізму магчыма было, і то з надта вялікімі перашкодамі, толькі на культурна-прасьветнай дарозе. Такая праца вялася аж да рэвалюцыі 1917 года. Трэба заўважыць, што, нягледзячы на царскі рэжым, беларускія адраджэнцы досыць часта бывала з культурна-прасьветнае працы пераскаквалі й на палітычную, за што й адседжвалі ў каталажках. З часоў рэвалюцыі 1917 года справа беларуская стала шырыцца ўжо не з гадамі, а навет з кожным тыднем. То былі толькі арганізацыі ў мястох вялікіх: Вільні, Менску, а гэта ўжо сталі зьяўляцца розныя беларускія гурткі па павятовых мястох і мястэчках. Дзеля таго, што пасья гэтае рэвалюцыі стала крыху вальней, праца беларуская пайшла не па аднаму ўжо шляху, а распаўзлася ў розныя кірункі й распаўсюдзілася амаль не па ўсёй Беларусі.

Мне вельмі хочацца пазнаёміць паважаных чытачоў з тым, як узьбіліся беларусы Случчыны на свой шлях і да чаго яны дайшлі.

Беларуская арганізацыя на Случчыне стала падымацца на ногі з пачатку Расейска-Нямецкай вайны. Праўда, былі людзі, каторыя працавалі й да гэтага часу, але іх было вельмі мала. Вось у вайну нехта Астроўскі адчыніў беларускую гімназію, але гэтая гімназія тады звалася не беларускаю, а проста зямскаю гімназію. Сам дырэктар гімназіі пан Астроўскі ў той час быў надта шчыры працаўнік на ніве беларушчыны, дзякуючы гэтаму, ён і паставіў справу беларускую ў гімназіі на свае ногі. Кіраваў ён гэтаю гімназію, здаецца, да бальшавіцкай ужо рэвалюцыі. Потым пан Астроўскі якім-то парадкам, пунктуальна не скажу, папаў у Дзнікінскую армію. Там ён сапсаваўся дарэшты, саўсім стаў другім чалавекам. Пра Беларусь і ўспамінаць ня хоча, нават родным сёстрам-гімназісткам забараніў пры ім гаварыць па-беларуску. Але, нягледзячы на гэта, пан Астроўскі мае свае заслугі ў тым, што з яго вучняў-гімназістаў шмат выйшла сьвядомых беларусаў, дзякуючы якім усё сялянства Случкага павету зразумела, хто яны такія, і цяпер кожны селянін-Случанін, стары й малы, вам сьмела скажа, што ён і не маскаль і не паляк, а кроўны беларус.

Вось улетку 1917 года адчыняецца беларускі культурна-прасьветны гурток «Зарніца»¹⁶⁹ ў вёсцы Старыцы. З дзеячоў гэтага гуртка адцемлю Аляксея й Янку Каўпакоў, Пётру й Янку Зенюкоў, Л.Станавічанку¹⁷⁰, Зенькавічанку й Пётру Бабарэку. Статут, апрацаваны гуртком «Зарніца», быў потым прыняты Беларускай Нацыянальнай Камітэтам Меншчыны.

У восень 1917 года адзін з вучняў гімназіі Астроўскага С.Бусел задумаў арганізаваць культурна-прасьветны гурток «Папараць-кветку». Шукаў ён сабе сяброўку сярод інтэлігенцыі, але да каго ні звяртаўся, усюды чуў адно: выкінуць з галавы гэтую дурную думку. Нарэшце ён спаткаў аднаго вучня, ня ведаю якое школы, гр. Ракуцьку, які далучыўся да яго, — й пачалі супольную працу. Гэты Ракуцька хацеў, каб гурток «Папараць-кветка» быў на камуністычнай падкладцы, але Бусел не згадзіўся. Дзеля таго, што яны не знайшлі сабе балеі сталых сяброў, дык С.Бусел прымусяў вучняў ніжэйшых клясаў прыйсці на першы сход, каб выбраць праўленьне гуртка. Большавікі дазволу на сход не далі, тады гэта куча дзяцей-вучняў рэвалюцыйным парадкам адчыніла сход і выбрала праўленьне, толькі ўжо гэты гурток назвалі не грамадзянскім, як раней думалі, а вучнёўскім культурна-прасьветным гуртком, бо, як я казаў, саўсім ня было спачуваючых беларускаму руху сталых людзей. Потым, калі вучні — сябры гуртка задумалі зрабіць першае йгрышча, дык усе Слуцкія музыканты адмовіліся пайсці пайграць на гуляньні беларускае моладзі. К гэтаму часу прыехаў звольнены з войска вядомы беларускі дзеяч на Слуцчыне В.Русак. Ён быў у беларускіх арганізацыях на Віцебшчыне. Вось гэты В.Русак памог вучням паставіць, як сьлед, гэтае першае йгрышча Слуцкае моладзі.

Потым у склад сяброў гуртка сталі запісвацца некаторыя зацікаўленыя грамадзяне, як, напрыклад, вядомы беларус, які працуе з 1905 года, п. Асьвяцімскі, Жаўрыд і іншыя. Такім чынам, гурток «Папараць-кветка» існаваў ўвесь час нямецкае й большавіцкае акупацыі на Беларусі. Далей у кастрычніку 1919 года, калі гурток перапоўніўся сталымі людзьмі, дык зрабілі перарэгістрацыю гуртка, значыцца, адкінулі ўсіх дзяцей і назвалі ўжо гурток грамадзянскім. З працаўнікоў гэтага ўжо новага гуртка шчырымі беларусамі зьявіліся: А.Бараноўскі, У.Дубіна, Фёдараў і іншыя. Неўзабавікі за гэтым Беларускай Школьнай Рада Меншчыны прыслала на Слуцкі павет інструктарам беларускіх школ нейкага п. Абрамовіча, каторы заняў сабе пасаду пісара ў польскага інспэктара й заўсім забыўся на даручаньня яму Беларускай Школьнай Радаю Меншчыны абавязкі. Тады Рада Мен. прыслала другога інструктара Ю.Лістапада, які да працы

аднёсся прыхільна й адчыніў восем (8) пачатковых беларускіх школ на павеце. У палавіне лістапада (наябра) таго-ж году сябры гуртка «Папараць-кветка», атрымаўшы інструкцыю з Менска, назвалі сябе ініцыятыўнаю групаю й сазвалі сход прыхільнікаў беларускага руху, каб выбраць Беларускі Нацыянальны Камітэт Слуцчыны. На сход з'явілася толькі шаснаццаць (16) асоб, якія й выбралі Б.Н. Кам. Слуцчыны, у склад якога ўвайшлі гэтакія асобы: Пракулевіч, Петрашкевіч, Асьвяцімскі, Бараноўскі й Русак.

Камітэт распачаў сваю працу, але працаваць было вельмі цяжка, бо ня было ніякае дапамогі ніадкуль. Камітэт выпрасіў пазваленьні ў Старасты павету адчыніць пры Камітэце «Бюро безработных» і аднадзённага збору ахвяр на ўсім павеце. Якраз гэтымі безработнымі і былі сябры «Папараць-кветкі» і Камітэту.

Гурток, трэба заўважыць, кожны сьвяточны вечар ставіў прадстаўленьні. Зборы заўсёды былі вельмі вялікія. Навет ставілі такія вечары, за каторыя вясковае грамадзянства мела права прыходзіць дарэмна без платы за ўваход. Усею гэтаю сэкцыяю кіраваў В.Русак, які паставіў ужо балеі за тысячу вечароў. Тым часам гурток «Папараць-кветка» выдаў два нумары часопісі «Наша каляіна», якія вельмі добра разыйшліся сярод сялянства. Вось такім парадкам Н. Камітэт і гурток разжыліся на грошы. Яшчэ арганізацыі Слуцчыны гэтым не засталіся здаволены, а папрасілі «Хор Тэраўскага» з Менска прыехаць у Слуцк і паставіць што-кольвек. Тэраўскі з хорам не адмовіўся пабыць у Слуцку і нават згадзіўся пяць на абедні ў Слуцкім саборы. Людзей было паўнютка царква, усіх гэта перш-наперш нада здзівіла, а потым і вельмі зацікавіла. Многія кабеты, стоячы ў царкве, плакалі, а выйшаўшы, гаварылі, што яны думалі пра беларусаў абмылкова, аж выявілася, што й яны тыя самыя беларусы, бо яны чулі, што сябры хору так сама гамоняць паміж сабою папросту. Потым п. Тэраўскі з хорам даў адзін вечар-канцэрт, а другі — спэтакль. Прысутных было гэтулькі, што ня толькі нельга было сядзець, а навет павярнуцца немагчыма было.

Праз некалькі часу ў Слуцк прыехаў вядомы драматург-актор Галубок, які так сама паставіў два вечары й яшчэ балеі зацікавіў публіку. З гэтага часу справа беларуская на Слуцчыне пайшла шмат уперад. Сяброў у гуртку было ўжо да трох соцень, амаль што ня ўся інтэлігенцыя Слуцкая аб'ядналася вокала гуртка. Тым часам гурткі па мястэчках і вёсках так сама сталі расьці. Дзе ні паехаць, дзе ні пайсьці, толькі й чуеш гутарку пра Беларусь. Тады Камітэт разаслаў яшчэ агітатараў, якія пабывалі ў кожнай вёсцы й растлумачылі сялянству, як належыць, пра справу беларускую, так што з таго часу

Камітэт быў перапоўнен народам, які прыходзіў па розныя справы і рады, не зважаючы на пагрозы мясцовае польскае ўлады. Тады палякі ні з сяго ні з таго зачынілі гурток «Папараць-кветку», павесілі да шахваў замкі, прыляпілі пячаткі й баста, але, трэба прызнацца, адарвалі з заду шахваў сябры гуртка дошкі й дачыста выбралі ўсё тое, што там знаходзілася, пакінулі толькі ім пад замкамі трохі старых газет. Літаратуру ўсю разаслалі па вёсках, школах і другіх гуртках. Праўда, літаратуры з Менску прывозілі штомесяц дзесяткамі пудоў, але яе ніколі не хапала, бо нафта скоры распадалася. Так гурток «Папараць-кветка» й застаўся зачыненым аж да другога паловы лістапада 1920 года.

Нягледзячы на гэта, Камітэт дастаў аднекуль дазвол клапаціцца або, як кажуць, браць напарукі зарыштаваных беларусаў. Як хваля, людзі йшлі, і шмат-шмат хто, дзякуючы Камітэту, быў вызвалены з-пад арэшту. Былі выпадкі, што навет угалоўнікаў Камітэт браў напарукі, і палякі згаджаліся. Працаваць толькі ў Камітэце й ставіць вечары — гэтага мала. Сябры Камітэту задумалі адчыніць беларускую Коопэратыву «Зара». Вось гэтая коопэратыва так шчыра ўзялася за працу, што навет шмат адабрала пайшчыкаў ад польскіх коопэратываў і стала самаю найбольшаю Коопэратываю на ўсёй Слуцчыне. З працаўнікоў гэтае коопэратывы вядомы: К.Бараноўскі, Асьвяцімскі, Дубіна, Фёдараў і Кяцка. Нацыянальны Камітэт увесь час веў арганізацыйную працу й такім парадкам дажыў да прыхода бальшавікоў улетку 1920 года. Як толькі прыйшлі бальшавікі, Камітэт зачыніўся, а разам з ім і коопэратыва «Зара» так сама перастала йснаваць. Здавалася б, што справа беларуская ўжо на Слуцчыне памерла, але ж не. Партыя беларускіх сацыялістаў-рэвалюцыянераў адчыніла свой Камітэт ды якраз у тым самым памяшканні, дзе быў спачатку Нацыянал. Камітэт. Грамадзянства, як згаварыўшыся, ізноў тоўпіцца ў гэтым сац.-рэвал. Камітэце. Прыйшла восень, сталі адчыняцца школы. Вядомая рэч, дзе толькі адчыняецца школа, дык абавязкова беларуская, а калі расейская, дык каб выкладалася й беларуская мова, але гэта цягнулася нядоўга, бо скоры йзноў прыйшлі палякі. Мушу заўважыць, што вельмі многа сяброў з беларускіх арганізацый стараліся, калі бальшавікі мабілізавалі, заставацца ў якой-небудзь установе ў Слуцку, альбо блізка да яго. Вельмі перапрашаю, што не ў пару ўспамяну, але лічу патрэбным адзначыць у кароткіх словах беларускія курсы для вучыццалёў, якія адбыліся з 25 красавіка па 1 чэрвеня 1920 года ў Слуцку.

Якім-та парадкам Школьная Рада Меншчыны дастала ад польскае ўлады крыху грошай на гэтыя курсы. Пры тым загадкавым гэтых

курсаў назначыла паважанага пана Я. Станкевіча. На курсы, нягледзячы на працоўны час на полі, зьехалася з усяго павету сот чатыры вучыццалёў з вольнымі слухачамі. З Менску ў той час прывязлі шмат літаратуры, і вось вучыццалі заклалі кніжную коопэратыву. Значыцца, усе гэтыя слухачы курсаў цэлы дзень ля гэтых кніжак, а лекцыі на курсах пачыналіся а трэццяй гадзіне па паўдні. Як толькі падходзіць гэты час, дык уся грамада йдзе да Камэрцыйнае школы, дзе чыталіся лекцыі, і так расыцягнецца, што, здаецца, полк ідзе. Вось гэта ўстрыжыла палякоў, і зараз жа Польскі Школьны інспэктар зачыняе курсы. Доўга не чакаючы, паслалі да Менска тэлеграму і праз пару дзён атрымалі дазвол «зверху» адчыніць курсы. Мясцовыя польскія ўлады гэтым былі надта не здаволены, але хоцькі-ня-хоцькі мусілі згадзіцца. У салі на лекцыях часта можна было бачыць духавенства, а падчас і польскіх ахвіцэраў, якія выслухоўвалі ўсе чатыры лекцыі. Беларускія курсы скончыліся, а зараз жа за імі вучыццельства прымушана было йсці на польскія курсы, якія трывалі толькі адзін дзень. Сталася гэта таму, што палякі ўжо ўцякалі ад бальшавікоў.

Такім чынам, справа беларуская на Случчыне ўсё пры новых і новых акупантах ішла наперад і дачакала апошніх дзён кастрычніка 1920 года, калі палякі зьявіліся да Слуцка другі раз.

З прыходам палякоў другі раз на Случчыну Беларускі Нацыянальны Камітэт зараз жа распачаў сваю працу. Дзякуючы таму, што Слуцк у гэты час быў адрэзан ад другіх беларускіх цэнтраў, Камітэт паслаў ад сябе прадстаўніка ў Варшаву дзеля зносін з Цэнтральным Беларускім Нацыянальным Камітэтам — П. Жаўрыда. Сяброў з гэтага Камітэту засталася толькі два, а два, баючыся палякоў, выехалі з бальшавікамі. Склалася новая ініцыятыўная група беларусаў, якая склікала грамадзкі сход, каб папоўніць Камітэт новымі сябрамі. На гэтым сходзе было 450 прысутных асоб, і яны да старога Камітэту давыбравалі яшчэ 7 сяброў. Такім чынам, у склад камітэта вайшло 12 асоб, але стары Камітэт ня прызнаў некаторых новых сяброў, лічучы іх русіфікатарамі. Значыцца, пайшлі спрэчкі, стары Камітэт адмовіўся працаваць да прыезду пасланага прадстаўніка. Старшынёю новага Камітэту застаўся доктар Паўлюкевіч, надта энэргічны працаўнік, але на ніве бацькаўшчыны чалавек новы.

Давыбары Камітэту адбыліся 2 лістапада 1920 года. З гэтага часу і пачаліся спрэчкі паміж сябрамі новага і старога Камітэту. Час не чакаў: трэба было як найхутчэй арганізаваць грамадзкую ўладу. Камітэт адразу арганізаваў міліцыю і разаслаў яе па вучастках павету. Начальнікам павятовай міліцыі быў назначаны п. Мацэзьлі. Ён неафіцыйным парадкам адчыніў запісь у рэзэрв народнае міліцыі. У

кожнай воласьці былі арганізаваны, замест польскіх войтаў, беларускія Камітэты, а ўжо воласьці арганізавалі Камітэты ў кожнай вёсцы. Так што ўвесь павет стаўся чыстым беларускім з сваім праўленьнем і г. д. Нацыянальны Камітэт Слуцчыны ўжо ня мог трываць далей, а трэба было што-небудзь шырэйшае. Вось Камітэт пастанавіў склікаць павятовы зьезд па пяць прадстаўнікоў ад кожнае воласьці й па адным ад кожнае культурна-прасьветнае арганізацыі. Зьезд назначаны быў на 14 лістапада. Калі выбары прадстаўнікоў па валасьцёх прайшлі як належыць, дык Камітэт разаслаў па валасьцёх інструктароў, якія й зрабілі выбары. На зьезд зьехалася 107 прадстаўнікоў з правам пастанаўляючага голасу й 10 прадстаўнікоў з правам дарадчага голасу.

Зьезд адчыніўся а 12 гадзіне дня 14 лістапада, перад пачаткам якога была прапета беларуская марсельеза й гімн. Старшынёю зьезда быў выбраны грам. В.Русак. Пасьля розных дакладаў беларускіх дзеячоў і дакладаў з месцаў была вынесена рэзалюцыя выбраць Раду Слуцчыны Беларускай Народнай Рэспублікі.

З дакладу прадстаўніка Жаўрыда, якога пасылаў Нацыянальны Камітэт у Варшаву, выявілася, што ён мае нейкія паўнамоцтвы ад Цэнтральнага Камітэту і што ў Раду трэба выбраць 17 асоб.

Прыгтым зьезд вынес рэзалюцыю падняць сьцяг узброенае барацьбы проціў маскоўскае акупацыі за незалежнасьць Беларусі.

Якім-та чынам на гэты зьезд папалі два ахвіцэры ад Булак-Балаховіча, каторыя стараліся, каб зьезд прызнаў Балаховіча, але жаднае ўвагі на іх зьвернута ня было.

Зьезд выбраў Раду, у склад якое ўвайшлі гэтакія асобы: Пракулевіч, Жаўрыд, Паўлюкевіч, Мацэльмі, Біруковіч, Сасноўскі, Русак, Лістапад, Каўпак, Бабарэка, Раковіч, Радзюк, Барысавец, Рабы, Анцышовіч, Дубіна й Няронскі.

Радзе прадстаўніцтвам народным і была даручана грамадзкая ўлада й арганізацыя войска.

Зьезд цягнуўся ад 12 гадзін дня 14 да 10 гадзін вечара 15 лістапада 1920 года.

Я першы раз на сваім жыцьці быў на такім зьездзе: ніводзін прадстаўнік за ўвесь час нікуды не адлучыўся, і ўсе пытаньні абгаварываліся й зацьвярджаліся так удачна, як быццам гэта рабіў адзін чалавек. Цікава, вельмі цікава зьезд прайшоў і зачыніўся пад сьпевы марсельезы й гімну.

Такім чынам Беларускі Нацыянальны Камітэт Слуцчыны перастаў жыць, а на месца яго арганізавалася Рада Слуцчыны Беларускай Народнай Рэспублікі.

Значыцца, з 16-га лістапада Рада адчыніла свае функцыі. Раней за ўсё трэба было фарміраваць войска. Тады з Рады вызначылі трох сяброў: Жаўрыда, Анцыповіча й Мацэльні, яны й склалі вайсковую тройку, а рэшта сяброў Рады павінна была ўзяцца за арганізацыю розных грамадзкіх устаноў. Вайсковая тройка апрацавала адозву, ці, вярней, кліч, да моладзі з тым, калі каму дорага бацькаўшчына, каб ішоў у беларускае войска.

Такім чынам, вайсковая тройка залажыла за тры дні першую Слуцкую брыгаду стральцоў войск Беларускай Народнай Рэспублікі.

Трыста карабінаў дасталі збоку і сот пяць стрэльбаў жаўнеры прынеслі з дому. У гэты час, 24 лістапада, польскае войска на аснове дагавору ў Рызе пакінула места Слуцка. Беларуская брыгада, дзякуючы таму, што яшчэ не ўпарадкавалася, як належыць, прымушана была адайсьці з м.Слуцка ў мястэчка Семяжова. Разам з брыгадаю выехала й Рада Слуцчыны.

У мястэчку Семяжове брыгада арганізавала два палкі: 1 — Слуцкі й 2 — Грозаўскі. Цяжка апісаць гэты адход беларускіх войск з Слуцка. Уся шаша на працягу трыццаціх пяціх вёрст была пакрыта кучамі маладых людзей з мяшкамі за плячамі, уцякаючых ад маскоўцаў да беларускага войска. Так праз тыдзень у 1-й Слуцкай брыгадзе стала сем тысяч жаўнераў, а стрэльбаў толькі восем соцэн. Аднак, нягледзячы на брак аружжа, брыгада заняла пазыцыю на працягу шэсьцьдзесят вёрст. Але, калі трымаць войска, то трэба яго й карміць. Рада Слуцчыны разаслала агентаў па ўсёй мясцовасці, падуладнай ёй, збіраць ежу для войска. Рэквізыцый не рабілі, а збіралі толькі ахвяры. І вось кожны дзень ахвяр на склад прывозілася да семдзесят пудоў хлеба й да дваццаціх пудоў мяса, не гаворачы ўжо пра іншыя харчы. Справа йшла надта добра. Першая спатычка з маскоўцамі была ў м. Капылі, дзе беларусы захапілі ў палон маскоўскі Рэўком і цэлую роту маскоўскіх чырвонаармейцаў з канцылярый і ўсёю амуніцыяй. Тут аднаго беларускага жаўнера цяжка ранілі, так што пажыў толькі адны суткі й памёр. Родам ён з м. Старобіна — Валодзька Піліп. Гэта была першая ахвяра за незалежнасьць бацькаўшчыны. У гэты час ужо былі ў брыгадзе прысланыя беларускія афіцэры, паміж іншымі майор А.Якубецкі, які крыху пазней заняў пасаду Камандуючага беларускімі войскамі, і капітан Борык, які быў шэфам штаба брыгады. Вось 30-га лістапада ў Семяжоўскай царкве адбылася панахвіда па забітым жаўнеру. Царква была паўнютка людзей, ва ўсіх у руках гарэлі свечкі, й многія сяляне горка плакалі. Выносілі цела з царквы пад гукі музыкі хаўтурнага маршу. Прад спусканьнем нябожчыка ў магілу былі сказаны чаты-

ры прамовы. Потым далі тры залпы й насыпалі курган. Па нябожчыку паставілі крыж, на якім павесілі тры вянкi й сьцяг з надпісам: «Ты памёр, а памяць аб табе ў сэрцах беларускіх жыць будзе векі — Першая Слуцкая брыгада войск Беларускае Народнае Рэспублікі». Яшчэ заўважу, што пахавалі гэтую першую ахвяру ля Семяжоўскае царквы ўпоравень з магіламі пахованых там духаўнікоў.

Потым пачаліся вялікія баі з маскоўцамі ў розных мясцох, але заўсёды былі ўдачны для беларусаў. Палонныя казалі, што маскоўцы спачатку ня ведалі, хто мы такія, а лічылі нас балахоўцамі. Здавалася б, справа йшла добра, але ж не, прыйшлося атрымаць вялікую няўдачу.

Камандзер 1-га Слуцкага палка аказаўся здраднікам бацькаўшчыне. Гэта быў капітан Чайка, быўшы «Ваянрук». Ён знайшоў аднаго дзядка гадоў семдзесят, даў яму ліст да маскоўцаў, каб той занёс у іхны штаб. Але гэтаму дзядку не ўдалося прайсьці, яго на фронце затрымалі патрулі й знашлі гэты ліст. У гэтым лісту капітан Чайка апісаў усе недахваты беларускага войска. Значыцца, каб гэта яму ўдалося, дык у адзін бы нядобры час уся беларуская арганізацыя папала бы чорту ў зубы. Гэтага камандзера зарыштавалі й аддалі ў контрразведку. Начальнікам контрразведкі быў паручнік Мірановіч, добры прыяцель капітана Чайкі. Паручнік Мірановіч, бачачы, што жаўнеры вымагаюць сьмерці прадаўцы Чайкі, паставіў справу так, што Чайка ўцёк. Рада Слуцчыны зараз жа зрабіла «Надзвычайны патаемны сход» і вынесла пастанову зарыштаваць камандзера брыгады капітана Анцыповіча за халодныя адносіны да вайсковых тайнаў і паручніка Мірановіча за ўцёкі Чайкі, а на іх месца назначыла другіх афіцэраў: Камандзерам брыгады — капітана Сокала-Кутылоўскага, чалавека вельмі праўдзівага, якому й дала часова права дыктатарскае ўлады, начальнікам контрразведкі паручніка Янушэнка, а камандзерам 1-га палка падпалкоўніка Гаўрыловіча. Пры тым зарыштаваных аддалі пад Ваенна-палявы суд, старшынёю якога быў сябра Рады Б*. Вядома, па суду зарыштаваныя афіцэры атрымалі толькі судзэбны выгавар.

Назаўтра, пасля таго, як уцёк Чайка, маскоўцы павялі наступленьне на ўсім нашым фронце. Беларускае войска прымушана было адступіць з м. Семяжова на захад восем вёрст. Трэба яшчэ заўважыць, што да таго часу, пакуль быў Чайка, усіх палонных адпускалі на волю, але мала іх назад ішло да маскоўцаў, а заставаліся ў беларускім войску. Потым, калі там ужо ў маскоўцаў быў капітан Чайка, да беларускага штабу даляцела вестка аб пяцёх беларускіх развед-

* Біруковіч

чыках, папаўсыхся да маскоўцаў у палон, якім там адрэзалі нос і вушы й вазілі па вёсках на паказ. Пасья гэтага беларусы палонных на волю ня пускалі. Бывалі выпадкі такія, што палонны маскоўскі чырвонаармеец, якога пусьцілі на волю, ішоў назад у свой полк, падгаварваў балеі таварышоў, абакрадваі амуніцыю й аружжа ў сваіх ротам і пераносілі да беларускага войска. Такіх выпадкаў было ня мала. Гэта рабілася датурь, пакуль на большавіцкім фронце былі й чырвонаармейцы—беларусы, а ня толькі адны маскоўцы,— мешаніна. Але большавікі заўважылі гэта й прыслалі на наш фронт татараў, кіргізаў. Тут ужо справы пагоршалі. У гэты час беларускае войска атрымала трыста стрэльбаў, адзін кулямёт Максіма й два Кольтаўскія у Лунінцы, — да сваё аружжа, — так што ўжо ўсяго разам сабралася да дзвёх тысяч стрэльбаў і да дзесяцёх кулямэтаў. Беларускае войска пасья гэтага ня вытрывала й павяло наступленьне на мястэчкі Семяжова й Вызну. Наступаць на мястэчка Семяжова згадзіўся йсці паручнік Мірановіч з кавалерыйскім аддзелам, а капітан Самусевіч з пешым аддзелам. Зайшлі яны да вёскі Новыя Макраны й застанавіліся начаваць, бо яны рыхтаваліся напасьці на маскоўцаў раніцаю. Вось ноччу ў гэтых Новых Макранах здарыўся такі выпадак. У конным аддзеле тады служылі два вядомыя на Слуцчыне бандыты: Мірончык з вёскі Ячава, Слуцкае воласьці й павету, і другі, прозьвішча ня помню, з Шацкае воласьці Ёгуменскага павету. У гэту ноч яны задумалі крыху нажыцца. Падгаварылі яны больш сабе кумпаньёнаў і ўкралі дзесяцёра коней у сялян тае вёскі, шмат палацён, бялізны, сала й наагул забралі ўсё, што папалася ім у рукі. Забраўшы ўсё гэта, яны зьвярнуліся назад, не пашлі, значыцца, з другімі ў наступленьне, і думалі, што будзе ўсё крыта. Раніцаю дайшла вестка аб гэтым да штабу, і ўсіх гэтых грабежнікаў зарыштавалі, а разам з імі й паручніка Мірановіча за тое, што ён не зьвярнуў увагі на сваіх падданных у час грабязу. Камандзер брыгады дыктатарскаю ўладаю разжалаваў паручніка Мірановіча ў шарагоўцы, а двух бандытаў загадаў расстраляць. Расстрэльвалі іх публічна а другой гадзіне папаўдні 14 сьнежня ў глінішчах ля вёскі Грыцэвічы, у якой стаяў штаб Беларускіх войска. Праз суткі пасья гэтага аддзел пад камандаю капітана Самусевіча, падмацованы ротамі, якія стаялі па пазыцыі, выгнаў маскоўцаў з мястэчка Семяжова, адабраўшы ў іх кухню, трое каней, кулямёт, дваццаць стрэльбаў і семдзсят пудоў збожжа. Штаб брыгады тады павінен быў пераехаць з вёскі Грыцэвіч бліжэй да фронту, але глыбей на Палесь, у вялізную вёску Морач. Адсюль ужо былі пасланы лепшыя сілы на мястэчка Вызну. Вызна была занята беларусамі, дзе маскоўцы страцілі шмат забі-

тым і раненымі і сто сорок папалася да беларусаў у палон. Гэта быў адзін з найбольшых баёў беларускіх паўстанцаў з маскоўцамі. Значыцца, абодва мястэчкі засталіся ў руках Слуцкіх паўстанцаў, толькі ня прыйшлося ў іх доўга пастаяць, бо, як вядома, Іофэ ў Рызе на канфэрэнцыі дастаў дазвол увесці чырвоныя войскі ў нейтральны пас на 72 гадзіны дзеля таго, каб выгнаць адтуль паўстанцаў. Тады маскоўцы прыслалі на фронт тры дывізіі войск, якія складаліся з людзей жоўтаскурых. Павялі яны наступленне па ўсім фронце, так што паўстанцы адначасна аддалі ім м. Семежава і Вызну. У м. Вызьне быўшы паручнік Мірановіч апраўдаў сябе. Яго маскоўцы абкружылі, але ён адзін сярод іх пусціўся на хітрыкі. Наляцеўшы на камандзера маскоўскае роты, ён адразу ложаю разбіў яму голаў, маскоўцы рассыпаліся ва ўсе бакі, а ён тым часам уцёк да сваіх. За гэта Мірановічу было вернena яго афіцэрства. Пры адступленьні ад м. Семежава быў такі выпадак: адзін жаўнер-паўстанец утаміўся ўцякаючы; тады паварочваецца ён да маскоўцаў і п'яе: «Ад-ве-ку мы спа-лі»... і ў гэты час страляе, адыходзячы задам. Такім чынам, штаб беларускіх войск пераехаў з вёскі Морач у в. Застравечча, а жаўнеры ня трымалі ўжо фронту, а бяз усякага парадку йшлі ўсьлед за штабам. Такім чынам, Слуцкія паўстанцы папалі ў польскі нейтральны пас, у якім палякі забаранілі збіраць ахвяру. Значыцца, становішча саўсім дрэннае: біцца з маскоўцамі ўжо немагчыма, бо пасля такіх няўдач упаў дух у жаўнераў, карміцца няма чым, і шмат другіх непрыемнасцяў. Рада Слуцкіны, параіўшыся з вайсковымі, рашыла перайсці на польскую тэрыторыю. У гэты час першы Слуцкі полк атрымаў палкавы сьцяг (знамя), які каштаваў 156 000 польскіх марак. Вось 23 сьнежня паўстанцы Слуцкіны перайшлі польскую мяжу. Палякі на мосьце раззброілі ўсё войска. Выходзіць так, што ўсё беларускае войска інтэрнавана. Але-ж слова «войска» шырокае: у войску можа быць пяцьсот жаўнераў, а можа быць і некалькі мільёнаў. Брыгада выдзяліла з свайго складу да дзесяціх партыяў, узброіла іх і адаслала ў глыбокі тыл маскоўцаў, а рэшта войска засталася інтэрнаванаю пад ведаю 41-га польскага палка. Рада Слуцкіны пераехала ў м. Баранавічы, дзе й сядзела праз цэлы месяц бяз жаднае працы. Працаваць яна не магла, бо ня было ніадкуль падмогі з боку матарыяльнага. За гэты месяц прыйшлося чаго няпрыемнага перажыць ад агентаў гэнэрала Булак-Балаховіча, якія стараліся, каб перацягнуць да «Бацькі», але ім не ўдалося гэтага зрабіць. На аб'яцанкі Балаховіча ні адзін паўстанец не згадзіўся, і войска, як было беларускім, так і засталася. Вось 20 студня 1921 г. на пасяджэньні частка сяброў Рады Слуцкіны прызнала сваім важным Ба-

лаховіча й паехала да яго. Другая частка Рады прымушана была распаўзыцца хто куды: некаторыя засталіся ў Баранавічах, трохі паехала да Вільні, каб часова знайсці прытулак, і такім чынам Рада Слуцкіны фактычна ня існуе. Інтэрнаваную частку брыгады з штабамі палкоў палякі 23 сьнежня завезлі ў м. Беласток у канцэнтрацыйны лагер. Там небаракі паўстанцы–Слуцкі, першыя на ўсёй Беларусі падняўшы сьцяг ўзброенае барацьбы за незалежнасьць бацькаўшчыны, сядзяць цяпер паўталодныя, босыя, голыя, у адных трамцях. Нягледзячы на свой марны лёс, яны цешацца, што зрабілі вялікую працу, якая будзе залічана ў будучыне. Жывуць яны адною надзеяю на тое, што Беларусь ня згіне, што Беларусь васкрэсьне.

Наша Думка. 1921. 4, 11, 18 сакавіка (марца).

Сяргей БУСЕЛ

СЛУЦКАЕ ПАЎСТАНЬНЕ

Успаміны¹⁷¹

7 красавіка 1922 г.

«Із-пад Слуцка, із-пад Клецка
ідзе дружба маладзецка»

Усе, хто хоць трохі цікавіўся беларускай справай, павінны ведаць аб Слуцкім паўстанні ў 1920 г. Аб паўстанні многа пісалася як аб факце, што 12 тысячаў слуцкіх паўстанцаў змагаліся каля 2-х месяцаў за беларускую справу. Справа паўстаньня патрабуе высьвятленьня. Трэба абавязкова высвятліць, які ўдзел тая ці іншая беларуская палітычная група прымала ў паўстанні, бо без працы палітычных груп магло б стацца, што паўстаньня зусім ня было б, ці гэта былі б проста «Зялёныя», ці яго ў канцы палякі выкарысталі б для сваіх захватнічаскіх мэтай. Праўда, гэта яны прабавалі рабіць, але, убачыўшы, што нічога ня выйдзе, справакавалі паўстаньне.

Вярнуўшыся зь Менску, я быў адгароджаны ад роднае вёскі большавіцка-польскай пазыцыяй і толькі праз тыдзень вярнуўся ў вёску. Я сядзеў, нікуды ня рышаючыся, бо спадзяваўся, што палякі, як і раней, будуць душыць усё беларускае і працу вясці будзе вельмі цяжка, а цяпер дык і зусім немагчыма, бо наша мясцовасьць у той час знаходзілася ў ваенным стане.

У вадзін памятны для мяне дзень прыходзіць к нам у хату кабата-суседка ды й кажа мне: «Чаго ты тут сядзіш? Я чула, што ў Слуцку зьбіраецца Беларусь». Верыў я ей вельмі мала, але гэта мяне прымушала рабіць твая ці іншыя прадугадваньні. У той жа вечар прыходзіць да мяне некалькі сяян і кажуць тое самае. Тут ужо прышлося чуткам больш-менш верыць. Сяяне радзілі мне паехаць у Слуцк, а хурманку дасьць обчэства, запэўнялі мяне. Я падзякаваў ім і абяцаўся паслязаўтра абавязкова паехаць. Назаўтра прыходзя да мяне хлапец з суседняе вёскі і пытаецца аб тым, што цяпер беларускія працаўнікі думаюць рабіць і расказвае мне трохі аб тым, што робіцца ў Слуцку. Посьля гэтага хлапца прыходзе з другой вёскі настаўнік, сябра беларускае арганізацыі «Селянін», арганізаванае мною пры большавіках, і мне расказвае, што гурток іх хацеў за-

хапіць кіраўніцтва воласьцю ў свае рукі, пакуль палякі не паставілі яшчэ свайго войта, і сказаў, што па валасьцях езьдзіць нейкі беларускі дзеяч Бабарэка¹.

Цяпер я ўжо безупынна рашыў ехаць у Слуцк. У Слуцку, увайшоўшы ў канцылярыю Беларускага Нацыянальнага Камітэту, мне ў вочы кінуўся такі малюнак: сядзела некалькі чалавек, каторыя ніколі ўдзелу ў беларускай справе не прымалі, і што карагодзіў усей гэтай кампаніяй вядомы здраднік беларускай справы д-р Паўлюкевіч, які заўсёды ганьбіў і бэсьціў усё беларускае. Мне тут не заставалася чаго рабіць, і я скіраваўся да аднаго сябра Камітэта, каторы жыў у Камітэце. На сьпех ён мяне пайнфармаваў аб тым, што тут быў сход прадстаўнікоў гораду і, праўда, адзін ці два чалавекі былі із вёскі, што на тым сходзе выбралі ўсіх тых, каторыя сядзяць у канцылярыі, паўнамоцнымі прадстаўнікамі ў Камітэт. Даведаўшыся маё прозьвішча, Паўлюкевіч запрасіў мяне ў канцылярыю. Тут ён мне сказаў, што мяне, як і ўсіх тых, што тут знаходзяцца, сход выбраў прадстаўнікамі ў Камітэт. Са мною ён стараўся гаварыць па-беларуску, так што мне трэба было вялікага ўсілку, каб утрымацца ад сьмеху. Я, разумеюцца, сказаў, што ня бачу тут старых беларускіх працаўнікоў, і выказаў думку, што цяпер падхадзячы момант для паўстаньня. «Гэта і мы хочым рабіць, але што рабіць, калі беларускія працаўнікі ня хочуць разам з намі працаваць», — адказвае Паўлюкевіч. Я сказаў, што гэта праступленьне, і калі яны адмовяцца, то павятовыя сябры аб'явяць іх здраднікамі. Дзякуючы гэтаму, сход новых прадстаўнікоў Камітэту быў адложаны, пакуль я не перагаваруся са старым Камітэтам.

Сабраўшыся ў аднаго сябра Прэзыдыюма К-та і пазваўшы другіх сяброў, зрабілі нараду. Пракулевіч у дакладзе падкрэсьліў, што Паўлюкевіч пастараўся ўвайсьці ў Камітэт з авантурнымі мэтамі і што стары Камітэт аднагалосна выказаўся за непрызнаньне новых прадстаўнікоў і байкатаваньне іх.

«Згаджаючыся з усім тым, што Паўлюкевіч ёсьць авантурыст, дык і з гэтага не выходзіць, што мы павінны ўмываць рукі і толькі байкатаваць; на гэтым беларуская справа многа траціць», — сказаў я. Выказаўшы такую думку, я прапанаваў перадаць справу Прэзыдыюму новага Камітэта, які мае сягонья злажыцца, а калі сябры Камітэта і беларускія працаўнікі ў новы Камітэт не павінны ўваходзіць, то я з Васілём Русаком будзем працаваць у Камітэце неафіцыйна і пастараемся дабіцца сазваць зьезд Слуцчыны, а інструктарскую справу па выбарам на зьезд прадстаўнікоў ад валасьцёў

¹ Маецца на ўвазе Пётра Бабарэка.

возьмем у свае рукі. Усе на гэту прапазыцыю згадзіліся і вынісялі пастанову, поўную абражанняў па адрасу новых прадстаўнікоў Камітэта і аддалі мне для перадачы. Пастанова гэта была напісана рукой Русака, так што, калі мы яе падалі, то ўсе здагадаліся, што і Русак прыймаў удзел пры вынясенні яе. Так што В. Русакова маска была прыпадняя, і яму не заставалася нічога, як толькі выйсьці. Застаўся я адзін. Перад адчыненнем сходу я перагаварыўся з Паўлюкевічам і давёў яму, што я па сваіх асабістых варунках не магу ўвайсьці ў Камітэт, а буду рад працаваць неафіцыйна. Аб тым, што паставяць на павестку, далі першаму слова мне, і я папрасіў паставіць пытаньне аб скліканьні зьезду. Пытаньне было пастаўлена, і пры абгаварваньні пастаноўлена склікаць зьезд 17 кастрычніка^{*}. Інструктарамі па выбарам прадстаўнікоў ад валасьцёў на зьезд былі пасланы: Дубіна У[лас], Русак В., я і яшчэ некалькі з павету, адракамендаваных мною. Зьехалася 17 кастрычніка^{**} 105 прадстаўнікоў^{***} ад валасьцёў (у той лік уваходзяць районныя начальнікі беларускай міліцыі). Прыехалі прадстаўнікі і ад ўсіх беларускіх гурткоў і, паміж іншым, прыехаў старшыня арганізацыі сялянін С. Мяшочэк, каторы на з'ездзе многа прыкрасьцяў нарабіў групе «балахоўствуючых» на чале з Паўлюкевічам, так што і цяпер не прамінулі ў «аляксюкоўскай» газэце «Еднасьць» напісаць, што ў Пінскім павеце знаходзіцца М... — «апостал у лапцэх». Праўда, Мяшочэк на зьездзе, як і цяпер, быў у сялянскай вопратцы і ў лапцэх, але тут, мне здаецца, німа нічога ні брыдкага, ні сьмешнага. Яшчэ да зьезду пачала працаваць «тройка», каторая складалася з Паўлюкевіча, Бачко¹⁷² і капітана Анцыповіча, і гэтая «тройка» разаслала раённых начальнікаў міліцыі, зарганізавала штаб міліцыі, маючы на мэце, што гэты штаб будзе штабам ахвотніцкіх аддзелаў, і каторыя будуць рабаваць сялянства, як і ўсякія белагвардзейцы. З кіраўнікоў штабу, паміж іншым, быў цяперашні здраднік пар. Мацэля. І вось з раённых начальнікаў, Мацэлі і Паўлюкевіча злажылася на зьездзе моцная група «балахоўствуючых». На зьезд пасьпела вярнуцца з братам Балаховіча дэлегацыя на чале з кап. Самусевічам, каторую наслала «тройка». Вярнуўся з Варшавы і Жаўрыд, пасланы Нацыянальным Камітэтам. Ён прыехаў з уважненьнем ад Найвышэйшае Беларускае Рады ў Варшаве. На зьездзе ён сказаў, што Найвышэйшай Радай захады перад польскай ўладай зроблены і што, калі сяля-

^{*} С. Бусел тут памыляецца ў даце скліканьня зьезду. Насамрэч было пастаноўлена склікаць беларускі зьезд Слуцчыны 14 лістапада.

^{**} Насамрэч — 14 лістапада 1920 г.

^{***} Насамрэч — 107 дэлегатаў з вышэйшымі голасам і 10 з дарадным.

не Слуцчыны хочуць паўстаць, то падмога будзе. Кап. жа Самусевіч даводзіў, што бальшавікі сюды ня прыдуць і што Слуцчыну абароніць «Бацька» Булак-Балаховіч, толькі нам трэба даць сваіх сыноў на змаганьне, і што ён назначаны Балаховічам фармаваць у Слуцку полк і камандаваць ім. Сяляне ўсе, як адзін, выказаліся, што час настаў падняць сцяг змаганьня за незалежнасьць Бацькаўшчыны. На вудачку ж «балахоўствууючым» яны не пашлі. Яны добра разумелі, што ім нясе генерал Балаховіч, і не пайшлі за Найвышэйшай Радай, а выбралі сваю Раду Слуцчыны і даручылі ёй кіраваць паўстаньнем. Старшынёй Рады быў выбраны Уладзімір Пракулевіч. Убачыўшы, што кіраваньне паўстаньнем палала не ў яго рукі, Паўлюкевіч кінуў усё і выехаў з сям'ёю за нейтральны пас. Пасьля з'езду камандзір 11-й польскай дывізіі адмовіўся чым-кольвек памагчы паўстанцам. Хадзілі чуткі, што гэтай справе памог язык Паўлюкевіча. Аднак Рада Слуцчыны не пала духам: назначыла камандзірам брыгады кап. Анцыповіча і пастанавіла змагацца з тым аружжам, якое было. Месцам фармаваньня было назначана м. Семежава, куды пераехала таксама і Рада. У гэты час Паўлюкевіч прыслаў сказаць, што ён не паедзе ў брыгаду дэтуль, пакуль паўстанцы ня адгоняць бальшавікоў (у той час ён лічыўся брыгадным доктарам). Ён, мусіць, спадзяваўся, што калі палякі не памогуць, то паўстанцы адразу будуць разагнаны.

Рада інтэнсыўна вядзе працу. Пратэст проці захапленьня бальшавікамі Слуцчыны быў пасланы бальшавіцкаму ўраду і для апублікаваньня — за граніцу. Рада пасылала інструктароў растлумачыць сялянам сучаснае становішча. Рада рэквізіцыяў не рабіла, але сяляне самі прывозілі для ўтрыманьня войска правізію. К гэтаму часу ўжо зьехаліся ўсе паўстанцы: хто на сваім кані вярхом, другія са стрэльбай, з падводамі, наагул з тым, хто што меў. Хутка сфармаваўся полк, кавалерыйскі атрад і палкавы абоз. Тут жа пры палку была адчынена майстэрня дзеля налады сапсаванай зброі. Камандзірам палка быў назначаны кап. Чайка. Ён добра павёў справу. Полк хутка пачаў узбройвацца стрэльбамі, адабранымі ад бальшавікоў. Кап. Чайка ня толькі добра выконваў пастановы Рады, але многа выяўляў асабістай ініцыятывы: палонных выпушчаў на волю, вымагаў ад падуладных яму афіцэраў не ўжываць цялесных караў, на якія была вельмі прыткія афіцэры, уперад служыўшыя ў белагвардзейскіх аддзелах. Пры ім быў узяты ў палон чырвоны афіцэр з ротай. Чайка ўзяў к сабе на кватэру, каб не даць здэкавацца над ім начальніку контрразведкі Мірановічу, а пасьля дапросу ў штабе пусьціў саўсім. Калі папракалі яго, чаму ён так робіць, то Чайка адказаў: «Ну хоць

бы мы самага камуніста выпусьцілі, то мы гэтым нічога не трацім, а наадварот, што было б у такога чалавека на душы? Ці мог бы ён больш ваяваць проціў нас? Мы павінны біць духам, а не аружжам». Раз, калі паміж гутаркі закрунулі асобу камуніста Кецка, то Чайка сказаў: «Такога камуніста німа чаго нам баяцца. Я яму напішу пісьмо, і ён прыедзе да нас».

Кожын дзень паўстанцы рабілі налёты на бальшавіцкія аддзелы, захоплівалі палонных і ваеннае дабро. Часта афіцэры палонных палітрукоў не адсылалі ў штаб, а расстрэлівалі на месцы. Бальшавікі не маглі захапіць жывым ніводнага паўстанца і за гэта вымяшчалі на сялянах. Як прыклад, раскажу адно здарэньне. Адзін раз разведка паўстанцаў захапіла ў вёсцы Кажушкі роту чырвонаармейцаў, забіла палітрука і вышла з вёскі. Назаўтра, даведаўшыся аб гэтым, бальшавікі з вялікім атрадам акружылі вёску Кажушкі, выгналі ўсіх людзей на поле, паставілі проціў іх кулямёты і патрэбавалі выдаць маючых зносіны зь беларускімі паўстанцамі. Сяляне маўчалі. Тады бальшавікі пачалі выбіраць з грамады па твары падазроных і адводзілі ў бок. Калі патрэбны лік людзей быў адабраны, то сталі адганяць грамаду ад абрачоных на сьмерць, але грамада не адступалася. Падняўся страшэнны крык і плач дзяцей. Старыя прасілі паставіць іх пад кулі замест сыноў і ўнукаў, кабеты — замест мужыкоў, дзеці не адходзілі ад сваіх бацькоў і моцна плакалі. У канцы бальшавікам, мусіць, надала слухаць гэты разьдзіраючы душу канцэрт, яны схалілі першых папаўшыся ў рукі 2-х чалавек, расстралялі іх і спакойна пакінулі вёску, задаволіўшы свае крыважадныя інстынкты.

Справа паўстанцаў ідзе добра. Прыехала каля 12-ці чалавек, афіцэраў Беларускае Вайсковае Камісіі, каторыя пазорна здэзэртывалі. Застаўся толькі кап. Андрэй Якубецкі з 3-ма ці што афіцэрамі, якія сумленна вялі працу да ліквідацыі самога паўстаньня. Каля гэтага часу прыяжджае Паўлюкевіч і з Мацэляй вядуць акцыю проці Прэзыдыюма Рады. Тут неўзабаве ловяць пасланца Чайкі, адбіраюць у яго пісьмо Чайкі, адрасаванае да Кецкі. Сам пісьма гэтага не чытаў, але чуў, што Чайка пісаў пісьмо такога зместу: «Я знаходжуся ў беларускай паўстанчэскай арміі і многа раблю карысьці дзеля нашай ідэі. Белагвардзейскай сволачы не пазваляю займацца мордабіцьцем і аслабаваньнем палонных». Пісьмо было дастаўлена ў штаб, і Чайку арыштавалі. Арыштаваны сядзеў пры контрразведцы, начальнікам каторай паручнікам Мірановічам быў пушчаны на волю. Трэба сказаць, што пар. Мірановіч за час свайго начальстваваньня над контрразведкай многа прарабляў падобных штук: расстрэльваў без суда, кажучы са сьмехам: «Уцёк». Завёз за лінію паў-

станчаскіх застаў аднаго арыштаванага камуніста Сенюка, кажучы, што брат твой памагаў мне, і вось я хачу аддзякаваць. Сенюк быў пушчан на волю. За астатнюю справу Рада ссадзіла з пасадаў і арыштавала паручніка Мірановіча і брыгаднага камандзіра Анцыповіча, але праз нейкі час іх выпусьцілі. З пабегам Чайкі пачалося адступленьне. У гэты час была асабліва дана воля разыграўшымся страсцям: западазроных у камунізьме расстрэльвалі на мейсцы, а палонных аддавалі палякам. У той час была прадастаўлена новаму камандзіру кап. Сокал–Кутылоўскаму поўная ваенная дыктатура. Паўстанцаў гналі аж да нейтральнага пасу. Пачакаўшы і раздабыўшы трохі аружжа і патронаў, паўстанцы яшчэ раз папрабавалі напасьці на бальшавікоў. Наступ быў зроблены вельмі ўдачна. Пахвачана было многа палонных, аружжа і ваеннага добра. У часе гэтага наступу пар. Курыловічам (цяпер ён правая рука ў Алексюка) са сваім атрадам і пар. Мірановіч з кавалерыйскім атрадам, за ўкрыцьцё адною кабетай бальшавіка, была зроблена рэквізыцыя — грабёж у вёсцы Макраны. Забрана каля 8 каней і многа вясковага добра. Аб гэтай справе ніхто ня ведаў, пакуль не прышлі сяляне з тэй вёскі з жалабай у штаб. Тут былі агледжаны стайні кавалерыйскага атраду і частка коней знойдзена, а частку, казалі салдаты, начальнік Мірановіч з вахмістрам павезлі ў Клецак. Праз гадзіны 2 Мірановіч з вахмістрам вярнуліся, але коні ўжо пасьпелі прадаць. За такую справу камандзер брыгады Сокал–Кутылоўскі прыказаў вахмістра Мірончыка і салдата Сысоева, каторы яшчэ да паўстаньня займаўся бандытызмам, расстраляць, а пар. Мірановіча разжалаваў у радавога. На другі дзень па заняцьці Вызны і Семежава бальшавікі з свайго боку павялі наступ. У Семежава пар. Курыловіч з батальёнам нязначнай часткі бальшавікоў быў акружан, і Семежава было пастыдна пакінута паўстанцамі. На другіх вучастках геройска бараніліся. Прыкладам узяць, пры абароне Вызны было праяўлена дзіва храбрасьці. У гэтым жа баю адлічыўся быўшы пар. Мірановіч, і яму быў вярнуты яго чын. Калі паўстанцы зноў былі выгнаны ў нейтральны пас, то група «балахоўствуючых» павела агітацыю, што паражэньню вінавата Рада, бо не дапусьціла злучыцца з Балахоўскімі войскамі. У гэты час імі былі атрыманы весткі, што к ім ідзе на помач атрад Балаховіча, і яны гатовіліся расстраляць Раду і самім перайсьці к Балаховічу. Але тут некаторыя радныя давалі ім да ведама, што калі яны ня спыняць сваёй прапаганды, то Рада, пакуль з'яўляецца аўтарытэтам у паўстанцаў, аддасць усіх здраднікаў бальшавікам. На шчасьце, спрацаца ня прышлося доўга, бо бальшавікі падаслалі коньніцы і інаплеменныя аддзелы, так што чырвоная ляпа камуністаў

гатовілася захапіць паўстанцаў са штабам. Палякі ж, ідучы насустрач бальшавікам, далі права бальшавіцкаму войску на 96 гадзін зайсьці і за нейтральную зону, праследуючы партызанаў са штабам. Прыйшлося перайсьці граніцу. Тут палякі паўстанцаў разаружылі і інтэрнавалі. Частка, праўда, асталася, і пайшла ў лясы, а частка «балахоўствуючага» элямэнту пайшла ў «Зялёны Дуб» к атаману Дзергачу. Тут ужо «балахоўствуючая» група дала волю сваім страсьцям, так што жыхары Слуцчыны многа пацярпелі ад іх. Скора зьліквідовываецца і «Зялёны Дуб», тагды адны «балахоўствуючыя» паступаюць на службу здраднікам беларускай справы, Алексюку, другія ў польскую дыфэнзыву і крадуць у сялян, каторыя пад бальшавікамі, коней. Выдаюць галавой Беларускай дзеячоў палякам і бальшавікам. Як, напрыклад, Мацэля, служачы ў польскай дыфэнзыве, аддаў бальшавікам беларускага дзеяча Бабарэку і паляком — Дубіну*. Але колькі «балахоўствуючыя» ні кампрамітавалі Слуцкіх Паўстанцаў, у жыхароў Слуцчыны асталіся самыя лепшыя ўспаміны аб паўстаньні. Цяжка далася бальшавікам арганізавываць валасныя і павятовыя іспалкомы, бо сяляне адмаўляліся прымаць удзел, кажучы: «Мы выбралі Раду і па 10 разоў не будзем выбіраць». А ў вёсцы Гулевічах сабралі сход выбраць сельсавет. На сход прышоў адзін стары дзед, каторы, мабыць, даўно не хадзіў на сходы. Доўга слухаў стары на сходзе спрэчкі, а потым у канцы сказаў: «Што вы пераліваеце з пустога ў парожнае, яшчэ няма 5-ці хлопцаў-паўстанцаў зь вёскі, нешта ж і яны думаюць». Пасьля гэтага сход ні з чым разышоўся.

Дык вось. Аддаўшы сваіх сыноў на алтар Бацькаўшчыне, сяляне веруць, што доўгачаканую волю здабудуць, і гэтая вера ў сялян Слуцчыны ніколі не памрэ.

Коўна, 7 Красавіка 1922 году.

*БДАМліМ, ф. 3, воп. 1, спр. 56, арк. 157—163. Аўтэнт., маш.
Апубл.: Спагчына. 1995. №6. С. 15—31.*

Гаворка йдзе пра Ёласа Дубіну, арыштаванага польскімі ўладамі ў Вільні ў 1921 г. ды высланага тады ж у Літву.

Васіль РУСАК

ДУМКІ АБ СЛУЦКІМ ПАЎСТАНЬНІ*

Адным зь яскравых змаганьняў за дзяржаўную незалежнасьць Беларусі, каб надзець свой панцыр, каб у будучыні ізноў не папасьці ў каляніяльную залежнасьць ад другіх народаў, было Слуцкае Паўстаньне ў лістападзе — сьнежні 1920 г., у якім прымала ўчасьце — добравольна ўсё здольнае насіць зброю насельніцтва Слуцчыны. З усіх тагачасных паўстанчых рухаў на Беларусі адно Слуцкае Паўстаньне ясна паставіла мэту свайго змаганьня Вольную і Незалежную Дзяржаву Беларусі. Вызначаецца яно й тым, што было праявай волі й жаданьняў ня толькі ўзброеных змагароў-паўстанцаў, але ўсяе Слуцчыны, бо вылося згодна з фармальнай пастановай усяго жыхарства [...] **

Паўстаньне распачалося па загаду Рады Слуцчыны, якую выбраў і якой даручыў выкананьне сваёй волі зьезд Слуцчыны, што адбыўся 14—15 лістапада 1920 г. пад маім кіраўніцтвам. Ё ўжо 21 лістапада была першая ахвяра праліцця крыві сябра паўстанца Ф. Валодзькі [...]

З Паўстаньнем Слуцчыны салідарызавалася тагды ўся Беларусь. Беларускія жаночкія арганізацыі прыслалі 1-му Слуцкаму палку палкавы сьцяг нацыянальны з Пагоняй, вышытымі на ім словамі прысьвячэньня: «Тым, якія першымі паўсталі і пайшлі паміраць, каб жыла Бацькаўшчына!» [...]

Вораг быў у чысленнай перавазе і падгатаваны к вайне. Мы былі ў меншым ліку — хто ня быў малы, ня будзе вялікі! 12 тысяч паўстанцаў з аружжам у руках цэлай Слуцчыне сказалі голасна: «Гнаць польскіх паноў і маскоўскіх камісараў! Нехай жыве Вольная Беларусь!» [...]

Так, пад нацыянальным сьцягам і Пагоняй вастанаўлівалася традыцыя сівой мінуўшчыны з 1249 г., калі былі разьбіты батыйскія поўчышчы на рацэ Нячэча каля Койданава¹⁷³. Рада Слуцчыны, як кіраўнічы орган паўстаньня, прытрымоўвалася дзяржаўных прынцыпаў, прагалашаных на 1-ым Усебеларускім зьездзе 5—17 сьнежня 1917 г. і Граматы акту 3 25 сакавіка 1918 г.¹⁷⁴ аб дзяржаўнай незалежнасьці Беларусі ў этнаграфічных межах: Беларуская Дзяржава мае быць Рэспублікай.[...]

НАРБ, ф. 459, воп. 1, спр. 13, арк. 48—49 адв. Аўтэнт., рук.

* Дата напісаньня невядомая.

** Далей нечытальна.

*** Маецца на ўвазе Трэцяя Ўстаўная Грамата БНР.

ГОЛАС БЫЛОГА СТАРШЫНІ ЗЬЕЗДУ СЛУЧЧЫНЫ АБ СЛУЦКІМ ПАЎСТАНЬНІ

1936 г.

Пазнаёміўшыся з гістарычнымі дакумэнтамі, якія адносяцца да Слуцкага Паўстаньня і заслухаўшы некалькі дакладаў па гэтаму пытаньню ўдзельніка Паўстаньня гр. Бусла, Рэдакцыя нашае часопісі ахвотна ўзяла на сябе абавязак знаёміць грамадзянства з гэтай вялікай беларускай гістарычнай падзеяй. Уважалася, што факт Слуцкага Паўстаньня ставіць нас, беларусаў, на адну плошчу з перадавымі народамі СССР (грузінамі, украінцамі), якія пасля развалу расійскай імперыі хоць і не змаглі ўтрымаць сваю палітычную незалежнасьць, то ў кожным выпадку вялі за яе ўпорнае змаганьне. Мы нат уважалі, што з гісторыяй Слуцкага паўстаньня варта было б знаёміць ня толькі сваё грамадзянства, але й іншыя народы. Фактам барацьбы за сваю незалежнасьць беларусы маглі б здабыць толькі пашану.

На жаль, не заўсёды й ня ўсё ў нас робіцца для таго, каб умацаваць свае пазыцыі. Беларусы часта, сьведама ці ня сьведама, ідуць па лініі сабэзьнішчэньня. Штосьці падобнае праявілася ў некаторых кругох беларускага грамадзянства і ў адношаньні да Слуцкага Паўстаньня. Хадзкі паставіліся да яго негатыўна. Нэгавала яго і бел. санацыйная прэса. А ў ня так даўно выданай брашуры кс. Ад. Станкевіча, лідэра бел. хадзцы (пад назовам «Да гісторыі беларускага палітычнага вызваленьня»), знаходзім наступнае: «У канцы 1920 г. — беларускае Слуцкае паўстаньне проціў бальшавікоў: арганізавала яго, пры падтрыманьні польскага гэнэральнага штабу, беларуская Найвышэйшая Рада». Што пабудзіла кс. Станкевіча да такога цьвярдзеньня, якія ён меў на гэта дадзеныя — нічога няведама.

Каб дакладней высветліць гэтую справу, рэдакцыя «Солака»¹⁷⁴ звярнулася ды былога Старшыні Зьезду Случчыны і ўдзельніка Паўстаньня інж. В.Русака з просьбай сьцьвярдзеньня сапраўднага характару Слуцкага Паўстаньня. Гр. В.Русак на ўспомненым Зьездзе ў 1920 г. быў выбраны да Рады Случчыны, якая тагды на тэрыторыі Случчыны зьяўлялася адзінай вышэйшай уладай і якая кіравала Паўстаньнем. Гр. В.Русак надалаў нам абшырны ліст, які з тэхнічных прычын цалком тут надрукаваць ня маем магчымасьцяў, а даем толькі зьмест яго і некаторыя цытаты.

Аўтар выказвае ў лісьце пажаданьне, каб удзельнікі пэўных гістарычных падзеяў нядаўных дзён забіралі голас у справе гэтых здарэньняў, бо часта гісторыка-літаратары, пішучы аб фактах недалё-

кай нашай мінуўшчыны, або зусім з імі незнаёмы, або надаюць ім фальшывае асьвятленьне. Асабліва важным уважае В.Русак знаёмства нашай моладзі з беларускай гістарычнай сапраўднасьцяй.

Адносна самага Паўстаньня б. Старшыня Зьезду падае наступнае: «Пасланец (жанчына)¹, які перабраўся з Менску праз 2 франты, сказаў, што Менск чакае на падзеі на месцах і што кіраўніцтва пры дадзеных ўмовах з аддаленага цэнтру немагчыма». Напярэдадні Паўстаньня «ішла ўнутраная, арганізацыйная праца, каб не дапусьціць у кіраўніцтва паўстаньнем авантурызму». «На выпадак, калі пратэст будзе мець значэньне², то [трэба] падпарадкавацца Менскаму беларускаму цэнтру. У адношаньні да іншых беларускіх цэнтраў гр. В.Русак зазначае, што Слуцкімі беларускімі ўладамі пастаўлена было пры азбройным змаганьні навізаць зносіны з Урадам Беларускай Народнай Рэспублікі ў Коўне і з «Найвышэйшай Радай» у Варшаве, каб праз іх падаць пратэсты заганіцай і знайсці падтрыманьне ў няроўным змаганьні. Для гэтых Урадаў дзьверы былі адчыненыя... каб выканаць сваю гістарычную місьню... Ніякіх загадаў і распараджэньняў ад іх³ не паступала і ніякіх дырэктываў ніхто Радзе⁴ не даваў. Яна выпаўняла волю насельніцтва, і толькі».

З пададзеных вытрымак відаць, што Слуцкае Паўстаньне (як гэта ў свой час ужо гаварылася!) было арганізавана самымі Случкамі і вялося пад іх уласным кіраўніцтвам, а не «Найвышэйшай Рады» ды яшчэ з дапамогай польскага гэнэральнага штабу, як гэта цьвердзіць кс. Станкевіч...

Золак. 1936. №1 (7). С. 14—15.

¹ Гаворка йдзе пра Любу Зяньковіч.

² Гаворка йдзе пра пратэст Беларускае Рады Слуцчыны ўраду РСФСР.

³ Вышэй узгаданых урадаў.

⁴ Радзе Слуцчыны.

ЛІСТ ВАСІЛЯ РУСАКА КАНСТАНЦІНУ ЕЗАВІТАВУ

1 сакавіка 1944 г.

м. Прага

Вельмі шанюўны сябру К. Езавітаў.

На Ваш ліст і матэрыялы па Случчыне адказаў пісулькай, цяпер пішу ліста. Пачну з надрукаванага ў [часопісе] «Б[еларус на] варце»¹⁷⁵. Артыкул набліжаецца зусім да праўды, але самае галоўнае не дагаворана і яно ні можа быць дагаворана, бо ўсю складну ператасоўку праводзіў я і знаў Сяргей Бусел, якога зь Вільні вывязьлі. Часцічна знаў Пракулевіч. Пасья зьезду ў Менску ўлетку 1920 года¹⁷⁶, на якім былі случакі, мы былі зьвязаны партыйнаю дысцыплінаю, і таму было роблена мною як бы за кулісамі і толькі, калі ўжо ні можна было выйсці з палажэньня, браўся афіцыйна. Станавілася так справа, што ўся праца папярэдніх гадоў (гл. «Нашую Думку» за 1921 год, № 9, 10, 11*) магла б пайсці не на карысьць Беларускага Нацыянальнага Адраджэньня. «Тройка» — Паўлюкевіч, Мацэля і Бочка, якія арганізавалі мітынг у Слуцку, выбраўшы 9 дэлегатаў на папаўненьне Беларускага Нацыянальнага Камітэт, і ў гэты спосаб захапіць у сваё кіраўніцтва Камітэт, было зроблена ўсё, каб гэтага не сталася, а пры перагаворах прышлі да згоды сазваць зьезд Случчыны разам, каб ужо зьезд выдзяліў кіраўніцтва. Ужыта слова ні Слуцкага павету, а Случчыны з шыршым зместам, бо былі прадстаўнікі і з другіх паветаў. Прадстаўнікі былі: ад вёскі па 2 дэлегаты, а ад беларускіх арганізацыяў па 5.

Уся ідэёвая нацыянальная праца вялася дужа сьціска; былі вызваны вучні зь мест, сябры «Папар[аць]–Кветкі», каб намеціць кандыдатаў на месцах, і праводзілі выбары. Першы дзень зьезда — 14 лістапада 1920 года, і выбары старшыні прайшлі як найлепей. Тагды «тройка» бачыць, што ўсе яе камбінацыі з Балаховічамі йдуць на змар, рашылі папробаваць тэрор. З гэтаю мэтаю быў арэстваны Асьвяціцкі і пушчана правакацыя на старшыню зьезда Васіля Русака, а гэта ўжо іх была бестактоўнасьць, бо на яго ні мог ніхто маральна сказаць слова, яго добра ведалі як аднаго з чэсных змагароў–рэвалюцыянераў, беларускіх дзяржаўнікаў. На другі дзень, 15 ліст., пайшло бурленьне, пачалі ўносіць рэзалюцыі. Іх было тры. Каб ні разьбіваць галасоў, адна была знята, дзе коротка вітаўся ўрад Народнай Беларускай Рэспублікі**.

* Узгадваецца артыкул Юркі Лістапада «Узьбіліся на свой шлях», зьмешчаны ў віленскай газэце «Наша Думка» ў 1921 г. Гл. с. 142—152.

** Маецца на ўвазе ўрад В. Ластоўскага.

Пасьведчаньне		3
для <i>м. Жыткаўцаў</i>	Беларуская Вайсковая Камісія,	
Імя <i>Василь</i>	Дэкрэт Галоўнакамандуючага	
Прозьвішча <i>Русак</i>	В. П. з дн. 22/х 1919 г. № 3760/І	
Службовы адрэс у дзень выдачы	№ пасьв. <i>182</i>	
пасьведчаньня <i>Аўдэя</i>	Дата <i>12 сакавіка 1921 году</i>	
<i>Аўдэя</i>	ПАСЬВЕДЧАНЫЕ.	
пасяда <i>Камуністэцкай Аўдэя Аўдэя</i>	<i>Доктар</i>	
<i>у адрэсаваньні у 1^ю брыгаду м. Жыткаўцаў</i>	<i>Русак</i>	
Прыняты у Беларускае Войска пры-		
казам Беларускае Вайсковае Ка-	<i>В. Русак</i>	
місіі <i>11 сакавіка 1921 г. № 212-34</i>	Вайсковае Камісіі	

Пасьведчаньне В.Русака, рэвідэнта БВК.

Дзеве другія былі прыняты для ўжытку, і старшыня пасья прыняцця аканчальна зьбіў Паўлюкевіча, а тым самым даў знаць брату Балаховіча, што німа што ў Случчыне рабіць.

Гэта было так: пасьле прыняцця рэзальцыі, дзе віталася Найвышэйшая Рада БНР, старшыня зьезду, знаючы, што П. Жаўрыд меў грамату ад Найвышэйшай Рады БНР, зараз жа даў міма чаргі слова яму як прадстаўніку Найвышэйшай Рады [...] [Тут балахоўцы] кінуліся крычаць: «Як то!»... Тагды старшыня [...] усьцешыў і разьясьніў, у чым справа, і ўсе крыкі ўжо няўмесны, паколькі прынята рэзальцыя аб прызнаньні Рады БНР і мусімо* яе камісара. Пасья чаго была выбрана Рада Случчыны зь 17 асоб, якая зь сябе выдзяліла Прэзыдыюм з 7 сяброў, старшынёю быў Ул. Пракулевіч.

Пасья зьезду разьвярнула ся гарачая рэзальцыяная праца, бо час ні ждаў. У Случак наплывала многа народу, якія ўцякалі ад маскоўскай навалы. Быў выдан пратэст на імя народнага камісара Лёніна праз дэлегацыю, якая была пры польскім штабе пры [перамовах] па перамір'ю, што да ўвода Чырвонай арміі на Беларусь, паколькі яе прызнаюць пры перамір'і, і што калі ня будзе прыняты

* Наступнае слова нечытальнае.

гэты пратэст к пагоджаным, то Рада Слуцчыны, выпаўняючы волю жыхарства, павядзе яго на аружнае змаганьне. У даны срок отпаведзі ні было, тагды Рада Слуцчыны дадала заяву аб зборцы ў мяст. Семежава і прыняўці фарміраваньня 1-е Слуцкай брыгады войск БНР, так што з былое міліцыі арганізоўвалі ўжо войска на барацьбу з ворагамі за Дзяржаўную Незалежнасьць Беларусі.

Каб паказаць перад сьветам ужо сваю правату і за што змагацца, Рада Слуцчыны 28—29.XI.1920 г. у м. Семежаве выдала Дэкларацыю, якая дзялілася на ўступ і 8 аддзелаў пры ім. Да Семежава прыехаў прадстаўнік Найвышэйшай Рады Тэрэшчанка, які, убачыўшы, як стройна радамі йшлі жаўнеры Слуцчыны, расплакаўся, раздаваў усё, што меў. На паседжаньні Рады гаварыў, што ён увойдзе ў перагаворы з Польскаю ўладаю і паможа нам амуніцыяй і аружжам, к таму што Вайсковая Камісія ў Лодзі вышле афіцэраў[...] Аб ніякай помачы амуніцыяй і аружжам ня было ні слуху ні духу, а некалькі афіцэраў прыбыло. Частка іх была сумленна і нават патрыятычна [...], другая нечага баялася, і яны пакінулі Семежава. Пасьля ўдачных і няўдачных баёў (гл. сводку ў «Новым Шляху», 25 лістапада 1937 года; № 3(24)). [...]

Што датычыцца асобаў, іх характарыстык, то проста ўстрымоваваюся, паколькі ні знаю, у якім яны стане ёсьць і дзе. Знаю толькі, што Кутылоўскі—Сокал у Ганцавічах цяпер, а Якубецкі ў Дзьвінску. Уладзімер Пракулевіч быў пракурорам суда, Павал Жаўрыд — юрыст пасьля Варшаўскага ўнівэрсытэту. Паўлюкевіч — ваенны ўрач. Мацэлі, здаецца, Вы яго зналі, бо некаторы час быў у Менску ў Вайскавай Камісіі, потым Рада Слуцчыны дала дзеля сувязі ў штаб Балаховіча, як і Балаховіч і Савінкаў далі нам афіцэра дзеля сувязі. Бо Рада Слуцчыны вяла зь імі кантакт толькі як з вайсковымі і не ўступала ў другія якія бы то ні было перагаворы, каб гэтыя польскія найміты не скампраметавалі ў вачох грамадзянства і Беларусі справы незалежнасьці. Бо прызыў у Рады Слуцчыны быў: «Ні польскага пана, ні маскоўскага камісара». Хаця ж гэта з* увайшло як случкае паўстаньне, але правідлова яго можам назваць «Барацьба Слуцчыны ў 1920 г. за дзяржаўную незалежнасьць Беларусі проці акупацыі».

*НАРБ, ф. 459, воп. 1, спр. 9, арк. 35—39. Аўтэнт., рук.
Алубл.: Спадчына. 1995. №6. С.31—36.*

* Наступнае слова нечыгальнае. Магчымья варыянты: зь літаратуры, з мэмуараў.

КАПІТАН СОКАЛ–КУТЫЛОЎСКІ

МАЕ ЎСПАМІНЫ АБ СЛУЦКІМ ЗБРОЙНЫМ ЗМАГАНЬНІ З БАЛЬШАВІКАМІ Ў 1920 ГОДЗЕ¹⁷⁷

Не пазьней за 7 сьнежня 1944 г.

Я маю шчасьце і гонар сёньня падзяліцца з вамі сваімі асабістымі ўспамінамі, што мне давялося чуць, бачыць і перажываць ў зьвязку з Слуцкімі падзеямі.

24 гады таму назад у лістападзе месяцы 1920 году невялікая кучка інтэлігенцыі і сялян Слуцчыны ўхапілася за аружжа і кінулася фанатычна бараніць сваю мілую Слуцчыну ад бальшавіцкай навалы.

Ці ж ня былі дарэзнымі тэа ахвяры, якія нацыянальна–сьведамья случакі злажылі на аўтар свае дарагое Бацькаўшчыны, бяручы ўдзел у змаганьні? Што ж змусіла гэтую невялічку кучку людзей выступіць са зброяй у руках супроць непараўнальна большае сілы ворага?

Каб на гэтыя пытаньні даць сапраўдны адказ, прыходзіцца сьгнуць некалькі назад, у гісторыю царскае Расеі астатніх 20 год. Як ведама, пры расейскім урадзе ня было нават і мовы пра Беларусь. Расейская гісторыя гэткае назвы ня знала. Замест беларусаў, ісконных жыхароў свае Бацькаўшчыны, значыліся «жители Северо–Западного края России». Ясна, калі не вызнавалі беларускага народу, то ня вызнавалі і беларускае мовы, а, значыць, ня лічылі за патрэбнае і адчыняць беларускія школы, і друкаваць беларускія кнігі, газэты ды разьвіваць беларускую літаратуру. Беларускі народ, на думку русіфікатараў, павінен быў паступова забыць сваё паходжаньне і нацыянальна сканаць.

Рэвалюцыя 1905 году ўскалыхнула разам з іншымі народамі і наш беларускі народ. Пачынаючы ад 1906 году, пачала выходзіць у Вільні 1–я беларуская газэта «Наша Доля»¹⁷⁸. Праўда, па выпуску некалькі нумароў яна сканала за сваю выразна пастаўленую ідэалёгію — змагацца за зямлю і волю свайго народу аж да адзисканьня незалежнасьці. На яе месца зьявілася новая газэта — «Наша Ніва»¹⁷⁹, якая праводзіла незалежніцкую думку беларускага народу ў асобах яго лепшых прадстаўнікоў — пісьменьнікаў, літаратараў, паэтаў і грамадскіх дзеячоў. Думка іхная праводзілася ў самую гушчу народную, асабліва пры дапамозе народных настаўнікаў–беларусаў, хаця і працягуючых у школах рускіх.

Навакол «Нашае Нівы» пачалі гуртавацца выдатныя сілы, якія ўсьведамлялі народ імкнучца заняць па праву тое месца сярод іншых народаў, якое беларускі народ займаў у часы свайго незалежнага жыцця, у тыя часы, калі беларускі народ быў багаты і слаўны, знаны далёка, як кажа паэт Янка Купала, «за літоўскай і ляшскай зямлёю».

1-ая сусветная вайна 1914 — 1918 гадоў шмат затрымала далейшае развіццё дзяржаўнага руху, бо беларусы ў сілу ваенных падзеяў былі расьцярушаны па ўсёй амаль царскай імперыі. Праўда, ужо пры нямецкай ваеннай акупацыі ў большай частцы Беларусі, хаця і з вялікімі цяжкасцямі, але пачалі ў 1915 годзе адчыняцца (на Горадзеншчыне і Віленшчыне) школы зь беларускаю выкладаваю моваю.

Лютаўская рэвалюцыя 1917 году дала вялікую мажлівасць да нацыянальнага гуртавання. Па ўсіх вайсковых частках, дзе толькі мелася пэўная значная колькасць жаўнераў-беларусаў, арганізаваліся нацыянальныя беларускія гурткі, з мэтай аб'яднання беларусаў, каб, вярнуўшыся на Бацькаўшчыну, ужо ў арганізаваным выглядзе, прыступіць да адбудовы свае дзяржаўнасці.

25, 26 і 27-га сакавіка на зьездзе ў Менску ад усіх беларускіх арганізацыяў было ўхвалена дамагацца перабудовы Расейскае імперыі, у якой Беларусь заняла б месца аўтаномнай рэспублікі. На тым зьездзе выбралі Беларускі Нацыянальны Камітэт¹⁸⁰. Хутка там жа, у Менску, утварылася Вялікая Беларуская Рада¹⁸¹, якая ўзяла на сябе агульнае народнае прадстаўніцтва.

У шмат якіх гарадох, дзякуючы рэвалюцыйнаму ўздыву, адбываліся беларускія зьезды і закладалася шмат розных беларускіх арганізацыяў. Усё гэта вымагала стварэння адзінага кіраўнічага органу і заняцця беларускім народам выразна-акрэсленага становішча.

Тады з'явілася думка — склікаць Усебеларускі Кангрэс, у якім узялі б удзел прадстаўнікі ад усіх гарадоў і павеатаў Беларусі, а таксама ад розных партыяў і палітычных кірункаў.

Склікала Ўсебеларускі кангрэс Вялікая Беларуская Рада. Кангрэс адчыніўся ў Менскім гарадскім тэатры 5-га сьнежня 1917 году. Усіх дэлегатаў прыехала з усіх куткоў Беларусі 1167 чалавек*. За старшыню Зьезду абралі дацэнта Івана Сераду¹⁸². Зьезд-Кангрэс праводзіў сваю працу два тыдні. Калі большавікі спасьцераглі, што большыя дэлегатаў зьезду стаіць на дзяржаўным гледзішчы, дык ужо 17-га сьнежня большавікі абставілі панцырнікамі і кулямётамі бу-

* Іншыя крыніцы падаюць розныя лічбы колькасці дэлегатаў на Ўсебеларускі зьезд 1917 г.

дынак Менскага Шляхецтва, у вялікай залі якога адбываўся Кангрэс, і сілаю аружжа, уварваўшыся ў будынак, пачалі разганяць дэлегатаў Кангрэсу. Нягледзячы на гэта, Кангрэс паспеў вылучыць спасярод сябе Раду Кангрэсу, якая потым ператварылася ў Раду Беларускай Народнай Рэспублікі. Лёс як сябраў Рады, так і Кангрэсу ўсім добра вядомы: хто ня быў забіты або арыштаваны, змушаны быў уцякаць за межы або хавацца сярод неабсяжных беларускіх пушчаў і балотаў.

19-га лютага 1918 году Беларуская Рада ўзяла ўладу ў Менску ў свае рукі, і калі 25-га лютага нямецкія войскі занялі Менск, дык Рада працягвала сваю працу. На паседжаньні 25-га сакавіка 1918 году выдана III Устаўная Грамата, якая абвесьціла Беларусь Незалежнай Народнай Рэспублікай, аб чым былі паведамленьня замежныя дзяржавы.

Рада БНР магла працаваць да сьнежня 1918 году, а калі бальшавікі ізноў занялі Менск, — выехала ў Горадню і Вільню, дзе і працягвала сваю працу. Пазьней яна змушаная была выехаць за межы.

Так прайшоў 1919 год і большая частка 1920 году. На беларускіх землях паявіліся новыя гаспадары — палякі, якія тады змагаліся з бальшавікамі і адначасова рабавалі беларускае дабро і разбуралі беларускую зямлю.

У лістападзе 1920 году, калі слабыя польскія войскі адыходзілі ўсё далей і далей на захад, а бальшавікі занялі Менск і пагражалі Слуцку, у Слуцку выбухнула, як называюць, паўстаньне, хаця я не магу назваць такі чын паўстаньнем, бо то было народнае змаганьне за сваю Бацькаўшчыну.

Трэба ведаць, што здаўна Слуцчына адыгрывала выдатную ролю ў жыцьці беларускага народу. Слуцчына заўсёды давала вялікую колькасьць інтэлігенцыі. Значная частка дэлегатаў 1-га Усебеларускага кангрэсу прыехала з Слуцчыны. На Слуцчыне ў тую пару пражывала болей за 300 афіцэраў усіх радоў аружжа і рангаў. Ад прапаршчыка да генэрала ўключна. Ня мала знаходзілася і розных цывільных спецыялістаў. У Слуцку аж ад 1918 году існаваў Беларускі Нацыянальны Камітэт. Камітэт трымаў цесную сувязь з Радаю Беларускае Народнае Рэспублікі і Беларускамі Урадам.

Дзея арганізацыі самаабароны ўтварылася народная міліцыя ў складзе да 500 чалавек зь беларускімі камандзірамі.

На жаль, у тую пару сярод кіраўнічых вярхоў Камітэту пачаў прыкмячацца развал. Утварыліся два кірункі: адзін — пад старшынствам Паўлюкевіча, які стаяў за цеснае супрацоўніцтва з палякамі,

а другі — незалежніцкі, з судзьдзём Пракулевічам на чале. Каб ня даць Паўлюкевічу разгарнуць сваёй работы па зьбліжэньню з палякамі, ініцыятарская група Незалежніцкага камітэту паставіла склікаць зьезд Слуцчыны.

На зьезд прыехала з 15-ці валасьцей і гораду Слуцку 107 дэлегатаў. Зьезд адкрыўся 14-га лістапада 1920 году ў багата прыбранай залі дому пана Вайніловіча¹⁸³. Зеляніна ў пераможку з нацыянальнымі бел-чырвона-белымі сьцягамі запаўняла залю і трыбуну. У прысутных панаваў сьвяточны, прыўзняты і ўсхваляваны настрой.

Старшынёй зьезду абралі Васіля Русака, а за віцэ-старшыню — адваката Пракулевіча.

Пасьля адчынення Зьезду і прывітаньня сабраных дэлегатаў, з дазволу старшыні Зьезду, узышоў на трыбуну малады чалавек у чорным паліто і з белым шалікам на шыі, дастаў з левай бакавой кішэні паліто складзеную паперу і сказаў, што ён, Паўла Жаўрыд, прыехаў з замежжа і прызначаны эміграцыйным урадам Беларускай Народнай Рэспублікі камісарам на Слуцчыну. Тут жа ён зачытаў дэкрэт аб сваім прызначэньні камісарам.

Гучныя воплескі ўсёй залі былі адказам Паўлу Жаўрыду. Гэтыя воплескі разам з тым былі выяўленьнем падпарадкаванасьці ўраду БНР.

На Зьездзе выступала да 10 дэлегатаў з прамовамі. Апрача старшыні В. Русака прамаўлялі: кап. Анцыповіч, кап. Самусевіч, Юліян Сасноўскі, Г. Грынько і іншыя. Усе прамоўцы зь вялікім уздымам выказваліся, што Слуцчына не прызнае ніякае чужое ўлады на сваёй зямлі, а толькі тую ўладу, якая абрана самім Беларускаім Народам.

Дзеля таго, што час быў надта трывожны і кажная хвіліна была дарагою Зьезду, Зьезд працягваўся ўсяго адзін дзень*, і за гэты дзень пасьпеў выбраць так званую Раду Слуцчыны. Рада Слуцчыны складалася з 17-ці асобаў і пераняла ўсю ўладу на Слуцчыне. Старшынёй Рады абралі Пракулевіча, а сябрамі Васіля Русака, Івана Біруковіча, Аляксея Кабычкіна, Юліяна Сасноўскага, Грыгора Грынько, кап. Анцыповіча, Паўла Баня і іншых.

Зьезд вынес наступную рэзалюцыю:

«Першы Беларускае Зьезд Слуцчыны, скліканы ў ліку 107 асобаў, вітае Раду Беларускае Народнае Рэспублікі і заяўляе, што ўсе свае сілы аддасць на адбудову Бацькаўшчыны. Зьезд катэгарычна пратэстуе супроць заняцьця нашае Бацькаўшчыны чужацкімі і самазванымі савецкімі ўладамі.

* Аўтар памыляецца: Зьезд працягваўся два дні.

Хай жыве Вольная, Незалежная Беларуская Народная Рэспубліка ў яе этнаграфічных межах!»

Адначасна ўхвалена было неадкладна прыступіць да падрыхтоўкі збройнага змаганьня. Таму ў той жа вечар некалькі чалавек з дэлегатаў Зьезду выехалі па вёсках у воласьці Грозаўскую, Грэскую, Цараўскую, Раманаўскую, Чапліцкую, Быстрыцкую, Старобінскую, Вызьнянскую, Копыльскую, Цімкавіцкую, а таксама і ў іншыя суседнія воласьці.

Праз колькі дзён Рада Случчыны выдала дэкларацыю, у якой гаварылася:

«У мамэнт самавызначэньня ўсіх народаў і змаганьня іх за сваю самастойнасьць і свабоду Беларуская Рада Случчыны, выконваючы волю сялянства, паслаўшага яе і даверыўшага ёй абарону незалежнасьці нашай Бацькаўшчыны — Беларусі, заяўляе ўсяму сьвету аб асноўных дамаганьнях беларускага сялянства: 1) Беларусь павінна быць вольнай, незалежнай рэспублікай у яе этнаграфічных межах. 2) Абвешчаючы аб гэтым і зьўляючыся выразіцелькай волі народу, Случкая Рада дэкларуе цвёрда стаяць за незалежнасьць роднае Беларусі і бараніць інтарэсы сялянства ад гвалту з боку чужаземных захопнікаў. 3) У выпадку патрэбы Случкая Рада будзе бараніцца нават сілаю аружжа, нягледзячы на ​​лічбовую перавагу ворага.

Мы верым, што наша справа ёсьць справа праўдзівая, а праўда заўсёды закрасуе!»

Рэзалюцыя Случкага Зьезду і дэкларацыя Случкай Рады былі запраўдным клічам падымацца на народнае змаганьне за права і волю народу на ўласнай зямлі, бо вораг ужо зьбіраўся панявольць нашу цудоўную, багатую, каханую Случчыну.

Кліч адгукнуўся моцным рэхам. Усюды па вёсках і мястэчках утвараліся нацыянальныя камітэты, якія дапамагалі Радзе тварыць збройную сілу.

Асноўным ядром гэтае збройнае сілы зьявілася беларуская міліцыя. Да яе гарнуліся ўсе, каму была дарагою Случчына.

Тады паўстала пытаньне перад Радай, каму даручыць лёс людзей, што ўзялі зброю ў рукі. На становішча камандзіра прабавалі запрасіць капітана Гэн. Штабу Паверзака і аднаго генэрала-беларуса, пражываўшага тады ў Слуцку. І той, і другі адмовіліся, матывуючы сваю адмову каротка: — «Вас мала!»

Падобныя ж заўвагі можна было пачуць і ад некаторых сялян і ад інтэлігенцы. Нават, памятаю, мой родны бацька сказаў мне: «Сыне, куды ты ідзеш? Вас мала, і вы нічога ня зробіце!»

Калі вышэй успомненьня афіцэры адмовіліся ўзяць на сябе ка-

мандаваньне, тады Рада Слуцчыны даручыла мне паехаць у в. Лютавічы Вызьнянскай воласьці і прывезьці ў Слуцк капітана Гэн. Штабу Паўла Чайку.

Я быў супроць назначэньня Чайкі камандзірам збройнае сілы, бо я ведаў гэтага чалавека. Мне прыйшлося ў пачатку 1919 году два месяцы працаваць у Слуцку пры Ваенным Камісарыяце ў характары павятовага інструктара па агульнаму ваеннаму навучаньню, а Чайка там жа, пры Камісарыяце, быў ваенным кіраўніком. У працы нам прыходзілася супрацоўнічаць разам, і я пазнаў Чайку як вялікага сымпатыка да савецкай улады. І калі я, па двух месяцах службы, запрапанаваў Чайку кідаць бальшавіцкі камісарыят і ўцякаць за мяжу, то ён адмовіўся і нават, як я пасля даведаўся, дапамагаў ваеннаму камісару ў Слуцку, кату Лебедзю, мяне знайсці ў маіх родных месцах, куды я накіраваўся з Слуцку.

Аднак, дзеля таго, што Рада настойліва загадала мне ехаць да Чайкі, я загад Рады выканаў. Чайка, хаця і зь вялікаю неахвотаю, а ўсё ж згадзіўся ехаць у Слуцк. Яму Рада і даручыла камандаваньне збройнаю сілаю.

Бальшавікі тады падыходзілі ўжо да Асіпавіч і Старых Дарог. У Слуцку заставацца было небяспечна. Дастатковая абарона ня была яшчэ зарганізавана. Таму камандаваньне, у згодзе з Радаю, выдала загад 24-га лістапада 1920 году пакінуць Слуцк і адыходзіць па дарогах, што вядуць на захад, ды збірацца ў Семязове.

Памятаю, перад вечарам пакідалі Слуцк. Кажны — з думкаю, ці вернемся калі назад.

Людзі ўсё прыбывалі. Быў створаны 1-ы Слуцкі полк пад камандаваньнем капітана Анцыповіча, а пасля — капітана Семенюка¹⁸⁴. Праз колькі дзён зайшла патрэба стварыць другі — Грозаўскі полк, пад камандаваньнем палкоўніка Гаўрыловіча. Стрэльбаў усем не хапала, і значная частка людзей адыходзіла на захад без аружжа, што значна паніжала баёвую здольнасьць палкоў.

З палкоў Слуцкага і Грозаўскага стварылася 1-я Слуцкая Бригада.

Тым часам бальшавікі, заняўшы Слуцк, рынуліся усьлед за слуцкімі змагарамі і, як кажуць, ішлі па пятах.

У адлегласьці 35—40 км ад Слуцку 26—27 лістападу пачаліся сутычкі перадавых чырвоных войскаў з паасобнымі батальёнамі палкоў Слуцкае Бригады.

Асабліва значныя баі адбыліся пры вёсках — Садавічы, Дошнава, Быстрыца, Вызна, Лютавічы, м. Капыль, Морачы ды іншых. У гэтую самую гарачую пару камандуючы Слуцкаю Бригадаю капітан Чайка здрадзіў і перайшоў на бок нашых ворагаў — бальшавікоў.

Тады Рада Слуцчыны, якая знаходзілася ў Семежове, выклікала капітана Сокала–Кутылоўскага і даручыла яму прыняць камандаваньне брыгадаю.

У паасобных баёх з чырвонымі часткамі браліся палонныя, адбіваліся назад населеныя пункты. Аднак адна брыгада, ды яшчэ слаба ўзброеная, хаця і з вялікім запалам змагалася, вымушаная была адыйсьці за раку Лань на лінію Мядзьведзічы — Сіняўка — Ляхавічы — Клецак, у тую мясцовасьці, дзе стаялі палякі.

Большавіцкае войска далей не пайшло, бо перамовы большавікоў з палякамі ў Рызе закончыліся, і Беларусь была падзеленая.

Пасьля ўваходу міравой умовы палякаў з Масквою ў сілу, палякі, каб дагадзіць большавіком, абяззброілі Слуцкую Брыгаду. Афіцэраў і стральцоў інтэрнавалі ў Беластоку. Там, за дротам, слуцкія змагары праседзелі ад пачатку лютага да паловы красавіка, пасля ўсіх іх перавезьлі у Дарагуск над Бутам, дзе знаходзіліся вялікія лягеры для ваеннапалонных з часу сусьветнае вайны. У гэтых лягерах усе афіцэры і жаўнеры прабылі да канца траўня 1921 году.

Нарэшце камандзіру брыгады ўдалося дастаць дазвол ад польскіх ваенных уладаў на права выдачы кожнаму афіцэру і стральцу дарожнага дакуманту на праезд яго да тае мясцовасьці, якую ён абраў у Польшчы. Усе разьехаліся ў розных напрамках. Так закончылася народнае змаганьне слуцкаю за сваю дарагую Бацькаўшчыну.

Па ўплыве колькіх гадоў працы ў польскіх паноў і жыдоўскіх прамыслоўцаў некаторыя з афіцэраў і стральцоў Слуцкае Брыгады ня вытрымалі здзекаў, туті па родных палетках, разлуці з сям'ёй і, паверыўшы большавіком, што ўсім даруецца за збройнае змаганьне, пайшлі ў сваю родную Слуцчыну.

Спачатку ГПУ–НКВД не зачала іх, бо чакала, што за імі прыдуць іхнія сябры ў большай колькасьці. Аднак праз 7—8 месяцаў усіх вярнуўшыхся арыштавалі і судзілі іх як выступаўшых з аружжам у руках супроць савецкай улады ды павысылалі на 10 год у Караганду, Салаўкі, Калыму, Беламорскі Канал і іншыя месцы, адкуль павароту ўжо няма. Там усе яны і закончылі сваё жыцьцё.

З афіцэраў у гэты спосаб загінулі: падпалкоўнік Гаўрыловіч і паручык Багушэвіч. Шмат загінула і даверлівых стральцоў.

Кап. Анцыповіч і Самусевіч былі неафіцыйна выданы палякамі большавіком і пасля здзекаў і катаваньняў расстраляныя.

Паручык Бранявіцкі забіты падасланымі ў Польшчу агентамі НКВД.

Паручык Кернажыцкі і Янушэнка арыштаваны НКВД і засланы ў Сібір на цяжкія прымусовыя работы ў 1939 г.

Даведка:

16.02.1944
 За маімі дзеньмі „Сімян
 найшмалі“ і інш.

1. Улетку 1921 году я звярнуўся да Мінска-Наваградскага Авіацкага Паўшчынішана, пражываючага тады ў Наваградку, з просьбай прыняць у Наваградкі Савецкі на пераважанне сучасна Слуцкага палка. Авіацкі Паўшчынішан мне ў гэтым адмовіў.

2. Уволе архіў Слуцкага Брыгады ў шпэтні м.ч.ч. 1921. Я адрэз у Віктара і перадаў Тарашкевічу Браніславу. Так зрабіў мне парату Майр Якубічкі Андран, Старшын Б.н. Вайск. Камітэй.

Кан. Сокал-Кутылоў

Аўтограф Антона Сокал-Кутылоўскага з фрагментам ягоных успамінаў пра Слуцкі збройны чын. 1944 г.

ганьні Слуцчыны даведаліся шмат якія народы за межамі. Тыя народы, якія часта нават ня чулі, што ёсць такі беларускі народ, даведаліся, што гэты народ ня толькі існуе, але што ён жыцьцё сваё здольны аддаць за Бацькаўшчыну, што ён імкнецца да свайго самастойнага існавання і нават сілаю аружжа здольны дабівацца права гаспадарыць на ўласнай зямлі самастойна.

Тутака мушу паясьніць, што Слуцкая Брыгада зьяўлялася не якой-небудзь бандаю, а гэта была сапраўдная вайсковая адзінка, якая налічвала да 10 000 жаўнераў.

1-шы Слуцкі полк меў нават палкавы сыяг надзвычай мастацкага выканання. Яго ахвяравалі палку беларускія жанчыны-патрыёткі. Сыяг быў залацістага колеру, 2 мэтры ўдаўжкі і 1 мэтар ушыркі. Пасярэдзіне выкананая ў нацыянальных фарбах «Пагоня» каля 45 см у дыяметры, а навокал надпіс: «1-шы Слуцкі полк Беларускай Народнай Рэспублікі».

Сыяг, як вайсковую і нацыянальную святыню, случчакі мелі з сабою падчас прабывання за дротам, а калі разьяжджаліся з Дара-

Прапаршчык Рудзік, паводле чутак, расстраляны бальшавікамі ў 1940 годзе.

Сябра Рады Слуцчыны, Юліян Сасноўскі, адзін з актыўных дзеячоў, ня вытрымаў зьдзекаў з боку польскае адміністрацыі і скончыў жыцьцё самагубствам.

А колькі загінула афіцэраў, падафіцэраў і стральцоў, аб якіх ня маем дакладных дадзеных!

Паўстаюць пытаньні: ці не дарэмна была пралітая кроў шчырых сыноў Беларусі? Ці варта было брацца за аружжа і весьці змаганьне, калі «нас было мала»?

Не, не дарэннымі былі ахвяры! Праўда, мы сыяклі крывёю, выплакана нямала сьлёз тымі, хто страціў бацьку, мужа, брата, жаніха, але затое аб збройным зма-

гуску, сьцяг забраў я і перахоўваў аж да 1931 году, калі падчас во-
быску польскае паліцыі сьцяг быў знойдзены і забраны, а мяне па-
цягнулі да адказнасці.

Успамінаючы гадавіну Слуцкага змаганьня, ня лішнім будзе пра-
весці аналёгію паміж 1920 і 1944 гадамі. Тады шмат хто адмовіўся
прыняць удзел у змаганьні, кажучы, што «вас мала», а ў сапраўд-
насьці не хацеў ісьці на змаганьне, бо меў цёплы куток і аладкі,
глушта памазанья.

Цяпер мы на чужой зямлі. Бацькаўшчыну страцілі. Кажны з нас
жадае чым хутчэй вярнуцца дахаты, але ж трэба некаму гэтую нашу
Бацькаўшчыну вызваліць ад жыда-бальшавікоў.

Мы не павінны быць дзецьмі, не павінны верыць, што нехта
прагоніць з нашае зямлі бальшавікоў і нам яе аддасць.

Ня час сёння разважаць: ці нас шмат, ці мала? Ці маем мы
добрая ўмовы жыцьця, ці не? [...] Трэба не забывацца, што калі ня
будзе зьнішчаны бальшавізм, то мы ніколі ня ўбачым свае дарагое
Бацькаўшчыны.

Жыве Беларусь!

Капітан Сокал–Кутылоўскі.

Даведка:

16.XII.1944

1. Улетку 1921 году я зьвярнуўся да Пінска–Наваградскага Япіс-
капа Панцеляймона¹⁸⁵, пражываючага тады ў Навагрудку, з просьбаю
прыняць у Наваградскі Сабор на перахаваньне сьцяга 1[–га] Слуц-
кага палка. Япіскап Панцеляймон мне ў гэтым адмовіў.

2. Увесь архіў Слуцкае Брыгады ў ліпені м–цы 1921 г. я адвёз у
Вільню і перадаў Тарашкевічу Браніславу. Так зрабіць мне параіў
Маёр Якубецкі Андрэй, Старшыня Бел. Вайск. Камісіі.

Кап. Сокал–Кутылоўскі.

*Друкуецца з дакумэнтальных збораў архіву Беларускага Інстыту-
ту Навукі і Мастацтва ў Нью-Ёрку. Аўтэнт., маш. (з рук.
дагатак). На 1-й с. маеца пячатка Галоўнага кіраўніцтва
вайсковых справаў БЦР: «Атрымана дня 7.12.1944. № 2010».
Алуб.: Зважай (Таронта). 1989. Лістанак.*

Тодар ДАЊІЛЮК¹⁸⁶

МАЕ ЎСПАМІНЫ АБ СЛУЖБЕ
Ў БЕЛАРУСКІХ ВАЙСКОВЫХ ФАРМАЦЫЯХ І ЎДЗЕЛЕ
Ў БЕЛАРУСКІМ ЗБРОЙНЫМ ЗМАГАНЬНІ 1917—1921 ГГ.¹⁸⁷

Не пазьней за 15 сьнежня 1944 г.

Бэрлін.

Звыш чвэрці стагодзьдзя адыйшло ў нябыт з тае пары, калі мне давялося браць удзел у падзеях, якія зьяўляюцца вялікім паваротам у гісторыі беларускага адраджэньня. На думцы я маю здарэньні, зьвязаныя з абвяшчэньнем незалежнасьці Беларусі ў 1918 годзе й асабліва стварэньне беларускіх вайсковых адзінак і беларускае збройнае змаганьне на працягу ад 1917 да 1921 г. Сяньня, калі мінае 24 гады ад выбуху Слуцкага паўстаньня і перад намі ўстаюць падобныя, калі ня тыя самыя заданьні, як тады, я рады падзяліцца з усімі суродзічамі, а асабліва маладым пакаленьнем, тымі сьціплымі весткамі, якія захаваліся ў маёй памяці да гэтае пары.

Яшчэ да першае сусьветнае вайны і падчас яе мне давялося адведаць шмат куткоў былое Расейскае імперыі. І дзе я толькі не затрымаўся, расейцы дапякалі мне за мой «нячысты» акцэнт, называючы мяне «палячком», а палякі, наадварот, звалі «кацапам». Чужым і адзіночным адчуваў я сябе ў шматлюднай Расеі. Тады яшчэ слова «беларус» у выніку русыфікацыйнае палітыкі расейскага ўрада ня мела значаньня прыналежнасьці да асобнае нацыі, а ўжывалася хутчэй як азначэньне паходжаньня з «Северо-Западного края». Нацыянальная сьведомасьць нараджалася ў нашых сэрцах, перамагаючы багата накінутых чужынцамі поглядаў і фальшывых уяўленьняў. Звацца беларусам значыла тады сьцягваць на сябе ўвагу зьверхнікаў і падавацца бясконцым допытам і перасьцярогам.

Памятаю, калі я ў афіцэрскай школе, усьведаміўшы канчаткова, хто я, запісаўся беларусам, мой курсавы афіцэр сказаў мне: «Ты большой рызыконт, если во время войны осмелился написать в автобиографии, что ты белорус, а не русский». Гэтак было сярод інтэлігенцыі, што ж казаць тады аб работніках і сялянах! Народная гушча ў большасьці яшчэ спала. Лічаныя адзінкі толькі пашыралі нацыянальныя ідэі і намагаліся пацягнуць народ да сьветлае будучыні. Заслужаныя імёны іх і цяжкасьці, якія яны перамаглі, з пашанай адзначыла і ўспамінаць будзе Гісторыя Роднага Краю.

Цяпер немагчыма акрэсьліць шляхі, якімі пайшло б беларускае адраджэньне, беларускі вызвольны рух, калі б не выбухла рэвалюцыя ў 1917 годзе, якая пахіснула Расейскую імперыю ў ейныя асновы.

Ад першых дзён рэвалюцыі нацыянальная сьвядомасьць сярод беларусаў пачала пашырацца з хуткасьцю электрычнае іскры.

Я ў той час пасья сканчэньня афіцэрскае ці, як тады называлася, «школы прапаршчыкаў» пяхоты ў Гатчыне быў прызначаны камандзірам 4-е роты, а пасья вучэбнае каманды ў 223-м рэзэрвавым палку, які знаходзіўся ў г. Таржок. Часта ў гутарках з сваімі жаўнерамі, сярод якіх было багата беларусаў, даводзілася чуць словы пагарды аб «маскалях», спосабе іх жыцьця, жаданьне вярнуцца на Беларусь і нясьмелыя яшчэ разважаньні аб магчымасьцях дзяржаўнага існаваньня нашае Радзімы.

1 кастрычніка 1917 году па маёй собскай просьбе я быў прызначаны ў 118-ы Шуйскі полк на Румынскім фронце, які ў большасьці складаўся зь беларусаў, пераважна сланімчан, г. зн. маіх землякоў.

Тут ужо задоўга прыйшлі весткі аб бальшавіцкім перавароце. Бальшавіцкая агітацыя здабывала сабе сярод жаўнераў багата прыхільнікаў. Вынікам гэтага сталася суцэльная дэмаралізацыя, заняпад дыцыпліны і, агулам кажучы, развал арміі. Жаўнеры штодня цэлымі дзясяткамі ўцякалі з сваіх аддзелаў, прадавалі і грабілі вайсковую маёмасьць.

Тады заступнік галоўнага камандуючага Румынскага фронту ген. Шчарбакоў выдаў загад аб нацыянальных злучэньнях сярод арміі, якая дзеля на Румынскім фронце. Беларусы павінны былі зьбірацца ў 4-м корпусе, які размяшчаўся каля Ёльштаў і Ёвэштаў пад Сэрэтам*.

Я быў вызначаны нацыянальным камісарам корпусу. Маім заданьнем было сыягнуць усіх беларусаў у названы корпус. На жаль, абвешчаная дэмабілізацыя разьбіла ўшчэнт мае намаганьні. З цэлага корпусу засталася пад маім распараджэньнем ня больш за паўтысячы жаўнераў.

Аднак і з гэтай жменькай мне ўдалося выратаваць што-колечы з вайсковае маёмасьці і па собскай ініцыятыве загрузіць яе часткова на цягнікі з намерам накіраваць у Менск. Усяго назьбіралася 6 эшалонаў, у якіх налічвалася: каля 200 коней, звыш 2000 стрэльбаў, звыш 60 кулямэтаў, 12 гарматаў, 10—12 вагонаў харчоў, 8 вагонаў фуражу, 4 вагоны амуніцыі і багата іншага ваеннага снадзіва.

Румынскія ўлады пачаткова адносіліся да мае дзейнасьці прыхільна, і я яшчэ пасьпеў выслаць з 6-х 2 цягнікі ў Менск зь невялі-

* Тэрыторыя сучаснае Румыніі.

кай аховай пад камандаваньнем падпаручніка Бабіцкага. Што зь імі сталася ў дарозе — ня ведаю.

Нечакана, здаецца, у сакавіку 1918 г., адбылося пагадненьне паміж немцамі і румынамі. Выслаць далейшыя 4 эшалоны, нягледзячы на маю заяву, што ў іх знаходзіцца маёмасьць беларускіх вайсковых адзінак, было мне забаронена. Паведамленьне аб гэтым ад камандзіра нейкае асобнае нямецкае групы забралі ад мяне падчас арышту ў 1919 г. у Ваўкавыску палякі.

Прабыўшы яшчэ колькі часу на месцы і пераканаўшыся, што там на стварэньне беларускіх адзінак ці выратаваньне маёмасьці няма больш надзеі, я накіраваўся да свае сям'і ў Таганрог.

І пасля нядоўгага побыту ў Таганрогу, у сувязі з распадам канчатковым расейскае арміі, я ў верасьні 1918 г. вярнуўся на Бацькаўшчыну, у Слонімішчыну.

Тут застаў я сумны вобраз зьнішчэньня, які пакінула па сабе вайна. Ня маючы страхі над галавою і ніякіх пэрспэктываў на будучыню, я быў прымушаны шукаць сабе іншага прыпынішча і накіраваўся ў Ваўкавыск, да жончыных сваякоў.

У Ваўкавыску я сустрэў аднаго з колішніх беларускіх дзеячоў спадара Цярэшчанку, зь якім мы пры падтрыманні немцаў склікалі Зьезд Ваўкавышчыны, на якім была выбраная Беларуская Рада Ваўкавыскага павету, на чале якой стаяў я сам. Рада перайняла ў павеце ўсю цывільную ўладу і арганізавала беларускую конную і пешую паліцыю.

Аднак у міжчасьсе нямецкія войскі пачалі адыходзіць зь Беларусі, і з аднаго боку набліжаліся сюды палякі, а з другога — большавікі.

У студзені 1919 г. палякі захапілі Ваўкавыск. Рада Ваўкавышчыны была разьвязаная, а я пераехаў у Горадню.

Тамака ў той час шырока разгарнуўся беларускі рух. Тварылася беларускае войска. Я ўступіў малодшым афіцэрам у 1-шы Беларускі Горадзенскі Полк¹⁸⁸ і быў прыкамандзіраваны да камэндатуры г. Горадні, у распараджэньне капітана Дзямідава¹⁸⁹. У лютым 1919 г. я быў высланы ў мяст. Вялікую Бераставіцу на вярбоўку жаўнераў. Там, пры вярбоўцы, мяне арыштавала польская жандармерыя і накіравала ў Беласток, а адтуль у Ваўкавыск у штаб ген. Івашкевіча, які, апытаўшы мяне, загадаў пасадыць у турму.

У вастрозе сустрэў я колькі беларускіх афіцэраў-вярбоўшчыкаў, між інш. Казячага¹⁹⁰ і Хомчыка. Сядзець там доўга нам не давалася. У вялікодную ноч (25.3.1919 г.) нам удалося з турмы ўцякчы і ў адным нацэліве (палякі зьнялі з нас вопратку), босымі на марозе дабрацца да Горадні.

З увагі на тое, што да Горадні ўжо таксама набліжаліся палякі, мне заставацца там было асабліва небяспечна, і таму капітан Дзямідаў камандзіраваў мяне ў распараджэньне Беларускага прадстаўніцтва ў Коўне.

У Коўне пашчасыціла мне сустрэцца з такімі выдатнымі беларусамі, як першы прэзыдэнт БНР Пётра Крэчэўскі, Васіль Захарка¹⁹¹, Язэп Варонка¹⁹², палкоўнік Езавітаў ды інш.

Беларускае прадстаўніцтва накіравала мяне ў распараджэньне літоўскага камэнданта г. Коўна дзеля абняцця камандаваньня над беларускімі жаўнерамі і дзеля сувязі.

Адгэтуль ліцьвінамі я быў прызначаны ў г. Аліту, дзе нейкі час знаходзіўся эскадрон беларускае коньніцы пад камандаваньнем ротмістра Глінскага, адыйшоўшы з Горадні. Там я прабыў да восені 1920 г. Тады пачалі пашырацца ў Літве чуткі, што ў Слуцку пачаўся паўстанцкі рух супраць бальшавікоў. Дзеля падтрыманьня гэтага руху я быў Беларускім Прадстаўніцтвам накіраваны зь некалькімі стрэльцамі ў Слуцк.

Літоўска-польскую мяжу перайшлі мы нелегальна каля мяст. Мерач і апынуліся ў Горадні. У Горадні сустрэў я шмат каго зь беларускіх афіцэраў: маёра Якубецкага, капітана Борыка і інш., зь якімі я разам скіраваўся далей у Слуцк.

Па дарозе, пачынаючы ўжо ад Клецку, пачалі мы сустракаць мужчынаў з клункамі, якія, як мы даведаліся, сьпяшалі ў Слуцк, каб далучыцца да паўстанцаў. У Слуцку мы зьявіліся ў Раду Слуцчыны, якая дала нам скіраваньне ў Беларускаю Брыгаду. Я быў прыняты як малодшы афіцэр у 1-шы полк Слуцкіх Стральцоў БНР, а пасля кароткага часу вызначаны камандзірам вучэбнае каманды.

Побыт брыгады ў Слуцку трываў нядоўга. Паміж Польшчай і РСФСР быў падпісаны мірны дыктат у Рызе, на аснове якога Беларусь была падзеленая на дзьве часткі, і Слуцк прыпадаўся бальшавіком. Слуцкая брыгада, ня маючы належнага азброеньня, з увагі на набліжэньне бальшавіцкіх ордаў, пачала адыходзіць на захад, да мяст. Семежава.

З гэтае пары і насталі дні цяжкіх перажываньняў брыгады. Адбываліся сутычкі і паважныя бойкі з бальшавікамі, між інш. пад Капылем, Цімкавічамі, Піліпавічамі, Ёдчыцамі, Вялікай Болваньюю, сялом Цапра і скрозь па рацэ Лані. Асабліва зацяты бой быў пад Цімкавічамі, дзе з нашага боку былі першыя ахвяры, якія ўрачыста пахованыя з правага боку каля царквы ў Семежаве. На паховінах пасля адпяняння гімну меў прамову сп. Васіль Русак.

У няспынных баёх брыгада адыходзіла да ракі Лань і затрыма-лася ў ваколіцах Клецку.

Адтуля я з вучэбнай камандай быў высланы ў распараджэньне Беларускае Вайсковае Камісіі ў Лодзь.

Пры Беларускай Вайсковай Камісіі існаваў тады беларускі батальён, у які была ўключана вучэбная каманда. Я займаў становішча эвідэнцыйнага афіцэра пры камісіі.

На чале Камісіі стаяў тады маёр Якубецкі. З польскага боку быў пракамандзіраваны маёр Завісьляк, які вельмі непрыхільна адносіўся і шкодзіў нашай справе. Камісія праіснавала да 1 траўня 1921 году, а тады была зьліквідаваная. Усе акты забраў 2-гі АДДз. MS-Wojsk.* Афіцэры і жаўнеры былі звольненыя. Частка зь іх засталася ў Польшчы, большасьць, аднак, разьехалася ў замежжа.

З афіцэраў, якія прымалі ўдзел у Слуцкім паўстаньні, прыпамінаю: камандзіраў Брыгады — палкоўніка Гаўрыловіча, капітана Семенюка, капітана Сокал-Кутылоўскага Антона і малодшых афіцэраў — паручнікаў Капца, Рудзька, Падгурскага Уладзімера, Янкоўскага, Арццшэвіча Аркадзя і Лукашэвіча. Прозьвішчы іншых выйшлі ўжо з памяці.

Зь Беларускае Вайсковае Камісіі прыпамінаю наступных: палкоўніка Якубоўскага (татарын), падпалкоўніка Якубоўскага, капітана Борыка Антона, паручнікаў — Кушала Францішка, Касьцевіча, Більдзюкевіча, Радчэнка, Дзехцярова, Падгурскага, Арццшэвіча, Новіка, Казеку¹⁹³, Гнароўскага Антона, маёра Якубецкага і капітана Семенюка.

Большасьць з найменаваных афіцэраў ужо ня жыве, або лучыла ў бальшавіцкія рукі і загінула, або гібее яшчэ ў канцлягерах.

Пасля разьвязаньня Беларускае Вайсковае Камісіі я вярнуўся на Бацькаўшчыну і пайшоў у духоўнікі, каб іншым спосабам у зьмененых абставінах служыць свайму народу.

І толькі сьняня, ужо на парозе старасьці, я зноў уступаю ў рады Беларускага Войска, каб змагацца далей за тва ідэалы, якія мы намагаліся асягнуць у гады сусьветнае вайны і пасля яе.

Бачачы, як з кожным днём растуць нашыя рады, і адчуваючы наважанасьць усіх — ад жаўнера і да афіцэра — аддаць жыцьцё для вызваленьня Беларусі, я веру, што

Жыве Беларусь і будзе жыць!

Тодар Данілюк, лейтэнант.

НАРБ, ф. 383, воп. 1, спр. 2, арк. 63—67. Аўтэнт., маш. з рук. фрагмэнтам. На 1-й с. маеца пячатка Галоўнага кіраўніцтва вайсковых справаў БЦР: «Атрымана дня 5.12.1944. № 2097».

Транслітарацыя зь беларускай лацінкі.

Апубл.: Спадчына. 1995. №5. С. 11—31.

* MS Wojsk. (Ministerstwo Spraw Wojskowych) — Міністэрства справаў вайсковых Польшчы.

А. БОЧКО

УСПАМІНЫ АБ СЛУЦКІМ ПАЎСТАНЬНІ

29 лістапада 1944 г.

Бэрлін.

Як вядома, у 20-м годзе ў жніўні месяцы палякі адбілі бальшавікоў з-пад Варшавы і пагналі на ўсход. У Случчыне палякі зайшлі за Слуцк прыблізна кілёмэтраў на 14 за Вясею (рэчка) і далей не пайшлі. Уся здаровая маральна моладзь Случчыны (а яна, за вельмі нямногімі выняткамі, уся была здаровая) і інтэлігенцыя, каторай было вельмі шмат і каторая ўся, можна сказаць, паходзіла з сельскае земляробскае гушчы, усё гэта засталася дома. Галоўным месцам зборкі інтэлігенцыі быў, як ведама, горад Слуцк. Некаторыя папераяджалі з сёлаў у Слуцк і жылі тыднямі ў ім. Пераважала сярод іх больш настаўніцтва. Вядома, большасць гэтае інтэлігенцыі была афіцэрамі ваеннага часу. Першыя дні па прыходзе палякаў мы думалі, што палякі і астануцца ў Слуцку, бо папрыезджалі польскія паны (памешчыкі) і сталі вёсці агітацыю, каб насельніцтва Случчыны злажыла пэтыцыю Пілсудскаму аб астаўленьні Случчыны за Польшчаю. Пры гэтай агітацыі бывалі вельмі камічныя выпадкі. Вось у сяле Сярэднікі, Раманаўскае воласьці, нейкі пан Гурскі ўзьлез на стол і вельмі гарача прамаўляў аб выгодах, якія атрымаюць беларусы ад Польшчы. Паміж іншага ён ужыў гэткую фразу: «Польшча нясе вам заходнюю культуру», а нейкі дзядзька Сьцяпан выймае люльку з роту, добра сьплёўвае ўбок дыі кажа: «Знаем мы гэтую куртулю» (гэтак і сказаў — «куртулю») — нагайкаю па сьпіне! Хадзем, хлопцы, няма чаго слухаць». Бо і праўда, што палякі перад гэтым пры немцах пушчалі ў ход нагайкі. Але гэта толькі камічны эпизод. Я ў гэты час жыў у Слуцку, у мяне на кватэры быў польскі штабовы капітан, паміж іншага, вельмі парадачны чалавек. Ён мне сказаў, што Слуцк будзе астаўлены палякамі і што граніца будзе на захад ад Слуцку каля 40 км. Гэтая чутка скоро разьнеслася па ўсёй Случчызьне. Наплыў у Слуцк інтэлігенцыі і проста сельскае моладзі стаў вельмі вялікі. Зьбіраліся розна дзе: то па кватэрах, то па жыдоўскіх зездах, то проста на вуліцы. У ваўсіх было адно запытаньне: «Што рабіць?» Мысль аб збройным паўстаньні проціў бальшавікоў нарадзілася сама сабою, яна насілася ў паветры, трохі дадавалі ахвоты палякі-вайскоўцы абяцаньнем дапамагчы аружжам. З агітацыйнай стараны многа зрабіў, трэба сказаць, доктар Паўлюкевіч (Керанскі ў

мініатуры, а потым, кажучь, здраднік, але гэта не мая справа і не газэтны матар'ял). Сталі неяк збірацца ў жыдоўскім заездзе, здаецца, Фрыдмана (чы то там была фатаграфія Фрыдмана, — добра ня помню), на рагу Шасовае вуліцы і Трайчанскага завулку. Тут вельмі скоро сфармавалася мысль аб зьездзе дэлегатаў са ўсяе Слуцчыны, і ўся інтэлігенцыя разьехалася па сваіх вёсках для агітацыі.

І вось у вызначаны дзень у лістападзе (каторага — не памятаю, але было холадна і дзядзькі ў кажухох былі) Слуцк запоўніўся кажухамі і вайсковымі шынэлямі — дэлегатамі і проста жыхарамі вёсак пшанічнае Слуцчыны. Заінтэрасаваньне было вельмі вялікае, настрай баявы. Сабраньне адбылося ў нейкай тэатральнай залі па Шасовай вуліцы, недалёка ад станцыі шасовае дарогі (там быў, здаецца, клуб камуністых, я там суткі праседзеў арыштаваны — за тое, што насіў сівія афіцэрскія штаны з чырвоным кантом). Я быў у гэты час хворы на модную тады гішпанку, і вушы мне балелі; нягледзячы на гэта — прыйшлі, сьцягнулі мяне з ложка і павялі на сабраньне. Там мяне абвязалі хусткаю і, згорбленага, выпхнулі на сцэну перад публікай, бо шоў выбар выканаўчага камітэту, і была пастаўлена мая кандыдатура, а ўсякі кандыдат мусіў выступіць перад публікай. Тут трохі пасмяяліся, пажартавалі з майго выгляду, але ў сябры камітэту выбралі (гэта матар'ял не газэтны). У Камітэт увайшла: доктар Паўлюкевіч, я і яшчэ трэйці, але прозьвішча ягонага ніяк ня прыпомню*. Ды гэта ня вельмі важна, бо дзейнасьць Камітэту была ня вельмі доўгая і вялікая. Ён толькі і паспеў агаласіць і праз дэлегатаў разаслаць па вёсках абвестку аб дабраахвотным запісу ў Слуцкае «войска». Што датычыць зьезду, то трэба сказаць, што гэткага аднамысьля, гэткага настрою я ніколі не спатыкаў. Гаварылі многія дэлегаты, але коратка і дарэчы. Вельмі добрую прапанову сказаў настаўнік Нэронскі. Зараз-жа сталі зьяўляцца дабраахвотнікі, многія са сваім аружжам. Камандзірам усяе збройнае сілы, якая ўтварыцца, быў выбраны штабс-капітан Анцыповіч з сяла Пранавічы, з фе[ль]дфебеляў старой арміі, які даслужыўся да афіцэра. Выбар быў ня зусім удачны: вышаўняць даручэньні ён мог, але сам кіраваць, ды яшчэ цэлаю брыгадай, якая пасья ўтварылася, ён ня мог, ніякае ініцыятывы ня меў. Гэта скоро было заўважана, і камандаваньне было перадаана штабс-капітану Сокал-Кутылоўскаму. Выбар быў удачны. Чалавек інтэлігентны, з цьвёрдаю воляй і собскай ініцыятывай, ён паставіў узорную дысцыпліну, заапекаваўся прадавальствам. Першым месцам зборкі брыгады было мястэчка Семяжава. Адсюль было зроблена

* Бочка тут пераблытаў дзьве розныя падзеі, у якіх прымаў удзел: гарадзкі сход беларусаў г. Слуцку 1 лістапада 1920 г., дзе ён разам з А.Паўлюкевічам і І.Мацэлям ды інш. быў абраны ў склад новага Слуцкага Белнацкаму і ўласна Звезд Слуцчыны, што адбыўся 14—15 лістапада таго ж году.

некалькі вылазак у сторуна бальшавікоў. Асабліва ўдачныя былі вылазкі паручыка Мірановіча, але, бедны, і ён адзін раз дастаў ад бальшавікоў прыкладам па сьшэ, так што некалькі дзён ня мог разгнуцца. Скора выясьнілася, што Семязвава адыходзіць па Рыскаму трактату да бальшавікоў, а тым часам палякі, як заўсёды, двуліцовыя, многа абяцалі, а нічога не давалі. Галоўнае, нам трэба было аружжа, а яго ня было, і прыйшлося адступіць на польскую старану ў сяло Грыцавічы і акружныя вёскі. У старану бальшавікоў заўсёды хадзіла разведка, большае акцыі ладзіць не маглі з браку аружжа, хаця хлапцы і рваліся, казалі, хоць з каламі, ды хадзем. Тым часам палякі вызначылі места Ганцавічы для атрыманьня аружжа. Паехаў штабс-капітан Самусевіч і я. Прынялі нас вельмі вельмі, а далі ўсё роўна што нічога: некалькі соцень старых вінтовак і два старыя паламанья кулямёты і зноў наабяцалі многа. Ехалі мы ўжо не ў Грыцавічы, а ў Заастравечча, куды перайшла брыгада. Па прыездзе мы адразу заўважылі ўпадак духу як у простых дабрахвотнікаў, так і ў камандзіраў. Частка нават ужо разыйшлася па сваіх родных і знаёмых, а знайшліся і такія, што на рызыку пайшлі на бальшавіцкую старану. Праз пару тыдняў брыгада растварылася сярод насельніцтва Заастравечча, Клецку, Нясьвіжу, але ўсякі адыходзіў зь нейкаю тайнаю надзеяй. На гэтым Слуцкая акцыя ня скончылася. Толькі цяпер яна стала скрытаю, кратаваю. Настала работа так званая «зялёная арміі». Да канца сакавіка 1921 году я сядзеў за Ляхавічамі, выганяў астаткі «гішпанкі». У канцы сакавіка я прыехаў у Клецак і даведаўся, што галоўная кватэра «зялёных» у Нясьвіжы. Я паехаў туды і знайшоў кватэру на новым месцы — на Браварнай вуліцы. Там, апроча старога знаёмага мне капітана Самусевіча, былі зусім новыя асобы — нейкі Мароз з Горадні, Грач¹⁹⁴ (псэўдонім, праўдзівяга прозьвішча ня ведаю), а агенты па некалькі чалавек былі раскіданы па пагранічных вёсках і хутарох. Палякі патрабавалі ад галоўнае кватэры афіцэра для сувязі з II адзьдзелам (польская разведка). Паслалі мяне ў Слонім, але хутка я ўгледзеў, што я не афіцэр для сувязі, але проста закладнік, бо палякі далі мне памешканьне ў гатэл і дзень і ноч старажылі мяне. Праз два месяцы мне ўдалося выбрацца са Слоніма. Я асеў у Клецку ў якасьці настаўніка рускае гімназіі. Самусевіч скоро папаўся ў рукі менскае чэка і там, бедны, кончыў, мабыць, у цяжкіх муках. Што ён многа зрабіў, то прызналі нават палякі, бо далі ягонай жонцы канцэсію на водку. Работа ў «зялёных» прадаўжалася да 1923 г. і палсавала бальшавіком вельмі многа крыві. Нават у самым Слуцку бальшавікі не заўсёды спалі спакойна, бо і туды забіраліся сьмелычакі з «зялёных». Самы дзельны з «зялёных», за галаву якога бальшавікі вызначылі вялікую суму, быў застрэлены здраднікам ззаду ў паглыбіцу за сялом Коўкі (каля Заастравечча) пры пераходзе граніцы. Фаміліі яго я цяпер ніяк

не магу ўспомніць, хаця яго добра ведаў, бо ён у мяне і дняваў, і начаваў. Ён паходзіў з сяла Прусы, але меў нейкую не беларускую фамілію. Калі хто есьць з маладых, хто вучыўся ў Нясвіжскай гімназіі, то той можа сказаць яго фамілію, таму што ў Нясвіжскай гімназіі ў актывым зале вывешаная мрамарная дошка з гэтым самым прозьвішчам яго крэўнага, які быў забіты бальшавікамі ў 1919 годзе*.

Пасля 1923 году зялёны рух пачаў заміраць. Я ў гэты час пераехаў ў Гарадзею ў польскую школу, бо ўсе рускія палякі закрылі, а аб беларускіх і не ўспамінай. Ды, зрэшты, гэта ўжо другая справа.

Варта ўспомніць, што сталася з дзеячамі Слуцкага паўстання. Пра ўсіх цяпер і не прыпомню, але пра некаторых ведаю іхны лёс. Штабс-капітан Анціповіч дзесьці на Палесьсі заняўся гандлем, штабс-капітан Сокал-Кутылоўскі быў свьяшчэньнікам, паручык Гапановіч, дваюрадны мой брат, адвакат, ад'ютант брыгады, пасварыўся з палякамі і ў 1929 г. пайшоў к бальшавіком і, ведама, што чэка зь ім расправілася, доктар Паўлюкевіч пераехаў у Вільню і рабіў якіясь-то шахер-махеры з палякамі, Мірановіч, камандзір эскадрона пры брыгадзе, стаў польскім паліцыянтам і апалячыўся, паручык Коршун, камандзір брыгады, у 1939 г. вывезен бальшавікамі з Клецку, Сарока, начальнік паліцыі пры брыгадзе, служыў у палякаў сакратаром у воласьці, а цяпер астаўся ў Нясвіжы, Грач (псэўдонім) папаўся ў рукі Менскай чэка. Пра многіх другіх можна было б успомніць, каб гэта сабралася хаця трох-чатырох удзельнікаў паўстання. Варта было б утварыць нешта накшталт камісіі з удзельнікаў паўстання для напісаньня падрабязнае манаграфіі, бо пройдзе яшчэ некалькі год, і будучы гісторык чы манаграфісты напраўду ня знойдзе ніякіх матар'ялаў што да гэтага цікавага гістарычнага выпадку.

Цяпер хто-небудзь «цвярозы» запытае — навошта патрэбны былі гэтыя ахвяры, калі ўся акцыя згары была прызначана на непаводзіны. На гэта адкажу, што гэтак глядзець няможна. Праўда, матэрыяльнай карысьці паўстаньне не дало, але паказала вялікі гарт духу, парадзіла многа гэраічных выпадкаў, каторыя могуць паслужыць, як матар'ял выхаваўчы.

З паважаньнем А. Бочко.

Друкуецца з дакумэнтальных збораў архіву Беларускага Інстытуту Навукі і Мастацтва ў Нью-Ёрку. Аўтэнт., маш. з рук. дадаткам. На 1-й с. маеца пячатка Галоўнага кіраўніцтва вайсковых справаў БЦР: «Атрымана дня 7.12.1944. № 2016».

* У артыкуле Ю.Віцьбіча «Як гэта было ў сапраўднасьці» (газ. «Беларусь», 1969. №149). узгадваюцца прозьвішчы некаторых удзельнікаў Нясвіскага антыбальшавіцкага паўстання, забітых камуністамі ў 1919 г.: Мечыслаў Валністы, Палікарп Каляда, Аляксандар Шыдлоўскі, Нічыпар Янушкевіч.

Лявон РЫДЛЕЎСКІ¹⁹⁵

ГЭТАК БЫЛО...

(Успаміны случкага паўстанца)

1952 г.

Рада Случчыны адкінула прапанову генэрала Булак–Балаховіча прыйсьці з сваёй арміяй на Случчыну і ўліцца ў шэрагі паўстанцаў.

Армія Балаховіча, адступаючы на захад, здавала зброю палякам на рацэ Лані. Беларусы, ахвіцэры й жаўнеры, якія знаходзіліся ў гэтай арміі, вырашылі далучыцца індывідуальна да случкакоў.

Ведаючы, што апошнім не хапае зброі, зарганізавалі перабрацьце яе ад балахоўцаў перад ракою Ланьню, каб скіраваць зараз жа на Случчыну. Адначасова выслалі дэлегацыю ў Слуцк, якая, здаўшы справаздачу Радзе Случчыны, атрымала загад узяць аддзел случкакоў і шпаркім крокам вяртацца, забраць зброю і зараз-жа прывезці яе ў Семежава.

...

Ужо Слуцк пакінулі семежаўцы — жаўнеры БНР. Засталася толькі частка генэральнага штабу, якая месцілася ў будынку Кагановіча на Турэмнай вуліцы.

І сюды, яшчэ ў гэтыя апошнія хвіліны, наплывалі з самых далёкіх куткоў Случчыны і нават Бабруйшчыны новыя — з кайстрач-камі, у сьвітках, але зь якім жаўнерскім запалам, зь якім глыбокім імкненнем да змаганьня.

Хуткім тэмпам праводзіцца запіс. За гадзіну выхад.

...Аддзел у 200 чалавек рушыў з Слуцка, калі ўжо зоркі зіхацелі на небе.

Мароз...

«Вольным крокам, наперад!»

Заскрыпеў сьнег.

У першай вёсцы начлег. Пераверка. Раніцай наступнага дня — у паход. Нейкі зарадлівы не забыўся узяць баян, і пад гукі бадзёрых маршаў пайшлі.

Церазь Семежава. Спатканьне, на паўгадзіны, з галоўнай сілай случкакоў і грозаўцаў — і далей.

Гэтае «далей» было Тураў, дзе меліся перабраць зброю.

Без адпачыну йшлі аж да Прыпяці — нейкіх 80 кілямэтраў.

Малы човен мог перавозіць толькі двух.

А дзеве сотні — гэта трывала доўга.

Шопатам: «Зважайце, па вадзе гук ідзе далёка, а дзе чырвоныя, ня ведама. Можа, вельмі блізка».

Гэтак, выйшаўшы з-пад Слуцка раніцай, толькі раніцай наступнага дня, пасля стокілямэтровага паходу, увесь адзел быў на правым беразе Прыпяці. Першыя бягуны данеслі, што Тураў ужо заняты чырвонымі. Але даведаліся, што па дарозе на захад знаходзяцца ў ляскох склады зброі й вопраткі, захаваныя для случакоў.

Рухнулі ў гэтым напрамку. І сапраўды, знайшлі ў першым ляску: дзеве трохдзюймоўкі, некалькі кулямэтаў, стрэльбы, гранаты й амуніцыю, вопратку й абутак. Але нічога есць!..

Надыходзіць ноч. Мароз цісне. Запалілі вогнішча і пасля 24-гадзіннага паходу намагаліся заснуць, адпачыць. Засыпалі, грэючы рукі, сьпіна ледзянела. Грэлі сьпіну, качанелі ногі, рукі й твар.

Над раніцай — алярм*. Хутка ўсе бягуць на сваё месца. Як і хто можа зразумець, што адзел, сфармаваны толькі звычайным запісам у Слуцку 48 гадзін таму назад, пасля 24-гадзіннага паходу, ужо меў дысцыпліну й што кажны ведаў сваё месца.

Беларус гэта зразумее.

У гэтым адзеле былі старыя артылерыстыя, кулямётчыкі, разведчыкі, бягуны. Кажны зь іх, перад тым як сесці каля агню, абгледзеў «сваю зброю», пераканаўся ў яе спраўнасці, зрабіў запас амуніцыі «пад рукою», і толькі слова — «Алярм!», «На сваё месца!» — кажны быў пры сваёй зброі.

«Пяхота — у россып каля ляску!»

«Артылерыя — збоку. Дывэрсійны агонь на адлегласьць. Бягуны — сьцежкаю два кілямэтры наперад!»

Усё адбывалася, як бы гэта было ў самай найвымуштраванейшай арміі.

Дывэрсійны стрэл быў дадзены.

Бягуны пабеглі.

Пяхота ляжала ў сьнезе. За гадзіну вяртаюцца бягуны — нічога асаблівага не заўважылі, але небяспека ідзе. Хутка знаходзяцца фурманкі, коні, і ўсе пайшлі далей. Цягнуцца трохдзюймоўкі па цьвёрдым сьнезе, а на санках кулямёты, стрэльбы, амуніцыя, вопратка, абутак. Але не ў кірунку Слуцчыны, якім прыйшлі. Шлях ужо быў адрэзаны. Трэба абыходзіць.

Доўгімі палескімі дарогамі дайшлі йзноў да Прыпяці. Стаяць вялікія палыты. Трэба зрабіць пераправу на другі бок. І гэта было зроблена. Але далей ужо было немагчымым цягнуць трохдзюймоўкі.

* Трывога.

Їх закапалі на пяшчаным узгорку, а далей пайшлі толькі кулямётчыкі і стральцы. Артылерыя перастала існаваць.

Рознымі сьцежкамі дапялі ўсе да вёскі на «сваім» баку Лані (свой бок — гэта бераг Лані на тэрыторыі Беларускае Народнае Рэспублікі; ня свой — Беларусь, акупаваная Польшчай).

Ледзь абселіся, ці йначай адпачылі ў цёмных хатах, як бягуны даносяць:

«Їдзе горда чырвоных!»

Мароз. Ёзноў скрыпіць сьнег.

«Усе з хатаў! Кажны на сваё месца!»

Усе выбеглі. Кулямётчык з максімам узяў правы фланг, кулямётчыкі з «люіса» — два слуцкія гімназістыя — левы. Ціха, як перад навальніцай. А мароз цісне. Раптам засакатаў наш «максім». Набліжаюцца. Затарахцеў наш «люіс». Надыходзяць, але не страляюць. З правага й левага флангу йдуць, каб абкружыць і прыціснуць да рэчкі, якая ў плыткіх мясцох яшчэ не замерзла. Маленькі мост, што злучае «свой» і «ня свой» берагі, высака й гола стаіць. Небясьпечны пераход. А тут грывнулі з усіх бакоў «іх» кулямёты. Дарэмна наш «максім» сакочыць. Дарэмна тарахціць «люіс». Не, не дарэмна, адбіваліся ўсе, як маглі. Адбіваліся гімназістыя. Але ззаду ўзялі іх у палон — і там, на месцы, каля могілкаў, расстралялі... Сколькі яшчэ там загінула, ня ведама. Але гэта быў апошні бой гэтага аддзелу Беларускай Арміі.

...

Усе загінуўшыя ўславілі імя беларускага жаўнера, а дзень сьвяткаваньня гадавіны Слуцкага паўстаньня стаўся днём, як і ў іншых краінах, днём ушанаваньня нязнаных змагароў за волю Беларускага Народу, за Беларускаю Народную Рэспубліку.

Лявон Р.

Бацькаўшчына. 1952. Лістанак.

Аляксей КАБЫЧКІН

СЛУЦКАЕ ПАЎСТАНЬНЕ (З успамінаў удзельніка)

1953 г.

Пасля няўдалае афэнзывы на «Аршаву»¹⁹⁶ ўлетку 1920 г., бальшавіцкія горды вельмі хутка адкаціліся назад. На Случчыне яны затрымаліся ў 9-ці верстах на ўсход ад Слуцка, на рацэ Вясеі каля Кандратавічаў. А палякі, заняўшы Слуцк, далей на ўсход не пайшлі. Быў атрыманы загад аб спыненні ваенных дзеянняў, бо якраз у гэты час паміж палякамі й бальшавікамі пачаліся ў Рызе мірныя перагаворы, у выніку якіх быў падпісаны г. зв. Рыскі трактат аб міры. Гэтым ганебным трактатам жывое цела Беларусі было разрэзана на дзве часткі, зь якіх большая прыпала Саветам. На Случчыне граніца паміж Польшчаю й Саветамі была вызначаная па рацэ Лані і гэтакім чынам амаль уся Случчына заставалася Саветам. Палякі й бальшавікі былі гэтак задаволеныя з таго, што ім так добра ўдалося падзяліць скуру беларускага «мядзьевага», што іхныя дэлегаты на мірнай канфэрэнцыі ў Рызе — жyd Іофэ і эндэк Домбскі¹⁹⁷, па падпісанні трактату, навет пацалаваліся, прыпчатаўшы гэтым юдавым пацалункам падзел нашае бацькаўшчыны.

Зусім інакш зарэагавала на гэты ганебны падзел сама Беларусь, а перадусім Случчына, якой загражала новае панявольенне крывавай бальшавіцкай дыктатуры. Вестка аб падпісанні гэтага трактату выклікала на Случчыне вялікае абурэнне, уздым нацыянальнага пачуцця і станоўчасць збройна проціўставіцца новай навале бальшавіцкіх гордаў. Зь ініцыятывы Беларускага Нацыянальнага Камітэту на Случчыне пачалася гарачая праца па арганізацыі беларускай народнай міліцыі, якая, на думку арганізатараў, мела стацца зародкам беларускага вызвольнага войска. Палякі, якія хутка мелі адыйсці на новую мяжу за раку Лань, не перашкаджалі ў гэтай працы, а некаторыя польскія абшарнікі, якія мелі на Случчыне вялікія маёнткі, навет спрыялі беларусам, бо спадзяваліся, што ў выпадку, калі б беларусам удалося адкінуць бальшавікоў хаця б за Бярэзіну, дык яны будуць магчы вярнуцца ў свае маёнткі.

Перад самым адыходам палякаў на новую мяжу, пайменна 21 лістапада 1920 году, у старых мурах Слуцкае гімназіі*, якая і ў часы

* Аўтар успамінаў памыляецца ў даце ды месцы правядзення Зьезду Случчыны. Зьезд адбываўся 14—15 лістапада 1920 г. у слуцкім доме Э.Вайніловіча.

царызму заўсёды лічылася рэвалюцыйнай і выхавала нямала беларускіх патрыётаў, адбыўся гістарычны зьезд прадстаўнікоў Случчыны. На зьездзе было звыш 100 дэлегатаў, у ліку якіх былі ня толькі прадстаўнікі іншых раёнаў нашае бацькаўшчыны, якія, уцякаючы ад бальшавікоў, выпадкова ў гэты час апынуліся ў Слуцку. Зьезд, які прайшоў зь вялікім нацыянальным уздымам, аднагалосна прыняў пастанову распачаць збройнае змаганьне з бальшавікамі з мэтай здабыцьця вольнасьці й незалежнасьці для ўсёй Беларусі. Зьезд выдаў дэлярацыю, у якой абвешчалася ўсяму сьвету аб тым, што беларускі народ распачынае змаганьне за вольную й незалежную Беларусь у яе этнаграфічных межах на аснове Акту 25 сакавіка 1918 году.

Кіраўніцтва паўстаньнем зьезд даручыў выбранай ім Радзе Случчыны, у якую ўвайшлі гэтакія асобы: Уладзімер Пракулевіч, Васіль Русак, Паўлюк Жаўрыд, Юльян Сасноўскі, Радзюк, Мяшочак, Юрка Лістапад, Дубіна, Сяргей Бусел і яшчэ некалькі, усяго, здаецца, 17 сяброў.

Зараз жа пасля зьезду ўся міліцыя зь вёсак і мястэчкаў была сьцягнena ў Слуцк. На Базарным пляцы адбыўся мітынг, на якім выступіў старшыня Рады Случчыны Ё. Пракулевіч і прадстаўнікі ад вайскоўцаў. Усе яны заклікалі беларускую моладзь да ўступленьня ў рады беларускага вызвольнага войска, а насельніцтва — да ахвярнасьці і падтрыманьня гэтага войска. Пасля гэтага адбыўся пераход паўстанцаў ў Семежава (40 км. на захад ад Слуцка), дзе і прабывала потым Рада Случчыны й штаб паўстаньня. Ужо ў наступны дзень пасля пераходу ў Семежава пачалі зьбірацца ахвотнікі, якіх было так многа, што, з прычыны нястачы зброі й амуніцыі, ня было магчымасьці прыняць усіх жадаючых. Фактычна прыймалі ўдзел у збройным паўстаньні каля 3 500—4 000 паўстанцаў, у той час, як ахвотнікаў зьявілася каля 10 000 чалавек. Пачалася гарачая арганізацыйная праца. Былі арганізаваныя два палкі: Слуцкі і Грозаўскі. Камандэрам Слуцкага палка спачатку быў назначаны капітан Чайка. Але хутка было сьцьверджана, што ён зьяўляецца правакатарам — бальшавіцкім агентам. Ён быў арыштаваны й адданы пад суд, але з-пад арышту яму ўдалося ўцячы да бальшавікоў. На яго месца камандэрам Слуцкага палка быў назначаны палкоўнік Гаўрыловіч, а камандаваньне Грозаўскага палка абняў капітан Семянюка*. З гэтых двух палкоў была ўтворана Беларуская Брыгада Случчыны, на чале якой стаў капітан Сокал-Кутылоўскі (пасля апошняй вайны выдадзены амэрыканцамі Саветам). Дзякуючы прысутнасьці ў штабе дасьветчаных вайскоўцаў, нармальна праца

* Маецца на ўвазе Лукаш Сяменік (Семянюк).

наладзілася хутка. Быў зарганізаваны добры палявы шпіталь і розныя іншыя спецыяльныя вайсковыя аддзелы. Яшчэ ў Семежаве пачалася арганізацыя вайсковага суду, які пазней быў пераведзены ў вёску Грыцэвічы. Суд гэты быў твораны на ўзор нямецкіх судаў «шэфэнаў». На чале яго стаяў старшыня Янка Біруковіч, а, як радныя, уваходзілі два прадстаўнікі ад вайскоўцаў. Апрача гэтага быў пракурор і вайсковыя следчыя.

Пачалося няроўнае змаганьне. Без гарматаў, кулямэтаў, а часта й зусім бяз зброі, слукцыя паўстанцы зь вялікай адвагай кінуліся ў бой за святага нацыянальнага ідэялы, за вольнасць і незалежнасць мілае бацькаўшчыны. Аўтару гэтых радкоў давялося ў сваім жыцці быць светкам збройных змаганьняў розных партызанцкіх і паўстанцкіх аддзелаў, асабліва на Украіне, але нідзе ня прышлося бачыць гэткай ахвярнасці і гэткае сьведамасці мэты змаганьня, як у слукцкіх паўстанцаў. Між іншым нельга не адцёміць аднае, можа і дробнае, але вельмі характэрнае рысы Слуцкага паўстаньня, якая хіба найлепей светчыць аб тым, якія глыбокія карані гэтае паўстаньне мела ў беларускім народзе, асабліва ў ягонай сялянскай масе. Гэта рыса — адсутнасць рэквізыцыяў. Слуцкая Брыгада — гэта была пэўна адзіная ў сьвеце вайсковая фармацыя, якая нічога ня брала ў насельніцтва і не рабіла ніякіх рэквізыцыяў. У гэтым, урэшце, ня было й патрэбы, бо ўсё патрэбнае для войска, як прадукты, фураж, а навет вопратку, сяяне самі дабраахвотна прывозілі ў Семежава. Амаль што дня ў Семежава прыбывалі абозы з усім патрэбным і звычайна на першым возе красаваўся бел-чырвона-белы сьцяг.

Рада Слуцкіны выдала заклік да чырвонаармейцаў, каб яны здаваліся ў палон, гарантуючы ім бясьпеку й вольнасць. Напачатку шмат іх здавалася. Першыя баі былі вельмі ўдачныя. Паўстанцы пасунуліся навет на лінію Грозава — Цімкавічы — Раманава — Вызна і наступалі ўжо на Старобін. Але бальшавікі кінулі супраць паўстанцаў вялікую сілу латышоў, кітайцаў і іншых «інародаў», якія ў палон не здаваліся. Пасьля жорсткіх баёў, у якіх слукцыя паўстанцы выказалі многа гэраізму, яны змушаныя былі 28 сьнежня 1920 году адыйсьці за раку Лань, дзе і былі разброеныя палякамі. Аднак шмат паўстанцаў засталася ў лясох Слуцкіны і там доўга яшчэ змагаліся з ворагамі бацькаўшчыны.

Трэба адцёміць выдатную помач, якую Слуцкім паўстанцам аказвала Беларуская Вайсковая Камісія ў Горадні. У дапамогу паўстанцам яна прыслала выдатных вайскоўцаў: маёра Якубецкага, капітана Борыка, капітана Клюку й іншых, а беларускія жанчыны Горадзен-

шчыны ахвяравалі паўстанцам надта прыгожы сьцяг з надпісам: «Тым, што пайшлі паміраць, каб жыла Бацькаўшчына».

Слуцкае паўстаньне скончылася фізычнай перамогай ворагаў нашае бацькаўшчыны. Аднак чын Слуцкіх паўстанцаў мае вялізарнае значэньне ў гісторыі беларускага вызвольнага руху, бо гэтае паўстаньне было першым, арганізаваным у дзяржаўным маштабе, збройным змаганьнем за вызваленьне ўсёй Беларусі. Хаця Слуцкае паўстаньне і было абмежаванае тэрытарыяльна толькі межамі Слуцкага павету, аднак яно ня было толькі мясцовым, мясцальным паўстаньнем, але мела ўсе рысы ўсенароднага агульнабеларускага збройнага змаганьня ў дзяржаўным маштабе. І гэта ня толькі дзеля таго, што Рада Слуцчыны вяла змаганьне пад сьцягам Беларускае Народнае Рэспублікі і мэтай гэтага змаганьня паставіла сабе здабыцьцё незалежнасьці на аснове Акту 25 Сакавіка, але і дзеля таго, што ў радох Слуцкіх паўстанцаў фактычна змагаліся прадстаўнікі ўсёй Беларусі: былі там беларусы з Магілёўшчыны, Віцебшчыны, Гомельшчыны і г. д., ня кажучы ўжо аб тых беларусах, якія паходзілі з часткі Беларусі, якая засталася ў межах Польшчы. Гэтаксама і на Слуцкім зьездзе, як ужо ўспаміналася вышэй, былі прадстаўнікі амаль усіх куткоў нашае бацькаўшчыны.

Слуцкае паўстаньне давяло ўсяму сьвету волю беларускага народу да самастойнага незалежнага жыцьця. Яно давяло, што беларускі народ рашуча й станоўка адкідае апеку «старэйшых братоў», як з Захаду, гэтак і з Усходу. З задаваленьнем можам сьцьвердзіць, што гэтыя слаўныя традыцыі Слуцкіх паўстанцаў жывуць далей і ў нашай эміграцыі, якая таксама рашуча адкідае розныя спробы гэтых няпрошаных «братоў» накінуць нашаму народу, пасья вызваленьня ад бальшавізму, новае ярмо паняволеньня.

А. К.

Бацькаўшчына (Мюнхен). 1953. 7 студзеня.

**СЛОВЫ–ЎСПАМІНЫ А. КАБЫЧКІНА
ПРА СЛУЦКАЕ ПАЎСТАЊНЕ,
ВЫКАЗАНЫЯ Ў МЮНХЕНЕ ПАДЧАС СЬВЯТКАВАНЬНЯ
ТАМТЭЙШЫМ БЕЛАРУСКІМ ЭМІГРАНЦКІМ АСЯРОДКАМ
35–Х УТОДКАЎ ЗБРОЙНАГА ЧЫНУ**

26 лістапада 1955 г.

Паважаныя Спадарыні й Спадары!

Мы сабраліся сянья тут, каб ушанаваць угодкі Слуцкага Паўстаньня, гэтага вялікага здарэньня ў гісторыі змаганьня нашага народу за волю й незалежнасьць Бацькаўшчыны. Дазвольце мне, як удзельніку гэтага паўстаньня, падзяліцца з вамі сваімі сьціплымі ўспамінамі аб змаганьні слуцакоў.

Вестка аб падпісаньні ганебнага Рыскага трактату выклікала сярод насельніцтва Слуцчыны вялікае абурэньне і ўздым нацыянальнага пачуцьця. Зь ініцыятывы Беларускага Нацыянальнага Камітэту быў скліканы зьезд прадстаўнікоў Слуцчыны. На зьезд гэты, які адбыўся 21 лістапада 1920 г.*, зьявілася 107 дэлегатаў ад 15 воласьцяў Слуцчыны. Зьезд прайшоў зь вялікім нацыянальным уздымам. Аднагалосна была прынята пастанова распачаць збройнае змаганьне з бальшавікамі пад сьцягам БНР. Зьезд выдаў ведамую нам дэлярацыю.

На зьездзе была выбраная Рада Слуцчыны ў ліку 17 сяброў, якой і даручана было кіраваньне паўстаньнем. Хачу тут успомніць адно найбольш выдатных сяброў гэтае Рады.

1. **Паўлюк ЖАЎРЫД**, якога я знаў вельмі блізка, бо разам зь ім прайшоў Слуцкую гімназію і навет сядзеў на адной лаўцы. Жаўрыд ужо ў малодшых клясах гімназіі адзначаўся вялікай нацыянальнай сьвядамасьцяй. Яшчэ ў 3–й клясе (перад 1905 годам), калі беларускі друк быў яшчэ забаронены, ён арганізаваў паміж вучняў беларускі гурток, які займаўся вывучэньнем беларускае мовы й гісторыі. Заўсёды жывы й дзейны, ён атрымаў ад вучняў мянушку «Арганізацыя».

2. **Юрка ЛІСТАПАД**, настаўнік. Гэта быў праўдзівы народны трыбун і няўтомны змагар за беларускую справу. Савецкая газэта «Правда» ў № 59 з 5 сакавіка 1926 году, у сувязі з працэсам лістападаўцаў, гэтак пісала аб ім: «Юры Лістапад у 1920 годзе быў сябрам партыі беларускіх эсэраў, адначасна быў сябрам Слуцкае Рады і актыўным кіраўніком Слуцкага Паўстаньня». Гэта праўда — ён быў адным з найвыдатнейшых арганізатараў Слуцкага Паўстаньня.

3. **Васіль РУСАК**, сын селяніна зь вёскі Ячава пад Слуцкам, таксама адыграў вялікую ролю ў Слуцкім Паўстаньні. Калі ў 1945 годзе

* Аўтар памыляецца, насамрэч 14—15 лістапада.

бальшавікі занялі Прагу Чэскую, яны яго арыштавалі, вывезлі ў Менск і там засудзілі за ўдзел у Слуцкім Паўстанні на 10 гадоў.

4. **Юльян САСНОЎСКІ**, сын селяніна з Вызны, таксама мой калега з Слуцкае гімназіі, прыймаў актыўны ўдзел у арганізацыі Паўстання. Ён вельмі цяжка перажываў няўдачу Паўстання і сваю эміграцыю. У 1922 годзе, будучы на эміграцыі ў Польшчы, ён скончыў самагубствам.

Зараз жа пасля зьезду адбыўся пераход паўстанцаў ў мястэчка Семежава, дзе і заснавалася Рада Слуцчыны і штаб Паўстання. Там пачалася гарачая праца над арганізацыяй беларускага вызвольнага войска. У Семежава сабралася шмат ахвотнікаў, але ўсіх іх выкарыстаць ня было магчымасьці з прычыны нястачы зброі й амуніцыі.

Былі зарганізаваныя два палкі: Слуцкі і Грозаўскі. Камандэрам Слуцкага палку, пасля арышту правакатара капітана Чайкі, быў назначаны палкоўнік Гаўрыловіч, а камандэрам Грозаўскага палку — капітан Семянюк. З гэтых двух палкоў была ўтворана Беларускае Брыгада Слуцчыны (брыгада, а не дывізія, як гэта абмылова часта падаецца ў друку). Камандэрам Брыгады спачатку быў капітан Анцыповіч, а пазней і да канца — Сокал-Кутылоўскі.

Тут хачу таксама паправіць дзэве абмылкі, якія часта дапушчаюцца намі. Не адпавядае праўдзе, што маткі і сёстры паўстанцаў дарылі ім сыцягі з напісам: «Тым, што першыя паўсталі... і г. д.» У запраўднасьці толькі адзін гэты сыцяг быў ахвяраваны паўстанцам беларускімі жанчынамі Горадзеншчыны, з напісам: «Тым, што пайшлі паміраць, каб жыла Бацькаўшчына». За польскіх часоў гэты сыцяг перахоўваўся ў ваднэй царкве на Палесьсі. Што зь ім сталася цяпер, няведама. Не адпавядае таксама праўдзе, што Макар Краўцоў быў слуцкім паўстанцам. Я вельмі любіў і шанаваў Макарку Косьцевіча, які быў мне вялікім прыяцелем, але не хачу прыпісваць яму таго, чаго ня было.

Я веру, што наш народ будзе й далей змагацца за ідэялы, за якія паміралі слуцкія паўстанцы, і здабудзе ўрэшце рэшт й незалежнасьць. Мне хочацца закончыць словамі паэты-случчачка Клішэвіча¹⁹⁸:

Я веру у народ мой смелы.
Сыны твае праз ночы муць
Штандар наш бел-чырвона-белы
Да перамогі пранясуць.
І гэты слаўны прыдзе дзень —
Няволя прападзе, як цень,
Сьцюдзёны вецер адскуголіць,
Крывавы віхар пройдзе міма,
І будзеш ты, мая Радзіма,
Цьвісьці шчасліваю на волі.

А. К-ін

Бацькаўшчына. 1955. 11 сьнежня.

Юрка ХАРЫТОНЧЫК¹⁹⁹

З УСПАМІНАЎ СЛУЦКАГА ПАЎСТАНЦА

1960 г.

Нарадзіўся я ў 1896 годзе каля мястэчка Грозава, Грозаўскае воласьці, Слуцкага павету. Бацька мой меў зямельную гаспадарку. У школу пачаў хадзіць зь 10-цёх год, у 1905 годзе, і вучыўся з восені да травеня, а ўлетку пасьвіў каровы.

Увосень 1908 году памёр мой бацька, і я змушаны быў пакінуць вучэньне ды памагаць маці й старэйшаму брату весці гаспадарку. У сакавіку 1914 году памерла маці, брата неўзабаве маскалі забралі ў войска, і я застаўся сам даглядаць гаспадарку й дзьвёх сясьцёр. Урэшце, у жнівені 1915 году забралі й мяне ў войска ў веку 19-ёх год. Гаспадарка без гаспадара за вайну зьнішчылася, коні й каровы маскалі пабралі.

У царскай арміі я прайшоў вучобную каманду й стаўся зводным камандэрам з рангай капрала.

У сьнежані 1917 году, аднак, пасья дэмабілізацыі на расейска-бальшавіцкім фронце, я вярнуўся дамоў (брата немцы забралі ў палон), прывёзшы з сабой кулямёт, тры вінтоўкі, рэвальвэр, два цынкі гранатаў, пяць цынак патронаў і дзьве кулямётныя йстужкі.

У студзені 1918 году прыйшлі немцы й прабылі да сьнежня таго ж году. Сьледам за імі, у студзені 1919 году, прыйшлі бальшавікі й у сакавіку абвесцілі мабілізацыю маладых год. Мабілізацыя была прызначаная на 19-га сакавіка, і мой год народжаньня падпадаў пад яе.

Дзеля таго, што ў мяне былі дзьве сястры (адна калека), якімі трэба было апекавацца, я пастараўся атрымаць на паперы селавы прыгавор, у якім гаварылася, што я адзінокі, што няма каму працаваць на зямлі ды што няма каму апекавацца сёстрамі. З гэтым прыгаворам я й зьявіўся ў Слуцк на мабілізацыйны пункт. Падышоўшы да камісара Лебедзева, я паказаў яму прыгавор. Ён адказаў мне на гэта, што трэба йсці бараніць свабоду, бо йнакш прыйдуць белыя дзянікінцы. Я працівіўся, аднак, і сказаў, што не пайду датуль, пакуль ня будуць забіраць апошніх гаспадароў з гаспадарак. Лебедзеў выхапіў рэвальвэр і загадаў чырвонаармейцам арыштаваць мяне, але поўная заля мабілізаваных не дапусьцілі да гэтага, і я, скарыстаўшы з сумятні, уцёк у места на рынак, расказаўшы там аб чынным гвалце.

На рынку было людна й шумна. Студэнт Ліхадзіеўскі (зь сяла Леткаўшчына) ускочыў на воз і пачаў заклікаць: «Далоў камуну! Няхай жыве вольная Беларусь! Беце камуністых, вызваляйце свой народ!» Мабілізаваныя хапіліся хто за што мог: за дугі, за аглоблі; некаторыя мелі зброю. Міліцыянтаў пабілі й паабяззбройвалі (былі пазабіваныя й параненыя). І толькі тады бальшавіком удалося разгнаць натоўп навабранцаў, калі прыйшлі два панцырныя аўтамабілі. Шукалі Ліхадзіеўскага й мяне, але нас ужо там ня было. Пасьля гэтага выпадку ў Слуцку па сёлах пачалі езьдзіць карныя аддзелы для змаганьня з «дзээртырамі і контррэвалюцыянэрамі».

Тымчасам у кожнай воласьці пачалося мясцовае вышкаленьне маладых для змаганьня з бальшавікамі. У нашай Грозаўскай воласьці вышкаленьнем гэтым кіраваў ахвіцэр Павал Цімошак зь сяла Аксаміты. Школіць маладых ён прызначыў капраля Ляхынскага зь сяла Гарнастаева. Зь Цімошкам меў сувязь і я: ён даваў заданьні абясшкоджаць з групай хлапцоў—аднавяскоўцаў мясцовыя камуністычныя самаўрады. Мы абодва належалі да тайнае арганізацыі «Зялёных», якая й кірвала вышкаленьнем рэкрутаў ды нападамі на бальшавіцкія аддзелы.

У чэрвені 1919 году бальшавікі парассылалі па нашых ваколіцах карныя аддзелы. Злавіўшы двух дзээртыраў зь сяла Папоўцы, яны даведаліся пра мяне, прыгразіўшы, што зловяць мяне й расстраляюць. Пра ўсё гэта я даведаўся і аднае ночы зь 15 хлапцамі зрабіў пры тракце засаду. У часе сутычкі чырвоны камандзэр быў забіты, а чырвонаармейцаў мы абяззброілі. [...]

Пасьля гэтага ў нашае сяло прыязджаў бальшавіцкі конны адзел, але мы з хлапцамі (якія адначасна мусілі працаваць на гаспадарках) пасьпелі ўцячы ў бярэзьнік, адкуль жыгам падышлі да тракту й каля лесу зноў зрабілі засаду. Пасьля сутычкі бальшавікі не далічыліся ў сябе двух коннікаў.

Калі я вярнуўся ў сяло, даведаўся, што карнікі хацелі забраць з мае гаспадаркі карову й свінню, але сёстры пачалі плакаць, і людзі за іх заступіліся таксама, кажучы чырвонаармейцам, што калі я вінаваты, дык хай мяне й ловаць. Ёхны камандзэр сказаў, каб я сам зьявіўся да іх, бо інакш яны йзноў прыедуць і тады ўжо забяруць усё. Пагрозе гэтай не давялося, аднак, адбыцца, бо ў канцы ліпеня зьявіліся Палякі. Затое бальшавікам удалося злавіць Цімошыка, які ад іх больш і не вярнуўся.

Аддзелы «бацькі» [Булак—]Балаховіча й галоўны штаб знаходзіліся на Палесьсі, недалёка ад Давід—Гарадка, а ягонае арганізацыя ў 1919 г. была дзейная па ўсіх павэтах²⁰⁰, і тыя, хто не хацеў ісьці ў чырвоную армію, належалі да гэтае арганізацыі.

Гэнэрал Балаховіч меў вялікую армію, што, як і ўкраінская армія Сымона Пятлюры²⁰¹, змагалася з бальшавікамі. Калі пятлюраўцаў бальшавікі былі прыціснулі, Балаховіч дазволіў ім быць на сваёй палескай тэрыторыі. Калі ж, аднак, пачалі здарацца частыя выпадкі дзікога захоўвання пятлюраўцаў (гвалты, рабункі), гэнэрал Балаховіч загадаў Пятлюру вывесці свае аддзелы назад на Ўкраіну, дзе яны пасля й былі разбітыя бальшавікамі. Пазьней Балаховіч із сваімі аддзеламі перайшоў у Белавескую пушчу й пратрымаўся там да 1920 году.

У травені 1920 г. бальшавікі павялі наступ на палякоў і дайшлі аж да Віслы. Гэнэрал Балаховіч гэтым часам быў ужо ў Белавескай пушчы, прыняўшы да сябе рэшткі разбітае польскае арміі. Выйшаўшы з пушчы, Балаховіч з тылу павёў атаку на бальшавікоў, якія ў выніку гэтага апынуліся адрэзаныя ад тылавой арміі. Над Бугам адбыліся жорсткія баі, і пасля людзі гаварылі, якой чырвонай была вада ў Бугу. Апынуўшыся ў цяжкім стане, бальшавікі дагаварыліся з палякамі на перамір'е, і польская армія стала па рацэ Пцічы. Бальшавіком гэтым часам сілы патрэбныя былі для змаганьня зь Дзянікінам, якога неўзабаве ім удалося разьбіць.

Дзесьці ў палавіне кастрычніка 1920 г. бальшавікі заявілі паляком, што польская армія заняла вялікую частку беларускае тэрыторыі на ўсход ад ракі Шчары бязь ніякага бою. Яны пачалі дамагацца, каб палякі адыйшлі назад за раку Шчару. Пачаліся спрэчкі.

Тымчасам палякі заявілі прадстаўніком беларускіх арганізацыяў, што яны згодныя, каб тэрыторыю на ўсход ад ракі Шчары занялі беларускія вайсковыя аддзелы. Палякі нават паабяцалі Беларусам памагчы бараніць Беларускаю Народную Рэспубліку й адагнаць бальшавікоў за раку Бярэзіну. Прапанова гэтая падтрымвала беларускія надзеі на адваёву БНР. Пачалося інтэнсыўнае фармаваньне беларускіх вайсковых аддзелаў.

У Слуцку адразу ж сфармаваўся паўтысячны аддзел міліцыі. Стварылася таксама Слуцкая Рада. Беларускія ахвіцэры праводзілі вэрбаваньне па воласьцях.

Тымчасам вярнуўся зь нямецкага палону мой брат. Да нас у Грозава прыехаў таксама прапаршчык Пётра Бабарэка, зь сяла Старыцы, што 9 кілямэтраў ад Грозава. Ён абвесьціў мабілізацыю й развесіў мабілізацыйныя афішы. Да яго далучыліся й мы з братам. Мабілізацыйны век быў ад 20 да 40 год. За кароткі час мы сфармавалі аддзел зь пяцьсот чалавек.

У Рызе гэтым часам ангельскія й францускія арбітры польска-савецкага канфлікту разглядалі на карце спрэчную тэрыторыю паміж

Шчарай і Пцічам і пастанавілі, што польска-савецкая мяжа будзе праходзіць па рацэ Лані.

Пагадзіўшыся на гэткае разьвязаньне пытання й ведаючы, што на ўсёй спрэчнай тэрыторыі фармуецца беларускае войска, бальшавікі кінуліся займаць тэрыторыю ад Пцічы да Лані, каб ня даць Беларусам магчымасьці ўмацавацца.

Мы атрымалі загад рухацца ў Семежава на фармаваньне. Раненька 10 кастрычніка 1920 году мы выйшлі з Грозава, вязучы з сабою ўсё, што нам магло прыдацца ў паходзе й баёх. Начавалі ў Цімкавічах. Па дарозе да нас далучыўся аддзел сілаю 150 стральцоў з Грэскае воласьці пад камандай ахвіцэра старога арміі Міколы Віткі зь сяла Праходы.

11 кастрычніка ўсе разам, 650 чалавек, мы ўвайшлі ў Семежава й выстраіліся ізь сыягамі на невялікім рынку, адсыпяваўшы беларускую марсэльезу «Адведу мы спалі». Пасьля гэтага нас прывіталі й размясьцілі па хатах. Назаўтра быў сход: выбіралі камандзэраў. Памятаюцца некаторыя прозьвішчы: камандзэрам Слуцкага палка стаўся капітан Анцыповіч, камандзэрам Грозаўскага палка — капітан Семянюк, камандзэрам 4-га батальёну Слуцкага палка — Гаўрыловіч, 1-га батальёну Грозаўскага палка — капітан Самусевіч, 2-га батальёну Грозаўскага палка — штабс-капітан Мяцеля зь сяла Малая Млынка Цараўскае воласьці. Кавалерыйскімі аддзеламі кіраваў паручнік Кернажыцкі. Хто кіраваў артылерыяй, ня памятаю.

Перад наступам чырвонаармейцам былі кінутыя лятучкі з заклікам пераходзіць да нас. Гэтым часам выявілася таксама, што палкоўнік Чайка, што быў з намі, выслаў бальшавіком пакет і апісаў усю нашу сілу й род зброі. Нашыя патрулі злавілі Чайкавага пасланца й прывялі ў Семежава да камандзэра брыгады. Чайку арыштавалі й пасадзілі ў ваднэй пустой хаце, адкуль ён, аднак, уцёк, прадраўшы страху.

Раніцой 27 лістапада, маючы Слуцкі полк на правым флянгу, а Грозаўскі на левым, мы пайшлі ў наступ. Да Слуцку дайшлі без вялікіх сутычак, але ў Слуцку адбыўся жорсткі бой, і бальшавіцкі батальён быў разьбіты. Гэтым часам да нас пачалі пераходзіць чырвонаармейцы. Мы дайшлі да Ўрэчча, дзе йзноў быў вялікі бой. За дзьевадзіны Ўрэчча было таксама ў нашых руках, і мы пайшлі далей, правы флянг на Пагост і Старобін, а Грозаўскі полк на левым флянгу заняў Покрашава і Вераб'ёва. Тут нас сустрэла, аднак, новая сіла праціўніка — лічныя аддзелы ахвотнікаў і кітайцаў, — цэлая дывізія супраць нашае аднае брыгады. Пасьля падышла яшчэ адна бальшавіцкая дывізія, і мы, адбіваючыся, пачалі плянавае адступленьне.

У Слуцку і Грозаве былі жорсткія баі. Было шмат забітых з абодвух бакоў. Сваіх раненых, дзе можна было, мы адпраўлялі ў Нясьвіж і Клецак у шпіталі. Ля Раманава й Капыля йзноў былі баі. Цяжка было супрацьстаяць напору масы кітайцаў, і мы адыйшлі далей на захад да лініі Вызна — Васільчыцы — Кажушкі — Лядна — Чарнагубава — двор Савічы. Большавікі намагаліся акружыць нас, але мы загіналі флянгі і ўніклі акружэння. Тут адбыліся апошнія баі. Грозаўскі полк лініяй агню прыкрываў пераход рэшты войска на польскі бок, а пасья перайшоў туды й сам. Зброю давялося скласьці. Грозаўскі полк затрымаўся ў Нясьвіжы, Клецку й маёнтку Яновічы пад Клецкам; Слуцкі полк — у Сіняўцы, Ганцавічах і Лунінцы.

Нас размясьцілі па сёлах: Бабаевічы, Кухчыцы, Дунайчыцы, Гарбуноўшчына, Сякерычы, Блячын (Малы й Вялікі), Нясьвіж (Новае Места), Пахабаўшчына й Карцэвічы. Жылі па хатах — хто з чаго, галоўна памагалі па гаспадарках. У сакавіку 1921 г. усіх нас, паўстанцаў, узяў пад сваю апеку генэрал Булак-Балаховіч. Быў сфармаваны цэлы батальён. Дзье роты стаялі ў Новым Месьце ў Нясьвіжы, а дзье ў Пахабаўшчыне й Карцэвічах. Мы лічыліся як работніцкія дружыны, атрымвалі жаўнерскі паёк. Камандзеры Гаўрыловіч, Самусевіч і Мацеля набіралі ахвотнікаў і хадзілі партызаніць на савецкі бок. Капітан Гаўрыловіч меў аддзел 150 стральцоў, капітан Самусевіч — 100. Нашы партызанскія аддзелы дзеілі ля мястэчка Магільнага, ля Капыля, Пясочнага, ля маёнткаў Рым, Квядяны й іншых. Мэтай нашых паходаў было змагацца з большавіцкімі камісарамі, актывістамі й большавіцкай міліцыяй. Вельмі шмат памагалі нам мясцовыя сяляне.

У сувязі з гэтымі паходамі савецкі міністар замежных справаў Чычэрын выслаў польскаму ўраду войструю ноту пратэсту, вінавацячы Польшчу ў парушэнні правілаў добрасуседскіх дачыненняў ды ў падтрыманьні й узбройваньні бандаў (так звалі нас большавікі), што ходзяць па савецкай тэрыторыі й руйнуюць мясцовую савецкую ўладу. Пра напады на мясцовых камуністых шмат пісалася тады ў большавіцкім друку. Савецкі ўрад прыгразіў Польшчы вайною ў выпадку, калі яна ня спыніць свайго падтрыманьня антысавецкіх партызанаў.

Савецкі пратэст дасягнуў свае мэты, тым больш што тады ўжо па цэлай Заходняй Беларусі пачало актывізавацца беларускае нацыянальнае жыццё, на што палякі глядзелі няпрыхільным вокам. Мы даведаліся праз сваіх камандзераў, што палякі збіраюцца паарыштаваць нас і выдаць назад большавіком. Зь Вільні ў Нясьвіж прыжджалі доктар Паўлюкевіч і Жаўрыд з захадамі, каб не дапусьціць

да выдачы нас, але, відавочна, нічога ў палякоў не дамагліся. Пасля гэтага прыяжджаў з Лунінца палкоўнік Дзярках. У Нясвіжы на Броварскай вуліцы Новага Места, у штабе Грозаўскага палка, ён заявіў, што сфармаваў аддзел з тысячы чалавек пад назовам «Зялёны Дуб». Шмат хто з грозаўцаў далучыўся да партызанаў палкоўніка Дзяркіча, і, узброіўшыся, яны перайшлі на савецкую тэрыторыю ды ўмацаваліся ў Грэскай пушчы за Вераб'ёвам, каля дваццаціх кілямэтраў ад Слуцка.

Адначасна ў Польшчы пачаліся арышты ўдзельнікаў Слуцкага паўстання пад прыкрыўкай змаганьня з камуністычнымі ўплывамі — ведамая тактыка палякоў у дачыненні да беларускага нацыянальна-вызвольнага руху.

Ю. Х.

Бацькаўшчына. 1960. 27 лістапада.

СЬВЕДЧАНЬНІ З-ЗА КРАТАЇ

Юрка ЛіСТАПАД

ІНФАРМАЦЫЯ ПРА СЛУЦКІЯ ПАДЗЕІ 1920 Г.

1927 г.

ІЗ ДОКЛАДА № 1²⁰²

ТАК НАЗЫВАЕМАЯ «СЛУЦКАЯ РАДА»

Со времени немецкой оккупации в гор. Слуцке существовал белорусский национальный комитет, который ставил своей целью культурное осведомление масс, но об его жизни было мало кому известно, т.к. деятельность его, по неизвестным для меня причинам, ни в чем не выявлялась, однако, был организован белорусский культурно-просветительный кружок «Папороть-Цветок», в состав которого вначале входила ученическая молодежь городских школ, а затем последовательно стало втягиваться в кружок сельское училище*, и кружок, таким образом, втянул в себя национальный комитет. С декабря м-ца 1918 года, это значит с приходом Соввласти, после немецкой оккупации, кружок «Папороть-Цветок» и национальный комитет перестали существовать. В частности, об их существовании до времен польской оккупации ничего неизвестно. С осени 1919 года и национальный комитет и «Папороть-Цветок» возобновили свою деятельность. Что делал национальный комитет — сказать весьма трудно, т.к. непосредственного отношения к нему не приходилось иметь, а кружок, как ученическая организация, занимался культурно-просветительными делами и помогал открытию белорусских школ. Во главе его стоял Андрей БАРАНОВСКИЙ, по тому времени эсер, и РАКУТЬКО. С отходом поляков в июле 1920 г. вновь прекратилась деятельность обеих организаций. Через два месяца, когда вновь явились поляки, возобновляет свою деятельность и кружок и комитет. Кружок ничего нового в свою работу не вводит, а комитет принимает более широкий размах. Это было вызвано тем, что поляки некоторое время воздерживались от установления гражданской власти, а военщина польская занялась большими грабежами — это одна причина. Другой причиной являлось то, что целая орава дезертиров из рядов Красной Армии, боясь прихода Соввласти, что их притянут к ответственности за дезертирство, не находила себе места, да к тому разными темными элементами, в частности бывшим офицерством, была начата бешеная агитация

* Відаць, памылка. Трэба — «учительство».

против Соввласти. Национальный комитет во главе с ПРОКУЛЕВИЧЕМ и Павлом ЖАВРИДОМ, в октябре 1920 г. начал организацию волостных нацкомитетов, а потом и сельских, вокруг которых начали группироваться дезертиры. Но вот в самом конце ноября м-ца совсем неожиданно собирается собрание из приехавших на рынок людей неизвестно откуда появившимся доктором ПАВЛЮКЕВИЧЕМ. По городу расклеиваются рукописные обращения, зазывающие на собрание. Организатором и руководителем этого собрания — ПАВЛЮКЕВИЧЕМ делаются перевыборы национального комитета, на которые бывший председатель этого комитета не явился. Собрание прошло, и перевыборы были сделаны. Иначе говоря, ПАВЛЮКЕВИЧ и другие составили национальный комитет и взяли в свои руки дела комитета. Но началась борьба за власть между ПРОКУЛЕВИЧЕМ и ПАВЛЮКЕВИЧЕМ, только это продолжалось несколько дней, т.к. договорились созвать уездный съезд, на котором выбрать «Белорусскую Раду». Павел ЖАВРИД спешно направляется в Варшаву, в Наивысшую Раду за советами и средствами, а ПАВЛЮКЕВИЧ также спешно посылает делегацию к БАЛАХОВИЧУ из своих приверженцев (кажется, САМУСЕВИЧА и какого-то другого), а сам ведет организационную работу по созыву съезда. Он рассылает по волостям инструкторов по проведению волостных съездов, которые выбирают делегатов на уездный съезд и вместе с тем ведется бешеная агитация против Соввласти. В свою очередь, ПРОКУЛЕВИЧ в качестве инструкторов посылает в деревню своих приверженцев, которые также ведут агитацию против Соввласти и вместе с тем против ПАВЛЮКЕВИЧА, который тянет на сторону Балаховича массу дезертиров. 14 ноября собирается уездный съезд с 107 делегатами от волостей уезда и культурно-просвет. организаций, какие только где были. На съезд является и Павел ЖАВРИД с полномочиями от высшей рады в качестве ее уполномоченного, и является делегация от Балаховича. Одни и другие высказывались одинаково против Соввласти, и чтобы не выносить на обсуждение съезда личных взглядов, кто должен взять власть в руки — ПАВЛЮКЕВИЧ или ПРОКУЛЕВИЧ, проговорились* об этом на съезде воздержаться, хотя и были разговоры, но не бурные. Съезд затянулся на два дня, и на другой день была избрана Рада из 17 членов, т.к. такое количество обозначила высшая рада. В состав Слуцкой Рады вошли такие личности: 1) ЖАВРИД, 2) ПРОКУЛЕВИЧ, 3) ПАВЛЮКЕВИЧ, 4) СОСНОВСКИЙ, 5) Владимир** ДУБИНА, 6) БАБАРЕКА, 7) Я.КОЛПАК, 8) В.РУСАК, 9) БИРУКОВИЧ, 10) БОРИСОВЕЦ, 11) МАЦЕЛЯ,

* Так у дакумэнце.

** Памылка. Трэба — «Влас».

12) АНЦИПОВИЧ, 13) РАКОВИЧ. Остальные фамилии не помню. Причем из состава Рады (Совет) был выделен президиум в составе: ПРОКУЛЕВИЧ — Председателем, ЖАВРИД — полит. комиссар Совета Рады и Уполномоченный от Высшей Рады, ПАВЛЮКЕВИЧ — Замест. Председателя, Сосновский и Дубино — Секретари. Русак и другой, фамилии которого не помню — члены. Кроме этого, выделена военная тройка в составе: П.ЖАВРИДА, МАЦЕЛИ и АНЦИПОВИЧА. К тройке присоединились сейчас же приехавшие от военной комиссии (войсковой) командированные из Лодзи: капитан БОРИК и ЯКУБЕЦКИЙ. Войсковая тройка рады начала формировать полк для вооруженного выступления против Соввласти, а Рада занялась собиранием продуктов для формирования дезертиров. Для этой цели были разсланы агенты по сбору продуктов по волостям, которые, путем агитации и разных обманов, выманивали у крестьянства хлеб, мясо и другие продукты. 24 ноября гор. Слудк оставляют поляки, и в связи с этим вся контрреволюционная закваска переезжает в мест. Семежево. Деятельность Рады сводится к нулю, т.к. ни один член рады не может сказать, что делала Рада, будучи в Семежеве, за исключением председателя ПРОКУЛЕВИЧА, политического комиссара ЖАВРИДА и ПАВЛЮКЕВИЧА. Военная тройка вооружает шайки дезертиров и посылает для налетов на красноармейские части. С самого начала редко можно было увидеть вполне вооруженного человека, и, по сведениям, среди 3000 дезертиров было вооруженных до 300 человек, и это вооружение было принесено дезертирами из дому. Через некоторое время П.ЖАВРИД, очутившись в Польше, раздобывает вооружение (где и от кого — трудно сказать), и таким образом вооружается значительное число людей и объявляется сформированным I-й Слудский полк. Насколько вспоминается, были слухи и о другом полку — Грозовском. Что собою представлял штаб этой контрреволюции, обстоятельно сказать трудно, одно только, что в Штабе сидели Уполномоченные войсковой комиссии — БОРИК и ЯКУБЕЦКИЙ, АНЦИПОВИЧ и другие, фамилии коих не помню. Командиром полка был некто ЧАЙКО, а затем он где-то исчез, и на его место назначен ГАВРИЛОВИЧ, а штаб всей контрреволюции возглавлял СОКОЛКУТИЛОВСКИЙ. Из командиров роты, непосредственно принимавших участие в налетах на красноармейские части, помнятся фамилии: БАБАРЕКО, ГУЗНЕЙ, КОЛПАК, МАГЛЫШ, БРОНОВИЦКИЙ и много других, фамилии которых забыты. В начале декабря Штаб со всеми шайками из мест. Семежево переехал в дер. Грыцэвичи, а затем, под натиском красных частей, перенесся еще глубже в сторону Польши, в дер. Заостровечье, откуда делались налеты на мест.

Семежево и Вызну. В это время ПАВЛЮКЕВИЧ и приверженцы наладили связь с какой-то Балаховичской частью и получали помощь, каковая делилась между небольшим кругом людей. Обманутые дезертиры, по причине голода, начали распозаться в разные стороны, кто просто домой, кто в сторону Польши и т.д., осталась только весьма мизерная часть, которая 23 декабря перешла через границу и была интернирована. Приверженцы ПАВЛЮКЕВИЧА, под влиянием Балаховских подачек, откололись и пошли куда-то в леса бандитами под управлением офицеров БРОНОВИЦКИХ, МАЦЕЛИ, МИРОНОВИЧА и др. За часть людей интернированных с жадностью схватились: наивысшая рада, войсковая комиссия, а ПРОКУЛЕВИЧ держал курс на раду ЛАСТОВСКОГО, т.к. уже связь успел наладить с Вильно, а значит с Литвой. Дело в том, что наивысшей раде и войсковой комиссии необходимо на что-либо опираться, чтобы доставать средства на дальнейшее существование. А значит, войсковая комиссия забирает часть интернированных людей для себя, а наивысшая рада — остальных, каких загоняет в концлагерь, достает обмундирование, содержит их на правах польсолдат (кто персонально добывает от поляков средства — трудно сказать). Их посещают — ЖАВРИД, ПРОКУЛЕВИЧ и некоторые члены наивысшей рады. Эти люди были освобождены из лагеря и получили от польской военной власти документы демобилизованных из армии солдат в мае м-це 1921 г. В это самое время войсковая комиссия передала части белорусско-литовской дивизии в Вильно своих солдат, где их также демобилизовали. А вместе с этим окончила существование и наивысшая рада и войсковая комиссия, однако же ПРОКУЛЕВИЧ с небольшой частью членов Слуцкой Рады, как ЖАВРИД, РУСАК, очутившись в Вильно, сносились с организацией ЛАСТОВСКОГО от имени давно умершей Слуцкой Рады и отсюда получали средства. Как долго это продолжалось — сказать трудно, т.к. делалось тайно, чтобы не узнали обманутые Случане, не находившие себе пристанища и последовательно шедшие с повинной в Сов.Белоруссию. Так была проведена оскорбительная контрреволюционная деятельность, прозванная «Слуцким восстанием». ПРОКУЛЕВИЧ, ЖАВРИД в свое оправдание стараются доказать, что они вошли в эту организацию с тем, чтобы расколоть ее, сваливая целиком вину на ПАВЛЮКЕВИЧА, однако всякий обманутый ими, всякий побывавший в их рядах скажет, что все они одного поля ягоды. Все они тянулись к министерским портфелям, все они проводили контрреволюционную деятельность, правда, ПРОКУЛЕВИЧ и ЖАВРИД не докатились до бандитизма, до какого дошел ПАВЛЮКЕВИЧ. Наивысшая рада также сыграла значительную роль, т.к. помогала средствами и указаниями через ЖАВРИДА. Кто непос-

редственно из членов наивысшей рады вел эту работу — мне неизвестно, а также и с войсковой комиссией, в какой мне приходилось сталкиваться только с БОРИКОМ и ЯКУБЕЦКІМ.

Кроме личностей, указанных выше, имевших отношение к Слуцкой авантюре, обращали на себя внимание нижеследующие:

БАБАРЕКО Петр — из дер. Старицы, бывший офицер, инструктор по организации шаек и по созыву съезда, затем был членом рады и принимал активное участие в налетах на красноармейские части. Он вернулся в Сов.Белоруссию в 1921 году. После ликвидации Слуцкой авантюры некоторое время находился в Лодзи, где вертелся около войсковой комиссии.

КОЛПАК Иван — из дер. Старицы, бывший офицер, на съезде выбран в раду, был командиром роты восстания. Через все время контрреволюционной деятельности Слуцкой рады относился ко всему пассивно и скоро разочаровался во всем и вернулся в 1921 г. в Сов.Белоруссию.

МАГЛЫШ Наум — из дер. Ворковичи, Слуцкого района, дезертировал из рядов Красной Армии летом 1920 г., бывший офицер, кажется, поручик. Командир 2 роты Слуцкого полка, принимал участие в налете на дер. Урведь. Позднее вернулся в Сов.Белоруссию под видом удравшего с польского плена красноармейца.

ГАВРИЛОВИЧ — бывший офицер, командовал Слуцким полком, долгое время передвигался по Зап. Белоруссии, явился в 1923 г. в Сов. Белоруссию, првлекался к судебной ответственности. В Слуцком восстании держал себя сдержанно и оборонял крестьянство от грабежей.

ДУБИНА Влас — быв. член партии эсеров, избран на съезде в Слуцкую раду, принимал в ней пассивное участие. Очень часто выказывался за Соввласть и был большим противником налетов, за что одно время офицерство имело намерение его убить, но ему удалось ударить. Был в Вильно, работал по заданиям КАРАБАЧА²⁰³ в качестве инструктора и во время ареста в Вильно в начале 1922 был арестован и вместе с другими арестованными выброшен на литовскую территорию. В последнее время проживает под мест. Погост, в дер. Исерна.

Кроме этих личностей, есть много бывших офицеров, проживающих на территории Сов. Белоруссии, которые имели отношение к Слуцким событиям осенью 1920 г., но за давностью времени их фамилии забылись, хотя образ их еще ясно помнится [...].*

НАРБ, ф. 60, воп. 3, спр. 752. арк. 55—60. Аўтэнт., маш.

* Не пададзеныя характарыстыкі А.Смоліча, Міхалевіча, Родзевіча, М.Гарэцкага, М.Кахановіча.

СЛУЦКІЯ ПАДЗЕІ 1920 Г. У СЪЛЕДЧЫХ ПАКАЗАНЬНЯХ ПАЎЛА ЖАЎРЫДА ПА СПРАВЕ «САЮЗУ ВЫЗВАЛЕНЬНЯ БЕЛАРУСІ»

24 лістапада 1930 г.

Члены Слуцкаго Беларускаго Нацкомітэта аднодушно сталі на точку, вяржэбную белополякам і паддэржанія, пасьільнай памощі ўсему, што толькі магло содействаваць паденьню белополякаў, не гаворыа о сваёй непасрэднай рэбале, катара я всецэла была напавлена на бэрбу с нямі. Нуэно сказаць, што вяржэбнасьць к белополякам была даэе срдзі мяснай непольскай буржуазія. Неваляно вспамянаеця разгавор с некаторымі «отцамі» горада, в том чісле і горадскім галавой, каэеця фамілія Смольскі. Он сказаа: «Если пробудут доло поляки, они нас погубят. Лучше пусть занимают нашу территорию большевики, хотя и придется лишиться имущества», — прыблызітэльно эа прішлось слышаць і от другах.

Отношения между комитетамі Мінскім і Слуцкім былі доваляно нацянуты. Это абьясняется, с адной стораы, тем, што большінство Слуцкаго Нацкомітэта было эсэровцы і тем, што Слуцкі Комітет усмаатривал слішком большое заігрываніе с белополяками, каторое ничего не могло даць реального к освобождеию Беларускаі от белополякаў. Газеты, каторые прісылалісь Мінскім Нацкомітетом для продаэа і распротраненія — нами букваляно цензуровалісь. Те номера газет, в каторых воспевалось ілі лучше возкуривалось белополяками, нами сжигалісь. Была сорвана нами рэбота і беларускай войскавой кампанія* в Слуцком уезде, чуть лі не со скандалом выпроваэиваеця пріехавшій в Слуцк Янка Станкевич. Тут я под словом «нам» называю всех членов Слуцкаго Нацкомітэта, ібо все мы былі дисциплинированы — я всякій свой шаг обсуждал с членами Комітэта і без их санкции ничего не пріпрінімал.

После ухода белополякаў я остался в Слуцке і был прізван в Красную армию. Меня назначили Помкома Слуцкой отделеой карроты**. Назначеніе состоялось в конце июля, начале августа 1920 г. Прі наступлении белополякаў, каэеця, в сентябре этого же года, незадолго перад оставлением Соввластью Слуцка, было пріказано Слуцкой карроте эвакуироваться. Зная себя, как слабую боевую единицу, катара ничего существенного как боец даць не может,

* Так у дакумэнце. Магчыма, «коміссія».

** Караульнай роты

как по состоянию своего здоровья, так и по военной подготовке, — я решил остаться на месте для борьбы с белополяками у них в тылу, почему и дезертировал из Красной Армии.

С приходом белополяков в гор. Слуцк я возобновил Белорусский Нацком. О ситуации ходили всевозможные слухи, в том числе, что Слуцкий уезд по договору переходит к Белой Польше. В городе появились первые ласточки Балаховича — Мацеля и Федосеня, которые приступили к вербовке балаховичских частей. На заседании Комитета было решено послать меня в Варшаву на разведку, так как нам было известно, что в Варшаве находится Белорусская Найвысшая Рада и Белнацком. Городской Управой Слуцка мне были выданы деньги на дорогу с тем, что обратный проезд мне оплатят Варшавские Белорусские организации. В Варшаве я застал Смолича, Тарашкевича, Дубейковского и, кажется, Терещенко и Трепку, которые и занялись выяснением судьбы Слуцкого уезда, причем и тут ничего определенного им не удалось узнать. Зная, что в Слуцке развивают свою работу балаховцы, я на всякий случай взял от Белорусского Нацкомитета полномочия на представительство въезда — назначение комиссара от Белорусской рады на Слуцкий уезд. Причем говорилось, что если начнется формирование частей там Балаховичем, то постараться вырвать их из рук Балаховича. Нужно сказать, что тогда отношение Наивысшей рады к Балаховичу было отрицательное, и Рада не шла ни на какие переговоры с ним, несмотря на то, что Балахович этого добивался. Когда я вернулся в Слуцк, то застал балаховцев полными хозяевами. Старые члены Слуцкого Белнацкома были загнаны почти в подполье, из них Марк Осветимский был арестован. После моего приезда из Варшавы его удалось освободить. Хозяйничали Мацеля, Павлюкевич и приехавший брат Балаховича. Чуть ли не на следующий день после моего приезда в Слуцк должен был там открыться уездный съезд, созванный балаховцами. Оставалось быть свидетелем этой работы или влиться и сорвать ее, тем более, что, насколько мне было известно, как я отметил, что судьба Слуцкого уезда была не вырешена, балаховцами же собирались подписи среди населения о присоединении уезда к Белой Польше и предполагалось, что на этом съезде будет принято постановление — ходатайствовать перед панской Польшей о присоединении уезда к ней, или же идти в подполье. Для последнего связей мы не имели, время же не терпело. Мы, старые члены Слуцкого Белнацкома, решили пойти на съезд и постараться на него повлиять. На съезде были выставлены кандидатуры в президиум от балаховцев (персонально не помню кто) и от старого нацкома —

моя, Прокулевича и Русака. Большинство голосов выбраны мы трое, балаховцы опротестовали эти выборы, и президиум был переголован наново. После вторичного голосования в президиум опять вошли мы трое только с разницей, кажется, той, что при первом голосовании председателем был избран я, а при втором — Русак. Повестки дня — я не помню точно. В начале съезда посыпались выступления балаховцев в честь панской Польши и Балаховича. Чтобы парализовать эту работу — нужно было предложить что-либо другое, которое могло бы явиться неким компромиссом. Я выступил с националистической речью, призывая съезд к признанию Бел. Наив. Рады. Выступления были очень бурные. Некоторые из балаховцев во время моей речи пробовали кинуться на меня. В результате была принята резолюция, которая восхваляла Пилсудского, Балаховича и признавала Бел. Наив. раду. Эта резолюция дала мне возможность объявить себя тут же как комиссара Бел. Наив. Рады. Выступление мое было неожиданное для балаховцев, тон их спал, чтобы закончить съезд, я предложил выбрать Слуцкую Белорусскую раду, давши наобум число членов ее, так как и сам не был подготовлен к такому исходу. В Раду все же попало настолько значительное число балаховцев, что нельзя было быть уверенным за исход выборов Председателя Рады. С трудом удалось провести Прокулевича Председателем. Все дела Нацкома должны были перейти раде, а таким образом перешли собрания и заявления с подписями о присоединении к бел. Польше. Эти материалы мною и Прокулевичем уничтожаются, и ход им не дается. Таким образом, ставка польской дефензивы на Мацелю и Павлюкевича в вопросе присоединения уезда к бел. Польше нами парализуется. Что такая ставка была, можно судить по следующему. В Слуцк после отмеченного съезда, незадолго до отступления белополяков, приехал граф Чапский²⁰⁴ (он играл видную роль при Рачкевиче²⁰⁵ в Минске и вообще пользовался большим влиянием среди помещичества Белоруссии). Что он здесь делал, мне неизвестно, но он почему-то счел нужным видаться со мной, и я явился в помещение Слуцкой рады. Он задал мне вопрос — как думает Слуцкая рада и я как комиссар о судьбе уезда. Я ответил, что решением этого вопроса рада не занималась, и что, по-моему, вопрос вырешен сам по себе, поскольку на печати моей и рады стоят инициалы «БНР» (Белорусская Народная Республика). Он, как бы не доверяя мне, взял лежавший на столе штамп и прочел его и на этом счел нужным прекратить свой разговор со мной.

Приехавшие балаховцы все время, как я отметил, проводили вербовку частей. Дезертиров притекало огромное количество, не-

которые, незначительное [число] из них, являлись с оружием. Чтобы не попали эти люди в непосредственное хозяйничание Балаховича, были объявлены формирования Слуцкой Рады под видом войск БНР. Естественно, что все собранные балаховцами должны были пойти формироваться, а чтобы не было особенного сопротивления со стороны офицеров Балаховича — было договорено, что части БНР свяжутся с Балаховичем и как бы составят монолитный фронт без командующего, и не была проведена толком даже разбивка и учет «сил» до самого отступления белополяков. Отдавалось только распоряжение накапливаться в Семежеве — пункте, как впоследствии мы узнали, нейтральной полосы (узнали за несколько дней до отступления). В день отступления польским командованием было выдано некоторое количество старых винтовок (количества не помню, во всяком случае их нужно считать десятками), якобы для охраны города. Во время отступления белополяков были разсланы патрули, которые смотрели за порядком. Были запрещены грабежи и насилия. Все «силы» были направлены в Семежево, туда же выехала Слуцкая рада и я. Тут пришлось назначить командующего, вопреки желания балаховцев, которые выдвигали Мацелю, был назначен Чайка, который впоследствии балаховцами был уличен в связи с коммунистами и арестован, причем балаховцы требовали немедленной с ним расправы, Чайка же требовал моего присутствия (тогда меня в Семежеве не было) при рассмотрении его дела. Он, очевидно, рассчитывал на мою поддержку, так как из разговора со мной перед моим отъездом из Семежева он понял, что необходимо призадуматься над ликвидацией всего этого, и, очевидно, только поэтому поспешил связаться с коммунистами СССР — Чайка бежал в БССР.

П.Жаврид.

В Семежеве я пробыл день, а назавтра утром (числа не помню) выехал в Барановичи, куда выслал жену в день эвакуации Слуцка, а затем в Варшаву, чтобы получить у Найв. Бел. Рады поддержку на ликвидацию этого восстания или же принятия его руководства. Найв. Рада не располагала нужными средствами ни как для ведения борьбы, так и для ликвидации. Ею был назначен командиром частей в Семежеве Якубецкий и послано несколько офицеров из Белор. Войсковой Комиссии. Начались поиски каких-нибудь денег и вооружения. Сведения поступали из Семежева все тревожнее о том, что балаховцы усиливают свое влияние на части, или подвозится вооружение, имеют деньги и пользуются водкою, спаивая командный

состав и что, наконец, балаховцы решили переарестовать всех членов Слуцкой Рады, которые не признают Балаховича, и тем вносят разлад среди частей и тем срывают активную работу против красных частей. Был выработан план расправы. Прокулевичу удалось узнать об этом и своевременно предупредить предполагавшуюся балаховцами расправу. Всякие попытки Наив. Рады добыть какую-нибудь поддержку у польского командования ни к чему реальному не привели, да и наивно было ожидать каких-нибудь успехов, поскольку в феврале был Балахович, которого и снабжали, тем более, что ставка белополяков на ходатайства Слуцкого уезда о присоединении к панской Польше сорвалась. Единственными средствами оказались деньги, добытые Терещенкой в Бел. Войсковой Комиссии (сумму теперь не помню, она была выяснена на листопадовском процессе²⁰⁶).

Деньги эти были употреблены на ликвидацию Слуцкого восстания. От командования Наив. Рада добилась только того, что интернированные должны были содержаться отдельно от балаховцев. Подробностей, вернее всего, что происходило в Семежеве, я не знаю, ибо, как я отметил, там я пробыл только сутки и то в самом начале прихода в Семежево. Все время до ликвидации я просидел в Наив. Раде и занялся вопросом организации белор. национальных комитетов на территории Зап. Белоруссии — Барановичах, Слониме и Волковыске, рассчитывая добиться какой-нибудь легальной организации, которая бы облегчила организацию масс. Все поиски в этом направлении не дали ничего. Варшавские центральные учреждения Польши посылали для выяснения об открытии на места, местные старосты, хотя и принимали заявления, кивали на Варшаву.

Во время моих поездок по указанным старостам Бел. Наив. Рада договорилась об организации в Вильне белорусской воинской части наподобие Бел. Войсковой Комиссии, которая стояла в Лодзи. Когда я приехал в Варшаву, мне предложила Рада занять место воспитателя этой части в национальном духе и ока* Наив. Рады, а также переехать в Вильно, причем обещалась материальная поддержка. Выехать в Вильно я согласился, да туда ведь и были направлены небалаховцы — члены Слуцкой Рады и более дисциплинированные белорусские силы, которые вышли из Слуцка. Да и в разговоре с Прокулевичем и Русаком было высказано пожелание, чтобы я проник поглубже в Наив. Раду и развалил ее, ибо она была нужна только белополякам, которые щеголяли своею терпимостью к нацменьшинствам: «Смотрите, мол, у нас в Варшаве сидят представите-

* Так у дакумэнце.

ли белорусского народа, которому у нас живется очень хорошо». Для пущей важности мне было наделено звание уполномоченного по военным делам Бел. Найв. Рады. Командиром этой части был назначен полковник Гапонович, перед этим он, кажется, служил в Бел. Войск. Комиссии в Лодзи. Откуда набирались солдаты — не помню. Перед сформированием этого батальона и до переезда жены в Вильно там было какое-то совещание Бел. Найв. Рады, на которое был приглашен Прокулевич, присутствовал и я. На этом совещании выступил Прокулевич — речи его не помню, но она оказалась роковой для нас. Мы потеряли доверие у Найв. Рады. Когда я с Прокулевичем и нашими женами переехали в Вильно, то не получили никакой обещанной поддержки, и я не был допущен не только к занятиям с белорусской частью, но, как мне заявил Гапонович, не могу подойти к ней на «пушечный выстрел». Пришлось продавать ценности жены для того, чтобы существовать. На этом и закончилось, если так можно сказать, сотрудничество с Бел. Найв. Радою.

Архіў ҚДБ Рэспублікі Беларусь.

Уладзімер ПРАКУЛЕВІЧ

СЛУЦКАЕ ПАЎСТАНЫЊЕ
Паводле паказанняў
па справе «Саюзу Вызвалення Беларусі»

13—17 сьнежня 1930 г.

Середина октября 1920 года. Через Слуцк проходят отступающие части Красной Армии. 12 октября, т.е. когда прелиминарный Рижский договор уже был подписан, идут бои в самом городе. По-видимому, польское командование получило приказ завладеть городом и город окончательно закрепить за белополяками, причем фронт проходит в 10—12 верстах к востоку и юго-востоку от Слуцка.

В городе замерла всякая жизнь, глубокая тишина царила на улицах, общественные и государственные учреждения не функционируют, прекратилась и торговая деятельность. Город обезлюдел. Помня недавние белопольские расстрелы и погром Слуцка, и всяческие притеснения, население не рискует появляться на улицах, нет сообщения и с уездом. Однако, по-видимому, польские военные власти имели инструкции обходиться с населением более корректно, что вызывалось желанием привлечь на свою сторону симпатии части населения в этот переходный, мало ясный момент, когда судьбы края не выяснились.

В этот момент паралича общественной жизни и общей растерянности мы с первых же дней оккупации решили возобновить деятельность Национального комитета, членом которого в наличии было только 4 человека: Жаврид — председатель, Прокулевич, Петрашкевич и В. Дубина — секретарь; все остальные члены или эвакуировались, или жили в провинции.

Явочным порядком открыли его деятельность и довели до ведома оккупационных властей. При переговорах с командиром 10-й дивизии полковником Ясинским выяснилось, что власть в крае принадлежит военным польским властям на правах оккупантов, что непосредственным начальником края является он — Ясинский; что пока судьба края, т.е. кому он будет принадлежать, не выяснена, но он не сомневается, что „чаша весов склонится на сторону Польши“, — его дословное выражение. Что касается возможности функционирования Национального комитета, то он признает его как общественно-культурное центральное учреждение и готов оказывать возможное содействие в его деятельности, при непременно, конечно, условии лояльного отношения к Польше.

Понемногу жизнь в городе налаживалась; начало функционировать по приказу оккупационных властей городское общественное управление, причем была тенденция у него признавать приоритет Национального комитета. Национальный комитет становится скоро центром общественной жизни, завязываются связи с уездом; мы начали открывать школы; население обращалось в Нацкомитет с жалобами на притеснения и реквизиции оккупантов. И надо признаться, что весьма часто ходатайство комитета по поводу этих притеснений удовлетворялось, надо думать, входило в тактику белополяков — не вызывать лишнего раздражения у населения. Однако в важных случаях они вежливо, но решительно отказывали. Например, помню наши ходатайства за арестованного К... (фамилии не помню — из Живоглодовичей), обвиняемого в партизанщине, несмотря на поручительство комитета, в освобождении его нам отказали.

Политическое общее положение, и, в частности, в отношении Случины, было совершенно неясно, благодаря изолированности города, сведения просачивались только отрывистого, случайного, временами противоречивого характера. Полковник Ясинский, с которым почти исключительно и имел сношения Нацкомитет первого своего состава главным образом в лице моем и Жаврида, весьма скуп и тенденциозно информировал нас. Не имея возможности правильно разобраться в политической ситуации Нацкомитет командировал в последних числах октября Жаврида в Вильно и Варшаву с информационными целями. Заместителем председателя комитета был я, а комитет пополнился путем кооптации Н.Смольским, бывшим слущким казначеем, а в то время представителем от Городского общественного управления для более тесной с ними связи.

Тем временем на Случине становится все оживленнее. С конца октября через Слуцк и его окрестности потянулось громадное скопище дезертиров Красной Армии, частью вооруженные, они целыми отрядами проходили в свои родные места. По приблизительному, правда, весьма поверхностному подсчету, их было никак не менее 5 (пяти) тысяч, которые осели на Случине. Появилось и белогвардейское офицерство, денкинское, балаховское, которое главным образом и агитировало за антибольшевистскую вооруженную кампанию, разжигало страсти и накаляло атмосферу. В волостях тоже появились антибольшевистские течения и настроения под влиянием кулачества и дезертирства. Оставшимися помещиками и их агентами собирались поддиси населения за прилучение той или другой части края к Польше. Позднее, в начале ноября национальная милиция захватила донос двух таких агентов с большим тюком „ухвал“, все

они составлены по одному шаблону, писанные разными почерками по-польски, которые начинались такими словами: „Мы, жители такой-то деревни и волости (оставлялось место для заполнения), признаем за нашу родную („родзенную“) мать Польшу и просим Польшу принять нас в лоно свое“. Таких „ухвал“ мы перехватили до 60 штук, из них свыше 10 уже заполненных и за подписями населения. Бросалось в глаза, что все местности эти находились в прифронтовой с Польшей полосе. Сведения, что такие „ухвалы“ циркулируют и еще в других местах, к нам поступали, но арестовывать этих агентов больше милиция не осмеливалась (или не хотела). Не дали ли подобные „ухвалы“ возможность польско-белорусскому комитету в Варшаве, во главе которого стояли Порембский и Ивашкевич, состоящие исключительно из крупных аграриев Белоруссии, в которые, насколько мне известно, ни один из белорусских нацдемов не входил, заявлять в 1921 году от имени 8 000-ного населения требование прилучения к Польше части Минской губернии. Декларация этой группы печаталась в газетах. К сожалению, все захваченные нами документы-петиции погибли во время обысков у меня в Вильне. За задержание агентов наши милиционеры были арестованы польскими властями и на ходатайство комитета об их освобождении говорили: „Кульку им в лэб“. Мы же заелись и обратили внимание на незаконность подобного рода агитации. В конце концов их все же выпустили.

Атмосфера начала сгущаться. В это время Нацкомитет начал испытывать на себе сильное давление полонофильских и вообще активных антибольшевистских элементов, которые настаивали на том, чтобы комитет начал и возглавил организационно вооружение для обороны Слутчины, причем ссылались на то, что, согласно неофициальным заверениям польских военных властей, польское командование окажет всякое содействие как оружием, так и тем, что не уйдет из Слутца, пока мы не организуемся; некоторые говорили о создании балаховичских отрядов, другие выступали за самостоятельное формирование в контакте с Балаховичем. От Нацкомитета вынуждали соответствующих политических деклараций. В это время (конец октября и начало ноября) уже начал особенно настойчиво проявлять себя Павлюкевич, а также штабс-капитан Бачко, капитан Самусевич и др. Нацкомитет, однако, упорно сопротивлялся всем этим воинствующим настроениям, считая, что вся эта затея будет на руку только Польше, а возможно, что и инспирирована Польшей. Справедливость и стремление к исторической истине заставляют прибавить, что такой взгляд оформлялся не потому, что

члены Национального комитета, по существу надемы, питали особые симпатии к советской власти, к тому же еще не ставшей на путь правильного разрешения национального вопроса, а потому, что при дилемме Советы или Польша, безусловно, нами отдавалось предпочтение Советам. Третьего же выхода — самостоятельности, — в те дни, когда мы были отрезаны от мира, не было, во всяком случае, без серьезных, принципиальных уступок в пользу Польши не могло быть.

Я специально пошел к полковнику Ясинскому с целью узнать о политических событиях, чтобы яснее представить себе обстановку. Он развернул газету, где был помещен текст Рижского договора, обратил мое внимание на I пункт договора, который гласил, что обе договаривающиеся стороны признают принцип самоопределения и независимости Украины и Белоруссии, и добавил, что, как явствует из договора, судьбы края много зависят от самого населения. На мой вопрос, долго ли здесь останутся польские войска, сказал, что предполагается до двадцатых чисел декабря, а если будет необходимость, то и дальше. Разговор происходил в полудиبلوماسيةй форме, и мне разжевывать содержание фразы „если будет необходимо, то и дальше“ не требовалось, ибо со всего разговора для меня ясно было, что польское командование будет ждать соответствующих просьб и заявлений от населения, в лице его органов, и, таким образом, предоставит возможность подготовиться к вооруженной борьбе с Советами или же даже можно обойтись без вооруженного сопротивления, если население признает протекторат Польши над собой или подобную комбинацию. Как ни короток был разговор с полковником Ясинским, но он мне ярко осветил тенденции Польши захватить территорию Слутччины, причем действуя дипломатически, а также при посредстве самого населения, так как, согласно Рижскому договору с Советами, война была закончена. Слутччина — это лакомый кусок, „житница Минской губернии“, как ее называли, весьма важна также в стратегическом отношении („Полесский плацдарм“), а также во многих других отношениях. Раньше об этих аппетитах мы только догадывались, теперь же, хотя косвенно, но ясно получили подтверждение.

Но пункт I договора нас действительно смутил — возможность самоопределения и независимости нам сильно улыбалась, необходимость же добиваться этого силой оружия, хотя бы только оборонительного характера, в этот момент нами категорически отвергалась. Все же вопрос о самоопределении для нас был далеко не ясен, и мы воздерживались от каких бы то ни было деклараций соответствующего рода до возвращения Жаврида с информациями; прак-

тически все выразилось в стремлении укрепить власть на местах. Однако волостные рады были организованы только при новом составе Нацкомитета с Павлюкевичем во главе. Но нажим на Нацкомитет был все сильней и напористей, и организацией волостных рад мы предполагали ослабить полонофильское влияние. Все это сильно отражалось на общественно-культурной работе комитета, тормозились всякие начинания в этой области, так как много времени посвящалось дискуссиям. Особенно же усилились воинствующие белогвардейские настроения со времени появления Мацели. Он явился с информацией якобы Виленских организаций, а также других. Между прочим, в его освещении выходило, что против Советов начинаются восстания на Минщине, что в Польше организуется белорусское войско, направленное против большевиков, что Балахович представляет мощную, хорошо снабженную армию, причем сам он белорус и идет под «эсеровскими» лозунгами: «Землю и волю крестьянам». Вывод, который делал Мацеля, базируясь на политической обстановке, — необходимо организовать вооруженную силу. С ним вместе явился и Петр Бабареко, который сообщил, что в Грозовской волости уже началась организация военных отрядов и как будто уже были стачки.

Все же позиция Нацкомитета была непоколебима, и группа Павлюкевича—Мацели начала атаку на Комитет с другого фронта, одновременно организовали уже военную тройку (кажется, Мацеля, Бачко, Анцыпович), независимую от Нацкомитета, и вместе с тем решили обновить, если не ликвидировать, старый состав Нацкомитета. С этой целью 5 ноября они организовали сход, который назвали «съездом Слутчины». Для Нацкомитета это было полной неожиданностью, и повестку на «съезд Слутчины», с разрешения польских военных властей, я получил только утром 5-го. Ментально переговорил с Петрашкевичем и другими, решено было пойти на «Съезд» и только с информационными целями. Сход был многочисленный, не меньше 500 человек, что показывает на чрезвычайную заинтересованность в разрешении больших вопросов современности. Однако съездом ни в каком случае его назвать нельзя, а просто сход случайных людей, взятых частью с базара (был базарный день) и, может быть, из ближайших еще деревень; никаких мандатов, никакого представительства не было.

На сход явились я и Петрашкевич уже после того, как выборы для пополнения Нацкомитета новыми членами закончились. Мне пришлось только выступить с категорическим заявлением, что не считаем эти выборы правомочными, так как собрание это можно

назвать самым большим сходом гор. Слуцка, а не съездом Слутчичны, и поэтому отказываемся избранными лицами пополнить состав комитета.

В тот же день в Нацкомитет явились выбранные сходом 5 человек, а именно: Павлюкевич, Мацеля, Кабычкин, Т.Ракович и, кажется, Анцыпович, требовали признания выборов правильными, а следовательно, и принятия всех в комитет. Нас в комитете было только четверо — я, зам. председателя, Петрашкевич, Смольский и В.Дубина. Однако у нас уже не было единого фронта, некоторые проявляли колебания. Благодаря польскому давлению, которое нами ощущалось, мы вынуждены были пойти на уступки — кооптировали трех выбранных сходом. В порядке большинства за них голосов, т.е. Павлюкевича, Мацеля и Т.Раковича. Расчет был таков: 4 члена старого состава, которые были более или менее сплочены, во всяком случае, по своей отрицательной позиции в отношении военной акции, кроме того, могли рассчитывать и на Раковича в некоторых отношениях, как не особенно яркого представителя воинствующих настроений.

Первыми же вопросами на порядок дня в Нацкомитете в его увеличенном составе стояли: отношение к Польше и Балаховичу; необходимость создания вооруженных сил; вопрос о народной милиции. В последнем вопросе мы были поставлены перед фактом — милиция уже была организована Павлюкевичем и главным образом Мацелей и существовала в провинции, отыгрывая вместе с тем роль вербовочных пунктов. Пару дней мы упорно сопротивлялись тенденциям признать Балаховича и прочее, но в конце концов единения среди нас не было, нажим со стороны оккупационных властей чувствовался, мобилизация шла своим чередом, и мы не в состоянии были противодействовать ей. Не желая брать на себя ответственность за все происходящее и вместе с тем как бы капитулируя, мы вынуждены были 7 ноября выйти из комитета.

Однако капитулировали не сразу, мы организовали комитет в старом своем составе, о чем и декларировали, обвествив вместе с тем комитет с Павлюкевичем во главе неправомочным. Однако практически встретились затруднения. В.Дубина, который вообще не отличался особой устойчивостью взглядов, перешел на сторону Павлюкевича—Мацели и разбил наш фронт, оставшись с ними в комитете и передав все дела комитета, как его секретарь. Смольский же вообще вышел из комитета и не проявлял себя активно. К этому времени подъехали В.Русак и С.Бусел, члены старого состава комитета, и мы начали работать подпольно как Нацкомитет. Несколько

позднее приехал М.Освецимский, изредка тоже принимавший участие в наших совещаниях, но затрудненный тем, что он был в полулегальном положении, вынужден был скрываться и вообще нигде не показывался. Первоначально мы предполагали заседать как комитет в помещении Нацкомитета, побок с новым комитетом, однако 2—3 часа, проведенные там, показали полную невозможность легального существования, и мы перешли на полулегальное положение.

Новый комитет начал функционировать в своем расширенном составе, т.е. 5 человек, выбранных 5 ноября на сходе, и перебежчик В.Дубина, и с первых же шагов резко изменился курс политики. Первым же его постановлением был созыв съезда Слутчины, назначенного на 15 ноября, который и должен был решить вопрос о военном вооружении, о признании протектората Польши и т.д. Инициаторы, базируясь на обстановке, не сомневались в успехе.

Наше положение было затруднительно. Не имея никакой возможности сорвать созыв съезда, мы решили послать наших инструкторов для проведения выборов на съезде, предполагая, что в массе безусловно должны быть настроения, противодействующие полонофильским тенденциям. Таким образом, мы смогли послать под видом инструкторов нового комитета, но инструктированных нами, В.Русака, С.Буса, М.Дубину, а также В.Дубину, который к этому времени признал свои ошибки, говорил, что только теперь он понял, куда ведут Павлюкевич—Мацеля, и хотел бы работать в контакте с нами.

В.Русак, С.Бусел и М.Освецимский явились с эсеровской конференцией, отбывшейся в Минске, на которой они и были вызначены в качестве партийной эсеровской тройки на Слутчину.

Ввиду угрожающих событий, которые мы были не в силах изменить, ослабить или прекратить, мы, т.е. остатки старого комитета, совместно с эсерами, решили поинформировать ЦК эсеров о создавшемся положении на Слутчине, о возможности восстания, причем придавали большое значение дезертирской массе и требовали от ответственных политических органов, чтобы была немедленно проведена широкая амнистия для дезертиров, что могло бы удержать их от эвакуации из пределов Слутчины и ослабить антисоветские настроения. Это поручение в словесном виде поручено было выполнить Любе Женкевичанке. Я встретился с ней за границей (в Праге), она говорила, что передала информацию Трофимову. Интересно, помнит ли об этом Трофимов, и если действительно так, то предпринимались ли какие-либо меры амнистии для дезертиров?

Тем временем перед съездом активная деятельность группы Павлюкевича—Мацели усиливалась, военная организация росла, контакт с польскими военными властями был налажен; носились слухи, что местным войскам обещана большая партия оружия; уже тогда организовалась контрразведочная часть с Мироновичем во главе, которая стояла в самой тесной связи с дефензивой и выполняла ее задания; военная тройка командирует капитана Самусевича и учителя Крыжановского к Балаховичу для установления с ними связи и с просьбой о помощи; вербовка, как в городе, так и в провинции, идет вовсю. Мы чувствовали полное бессилие оказать какое-либо воздействие на ход событий, были почти изолированы, и рискованно было даже показываться в центре города. О закулисной деятельности нового комитета мы были поинформированы только в самых общих чертах, так что о всех махинациях Павлюкевича с польскими властями не знаю, известно только о весьма частых визитах к полковнику Ясинскому и в дефензиву Павлюкевича, Мацели, Мироновича.

Для за 3 до съезда вернулись из провинции наши инструкторы. По их впечатлениям, антисоветские настроения весьма сильны, питаемые, главным образом, из среды кулачества и дезертирства, которые при данной обстановке отыгрывают значительную роль, и из этой среды весьма многие выбраны в волостные рады и на съезд; военизация проходит вовсю; однако особого тяготения к Польше также нет; замечается, неоформленное, правда, тяготение к самостоятельности края; разъяснительные беседы наших инструкторов об опасности подпасть под власть Польши благодаря затеянной военной группой авантюре и необходимости противодействовать этому встречали всесочувственный отклик.

Приблизительно в это же время вернулся из командировки и Жаврид, успев побывать только в Варшаве, в Вильно же не заезжал, так как спешил в Слуцк. Он нас поинформировал о Найвысшей Раде, о Белорусской Войсковой Комиссии, о политической ситуации. Согласно его информациям, Найвысшая Рада довольно слабая, мало авторитетная среди польских официальных и общественных кругов; в лозунгах Пилсудского о равенстве народов они еще не разуверились и делают ставку на Польшу, т.е. Рада считает, что только при посредстве Польши возможно добиться независимости, особенно теперь, пока Польша не окрепла и вынуждена поэтому считаться с народностями, ее населяющими. Политическую конъюнктуру Рада считает благоприятной, чтобы объявить Слутчину самостоятельной республикой, которая, по их мнению,

будет поддержана и Польшей, как коридор, отгораживающий ее от Советов. Подобное положение должно было бы поднять и авторитет Рады, как опирающейся на свою независимую территорию. Рада поэтому начала готовиться оказать движению на Слутчине всемерную помощь.

На всякий случай Жаврид получил мандат, который гласил, что Высшейшей Радой БНР он, Жаврид, назначается комиссаром Слутчины, и всем нам предлагается ему подчиниться и оказывать содействие. О формах же национального движения Рада определенно не высказывалась, вообще же дала нам карт-бланш. Возможность, однако, вооруженного сопротивления, будь то только демонстрация, парад или же действительно восстание, не исключалась, причем считалась весьма вероятной поддержка со стороны Польши. Также можно рассчитывать на некоторую помощь и со стороны Белорусской Войсковой Комиссии, которая к этому времени была реорганизована и во главе ее стал Якубецкий, вместо Алексюка; его, Якубецкого, считали безусловно независимым. БВК тоже ориентировалась на Польшу, опираясь на Найвышейшую Раду.

Ввиду предстоящего съезда Слутчины мы должны были немедленно выработать тактику, исходя из местной обстановки и базируясь на докладах инструкторов и Жаврида. Наши собрания носили совещательный характер и письменно не фиксировались. Суммировать их можно следующим образом.

При этом сильнейшем интересе, который проявляло население к съезду, считая, что судьба края во многом зависит от самого населения, и при общей политической ситуации о попытках сорвать съезд не могло быть и речи. Бойкот его тоже не удался бы, был бы бессмысленным и не достигающим цели, ибо, если бы мы устранились от участия в нем, то этим только развязали руки полонофилам. Положение нами считалось весьма серьезным, хотя физиономию предстоящего съезда ясно себе представить не могли. Главной своей задачей в данный момент мы считали во что бы то ни стало противодействовать тенденциям заправил нового комитета направить всю деятельность в русло польской политики. Вместе с тем мы надеялись на возможность объединить различные группы населения вокруг идеи самостоятельной, демократической, конечно, а не социалистической республики и этим выбить почву из-под ног Павлюкевича—Мацели.

Мы учитывали, что националистические настроения населения были достаточно сильны, чтобы лозунг независимости имел успех.

Что касается того, как организовать и удержать власть в своих руках, то высказывались мало; предполагалось, что политическая

кон'юнктура позволит удержать власть без применения оружия. Относительно вооруженного сопротивления высказывались против, и было предложено, кажется, Буслом, при возможном все же занятии Слуцка красными войсками оставаться в Слуцке и проделать военную демонстрацию. Между прочим, я на съезде с подобным, наивным, конечно, проектом и выступил, заявив, что мы — сторонники народной милиции, но употребим ее только для демонстрации, другие же способы военной обороны мы считаем бессмысленными. По вопросу о признании Найвысшейшей Рады высказались определенно против, так как эсеры признавали законным только Ковенское правительство БНР, с Ластовским во главе.

Как следствие этого и мандатом, данным Жавриду, решили не пользоваться. Обстоятельства, однако, принудили нас к признанию его значения, как увидим дальше. Как бы то ни было, ясности у нас не было, не было и правильной оценки событий. Один только призыв независимой демократической республики сделал то, что мы в погоне за ним начали катиться все ниже и ниже, идти на поводу событий.

Съезд Слуцчины состоялся 15 и 16 ноября*. Модус представительства был по 5 человек от 15 волостей, по 2 — от культурно-просветительных, экономических и других белорусских организаций, по одному представителю от профессиональных групп: учительских, юристов; от каждого религиозного культа: православного, католического и иудейского; старый Нацкомитет и новый комитет в полном своем составе.

Таким образом, съезд состоял, как насчитывали, из 115 человек, причем абсентеизма совершенно не было, настолько сильно был проявлен к нему интерес. Никаких анкет организаторами съезда — новым нацкомитетом — не велось, так что затруднительно указать его социальный состав и другие данные. Присутствовало в качестве гостей и просто публики много польских военных властей.

Вспоминаю, с каким вниманием мы всматривались в лица членов съезда, стараясь определить физиономию съезда. Голосование принесло нам неожиданный сюрприз и несколько окрылило нас: в президиум попали В.Русак (председатель), Жаврид и Прокулевич, а секретарями В.Дубина и Урбанович. Протесты Павлюкевича на неправильность голосования ни к чему не привели — снова был выбран тот же состав. Теперь я это объясняю тем, что голосовали за нас по нашим национальным физиономиям, более популярным, чем противной группировки, политические же ориентации в первый момент

* Насамрэч — 14—15 лістапада.

как будто бы меньше учитывались, а может быть, боялись без удержу отдаться в руки полонофилов. Учитывая, что присутствие польских властей уже само по себе окажет давление на съезде, президиум внес предложение — заседания съезда сделать закрытыми. Но предложение это провалилось.

Весь первый день съезда прошел в информациях с мест. Коротко, деловито, в весьма сдержанных тонах делались доклады. Чувствовалась недоговоренность, сдержанность, чрезвычайная осторожность ввиду неопределенности положения, националистические черточки часто проглядывали («нам не нужно великих министров Витте²⁰⁷, Столыпина²⁰⁸, мы народ малый, сами управимся»; «если необходимо уже давать реквизиции, то уж лучше своей власти, а не чужой» и т.д.). Свое лицо съезда еще не выявил, он только еще нащупывал, кто будет хозяином ближайшего будущего, в зависимости от чего и повернуть в ту сторону оглобли.

Я указывал, что анкет никаких не велось, и социальный состав съезда определить трудно. Судя же по выступлениям, безошибочно можно сказать, что преобладали кулацкие настроения крепкого хозяйчика, для которого вопросы полного распоряжения своим имуществом и ограждения его от реквизиций и продналога играли первостепенную роль. В зависимости от этого и складывались их политические концепции. Немало было и дезертиров Красной Армии, определенно выражавших антисоветские активные настроения и постепенно действовавших возбуждающе на собрание. Но на первый момент даже Павлюкевич и Мацея не рискнули выступить со своим проектом автономии Слутчины в рамках Польши, настолько неясно было общее настроение, присутствие польских органов также сдерживало собрание. Однако температура постепенно повышалась, в их лагере уже нащупали, что все же можно переходить в атаку, они уже более или менее сорганизовались. Повелась агитация против президиума и старого нацкомитета, что это—де большевики, подкидывали собранию записки с нашими фамилиями, что этих большевиков нужно выгнать со съезда. Все больше раздавалось выкриков: «Долой большевистский президиум!» и т.д. (Между прочим, здесь, в «американке», я разговорился с Зенюком из Госиздата, о котором знал, что он был на съезде, о его впечатлениях. Он указал, что сам видел, как Павлюкевич подбрасывал подобные записки.)

Под вечер польскими властями, по указанию Павлюкевича и Мироновича, был арестован на съезде Освецимский. Первая наша (президиума) мысль, когда мы узнали об этом, была апеллировать к Мацею на ўвазе Пётра Зянюк.

сьезду о вмешательстве польских властей в наше дело. Однако, обменявшись между собой мнениями, из осторожности решили пока воздержаться и поручили Жавриду требовать его освобождения. Ведь по этому инциденту нам Павлюкевич и К° дали бы настоящий бой. Не зная хорошо настроений съезда, наоборот, судя по нарастающей антибольшевистских настроений, легко могло быть, по нашему мнению, что съезд выдал бы его. И, возможно, этим создан был бы прецедент для дальнейших репрессий. По-видимому, польские власти решили считаться с нашей угрозой апеллировать к съезду, лицо которого они не определили, в случае отказа в освобождении Освецимского, ибо его тотчас же выпустили. А между прочим, в течение только 2 часов, которые протекли со времени ареста Освецимского, его уже совсем подготовили к отправке под конвоем из Слуцка.

Закончился первый день в довольно повышенном настроении, чувствовалось, что оба лагеря готовятся к решительному завтрашнему бою, а все же далеко не ясно было, как все это закончится.

Мы попробовали сориентироваться. Нас собралось 11 или 12 человек белорусских эсеров и примыкающих к ним. Главной и единственной задачей этого нашего собрания было выяснить обстановку, учесть наши силы и выработать тактику на предстоящий день. В общем оказалось, что всего людей, на которых можно было твердо рассчитывать, было человек 25—30; имелось на съезде человек 5, а может, и больше, коммунистов, на которых в некоторых отношениях можно рассчитывать, но едва ли они будут выступать открыто; антибольшевистские элементы сильны и активизируются, причем ориентируются на Польшу; Балахович среди них пользуется популярностью, так его уже успели афишировать; БНР и разные другие белорусские правительства мало популярны или неизвестны многим; сознательных белорусов мало, но националистические неоформленные настроения сильны; весьма вероятно, что на этой националистической почве и возможно будет попробовать объединить разнородные слои и направления и оторвать часть от группы Павлюкевича—Мацели.

Однако среди нас, собравшихся, тоже единения не было. С удивлением я заметил, что Балахович для некоторых из присутствующих не является одиозным лицом. Но все же большинство и в этот еще момент стояло за невозможность борьбы с Советами, если не принципиально, то практически бессмысленным. О мандате Жавриды собрание не было поинформировано.

Следующий день принес уже довольно ясную сплоченность группы Павлюкевича. По тону, по характеру выступлений видно было, что они подготовились дать решительный бой.

В порядке дня стояли доклад нового Нацкомитета и текущий момент. Выступал Павлюкевич с докладом комитета и о ходе подготовки военной акции, но всех своих карт еще не выкладывал. Выступал Мацеля с зажигательно-агитационной речью, с призывом бить большевиков. Выступали Неронский с Вызны (не смешивать с однофамильцем, который заведовал хозяйственной частью бригады и был членом Рады) о бессмысленном и преступном начинании военной акции, которое приведет только к разорению края и напрасному пролитию крови.

И в тот момент, когда собрание уже несколько нагрелось, эффектно запыленные, влетают на сцену делегаты, вернувшиеся от Балаховича, а именно, капитан Самусевич, Крыжановский, а с ними двоюродный брат «батьки» Балаховича, в 1922 году убитый партизанами в Беловежской пушце. Не обращая внимания на протесты президиума, предлагавшего записаться в очередь и не прерывать порядка дня, они апеллируют к съезду. Порядок дня прерывается, собрание желает выслушать новоприбывших, которых и встретили овациями, когда узнали, что это делегация от Балаховича.

Выслушаны они были при чрезвычайной тишине, прерываемой громкими аплодисментами. Выступает Самусевич, знакомит с впечатлением, которое произвел на делегацию Балахович и его армия. Подчеркивая, что Балахович белорус по происхождению и по духу, что он идет под лозунгами независимой Белоруссии и «землю и волю крестьянству», что армия его мощна, хорошо снабжена, растет количественно и становится все популярнее среди белорусской массы. Самусевич далее докладывает, что Балахович ему поручил формирование здесь, на Слутчине, полка, и что имеет на это уже ассигновку. Затем читаются многочисленные прокламации и декларации Балаховича, Савинкова и Белорусского Политического Комитета с В.Адамовичем и т.д. Энтузиазм собрания все возрастал. Затем выступил и брат Балаховича, который разъяснил собранию заданные ему вопросы, что Балахович официально является главнокомандующим всеми вооруженными силами на территории Белоруссии, что его народная добровольческая армия в настоящее время насчитывает 60 тысяч человек, хорошо вооружена, имеет артиллерию, значительные конные части, богатую амуницию; что это непрерывно растет. Балахович идет в союзе с Российским Политическим Комитетом, возглавляемым Савинковым, и белорусским правительством в лице Белорусского Политического Комитета с В.Адамовичем и Алексюком во главе.

Энтузиазм охватывает собрание. Создается впечатление, что конец советской власти близок, что вот оттуда придет избавление

от большевиков. Овации перемешиваются с возгласами: «Долой большевиков с нашего собрания!». Президиум безнадежно взывает, что здесь не митинг и пора перейти к деловому собранию. Наше положение казалось безнадежным. Наскоро переговорив между собой в президиуме, решили вытащить последний козырь из нашего арсенала, о котором молчали, подчинившись решению нашего предсездовского совещания, ибо эта игра была уже краплеными картами — это сделать ставку на Найвышшую Раду.

Выступает Жаврида, выжидает, пока воцарится тишина, и четким, твердым голосом заявляет: «Я правительством БНР назначен комиссаром на всю Слутчину. Власть здесь принадлежит только правительству БНР в лице Найвышшей Рады, и я, как уполномоченный его, не допущу каких бы то ни было формирований здесь отрядов Балаховича, Савинкова или Алексюка». Вместе с тем он зачитывает свой мандат, а затем разъясняет позиции наши по отношению к Савинкову, представителю единой и неделимой, и Алексюку, жулику, который просто спекулирует на белорусском вопросе и образовал правительство, не пользующееся никаким авторитетом среди белорусских кругов.

К нашему изумлению, Жаврида был выслушан чрезвычайно внимательно, при напряженной тишине. Его, на этот раз «медзяны» властный голос, действовал импонирующе появлению на арене новой силы, раньше мало или совершенно неизвестной, — Белорусского правительства, которое, оказывается, было могущественным. Слова Жавриды произвели сильное впечатление и, по-видимому, соответствовали дремавшим нацдемовским настроениям собрания. После разъяснений Жаврида по многочисленным вопросам, а также его заявления, что будут формироваться здесь военные силы БНР, собрание разразилось такими же продолжительными аплодисментами, как только что перед этим Балаховичу.

Националистические и вместе с тем антисоветские настроения собрания выявились. Пожалуй, это был переломный момент. Появление некоей новой силы, к тому же поданной в приукрашенном виде и с которой еще не сорвана пелена таинственности, удержало от явно полонофильской линии, от захвата власти на Слутчине Балаховичем со всеми последствиями.

Дальше было сравнительно нетрудно уже удержать наши позиции в основном, но во многих отношениях пришлось пойти на компромисс. По текущему, например, моменту резолюция президиума, составленная весьма коротко и где сглажены были и не выяснены взаимоотношения с Советами, а также Польшей, резолюция, главный смысл которой заключался в том, что мы признаем Слутчину

как часть Белорусской Народной Республики, получила незначительное количество голосов — всего 25 дисциплинированных человек за нее голосовали. Резолюция, предложенная Павлюкевичем, собрала остальные голоса, около 90, но собрание уже было настроено к примирению, и предложено было соединить обе резолюции в одну. Таким образом и получилась несурзкая резолюция. (Напечатана в сильном сглаженном виде в газете «Беларускае слова» за 1920 г., № 51.)

С докладом старого Нацкомитета выступил я. Между прочим заявил, что комитет стоит за самоопределение Слутччины как части БНР; что касается вопроса об обороне Слутччины вооруженной силой, то это представляется комитету бессмысленным, требующим напрасного пролития крови, и что комитет считает необходимым, при возможном все же приходе советских властей, ограничиться вооруженной демонстрацией силами народной милиции, не выходя из пределов Слуцка. Вмешательство же других посторонних сил, например, Балаховича, Савинкова или Белорусского Политического Комитета, считаем недопустимым. Некоторую борьбу пришлось выдерживать по вопросу, объявить ли Слутччину независимой республикой или же только как составную часть БНР.

Последнюю позицию отстаивали мы, и наша точка зрения была принята. Сам по себе этот факт незначительный, однако, возможно, он сыграл некоторую роль во взаимоотношениях наших с Польшей. Ведь, будучи самостоятельной республикой, можно было бы заключать те или другие соглашения по нашему усмотрению, следовательно, и с Польшей. Когда же Слутччина является только частью БНР, то всякие договоры государственного значения могут исходить только от правительства БНР, а не непосредственно от Рады Слутччины. Кроме того, уже само по себе неприятно звучало для Польши: «часть БНР», принимая во внимание, что значительная часть Белоруссии находилась под Польшей. Ничего не имея против буфера, идея независимости всей Белоруссии Польшей, безусловно, отвергалась.

В этом, между прочим, я вижу одну из причин дальнейшего охлаждения взаимоотношений наших с польским командованием. Что мысль о буфере возникла у польской делегации на рижских переговорах и проводилась ими и что смысл 1-го пункта договора о принципиальном признании Самостоятельности Белоруссии и Украины заключается в этом, подтверждается словами председателя польской делегации Домбского, который, между прочим, сказал:

«Мы достигли создания буферных держав, ибо теперь имеем границу не с Россией, но с Беларусью и Украиной, что обеспечива-

ет нас от соседства с нашим вечным врагом» (цитирую по «Беларускаму слову» за 1920 г., от 28 октября, № 21, статья «Польскія дэлегаты аб міры і пераміры»).

Признав территорию Слутчины частью БНР, съезд выбрал Раду Слутчины, которой и вверил всю власть на Слутчине и организацию военных сил. Рада Слутчины состояла из 17 членов, а президиум ее из 7. Состав ее, насколько вспоминаю, следующий: 1. Жаврид, 2. Павлюкевич, 3. Мацеля, 4. Дубина, 5. Русак, 6. Ракович, 7. Радзюк, 8. Ю.Сосновский, 9. Бирюкович, 10. Листопад, 11. Анцыпович, 12. Прокулевич, 13. Рабый, 14. Кабычкин, 15. Колпак, 16. Мешочек, 17. Неронский. Кандидаты: Бусел, М.Дубина, Урбанович.

Рада Слутчины на следующий день, т.е. 17/XI*, собралась для выбора президиума и председателя. В президиум вошли: Прокулевич — председатель, Павлюкевич, Жаврид, Мацеля, Русак, Бирюкович и Сосновский. (Характерная подробность для уяснения соотношения сил: на председателя были выставлены 2 кандидатуры — Прокулевича и Павлюкевича. Оба получили по равному количеству голосов. При перебаллотировке (закрытой) я получил одним голосом больше. Если признать, что оба эти лица были выразителями двух противоположных направлений в Слуцком восстании, то весь ход событий может быть ясней. Такое неустойчивое соотношение сил продолжалось все время.)

С этого дня началась практическая работа президиума Рады. Организованы были комиссии: юридическая, финансовая, земельная и продовольственная. Во главе каждой комиссии стоял член президиума Рады. Я лично входил в финансовую. Ввиду короткого времени, которое мы провели в Слуцке, ничего существенного провести комиссии не удалось. Первым постановлением президиума было объявлено о национализации всех лесов, причем надзор за ними был возложен на волостные Рады. Этим же приказом № 1 запрещался вывоз за пределы Слутчины зерна, скота и проч.

А тем временем на каждом заседании Павлюкевич ставил вопрос о признании Балаховича и приглашении его сюда, причем равновесие в президиуме было чрезвычайно неустойчивое: с одной стороны — Прокулевич, Жаврид, Русак, с другой — Павлюкевич, Мацеля, впоследствии Бирюкович и весьма неустойчивый Сосновский. Главный козырь наших противников был в том, что мы не имеем ни оружия, ни денег, ни амуниции; бронзовые векселя в этом отношении Найвысшей Рады уже выяснились. Физиономия Павлюкевича выяснилась вполне после следующего случая. В газетах появились сообщения о полном поражении Врангеля. Павлюкевич,

* Насамрэч — 15 лістапада.

прочитав, разрыдаўся і воскликнуў: «Теперь все пропало». После этого он исчез из Слуцка и появился только в Семенеже.

Слуцк в ту неделю после съезда бурлил. В военную тройку (после организации бригады она распалась) вошли: Жаврид, Анцыпович и, кажется, Чайка. Самусевич несколько раз пытался организовать конный полк для Балаховича, тройке много усилий стоило его обуздать, в конце концов так и не дали ему это сделать. Начатые раньше переговоры с полковником Ясинским нового Нацкомитета теперь продолжал Жаврид. Чувствовалось, однако, охлаждение белополяков к настоящим событиям. Съезд не оправдал их надежд, так как кроме антибольшевистской физиономии он обнаружил незалежнікую. Последнее обстоятельство в конце концов могло быть небезопасным для Польши (в смысле, конечно, идейном).

Раду Слутчiny сделать ручной и вести ее на поводу не удалось. Практически недоверие к нам со стороны польского командования выразилось в том, что раньше была обещана Павлюкевичу помощь оружием, теперь же Рада получила от них подарок из 360 сломанных винтовок, из которых потом в своей мастерской слущкая бригада сделала пригодными около 200.

Было раньше обещано оставаться на территории Слутчiny до середины декабря, именно с тем, чтобы дать сорганизоваться, но тщетно ждали ходатайства от Рады, чтобы приняли нас под свое покровительство. И внезапно, 23 ноября покинули Слуцк, предупредив нас об этом только за 24 часа до своего ухода. Смее думать, что наше вмешательство спутало их карты и испортило им игру. Ведь мы могли бы в этот момент легко удержать в своих руках Слуцк, достаточно только было бы официально просить их протектората, на что они вначале и намекали и о чем, по-видимому, у них было договорено с Павлюкевичем.

В начале очерка я кратко останавливался на этом моменте. Будучи в Вильно, Павлюкевич в годовщину повстанія выступал с докладами, в которых каждый год напирал, что если бы не эсеры и, в частности, Прокулевич и Жаврид, то Слуцк был бы теперь не в руках большевиков (я читал в отчетах в алексюковской газете «Раніца»²⁰⁹, ноябрьские номера за 1921 г. и волейшевско²¹⁰–павлюкевичский орган «Грамадзкі голас»²¹¹ за 1923 г., ноябрь).

Мы не пошли на то, чтобы такой ценой купить Слутчiny, а между тем вооруженное восстание кучки против неизмеримо сильнейшего противника было абсурдом с точки зрения здравого смысла.

Возвращаюсь к описанию событий. Считались весьма вероятными, ввиду охлаждения с польским командованием, отход поляков

и занятие Слуцка советскими войсками. Ставился вопрос, как организовать оборону. Группа Павлюкевича—Самусевича настаивала на организации партизанщины как более действенного способа борьбы против превышающего силами противника. Незалежницкая группа, которая, главным образом, ставила целью не реальный результат, а демонстрацию, настояла на организации регулярных войск, которые в дальнейшем и именовались: войска БНР (первая бригада, Слуцкий полк, Семежевский полк).

С точки зрения здравого смысла действительно много было несуразностей в этом повстании. Отказавшись купить Слуцк путем польского протектората, не пуская Балаховича на территорию Слуцчины, восстание, безусловно, обрекается на провал. Ведь к этому времени антибольшевистского фронта не существовало: Рижский договор с Польшей; Врангель совершенно ликвидирован; Перемыкин²¹², Петлюра и Балахович в 20-х числах ноября уже были интернированы. Игра в солдатики. Опереточная Слуцкая республика. Ходульное правительство БНР. Умалает ли все это ответственность за наше преступление перед пролетариатом, против которого выступили в тягчайшие дни его, когда еще не совсем оправился от поражений на польском фронте и от внутренних экономических затруднений?

В городе появился авангард балаховцев, пока 17 человек, затем должны были еще прибыть. В связи с этим, а также с военными приготовлениями и антибольшевистскими настроениями, в городе начинается паника — население ожидает погромов. Рада выпускает извещение, что население может быть спокойно, никаких погромов допущено не будет. Я со своей стороны переговорил специально по этому вопросу с представителями профсоюзов и категорически заверил, что погромов могут не бояться, пока Рада в Слуцке. Балаховский отряд в конце концов удалось выпроводить из города, дав им отступного несколько тысяч рублей. Появляется затем атаман Федосеня (Хведосеня) со своей шайкой бандитов, официально он носил титул командира Минского отдела народной добровольческой армии. Спроводили в течение двух дней и их. Они направились в Вызну (Чырвоная Слабада), где устроили погром и обязали тамошнего раввина собрать в течение 3-х часов какую-то большую сумму денег, чуть ли не 50 тысяч рублей, под угрозой повесить его в случае неисполнения. И только при появлении случайков, которые в это время уже эвакуировались, бандиты поспешно скрылись.

Приехала и помощь от Найвышейшей Рады в лице штабс-капитана Борика, Белорусской Войсковой Комиссии и делопроизводи-

теля этой комиссии Михалевича²¹³. Борик сделал доклад в довольно тесном кружке. Согласно его информации, БВК уже теперь значительная, сравнительно, величина, имеет тенденцию в будущем расширяться; она имеет уже свои кадры командного состава, а также и нижних чинов; БВК предоставляется в Варшавской школе подхорунжих 30 вакансий в специальном белорусском отделе. Причины поддержки БВК Польшей — современный политический момент, когда может возникнуть потребность в использовании их против Советов. Но белорусские круги считают задачи БВК шире и предполагают впоследствии создание белорусской армии. БВК в ближайшее время пришлет своих офицеров в распоряжение Рады. В течение 2-х дней было завербовано в школу подхорунжих 30 юнцов, они уехали во время эвакуации Слуцка.

23 ноября, т.е. спустя неделю после съезда, польские власти уведомили нас, что завтра очищают Слуцк. В городе поднялась невообразимая паника, а вместе с тем страшное возмущение и разговоры о том, что белополяки нарочно спровоцировали нас, не дав стать на ноги националистическому движению. Самусевича снова приходится утихомиривать, так как уже начал организовывать конный полк сепаратно от Слуцкой бригады. Решено, ввиду полной неподготовленности, отступить к Семежеву и В.Рожану, где и производить запись охотников в армию. Рада Слуцкины публикует извещение о своей эвакуации и призыв желающих записываться в добровольческие отряды на 25/XI в м.Семежево.

Мы, подражая великим самостоятельным державам, наскоро состряпали «дипломатическую ноту» Союзу Советов и вручили ее советским представителям при 10-й польской дивизии для передачи по назначению. Протест этот за подписями Прокулевича, Жаврида, Русака, Сосновского и Радзюка извещал, что полноправный съезд Слуцкины выбрал Раду, которой и поручил всю гражданскую власть в городе. Извещая о намерениях советских войск занять Слуцк и уезд после его оставления польскими властями, не считаясь с волей народа, Рада Слуцкины протестует против этих агрессивных намерений, ссылаясь вместе с тем на то, что это противоречит постановлениям мирной конференции о признании самоопределения народов. Одновременно Рада обращается к демократии всего света с протестом против раздела независимой БНР (см. «Беларускае слова» за 1920 г., № 51).

Этот протест вручали я, Радзюк и Русак, причем мирно беседовали в течение четверти часа в неподобающих для дипломатов позах — сидя на столах, за отсутствием достаточного количества

стульев. Парни ничего себе. Двумя неделями позже, когда служкие отряды остановили автомобиль с этими советскими представителями, в сопровождении польского офицера ехавшими из Слуцка в Польшу, то здесь же на месте распили бутылку коньяку, а на вопрос наших, где расположены советские войска, предупредительно развернули карту и правильно указали расположение артиллерии и войск других родов оружия. Обидно все же: по-видимому, не считали нас за грозного противника.

Эвакуация Слуцка закончилась 24-го. Я выезжал одним из последних и видел, как некто Куницкий разбрасывал около помещения Рады антисоветскую литературу.

Семежево 24.XI—7.XII. Ставка перенесена в Семежево, здесь же и Рада. Скопление народа необычайное. По позднейшим, не проверенным, однако, сведениям, якобы идущим из советских источников, всех эвакуировавшихся из Случины насчитывалось до 15 тысяч. Весьма много непосредственно перекочевало в Польшу.

С 24 ноября началось формирование бригады по добровольной записи. В первые 3 дня охотников оказалось свыше 1500 человек. Запись дальнейшую пришлось прекратить ввиду того, что почти совершенно не было оружия и не предвиделось, с другой стороны — записью добровольцев принимали на себя обязательство их содержать. Решено было вербовку на этом закончить. Действительно, оружия было чрезвычайно мало, едва ли насчитывалось 300 винтовок, имелось 2 пулемета, из них один был в починке, ограниченное количество зарядов и ручных бомб. Меня это чрезвычайно удивляло. Ведь дезертиры возвращались с оружием в руках, почему же они не забрали его с собой? После бесед на эту тему я вынес впечатление, что ожидали, что поляки снабдят оружием, „а наше и дома пригодится“.

Я не берусь описывать военную историю, так как главной задачей своей считаю выяснение политической обстановки, обрисовку действующих сил, оказывающих то или другое давление на ход событий; считаю нелишним описание обстановки и деталей, дающих возможность яснее представить себе ход событий. В архиве ГПУ должны быть богатые материалы полковника Гавриловича, командира Слуцкого полка 1-й бригады, где военные действия, вероятно, правильно и исчерпывающе описаны, на политические же обобщения едва ли он способен, тем более, что в курсе белорусской и польской политики он не был и вся закулисная сторона ему неизвестна.

Моя задача, как участника, тоже ограничивается мемуарами. Укажу, что в «Беларускім слове», газете, выходящей в Гродно, на-

чиная с № 51, публиковались официальные документы Слуцкой Рады, в том числе «Камунікат войск Беларускай Народнай Рэспублікі», конечно, тенденциозные военные реляции, сильно преувеличивающие успехи повстанцев. Кроме того, вся военная история, начиная со списков добровольцев и кончая последними боями, отражалась в ежедневных приказах по штабу бригады, а также полковых приказах. Возможно, они имеются в архиве ГПУ. Стычки и бои велись с 26 ноября по 21 декабря, т.е. почти месяц, из них более значительные: занятие Вызны красными 2—3 декабря; бои под Семежевом и занятие его красными 7 декабря; занятие Семежева белыми 12 декабря; занятие белыми Вызны 17 декабря. Вызна отбита красными 19 декабря; Семежево отбито красными 20 декабря, — этими последними боями и заканчиваются фактически военные действия, дальше идет ликвидация.

Взаимоотношения между штабом бригады и Радой были ненормальны, отличались недоверчивостью. К этому времени войсковые круги начали разочаровываться в БНР, которая почти ничего не дала, слабость которой и неавторитетность уже выявились к этому времени. Нажим же со стороны Балаховича усилился, особенно после его интернирования (лично его интернирование было фиктивным, он свободно разъезжал повсюду). Не имея более человеческого материала, но располагая действительно богатыми материальными складами, лишенный права после интернирования выступать со своей «народной армией», он и его агентура приложили все усилия, чтобы завладеть готовой слуцкой армией и выступать под ее фирмой. Это было бы, по нашему мнению, величайшим народным бедствием, несшим погромы, пожары и потоки крови. Трудно было удерживать безоружную армию от соблазна достать обмундирование и оружие.

Характерно, что Балахович отказался даром выдать оружие, а непременным условием ставил подчинение ему. Еще выявилась идейная твердость нашей группы — на такие условия мы не пошли, хотя число сторонников за соглашение с Балаховичем все росло как среди Рады, так и, в особенности, среди военных, и удерживать нам свои позиции стоило немало труда. Главной же цитаделью его была контрразведка, на стенах которой расклеены были воззвания Балаховича, Савинкова, Белорусского Политического Комитета.

Недоверие военных кругов к Раде было настолько сильно, что отказали в требовании моем допустить меня к обсуждению всех военных вопросов. По своему выбору, для связи Рады с бригадой, они остановились на Сосновском, не допуская никого другого. Даже

не особенно доверяли комиссару БНР Жавриду, именно как представителю БНР, которых начали постепенно отшивать. Острота положения на нашем внутреннем фронте все нарастала, можно было со дня на день ожидать перемены декораций. Все особенно усилилось со времени приезда от Балаховича Мацели. Закулисную сторону не знаю, но известно, что были там совещания с Белорусским Политическим Комитетом, т.е. с В.А.Адамовичем, его сыном, также Вячеславом Адамовичем, более известным как атаман «Зеленого дуба» под псевдонимом Дергач, а также с Алексюком. По-видимому, был выработан план захвата всей акции в свои руки, ибо эта группировка чересчур вызывающе держалась по отношению к нам.

Между прочим, Мацеля сорил деньгами, были кутежи, на одном из которых присутствовал и я. Необходимо было разрядить атмосферу или же дезертировать. И вот мы воспользовались следующим моментом. Контрразведкой был арестован командир Слуцкого полка Чайка. Было задержано его письмо к известному в Слуцке бывшему военному комиссару Лебедю, в котором он, указывая на свое разочарование Слуцким восстанием, которое, он предполагал, будет действительно левозсеровское, но на самом деле балаховские и полонофильские течения сильны, все же предлагал ему, Лебедю, не выступать против повстанцев.

По другой версии, он даже предлагал Лебедю перейти на сторону повстанцев. Так говорили у нас об этом письме, но за достоверность не ручаюсь, ибо проверить не смог. Я и Жаврид видели, как его вели в контрразведку, и последние слова, которые мы слышали, были: «Жаврид, спасай меня». Через 2 дня ему удалось бежать, впоследствии он был расстрелян в Советах.

Бегством его мы и воспользовались как предлогом и по инициативе группы нашей устроили совместное конспиративное совещание с некоторыми офицерами. Предметом обсуждения было невыносимое положение, которое создалось, и как из него выйти. Командир бригады Анцыпович чрезвычайно слаб, чтобы выдержать линию, взятую Радой и БНР, благодаря чему усиливаются интриги балаховской группы, расхлябанность военных частей; взаимоотношения между Радой и войсковцами натянутые, контрразведка же является уже неофициальным штабом Балаховича, активизация же балаховских течений со времени приезда Мацели усилилась. Постановили арестовать Анцыповича, Мироновича и Реута, помощника начальника контрразведки, и предать их суду.

Совещание постановило назначить командиром бригады Кутыловского-Сокола, а вместо Мироновича, по предложению Якубецкого —

офицера БВК, Янушенко. Выдвинутая нами кандидатура на пост начальника бригады Якубецкаго была военными отвергнута, так как собрание все же хотело более опытного в военных делах. Наша же надемовская политика заключалась в том, чтобы проводить главным образом демонстрацию сил БНР, и потому непременно условием являлось незалежницькое лицо, а не военные доблести, и была им непонятна.

В приказе Рады, согласно принятому совещанием постановлению, говорилось, что командование наше оказалось не на высоте, появилось разложение войск, что это отражается на боевых действиях. Контрразведка обвинялась в том, что из-за ее недосмотра бежал Чайка. Вследствие этого арестовываются и предаются суду Анцыпович, Миронович и Реут.

Чтобы арестовать штаб, и особенно контрразведку, требовались свои силы, мы ожидали сопротивления. В нашем распоряжении была только рота Копеца. Этого было недостаточно. Я пишу приказ батальонному Колпаку, который находился на позициях, и требую «во имя спасения республики немедленно прибыть в распоряжение мое в количестве 80 вооруженных человек к 7 часам утра следующего дня». Для вручения этого приказа посланы были Русак и Бусел, как члены эсеровской тройки, чтобы в случае его отказа как военного подчиниться Раде — гражданскому органу, воздействовать на него именем партии. Получаю ответ: «Прибуду к 7 часам утра, но только в количестве 40 человек, чтобы не обнажать фронт».

На следующий день, как по расписанию, были арестованы указанные лица, причем Анцыповича арестовывал непосредственно я, как высшая гражданская власть. Давно мы на них точили зуб. Это произошло приблизительно 3—4 декабря, а 7 пришлось отступать от Семежева. Поэтому, к сожалению, процесс против них был скромкан, Анцыпович разжалован в рядовые, а Миронович и Реут отстранены от должностей. Этот переворот был произведен своевременно, так как впоследствии выяснилось, что такую же штуку намеревались произвести над нами Павлюкевич, Мацеля, Миронович; двумя часами позднее мы должны были быть ими арестованы и декорации перемениться. Первый раз в жизни я видел перепуганными, побелевшими Павлюкевича и Мацелю, они предполагали, что их разговор открыт, мы же об этом узнали впоследствии. Они поспешно заявили, что присоединяются к постановлению Рады.

Мироновича и Реута мы хотели пришить еще по следующему делу, которых, как агентуру дефензивы, хотели отстранить хотя бы от нашей акции. В конце ноября контрразведка произвела форменное ограбление, с побоями и издевательствами, аптекаря м. Вызны.

Последний нам пожаловался. И вот для расследования всех подробностей Рада командировала Кабычкина и Сосновского. Им, однако, не пришлось до конца довести следствие, красные войска выбили наших из Вызны, и наши следователи двое суток просидели на чердаке, пока не сумели бежать.

В конце ноября прибыли в Семежево член Найвышшей Рады Терещенко, председатель БВК Якубецкий и штабс-капитан Борик. С первыми двумя было несколько совещаний в интимном кругу. Лагерная обстановка, парад, устроенный прибывшим, дефилирование перед ними белорусских повстанческих военных частей с белорусскими песнями, с нацдемовскими «бел-чырвона-белымі» нашивками вместо погон, произвело на них сильное впечатление. Терещенко даже разрыдался от полноты чувств.

Из доклада Терещенко мы поняли, что Найвышшая Рада начинает нашу акцию раздувать, и не только в Польше, среди официальных сфер и общественности, но и за границей, как первое вооруженное независимое выступление. В белорусских же газетах особенно подробно она освещается и в дальнейшем будет освещаться в гродненской газете «Беларускае слова», которое редактирует Рак-Михайловский.

Из доклада мы вынесли впечатление, что белорусский вопрос поставлен в антантских кругах, общее политическое положение заставляет интересоваться Беларусью, но во что это может вылиться — неясно. Во всяком случае мы, как антибольшевистская сила, можем в этой высокой игре сыграть некоторую роль. Вся наша политическая линия встретила с его стороны полное одобрение, он тоже склонен был смотреть на повстание как, в первую очередь, только на демонстрацию нацдемовских сил, демонстрацию, весьма необходимую в этот момент, когда независимая Беларусь старается выступить на политическую арену.

В дальнейшем предположено оборудовать для нас типографию, с ведома и даже при содействии польских военных властей. Эта типография ставится в Слониме* находится в ведении БВК и почти готова к работе. Она законспирирована, чтобы не вызывать протестов со стороны Советов, так как, согласно Рижскому предварительному договору (пункт 2-й), Польша обязуется не поддерживать организаций, которые своей целью имеют вооруженную борьбу с Советами. Я прибавлю, что эта типография так и не функционировала, так как БВК командировала своего служащего Косцевича (его литературный псевдоним Макар Краўцоў), который заигрался в Лодзи в карты и так и не доехал до Слонима.

* По-видимому, принадлежит политическому отделу Генштаба. (Заўвага Ўл. Пракулевіча).

Терещенко передал в мое распоряжение для Рады сравнительно небольшую сумму денег; точно не помню сколько, но не свыше 10 тысяч польских марок.

Вскоре приехали офицеры БВК Семеняка*, Арцишевский**, Новик и др., и с их приездом начал формироваться 2-й полк, Семейевский***. Не имея за все время кампании ни одной винтовки и не участвуя в боях, он существовал только для показной стороны. Вся команда, все делопроизводство велось исключительно на белорусском языке; нашивки у командного состава были с „конниками“ — литовской Погоней, или же с повязками нацдемовских цветов.

Не могу обойти молчанием следующий факт. БВК откомандировала 18 или 20 своих офицеров на фронт в Семейево, однако, приехав в Барановичи, где была наша постоянная комендатура для связи с БВК и Найвышейшей Радой, и наслушавшись разных рассказов, те повернули оглобли назад. «Это, оказывается, большевики, а не повстанцы», — так аттестовали нас эти вылощенные паркетные герои. Никого из этих храбрецов и позднее нельзя было заманить в Слуцкую бригаду.

Снабжение продовольствием происходило следующим образом. Рада имела штат инструкторов, в обязанности которых входило разъезжать по ближайшим селениям, вести агитацию и собирать пожертвования продуктами. Инструкторами были: В. и М. Дубины, Листопад, младший Сосновский, Мешочек, братья Раки (двоюродные). Что касается мяса, то эта повинность была принудительная; по раскладке то или иное селение доставляло 2—3 головы крупного скота, или соответственно заменяло его мелким, причем шкура возвращалась владельцу назад, а на мясо выдавались Радой реквизиционные квитанции, которые и являлись обязательствами Рады.

Питание было нормальное, семейевские кулаки кормили нас из 2—3 блюд. Однако запасов никаких не было заготовлено, просто не догадывались. Ни Рада, ни хозяйственная часть бригады никаких мер к этому не предпринимали. В конце концов обвиняли Раду, что озаботиться заготовками — дело гражданских властей. Спешно принялись за заготовки. В оставленных помещиками имениях оказалось много зерна и сена. Молотьбой занялись наши пленные.

Пользуюсь случаем вспомнить о них. Перебежчиков и пленных было свыше 100 одних белорусов. Тех, которые происходили из белорусских губерний, отпускали на свободу, производилась только

* Відаць, маецца на ўвазе Лукаш Семянюк (Сяменік).

** Правільна — Арцишевич.

*** Маецца на ўвазе Празэўскі полк.

регистрация их, они свободно рассказывали по лагерю и в окрестности Семежева. В последнее время их использовали для работ в имениях. Когда отступили от Семежева, о них совершенно забыли, и они, сами выстроившись в ряды, потянулись вслед за нами. Пленных же белорусов отправляли в концентрационные лагеря Польши, согласно договоренности с военным ведомством.

Безжалостно поступали с коммунистами и комиссарами Красной Армии, их расстреливали по постановлению военно-полевого суда но, главным образом, единоличным приказом командира бригады. Сколько было расстрелянных, установить трудно, так как это производилось весьма конспиративно. По сведениям Русака, которому поручили установить число расстрелянных, их было 18, в том числе Вызненский ревком (Русак имел много знакомых по Ячеву в контрразведке). При бригаде имелся военный суд в составе: Бирюковича — председателя, Богдановича — прокурора, Кабычкина — защитника, а также представителей от командного состава и от нижних чинов. Нам называли только один случай расстрела за грабеж, вынесенный этим судом.

Однажды в Семежево явилась делегация из глуских лесов от дезертиров Красной Армии. Они передавали, что было их около трех тысяч человек, все выходцы Минской, Могилевской, Витебской и Смоленской губерний. Большая половина вооружена винтовками, имела несколько пушек (не помню, сколько называли) и пулеметов. Прослышали, что в Слуцке формируется белорусское войско, и пошли на соединение с нами, но не побрились. Потеряли половину людей, часть снаряжения и засели в глуских лесах. Их командировали, чтобы связаться с нами. Получив инструкции, газеты, они уехали, и никаких сведений о них больше не поступало.

Со времени выезда из Слуцка Рада заседаний почти не устраивала, особенно по принципиальным вопросам, так как дифференциация отбылась, и далеко не в нашу пользу. Члены президиума Бирюкович и Сосновский (с последним раньше кое-как ладили), теперь определенно ориентировались на Балаховича; Русак заболел тифом (в Грицевичах), Жаврид же часто бывал в отлучках. Однако посвятили вечера 3—4, чтобы выработать декларацию Рады, составленную в весьма умеренных демократических тонах, причем за основу была взята Уставная Грамота 25 марта.

Из-за невозможности оборудовать свою типографию мы вынуждены были ограничиться гектографами. Были размножены: упомянутая декларация Рады, несколько листовок ко всем гражданам,

к красноармейцам, к крестьянам. Были размножены также «Пагоня» Богдановича, «Ад веку мы спалі» с нотами. Предполагалось устроить культурно-просветительный клуб и курсы белорусознавства. Командированный в Вильно Кабычкин закутил в Барановичах и дальше не поехал.

7 декабря красные войска нас вытурили из Семежева, и Ставка и Рада переместились в Иодчицы, в нейтральную зону, в 2-х верстах от советской границы. Здесь нам приходилось туговато; население далеко не такое щедрое, как на Слуцкой территории, к нам отнеслись недоброжелательно, и наши инструкторы особого успеха не имели.

Нарекания на Раду, что она не сделала запасов, усилились. Бригада и Рада становятся кочующей труппой и переезжают в Грицевичи, еще дальше в глубь нейтральной зоны. Здесь пробыли до 15 декабря. Стало несколько свободнее дышать, однако продовольственный вопрос не разрешился. Стали мы нажимать на все кнопки. Найвышшая Рада что-то делала в этом направлении; забегал комиссар Жаврид, БВК — Якубецкий, а позднее от Рады — Прокулевич, все мы носились в поисках хлеба. Якубецкий и я вели переговоры с не-свижским старостой об отпуске нам продовольствия. Староста решил предварительно запросить Варшаву. И, видно, по получении ответа, отказал нам в выдаче продовольствия. Якубецкий видел у него на столе зашифрованную телеграмму и по некоторым деталям сделал вывод, что она относилась к нам.

Пришлось прибегать к реквизициям у населения. Между прочим, войту местечка Грицевичи за то, что он не давал подвода и не подчинялся другим нашим распоряжениям, всыпали 25.

Наши части наткнулись на территории Слутчiny на обоз, везший в Польшу продукты. Как оказалось вскоре, это были агенты, закупавшие продукты для польского интендантства, и проникали для этого на советскую часть Слутчiny. Ничтоже сумняшеся, наши войсковые, на основании приказа Рады № 1, запрещающего вывоз продуктов из Слутчiny, реквизируют его. Вмешались жандармерия и староство, произошел великий скандал, но все же продовольствие нами не было возвращено, ценой ссоры со старостой Черноцким.

В Грицевичах произошел следующий значительный инцидент. Миронович, отрешенный военным судом бригады от должности начальника контрразведки, получил разрешение от военных властей формировать конный отряд, по-видимому, для польской службы, а не для бригады. Его молодцы напали ночью на деревню Малый Рожан (если не ошибаюсь), форменно терроризировали насе-

ление, награбили 50 тысяч рублей и забрали 10 лошадей. Немедленно, в присутствии пострадавших, всенародно виновники были осуждены. Двоих из них: Мирончика, служившего в нашей контрразведке, а другого фамилии не помню — был помощником начальника нашей милиции, — расстреляли. Остальным предложили или быть заключенными в польские тюрьмы (БВК договорилась с соответствующими польскими органами, что осужденные нами будут отбывать срок наказания в польских тюрьмах, за неимением собственных), или же всыпать им по 25. Все предпочли экзекуцию, и зрителям представилось необычайное зрелище в польском стиле.

Командование по стратегическим соображениям решило перенести Ставку на Полесье в Мороч, нейтральную зону, в 1 версте от советской границы (не по соображениям ли быть ближе к Луницу, бывшей ставке Балаховича, где еще остались его отряды и склады). Здесь произошли последние бои: занятие Семежева белыми*, причем захвачены были большие припасы снарядов, затем белые выбиты были красными; сильные бои за Вызну, раньше занятую белыми, причем был захвачен ревком, при отступлении из Морочи расстрелянный; на следующий же день выбиты были красными. Это последний крупный бой.

Дальше началась паника. Наступление Красной Армии повелось весьма энергично. Передавали, что в числе красных войск имеются 4-й красный Варшавский полк, кавказские отряды, попадались в плен пермяки и т.д. Еще пара дней, и красные появились в нейтральной зоне. Позднее, уже после ликвидации, носились слухи, идущие из польских сфер, что, по соглашению между Иоффе и Домбским на Рижской конференции, было разрешено советским войскам войти в нейтральную зону на 77 часов для очистки зоны от бандитизма.

Эту музыку давно пора было кончать. Еще перед Вызнянскими боями в Морочи мне по секрету передали, что подготавливается захват бригады и Рады балаховцами, что будто бы брат Балаховича, тот самый, который был на съезде Слутччины, уже находится инкогнито в госпитале бригады, которым заведовал Павлюкевич, что отряд в 500 чел. под командой Демидова вышел из Лунища, находится в 25 верстах от Морочи и ждет только сигнала войти в Мороч, причем предполагалось арестовать часть командного состава и членов Рады; говорили, что Балаховичем и Белорусским Политическим Комитетом вынесен приговор: Прокулевича, Жаврида и Якубецкого повесить.

Была и другая опасность, в данном положении менее серьезная, это заговор «слева». В. и М. Дубины, Листопад и другие тоже

* Маюцца на ўвазе аддзель 1-е Слуцкае брыгады

предполагали арестовать Раду и команду бригады и передать в руки Советов. Значения этому можно было не придавать, так как группа была немногочисленна.

Ставка была перенесена в 5-е и последнее место — в Заостровечье, пограничное с Польшей, нейтральная зона.

При отступлении из Морочи я был свидетелем незабываемой для меня картины. По дороге из Морочи в Заостровечье, на пригорке лежали трупы расстрелянных в эту ночь членов Вызнянского ревкома. Мне неудержимо захотелось посмотреть на лица замученных, я обошел всех, подолгу останавливался около каждого, смотрел на искаженные мукой лица и застывшие в предсмертных страданиях и судорогах позы. Наши части проходили одна за другой, а я все стоял, не в силах сойти с места, как будто стопудовая тяжесть на меня навалилась... Распоряжение закопать тела в братскую могилу не было исполнено, так как земля сильно промерзла и, вероятно, также в силу полного развала войск.

В Заостровечье пришлось выдержать сильную атаку на собрания офицерства, которое нападало на нас за то, что мы, дескать, ввели их в заблуждение мифическим правительством БНР; что мы не смогли выполнить обещаний — снабдить оружием и продовольствием, что благодаря Раде произошел разгром и т.д. Присутствовал и Якубецкий. Для нас картина была ясна. Необходимо немедленно покончить с этой преступной комедией. В тот же день мы уехали в Барановичи на совещание. Предварительно перед отъездом мы вместе с П.Бабареккой закопали 2 ящика ручных бомб.

В Барановичах оказались Терещенко и Жаврид. Было решено ликвидировать всю повстанческую акцию. Необходимо постараться, чтобы вся бригада перешла польскую границу и была, согласно положению, интернирована как войска БНР. Этим также будет воспрепятствовано организации банд, что только могло бы скомпрометировать нацдемовский характер повстания. С этим решением Якубецкий, Терещенко и Жаврид выехали в Ставку. Там, однако, встретили противодействие со стороны части офицерства, которые настаивали на продолжении борьбы с красными путем организации нерегулярных отрядов, организации диверсионных отрядов. Однако наше постановление было принято, и большинство из бригады перешло границу, было интернировано свыше полутора тысяч человек.

Финальная часть. Этим, собственно говоря, не закончилась Слуцкая акция, борьба продолжалась, но стала односторонней, была борьба с балаховичскими влияниями.

Все же Балаховичу, а с ним и Алексюку почему-то важно было иметь Слуцкую бригаду в своих руках, ибо они не покинули своим вниманием бригаду и в лагере интернированных. Велась там усиленная агитация их агентурой и лично Мацелей, Павлюкевичем и другими за признание Балаховича и Политического Белорусского Комитета. Приехал в лагерь и сам «батька», привез 600 комплектов белья, 300 бутылок водки, коньяку и вина, и устроили там на несколько дней попойку. Была организована запись охотников в отряды Балаховича, с соответствующей декларацией. Насчитывали свыше полутора тысяч подписей, но нами установлено было, что большинство подложны, писаны одним почерком многие фамилии. Назревала опасность, что в стенах лагеря они не останутся и будут использованы Балаховичем и зеленодубцами. Тогда мы выкинули следующий трюк. БВК имела в своем распоряжении военные проездные литеры. Якубецкий покинул их мне штук 20, уже подписанных и с печатью, оставалось только заполнить название части военной, число человек и место назначения. Впоследствии Якубецкий привлекался к ответственности за утерю литеров. Вот по этим-то литерам мы и перевели интернированную бригаду из района Полесья в Белосток, где мы поставили их в такое положение, что они были недосягаемы для балаховической агитации, так как считались за БВК. Впоследствии из Белостока бригада была переведена в лагерь под Дорогуск, где ею и опековалась БВК и Найвышшая Рада; были посланы инструктора для культурно-просветительной работы, проводились курсы белорусоведения и т.д.

Комедия все же продолжалась, к счастью, совершенно уже бескровная, но действительно опереточного характера. Хронологически это было несколько раньше, а именно числа 17—20 декабря. Найвышшая Рада выдала приказ о назначении Якубецкого главнокомандующим войсками БНР. Три дня пришлось уговаривать Якубецкого (помогали этому также я и Жаврид) принять это назначение, так как отлично он понимал то смешное положение, которое будет занимать в этой бутафории. Доводы: важны не результаты, не практические действия, а важно устроить бум, поднять шумиху, заставить говорить о белорусах и Белоруссии и т.д.

Пожалуй, это было стилидно для всего Слуцкого восстания, которое мы и старались проводить, сильно напирая на внешнюю, декоративную сторону.

«Главнокомандующим» был выдан приказ № 1. Характерен он тем, что в общих выражениях говорилось об «избавлении от ярма чужих народов», «бороться, пока белорус не станет хозяином своей

земли», «освобождения Белоруссии от захватчиков», «освобождение батьковщины» и т.д., предоставляя расшифровать, кто эти чужие народы: большевики, белополяки или же те и другие. Заключительные слова о независимой и неделимой Белоруссии разъясняют мало-мальски политически грамотному человеку (приказ напечатан в «Беларускім слове» за 1921 год, от 6 января, № 5/76).

Второй и последний приказ Якубецкого как главнокомандующего был о награждении отличиями за боевые заслуги офицеров бригады: И.Залесского, А.Курловича, А.Броновицкого, П.Броновицкого, И.Богушевича, А.Мироновича, П.Яновича, Я.Семашко, Н.Керножицкого и И.Копеца (там же, см. № 6/77 за 7 января 1921 года).

Позднее в Вильне в 1921 году случаи нападали на меня, что мало сделал для интернированных; обвиняли, что я продал 3 или 4 вагона сахара, а по другой версии, соли, которые Найвышейшая Рада прислала для реализации в деньги для бригады; обвиняли, что я получил деньги от Ковенского правительства БНР и присвоил себе. Действительно, я получил 5 тысяч немецких марок для случаев, стоящих на позиции БНР, и раздал их по своему усмотрению чловекам 8—10. Деньги были пересланы из Ковны через Кохановича²¹⁴, который и распространял эти сплетни.

Политическая сторона Слуцкого восстания была закончена следующим образом.

От имени Слуцкой Рады была вынесена резолюция, которая констатировала, что со стороны Польши не было оказано никакой помощи восстанию, наоборот — чинились препятствия. В следующих пунктах резолюции признавалось единственно правомочным правительством Ковенское правительство БНР. Все другие правительства, претендующие на верховную власть над Беларусью, а именно «Урад Кнорина»*, Найвышейшая Рада, Политический Комитет с Адамовичем во главе, признаем незаконным. Дальше речь идет о Балаховиче как погромщике, самозванце и т.д. Это постановление написано в конце января 1921 года. Чтобы собрать большинство Рады, а именно не менее 9 подписей (всего в Раде было 17 членов), я поехал в Несвиж за подписью Колпака**; который и присоединился к нам. Там у него застал человек 5 с советской стороны. Он сообщил, что собирается «до хаты», и действительно в скором времени выехал.

* Іранічная назва ўраду савецкай Беларусі (ССРБ), пададзеная па прозьвішчы сапраўднага кіраўніка рэспублікі — стаўленіка Масквы, тагачаснага старшыні Менскага губкому РКП(б) Вільгельма Кнорына.

** Маецца на ўвазе Янка Каўпак.

Впоследствии я два раза выступал с докладами о Слуцком повстании, освещая их, как яркие проявления нацдемовских, незаплевницких, демократических настроений. Это было в Вильне в 1921 году, содокладчиком один раз выступал Жаврид. Павлюкевич каждый раз в годовщину съезда выступал с докладами, причем, анализируя историю восстания, главной помехой, изменившей весь ход событий, считал эсеровскую группу.

Весь ход восстания мною описывался в хронологическом порядке. Постараюсь теперь закончить изложение краткими тематическими сводками.

Польша и повстание

Пробегаая весь ход описываемых событий, на основании приведенных материалов напрашивается вывод, что Польша была чрезвычайно заинтересована в исходе Слуцкого восстания. Было ли это стремление совершенно поглотить Слутчину и инкорпорировать к себе, или же Польша могла бы довольствоваться протекторатом над Слущиной, образовав буфер между Советами и Польшей, с возможностью проводить на Случине свою политику. В конце концов все это преследовало одну основную цель — создать противосоветскую территориальную единицу, важную в политическом, стратегическом и экономическом отношениях, которой Польша и могла бы так или иначе распоряжаться.

Начальный, подготовительный период, безусловно, инспирирован ими. Они ловко использовали политическую ситуацию и местную обстановку, подсказывали направление всей нашей деятельности. Действуя закулисно, так как стеснены были Рижским предварительным договором о невмешательстве в советские дела, а также потому, что при явном польском давлении встречали бы противодействие среди населения, не имеющего в своей основной массе середняка и бедняка, они не могли доброжелательно к ним относиться.

В первый подготовительный период науськивали на Советы, обещая свою помощь оружием, а также тем, что останутся на территории Слущины, чтобы дать возможность организовать в военном отношении. С этой стороны далеко еще не сорвана завеса их закулисной деятельности с Павлюкевичем. По-видимому, договоренность была больше того, что нам известно. Поддержка нового Нацкомитета, т.е. группы Павлюкевича—Мацели, покровительство балаховичским тенденциям и стремление передать в его руки всю повстанческую акцию, явно проглядывавшие у белополяков симпатии к Алексюку и Белорусскому Политическому Комитету, ставку

на которых тогда они делали; съезд в Слуцке 6 ноября при их ближайшем покровительстве; съезд Слутчины, от которого они ожидали волеизъявления в свою пользу, открытая агитация в уезде (в городе не осмеливались) за присоединение к Польше и собирание подписей под «ухвалами», попытка устранения противодействующих Польше элементов (арест Освецимского) и множество мелких фактов — все это, безусловно, инспирировалось ими. Но пробужденные ими силы, выявление сильных националистических тенденций на съезде Слутчины и последующий период заставили их задуматься. Существование обок с Польшей независимой республики в тот момент грозило опасностью белорусским землям, находящимся под их оккупацией, еще не оформившимся, которые Польша не сумела прибрать к рукам и в которых чувствовались бродильные ферменты социального и национального порядка. Декларативная сторона БНР их беспокоила, но они не знали тогда, насколько нацдемы склонны к неустойчивости и комбинационной политике.

Не лишено интереса отметить, что во время рижских переговоров, насколько это освещалось польской и белорусской прессой, Польша легко могла добиться присоединения к себе и Минска. Но Грабский²¹⁵ — представитель эддеции, — с позицией которого солидаризировались и польские социалисты, не хотел иметь «белорусскую скулу» под Польшей и вел политику по разъединению двух центров — Вильны и Минска, так как в противном случае нужно было строить Белорусскую республику (я имею под руками только «Беларускае слова». См. в нем за 1920 год статьи: в № 17 — «Беларусь і лінія Грабскага», № 21 — «Польскія дэлегаты аб міры і пераміры», № 22 — «Прыяцелі і ворагі Беларусі», № 27 — «Прэлімінары мір і сталы» и т.д.).

Пример Слутчины для Западной Белоруссии мог быть опасным. Поэтому во взаимоотношениях между нами наступает охлаждение, некоторое неустойчивое, неопределившееся к нам отношение. Вначале мы были предоставлены сами себе, без поддержки вооружением и спровоцированные внезапным уходом польских войск из Слуцка и Слутчины. Впоследствии, однако, под влиянием Найвысшей Рады и БВК, организацией с ориентацией на Польшу, наступает некоторое компромиссное отношение. Восстание поддерживается постольку-поскольку. Но та же Польша ограничивается почти исключительно обещаниями. Ни оружия, ни денег, ни продовольствия добиться от них не могли.

Во все время повстания Польша имела свою агентуру среди Рады и бригады, через которую была хорошо информирована о всем

происходящем, о всех течениях, о каждом деятеле, а также через агентов старалась направить политику в свое русло.

Мне известны из агентов дефензивы, принимавших участие в повстании, следующие: нач. контрразведки бригады Миронович и его помощник Реут, офицер БВК, прикомандированный к бригаде в качестве начальника оперативного отдела, капитан Борик, Мацеля и, вероятно, уже в то время Павлюкевич, во всяком случае, чрезвычайно ценный для них информатор и политическая фигура. Возможно, что уже тогда был агентом дефензивы А. Курлович. Кроме того, я вначале упоминал о некоем Куницком, но непосредственно к Слуцкому повстанию не причастен. Говорили, что и Бачко, участник в первой войсковой тройке, фактически начавшей подготовку восстания, также являлся информатором и действовал по их инструкции. Имею основание подозревать как агента дефензивы Янушенко, начальника контрразведки после Мироновича.

Балахович и повстание

В период Слуцкого восстания и перед этим отношение к Балаховичу со стороны различных белорусских групп и организаций окончательно не оформилось. С одной стороны, желание сделать его национальным героем, борющимся за независимую БНР, героем — избавителем от коммунистической власти, наталкивалось на неразборчивость в средствах. Если бы не его блок с одиозными для нацдемов фигурами Савинкова и Алексюка, то весьма возможно, что с ним бы нянчились незалежницкие нацдемовские круги. Однако его связь с Савинковым и Алексюком не была случайной, как в общем расценивалось тогда белорусскими группировками, а органически, конечно, вытекала из политической концепции Балаховича, опирающегося, с одной стороны, на единую неделимую Россию, но завуалированную Учредительными Собраниями России и Белоруссии, что он ставил в свою программу, а с другой стороны, опирался на Польшу открыто и определенно.

Был момент, когда Балахович предложил свои услуги правительству БНР Ластовского. Это было в 1919 году, после ликвидации Юденича. В конце концов не договорились, но тенденция такая была, основанная на декларациях Балаховича, причем на его погромную деятельность во время Юденича БНР как будто не обращала внимания (см. рижский журнал «На чужбине»²¹⁶, 1919 г., № 1, где помещены официальные документы, касающиеся его отношения к БНР). Правда, уже с середины 1920 года у правительства Ластовского от-

ношение к Балаховичу становится резко отрицательным, но вначале грех такой был.

Для характеристики отношений белорусских группировок приведу несколько иллюстраций из «Беларускага слова», стоящего на независимичьей платформе.

«...Мы весьма охотно поддержим Балаховича, если он будет стоять за лозунги независимости и неделимости Белоруссии и когда его войска пойдут освобождать Белоруссию и вместе с Белорусским Правительством будут строить государство» (№ 19, от 26 октября 1920 г.).*

В этой статье за подписью К.Т.** отмечалось, что после того, как Балахович связал свое имя с Савинковым и отдельными неотвественными лицами***, он потерял всякое доверие, а политическую декларацию его о федерации Белоруссии с Польшей автор статьи считает неправильной.

Сымон Р-К. (Рак-Михайловский) в статье «Балаховіч і Беларусь» (№ 29, за 6 ноября) отмечает в своем разборе взаимоотношений между белорусами и Балаховичем многие стороны в его деятельности, которые притягивают к нему симпатии «шчырых» белорусов. Это его белорусское происхождение, «демократ в душе, он и сторонников себе подбирал с выбором», организационные его способности, «Батьковщину» свою любит искренно и желает ей добра. Телеграф разнес вести, что 25 октября Балахович перешел польскую границу, установленную Рижским договором, и поднял знамя (фигурально и фактически) борьбы за независимую Беларусь. Хочется отбросить сомнение и верить в его искренность, однако тень Савинкова, идущая по пятам Балаховича, заставляет с осторожностью относиться к нему.

Почему Балахович идет с Белорусским Политическим Комитетом, а не с белорусским правительством БНР с Ластовским во главе, сетует на него автор. Все-таки автору хочется верить, что Балахович в конце концов пойдет по правильному (т.е. независимичьему) пути и станет национальным героем.

Официальное извещение пресс-бюро белорусского правительства сообщает, что белорусская общественность и национальные организации не принимают на себя ответственности за акцию Балаховича, идущего с Савинковым, так как ни одна из белорусских национальных организаций не соглашалась никогда на решение

* У арыгінале: „Мы вельмі падтрымліваем генерала Балаховіча і будзем удзячны, калі ён будзе трымацца лёзунга Незалежнасці Беларусі і калі войскі яго пойдучь вызваляць Беларусь і разам з Беларускім Урадам будаваць Дзяржаўнасьць шматпакутнай старонкі...“.

** Кузьма Терещенко. (Заўвага Ўл.Пракулевіча).

*** Подразумеваются Алексюк, оба Адамовича. (Заўвага Ўл.Пракулевіча).

судеб Белоруссии Российским Учредительным Собранием, но единственным девизом широких народных масс было и есть Белорусское Учредительное Собрание (№ 31, от 9 ноября).

В №28 этой газеты помещены копии телеграмм, посланных Балаховичем и Савинковым к Пилсудскому и Врангелю, с извещением, что Российская Народная Добровольческая Армия, которая ведет борьбу с большевиками за волю всех народов и за мир всего света, перешла польскую демаркационную черту и идет вперед для освобождения независимой Белоруссии, а также телеграммы членов Белорусского Политического Комитета В.Адамовича, П. Алексюка и И.Сенкевича (его литературный псевдоним — Ядвигин Ш.) и атаманов различных партизанских отрядов (в том числе Федосеня-Хведощеня, о котором я упоминал ранее) с поздравлением Балаховича. По поводу этих депеш газета делает широкий, афиширующий Балаховича, громкий заголовок: «Ген. Балахович начал войну за независимость Белорусской Народной Республики».

А в следующем № 29 той же газеты рядом со сдержанной в сравнении со статьей Сымона Рак-Михайловского появляется заметка, в которой Балахович защищается автором от обвинений в еврейских погромах.

Эту неустойчивость позиций по отношению к Балаховичу можно проследить во всей белорусской прессе того времени.

Его активности и его популярности, как видно, и боялись, и надеялись на него, и относились к нему осторожно, и флиртовали с ним, но категорически ясно, безоговорочно не высказывались. В этот сложный политический момент создавалось впечатление, что энергичный „бацька“ завладеет территорией Белоруссии, а, следовательно, хочешь не хочешь должны с ним считаться как с силой. Но сильнейшее желание выдвинуть Балаховича в национальные герои сдерживалось его отрицательной позицией по отношению к БНР Ластовского и Найвышшей Раде.

Зато группа Алексюка—Адамовича безраздельно и безоговорочно признала его, возвеличивала в герои и окружала ореолом (см. «Звьястун»²¹⁷ за 1920 г., орган Белорусского Политического Комитета, а также позднейшие органы алексюковского направления „Раніца“ и „Родная страх“²¹⁸ за 1921 год).

Даже позднейшая, происходящая 25—30 сентября в Праге, Белорусская Национальная Конференция категорически все же не высказывается против него.

* Фактычная памылка Ёл. Пракулевіча. Ядвігін Ш. — літаратурны псеўданім Антона Лявіцкага, які насамрэч быў прыхільнікам ген. Ст. Булак-Балаховіча і ўдзельнічаў у ягонаў вайскаў акцыі на Палессі.

Резолюцыя гласіт: 1) што Балаховіч не мае ніякай падтрымкі со стороны беларускіх нацыянальных і палітычных арганізацый; 2) што, звязавшы сваё імя з беларускім вызвольным рухам, ён не ачысціў сябе ад позорных абвінавачванняў у еўрэйскіх пограмах і грабежах;* 3) што ён самавольна абвясціў сябе галоўнакамандуючым беларускімі военнымі сіламі і 4) выдаваў акты дзяржаўнага значэння. Прымаючы ўсё гэта ўважліва, канферэнцыя лічыць Балаховіча, — да таго часу, пакуль ён не абародзіць сябе перад беларускай грамадствам, — узурпатарам і авантюрыстам.

Хорошо выражэнне: «...пакуль ён не абародзіць сябе перад беларускай грамадствам». Значыць, проці сацыяльных канцэпцый канферэнцыя нічога не мае, а з нацыянальнай старонай ёму ёсць магчымасць абародзіцца, («Сялянская Доля»²¹⁹, выходзіць ў Ковна, № 4, за лістапад 1921 г.).

Во ўсё час Слудзкага ўстанова краснай ніткай праходзіць унутры барацьба незалежнай групы з балаховскімі групіроўкамі, якія, між іншым, трывала было адлічыць і ад польскіх арыентацый.

Штабы брыгады і палковыя, контрразведка, часта Рады — ўсё было абсаджана яго арыентацыямі. Была неустойлівасць па адношэнні да яго і ў некаторых эсераў, асабліва ў першы перыяд, пакуль мы былі ў Слудцы.

Абвясціць уважліва, чаму ўсё ж пры такім становішчы ўдалося захаваць у Слудцы ўстанова незалежнай яго характар, адсапарывацца ад Балаховіча і не дапусціць яго вярнуцца ўстанова, а, ўрэшце, ў перыяд інтэрната існаваць яго.

Я бачу галоўныя прычыны гэтага ў агульнай установа на ўстанова як на дэманстрацыю нацдэмаўскіх лозунгаў, установа, якая на першае месца ставіла маральную, а не фізічную сілу. Практычна Балаховічу ў арганізацыйным адношэнні быў проціпастаўлены цэнтр БНР, хоць бы ў арыентацыі Найвышэйшай Рады, які, дзякуючы нашым уловкам, пераацэніваўся і прадставіўся магутным. Беларуская Войсковая Камісія таксама садействавала ўтрыманню брыгады ад падпарадкавання Балаховічу, стараючыся сабраваць кіраванне ў сваіх руках.

Арганізацыйна не падпарадкаваўся Балаховічу, Слудзкае ўстанова, дзякуючы прысутнасці многіх яго арыентацый, носіла налет балаховічыны.

Удзіўльна тое, з якой настойлівасцю Балаховіч стараўся падпарадкаваць сабе Слудзкую брыгаду і вярнуць Слудзкае повстанца-

* Як буда гэта падвергаецца сумненню. (Заўвага Ёл.Пракулевіча).

кое движение. Политически ему было это необходимо, чтобы оправдать свою белорусскую фирму, а в военном отношении — плацдарм, являющийся преддверием к Минску.

К концу ноября его народная добровольческая армия была ликвидирована и официально не существовала. Завладев же случачаками, он, как феникс из пепла, снова бы воскрес, а его армия могла бы влиться в ряды слущких повстанцев, и началось бы неизмеримое бедствие политического, социального и экономического характера, которое могло носить и затяжной характер.

Слуцкое повстание и дефензива

При Слуцкой бригаде во время так называемого Слуцкого повстания существовала контрразведка, во главе которой стоял поручик Миронович. Вся эта контрразведка, по нашим сведениям, безусловно, состояла на польской службе. Думаю, что Миронович и в период до Слуцкого восстания также был связан с дефензивой. Вспоминаю, что к нему весьма недоверчиво относились мы и раньше, во время первой польской оккупации, но фактов не было, если не считать того, что источник средств его был неизвестен.

Когда у нас была проба сделать переворот и очистить Слуцкую бригаду от балаховичских и польских элементов и мы уже спустя 2 недели после начала Слуцкого восстания арестовали командира бригады Анцыповича, а также Мироновича и его помощника Реута, который позднее был расстрелян Чекой, Миронович в свое оправдание лояльного к нам отношения говорил: «Я знал, что вы ходили к советскому представителю в Слуцке (действительно был такой факт), а также знал о вашем конспиративном собрании в день Слуцкого съезда, однако вас не арестовывал». Когда ему удалось благополучно выкрутиться из наших рук и он был только отстранен от контрразведки, ему тотчас же была поручена дефензивой организация конного контрразведочного отряда. Позднее он тесно увязался с дефензивой и работал где-то в районе Несвижа, Клецка, Баранович. Вероятно, и до сего времени продолжает работать.

Мацеля приехал в Слуцк из Вильны в конце октября или начале ноября; был ли он в то время связан с дефензивой, не знаю, но позднее — наверняка. Сведения эти я имел, еще будучи в Вильне в 1921 году. Тоже работал в районе Несвижа — Баранович. Ему поручалась организация диверсионных банд.

Слуцкое восстание впоследствии дало и некоторые бандитские шайки, например, Броневицкого.

По нашим сведениям, почти весь состав «Зеленого дуба» находился на службе дефензивы официально, и имел задания разведки не только на советской территории, но и на польской; также поручалась им организация банд и т.д.

Найвышэйшая Рада, роль ее в повстаннии

Найвышэйшая Рада была тем центром, на который опиралась Рада Слуцкіны, проводя ідею незалежнасці БНР і супраціўляясь ідэйнаму ўплыву Балаховіча і Аляксюка і стремленню іх арганізацыйна захапіць у свае рукі повстанне. Найвышэйшая Рада, непопулярная сярод беларускіх кругоў і арганізацый, так як нічым сябе абсалютна не праявіла, а таксама не карыстаюцца ўплывам сярод афіцыйных польскіх сфераў, падтрымкай Слуцкага повстання прапагандзіравала, з адной боку, ідэю незалежнасці БНР, з другой боку, лічыла, што адзін факт з'яўлення на сцэне незалежніцкіх узброеных сіл заставіць Польшу пайці на ўступкі культурна-просветіцельнага і палітычнага характэра для Западнай Беларусіі. З трэцяга боку, яна хацела ўмацаваць сваё становішча сярод беларускіх арганізацый і прызнанне са боку Польшы сябе як вышэйшага палітычнага беларускага органа.

Пазіцыя Найвышэйшага Рады супраць Балаховіча і Аляксюка была рэзка адрыццельная. Нада аддаць справядлівасць: на аўтаномію Слуцкіны ў рамках Польшы Найвышэйшая Рада не пошла, можа быць, і таму, што слуцкія нацэмы не згаджаліся на такую камбінацыю.

Пожалуй, блягодаря такой пазіцыі Найвышэйшая Рада, як ні старалясь, не магла дабыцца ад Польшы падтрымкі повстання ні оружзем, ні дэньгамі, ні прадовольствзем. Дэньгі мы, правда, палучылі, хатя сраўнітэльно ў скромных размерах. Да не знаю, былі лі гэты спецыяльныя ассігновкы Польшы на падтрымку восстання, ці же із інных істочннков.

Беларуская войсквая каміссія

БВК являлась частяю польскіх войск, арганізаванная спецыяльна для барьбы с Саветамі. Первоначално прадсэдатэлем каміссіі быў Аляксюк, но с'ядіненнымі ўсілямі Найвышэйшага Рады і другіх арганізацый замест Аляксюка стаў во главе Якубецкіі, незалежніцкай БНР-овскай орыентацыі, а опекуном БВК стала Найвышэйшая Рада, палучыўшая возмозможнасть праведення там культурнай рабаты.

Найвышэйшая Рада стремілася перадаць кіраванне Слуцкай брыгадой БВК, но павстрэчаліся перашкоды да гэтаму. С адной боку, Польша была звязана рижскім прадварытным дагаворам, с другой — абстаноўка на месце, дзе перашкодалі гэтаму стороннікі Балаховіча. Реальна дапамога БВК выразілася ў пасылке каманднага складу, ў адпраўцы ў школу падхорунжых 30 чалавек моладзежы з Слуціны, арганізацыі тыпаграфіі, якая так і не функцыянавала, а таксама тым, што Якубецкі быў пераключаны на чыноўніка беларускіх войскаў.

Ні грош, ні зброі, ні амуніцыі, ні прадольства — нічога ад БВК не было атрымана. І з гэтай боку Польша не падтрымала павстанцаў.

Эсеры, эсдекі. Іх роля ў павстанні

Мелкабуржуазная, саглашальцкая палітыка гэтых партый, а таксама нацдэмаўская фізіяномія ясна выразіліся ў час павстання.

Вначале, ў час падрыхтоўчага перыяду да збройнага ўз'яцця, яны рэзка выступалі супраць якога б то ні было збройнага супраціву Саветам, паступенна, аднак, калі арганізацыя павстанцкіх сіл палінофіламі і балаховцамі пачалася, яны ўжэ выдвугаюць ідэю збройнага дэманстрацыі ў імя незалежнай Слуціны. Но і на гэтай пазіцыі не ўдэжаліся. Рэзультаты с'язда, нацыяналістычная фізіяномія гэтага с'язда і факт, што павстанне ўсё раўно адбудзецца, хатя і без іх удэцця, што пашаць яму не ў сілах, прабудыло і аформыло іх нацдэмаўскія настрэення. Промелькнуўшы міраж незалежнай БНР, а таксама неабходнасць б'орьбы с Балаховічам і Палітычэскім Камітэтам і апаснасць со стороны Польшы ўстанавіць пратэктарат над автономнай Слуцінай адрэдылі далейшую пазіцыю эсэраў і эсдэкаў. Яны плетугся ў хвосте мас і падчыняюцца настроенню кулацкага с'язда вэды збройнаю б'орьбу.

Супраць б'орьбы с Саветамі яны высказываюцца і ў перваначальны прэдс'яздовскы перыяд не прынцыпална, а чысто практычэскы, „не дэраюць“, счэтыаюць бэсмысленным.

Эсеры і эсдэкі іскалаю какою-то трэцюю сторону, не вядя, што мір ўжэ тагда раздэлен быў на дэы часты: імпералістычэскы — с адной боку, і саветскы — с другой.

Благодаря свэю саглашальцкаю палітыке, яны аб'ектывно іграла на руку польскаю буржуазыі.

Причины Слуцкого восстания

1. Неясная политическая ситуация; статус-кво в Европе и тем более в Польше не было.

2. Отношение Польши к народностям, ее населяющим, еще только слагалось, было не оформлено и поселяло надежду в некоторых нацдемовских кругах на благоприятное для белорусов разрешение белорусского вопроса.

3. Белорусский вопрос начал обсуждаться в кругах Антанты, и вооруженная форма проявления борьбы за независимость могла быть в их глазах весомой величиной и оказать некоторое влияние на разрешение белорусского вопроса в орбите Антанты. Причина, почему нацдемы поддерживали повстание и упорно стояли за незалежницкую его форму.

4. Рижский предварительный договор, дававший возможность толкования 1-го его пункта как предоставления права на суверенность Белоруссии со стороны Советов и Польши.

5. Недовольство белорусской общественности (и не только нацдемовской) этим договором, разъединившим Белоруссию на две части.

6. Польша играла, как организующая сила этого восстания, первостепенную роль. Восстание было инспирировано ею (на этом подробнее останавливался в сводке: Польша и восстание).

7. Балахович, Алексюк и К° через своих сторонников старались проводить в жизнь замыслы Польши, практически начавши организацию повстания.

8. Агитация польских агентов за присоединение к Польше.

9. Обстановка на месте, которая создает впечатление в массах слабости Советов и силы Польши. Совершающееся на глазах населения отступление советских и занятие Слутччины польскими войсками; отрезанность от мира, благодаря чему приходится довольствоваться тенденциозными сведениями от белополяков, распространителями слухов о разрухе в Советах являются также дезертиры, прибывающие громадными массами; создается впечатление развала армии; Врангель еще не разбит, Польша победила, Балахович чинит погромы, на юге Петлюра, Тютюнник²²⁰, Перемыкин еще не интернированы. Все это — благоприятные условия для агитаторов Польши и Балаховича.

10. Советы не окрепли после поражения на польском фронте и к моменту восстания (ноябрь месяц) оттянули свои силы на врангелевский фронт, оставив только заслоны.

11. Возможность использовать такую ситуацию, благодаря и экономической разрухе в Советах в этот момент.

12. Громадное скопление дезертиров, которые из боязни наказания не могли оставаться на Слутччине.

13. По социальному складу кулацкие элементы были всегда сильны на Слутчине, представляли хороший горючий материал. Они и дезертиры разных социальных слоев и представляли главную массу в восстании.

14. Усиление фискального аппарата Советов и централизация хозяйственных организаций; продналог начал взysкиваться более строго, чем раньше. Это было по кулаку.

15. Перегибы власти, особенно же в прилегающих к Польше частях.

16. Раньше на Слутчине стояло большое количество войск, продовольствие которых отчасти лежало на обязанности местного населения. Дисциплина в армии еще не была так сильна, как позднее, и это порождало конфликты с населением.

17. Пограничное положение с Польшей, чем вызывалась необходимость более сурового режима и строгости карательных мер.

18. Такое территориальное положение Слутчины благоприятствовало усилению центрбежных сил.

19. Можно отметить и психологический момент: шансы на безнаказанность, так как в случае чего легко перебежать в Польшу.

20. Национальный вопрос Советами еще не был окончательно разрешен, а практически чинились всяческие препятствия в культурно-просветительной национальной работе. Это активизировало и оформляло нацдемовские протестующие настроения.

21. Эсеры и эсдеки со своей соглашательской политикой и нацдемовской физиономией способствовали усилению антисоветских настроений и активизации кулачества, отчасти и середняков.

СА СЪЛЕДЧЫХ ПАКАЗАНЬНЯЎ ЯЗЭПА ЛАГІНОВІЧА–КОРЧЫКА

21 лютага 1936 г.

ВОПРОС: Укажите подробно, кем именно было организовано Слуцкое вооруженное восстание, какая была проведена предварительная подготовительная работа, откуда были получены средства и оружие и какова была ваша личная роль во всем этом.

ОТВЕТ: Осенью 1920 г., когда польские военные части отошли от Слуцка, каковой оставался на короткий период времени не занятым Красной Армией, в Слуцке образовалась „Слуцкая Рада“, во главе которой стояли белорусские с.р. ПРОКУЛЕВИЧ, РУСАК, ЖАВРИД и др., фамилий которых не помню. Как впоследствии мне стало известно, „Слуцкая Рада“ была организована поляками для борьбы против советской власти, с целью оккупации Белоруссии Польшей. „Слуцкая Рада“ организовала вооруженное восстание и призвала население к участию в ее повстанческих отрядах. Работа „Слуцкой Рады“ по подготовке восстания велась под лозунгом образования БНР. Я лично не принимал участия в подготовительной работе к восстанию, а поэтому не могу сказать, в чем она выразилась и кем именно проводилась. На призыв Рады о вооруженном восстании я, как член партии белорусских с.р., явился в Слуцк в Раду за указаниями, что делать. Я был направлен в Слуцкий полк и был зачислен писарем во вторую роту. Одновременно был организован другой повстанческий полк, названия его не помню, и была организована 1-я Слуцкая бригада. Во главе бригады стоял бывший подполковник царской армии Сокол–Кутыловский, во главе Слуцкого полка первоначально стоял полковник ЧАЙКО, а затем полковник ГАВРИЛОВИЧ. Ротой, в которой я служил, командовал подпоручик или поручик КУРИЛОВИЧ. Первой ротой этого же полка командовал поручик ГУЗНЕЙ. Затем помню фамилии следующих офицеров, участвовавших в этом восстании: БОГУШЕВИЧ, СЕМАШКО, ПОНТУС и РОГАЧ. Вооружение частей и боеприпасы поступали от поляков, но какими путями — мне неизвестно. В течение месяца времени 1-я бригада Слуцкой Рады вела бои с красными в районе Семежово–Вызна. Моя рота участвовала в занятии Семежово. После поражения под Семежово наши части отступили в Польшу и были интернированы. ПРОКУЛЕВИЧ, ЖАВРИД, РУСАК и др. руководители Слуцкой Рады эвакуировались в Польшу, но они не были интернированы или арестованы. Офицеры ГАВРИЛОВИЧ,

СОКОЛ–КУТИЛОВСКИЙ, КУРИЛОВИЧ и ряд других тоже не были интернированы поляками и находились на свободе.

ВОПРОС: С кем из представителей польского командования и гражданских властей Вы и другие участники восстания имели встречи и разговоры, где и о чем?

ОТВЕТ: С месяц времени мы находились в какой-то деревне, недалеко от границы, оттуда были направлены через Ляховичи в Белосток. Всего интернированных было около 300 человек. В Белостоке нас разместили в казармах, где пробыли около 4-х недель. Из Белостока нас перевели в лагерь под Дорогуском. Когда мы находились на первом пункте, к нам приезжал член Наивысшей Белорусской Рады ТЕРЕЩЕНКО Кузьма, который имел встречи и совещания с командным составом, о чем — не знаю, и выступил перед интернированными с речью и указал, что Наивысшая Рада примет меры к нашему скорейшему освобождению. В Белостоке приезжал к нам полковник ГАВРИЛОВИЧ, который объяснил нам ошибочность Слуцкой Рады в том, что она с первых дней своего существования не пошла на тесный контакт с Булак–Балаховичем и не подчинила ему свои части. В Дорогуский лагерь приезжали к нам ГАВРИЛОВИЧ, СОКОЛ–КУТИЛОВСКИЙ, КУРИЛОВИЧ и РУСАК, которые вели агитацию за дальнейшую вооруженную борьбу с Советской властью, при помощи поляков и вели вербовку в диверсионные банды БАЛАХОВИЧА. Часть интернированных им удалось завербовать. Я лично был против участия в бандах БАЛАХОВИЧА. От польского командования и правительства к нам никто не приезжал, не считая приходов отдельных польских офицеров, которые контролировали жизнь в лагере.

ВОПРОС: Кто из представителей польских властей вел работу в лагере по вербовке агентов как для освещения настроения интернированных, так и для другой работы вне лагеря?

ОТВЕТ: Такая работа в лагере проводилась поляками, но я не могу сказать, кто именно вел ее и кого им удалось завербовать в качестве агентов. Знаю лишь, что, несмотря на строгий режим в лагере, отдельные люди пользовались отлучками в город, из чего заключаю, что они завербованы поляками. Однако фамилий этих людей не помню. Меня лично не вызывали для вербовки.

ВОПРОС: Кто являлся комендантом лагеря и в каких отношениях Вы находились с ним?

ОТВЕТ: Комендантом лагеря был поручик ШУРПО, имени его теперь не припомню, который до этого командовал ротой одного из полков, организованных Белорусской Военной Комиссией и

находившихся в подчинении ПИЛСУДСКОГО. Особых хороших отношений с ШУРПОЙ у меня не было, хотя он использовал меня как писаря для составления отчетности и ведения канцелярской работы.

ВОПРОС: В предыдущем показании Вы говорили, что поляки ускорили Ваше освобождение из лагеря с целью дальнейшего использования Вас и других с.-р. для борьбы с Советской властью. Кто руководил этой работой со стороны поляков и комитета с.-р., какие давались директивы для разворачивания этой контрреволюционной работы в Польше и на Западной Белоруссии, а также на территории БССР?

ОТВЕТ: Дальнейшей контрреволюционной работой против Советской власти и за образование в БССР нового правительства из с.р., ориентирующихся на Польшу, руководили в Вильно ПРОКУЛЕВИЧ и ЖАВРИД. С кем из представителей польского государства они были связаны — мне неизвестно. Прокулевич и ЖАВРИД давали установки на эмиграцию в БССР, с целью проникновения в КП(б)Б и аппарат Советской власти для ведения контрреволюционной работы, разворачивали в Западной Белоруссии агитацию против Соввласти и компартии и одновременно, для обмана масс и сокрытия от них связи с польским правительством, давали лозунги об ориентации на правительство ЛАСТОВСКОГО в Литве. Мне было в то время известно, что ПРОКУЛЕВИЧ и ЖАВРИД имели связь с белорусскими с.-р. в БССР, получали от них информацию и контактировали свою деятельность, но я не знал, с кем именно эта связь поддерживалась. Предполагаю, что они были связаны с БОДУНОВОЙ²²¹, ТРОФИМОВЫМ и др. видными с.-р., оставшимися в БССР. С ПРОКУЛЕВИЧЕМ и ЖАВРИДОМ я встречался в Виленской Белорусской гимназии, Белорусском клубе и на квартире у ЖАВРИДА в Вильно.

ВОПРОС: Какой характер носили Ваши встречи с ПРОКУЛЕВИЧЕМ и ЖАВРИДОМ, возглавлявшими эсэровское движение и руководившими дальнейшей организационно-политической работой против БССР?

ОТВЕТ: Эти встречи носили политический характер. На совещаниях с ПРОКУЛЕВИЧЕМ и ЖАВРИДОМ, в которых я принимал участие как с.-р., обсуждались политические и тактические задачи борьбы с БССР. Прошу записать, что я не принимал участия в обсуждении практических шагов и поэтому я не могу сказать, как была построена тогда организационная система выполнения нашей программы.

ВОПРОС: Каковая была канечная цель этой программы дальнейшей борьбы с Советской властью, в выработке которой Вы принимали участие совместно с ПРОКУЛЕВИЧЕМ и ЖАВРИДОМ?

ОТВЕТ: Наша канечная цель была образование Белорусской Национальной Республики, иначе говоря — расширение польской оккупации на всей территории Белоруссии.

ВОПРОС: Кто из представителей польского кабинета и командования принимал участие в выработке этой программы и плана оккупации БССР?

ОТВЕТ: Конкретно мне ничего неизвестно об этом; знаю лишь, что они были связаны с дефензивой и польским генеральным штабом. Эта связь с дефензивой и генеральным штабом конспирировалась, и поэтому меня не посвящали в сущность переговоров с поляками.

Архіў КДБ Рэспублікі Беларусь. Аўтэнт., рук.

" У Т В Е Р Ж Д А Ю "АРЕСТ САНКЦІЯНИРУЮКМАНДИР ОДЕЛА КОНТРАВЕДКИ "СМЕРШ"
ГВАРДИИ ТАНКОВОЙ АРМИИ - ГВ. ПОЛКОВНИКБОЕНЫЙ ПРОКУРОР 4 Г Т А
ГВ. ПОЛКОВНИК ЮСТИЦИИПОСТАНОВЛЕНИЕ

/ на арест /

31. Маг 1945 года.

Я, Оперуполномоченный Одела Контраведки ЕКО
"СМЕРШ" 4-й Гвардейской Танковой Армии-Гвардия ст. лейтенант -
ГОНЧАРЕНКО, рассмотрев поступивший в ОКР "СМЕРШ" материалы о преступной деятельности гражданина:

РУСАК Василия Максимовича, 1896 года рождения, уроженца Мясной губернии, Слуцкого уезда, дер. Ячево, из крестьян, владельца гастрономического магазина, образование высшее, белоруса, подданного Чехословакии, члена организации "Белорусская Рада".

Н А Ш Е Л:

что РУСАК В.М., будучи враждебно настроен к Советской власти и состоя членом партии эсеров, в 1920 году эмигрировал за границу. Находясь в эмиграции в 1924 году вступил в члены антисоветской организации "Белорусская Рада", в 1930 году был избран председателем этой Рады, которая ставила своей целью свержение Советской власти в Белоруссии. В 1944 году немецкими властями РУСАК был послан на с/езд белорусских эмигрантов.

ПОСТАНОВИЛ:

РУСАК Василия Максимовича подвергнуть аресту и обыску.

ОПЕРУПОЛНОМОЧЕННЫЙ ОКР "СМЕРШ" 4 Г Т А
ГВАРДИИ СТАРШИЙ ЛЕЙТЕНАНТ

/ ГОНЧАРЕНКО /

С О Г Л А С Е Н "СЛЕДОТДЕЛЕНИЯ ОКР "СМЕРШ" 4 Г Т А
ГВАРДИИ МАЙОР

/ ЛУЦИК /

Постанова на арышт органамі СМЕРШ Васіля Русака ў траўні 1945 г. у Празе.

ДАКУМЕНТЫ СА СЪЛЕДЧАЙ СПРАВЫ ВАСІЛЯ РУСАКА

Чэрвень 1946 г.

„УТВЕРЖДАЮ“

Министр Госбезопасности БССР

Генерал-лейтенант

(Л. ЦАНАВА)²²²

„7“ Июня 1946 года.

Абвінавальнае заключэнне

ЗАЦВЯРДЖАЮ

ПРАКУРОР БССР _____ 19:

20/VI — 46

ОБВИНИТЕЛЬНОЕ ЗАКЛЮЧЕНИЕ

По обвинению РУСАК Василия
Максимовича в преступлениях,
предусмотренных ст. ст. 66 и
76 УК БССР
(Следственное дело № 1327)

2 июня 1945 года при занятии частями Красной Армии гор. Прага (Чехословакия) отделом контрразведки „СМЕРШ“ 4-й гвардейской танковой Армии за активную контрреволюционную деятельность против Советского Союза был арестован видный белорусский националист РУСАК Василий Максимович.

Произведённым по делу расследованием установлено, что РУСАК, будучи враждебно настроенным к революционному движению в России в 1917 году, принимал участие в так называемом „Первом Всебелорусском Конгрессе“ антисоветских партий и групп, принявшем решение о непризнании Советской власти и о создании „независимого“ белорусского государства, буржуазного типа.
(л.д. 8, 60–61, 91–92)

Находясь на „Первом Всебелорусском Конгрессе“, РУСАК, познакомившись с видным белорусским националистом ОСВЕТИМСКИМ и др., вступил в контрреволюционную националистическую организацию, именуемую „Белорусская Социалистическая Громада“, членом которой и являлся до 1918 года.
(л.д. 98–99)

В 1918 году РУСАК, демобилизовавшись из царской армии, прибыл к месту своего рождения в Слуцкий уезд, где вступил в партию белорусских социал-революционеров (эсеров).
(л.д. 179–180)

В период немецкой и белопольской оккупации РУСАК был избран старостой деревни Ячево Слуцкого района.

В этом же 1918 году с занятием частями Красной Армии территории Слуцкого уезда являлся членом волостного исполнительного комитета.

(л.д. 96–97)

При отступлении Красной Армии с территории Слуцкого уезда в 1920 году по указанию партии эсеров принимал активное участие в подготовке „Съезда Слутчины“.

На „Съезде Слутчины“ как активный националист был избран председателем и руководил всей работой съезда.

По окончании съезда была создана так называемая „Белорусская Рада Слутчины“, в состав которой был введен РУСАК. Являясь таким образом одним из членов „рады“, руководил подготовкой „слуцкого восстания“ против частей Красной Армии и Советской власти.

(л.д. 182–184)

После ликвидации „слуцкого восстания“ в ноябре 1920 года РУСАК по решению комитета партии эсеров выехал в гор. Вильно, где принимал активное участие в бойкотировании „Виленского сейма“.

(л.д. 184–185)

В 1922 году РУСАК, не желая возвращаться на территорию Советской Белоруссии, эмигрировал в Чехословакию, где в 1924 году вступил в антисоветскую организацию „Белорусская Рада“, созданную белорусскими националистами–эмигрантами и принимал активное участие в проведении борьбы против Советского Союза, а с 1930 года являлся заместителем председателя названной „Рады“.

(л.д. 186–189)

В 1941 году, после оккупации немецкими войсками территории Чехословакии, РУСАК по заданию немецких оккупационных властей вместе с другими националистами–эмигрантами принимал непосредственное участие в создании „Главного Белорусского Национального Центра“ для объединения всех антисоветских националистических организаций и формирований и проведения борьбы против Советского Союза.

(л.д. 64–65, прилож. ст. 91–98)

С 1943 года является генеральным уполномоченным созданного немцами белорусского „правительства“, именуемого „Белорусской Центральной Радой“, по заданию которого проводил организационную пропагандистскую работу против Советского Союза в Чехословакии.

(Л.д. 115–116, 160–161)

Во время Отечественной войны РУСАК В.М., как ярый белорусский националист издал „этнографическую“ карту Белоруссии с границами: на севере до Ленинграда, на западе до Сувалки, на юге до Киева и на востоке до Можайска, которую разослал иностранным государствам.

(Л.д. 10, 16, прилож. ст. 100–102)

В то же время РУСАК нарисовал белорусский национальный герб „ПОГОНЯ“, который впоследствии был принят как отличительный знак созданной немцами из белорусов вооруженной силы, именуемой „Белорусской Краевой Обороной“.

По этому же эскизу РУСАК изготовил в городе Праге значки для „БКО“, которые направлял в Берлин, где они распространялись среди участников „Белорусской Краевой Обороны“.

(Л.д. 190–193)

Как видный белорусский националист РУСАК имел тесную связь с президентом „Белорусской Центральной Рады“ — Островским Р., по рекомендации которого был вызван на „2-й Всебелорусский Конгресс“, для принятия участия в его работе, однако по не зависящим от него обстоятельствам участия в нем не принял. Несмотря на это, РУСАК, будучи в Минске, имел встречу с ОСТРОВСКИМ, ЕЗОВИТОВЫМ, ГУЗОВСКИМ²²³ и др.

(Л.д. 156–159)

Будучи враждебно настроенным к Советскому Союзу и Красной Армии, РУСАК написал ряд статей антисоветского содержания, в которых возводил клевету на Советский Союз, коммунистическую партию, призывая белорусов–эмигрантов к активной борьбе за создание „независимого“ белорусского государства буржуазного типа.

(Л.д. 149–153, прилож. ст. 122–219)

Допрошенный в качестве обвиняемого РУСАК виновным себя признал, (Л.д. 15–18), кроме того изобличается показаниями свидетеле-

лей: МИРОНЧИК Р.М. (л.д. 206–209), МИРОНЧИК И.С. (л.д. 210–213), ПУПКЕВИЧ И.А. (л.д. 214–217) РОДЬКО В.Ф. (л.д. 220–227), ЧЕХОВИЧ Б.К. (л.д. 238–241) и очной ставкой с РОДЬКО В.Ф. (л.д. 242–246), а также документами, изъятыми в архиве „Белорусской Рады“ в Праге (приложение к следственному делу, том 2).

На основании изложенного ОБВИНЯЕТСЯ:

РУСАК Василий Максимович, 1896 года рождения, уроженец д. Ячево, Слуцкого р-на, Бобруйской области, БССР, из крестьян, белорус, подданный Чехословакии, беспартийный, женат, с высшим образованием, инженер-агроном, проживал в гор. Прага (Чехословакия), занимался бакалейной торговлей.

В ТОМ, ЧТО: Будучи враждебно настроенным по отношению к Советскому Союзу, на протяжении ряда лет проводил активную антисоветскую работу, направленную на отторжение от Советского Союза Белорусской ССР и создание белорусского „независимого“ государства буржуазного типа, т.е. в преступлениях, предусмотренных ст. ст. 66 и 76 УК БССР.

Считая следствие по делу законченным, а виновность РУСАК[А] доказанной, руководствуясь ст. 211 УПК БССР,

ПОЛАГАЛ БЫ:

Следственное дело №1327 по обвинению РУСАК[А] Василия Максимовича направить на рассмотрение Военного Трибунала Войск МВД Белорусского Округа.

ЗАМ.НАЧ. 4 ОТД. СЛЕДЧАСТИ МГБ БССР
МАЙОР / ВОЛНОВ /

НАЧ. 4 ОТД. СЛЕДЧАСТИ МГБ БССР
КАПИТАН / БОРИСОВ /

„СОГЛАСЕН“ ЗАМ. НАЧ. СЛЕДЧАСТИ МГБ БССР
ПОДПОЛКОВНИК / СУХАРЕВ /

Дело № 0020

КВ

ПРОТОКОЛ

судебного заседания

29 июня 1946 года. В гор. Минске

Военный Трибунал войск НКВД Белорусского округа

в составе: председательствующего гв. подполковника Юсифича

Арунчикова,

судей: сиб. лейтенанта Сиверкина и

капитана Турбина

и секретаря Мисова

безучаст гсударственного обвинителя и
защиты

Закрытом судебном заседании рассматривает дело по обвинению

Русака Василия Максимовича в преступных
действиях, предусмотренных ст.ст. 66 и 76
УК БССР.Заседание в 10 ч. 20 мин. открыло судебное
заседание. Секретарь доложил, что в от-
сутствие Русака Василия Максимовича
оставлен в судебное заседание и находится
под арестом.Заседание возоблаивается
множеством подсудимого.

Русак Василий Максимович, 1896 года

3 пратаколу допыту В. Русака

5—6 красавіка 1946 г.

ВОПРОС: Кем было арганізавана „Слуцкое восстание“ і ка-
кой неабходнасцю была вызвана яго арганізацыя?

ОТВЕТ: В ноябре 1920 года территория Слуцкого уезда оказа-
лась на нейтральной зоне. С одной её стороны были белополяки, с
другой Красная Армия, кроме того к Слуцку надвигались организо-
ванные Балаховичем банды, которые грабили крестьян.

Такое положение вызвало необходимость создания на террито-
рии Слуцкого уезда административной власти, за что взялось само
местное население, по инициативе которого был создан в г. Слуцке
комитет, куда входили Павлюкевич, Жаврид Павел и другие, фами-
лии которых я в данный момент не припоминаю.

По инициативе этого „комитета“ был созван „Съезд Случины“.
Делегатом на „Съезд Случины“ от Слуцкой волости был из-
бран я, Русак Василий Максимович.

ВОПРОС: Какое участие в „Съезде Случины“ вы лично принимали?

ОТВЕТ: На „Съезде Случины“ я был избран председателем
„съезда“ и руководил всей его работой.

ВОПРОС: Какие решения были приняты „Съездом Случины“?

ОТВЕТ: „Съезд Случины“ принял решение создать местную
власть в Слуцком уезде, для этой цели была организована „Белорус-
ская Рада Случины“.

ВОПРОС: Что входило в ее функции?

ОТВЕТ: Организация местной власти.

Вопрос: Что предпринималось „Белорусской Радой Случины“
для того, чтобы поддерживать порядок в Слуцком уезде?

ОТВЕТ: „Слуцкой Радой“ была организована милиция, в кото-
рую было много желающих. После чего было решено организовать
добровольческие военные части из числа добровольцев, в результа-
те чего была создана 1-я Слуцкая бригада, в которую входили 1-й
Слуцкий полк, Семежовский полк и Гресский полк.

ВОПРОС: Вы входили в состав правления рады?

ОТВЕТ: Да, я был избран в состав „Белорусской Рады Слуци-
ны“, председателем „Рады“ был избран Владимир Прокулевич.

ВОПРОС: Какую работу вы проводили как член правления „Бе-
лорусской Рады Случины“?

ОТВЕТ: Я был назначен в экономический отдел „Белорусской Рады
Случины“, но поскольку это было в стадии организации, то должно-
сти я там еще не получил и никакой работы там не проводил.

ВОПРОС: Какую работу проводила „Рада“ против Советской власти и частей Красной Армии?

ОТВЕТ: Военные добровольческие части, сформированные „Белорусской Радой Слутчины“, принимали участие в боях против Красной Армии в районах м. Тимковичи и Вызна.

После того, как части Красной Армии заняли территорию Слуцкого уезда, „Белорусская Рада Слутчины“ была распущена и больше не существовала. Часть членов вошла в правительство „Белорусской Народной Республики“ (Прокулевич), а часть проживала по своему желанию.

ВОПРОС: Чем занимались вы после того, как была распущена „Белорусская Рада Слутчины“?

ОТВЕТ: Я после отпуска „Белорусской Радой Слутчины“ по заданию эсеров выехал в г. Вильню, где вошел в подчинение комитета по бойкоту виленского сейма с тем, чтобы г. Вильню и Виленщину (Виленскую губернию) отторгнуть от Польши и создать там свободный город подобно Данцигу.

Моя работа заключалась в пропаганде и агитации за отторжение от Польши г. Вильню и Виленщины среди населения. Мною распространялась литература, получаемая из Ковно, по селам и деревням Виленщины.

ВОПРОС: Членом партии эсеров вы состояли с 1918 по 1923 год. Расскажите подробно о вашей практической деятельности за указанный период времени.

ОТВЕТ: Как я показал выше, моя деятельность за период нахождения в партии эсеров с 1918 по 1923 год заключалась в том, что я по указанию руководства партии принимал участие в „Слуцком восстании“ и после проводил работу по бойкотированию Виленского сейма.

Другой никакой работы я не проводил.

Допрос окончен в 1 час 30 минут 6/IV с перерывом от 2.00 до 10.00 5/IV и 17[00] до 22.00 5/IV 46 г.

Записано с моих слов верно, мною прочитано, в чем и расписываюсь — В. Русак

Допросил: Зам. Нач. 4 отд. след. части МГБ БССР — майор Гр. Волнов.

Архіў ҚДБ Рэспублікі Беларусь.

ДАКУМЕНТЫ СА СЪЛЕДЧАЙ СПРАВЫ АНТОНА СОКАЛА–КУТЫЛОЎСКАГА

8 сакавіка 1948 г.

„УТВЕРЖДАЮ“
НАЧ. ОТДЕЛА КОНТРРАЗВЕДКИ „СМЕРШ“
47 АРМИИ — ПОЛКОВНИК
(подпіс) (П. КУРИН)
„20“ сентября 1945 года.

ПОСТАНОВЛЕНИЕ
(о предъявлении обвинения)

„20“ сентября 1945 года

гор. Галле

Я, заместитель Начальника 3 Отделения Отдела Контрразведки „СМЕРШ“ 47 армии — капитан ПРИЗ, рассмотрев материалы следственного дела №1012 и приняв во внимание, что СОКУЛ–КУТИЛОВСКИЙ Антон Андреевич достаточно изобличается в том, что он, будучи арестованный органами Советской власти, бежав из–под стражи, остался проживать на территории временно оккупированной Белоруссии, после чего стал работать инспектором народных школ в организованной немцами Ганцевической области*. В этой должности работал до июля 1944 года, т.е. до отступления немецко–фашистских войск, вместе с которыми бежал в Германию.

Будучи инспектором народных школ, внедрял фашистскую идеологию в школах, а также националистические идеи так называемого белорусского „правительства“, именованного „центральной радой“, с которыми имел тесную связь.

Находясь в Германии, по личной просьбе „Центральной радой“ был направлен для работы в школе, готовящей офицерские кадры для так называемого белорусского войска, проводившего борьбу против Красной Армии. Являясь преподавателем этой школы, было присвоено звание „майора“.

В апреле 1945 года принял командование батальоном в белорусском полку «СС» — с которым впоследствии перешел на сторону американских войск, имея намерение уклониться от возвращения в Советский Союз.

* Мелася на ўвазе Ганцавіцкая акруга.

ПОСТАНОВИЛ:

Руководствуясь ст. ст. 128 и 129 УПК РСФСР, привлечь СОКОЛ-КУТАЛОВСКОГО Антона Андреевича в качестве обвиняемого по ст. 58-1 „а“ УК РСФСР, о чем объявить обвиняемому под расписку в настоящем постановлении.

Копию настоящего постановления направить Военному прокурору 47 армии.

ЗАМ. НАЧАЛЬНИКА 3 ОТДЕЛЕНИЯ ОКР „СМЕРШ“
47 АРМИИ — КАПИТАН ПРИЗ

Настоящее постановление мне объявлено „20“ сентября 1945 года.
Сокол-Кутыловский

Нач. УНКТУ Беларусі 1941
 Лейтенант С. С. Сидоренко
 Нач. УНКТУ Крысатле
 Нач. Отд. 2 УПРАВЛЕНИЯ НКВД
 БССР /Сидоров/

Форма № 1
 Арест санкционирую
 (подпись прокурора)
 _____ 194 г.

НАЧ УНКТУ Крысатле

НАЧ ОТД. 2 УПРАВЛЕНИЯ НКВД
БССР /Сидоров/

ПОСТАНОВЛЕНИЕ

(НА АРЕСТ)

Гор. Ляховичи, 22 апреля 1941 г.

я. Пом. Нач. Ляховичского Райотдела НКВД
(должность) (отдел и орган)

нквд БССР Сержант Госбезопасности

ОВИЕСЯН

(имя и фамилия)

рассмотрев поступившие в НКВД БССР материалы о преступной деятельности

СОКОЛА-КУТЫЛОЎСКАГО Антон Андреевича, 1892 года рождения, уроженец ф-ка
(фамилия, имя, отчество и другие)

Красной гора, Б. Лунинецкого уезда, служитель религиозного культа, времен
(установочные данные)
но без работы, б/п, проживает в д. Остров, Ляховичского района, Бранович-
ской области.

НАШЕЛ:

СОКОЛА-КУТЫЛОЎСКАГО Антон Андреевич в 1913 году добровольно вступил в
(в произвольном изложении дается развёрнутая
мотивировка необходимости ареста,
приводятся выдержки из показаний;
выдержки из актов обследования ревизии
и т. д.)
армию Деникина и активно боролся против большевиков. В начале 1919 года
находился на службе РККА в гор. Слуцке, в первых числах марта 1919 года
дезертировал и перешел на сторону белополяков. Находясь в Польше был
направлен в Эстония, где служил в армии Кленича и боролся против РККА
В 1920 году на территории Западной Белоруссии организовал отряд "Само-
защиты" и вел активную борьбу против большевиков. В 1938 году будучи
священником Островской церкви преследовал коммунистов, а по адресу
Карла Маркса наносил вопиющие оскорбления, а поэтому

Постанова НКВД БССР на арышт А. Сокала-Кутылоўскага ад 22 сакавіка 1941 г.

3 пратаколу допыту Сокала–Кутылоўскага

8 сакавіка 1948 г.

г. Менск

ВОПРОС: Расскажите о своём участии в Слуцком мятеже.

ОТВЕТ: В период ведения переговоров между представителями военного командования Польской и Красной Армией о заключения перемирия части Польской армии постепенно отходили на запад. Отводя свои войска, Польское командование не стремилось к действительному миру с Советским Государством, а оставляло всякие проволочки, которые бы могли дать ей возможность при более лучших для неё условиях [организовать] военные действия против Советского Государства.

В частности, одним из таких моментов являлась подготовка белорусских националистов гор. Слуцка для организации вооруженного восстания под лозунгом — „за самостоятельную Белоруссию“ и оставление в этих целях перед отходом из Слуцка значительного количества оружия.

В середине ноября 1920 года в Слуцке мятежниками был создан так называемый „съезд Слутчины“ и избрана рада „Слутчины“ во главе с бывшим судьей Слуцка Прокулевич[ем], которая и приняла активную деятельность по распространению среди населения различных воззваний и организации вооруженных отрядов.

В результате ее активной деятельности была создана повстанческая бригада численностью до трёх тысяч человек, состоявшая из первого Слуцкого и второго Грозовского полков.

Первое время во главе этих вооруженных сил был поставлен бывший капитан царской армии Чайко, который перед моим прибытием был арестован по подозрению в связях с органами Советской власти, и таким образом бригада оказалась без командования.

Предложение мною своих услуг позволило мятежникам выйти из затруднительного положения и продолжить свою вражескую деятельность, несмотря на то, что к этому времени мятежники оставили Слуцк и отошли с боями на правый берег реки Морочь.

Приняв командование, я на берегу реки организовал оборону.

В течение десяти дней обстановка не изменилась. Ни Красная армия, ни мы операций не предпринимали, за исключением стычек между отдельными группами.

Не получив поддержки со стороны населения, мы оказались почти изолированными, и нам предстояло или сдаться Красной

Армии и прекратить борьбу, или продолжать борьбу, но в этом случае необходима была помощь.

Избрав путь до последних возможностей борьбы с Советским Государством, я в ноябре 1920 года выехал в гор. Барановичи и обратился в штаб стоявший там Польской армии с просьбой оказания нам вооруженной помощи. Однако Польское командование, сославшись на мирный договор с Советским Государством, предложило сопротивление прекратить и повстанцев отвести в тыловые районы Польши, что я и сделал.

Таким образом закончился Слуцкий мятеж!

ВОПРОС: Какова дальнейшая судьба участников мятежа?

ОТВЕТ: Согласно указания Польского командования бригада мятежников мною была отведена в местечко Ляховичи, Барановичской области, где была разоружена Польским командованием и направлена эшелонам вначале в гор. Белосток, а затем в гор. Дорогуск, откуда в марте 1921 года все солдаты и офицеры бригады распущены по домам.

С роспуском участников мятежа по домам я так же выехал к месту жительства своей жены в местечко Городея, Несвижского района, Барановичской обл.

ВОПРОС: Чем вы занимались, проживая в Польше?

ОТВЕТ: После приезда к жене, до сентября 1939 года, т.е. до воссоединения Западных частей Белоруссии к Белорусской Советской республике, я проживал в разных районах Барановичской и Пинской областей и работал учителем в польских школах и одновременно являлся священником православной церкви.

Установление на территории Западных областей Белоруссии Советской власти я принял недоброжелательно, но никаких мер борьбы с нею не принимал, а остался на жительстве в местечке Остров, Ляховичского района, Барановичской области и работал первое время учителем средней школы, а затем техником-строителем барановичской автобазы и десятником спецстроительства.

Архіў КДБ Рэспублікі Беларусь.

ДАДАТАК

ПЕСЬНІ СЛУЧЧАКОЎ–ПАЎСТАНЦАЎ

ВАЯЦКІ МАРШ

(М. Краўцоў)

Мы выйдзем шчыльнымі радамі
На родны, вольны свой прастор
Хай воля вечна будзе з намі,
А гвалту мы дамо адпор.

Хай ажыве закамянелы
Наш беларускі родны дух;
Штандар наш бел–чырвона–белы*,
Пакрый сабой народны рух.

На бой за славу і за волю
Народу беднага свайго!
Браты! Цярпеўшыя даволі,
На бой мы ўсе да аднаго!

Імя і сілу беларуса
Няхай пачуе й бачыць той,
Хто сьмее нам нясыці прымусы
І першы выкліча на бой.

Браты! Да шчасьця мы падходзім,
Хай гром гудзе яшчэ мацней:
Ў крываваых муках мы народзім
Жыцьцё Рэспублікі сваей.

Беларусь. 1919. 30 кастрычніка.

* У «Беларускім сьпеўніку» Ўл. Тэраўскага (Менск, 1921 г.), гэты радок песьні зьменены: „Свабодны сыяг, штандар чырвоны“. Але ноты сьпеўніка былі набраныя раней (выданьне рыхтавалася яшчэ ў 1920 г. культурна–асьветнаю сэкцыяй Беларускае вайсковае камісіі), таму крамольную згадку пра бел–чырвона–белы сыяг на загад бальшавіцкае цензуры замалявалі ў друкарні чорнаю фарбаю, што бачна на зьмешчанай ілюстрацыі.

1. ВАЯЦКІ МАРШ. Словы Краўцова М.

Муз. Я. Тэраўскага

Ноты да «Ваяцкага маршу» (зь «Беларускага сьпеўніку» (1921) Ул. Тэраўскага).

ПЕСЬНЯ СЛУЧЧАКОЎ*

Яшчэ Паляк ня быў панам тут на Беларусі
 Яшчэ прыдзе час наш
 разам чужынцоў падушым.

Прыпеў:

Гэй наперад, наш народзе,
 моц наша не слаба,
 зараз з могілак выходзіць атаман Нябаба.

Пойдзе бойка роўным тэмпам, даўнейшым не горша,
 Што заможным
 нашым панам ня дасць мейсца Польшча.

Прыпеў:

Гэй наперад... і г. д.

Архівы БНР. Т. 1. Кн. 2. С. 1027.

БЕЛАРУСКАЯ МАРСЭЛЬЕЗА

(Гарманізацыя Ул. Тэраўскага)

1. Ад веку мы спалі і нас разбудзілі,
 Мы знаем, што трэба рабіць!
 Што трэба свабоды, зямлі чалавеку
 Што трэба зладзеяў пабіць!
2. Што гэта за марная доля няшчасная
 Бяз хлеба, бяз грошы працуй...
 Усюды ганяюць, усюды сьмяюцца,
 Ну, проста, хоць крыкні «ратуй!»
3. Сьмяюцца над намі багатыя людзі,
 Здаецца, панамі іх зваць.
 Мы доўга цярпелі, цярпець больш ня можам —
 Дык пойдзем мы долі шукаць!
4. Мы дружна паўстанем з касамі, сярпамі
 Прагонім з зямлі палачоў!
 Няхай нас сустрэнуць палямі, лугамі
 Грамады працоўных людзёў!

Тэраўскі Ёл. «Беларускі лірнік». Бэрлін, 1922. С. 89—90.

* Дата невядомая.

У ЧУЖАЦКАЙ НЯВОЛІ

Песьні інтэрнаваных 1-й Слуцкай Брыгады Стральцоў*

I.

Равуць-стогнуць лясы, горы, шырокія полі.
 Плачуць-стогнуць беларусы ў чужацкай няволі.
 Трацім тут свае мы сілы, церпім цяжкі мукі,
 За што ж, Божа міласэрны, звязаў ты нам рукі?

Гэй вы, гэі вы, браты нашы, дзеці горкай долі,
 Што ня йдзеце вызваляць нас зь цяжкае няволі?

II.

Час Беларуса, ужо час —
 Маці-краіна нас кліча.
 Ёстанема дружна, ураз
 Сіл нашых вораг ня зьліча.

Прыпеў:
 Рушымся ў бой
 Усёй грамадой
 За люд працоўны,
 За волю і роўнасьць!

Грозны падходзіць мамэнт —
 Бой пачынаем рашучы!
 Скрышым старое ўшчэнт —
 К Волі змагарна ідучы.

Прыпеў.
 У песьнях бязудерж таім,
 Вецер штандарамі вее,
 Прысягу складаем ім,
 Роднай ня здрадзіць надзеі.

Прыпеў.

Бурны нас радуе дзень,
 Кліч агалошвае полі.
 Сонца вітайце прамень
 Праўды сялянскай і Волі.

Прыпеў.

Дужая моц грамады
 Ё перамозе зарука,
 Больш нас ня чэпіць бяда,
 Годзі напасьцяў, прынукаў!

Прыпеў.

Край абаронім грудзьмі
 Ад панаванья палацаў
 Вольнай працоўнай сям'і
 Ёспор красавіціме праца!

Прыпеў.

СА ЗБОРАЎ Л. ВІТАН-ДУБЕЙКАЎСКАГА

Тры трубы залотыя

(На тле старасьвецкіх беларускіх вайсковых песьняў)

Ай лес к лесу клоніцца,
Вярхушачкі ломяцца!
Ай люлюхны, люлюхны:
Тры трубы залотыя.

Як зачула матухна
Тры трубы залотыя,
Ай люлюхны, люлюхны:
Тры трубы залотыя.

„Ці ня мой-жа то сыночак
На вайну саружаецца?“
Ай люлюхны, люлюхны:
На вайну саружаецца?

А ў першую зайгралі,
Конікаў сядлаючы!
Ай люлюхны, люлюхны
Конікаў сядлаючы!

А ў другую зайгралі, —
З хаты выпраўляючы!
Ай люлюхны, люлюхны:
З хаты выпраўляючы!

А ў трэцію зайгралі,
Вайну падымаючы!
Ай люлюхны, люлюхны:
Вайну падымаючы!

Ай лес к лесу клоніцца,
Вярхушачкі ломяцца!
Ай люлюхны, люлюхны:
Вярхушачкі ломяцца!

Ай плакала матухна, —
Сыночка чакаючы!
Ай люлюхны, люлюхны:
Сыночка чакаючы!

Наша Думка. 1921. 15 красавіка.

ЗЬ ІНТЭРПРЭТАЦЫЯЎ В. РУСАКА

З народнага*

...

Пры дарозе тры крынічанькі...
Любіў Янка тры дзяўчынаныкі —
Адну любіў — бо з усходу,
А другую — бо з заходу,
А трэцію — бо прыгожую.

Што з усходу — не надзівіцца,
Што з заходу — не натрапіцца,
А як з трэцію ды прыгожаю —
Не налюбіцца, не нацешыцца...

Шмат ён часу надумяецца,
а надумаўшы — упэйняецца,
Што з сваёю ды прыгожаю —
Ён ніколі не растанецца.

Пакідаў адну — бо здакучыўся,
Пакідаў другую — бо разгневаўся,
А як з трэцію ды прыгожаю —
Янка з радасьцю павенчаецца.

Асядлаў каня, каня белага
Ды ў паўстанскі гурт сабіраецца,
А прыгожая, яго любая,
У дарожаньку выпраўляецца.

Ой, цвьятуць сады — усе вясновыя,
На лугу туман — падымаецца,
А ў нашага ды малойчыка —
Сэрца радасьцю напаўняецца.

Iskry Skaryny. 1934. №4. С. 28—29.

* Транслітаравана зь беларускай лацінкі.

ПЕСЬНІ СЛУЧЧАКОЎ ЧАСОЎ ЗБРОЙНАГА ЧЫНУ І АНТЫБАЛЬШАВІЦКАЕ ПАРТЫЗАНКІ ПАЧАТКУ 1920–Х ГГ.

Ой, зашумеў лес

Ой, зашумеў лес,
Затрашчала ляшчына.
Паехаў мілы —
Заплакала дзяўчына.
Ой, ні крой сэрца,
Ні ўмывайся слязою,
Скора вярнуса,
Пабяромса з табою.
Бывай здарова
Са старымі бацькамі,
А я паеду,
Стрэнуса з маскалямі,
Наляцеў віхор,
Дай вецер з-пад Грозава,
Зблытаў, паламаў,
Голяйка бярозава,
Ой, зашумеў лес,
Затрашчала ляшчына.
Паехаў мілы —
Заплакала дзяўчына.

Чорна грэчка

Чорна грэчка, белыя крупы,
Трымаймаса, браткі, купы.

Як ні будам трымаціса,
Будуць людзі сьмяяціса.

Ой, мой родзе, род вялікі,
Хай заграюць нам музыкі,

Каб здаровы пілі, елі,
Самі сабе панства мелі.

Чорна грэчка, белыя крупы,
Трымаймаса, браткі, купы!

Цячэ рэчка з-пад мястэчка

Цячэ рэчка з-пад мястэчка,
долам ніглыбока,
Іці мусіш ваяваці,
Бо ўраг нідалёка.

Пакідаю цябе, любя,
на людзей, на Бога,
а ужэ ж мне, маладому,
у войска дарога.

Усталі хмары на усходзя
чорнымі клубамі,
Забіў конік вараненькі
ў зямлю капытамі.

Сышлі хмары, згінуў вецяр,
Крумкач пралятая.
Усе хлопцы з войска ідуць,
а мой дзе — хто знае?

Заплакала стара маці
Горкімі слязамі,
Ўбілі сына маладога
Ў баі з маскалямі.

*Запісанья Марыяй Сідаровіч ад Сяргея Шпака
(в. Сярэднікі Слуцкага раёну) у жніўні 1999 г.*

Уніформа жаўнераў і афіцэраў 1-е Слуцкае брыгады стральцоў Войскаў БНР

Як відаць з дакумэнтальных крыніц ды ўспамінаў удзельнікаў Слуцкага змаганьня 1920 г., вайсковым аддзелам случкаоў падчас збройнага чыну бракавала як зброі, гэтак і ўніформы. Добраахвотнікі йшлі ў Семежава, каб далучыцца да паўстанцаў, хто ў чым: у сялянскай вопратцы, напоўвайсковым адзеньні. 12 афіцэраў, што прыбылі ад Беларускага Вайсковае Камісіі з Лодзі ды Горадні, былі апранутыя ў сваю адпаведную ўніформу. Дзеля падняцця агульнае вайсковае дысцыпліны ды баёвага духу ў шэрагах 1-е Слуцкае брыгады ейныя камандзіры імкнуліся пазбавіцца падобнай стракатасьці ў вайсковым абмундзіраваньні і рабілі ўсё магчымае, каб прывесці сваіх валанцэраў да выгляду, які б адпавядаў годнасьці Беларускага Войска. Зрабіць гэта з-за адсутнасьці патрэбных грошай ды ў кароткі тэрмін было вельмі цяжка. У тых умовах шлях быў адзіны — здабываць зброю ды амуніцыю ў баі з ворагам. Юрка Лістапад у сваіх успамінах узгадваў, як у мястэчку Капыль «беларусы захапілі ... цэлую роту маскоўскіх чырвонаармейцаў з канцэлярыяй і ўсёй амуніцыяй... Бывалі выпадкі такія, што палонны маскоўскі чырвонаармеец, якога пусьцілі на волю, йшоў назад у свой полк, падгаворваў балеі таварышаў, яны абакрадваі амуніцыю й аружжа ў сваіх ротах і пераносілі да беларускага войска. Такіх выпадкаў было нямала ...». Забясьпечыць усіх аднастайнаю вайсковаю ўніформай хоць бы расейскага ўзору не было магчымасьці. Паводле цьверджаньняў гісторыка А. Латышонка, найбольш характэрнаю ўніформаю «случка» стаўся саматугам шыты мундзір з даматканага (шэрага) палатна: куртка кшталту французскі фрэнч, сялянскія нагавіцы, зайчыная аблавуха, боты або чаравікі ці лапці з акруткамі.

Нягледзячы на цяжкія матэрыяльныя варункі побыту слуцкіх ваяроў у палявых умовах ды ў час баёў з большавіцкімі палкамі, камандзірам беларускіх фармаваньняў паступова ўдалося надаць сваім жаўнерам ды малодшым афіцэрам выгляд шыхтовага вайскоўца. Ёсьць згадкі пра тое, што камандавы склад 2-га Грозаўскага палка меў каўняровыя нашывкі з выяваю Пагоні альбо бел-чырвона-белую апаску. Таксама некаторыя камандзіры брыгады насілі на левай нагрудзёвай кішэні фрэнчу ганаровы мэталёвы знак «Пагоня» ў вянку. У канцы лістапада ў Семежаве, у прысутнасьці аднаго з кіраўнікоў Найвышэйшае Рады БНР Кузьмы Цярэшчанкі ды старшыні Беларускае Вайсковае Камісіі Андрэя Якубецкага камандзірамі 1-е Слуцкае брыгады быў праведзены вайсковы парад. Жаўнеры ды афіцэры ўсіх збройных аддзелаў случкаоў, якія бралі ўдзел у парадзе, мелі напелчнікі нацыянальных колераў.

Віктар Астроса

1. Сяляне вёскі Лучнікі Слудзкага павету. 1910–я гг. Фотапаштоўка С. Юхніна.

2. Селянін Слудзкага павету. Пачатак ХХ ст. Фотапаштоўка С. Юхніна.

3. Песеньніца з в. Серагі Слудзкага павету. 1908. Фота С. Юхніна.

5 Слуцк. Видъ съ моста.
Sluck. Widok z mostu

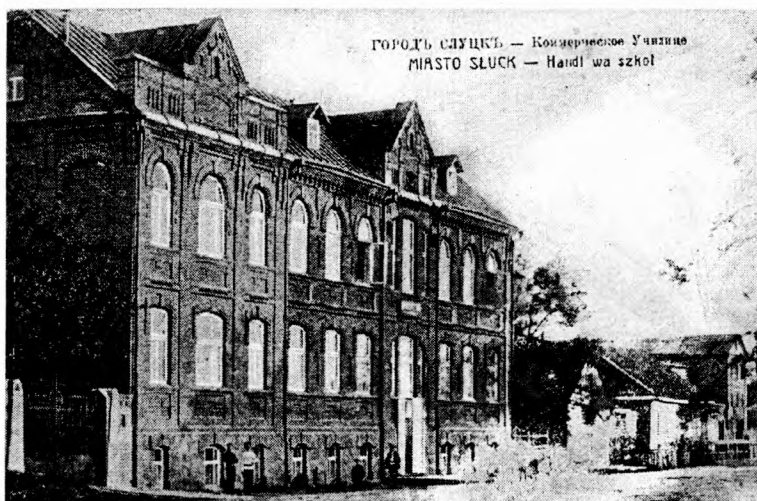

4. Слуцк. Від з моста праз р. Случ. 1910-я гт. Фотапаштоўка С. Юхніна.

1 Слуцк. Широкая ул.
Sluck. ul. Szeroka

5. Слуцк. Вул. Широкая. На прыэднім пляне былы кальвінскі збор, дзе ў царскі час месцілася расейская мужчынская гімназія. 1910-я гт. Да Першай сусветнай вайны тут вучыліся знанія дзеячы беларускага вызвольнага руху: Язэп Дыла, Павал Жаўрыд, Юльян Сасноўскі, Аляксей Кабычкін ды інш. Фотапаштоўка С. Юхніна.

6. Будынак Слуцкай камэрцыйнай вучэльні. Падчас польска-савецкае вайны тут месціўся Беларускі нацыянальны камітэт Слуцшыны, управа «Параць-Кветкі». На 2-м паверсе будынку ладзіліся беларускія тэатральныя ігрышчы, праводзіліся лекцыі настаўніцкіх курсаў беларусазнаўства.

7. Антон Сокал-Кутылоўскі, студэнт Пецярбурскага ўнівэрсытэту. 1910-я гг.

8. Мікалаеўскі праваслаўны сабор у Слуцку, які ачольваў будучы япіскап Слуцкі а. Мікалай Шамяціла. 1910-я гг. Фота С. Юхніна. У 1932 г. сабор узарваны бальшавікамі.

9. Навучэнец беларускае гімназіі ў Слуцку Міхась Каберац, адзін з удзельнікаў Слуцкага збройнага чыну. У 1920-гг. — студэнт Праскай вышэйшай палітэхнічнай школы.

10. Артыст драматычнае дружыны «Папараць-Кветка» Васіль Тышкевіч.

11. Пячатка таварыства «Папараць-Кветка».

12. Сябра таварыства «Папараць-Кветка», настаўнік Мікалай Мамчыц.

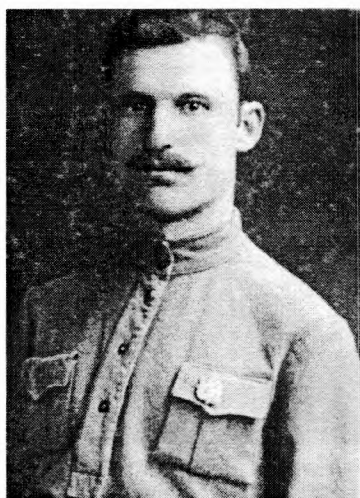
13. Сябры Беларускага культурна-асьветнага таварыства «Папараць-Кветка». Слуцк, 1920 г.

14. Старшыня гуртка «Зарніца» ў в. Старыца, пісьменьнік Алесь Каўпак (Зрэбны).

15. Сябра старыцкага гуртка «Зарніца», будучы званы літаратуразнавец Адам Антонаў Бабарзка.

16. Настаўнік Старыцкай пачатковай школы Адам Міхайлаў Бабарэка.

17. Кіраўнік харавой сэкцыі «Папараць-Кветкі» Васіль Русак. 1920 г.

18. Настаўніца пачатковых клясаў Слуцкае беларускае гімназіі Марыя Ярац.

19. Кіраўнік настаўніцкіх курсаў беларусазнаўства ў Слуцку Янка Станкевіч.

20. Старшыня ЦБШР, кіраўнік культурна-асьветнае сэкцыі БВК, адзін з рэдактараў гарадзенскае газэты «Беларускае Слова» Сымон Рак-Міхайлоўскі.

21. Адзін з кіраўнікоў Найвышэйшае Рады БНР, старшыня Часовага Белнацкаму ў Менску Кузьма Цярэшчанка.

22. Пячатка Часовае Беларускае Рады Слуцчыны. 1920 г.

23. Кузьма Цярэшчанка (справа) са старшынём Беларускае Вайсковае Камісіі маёрам Андрэем Якубецкім. Восень 1920 г.

24. Былы навучэнец Слуцкае беларускае гімназіі, матурыст Віленскае беларускае гімназіі Лявон Рыдлеўскі. 1922 г.

25. Павал Жаўрыд у гады Першае сусьветнае вайны.

26. Падпаручнік Беларускае Вайсковае Камісіі Макар Касьцэвіч (Краўцоў).

27. Сябра Беларускае Рады Случчыны Ўлас Дубіна.

28. Сябра Беларускае Рады Слуцчыны Юрка Лістапад.

29. Капітан Мікалай Дзямідаў, удзельнік Палескага паходу ген. Ст. Булак-Балаховіча, пэўны час быў афіцэрам сувязі паміж вайсковымі аддзеламі балахоўцаў і случкамі.

30. Арганізатар слуцкае беларускае міліцыі Іван (Ян) Мацэля.

31. Паштовая марка слуцкіх паўстанцаў (з калекцыі Ўл.Цярохіна).

32. Адзін з арганізатараў слускага народнага апалчэння Пётра Бабарэка.

33. Сувязная слускіх паўстанцаў Люба Зяньковіч.

34. Начальнік штабу 1-е Слуцкае Брыгады Войскаў БНР капітан Антон Борык.

35. Актывіст беларускага маладзёвага руху на Слуцчыне Янка Зянюк.

36. Сябра Беларускае Рады Слуцчыны Сяргей Бусел. 1920-я гг.

37. В.Русак, рэвідэнт па культурна-асьветных справах БВК. 1921 г.

38. Адзін з апошніх кіраўнікоў «Параць-Кветкі» Пётра Зянюк.

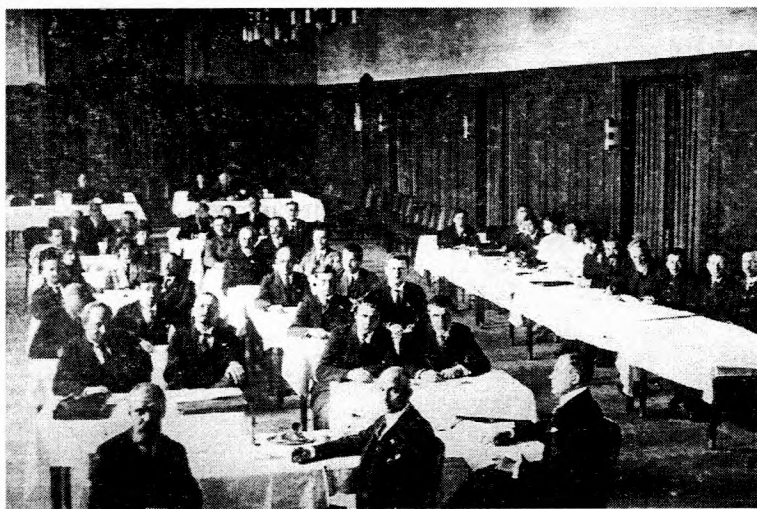
39. Першы Беларускі партызанскі аддзел на чале з Лукашом Семенюком (у цэнтры). 1920 г.

40. Генэрал Станіслаў Булак-Балаховіч (сядзіць у цэнтры) са сваім штабам. 1920 г.

41. Фракцыя партыі беларускіх эсэраў на Першай агульнанацыянальнай палітычнай канфэрэнцыі. Прага-Чэская, верасень 1921 г.

42. Падчас плянарнага паседжання Прагаскае агульнанацыянальнае палітычнае канфэрэнцыі. Верасень 1921 г.

43. Сьцяг 1-га Слуцкага палка стральцоў збройных сілаў БНР. ля штандару (зьлева направа): Лявон Вітан-Дубейкаўскі, невядомая асоба, капітан Антон Сокал-Кутылоўскі. Вільня, 1921 г.

44. Случчакі ў Чэха-Славаччыне. Зьлева направа: Міхась Каберац, Васіль Русак, Альжбэта Пракулевічэва. Праскае прадмесцьце Юзэфава. 1925 г.

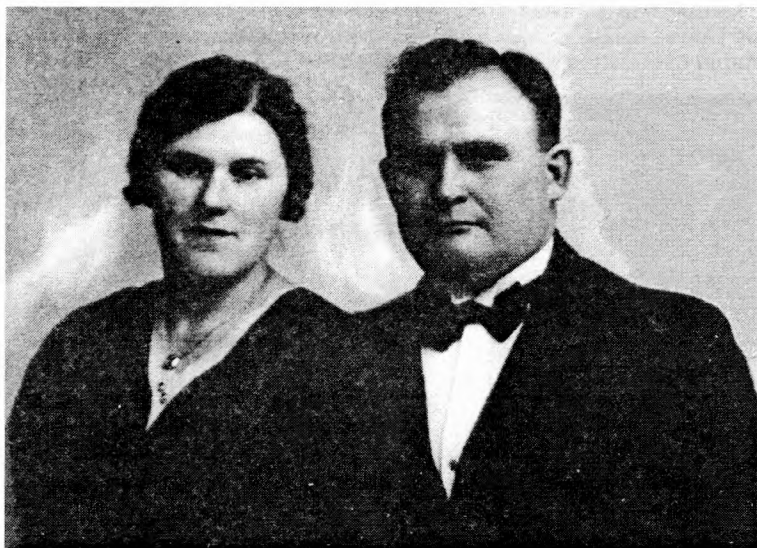
45. Цэшка афіцэра Беларускай Вайсковай Камісіі. У 20-я гады такая цэшка выкарыстоўвалася як знак адрозьнення навучэнцаў Віленскай беларускай гімназіі.

46. Юрка Лістапад з жонкаю Марыяй (Стаганавічанкай). 1920–я гг.

47. Юрка Лістапад з дачкой Нінай. Канец 1920–х гг.

48. Галоўны камандзір збройных сілаў БНР падчас Слуцкага збройнага чыну Андрэй Якубецкі з жонкай Нінай. Дзвінск, 1931 г.

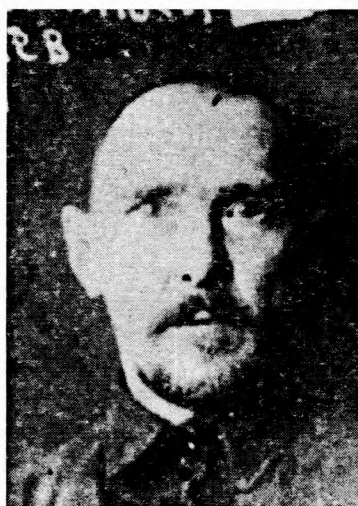
49. Падчас палітычнай нарады прадстаўнікоў беларускіх леварадыкальных партыяў і арганізацыяў у «вольным» горадзе Данцыгу (Гданьск) у 1923 г. Зьлева направа: Палута Бадунова, Леапольд Родзевіч, Язэп Лагіновіч.

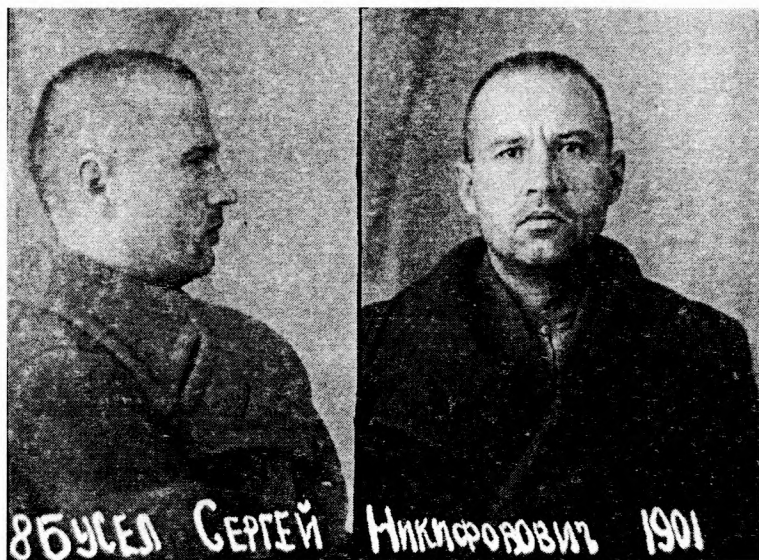
50. Сустрэча беларускага нацыянальнага актыву ў Празе 30 сьнежня 1924 г. на 40-я ўгодкі сьмерці В. Дуніна-Марцінкевіча. Зьлева направа: Пётра Крэчэўскі, Ніна Крэчэўская і Ўладзімер Пракулевіч.

51. Уладзімер Пракулевіч. Фота з судовай справы. 1930 г.

52. Павал Жаўрыд пасля допытаў у менскім ГПУ. 1930 г.

53. Сяргей Бусел у вязьніцы НКВД, 1939—1940 г.

54. Язэп Лагіновіч (Корчык). 1930-я гг.

55. В. Русак. Прага, канец 1930-х гг.

56. Антон Сокал-Кутылоўскі каля свайго хаты ў Ганцавічах. 1942—1943 г.

57. Алясь Яцэвіч (Змагар), паэт і грамадзкі дзеяч, сын слуцкага паўстанца, рэпрэсаванага бальшавікамі ў 1920-х гг. Здымак 1950-х гг.

58. Юрка Харытончык. 1960–я гг.

59. Сьвятар і ваяр, а. Хведар Данілюк. 1950–я гг.

60. Віцэ–прэзыдэнт Рады БНР Лявон Рыдлеўскі. Парыж. 1950–я гг.

61. Удзельнік сьвяткаваньня 80–х угодкаў Слуцкага збройнага чыну В. Жагунь–Шаркоўскі, апрануты ў рэканструяваную форму афіцэра Слуцкай брыгады. 25 сьнежня 2000 г.

ЗАЎВАГІ Й КАМЭНТАРЫ

Хроніка падзеяў

- ¹ «Звон», беларуская газета, якая выдавалася ў Менску з жніўня па кастрычнік 1919 г. пад апекаю Часовага Беларускага нацыянальнага камітэту (Менск). Рэдактар — Ядвіга Луцэвіч-Іваноўская.
- ² **Жыдуновіч** Зьміцер Хведараў (1897—1937), дзяржаўны дзяяч БССР, пісьменьнік, першы старшыня ўраду Савецкай Беларусі ў пачатку 1919 г. У 1936 г. арыштаваны НКВД і, пасля катаваньняў у вязьніцы, у 1937 г. пераведзены ў «псыхушку», дзе скончыў жыццё самагубствам.
- ³ Гаворка ідзе пра Маніфэст Часовага рабоча-сялянскага ўраду Беларусі, які абвясчаў Сацыялістычную Савецкую Рэспубліку Беларусь 1 студзеня 1919 г. у Смаленску.
- ⁴ **Беларуская школьная рада Меншчыны** — культурна-асьветная арганізацыя ў 1919—1920 гг. Утворана ў жніўні 1919 г. у Менску як аўтаномная адзінка Часовага Беларускага нацыянальнага камітэту. Старшыня Сымон Рак-Міхайлоўскі, намесьнікі: Аркадзь Смоліч і Ёсэвалад Ігнатоўскі, пазьней — Вацлаў Іваноўскі. Арганізоўвала і кіравала беларускімі навучальнымі ўстановамі Меншчыны ўсіх ступеняў і спецыялізацыяў. Спыніла сваю дзейнасьць летам 1920 г.
- ⁵ **Лістапад** Юрка (Георгі) Іванаў (1897—1938), беларускі нацыянальны дзяяч. Ураджэнец в. Варкавічы Слуцкага павету. Скончыў Панявескую настаўніцкую сэмінарыю (1914), працаваў настаўнікам на Случчыне. У беларускім руху з 1917 г. У 1918 г. у Менску скончыў 1-я Беларускія пэдагагічныя курсы, адзначаўся пэдагагічнаю радай курсаў (Язэп Лёсік, Ёсэвалад Ігнатоўскі, Сымон Рак-Міхайлоўскі, Антон Нэканда-Трэпка ды інш.) за добрае валоданьне беларускай мовай і веданьне гісторыі Беларусі. Ягоны выпускны твор «Слуцкае вясельле» Язэп Лёсік надрукаваў у менскай газэце «Беларусь» у траўні 1920 г. У 1919 г. працаваў у менскіх беларускіх выдавецтвах, пераклаў на беларускую мову апавяданьне Ёл.Караленкі «Бяз мовы», камэдыі А. Астроўскага «Беднасьць ня ганьба» й «На бойкім месцы», а таксама падручнік «Арытмэтыка» Цыгельмана. Увосень 1919 г. накіраваны Беларускаю школьнаю радаю Меншчыны школьным інструктарам на Случчыну, дзе з дапамогаю Андрэя Бараноўскага ды іншых актывістаў нацыянальнага руху ствараў беларускія школы. Актыўна ўдзельнічаў у працы слутцкіх беларускіх арганізацыяў (Нацыянальны камітэт, «Папараць-Кветка» ды інш.). У лістападзе 1920 г. абраны ў Беларускую Раду Случчыны, удзельнік антыбальшавіцкага збройнага чыну. З 1921 г. у Заходняй Беларусі, вучыўся на Віленскіх беларускіх настаўніцкіх курсах (адначасова быў іх адказным сакратаром). Пазьней інструктар беларускіх школаў на Віленшчыне. Улетку 1922 г. у Савецкай Беларусі, у 1923—1925 гг. працаваў выкладчыкам беларусазнаўства на Слуцкіх агульнаадукацыйных пэдагагічных курсах. У кастрычніку 1925 г. арыштаваны ГПУ паводле абвінавачаньня ў антысавецкай дзейнасьці па «лістападаўскай справе». Асуджаны на 5 гадоў зьняволеньня. У 1927 г.

- амніставаны, доўгі час ня мог уладкавацца на працу. Зарабляў грошы як «вольны перакладчык» у Белдзяржвыдавельстве. Улетку 1930 г. зноў арыштаваны па «справе СВБ», але празь некалькі месяцаў выйшаў на волю. Каб пазьбегнуць наступных арыштаў, у ліпені 1933 г. перасяліўся ў Ржэва, дзе працаваў рахункаводам. У кастрычніку таго ж году быў арыштаваны ГПУ па сфабрыкаванай «справе БНЦ», і ў студзені 1934 г. асуджаны на 8 гадоў канцлягеру. 31 сакавіка 1938 г. засуджаны «тройкай» на расстрэл.
- ⁶ **Рак–Міхайлоўскі** Сымон Аляксандраў (1885—1937), беларускі палітычны і грамадзкі дзяяч, пэдагог. Скончыў Феадосіеўскі настаўніцкі інстытут (1912). Удзельнік першае сусьветнае вайны. Пасля Лютаўскае рэвалюцыі ўвайшоў у БСГ, адзін з кіраўнікоў Цэнтральнае Беларускае вайсковае рады, дэлегат Усебеларускага зьезду ў сьнежні 1917 г. У 1918 г. сябра Рады БНР, адзін зь лідэраў БСДП, старшыня Беларускага настаўніцкага хаўрусу. Пасля прыходу бальшавікоў у сьнежні 1918 г. кіраўнік 1-х Менскіх беларускіх пэдагагічных курсаў. Падчас польска-савецкае вайны сябра Часовага Беларускага нацыянальнага камітэту, старшыня Цэнтральнае Беларускае школьнае рады, кіраўнік культурна-асьветнага аддзелу Беларускай вайсковай камісіі. Восеньню 1920 г. знаходзіўся ў Горадні, у складзе тамтэйшага Беларускага нацыянальнага камітэту, арганізоўваў там беларускія нацыянальныя школы і гімназію, друкаваўся ў газэце «Беларускае Слова», у тым ліку пісаў і пра падзеі на Слуцчыне падчас антыбальшавіцкага збройнага чыну. З 1921 г. у Заходняй Беларусі, адзін з кіраўнікоў левага крыла нацыянальна-вызвольнага руху. З 1931 г. у БССР. У 1933 г. арыштаваны па «справе БНЦ» і асуджаны на 10 гадоў канцлягераў. У 1937 г. расстраляны. Рэабілітаваны ў 1956 г.
- ⁷ **Асьвяціцкі** Марк Аляксандраў (1886—1938), беларускі нацыянальны дзяяч. Ураджэнец Слуцку. У беларускім руху з 1917 г., удзельнік зьездаў прадстаўнікоў беларускіх нацыянальных арганізацыяў і партыяў у Менску ў сакавіку і ліпені таго ж году, адзін з кіраўнікоў слуцкай павятовай міліцыі пры мясцовым камісарыяце Часовага ўраду. Удзельнік Усебеларускага зьезду ў Менску ў сьнежні 1917 г. У 1918 г. сябар БПСР, адзін з кіраўнікоў Слуцкага беларускага нацыянальнага камітэту. У 1919—1920 гг. член ЦК БПСР, да 1924 г. узначальваў яе павятова камітэт у Слуцку. Удзельнічаў у культурніцкіх акцыях таварыства «Папараць-Кветка». Прыхільнік збліжэньня з бальшавікамі. У лістападзе 1920 г. абраны ў склад Беларускае Рады Слуцчыны, узначальваў вэрбунковы пункт БВК у Слуцку па наборы добраахвотнікаў у нацыянальнае войска. Двойчы, у 1919 і 1921 гг., арыштоўваўся «чрэзвычайкаю» як эсэраўскі актывіст. У 1924 г., пасля зьліквідаваньня БПСР, адышоў ад палітычнае дзейнасьці. У 1930–я гг. працаваў эканамістам Гомельскага тлушчкамбінату. Арыштаваны НКВД 11 лютага 1938 г., на вырак «тройкі» расстраляны 10 лістапада 1938 г. Рэабілітаваны 13 ліпеня 1960 г.
- ⁸ **Абрамовіч** Антон, удзельнік беларускага нацыянальнага руху. Увосень 1919 г. пасланы БШРМ у якасьці рэвідэнта па арганізацыі беларускага школьніцтва ў Слуцкі павет. З-за непрыязнага стаўленьня да яго кіраўніцтва Белнацкаму Слуцчыны, які складаўся галоўным чынам зь беларускіх эсэраў, у лютым 1920 г.

пераведзены ў Бабруйскі, а потым Барысаўскі павет. Пасля Рыскае дамовы жыў у Вільні, вучыўся ў Віленскім універсітэце, у пачатку 1920-х гг. узначальваў Беларускі студэнцкі саюз. Іншых звестак ня выяўлена.

⁹ **Петрашкевіч** Станіслаў Канстанцінаў (1885—?), удзельнік беларускага нацыянальнага руху на Случчыне ў 1917—1920 гг. Урадзжэнец фальварку Кунцаўшчына Слуцкага павету. Выхадзец з дробнае шляхты. Скончыў Слуцкую мужчынскую ўрадавую гімназію і Юр'еўскі (Дэрпцкі) універсітэт (1916). З кастрычніка 1916 г. па верасень 1918 г. выкладаў фізіку і прыродазнаўства ў слцкіх сярэдніх навучальных установах (мужчынскай і жаночай гімназіях гораду). З жніўня 1917 г. інспэктар і выкладчык геаграфіі ды прыродазнаўства Слуцкае агульнае земскае (беларускае) гімназіі. Сябра Беларускага нацыянальнага камітэту Случчыны з 1918 г., з пачатку 1920 г. старшыня Беларускае школьнае рады Случчыны, чытаў лекцыі на Слцкіх беларускіх настаўніцкіх курсах. У 1920—1921 гг. старшыня пэдагагічнае рады 2-е Слуцкае савецкае школы 2-й ступені, пазьней выкладчык прыродазнаўства ў будаўнічым і сельскагаспадарчым тэхнікумах ды ў 3-й адукацыйнай пачатковай школе Слуцку. У канцы 1921 г. арыштоўваўся ГПУ за ўдзел у беларускіх нацыянальных арганізацыях. У 1923—1924 гг. зноў выкладаў у 2-й савецкай школе гораду, а таксама ў вечаровай школе для дарослых. У 1922—1923 гг. лектар партыйнае школы 2-й ступені пры Слцкім павятовым камітэце КП(б)Б. Іншых звестак ня выяўлена.

¹⁰ **Бараноўскі** Андрэй Юльянаў (1895—1938), дзяяч беларускага нацыянальнага руху. Урадзжэнец засьценку Вялікія Машыцы Слуцкага павету. Паходзіў з дробнае вясковае шляхты. Скончыў Слуцкую праваслаўную духоўную вучэльню (1913), у 1914 г. здаў экстрэнам іспыт на званьне настаўніка. У траўні 1915 г. мабілізаваны ў расейскае войска, служыў пісарам, потым справаводам. Пасля Кастрычніцкага перавароту 1917 г. вярнуўся ў родную вёску. У 1918 г., падчас нямецкае акупацыі, працаваў на гаспадарцы. З прыходам бальшавікоў у 1919 г. працаваў у Слцкім ваенным камісарыяце справаводам. З пачаткам польска-савецкае вайны, вясною 1919 г., разам з павятовым ваенным камісарыятам эвакуяваўся ў г. Рослаўль Смаленскай губэрні, там пазнаёміўся з Палутай Бадуновай, якая як прадстаўніца беларускіх эсэраў накіроўвалася ў Маскву на перамовы з бальшавікамі. Пад яе ўплывам уступае ў БПСР і разам зь ёю едзе ў Маскву. Пазьней на заданьне партыі вяртаецца на Случчыну, дзе актыўна ўключыўся ў беларускую нацыянальную працу, адзін з ініцыятараў узнаўленьня Слуцкага Беларускага нацыянальнага камітэту. Пасля сканчэньня Менскіх беларускіх настаўніцкіх курсаў (1920) выкладаў беларусазнаўства ў слцкіх школах, як інструктар (рэвідэнт) нацыянальна-арганізацыйнай і культурна-асьветнай справы Часовага Беларускага нацыянальнага камітэту ў Менску па Слцкім павеце ствараў беларускія школы, культурніцкія арганізацыі і каапэратывы. Адзін з кіраўнікоў таварыства «Палараць-Кветка», узначальваў працу яго драматычнай дружны, рэдагаваў газэту «Наша Каляіна». Быў прыхільнікам супрацоўніцтва з бальшавікамі. Пасля ўзнаўленьня ў павеце савецкай улады ў ліпені

1920 г. загадае школьным аддзелам Случкага рэўкаму. У канцы 1921 г. у ліку іншых сяброў БПСР арыштаваны ГПУ і амаль месяц знаходзіўся ў вязьніцы. У пачатку 1922 г. зноў арыштаваны па справе беларускіх эсэраў. У першай палове 1920–х гг. жыў у Случку, працаваў настаўнікам беларусазнаўства, інспэктарам акруговага аддзелу народнай адукацыі, кіраўніком драматычнае сэкцыі. Разам зь Міколам Каспяровічам ды Алесем Акулікам у 1923 г. арганізаваў у горадзе першую канфэрэнцыю па беларусазнаўстве, а ў ліпені — агульнаадукацыйныя курсы, на якіх выкладалі Якуб Колас, Юрка Лістапад ды інш. Пасьля сканчэння Менскіх вышэйшых курсаў беларусазнаўства (1924) накіраваны выкладаць у Аб'яднаную Беларускаю вайсковую школу (АБВШ) у Менску, адначасова праце ў ваеннай камісіі Інбелкульту па складаньні беларускае вайсковае тэрміналогіі, статутаў ды іншае літаратуры. Адзін з удзельнікаў ліквідацыйнага зьезду партыі беларускіх эсэраў у 1924 г. У 1930 г. пазбаўлены працы ў АБВШ. Вясною 1932 г. цяжка захварэў. У 1933 г. — тэхнік па эксплуатацыі ў Белдзяржтрансэ, выкладаў у «Аўтадоры», з 1934 па 1938 гг. — мэханік у геадэзічнай майстроўні Наркамату земляробства. Арыштаваны 26 студзеня 1938 г. па інкрымінаванай справе ў контррэвалюцыйнай ды антысавецкай працы на Случчыне і ў Менску ў 1920–я гг. Асуджаны камісіяй НКВД ды Пракуратуры СССР да найвышэйшае меры пакараньня. Расстраляны 1 верасьня 1938 г. у Менску, магчыма, у Курапатах. Рэабілітаваны 4 лютага 1960 г. «з-за адсутнасці складу злачынства». Заяву аб рэабілітацыі падавала ягонае жонка Янчук Аляксандра Іванаўна, былая акторка-аматарка драматычнае дружныны «Папараць-Кветкі». Яна прасіла таксама вярнуць ёй некаторыя рэчы, забраныя пры арышце. Сярод іх: фотаапарат (А. Бараноўскі быў вялікім аматарам фотасправы), выданьне «Малой Советской Энциклопедии».

¹¹ **Купала** Янка (**Луцэвіч** Іван Дамінікаў, 1882—1942), беларускі пісьменьнік, клясык нацыянальнай літаратуры.

¹² **«Наша Каляіна»**, беларуская газета, якая выдавалася ў Случку культурна-асьветнай арганізацыяй «Папараць-Кветка». Галоўны рэдактар Андрэй Бараноўскі. Выданьне фундавалася Часовым Беларускам нацыянальным камітэтам у Менску. Выйшла 2 нумары: №1 пазначаны 27 кастрычніка 1919 г., №2 — 20 лютага 1920 г.

¹³ Маецца на ўвазе **«Папараць-Кветка»** — беларускае культурна-асьветнае таварыства на Случчыне ў 1917—1922 гг. Утворана ў верасьні 1917 г. з ініцыятывы навучэнцаў Случкае агульнае земскае (беларускае) гімназіі Сяргеем Буслам ды Янкам Ракуцькам (першыя ейныя старшыня). У сваім складзе мела 3 сэкцыі: краязнаўчую, літаратурную і драматычна-харавую. Паводле свайго статусу ставіла за мэту прапаганду беларускае мовы, культуры і мастацтва. Знаходзілася пад уплывам беларускіх эсэраў. Намаганьнямі сяброў арганізацыі ў 1920 г. былі выдадзеныя 2 нумары газэты «Наша Каляіна» (больш выдаць не ўдалося, бо ў снежні 1920 г. польскімі ўладамі былі канфіскаваныя рукапісы наступных нумароў). У гэты час сябрамі «Папараць-Кветкі» заснаваныя філіі таварыства ў іншых вёсках і мястэчках павету: закладзеныя каапэратыў «Зара», бюро для

беспрацоўных, у сакавіку—ліпені 1920 г. — беларускія настаўніцкія курсы, ладзіліся тэатральныя вечарыны і харавыя выступленні. Летам 1920 г. у складзе таварыства налічвалася больш за 300 чалавек. У ліпені 1920 г. дзейнасць арганізацыі забаронена польскімі акупацыйнымі ўладамі. Аднавіла сваю дзейнасць у лістападзе 1920 г. Ейныя актывісты прынялі чынны ўдзел у падрыхтоўцы і правядзенні Беларускага з'езду Случчыны і ў збройным чыне, рэштка сяброў таварыства працягвала дзейнасць і за бальшавікамі. Спыніла сваё існаванне ў пачатку 1922 г. пасля масавых арыштаў на Случчыне беларускіх нацыянальных дзеячоў.

¹⁴ «**Беларусь**», штодзённая беларуская газета, што выходзіла ў Менску падчас польска-савецкае вайны ў 1919—1920 гг. Фундавалася за кошт Часовага Беларускага нацыянальнага камітэту. У розны час рэдактарамі-выдаўцамі былі Ядвіга Луцэвіч-Іваноўская і Язэп Лёсік. Выданне спынілася ў ліпені 1920 г., з прыходам бальшавікоў.

¹⁵ **Ракуцька** Янка Трахімаў (1900—?), беларускі нацыянальны дзяяч. Урадженец вёскі Жываглодавічы Чырвона-Слабадзкой вол. Бабруйскага пав. (паводле адміністрацыйна-тэрытарыяльнага падзелу пачатку 1920-х гг.). З 1917 г. вучыўся ў Слуцкай агульнай земскай (беларускай) гімназіі (скончыў у 1920 г.), узначальваў беларускае таварыства «Папараць-Кветка», адначасова настаўнічаў. У 1920—1921 гг. працаваў загадчыкам дзіцячага дому ў Бабруйску, за ініцыятыву па пераводзе навучання ў прытукавай школе на беларускую мову быў зняты з пасады й арыштаваны. У 1921—1924 гг. выкладаў беларусазнаўства на агульнаасветных курсах, у сямігодках, палітшколах Бабруйскай акругі ды Менску. У 1922 г. паступіў на сацыяльна-гістарычнае аддзяленне педагагічнага факультэту Белдзяржуніверсітэту, у кастрычніку 1927 г. выключаны. З 1924 г. па кастрычнік 1929 г. зьяўляўся інфарматарам па арганізацыйна-масавай рабоце арганізацыйнага аддзелу ЦВК БССР. У 1930 г. праходзіў па «справе СВБ». Іншых звестак ня выяўлена.

¹⁶ **Бусел** Сяргей Нічыпараў (1901— пасля 1939), беларускі нацыянальны дзяяч. Урадженец в. Сухаўшчына Быстрыцкай вол. Слуцкага пав. Пасля сканчэння Раманаўскай вышэйшай пачатковай вучэльні (1916) у жніўні 1917 г. паступіў у Слуцкую агульную земскую (беларускую) гімназію. Адзін зь лідэраў таварыства «Папараць-Кветка», актыўна ўдзельнічаў у беларускім нацыянальным руху. З 1918 г. у складзе БПСР, уваходзіць у склад яе Слуцкага паятовага камітэту. Падчас польска-савецкай вайны актыўны ўдзельнік антыпольскага падпольнага руху, сябра Часовага Беларускага нацыянальнага камітэту Случчыны. Удзельнік партыйных з'ездаў БПСР у сакавіку і кастрычніку 1920 г. у Смаленску і Менску. Адзін з арганізатараў Беларускага з'езду Случчыны 14—15 лістапада 1920 г. Падчас антыбальшавіцкага збройнага чыну на даручэнне старшыні Беларускай Рады Случчыны Ўл. Пракулевіча прымаў чынны ўдзел у фармаванні Першай Слуцкай брыгады войскаў БНР у м. Семежава. Пасля зліквідавання збройнага чыну — у складзе аднаго з аддзелаў БВК, пад прыкрыццём мандату рэвідэнта БВК па культурна-асветных справах праводзіў эсэраўскую прапаганду сярод беларускіх сялян у Горадзеншчыны і жаўнераў беларускага батальёну ў Лодзі. Пасля скасавання паялкамі

БВК у 1921 г. пераяжджае ў Вільню, дзе знаходзіцца на паўлегальным становішчы, выконваючы заданні Загранічнага бюро БПСР. Пазней, каб пазьбегнуць арышту, перабіраецца ў Коўна (Літва), нейкі час працуе ў тамтэйшым Прадстаўніцтве БНР і Міністэрстве беларускіх справаў. У 1922 г., па рэкамэндацыі ўраду БНР і пэрсанальна В. Ластоўскага едзе вучыцца ў Прагу-Чэскую, у Вышэйшую тэхнічную школу. Падчас навучання на агранічным факультэце актыўна ўдзельнічае ў нацыянальным жыцці беларускай эміграцыі: блізка сыходзіцца з Т. Грыбам, Я. Мамонькам, П. Бадуновай, М. Чарнецкім, уваходзіць у Загранічнае бюро БПСР, актывіст эсэраўскай студэнцкай арганізацыі «Вольная Грамада». У 1929 г. пасля заканчэння навучання ды атрымання дыплёму агранома вяртаецца ў Вільню, намагаецца ўзнавіць мясцовую суполку беларускіх эсэраў, адзін час блякуецца з Цэнтрабелсаюзам А. Луцкевіча і Р. Астроўскага, потым перапыняе з гэтай групоўкаю кантакты, выяўляючы сваю рэзкую пазыцыю да палітыкі польскіх уладаў, у прыватнасці, да прыхільнікаў палітычнага рэжыму Ю. Пілсудзкага. Удзельнічае ў працы Белнацкаму ў Вільні, супрацоўнічае з часопісам «Золак». У кастрычніку 1939 г., з прыходам у Вільню бальшавікоў, разам з А. Луцкевічам, Я. Пазыняком, Ул. Самойлам, А. Нэканда-Трэпкам, В. Багдановічам ды інш. быў арыштаваны НКВД і пазней вывезены ў СССР. У лютым 1940 г. прыгавораны да 15 гадоў канц'ягераў. Іншых звестак ня выяўлена.

¹⁷ **Лук'янчык** Язэп Канстанцінаў (1900—1937), удзельнік беларускага вызвольнага руху. Урадзжнец в. Кукавічы Слуцкага пав. Скончыў 3-ю Менскую вышэйшую пачатковую вучэльню й Менскія беларускія пэдагагічныя курсы (1919), дзе вучыўся разам зь Ю. Лістападам. Падчас Першае сусветнае вайны працаваў у Земсаюзе на Заходнім фронце. Падчас польска-савецкае вайны настаўнічае ў 14-й менскай беларускай пачатковай школе, зьяўляўся сакратаром Беларускае школьнае рады Меншчыны, удзельнік Беларускага хору Ёл. Тэраўскага. З сакавіка 1920 г. сябра Беларускае камуністычнае арганізацыі (БКА). Пасля аднаўленьня савецкае ўлады ўвайшоў у склад бальшавіцкае партыі, працаваў бугальтарам у Менскім губэрнскім аддзеле народнае адукацыі, пазней кіраўнік справаў СНК БССР. У чэрвені 1937 г. арыштаваны НКВД і прыгавораны да найвышэйшай меры пакараньня з канфіскацыяй маёмасці. Расстраляны 19 сьнежня т. г. у адной з вязьніцаў Масквы. Рэабілітаваны 27 лютага 1958 г.

¹⁸ **Беларускі нацыянальны камітэт Случчыны** (Часовы Беларускі нацыянальны камітэт Случчыны, Слуцкі Беларускі нацыянальны камітэт), прадстаўнічы орган беларускіх нацыянальных арганізацыяў Случчыны ў 1917—1920 гг. Паводле звестак газэты «Вольная Беларусь», першы раз быў утвораны яшчэ вясною 1917 г. Як сталы арганізацыйны асяродак сфармаваўся ў часы БНР, у красавіку 1918 г. У кіраўніцтва тады ўвайшлі д-р Яніслаўскі (старшыня), Станіслаў Пётрашкевіч (сакратар), Марк Асьвяціцкі (скарбнік), Янка Ракуцька (пісар). Меў на мэце пашырэнне нацыянальнае свядомасці беларусаў, арганізацыю беларускага школьніцтва, культурна-асветных гурткоў, каапэратываў, матэрыяльна

падтрымліваў таварыства «Папараць–Кветка», знаходзіўся пад уплывам левага крыла БСГ, а пазней — БПСР. Пасля прыходу чырвонай арміі большавікамі былі арыштаваныя Яніслаўскі, Васіль Русак, Павал Жаўрыд ды інш. Аднавіў дзейнасць у лістападзе 1919 г. У новае кіраўніцтва выбраны П. Жаўрыд (старшыня), Улас Дубіна, В. Русак, А. Бараноўскі ды інш. Пры камітэце створаныя аддзелы: арганізацыйны, культурна-асветны, кааператыўны, юрыдычны, дабрачынны. Меў цесную сувязь і фінансаваўся Часовым Беларускаім нацыянальным камітэтам у Менску. Увёў сваіх сяброў у мясцовыя органы самакіравання, ініцыяваў стварэнне гарадзкае і паятовае міліцыі. 1 лістапада 1920 г. на гарадзкім сходзе ўтвораны новы склад камітэту на чале з Арсенам Паўлюкевічам. На 1-м беларускім зьездзе Слуцчыны 14 лістапада 1920 г. перадаў свае паўнамоцтвы абранай Беларускай Радзе Слуцчыны.

¹⁹ **Часовы Беларускі нацыянальны камітэт у Менску**, орган беларускіх нацыянальных партыяў і арганізацыяў у 1919—1920 гг. Створаны ў Менску ў жніўні 1919 г. У розны час ягонымі кіраўнікамі былі Аляксандар Прушынскі (Алесь Гарун), з восені 1919 г. Кузьма Цярэшчанка. Фактычна зьяўляўся цэнтральным палітычным асяродкам нацыянальнага руху ў Беларусі падчас польска-савецкае вайны. Каардынаваў дзейнасць паятовых і валасных беларускіх нацыянальных камітэтаў, што тады дзейнічалі ў краіне, у тым ліку і Слуцкага Беларускага нацыянальнага камітэту, які атрымліваў зь Менску інструкцыі і фінансавую дапамогу.

²⁰ **Русак** Васіль Максімаў (1896— пасля 1946), беларускі нацыянальны дзяяч, прадпрымальнік, ураджэнец в.Ячава Слуцкае воласьці. Удзельнік Першае сусветнае вайны з жніўня 1915 г., ваяваў на Паўночным фронце. Пасля Лютаўскае рвалюцыі 1917 г. увайшоў у Беларускаю сацыялістычную грамаду, адзін зь лідэраў Беларускае рады беларусаў-вайскоўцаў Паўночнага фронту, удзельнік Беларускага вайсковага зьезду ў Віцебску ды Ўсебеларускага зьезду ў Менску ў сьнежні 1917 г. У пачатку 1918 г. працуе ў Беларускаім камітэце Воршы, пазней вяртаецца на радзіму, уключаецца ў дзейнасць культурніцкай арганізацыі «Папараць–Кветка». З траўня 1918 г. у БПСР, уваходзіць у ейны ЦК. Увосень таго ж году арыштаваны немцамі як «беларускі сацыяліст» і кінуты ў вастрог, пасля вызвалення ў сьнежні — адзін з арганізатараў «Саюзу абароны краю». З прыходам большавікоў працаваў у валасных ды вясковых установах павету як выбараны ад сялянства, адначасова ня кідаючы нацыянальна-культурнай працы. У сакавіку 1919 г. арыштаваны большавікамі, але празь месяц без выстаўлення абвінавачання выпушчаны зь вязьніцы пад заклад 3 тыс. рублёў, якія сабралі мясцовыя сяляне. Атрымаўшы волю, усё лета хаваўся ад «чрэзвычайкі» па сялянскіх хатах. Падчас польска-савецкай вайны актыўны ўдзельнік антыпольскага падпольнага руху, сябра Слуцкага Беларускага нацыянальнага камітэту, кіраваў беларускім хорам «Папараць–Кветкі», разам зь ейнаю драматычнаю дружнаю езьдзіў па паветце са спэктаклімі, у якіх браў удзел як артыст пад псеўданімам Базыль Карусь. У ліпені 1920 г., з чарговым вяртаннем большавікоў, мабілізаваны ў чырвоную армію, адбываў службу ў Слуцку. У лістападзе

1920 г. падчас з'езду Слуцчыны абраны ягоным старшынём, увайшоў у склад прэзідыюму Беларускае рады Слуцчыны. Пасля ліквідацыі Слуцкага паўстання быў прызначаны лектарам Беларускае вайсковае камісіі, нелегальна вёў эсэраўскую агітацыю сярод беларускага батальёну БВК і беларускага сялянства Баранавіцкага павету. Ратуючыся ад польскае дэфэнзывы, у траўні 1922 г. пераехаў у Коўна (Літва), займаўся арганізацыяй партызанскіх аддзелаў на Віленшчыне супраць палякаў, зьвязаны зь літоўскімі стралецкімі арганізацыямі. У канцы 1922 г. з рэкамэндацыі прадстаўніцтва БНР у Коўне выяжджае на вучобу ў Чэха-Славацкыню, дзе ўвосень 1923 г. паступае ў Праскую вышэйшую тэхнічную школу на аграрнамічны факультэт. Падчас вучобы актыўна ўдзельнічае ў грамадзка-палітычным жыцці беларускай эміграцыі: уваходзіць у Загранічную групу БПСР, адзін з кіраўнікоў Аб'яднання беларускіх студэнцкіх арганізацыяў за граніцай і Заходняй Беларусі (АБСА), працуе ў Беларускім (Крывіцкім) культурна-асветным таварыстве імя Ф.Скарыны, супрацоўнічае з часопісам «Перавясла» ды інш. Пасля атрымання вышэйшае адукацыі застаецца жыць у Празе, узяўшы шлюб з чэскаю дзяўчынай, пасяляхова займаецца прадпрымальніцтвам. У 1931 г. узначаліў Праскі Беларускі нацыянальны камітэт, за свой кошт падрыхтаваў і выслаў у Лігу Нацыяў мэмарандумы на французскай мове ў абарону нацыянальных і сацыяльных правоў беларускага народу. У 1934 г. выдаў на лацінцы «*Bielauski śpieśnik*», фундаваў выданьне часопісу «*Iskry Skarguny*». У 1936 г. разам з украінцамі-эмігрантамі арганізаваў у Празе сумесны беларуска-украінскі фэст народнае песні. Улетку 1939 г. выдаў на нямецкай мове інфармацыйную брашуру «*Bielaus — Weissruthenien*» з этнаграфічнаю мапаю Беларусі. У 1941 г. паводле асабістага праекту з дапамогаю А.Жука выдаў паштоўкі з Пагоня, які спалучаў беларускага «вершніка» й імяны знак Ф.Скарыны (сонца з маладзіком). Падчас фашыстоўскай акупацыі ў Празе хаваў у сябе дзьве жыдоўскія сям'і. Вышуканы і арыштаваны савецкаю контарвыведкаю «СМЕРШ» 2 чэрвеня 1945 г. «у сувязі з тым, што падчас знаходжання ў эміграцыі падазраваўся ў правядзеньні варожай Савецкаму Саюзу дзейнасці». Асуджаны 29 ліпеня 1946 г. Ваенным трыбуналам войскаў Міністэрства ўнутраных справаў Беларускай вайсковай акругі на 10 гадоў канцлагеру. Іншых зьвестак ня выяўлена.

- ²¹ **Жаўрыд** Павал Якубаў (1889—1939), беларускі нацыянальны дзяяч. Ураджэнец в.Цеяроўка Слуцкага павету. Скончыў Слуцкую мужчынскую ўрадавую гімназію (1909). Падчас навучання ў гімназіі — ініцыятар стварэння і кіраўнік беларускага маладзёвага гуртку. Вучыўся на юрыдычным факультэце Варшаўскага ўнівэрсытэту. У 1916 г. мабілізаваны ў расейскае войска. Пасля заканчэння вайсковае вучэльні ў Палтаве (1917) накіраваны ў Туркестан, пазней на Румынскі фронт, пасля Лютаўскае рэвалюцыі абраны старшынём палкавога камітэту. Ад беларусаў-вайскоўцаў дэлегаваны на Ўсебеларускі зьезд у Менску. З 1918 г. юрысконсульт Слуцкага павятовага зямельнага аддзелу, сябра БПСР. Летам 1919 г. арыштаваны «чрэзвычайкаю» па абвінавачанні «ў дапамозе Дзянікіну» і вывезены ў якасці закладніка ў Смаленск. Вызвалены ў снежні 1919 г., вярнуўся ў Слуцак, дзе быў абраны старшынём Слуцкага Беларускага нацыя-

- нальнага камітэту. У ліпені 1920 г. мабілізаваны ў чырвоную армію (памочнік камандзіра Слуцкае кавалерыйскае роты). У канцы 1920 г. прызначаны Найвышэйшаю радаю БНР ейным камісарам у Слуцкім павеце. Адзін з палітычных кіраўнікоў Слуцкага паўстаньня. З 1921 г. у Вільні, сябра тамтэйшага Беларускага нацыянальнага камітэту ды Беларускае школьнае рады. Пазьней вярнуўся на радзіму, працуючы на гаспадарцы бацькоў у вёсках Бор ды Зарэчча Слуцкага павету. У 1923—1930 гг. працаваў у Белсельпрамсаюзе, Мар’інагорскім сельскагаспадарчым тэхнікуме, Ёнбелкульце, у рэдакцыі газэты «Зьвязда». Арыштаваны ГПУ БССР 18 ліпеня 1930 г. па «справе СВБ». У красавіку 1931 г. асуджаны на 3 гады канцлягеру. З 1933 г. жыў у высылцы ў г.Сарапул (Удмуртыя). У 1937 г. зноў арыштаваны і асуджаны на 10 гадоў «за антысавецкую агітацыю». Пакаранны адбываў у пасёлку Княж-пагост (Комі). Памёр у зьняволенні ад хваробы. Рэабілітаваны паводле першага выраку Вярхоўным Судом БССР 10 чэрвеня 1988 г., паводле другога — Кіраўскім абласным судом.
- ²² **Трафімаў** [Трахімаў] Яўсей Рыгораў (1895—1970), беларускі нацыянальны дзяяч. Ураджэнец в. Хатоўнае Клімавіцкага пав. Магілёўскай губ. У беларускім вызвольным руху з 1917 г. У 1919 г. увайшоў у склад БПСР, сябра ЦК партыі. Падчас польска-савецкай вайны ўзначаліў інструктарска-арганізацыйны аддзел ЧБНК у Менску. Быў старшынём Цэнтрабелсаюзу, пасля ўзнаўленьня большавіцкага рэжыму зьняты з гэтае пасады. Як упаўнаважаны ЦК БПСР адмовіўся падпісаць Дэкларацыю пра другое абвяшчэньне ССРБ, хаця лічыўся прыхільнікам супрацоўніцтва з большавікамі. У 1920–я гг. працаваў у Цэнтрабелсаюзе, пазьней сябра праўленьня Беларускага сельскагаспадарчага банку. У лютым 1930 г. арыштаваны ГПУ БССР па «справе СВБ» і 10 красавіка 1931 г. асуджаны на 5 гадоў высылкі ў г. Сарапул (Удмуртыя). Працаваў у банкаўскай сыстэме Удмуртыі. Рэабілітаваны ў верасні 1960 г.
- ²³ Гаворка йдзе пра айца **Мікалая** (у сьвеце **Шамяцкі** Мікалай Іванаў) (1877—1933), праваслаўнага сьвятара. Ураджэнец в. Аброва Пінскага пав. Скончыў Пінскую духоўную вучэльню, Менскую духоўную сямінарыю і Маскоўскую духоўную акадэмію. З пачатку 1900–х гг. служыў ярэем, а пазьней протаярэем Слуцкае праваслаўнае царквы Сьв. Архістратыга Міхаіла. У 1914 г. прызначаны настояцелем Слуцкага катэдральнага сабору Сьв. Мікалая. У 1923 г. хіратанісаваны мітрапалітам Мелхісэдэкам і епіскапам Беларускае праваслаўнае царквы ў сан Слуцкага епіскапа. Ёдзіна быў блізі да беларускіх аўтакефалістаў: іпіскапа Філарэта Раменскага, сьвятароў Валяр’яна Навіцкага ды Ўладзімера Бірулі. У чэрвені 1926 г. арыштаваны па абвінавачаньні ў антысавецкай дзейнасьці, адпушчаны па «недаказанасьці ў злачынстве». 16 красавіка 1933 г. зноў арыштаваны ГПУ па справе «контаррэвалюцыйнай праваслаўнай паўстанцкай арганізацыі» і 9 чэрвеня т. г. асуджаны на 8 гадоў канцлягеру. Згодна адной вэрсіі, памёр ад тыфусу 23 чэрвеня ў 3–м Менскім савецкім шпіталі, паводле іншых сьведчаньняў — расстраляны ў Менскай вязьніцы і таёмна пахаваны на мясцовых лютэранскіх (нямецкіх) могілках (цяпер сквэр па вул. Купрыянава ў Менску).

- ²⁴ Гаворка пра сьнежаньскую сэсію 1919 г. Рады БНР, дзе адбыўся палітычны раскол паміж «радыкаламі» (эсэры, сацыял-фэдэралісты) ды «памір-коўнымі» (сацыял-дэмакраты, сябры Беларускай хрысьціянска-дэмакратычнай злучнасьці й беспартыйныя).
- ²⁵ **Беларуская школьная рада Слуцчыны** была зацьверджаная ў сакавіку 1920 г. у наступным складзе: Ст.Петрашкевіч (старшыня), Андрэй Бараноўскі (таварыш старшыні), Алясь Каўпак (пісар). Пры радзе дзейнічалі тры беларускія школьныя інспэктары (НАРБ, ф.604, воп.1, спр.6, арк.134).
- ²⁶ **Слуцкая агульная земская (беларуская) гімназія** (Слуцкая народная агульная гімназія Хаўруса настаўнікаў), беларуская сярэдняя навучальная ўстанова ў 1917—1920 гг. Утвораная ў ліпені 1917 г. з ініцыятывы камісара Слуцкага пав. пры Часовым расейскім урадзе Радаслава Астроўскага, які быў яе першым дырэктарам. Утрымлівалася за кошт субсыдыяў Слуцкага павятовага земства і платы за навучаньне. У розны час у склад пэдагогічнай рады ўваходзілі: Мікалай Штэрнаў (ейны дырэктар у 1919—20), Павал Жаўрыд (ад Слуцкага Белнацкаму), Алена Істочнікава, Эрнст Людвіг, Алена Макарава, Станіслаў Петрашкевіч, Павал Сутрыс, Міхась Травін, Марыя Ярац ды інш. Навучальная праграма лабудаваная паводле ранейшых курсаў расейскіх гімназіяў, за выключэньнем уведзеных дысцыплінаў па беларусазнаўстве: беларуская мова (абавязковы прадмет), гісторыя і геаграфія Беларусі (факультатыўна). Большасьць прадметаў выкладалася па-расейску (за выключэньнем беларусазнаўства). Акрамя сыстэматычнага фінансаваньня за кошт павятовага земства гімназія атрымлівала аднаразовыя грашовыя дапамогі ад ураду БНР (1918 г.), Часовага Беларускага нацыянальнага камітэту ў Менску (1920 г.). Асноўны кантынгент навучэнцаў — сялянскія дзеці з навакольных вёсак павету. Дзеці зь бедных сем'яў вызваліліся ад аплаты за навуку. Пры гімназіі была створаная беларуская маладзёвая арганізацыя «Папараць-Кветка». Некаторыя гімназісты прымалі чынны ўдзел у Слуцкім паўстаньні 1920 г. Летам 1920 г. пераўтвораная ў 2-ю Слуцкую савецкую школу 2-й ступені. У гімназіі навучаліся Аляксандр Рыддэўскі, Сяргей Бусел, Янка Ракуцька, Міхась Кабрац, Алясь Яцэвіч (Змагар) ды інш.
- ²⁷ **Ярац** Марыя Пятрова (1894—?), беларуская настаўніца. Ураджэнка Гомельскага пав. Магілёўскай губ. Скончыла Навазыбкаўскую жаночую гімназію (1913) і аднагодковыя пэдагогічныя курсы для настаўнікаў вышэйшых пачатковых вучэльняў пры Менскім настаўніцкім інстытуце, які знаходзіўся ў той час у Яраслаўлі (1917 г.). У 1913—1916 гг. настаўніца пачатковых школаў Гомельскага павету. З жніўня 1917 г. прынятая на пасаду настаўніцы Слуцкай агульнай земскай (беларускай) гімназіі, дзе працавала да часу яе рэарганізацыі пасля прыходу бальшавікоў у савецкую школу 2-й ступені. Іншых зьвестак ня выяўлена.
- ²⁸ **Зянюк** [Зенюк] Пётра Антонаў (1898—?). Ураджэнец в. Старыца Слуцкага павету. Скончыў Маладзчанскую настаўніцкую сэмінарыю (1916). З кастрычніка 1917 г. па ліпень 1920 г. працаваў у Старыцкай пачатковай школе, з кастрычніка 1917 г. па жнівень 1918 г. на пасадзе старшыні Пукаўскага валаснога спажывецкага каапэратыву. Зь першым прыходам

большавікоў, у канцы снежня 1918 г., абраны старшынём Старыцкае сялянскае рады, якую ачольваў да траўня 1919 г. У канцы студзеня 1919 г. арганізаваў у роднай вёсцы беларускую бібліятэку–чытальню. Падчас польскае акупацыі ўдзельнічаў у антыпольскім падпольным руху, актывіст павятовага антыпольскага партызанскага аддзелу з канца восені 1921 г. У пачатку 1920 г. з дапамогаю А.Бараноўскага перавярнуў у Старыцы расейскую школу ў беларускую. З другім прыходам большавікоў, у ліпені 1920 г., — старшыня Пукаўскага валаснога рэўжаму (ачольваў да кастрычніка 1920 г.). Адзін з арганізатараў камсамолу на павеце. У 1923 г. скончыў Слуцкія беларускія агульнаадукацыйныя курсы. З 1924 г. — студэнт факультэту грамадзкіх навук БДУ, адначасова з 1926 г. працаваў у Менскай вечаарвай школе работніцкае моладзі ды ў Белдзяржвыдавецтве. Разам з Міколам Улашчыкам, Алесем Аніхоўскім, Міколам Мамчыцам, Янкам Маруком ды іншымі студэнтамі БДУ актыўна ўдзельнічаў у краязнаўчым руху 1920–х гг. 23 ліпеня 1930 г. арыштаваны ГПУ БССР па «справе СВБ». Пастановай калегіі ОГПУ СССР ад 10 красавіка 1931 г. асуджаны на 5 гадоў высылкі ў г. Саратаў. Пазьней жыў ды працаваў у Саратаве настаўнікам. Іншых звестак ня выяўлена. Рэабілітаваны 19 верасня 1960 г.

²⁹ Тут можа весціся гаворка пра некалькіх Бабарэжаў, ураджэнцаў в. Старыца.

Бабарэжа Пётра Якубаў (1898—?). Скончыў Нясьвіскую настаўніцкую сямінарыю (1917). Удзельнік Першае сусветнае вайны, прапаршчык. З 1918 г. сябра партыі беларускіх эсэраў. У 1919—1920 гг. быў студэнтам Менскага Беларускага пэдагагічнага інстытуту. Падчас польска–савецкае вайны актыўна ўдзельнік антыпольскага падполля ды партызанкі, сябра БНК Случчыны. У ліпені 1920 г. прызваны ў чырвонае войска. У кастрычніку — лістападзе 1920 г. накіраваны Слуцкім камітэтам БПСР у Вызьнянскую, Грэскую, Цімкавіцкую ды інш. воласці Случчыны агітатарам для арганізацыі тут выбараў дэлегатаў на беларускі зезд. На зьездзе абраны ў склад Беларускае Рады Случчыны, прызначаны вэрбунковым афіцэрам для арганізацыі збройных аддзелаў 1–е Слуцкае брыгады. Прывёў пад штандары войскаў БНР больш за 1000 добраахвотнікаў. Падчас збройнага чыну зьяўляўся камэндантам м. Грозава. У красавіку 1921 г. вярнуўся ў Савецкую Беларусь, пэўны час служыў у чырвоным войску. У жніўні 1922 г. арыштаваны ГПУ БССР у роднай вёсцы, прыгавораны да 3–х гадоў знявольнення ўмоўна. У 1923 г. прыняты на вучобу ў БДУ. У кастрычніку 1924 г. накіраваны на працу ў Калінінскую акругу, дзе да лістапада 1925 г. узначальваў Мсьціслаўскі раённы аддзел адукацыі. У 1938 г. арыштаваны і асуджаны да знявольнення. Іншых звестак ня выяўлена.

Бабарэжа Адам Міхайлаў (1896—?), настаўнік, скончыў Вітчаўскія 4–гадовыя пэдагагічныя курсы. Выкладаў у Старыцкай 2–клясавай пачатковай школе, сябра мясцовага культурна–асветнага гуртка «Зарніца». Увесну 1920 г. ЧБНК Меншчыны прызначаны інструктарам нацыянальна–культурных ды кааператывных справаў у Слуцкім павеце. Іншых звестак ня выяўлена.

³⁰ **Зяньковіч** [Зенковіч] Люба Рыгорава (1897—?), удзельніца беларускага нацыянальнага руху. Ураджэнка в. Старыца Слуцкага павету. Скончыла з адзнакаю Нясьвіскую жаночую прыватную гімназію і дадатковую пры

- ёй пэдагагічную клясу. Зь беларускім друкаваным словам упершыню пазнаёмілася ў 1913 г. З 1917 г. брала актыўны ўдзел у беларускіх культурна-асьветных арганізацыях, найперш у Старыцкім маладзёвым гуртку «Зарніца», куды таксама ўваходзілі Бабарэкі, Зенюкі, Каўпакі, Аніхоўскі ды іншыя. З 1919 г. сябра БПСР. Летам 1920 г. наведвала ў Слуцку беларускія настаўніцкія курсы. Падчас антыбальшавіцкага збройнага чыну была сувязной паўстанцаў зь менскім эсэраўскім цэнтрам. У 1921 г. была залічаная на эканамічнае аддзяленьне факультэту грамадзкіх навук у БДУ, пазьней перавялася на сацыяльна-гістарычнае аддзяленьне. На ейны далейшы лёс паўплывала знаёмства з Палутай Бадуновай. Зяньковіч пакідае навучаньне ў БДУ і накіроўваецца разам з Бадуновай у Прагу-Чэскую, у Карлаў унівэрсытэт. Паводле некаторых зьвестак, там яна выйшла замуж за прафэсара Праскага ўнівэрсытэту. Іншых зьвестак ня выяўлена.
- ³¹ **Пракапчук** Альжбэта, актывістка беларускага вызвольнага руху на Слуцчыне, будучая жонка Ўладзімера Пракулевіча. У 1921 г. разам з мужам пераехала ў Вільню, пазьней у Коўна (Літва). З 1923 г. у Празе-Чэскай, актывістка ўдзельнічала ў нацыянальна-культурным жыцці беларускай эміграцыі. Іншых зьвестак ня выяўлена.
- ³² Магчыма, тут ідзе гаворка пра **Бараноўскага** Алеся Васільева (1888—1938), удзельніка беларускага руху. Ураджэнец в. Машыцы Слуцкага павету. Паходзіць зь сялянскае сям'і. Скончыў Нясьвіскую настаўніцкую сэмінарыю (1908) і Віленскі настаўніцкі інстытут (1914). З 1908 г. настаўнічаў у школах Слуцкага павету, удзельнічаў у нацыянальна-культурніцкай працы, старшыня беларускага вясковага маладзёвага гуртка «Вясковая Зорка» ў в. Ліпнікі Цараўскае воласьці. У 1924 г. скончыў Вышэйшыя курсы беларусазнаўства. У характарыстыцы, прысланай у Менск са Слуцкага аддзелу народнае адукацыі, адзначалася: «Палітычна выяўлены недастаткова (былы эсэр)». На Слуцчыну пасля заканчэння курсаў не вярнуўся, быў прызначаны інспэктарам Аршанскага аддзелу народнай адукацыі, затым працаваў выкладчыкам Аршанскае пэдагагічнае вучэльні. У 1925 г., калі сьвяткавалася 20-годзьдзе літаратурнае дзейнасьці Янкі Купалы, «з гоняў Аршаншчыны» віншаваньне песьняру даслаў Алеся Бараноўскі, Даніла Васілеўскі і Алесь Акулік. Арыштаваны НКВД 6 жніўня 1937 г., а 20 кастрычніка засуджаны «за шпіёнскую дзейнасьць» камісіяй НКВД і Пракуратурай СССР да расстрэлу. Прысуд выкананы ў Воршы 17 студзеня 1938 г. Рэабілітаваны 21 студзеня 1960 г.
- ³³ **Крыжаноўскі** Канстанцін, настаўнік Ёснаўскай 2-клясавай школы. Удзельнік Усебеларускага зьезду ў Менску ў сьнежні 1917 г., на які быў абраны ад павятовага зьместа. Выступваючы на культурна-асьветнай сэкцыі форуму, нэгатыўна ставіўся да беларусізацыі школьнай справы ў краіне. Увосень 1920 г. далучыўся да аддзелаў генэрала Ст.Булак-Балаховіча. Іншых зьвестак ня выяўлена.
- ³⁴ **Смоліч** Аркадзь Антонаў (1891—1938), беларускі нацыянальны дзяяч, навуковец, пэдагог. Першы міністар асьветы ва ўрадзе БНР, адзін з ініцыятараў стварэньня і лідэраў БСДП. У ліпені 1919 г. адзін з арганізатараў Беларускага зьезду Віленшчыны і Горадзеншчыны. Зь ве-

расня 1919 г. у Менску, намеснік старшыні Беларускай школьнай рады Меншчыны і Цэнтральнай Беларускай школьнай рады. Са снежня 1919 г. сябра Найвышэйшай рады БНР. З восні 1920 г. знаходзіўся на Гарадзеншчыне, займаўся арганізацыяй беларускага школьніцтва і кааператыўнай справай. З 1921 г. у Вільні, у 1922 г. пераехаў у Савецкую Беларусь. У 1930 г. арыштаваны па «справе СВБ» і ў 1931 г. высланы на 5 гадоў у г. Оса (цяпер Пермская вобл.). Паўторна арыштаваны ў 1937 г. Расстраляны ў 1938 г. у Омску. Паводле першага судовага выраку рэабілітаваны ў 1988 г., паводле другога — у 1957 г.

³⁵ **Астроўскі** Радаслаў Казіміраў (1887—1976), беларускі нацыянальны дзяяч, пэдагог. Скончыў Юр'еўскі ўніверсітэт (1913). З 1914 г. выкладаў у сярэдніх навучальных установах Менску, зь верасня 1915 г. выкладчык матэматыкі ў Менскім настаўніцкім інстытуце, у складзе якога падчас Першае сусветнае вайны эвакуяваўся ў г. Яраслаўль, сябра Яраслаўскай Беларускай Рады. Пасля Лютаўскай рэвалюцыі 1917 г. уваходзіў у склад Яраслаўскага Савету рабочых і садацкіх дэпутатаў. У чэрвені вярнуўся ў Слуцк, быў абраны сябрам ЦК БСГ, прызначаны на пасаду камісара Слуцкага павету пры Часовым урадзе. Ініцыяваў стварэнне Слуцкай агульнай земскай (беларускай) гімназіі, быў яе першым дырэктарам. Уваходзіў у першы склад Беларускага нацыянальнага камітэту Слуцчыны. З прыходам большавікоў у снежні 1918 г. падаўся на Украіну, далучыўся да расейскай Добраахвотнай арміі ген. А. Дзянікіна. У снежні 1920 г. зноў вярнуўся на Слуцчыну. Увосень 1920 г. падчас палескага паходу ген. Ст. Булак—Балаховіча, разам з П. Алексюком, бацькам ды сынам Адамовічам, увайшоў у склад Беларускага палітычнага камітэту, зьяўляўся «міністрам асьветы» ў цывільным урадзе Булак—Балаховіча. З 1921 г. у Заходняй Беларусі. Пазьнейшыя ўспаміны Р. Астроўскага, напісаныя ў эміграцыі, ужо пасля Другой сусветнай вайны, пра ягоны ўдзел у Слуцкім збройным чыне не пацвярджаюцца дакумэнтамі.

³⁶ **Галубок** (сапраўднае **Голуб**) Уладзіслаў Язэпаў (1882—1937), беларускі тэатральны дзяяч, драматург, рэжысэр, актор, першы народны артыст Беларусі (1928). У Слуцк прыежджаў для тэатральнае працы двойчы: у сакавіку і чэрвені 1920 г. У 1937 г. арыштаваны НКВД. Паводле афіцыйнага паведамлення, памёр ад гіпэртанічнай хваробы. Рэабілітаваны ў 1957 г.

³⁷ **Фёдарар** (Хведарар) Пётра, удзельнік нацыянальнага руху, юрыст, археолаг. Ураджэнец Слуцчыны. Скончыў Слуцкую мужчынскую класічную гімназію і Маскоўскі ўніверсітэт. З 1919 г. сябра БПСР. У 1920—я гг. жыў у Слуцкім павеце. У 1924 г. удзельнічаў у ліквідацыйным зьездзе БПСР. Іншых звестак ня выяўлена.

³⁸ **«Стража Крэсова»** (Straż Kresowa), польская паўграмадзкая арганізацыя ў 1918—1922 гг., якая ставіла за мэту абарону польскіх нацыянальных інтарэсаў на «крэсах усходніх» (Беларусь, Літва, Украіна). Пад выглядам культурна-асьветнае і дабрачыннае дзейнасьці на акупаванай тэрыторыі Беларусі праводзіла прапагандысцкія акцыі сярод тутэйшага насельніцтва ў польскім нацыянальным духу дзеля далейшага інсцэнаваньня г.зв. «народных плебісцытаў» за далучэньне беларускіх земляў да Польшчы.

- ³⁹ **Зянюк** [Зенюк] Янка Мікалаеў (1897—?), удзельнік беларускага руху. Ураджэнец в. Русакі Слуцкага павету. Скончыў настаўніцкую сямінарыю (1917), настаўнічаў у Барысаўскім павеце. Удзельнік Першае сусьветнае вайны, прапаршчык. У 1917 г. уваходзіў у Цэнтральную Беларускаю вайсковую раду. У 1918—1919 гг. вучыўся ў Менскім Беларускам пэдагагічным інстытуте. Выкладаў у пачатковых школах Слуцкага павету. Падчас польска-савецкай вайны ўдзельнічаў у антыпольскім падпольлі й партызанскім руху. Летам 1920 г. мабілізаваны ў чырвоную армію. У 1922 г. слухаў лекцыі ў Віцебскім інстытуте народнай асьветы. У 1923—1926 гг. працаваў у Грозаўскай сямігодцы (адзін год настаўнікам, пазьней дырэктарам школы). У 1925 г. кандыдат КП(б)Б. З траўня 1926 г. — загадчык аддзелу народнае адукацыі Слуцкае акругі. Іншых зьвестак ня выяўлена.
- ⁴⁰ **Каўпак** [Колпак] Аляксей Міхасеў (1887—?), беларускі нацыянальны дзеяч, пэдагог, літаратар. Ураджэнец в. Старыца Слуцкага пав. Скончыў Нясвіскую настаўніцкую сямінарыю (1908), настаўнічаў у Ігуменскім павеце. У беларускім руху з 1905 г., зьяўляўся карэспандэнтам газэты «Наша Ніва», пісаў рэпартажы і літаратурныя творы пад псеўданімам Зрэбны. Удзельнік Першае сусьветнае вайны (мабілізаваны ў расейскае войска ў лістападзе 1914 г.). Па заканчэньні 1-й Кіеўскай вайскавой школы ўзведзены ў чын падпаручніка. За час ваенных дзеяньняў даслужыўся да паручніка, камандаваў ротаю. З сакавіка 1917 г. удзельнічае ў беларускім вайсковым руху, уваходзіць у склад Беларускай сацыялістычнай грамады, друкаваўся ў газэце «Вольная Беларусь». У пачатку 1918 г., пасля дэмабілізацыі, вярнуўся на бацькаўшчыну, адзін з кіраўнікоў Старыцкага беларускага культурна-асьветнага гуртка «Зарніца», пазьней сябра БПСР, студэнт Менскага Беларускага пэдагогічнага інстытуту. Падчас польска-савецкай вайны актыўна працуе на ніве Беларускай культуры, удзельнік антыпольскага эсэраўскага падпольля. У жніўні 1920 г. мабілізаваны ў чырвонае войска. У 1921 г. паступае ў Белдзяржуніверсытэт, адначасова выкладае ў менскіх беларускіх сярэдніх школах. У верасьні 1928 г. прызначаны вучоным сакратаром Навукова-мэтадычнага кабінэту пры Наркамасьветы БССР. Іншых зьвестак ня выяўлена.
- ⁴¹ **Кецка** Канстанцін Зьмітраў (1893—1938), удзельнік беларускага вызвольнага руху. Ураджэнец в. Замагілле Вызьнянскае вол. Слуцкага пав. З 1918 г. сябра БПСР. Падчас польска-савецкай вайны уваходзіў у склад Белнацкаму Случчыны, займаўся арганізацыяй слувцкай гарадзкой ды павятовай міліцыі. Улетку 1920 г. стаў на бок бальшавікоў, прызначаны ваенным камісарам Вызьнянскага валаснога рэўкаму. Падчас антыбальшавіцкага збройнага чыну падтрымліваў сувязь з камандзірам паўстанцаў П.Чайкам. 16 сьнежня 1921 г. калегіяй Чэкабел абвінавачаны ў шпіянажы «на карысьць інтэрвэнтаў» і асуджаны на 6 месяцаў «выпраўленча-працоўных лягераў». У 1920-х гг. пераяжджае на сталае жыхарства ў Менск. У 1924 г. удзельнічаў у падрыхтоўцы й правядзеньні ліквідацыйнага зьезду БПСР. У 1930-я гг. працаваў бугальтарам Беларускага трэсту садоўніцтва й агародніцтва. Увесну 1938 г. арыштаваны НКВД і 25 красавіка т.г. прыгавораны «двойкай» да найвышэйшае меры пакараньня. Расстраляны 27 ліпеня 1938 г. Рэабілітаваны 21 чэрвеня 1968 г.

- ⁴² Перамовы пра заключэнне мірнае дамовы паміж Польшчаю і Савецкай Расеяй пачаліся яшчэ ў пачатку 1920 г.
- ⁴³ **Скульскі** Леапольд (1878—1939), польскі палітычны дзяяч, у 1919—1920 гг. прэм'ер-міністар, у 1920—1921 гг. — міністар замежных справаў Польшчы. Трымаўся крайняе шавіністычных поглядаў. Вызначыўся ён ня толькі вышэйпададзенай заявай у траўні 1920 г., яму таксама належыць сумнавядомы выраз, што праз паўстагодздыя ў «крэсах усходніх» па правядзенні «мэтанакіраванай палітыкі» беларуса нельга будзе знайсці і са свечкаю.
- ⁴⁴ **Дубановіч** Эдвард (1881—1943), польскі палітычны і грамадскі дзяяч, публіцыст. Прафэсар, былы дэкан юрыдычнага факультэту Львоўскага ўніверсітэту. Адзін зь лідэраў Польскае хрысціянскае дэмакратыі. У Сейме Польшчы неаднаразова ўзначальваў дэпутацкі блёк (пасольскі клуб) польскіх хадэкаў. Аўтар кніг па тагачасных прававых праблемах («Выбарчы цэнз народнасцяў і яго юрыдычны і палітычны прагрэс», «Выбарчая рэформа і расейская праблема ў Галіччыне» ды інш.).
- ⁴⁵ **Беларускія настаўніцкія курсы беларусазнаўства ў Слуцку** дзейнічалі з 25 красавіка па 1 чэрвеня 1920 г. Выкладаліся: беларуская мова, польская мова, гісторыя Беларусі, пачаткі каапэрацыі, беларускія сьпевы, этнаграфія і тэатральнае мастацтва, гісторыя беларускай літаратуры. Лекцыі чыталіся Янкам Станкевічам, Станіславам Петрашкевічам, Паўлам Жаўрыдам. У траўні да іх далучыліся ўсевалад Ігнатоўскі, Францішак Курсяновіч і Браніслаў Тарашкевіч. У гэты час па просьбе слухачоў курсаў Слуцк наведаў беларускі хор Тэраўскага ў складзе 40 чалавек, які даў некалькі канцэртаў і адкрытых урокаў народных сьпеваў.
- ⁴⁶ **Станкевіч** Янка Вінцэнтаў (1891—1976), беларускі нацыянальны дзяяч, мовазнаўца, гісторык, пэдагог. У чэрвені 1919 г. удзельнік Беларускага зьезду Віленшчыны і Горадзеншчыны, лектар Віленскіх беларускіх настаўніцкіх курсаў, уваходзіў у арганізацыйную структуру па стварэнні Беларускае вайсковае камісіі, ініцыятар стварэння і лідэр Беларускае народнае партыі. З восені 1919 г. у Менску, у складзе Беларускае школьнае рады Меншчыны (кіраваў школьным выдавецтвам). У красавіку — траўні 1920 г. — кіраўнік і выкладчык Слуцкіх беларускіх настаўніцкіх курсаў. З канца лета 1920 г. у Вільні. Скончыў Праскі Карлаў універсітэт (1926), доктар славянскага мовазнаўства й гісторыі.
- ⁴⁷ **Цэнтральная Беларуская школьная рада**, нацыянальная культурна-асьветная арганізацыя падчас польска-савецкае вайны, якая апекавалася беларускаю школьнаю справаю. Утвораная ў снежні 1919 г. у Менску на аснове Беларускай школьнай рады Меншчыны. У склад прэзідыяму ўвайшлі Сымон Рак-Міхайлоўскі (старшыня), Аркадзь Смоліч (намеснік), Вацлаў Іваноўскі (намеснік), Янка Станкевіч (загадчык школьнага выдавецтва), Лукаш Дзекуць-Малей (прадстаўнік Беларускай школьнай рады ў Горадні), Францішак Умястоўскі (прадстаўнік ЦБШР у Вільні). Спыніла існаваньне ўлетку 1920 г. з прыходам бальшавіцкіх войскаў.
- ⁴⁸ **Польскамоўныя настаўніцкія курсы ў Слуцку** адчыніліся 15 чэрвеня 1920 г. Як і на беларускіх курсах, курсантам выплачвалі па 10 польскіх марак. Плянавалася выкладаць польскую мову і літаратуру, маляваньне,

сьпевы, гімнастыку ды інш. Праіснавалі ўсяго адзін дзень і былі згорнутыя з пачаткам наступленьня бальшавіцкіх войскаў (НАРБ, ф.604, воп.1, спр.6, арк.220).

⁴⁹ Блянкі былі прысланыя зь Беларускай школьнай Рады Меншчыны. Былі яны падрыхтаваныя для курсаў, якія праходзілі ў Менску з 20 кастрычніка па 20 лістапада 1919 г. Мастак Язэп Драздовіч.

⁵⁰ **Ўгнагоўскі** Ўсевалад Макараў (1881—1931), беларускі нацыянальны дзяяч, першы прэзыдэнт БАН. Падчас польска-савецкай вайны стаяў на рэзкіх антыпольскіх пазыцыях, ініцыятар стварэньня і кіраўнік Беларускай камуністычнай арганізацыі (БКА) ў студзені 1920 г. У траўні 1920 г. па накіраваньні ЦБШР выяжджаў у Слуцк чытаць на курсах беларусаў лекцыі па гісторыі Беларусі. У 1930 г. зняты з пасады прэзыдэнта БАН як лідэр беларускай «нацэмаўскай контаррэвалюцыі», выклікаўся на допыты ў ГПУ. Скончыў жыцьцё самагубствам.

⁵¹ Маецца на ўвазе **Чарнякоўскі** Вячаслаў Іванаў (1870—?), беларускі культурніцкі дзяяч, хармайстар. Ураджэнец фальварку Ячанка Ігуменскага пав. Скончыў Менскую духоўную праваслаўную сьмінарыю і рэгенцкую клясу Прыдворнае імператарскае сьпеўнае капэлы ў Санкт-Пецярбурзе (1899). З сакавіка 1899 па 1901 г. рэгент Менскай мужчынскай урадавай гімназіі, пазьней працаваў выкладчыкам сьпеваў ды рэгентам гімназіійных ды школьных хароў навучэнцаў у Менску (мужчынскай і жаночай прыходзкіх вучэльнях), на менскіх 2-гадовых пэдагагічных курсах, у 1-й ды 3-й вышэйшых пачатковых вучэльнях). У 1919 г. з навучэнцаў менскіх школаў стварыў беларускі хор, які дзейнічаў некалькі гадоў. Іншых зьвестак ня выяўлена.

⁵² **Тэраўскі** Уладзімер Васільеў (1871—1938), беларускі хармайстар, кампазытар і фальклярыст. Аўтар музыкі да песьняў «Мы выйдзем шчыльнымі радамі» (словы М. Краўцова) і «Ад веку мы спалі» (беларуская Марсэльэза) на словы А. Мікульчыка, якія сьпяваліся слудзімі паўстанцамі падчас збройнага чыну. У чэрвені 1920 г. разам са сваім хорам наведаў з гастролімі і Слуцк. Дабрачынныя канцэрты харавой капэлы Ў. Тэраўскага былі прасякнутыя антыпольскім духам, пра што сьведчыць і рэпэртуар калектыву, які яны прывезлі для тамтэйшае публікі — харавыя сьпевы «Панам мы песьні не сьпяваем», «Каля хацінкі» ды інш. У 1920—я гг. працаваў хармайстрам у беларускіх тэатрах Менску, кіраваў царкоўным і аматарскім харами. У 1938 г. арыштаваны і расстраляны. Рэабілітаваны ў 1958 г.

⁵³ **Мамчыц** Мікалай Мікалаеў (1899—?), беларускі нацыянальны дзяяч. Ураджэнец в. Старыца Пукаўскай вол. Слуцкага пав. Скончыў Нясвіцкую настаўніцкую сьмінарыю (1918). Актывіст БПСР. З траўня 1919 па ліпень 1920 г. — настаўнік Селішчанскай беларускай пачатковай школы. У ліпені 1920 г. прызначаны настаўнікам у Запольскую беларускую пачатковую школу Грыцэвіцкае вол., пасля вяртаньня польскіх войскаў у воласьць увосень 1920 г. — загадчык Міхалёўскае школы Бортніцкай вол. Бабруйскага пав. Зь лістапада 1920 па 1921 г. інструктар беларускага паддзелу народнай адукацыі ў Бабруйскім пав., абраны сакратаром павятовага Саюзу працаўнікоў асьветы. У верасьні 1923 г. паступіў у Белдзяржуніверсытэт, адначасова працаваў настаўнікам 31-й менскай сямігадовай

беларускай школы імя Сьцяпана Булата. Актывіст беларускага краязнаўчага руху. Удзельнік ліквідацыйнага зьезду БПСР у 1924 г. У жніўні 1924 г. пакідае навучаньне ва ўнівэрсытэце і настаўніцтва ў Менску ды зь іншымі актывістамі беларускага руху (Янкам Пшанічным, Майсеям Шыманскім, Алесем Аніхоўскім) накіроўваецца ў далучаную ў 1924 г. да БССР Калінінскую акругу для правядзеньня беларусізацыі мясцовых адукацыйных асяродкаў ды ўстановаў, працаваў школьным інспэктарам акрутовага аддзелу народнай асьветы. У студзені 1927 г. прызначаны акрутовым школьным інспэктарам у Полацкую акругу. У 1929 г. вяртаецца ў Менск, аднаўляе навучаньне ва ўнівэрсытэце, зьяўляецца інспэктарам Наркамасьветы БССР. 20 ліпеня 1930 г. арыштаваны ГПУ па «справе СВБ». Вінаватым сябе не прызнаў. Пастановаю калегіі ОГПУ ад 10 красавіка 1931 г. высланы ў г. Яранск. У ліпені 1937 г. ізноў арыштаваны і 16 лістапада 1937 г. «спэцтройкай» пры НКВД Чуваскай АССР асуджаны на 10 гадоў канцлягераў. Рэабілітаваны па першым выраку Вярхоўным Судом БССР 19 верасьня 1960 г.

⁵⁴ **Гарэцкі** Максім Іванаў (1893—1938), беларускі пісьменьнік, літаратуразнаўца, лексыкограф, пэдагог. У траўні 1920 г. запрашаўся Вацлавам Іваноўскім выкладаць на курсах беларусазнаўства ў Слуцку гісторыю літаратуры, але з-за моцнай занятасьці ў Віленскай беларускай гімназіі прыехаць ня змог. Замест яго прыехаў Браніслаў Тарашкевіч. Арыштаваны ГПУ ў 1930 г. па «справе СВБ» і высланы на 5 гадоў у Вятку. У 1937 г. зноў арыштаваны і ў 1938 г. асуджаны да расстрэлу. Рэабілітаваны ў 1957 г.

⁵⁵ **Антасьёўскі** Апанас Хведараў (1887—1938), удзельнік беларускага нацыянальнага руху. Урадзенец прадмесьця Слуцку Трайчаны. Настаўнік Цівунаўскай пачатковай школы. У 1915 г., падчас Першае сусветнае вайны, апынуўся ў Ёркуцку. Скончыў Ёркуцкую вайсковую вучэльню (1916) і аўтаматацыклетныя курсы (1917). 7 чэрвеня 1917 г. вытрымаў іспыт для паступленьня на 1-ы курс Ёркуцкага настаўніцкага інстытуту, адкуль адразу быў прызваны на фронт. Служыў падпаручнікам у 382-й Менскай стралечкай дружыне, камандаваў 3-й ротай. Пазьней — начальнік сувязі штабу 136-е стралечкае дывізіі. У 1918 г., пасля дэмабілізацыі, залічаны на 1-ы курс Валагодзкага настаўніцкага інстытуту, пазьней пераведзены ў Яраслаўскі настаўніцкі інстытут. У студзені 1919 г. па асабістай просьбе быў пераведзены ў Беларускі пэдагагічны інстытут у Менску. Падчас польска-савецкае вайны ўвайшоў у склад Беларускай камуністычнай арганізацыі, удзельнік антыпольскага падполья на Случчыне. Зь лета 1920 г. працаваў кааператарам у Цэнтрабелсаюзе. Скончыў Менскі інстытут народнай адукацыі (1921), адзначаны як адзін зь лепшых ды здольных студэнтаў. Адмовіўся па сямейных абставінах ад накіраваньня на вучобу ў расейскую Пятроўска-Разумоўскую сельгасакадэмію, працягаў навучаньне ў Белдзяржуніўэрсытэце. У 1921 г. менскай гарадзкой арганізацыяй КП(б)Б накіраваны на працу ў Белдзяржвыдавецтва. Пазьней настаўнічаў у в.Дзюдэва Слуцкае акругі. У 1930-я гг. упаўнаважаны Камітэту нарыхтовак СНК БССР па Капыльскім раёне. Арыштаваны НКВД 11 чэрвеня 1937 г., засуджаны як «агент польскай выведкі» да расстрэлу. Вырак выкананы 21 студзеня 1938 г. Рэабілітаваны 21 чэрвеня 1988 г.

- ⁵⁶ **Цярэшчанка** [Тэрэшчанка] Кузьма Юр'еў (1888—1922), беларускі нацыянальны дзяяч. Урадзенец в.Замосыцішча Рослаўскага павету Смаленскае губэрні. Удзельнік Першае сусьветнае вайны, у 1917 г. — старшыня Пскоўскае беларускае рады, дэлегат зьезду беларусаў-вайскоўцаў Паўночнага фронту ў Віцебску і Ўсебеларускага зьезду ў Менску. З 1918 г. сябра Віленскае Беларускае рады, адзін з арганізатараў Горадзенскага Беларускага нацыянальнага камітэту, накіраваны павятовым камісарам у Ваўкавыскі павет, прымаў удзел у арганізацыі БПСР на Горадзеншчыне, падтрымліваў сувязі з бальшавікамі. У пачатку 1919 г. прызначаны А.Луцкевічам на пасаду міністра ўнутраных справаў БНР, выяжджаў у краіны Балты й Фінляндыю дзеля арганізацыі там беларускіх дыпляматычных місіяў, вёў перамовы пра прызнаньне ўрадамі гэтых краінаў Беларускае рэспублікі. З восені 1919 г. старшыня Часовага Беларускага нацыянальнага камітэту ў Менску, адзін з кіраўнікоў Цэнтрабелсаюзу, сябра Найвышэйшае рады БНР. У другой палове 1920 г. знаходзіўся ў Варшаве і заходніх паветах Беларусі, падтрымліваў сувязі зь Беларускаю радаю Случчыны і 1-й Слуцкай брыгадай войскаў БНР. З 1921 г. у Вільні, удзельнічае ў арганізацыі Саюзу сельскай гаспадаркі Віленскага краю, беспаспяхова намагаецца стварыць там беларускую сельскагаспадарчую вучэльню. У пачатку 1922 г. пераяжджае ў Савецкую Беларусь, працуе на адказных пасадах у Цэнтрабелсаюзе. Памёр пры загадкавых абставінах, паводле афіцыйных звестак, ад разрыву сэрца.
- ⁵⁷ **Бакіноўскі** Базыль Восіпаў (1880— пасья 1938), удзельнік беларускага вызвольнага руху. Урадзенец м. Койданава. У 1918 г. працаваў рэгістратарам у адзеле загадчыка справаў канцэлярыі Народнага сакратарыяту БНР, пазьней — сябра БПСР. У 1919—1920 гг. пісар у канцэлярыі ЧБНК у Менску. З прыходам бальшавікоў застаўся ў БССР. Удзельнік ліквідацыйнага зьезду БПСР у 1924 г. У 1930—я гг. працаваў эканамістам. У лютым 1938 г. арыштаваны НКВД і ў кастрычніку т. г. асуджаны на 8 гадоў канцэлягераў. Рэабілітаваны Пракуратурай БССР 31 сакавіка 1989 г.
- ⁵⁸ **Каўпак** [Калпак] Янка Паўлаў, удзельнік нацыянальнага руху. Урадзенец в. Старыца Слуцкага павету. Намесьнік старшыні Старыцкай ячэйкі партыі беларускіх эсэраў. Падчас збройнага чыну камандаваў ротай 1-га Слуцкага палку. У 1921 г. вярнуўся ў Савецкую Беларусь. Удзельнік ліквідацыйнага зьезду БПСР у 1924 г. Іншых звестак ня выяўлена.
- ⁵⁹ **Аніхоўскі** Алесь Юр'еў (Георгіеў) (1897—?), беларускі нацыянальны дзяяч. Урадзенец в. Старыца Слуцкага пав. Скончыў Ўзяслаўскія 2-клясавыя педагагічныя курсы і Слуцкія настаўніцкія курсы беларусазнаўства (1920). У беларускім руху з 1917 г. Сябра беларускага культурна-асьветнага гуртка «Зарніца». У 1915—1923 гг. настаўнічаў. З 1923 г. — студэнт БДУ, актывіст беларускага студэнцкага руху, удзельнічаў у краязнаўчых экспэдыцыях па Беларусі. З жніўня 1924 г. на ўласнае жаданьне накіраваны інспэктарам беларускіх школаў у Калінінскую акругу. У 1927—30 гг. — інспэктар Наркамасьветы БССР. У 1930 г. праходзіў па «справе СВБ». У жніўні 1935 г. арыштаваны НКВД «за укрывальство бежавшаго из ссылки белорусского нацдема Улащика», на 5 гадоў сасланы ў г. Іванава. У ліпені

1943 г. зноў арыштаваны аддзелам НКВД Іванаўскай вобласці і ў кастрычніку засуджаны на 10 гадоў канцлягераў. Пасля вызвалення ў 1956 г. пераехаў на сталае жыхарства ў Іванава, працаваў на адным з тамтэйшых заводаў. Іншых звестак ня выяўлена.

⁶⁰ **Шыла** Мікола (1888—1948), беларускі нацыянальны дзяяч. У беларускім руху з «нашаніўскае» пары. У 1917 г. адзін з лідэраў Цэнтральнае Беларускае вайсковае рады, дэлегат Усебеларускага зьезду ў Менску, з 1918 г. сябра ЦК БПСР. Падчас польска-савецкае вайны ўдзельнічаў у антыпольскім падпольным руху. З 1921 г. у Заходняй Беларусі, уваходзіў у склад Віленскага Беларускага нацыянальнага камітэту, рэдактар шэрагу віленскіх беларускіх газэтаў левага кірунку. З канца 1944 г. у заходняй частцы Нямеччыны, дзе і памёр.

⁶¹ **Смолюкі** Мікалай, былы чыноўнік Слуцкага павятовага казначэйства, падчас польска-савецкае вайны выконваў абавязкі старшыні Слуцкага гарадскога самакіравання (магістрату). Спачувальнік і прыхільнік беларускага нацыянальнага руху. У пачатку 1920 г. быў кааптаваны ў склад Белнацкаму Слуцчыны. Іншых звестак ня выяўлена.

⁶² Гаворка можа ісьці пра аднаго з двух родных братоў Дубінаў.

Дубіна Ўлас Васілеў, ураджэнец в. Ісерна Слуцкага павету. У беларускім нацыянальным руху з 1917 г. Актывіст БПСР, сябра Белнацкаму Слуцчыны і таварыства «Папараць-Кветка». У лістападзе 1920 г. на зьездзе Слуцчыны абраны ў склад Беларускае Рады Слуцчыны. Пасля антыбольшавіцкага збройнага чыну — у Заходняй Беларусі, арыштоўваўся польскаю дэфэнзываю, як інструктар Віленскага Белнацкаму арганізоўваў нацыянальныя школы, культурна-асьветныя гурткі і кааператывы ў Ашмянскім ды Лідзкім паветах, адначасова праводзічы эсэраўскую агітацыю. У 1922 г. у ліку «33-х» высланы польскімі ўладамі ў Літву. З 1923 г. у Савецкай Беларусі, працаваў у саўтасе в. Гнойны Рак. Удзельнічаў у ліквідацыйным зьездзе БПСР у 1924 г. У 1933 г. арыштаваны ГПУ і высланы за межы БССР. Іншых звестак ня выяўлена.

Дубіна Міна, удзельнік беларускага руху з 1917 г. Удзельнічаў у працы беларускіх культурна-асьветных арганізацыяў на Слуцчыне, сябра партыі беларускіх эсэраў. Падчас Слуцкага збройнага чыну — у шэрагах паўстанцаў. З пачатку 1920-х гг. у Савецкай Беларусі. Удзельнічаў у падрыхтоўцы ліквідацыйнага зьезду БПСР у 1924 г. Іншых звестак ня выяўлена.

⁶³ **Паўлюкевіч** Арсен, ураджэнец Слуцкага павету. Працаваў лекарам у Слуцку. Далучыўся да беларускага руху ў пачатку 1920 г. Узначаліў Белнацкам Слуцчыны ў лістападзе 1920 г. пасля ягонага ўзнаўленьня. На зьездзе Слуцчыны быў спаборнікам Ул. Пракулевіча ў барацьбе за пасаду старшыні Беларускае Рады Слуцчыны. Падчас збройнага чыну загадваў шпітальем паўстанцаў. Як прадстаўнік Рады ўдзельнічаў у Праскай агульнанацыянальнай палітычнай канфэрэнцыі ў верасьні 1921 г., пазней — у Заходняй Беларусі, жыў у Вільні, па інфармацыі А. Бочкі зьяўляўся вайсковым лекарам пры адной з польскіх вайсковых частак. Адзін з кіраўнікоў Часовае Беларускае рады, якая зьяўлялася апанэнтам беларускіх нацыянальных арганізацыяў як левых, так і цэнтрысцкіх (БСРГ,

БСС, БХД ды інш.). Паводле непацьверджаных звестак, быў двойным агентам — польскае дэфэнзывы і савецкага ГПУ. Як сьдзьвярджае Ю. Віцьбіч, у 1928 г. як савецкі шпіён быў асуджаны польскім судом на 12 гадоў катаргі. Іншых звестак ня выяўлена.

- ⁶⁴ **Пракулевіч** Уладзімер Міхайлаў (1887—1938), беларускі нацыянальны дзяяч. Ураджэнец в.Красналукі Барысаўскага павету. Скончыў Смаленскую гімназію і юрыдычны факультэт Маскоўскага ўнівэрсытэту (1912). Падчас першае расейскае рэвалюцыі ўдзельнічаў у працы сацыял-дэмакратычных гурткоў (РСДРП і Бунду). Да Першае сусьветнае вайны працаваў у Менскай казёнай палаце, з 1914 г. — у Менскім акруговым судзе. З пачаткам вайны эвакуаваўся ў Маскву, пазьней — рахункавод у структуры Ўсерасейскага камітэту земскіх і гарадзкіх саюзаў па забесьпячэньні войска. Зь ліпеня 1917 г. зноў у Менску на судовых пасадах. У 1918 г. абраны старшынём Слуцкага зьезду міравых судзьдзяў. З прыходам большавікоў працаваў міравым судзьдзём у м. Вызна, прыхільнік БПСР. З узнаўленьнем савецкае ўлады ў ліпені 1920 г. на пасадзе судзьдзі ў Слуцку. На зьездзе Случчыны абраны старшынём Беларускае рады Случчыны. З 1921 г. у Вільні, у складзе Віленскага Белнацкаму, сябар Загранічнага бюро БПСР. У 1922 г. у ліку «33-х» высланы польскімі ўладамі ў Літву; у 1923 г. у Коўне кааптаваны ў склад ураду БНР на чале з А.Цьвікевічам на пасаду дзяржаўнага сакратара. З канца 1923 г. у Празе-Чэскай, удзельнічае ў нацыянальных арганізацыях беларускай эміграцыі. Удзельнік 2-е Бэрлінскае беларускае палітычнае канфэрэнцыі, падпісаўся пад рэзалюцыяй пра ліквідацыю ўраду БНР. З траўня 1926 г. у Савецкай Беларусі, працаваў у Дзяржаўнай бібліятэцы БССР. 19 ліпеня 1930 г. арыштаваны ГПУ па «справе СВБ» і на 5 гадоў высланы ў Сьвярдлоўск (Екацярынбург). 9 верасьня 1938 г. зноў арыштаваны «як удзельнік контррэвалюцыйнай арганізацыі, што працавала на карысьць адной з замежных дзяржаваў», асуджаны на расстрэл. Рэабілітаваны па першым выраку ў чэрвені 1988 г., па другім — у красавіку 1989 г.
- ⁶⁵ **Тарашкевіч** Браніслаў Адамаў (1892—1938), беларускі нацыянальны дзяяч, філёляг, літаратар, пэдагог. Акадэмік БАН (1928). З 1918 г. адзін зь лідэраў БСДП, выкладаў у Менскім Беларускім пэдагогічным інстытуце. У 1919 г. арыштоўваўся большавікамі, пасля вызваленьня выехаў у Вільню. Падчас польска-савецкае вайны на пэдагогічнай працы ў беларускіх навучальных установах. У красавіку—траўні 1920 г. выяжджаў у Слуцк чытаць лекцыі па беларускай філялёгіі на беларускіх настаўніцкіх курсах. З канца 1920 г. у Вільні. У 1933 г. у БССР. У 1937 г. арыштаваны й расстраляны. Рэабілітаваны ў 1957 г.
- ⁶⁶ **Аляхновіч** Францішак Карлаў (1883—1944), беларускі нацыянальны дзяяч, драматург, рэжысэр, артыст, журналіст. Адзін з патрыярхаў беларускага нацыянальнага тэатру ў XX ст. Падчас польска-савецкай вайны — рэдактар-выдавец часопісу «Беларускае жыцьцё», з восені 1919 г. у Менску кіраваў нацыянальнымі драматычнымі дружынамі. У красавіку — траўні 1920 г. выяжджаў у Слуцк, чытаў на беларускіх настаўніцкіх курсах лекцыі па тэатральным мастацтве і арганізацыі аматарскага тэат-

- ру на вёсцы. Разам з драматычным гуртком «Папараць-Кветкі» паставіў на слуцкай сцэне сваю п'есу «Птушка шчасыця» (скарочаная вэрсія), дзе і сам браў удзел у якасці артыста. У 1944 г. застрэлены ў Вільні савецкімі ці польскімі («АКОўскімі») дывэрсантамі.
- ⁶⁷ **Вясёлы Касьян** (сапр. **Аўдзей Вікенці Язэпаў**) (1886, паводле іншых звестак, 1891—1916), літаратург, драматург. Ягоная п'еса «Не умом пнял, а сердцем», напісаная па-расейску, надрукаваная ў часопісе «Крестьянин» у 1909 г., была вельмі папулярная сярод сялянства і неаднаразова ставілася беларускімі аматарскімі дружынамі ў вёсках Беларусі.
- ⁶⁸ **Юшкевіч** Міхаіл Вікенцьеў (1900?—?), савецкі дзяяч. Ураджэнец Слуцкага пав. Да 1917 г. вучыўся ў Слуцкай мужчынскай гімназіі. У партыйнай анкеце РКП(б) у графе «нацыянальнасьць» пазначыў — «расеец». У 1919 г. сакратар Слуцкага павятовага рэўкаму і выканкаму. З студзеня 1920 г. член падпольнага большавіцкага камітэту ў Слуцку. З лета 1920 г. сакратар парткаму, член рэўкаму, загадчык аддзелу па рабоце на вёсцы Слуцкага пав. Іншых звестак ня выяўлена.
- ⁶⁹ Маецца на ўвазе **Ваенна-рэвалюцыйны камітэт Слуцкага павету** (рэўкам), часовы надзвычайны орган большавіцкае ўлады ў Слуцкім павеце, якому падпарадкоўвалася ўся адміністрацыйная ўлада ў межах гэтае адміністрацыйнае адзінкі падчас польска-савецкае вайны.
- ⁷⁰ **Уладзіміраў** (Владимиров) Мікалай Васільевіч (1891—?), большавіцкі савецкі дзяяч, старшыня Слуцкага павятовага выканаўчага камітэту. У партыйнай анкеце пазначана: «расеец; з рабочых; прафэсія — кравец; адукацыя — хатняя». У большавіцкай партыі з 1908 г., з 1914 г. на нелегальным становішчы. Іншых звестак ня выяўлена.
- ⁷¹ **Пасюкевіч** Пятро Восіпаў (1898—1938), дзяржаўны дзяяч БССР. Ураджэнец в.Быстрыца Слуцкага пав. Быў настаўнікам пачатковае школы. У 1917 г. мабілізаваны ў расейскае войска на Заходні фронт (служыў у ваенна-тэлеграфнай роце пад Баранавічамі). Пасля дэмабілізацыі ў канцы 1917 г. і вяртаньня ў родную вёску абраны сакратаром камітэту беднаты (камбед), пазней упаўнаважаны валасное камісіі па харчаваньні (волопродкомісія). Падчас нямецкае акупацыі 1918 г. настаўнічаў у школе. З аднаўленьнем савецкае ўлады ў 1919 г. уступіў у большавіцкую партыю. З сакавіка 1919 г. у чырвоным войску, удзельнік грамадзянскае вайны ў Расеі (браў удзел у баях пад Архангельскам, потым накіраваны на ўсход супраць Калчака пад Самару). Захварэўшы на «іспанку», дэмабілізаваўся й вярнуўся на радзіму. Падчас польскае акупацыі настаўнічаў. Летам 1920 г. са па вяртаньні чырвоных войскаў прызначаны павятовым ваенным камісарам у Нясьвіжы; падчас восеньскага наступу польскіх легіянераў у складзе савецкае адміністрацыі эвакуаваўся спачатку ў Магілёў, а потым у Смаленск. Да 1922 г. працаваў у Наркамце па ваенных справах ССРБ. Скончыў губэрнскую партыйную школу. У пачатку 1920-х гг. кіраўнік Упраўленьня па справах мастацтваў пры СНК ССРБ. Апошнім часам працаваў інспэктарам Чырвонага Крыжа. Засуджаны 29 чэрвеня 1938 г. да расстрэлу. Расстраляны ў Менску. Рэабілітаваны 25 красавіка 1958 г.

- ⁷² «Савецкая Беларусь», газета, у лютым — ліпені 1920 г. афіцыйны орган ЦК Кампартыі Літвы і Беларусі (вышла 10 нумароў, выдавалася ў Смаленску), у жніўні — сьнежні 1920 г. орган Рэўкаму ССРБ.
- ⁷³ **Рэвалюцыйны камітэт Менскае губэрні**, што быў пераўтвораны пасля другога абвяшчэння ССРБ у жніўні 1920 г. у Рэўкам Рэспублікі на чале з Алесем Чарвяковым.
- ⁷⁴ **Беларуская вайсковая камісія** (БВК), арганізацыя па фармаванні беларускіх вайсковых аддзелаў у структуры польскага войска ў 1919—1921 гг. Утвораная ў жніўні 1919 г. у Вільні, у лістападзе таго ж году пераведзена ў Менск. У ліпені 1920 г., падчас наступлення чырвоных войскаў, фактычна распалася. Адноўленая ў пачатку кастрычніка таго ж году ў г. Лодзь (Польшча) у складзе: маёр Андрэй Якубецкі (старшыня), Францішак Умястоўскі, капітан Францішак Кушал, падхарунжы Макар Касьцевіч (Краўцоў), Э.Якабіні, Якубоўскі ды інш. Знаходзілася пад уплывам Найвышэйшае рады БНР. Напярэдадні і падчас Слуцкага збройнага чыну намагалася праводзіць вярбоўку добраахвотнікаў у беларускае войска на Горадзеншчыне, паслала у помач паўстанцам афіцэраў на чале з А.Якубецкім, бальшыня якіх разьбеглася, не даехаўшы да месца дысьлякацыі 1-е Слуцкае брыгады. Пасля ліквідацыі чыну частка вайскоўцаў 1-е брыгады трапіла ў склад аддзелу БВК, што кватараваў у Лодзі. Прапановы кіраўніцтва камісіі пра перавод яе на тэрыторыю Заходняе Беларусі адхілілі польскія ўлады. Скасаваная загадам польскага камандаваньня 15 траўня 1921 г.
- ⁷⁵ **Краўцоў** (сапр. **Касьцевіч**) Макар Мацьвееў (1891—пасля 1939), беларускі нацыянальны дзяяч, паэт, публіцыст, перакладчык. Скончыў Сьвіслацкую настаўніцкую смінарыю (1910), настаўнічаў на Горадзеншчыне, удзельнік Першае сусьветнае вайны, ваяваў у дзеючым расейскім войску на Паўднёва-Заходнім фронце. Дэлегат Усебеларускага зьезду ў сьнежні 1917 г. У 1918 г. увайшоў у БПСР, сябра Рады БНР, настаўнічаў у менскіх беларускіх школах. У пачатку 1919 г. на Горадзеншчыне — упаўнаважаны Міністэрства беларускіх справаў пры літоўскім урадзе, ствараў беларускія органы ўлады ў Сакольскім павеце. Пазьней вяртаецца ў Менск, працуе пры Літаратурна-выдавецкім адзеле Наркамасьветы Літбел. Аўтар верша «Мы выйдзем шчыльнымі радамі», які быў пакладзены на музыку Ўл.Тэраўскім і стаў гімнам БНР. З кастрычніка 1920 г. у складзе БВК. Падчас Слуцкага збройнага чыну быў прызначаны загадчыкам друкарні паўстанцаў у Клецку. Пазьней у Заходняй Беларусі, удзельнічаў у працы беларускіх нацыянальных арганізацыяў і ўстановаў, друкаваўся ў беларускамоўным пэрыядычным друку. З прыходам у Вільню бальшавікоў у кастрычніку 1939 г. арыштаваны НКВД і вывезены. Іншых звестак ня выяўлена.
- ⁷⁶ **Кушал** Францішак Вінцэнтаў (1895—1968), беларускі нацыянальны дзяяч, вайсковец. Удзельнік Першае сусьветнае вайны на Заходнім фронце, штабс-капітан. У 1919—1921 гг. у складзе БВК.
- ⁷⁷ Гаворка ідзе пра ўмовы прэлімінарнага пагадненьня ў Рызе паміж Польшчаю ды Савецкаю Расеяю, падпісанага ў кастрычніку 1920 г.,

наконадні заключэння паўнаўартаснае Рыскае мірнае дамовы. Паводле яго абодва бакі абавязваліся не дапушчаць стварэння незаконных («трэціх») вайсковых фармаванняў.

⁷⁸ **Мацэлі** [Мацэльлі, Мацэля, Мяцеля] Іван, вайсковец. Урадженец с. Малая Млынка Цараўскай вол. Слуцкага пав. У пачатку 1919 г. падпаручнік, ад’ютант аднаго зь беларускіх аддзелаў у складзе літоўскага войска. Пазьней супрацоўнік Беларускай вайскова-дыпламатычнае місіі ў Рызе. У пачатку 1920 г. у Менску, у чыне паручніка 1-е роты рэзэрвы Беларускае вайсковае камісіі. Яшчэ ў траўні 1920 г. накіраваны ў якасці вэрбунковага афіцэра на Случчыну і Піншчыну дзеля вярбоўкі добраахвотнікаў у беларускае войска. Адзін з арганізатараў Слуцкае гарадзкае і павятовае беларускае міліцыі. На зьездзе Случчыны абраны ў склад Беларускае Рады Случчыны. Падчас збройнага чыну камандзір 2-га батальёну 2-га Грозаўскага палка 1-е Слуцкае брыгады. Пазьней, дзеля аслаблення антыэсэраўскай апазыцыі ў Радзе, быў накіраваны да ген. Ст. Булак-Балаховіча «дзеля наладжвання сувязі». Іншых звестак ня выяўлена. 3-за рознага падання ў крыніцах ягонага прозьвішча некаторыя дасьледнікі памылкова вызначаюць двух Мацэляў — удзельнікаў слуцкіх падзеяў 1920 г. — Мацэлі і Мацэля.

⁷⁹ **Борык** Антон (1894—?), удзельнік беларускага руху. Урадженец в. Сынкоўцы Сакоўскага павету Горадзенскае губэрні. Удзельнік Першае сусьветнае вайны, капітан. З 1917 г. у складзе польскага вайсковага корпусу генэрала Доўбар-Мусьніцкага. У 1918 г. у Вільні, уключыўся ў беларускую нацыянальную працу, кааптаваны ў склад Віленскае Беларускае рады. Адзін з арганізатараў Беларускага нацыянальнага камітэту ў Горадні, сябра БПСР. У канцы сакавіка 1919 г. накіраваны ўрадам БНР у Бэрлін начальнікам Беларускае вайсковае місіі па справах ваеннапалонных беларусаў у Нямеччыне. 30 чэрвеня 1919 г. разам з К. Цярэшчанкам заклалі «Аддзел збліжэння палоненых беларусаў у Нямеччыне з родным краем». У 1920 г. выканаўчы дырэктар бэрлінскае фірмы «Сындыкат Сапегі для Эўропы і Азіі ў Беларусі», пазьней загадвае агульным аддзелам БВК ў Лодзі. У лістападзе 1920 г. накіраваны праз Горадню на Случчыну ў дапамогу паўстанцам разам зь іншымі афіцэрамі БВК. У першы этап збройнага чыну — начальнік штабу 1-е Слуцкае брыгады, пазьней зьняты з гэтае пасады. Пасля ліквідацыі збройнага чыну пэўны час знаходзіўся ў Латвіі, у тамтэйшай беларускай калёніі, наладжаў сувязі з латыскімі сацыял-дэмакратамі. У 1921 г. кароткі час знаходзіўся ў Вільні, адзін з закладнікаў ТБШ. У канцы таго ж году пераяжджае ў Коўна, працаваў пры ўрадзе БНР. Пазьней жыў у Заходняй Беларусі. Іншых звестак ня выяўлена.

⁸⁰ **Сасноўскі** Юльян, адзін з кіраўнікоў Слуцкага збройнага чыну. Урадженец м. Вызна Слуцкага павету. Наконадні Першай сусьветнай вайны скончыў Слуцкую расейскую мужчынскую гімназію. У кастрычніку 1920 г. абраны ў склад Беларускае рады Случчыны, загадчык ейнае канцылярыі. Пасля ліквідацыі антыбальшавіцкага збройнага чыну інтэрнаваны ў Беластоцкі лягер, пазьней знаходзіўся ў Вільні. Ня вытрымаўшы выпрабаванняў, фізычна і маральна зьнясілены, скончыў жыццё самагубствам.

⁸¹ **Анцыповіч** Анастас, першы камандзір 1-е Слуцкае брыгады войскаў БНР. Вызвалены з пасады 3 сьнежня 1920 г. Пазьней выдадзены польскімі ўладамі бальшавікам і расстраляны.

⁸² **Валодзька** Піліп, актыўны ўдзельнік Слуцкага збройнага чыну. Ураджэнец м. Старобін Слуцкага павету. У адным зь першых баёў 1-га Слуцкага палка за м. Капыль 26 лістапада быў цяжка паранены, на наступны дзень памёр. Пахаваны з вайсковаю пашанай на могілках каля Семежаўскай праваслаўнай царквы. У віленскай газэце «Наша Думка» за 15 красавіка (№15) быў зьмешчаны верш былога слуцкага паўстанца пад псеўданімам «Дык-Дзеля» «На сьмерць Піліпа Валодзькі»:

У Сямязове, каля царквы Божай,
Новы хрэст цяпер стаіць,
Абвінуты стужкаю прыгожай,
А пад ім салдат ляжыць!

На той стужцы, бел-чырвона-белай,
Літары напісаны крывёю ...
Тут ляжыць сын Беларусі мілай,
Што пайшоў цярнёвай каляёю.

Ён ня сьцёрпіў крыўды злое,
Што над намі вечна панавала,
Дый памёр ад кулі ён чужое,
А зямля свая яго схавала.

Сьпіць цяпер спакойным сном,
А душа да неба паляцела:
Больш ня пойдзе ў шыху баявом,
Бо настала для яго нядзеля!

Дрома бацька, маці сьлёзы льюць
Па сынку сваім старэйшым,
А тут, на вайне, у газэты шлюць,
Што памёр ён першым.

м. Бьдгош. 3.ІІ.1921 г.

⁸³ **Кнорын** (Кнорыныш) Вільгельм Георгіевіч (1890—1938), савецкі дзяржаўны дзяяч, адзін з кіраўнікоў філіі бальшавіцкае партыі ў Беларусі (з 1919 г. сакратар ЦК КП(б) ЛіБ, у 1920—1922 гг. сакратар ЦБ, 1927—1928 гг. — 1-ы сакратар ЦК КП(б)Б). 31 ліпеня 1920 г. падпісаў Дэкларацыю пра абвяшчэньне ССРБ.

⁸⁴ У аснову «Дэкларацыі» пакладзеныя палажэньныя Трэцяе Ёстаўное Граматы БНР ад 25 сакавіка 1918 г. У следчых паказаньнях Ул. Пракулевіча ў 1930 г. у ГПУ пададзена, што тэкст Дэкларацыі быў памножаны на гектографе. Да тэксту дакумэнта Васіль Русак пазьней дапісаў: «У Прэзідыуме было 7 чалавек, а ў Радзе 17. Падпісалі Ул.Пракулевіч (старшыня), П.Жаўрыд, В.Русак, Біруковіч, Сасноўскі, Рабы, што тыча А.Паўлюкеві-

ча, то яго не было ў час, калі прынялі Дэкл., зусім... проста не магу сказаць, як ён паставіўся, але і пытання някога не паднімаў, а мажліва, што яго спаткаў сябар Рады, які павёз яе дзеля напечатання, і ён падпісаўся; зь нейкіх прычынаў яна не была напечатана, а перадаана пераехаўшаму тагды ў Баранавічы Тэрэшчэнку.

Тако ж проста запамятаваў, ну факт, што яна проста без звуку прапа-ла, такое гаворыць само за сябе, мажліва, што ў Вільні, а скарэй усяго, то, мажліва, Тэрэшчэнка перадаў «Н.Р.» у Варшаве, і гэта скарэй усяго будзе, «Н-ыя» гаварылі, чаму ж вы нас не прызналі? Што ім хацелася за прызнаньне, няхай яшчэ самі скажуць, на той час палітыка пры аруж-ным змаганні была захаваць чыстату народ, паўстаньня ў Случчыне, выпайняючы волю з'езда, які быў сазваны 14—15 лістапада 1920 г. па 5 прэдст.—ў ад воласці і па адном ад арганізацыі, якія цвёрда сталі за барацьбу з акупантамі і за незалежнасьць б-ны.

Назоў Рада Случчыны быў даны, таму што са ўсёй Беларусі былі прэд-стаўнікі, і ня толькі з валасцёў Слуцкага павету, а і з суседніх, і таму ўласна не назвалі Радай Слуцкага павету, а Радай Случчыны.

Усе ж высілкі балахоўцаў і ім падобных былі, каб падпарадкаваць сабе Раду і паўстаньня, якое мела да 6000 чалавек на давольстве... (па савец. перапісцы вышла 12 000 з Случчыны і бліж. паветаў). [Прыхільнікі Бала-хоўча] былі адкінуты як няпрошаныя госьці.

У мяне ж гэты чарнавік захоўваўся выпадкова, пісаны рукою Ю.Лістапа-да, які тагды як сябар Рады быў начальнікам канцылярыі Прэзідыума Рады.

Стар. з'езду Случчыны 14—15 ліст. 1920 г. і сябар Прэзід. РС. В. Русак».

⁸⁵ Верагодна, гэтую нараду плянавалася правесці ў пачатку лістапада 1920 г. Раней яна няк не магла адбыцца, бо ўзгаданае ў дакумэнце тэрытары-яльнае ўтварэньне — Сярэдняя Літва — паўстала ў кастрычніку таго году і на працягу адзначанага месяца яшчэ ішлі баі паміж аддзеламі ген. Жэлігоўскага і літоўскімі вайсковымі часткамі. У тэксьце дакумэнта ані слова не сказана пра баявыя акцыі слупкіх паўстанцаў, адсюль можна зрабіць выснову, што плянаваная нарада рыхтавалася напярэдадні ці ад-разу пасля правядзеньня Беларускага зьезду Случчыны (пачатак—сярэдня лістапада 1920 г.). Ёсьць пэўныя сумненьні, ці адбылася гэтая нарада ўвогуле. Магчыма, гэта было абмеркаваньне паміж беларускімі ды польскімі «крэсавымі» дзеячамі ў вузкім коле пытаньня наконт сумес-ных дзеяньняў, а вышэйпададзены дакумэнт — толькі меркаваньні пра намеры. Сапраўды, «Аксія Шуска» уяўляе зь сябе плян-канспект, а не пратакол паседжання. Пад прозьвішчамі некаторых дзеячоў — сябраў БПСР, якія ваража ставіліся да Найвышэйшай Рады БНР, стаяць пы-тальнікі, што можа глумачыцца сумненьнем арганізатараў плянаванай нарады ў згодзе апошніх удзельнічаць у ёй.

⁸⁶ **Сярэдняя Літва** (Litwa Środkowa) ці Ўсходняя Літва (Litwa Wschodnja), паўафіцыйная назва квазідзяржаўнага ўтварэньня на тэрыторыі Віленскага, Трокскага, Сьвянцянскага, Лідзкага, Ашмянскага і Браслаўскага паветаў, якія былі захопленыя ў выніку вайсковай акцыі Беларуска-літоўскае дзьвізі польскага генэрала Люцыяна Жэлігоўскага ў кастрычніку

1920 г. супраць Літвы, якая прэтэндавала на гэтыя тэрыторыі паводле савецка-літоўскае мірнае дамовы з 1920 г. У лютым 1922 г., каб юрыдычна ўзаконіць далучэнне да Польшчы названых тэрыторыяў, былі арганізаваныя выбары ў т. зв. часовы сэйм Сярэдняе Літвы (байкатаваўся з боку мясцовых беларускіх і літоўскіх нацыянальных арганізацыяў), паводле рашэння якога ад 20 лютага 1922 г. Сярэдняе Літва ўвайшла ў склад II Рэчы Паспалітае.

⁸⁷ **Найвышэйшая рада БНР**, палітычная структура ў 1919—1921 гг. Створаная ў Менску ў снежні 1919 г. падчас сьнежаньскае сэсіі Рады БНР. Уяўляла зь сябе г.зв. «дырэкторыю» з 5—ці чалавек: Язэп Лёсік, Янка Серада, Сымон Рак-Міхайлоўскі, Аляксандар Уласаў, Кузьма Цярэшчанка. Але ж фактычным лідэрам «найвышэйшых» у той час зьяўляўся Вацлаў Іваноўскі (Антон Луцкевіч фактычна адышоў тады ад актыўнае палітычнае дзейнасці). З наступленьнем більшавіцкіх войскаў кіраўнікі Найвышэйшае рады БНР знаходзіліся ў Варшаве. З пачаткам Слуцкага збройнага чыну «найвышэйшыя» й іхныя прыхільнікі, найперш К.Цярэшчанка, намагаліся скарыстаць паўстаньне дзеля разгортвання ў Беларусі шырокай вайскавай акцыі супраць більшавікоў, спадзеючыся на падтрымку Польшчы. Большасць «найвышэйшых» нэгатыўна ставілася да ген. Булак-Балаховіча і ягонай сумеснай антыбольшавіцкай акцыі са старшынём Расейскага палітычнага камітэту Барысам Савінкавым. Меркаваньне, якога трымаліся лідэры беларускіх эсэраў, а потым падхапілі некаторыя былыя «партыяныя» гісторыкі, што Найвышэйшая рада БНР за эфэмэтную падтрымку Польшчы адмовілася ад ідэі незалежнасьці Беларусі на карысьць «нацыянальна-культурнай» аўтаноміі, не адпавядае рэчаіснасьці. Архіўныя дакумэнты сьведчаць, што на працягу 1920 г. у сваіх дэкларацыях ды адозва сава «найвышэйшыя» неаднаразова падкрэсьлівалі сваю вернасьць Акту 25 сакавіка 1918 г. У пачатку 1921 г. адзін з кіраўнікоў Найвышэйшае рады БНР К.Цярэшчанка публічна, празь беларускую прэсу абвесьціў пра яе фактычнае скасаваньне ды перадачу свайго «мандату» на карысьць Рады БНР на чале зь Пётрам Крэчэўскім і ўраду В. Ластоўскага.

⁸⁸ **Гардзялкоўскі** (Gordziałkowski) Альгерд, польскі «крэсавы» палітычны дзяяч, былы сябра «Польскае рады зямлі Менскай». Адзін з ініцыятараў стварэньня Камітэту абароны Крэсаў, што прычыніўся да арганізацыі Літоўска-Беларускай дывізіі, якой камандаваў ген. А.Жэлігоўскі.

⁸⁹ **Крупскі** [Krupski] Чэслаў, польскі «крэсавы» палітычны дзяяч, былы сябра Польскае рады зямлі Менскай. Быў сябрам Камітэту абароны Крэсаў.

⁹⁰ **Віган-Дубейкаўскі** [Dubejkowski] Лявон Янаў (1869—1940), беларускі нацыянальны дзяяч, архітэктар. Падчас польска-савецкае вайны — старшыня Беларускага нацыянальнага камітэту ў Варшаве, ініцыятар стварэньня ў польскай сталіцы ў ліпені 1919 г. Польска-беларускага таварыства з мэтай «ўзаемнага пазнаньня й збліжэньня».

⁹¹ **Нэканда-Грэпка** Антон Станіславаў (1877—1942), беларускі нацыянальны дзяяч, пэдагог. Адзін з пачынальнікаў БСГ і БСДП. З 1918 г. выкладаў у Менскім Беларускім пэдагагічным інстытуце (МБПІ). У сакавіку 1919 г. як закладнік арыштаваны більшавіцкаю «чрэзвычайкаю» і вывезены ў Смаленск. Пасьля вызваленьня ў снежні 1919 г. вярнуўся ў Менск, увай-

шоў у склад прэзыдыюма Часовага Беларускага нацыянальнага камітэту. Са студзеня 1920 г. намеснік рэктара МБПІ. Восенню 1920 г. кароткі час знаходзіўся ў Варшаве, пазьней у Вільні, выкладчык Віленскае беларускае гімназіі. У кастрычніку 1939 г. арыштаваны НКВД БССР і асуджаны на 10 гадоў лягераў. Памёр па дарозе да арміі ген. Андэрска.

⁹² **Скірмунт** [Skirmunt] Раман Аляксандраў (1868—1939), беларуска-польскі палітычны дзяяч. Дэпутат 1-е Дзяржаўнае Думы Расейскае імперыі ў 1905—1906 гг. У сакавіку — ліпені 1917 г. узначальваў Беларуска нацыянальны камітэт у Менску. У 1918 г. адзін зь лідэраў Менскага народнага прадстаўніцтва, сябра Рады БНР, вылучаўся на пасаду старшыні Народнага сакратарыяту БНР. З 1921 г. на дзяржаўных пасадах Польшчы. У апошнія гады жыў ва ўласным маёнтку каля в. Парэчка на Піншчыне. У 1939 г., пасля далучэння Заходняе Беларусі да СССР, забіты ў сваім маёнтку бальшавіцкімі актывістамі.

⁹³ **Якубецкі** [Jakubieski] Андрэй (1892—?), беларускі нацыянальны дзяяч. Урадзенец в. Сухмяні Горадзенскага павету. Скончыў Сьвіслацкую настаўніцкую сьмінарыю (1912). Удзельнік Першае сусьветнае вайны, капітан, скончыў Аляксандраўскую вайсковую вучэльню. Пасля дэмабілізацыі вяртаецца на Горадзеншчыну, з канца 1918 г. у БПСР, адзін з ініцыятараў скаіканьня ў лістападзе таго ж году Беларускага сялянскага зьезду Горадзенскага павету, абраны ў склад Беларускае сялянскае рады. У ліпені 1919 г. абраны ў Цэнтральную Беларускаю раду Віленшчыны і Горадзеншчыны, увайшоў у склад Беларускае вайскавае арганізацыі (папярэдніца БВК) у Вільні. У лістападзе разам з БВК пераяжджае ў Менск, у чыне маёра прызначаецца намеснікам старшыні камісіі. Восенню 1920 г. узнаўляе дзейнасьць БВК у Лодзі і становіцца ейным кіраўніком. У лістападзе 1920 г., разам з групаю беларускіх афіцэраў прыяжджае ў Семежава, на дапамогу слуцкім паўстанцам, прызначаецца Найвышэйшаю радаю БНР галоўнакамандуючым збройных сілаў Рэспублікі. Пасля ліквідацыі збройнага чыну — у Вільні, працуе ў беларускіх нацыянальных арганізацыях. У лютым 1922 г. разам з 33-ма іншымі беларускімі ды літоўскімі дзеячамі высланы ў Літву. З траўня 1922 г. жыве ў Дзьвінску (Латвія), выкладае ў мясцовай беларускай гімназіі, бярэ ўдзел у працы беларускіх арганізацыяў. У сярэдзіне 1920-х гг. падчас судовых працэсаў над беларускімі сацыялістамі ў Латвіі быў адным з абвінавачаных, але дамогся апраўданьня. Падчас Другога сусьветнае вайны кіраваў Дзьвінскім аддзелам Беларускага нацыянальнага аб'яднаньня ў Латвіі. Іншых зьвестак ня выяўлена.

⁹⁴ **Баран** [Baranow] Сяргей Язэпаў (1892—1937), беларускі нацыянальны дзяяч, ураджэнец в. Віцькі Горніцкай вол. Горадзенскага павету. Адзін зь лідэраў беларускага вызвольнага руху на Горадзеншчыне падчас польска-савецкае вайны, сябра БПСР, з 1920 г. старшыня Белнацкаму ў Горадні. З прыходам бальшавікоў працаваў у адзеле народнае адукацыі і сацыяльнага забесьпячэння Горадзенскага рэўкаму, быў арыштаваны «чрезвычайкаю». Адзін з арганізатараў Горадзенскае беларускае гімназіі. Удзельнік першае беларускае нацыянальна-палітычнае канфэрэнцыі ў Празе. З 1922 г. — пасол польскага сэйму. Арыштаваны польскімі ўладамі, праходзіў па судовай справе ў

- Беластоку ў 1923 г. З 1925 г. у БССР. У 1933 г. арыштаваны ГПУ БССР па «справе БНЦ», пастановай калегіі ОГПУ СССР 9 студзеня 1934 г. асуджаны на 10 гадоў канцлягераў. У красавіку 1935 г. знаходзіўся у Дальлагу. Далейшы лёс невядомы. Рэабілітаваны пастановай КГБ пры СМ БССР у 1956 г.
- ⁹⁵ **Булак-Балаховіч** Станіслаў Нікадзімаў (1883—1939), вайсковец і палітычны дзеяч. Удзельнік Першае сусветнае вайны. Зь вясны 1918 г. у чырвонай арміі, але ўжо ў лістападзе таго ж году перайшоў на бок Пскоўскага добраахвотнага корпусу белагвардзейцаў ген. Юдзеніча. З траўня 1920 г. — генэрал-маёр. У студзені 1920 г. згадзіўся разам са сваім конным аддзелам скласці ядро будучых збройных сілаў БНР, з дазволу польскага камандавання перадысьлякаваўся з падначаленым яму аддзелам на Беларускае Палесьсе. У хаўрусе з Барысам Савінкавым арганізаваў ваенную акцыю г.зв. Расейскае народнае добраахвотнае арміі на Палесьсі з мэтай разьвязаць супраць большавікоў масавыя сялянскія паўстанні ў Беларусі і Расеі. Пасьля няўдачы акцыі жыў у Польшчы. У 1937—1939 гг. быў добраахвотнікам у войску ген. Франка ў Іспаніі. Загінуў у верасні 1939 г. у Варшаве пры загадкавых абставінах.
- ⁹⁶ Мажліва, тут ідзе гаворка пра т. зв. «вайсковую тройку», якая займалася фармаваньнем збройных аддзелаў 1-е Слуцкае брыгады войскаў БНР. Удзельнікі тых падзеяў пазней блыталіся ў пэрсанальным складзе гэтае арганізацыйнае структуры. Так, Ю. Лістапад ва ўспамінах «Узбіліся на свой шлях» і ў пазнейшай інфармацыі для ГПУ ў 1927 г. даводзіў, што ў ейны склад уваходзілі П. Жаўрыда, А. Анцыповіч і І. Мацэлі. У сваіх мэмуарах С. Бусел і А. Бочка называюць Анцыповіча, Паўлюкевіча ды таго ж Бочку. Паведамляючы пра пэрсанальны склад «тройкі» ў сваіх «сьведчаньнях», Ул. Пракулевіч забываўся. У адным месцы ён называе Бочку, Анцыповіча й Мацэлі, а ў пазнейшых паказаньнях — Жаўрыда, Анцыповіча й П. Чайку. Паводле сьведчаньняў В.Русака, на пачатку лістапада 1920 г., яшчэ да скліканьня Зьезду Слуцчыны, для арганізацыі беларускіх вайсковых аддзелаў была створаная «тройка» ў складзе Паўлюкевіча, Мацэлі ды Бочкі, якая пазьней зьмяніла свой склад. Ёсьць таксама верагоднасьць, што «вайсковаю радаю» па недасьведчанасьці публікатар памылкова назваў Беларускаю Раду Слуцчыны — палітычнае кіраўніцтва збройнага чыну.
- ⁹⁷ Адозва апублікаваная ў артыкуле Ўладыслава Казлоўскага (Казлоўшчыка) «U 17-uja ūhodki Sluckaha Paŭstańnia — Listapad 1920—1937 hod».
- ⁹⁸ «**Беларускае Слова**», штодзённая беларуская газета, выдаваная Беларускай нацыянальным камітэтам Горадзеншчыны з кастрычніка 1920 г. па студзень 1921 г. Рэдактарамі ў розны час былі Вячаслаў Багдановіч і Ўладзімер Шалешка. З прыходам апошняга стала друкаваць больш вострыя матэрыялы пра палітычнае жыцьцё, пра ваенныя падзеі ў Беларусі. «Беларускае Слова» — бадай, адзіная беларуская нацыянальная газета, якая шырока асьвятляла падзеі на Слуцчыне ў лістападзе — сьнежні 1920 г. Выйшла 78 нумароў. Зачыненая польскімі ўладамі ў пачатку студзеня 1921 г. пасьля ліквідацыі Горадзенскага Белнацкаму.
- ⁹⁹ Маюцца на ўвазе вайсковыя аддзелы Беларускае сялянскае партыі «**Зялёны Дуб**», на чале якой стаяў Вячка Адамовіч (Дзяргач). Кіраўніцтва

«Зялёнага Дубу» падтрымлівала шчыльную сувязь з генэралам Ст.Булак–Балаховічам, зь Беларускаім палітычным камітэтам на чале з П.Алексіюком, а таксама з пэўнымі польскімі вайсковымі коламі, ад якіх нярэдка атрымлівала дапамогу зброяй ды амуніцыяй. Кіраўніцтва «зялёных» нэгатыўна ўспрымалася лідэрамі Беларускае Рады Случчыны за іх прапольскую арыентацыю. Нярэдка пад «зялёнымі» ўважаліся стыхійна створаныя партызанскія аддзелы, складзеныя з сялянскае моладзі ды дэзэртыраў, якія самастойна змагаліся супраць бальшавікоў і найчасцей нікому не падпарадкоўваліся. Ёсьць факты далучэньня да 1-е Слуцкае брыгады БНР асобных фармаваньняў «зялёнадубаўцаў». Маюцца зьвесткі пра ўдзел у збройным чыне вядомага атамана «Зялёнага Дубу» капітана Лукаша Семянюка, які таксама ўдзельнічаў у вайсковай акцыі на Палесьсі ген. Ст.Булак–Балаховіча і пазьней загінуў у адным з баёў супраць бальшавікоў.

¹⁰⁰ **Самусевіч** Антон, капітан. Урадзжэнец Слуцку. Былы афіцэр ген. Ст.Булак–Балаховіча, быў накіраваны апошнім на Случчыну дзеля вярбоўкі добраахвотнікаў і дзеля каардынацыі дзеяньняў. Пасьля зьліквідаваньня Слуцкага збройнага чыну — адзін з арганізатараў антыбальшавіцкае партызанкі пад сьцягам «Зялёнага Дубу». Пазьней схоплены савецкім ГПУ і расстраляны.

¹⁰¹ «**Новое Варшавское Слово**», расейскамоўная газэта, выходзіла ў Варшаве ў 1920—пачатку 1921-х гг. Галоўны рэдактар — Уладзімер Горвіц–Самойлаў. У рэдкалегію ўваходзілі праф. І. Бадуэн дэ Куртэнэ, праф. Варэнаў, А.Вольскі, І.Іскра, Ул.Замяцін ды інш.

¹⁰² **Пісудзкі** Юзаф (1867—1935), польскі дзяржаўны дзяяч. У 1918—1922 гг. «начальнік польскае дзяржавы».

¹⁰³ **Антанта** (франц. Entente — згода), ваенна-палітычны хаўрус Вялікабрытаніі, Францыі й Расеі, утвораны накінадні Першае сусьветнае вайны. Пасьля кастрычніцкага бальшавіцкага перавароту 1917 г. Савецкая Расея выйшла з хаўрусу, падпісаўшы сэпаратыную дамову з кайзэрэўскаю Нямецчынай. Францыя і Вялікабрытанія ў гады расейскае грамадзянскае вайны актыўна падтрымлівалі белы рух супраць бальшавікоў.

¹⁰⁴ **Урангель** [Врангель] Пётр Мікалаевіч (1878—1928), адзін з кіраўнікоў белага руху падчас расейскае грамадзянскае вайны 1918—1920 гг. У добраахвотнай арміі ген. А. Дзянікіна камандаваў коннаю дывізіяй і корпусам, са сьнежня 1919 г. узначаліў Добраахвотную армію. У пачатку красавіка 1920 г. абраны галоўнакамандуючым г.зв. Расейскай арміі ў Крыме. Пасьля паразы ад бальшавіцкіх войскаў 14 лістапада з рэшткамі сваіх вайсковых частак зьбег у Канстантынопаль (Стамбул). Памёр у Брусэлі.

¹⁰⁵ Беларускія жаночыя гурткі, якія ўтвараліся ў канцы 1920 г. на Горадзеншчыне пры філіях Белнацкаму ў Горадні.

¹⁰⁶ Зьяўленьне тэксту песьні «**Беларуская Марсэльеза**» («Ад веку мы спалі») адносіцца да 1905—1907 гг. У кнізе Фёдара Турука «Белорусское движение» (Масква, 1921) тэкст песьні падаецца з пазнакаю: «Автор неизвештен... стихотворение появилось в 1906 г. в Слуцком у. Минской губ. среди революционно настроенного крестьянства». Песьня стала своеасаблівым гімнам беларускіх рэвалюцыянэраў і доўгі час лічылася народнаю. І толькі

пазьней, дзякуючы руплівасьці дасьледніка Аляксея Каўкі, быў устаноўлены аўтар тэксту песні — Аляксандар Мікульчык.

¹⁰⁷ **Дзяргач** (сапр. **Адамовіч** Вячка Вячаславаў) (1890—?), удзельнік беларускага руху, вайсковец. Урадзэнец Ашмяншчыны. Скончыў мужчынскую гімназію і камэрцыйную вучэльню ў Коўне, а таксама гідратэхнічныя і аграрнамічныя курсы ў Пецярбурзе (1914). Зьяўляўся карэспандэнтам газэты «Наша Ніва» з 1912 г. Удзельнік Першае сусьветнае вайны, падпачручнік. З 1917 г. праводзіў беларускую нацыянальную працу сярод апалчэнцаў 1-е Менскае дружыны. У 1918—1919 гг. вучыўся на 1-х беларускіх пэдагагічных курсах у Менску. Адзін зь лідэраў сялянскае паўстанцкае арганізацыі «Зялёны Дуб» і начальнік штабу ягоных партызанскіх аддзелаў. Падчас польска-савецкае вайны — сябра БВК, арганізатар збройных аддзелаў «зялёнадубаўцаў». Удзельнічаў у працы Таварыства працаўнікоў беларускага мастацтва, сьпяваў у Беларускім нацыянальным хоры Ўладзімера Тэраўскага, аўтар гарманізацыі некалькіх народных песень. Меў і літаратурныя здольнасьці, пісаў п'есы і апавяданьні (абразкі), быў карэспандэнтам газэтаў «Звон» і «Беларусь». У траўні 1920 г. накіраваны БВК вэрбунковым афіцэрам й інструктарам у Слуцкі, Бабруйскі паветы, арганізоўваў тут вэрбунковыя пункты для добраахвотнікаў у паўстанцкія аддзелы «Зялёнага Дубу». З другой паловы 1920 г. як вайсковы атаман «Зялёнага Дубу» і адзін з кіраўнікоў Беларускага палітычнага камітэту шчыльна ўзаемадзейнічаў з ген. Ст. Булак-Балаховічам. У пачатку 1920-х гг. — адзін з кіраўнікоў антыбальшавіцкай партызанкі на тэрыторыі Савецкай Беларусі. Пазьней працягваў палітычную дзейнасьць у Заходняй Беларусі. Апошнія зьвесткі пра яго датуюцца 1939 г. (быццам пражываў у Данцыгу ды служыў псаломшчыкам у адной з праваслаўных цэркваў).

¹⁰⁸ **Беларускі палітычны камітэт**, палітычная арганізацыя палёнафільскага крыла беларускага руху ў 1920 г. на чале з Паўлам Аляксюком, Вячаславам Адамовічам-старэйшым. Утвораны ў Варшаве восеньню 1920 г. Меў цесную лучнасьць з ген. Ст. Булак-Балаховічам і кіраўніцтвам «Зялёнага Дубу». Апанэнт Найвышэйшае рады БНР і беларускага ўраду В.Ластоўскага. У лістападзе 1920 г. пасля заняцця балахоўцамі Мазыра, кіраўніцтва БПК скіравалася туды ў якасьці «цывільнага ўраду будучай вольнай Беларусі». Пасля няўдачы вайсковае акцыі Булак-Балаховіча фактычна спыніў сваю дзейнасьць.

¹⁰⁹ **Беларускі нацыянальны камітэт у Горадні** (Горадзенскі Белнацкам), прадстаўнічы орган беларускіх нацыянальных арганізацыяў Горадзеншчыны ў 1918—1922 гг. Утвораны ў лістападзе 1918 г. У ягонае кіраўніцтва ўваходзілі Алесь Грыкоўскі (1-шы старшыня), Янка Натусэвіч (узначаліў камітэт пасля цяжкае хваробы ды сьмерці Грыкоўскага ў сакавіку 1919 г.), Уладзімер Курбскі-Кузьняцоў, Лукаш Дзекуць-Малей, Павал Аляксюк, Леанард Заяц, Тодар Вернікоўскі ды інш. Ствараў беларускія школы, культурніцкія арганізацыі, каапэратывы, выступаў за наданьне беларускай мове афіцыйнага статусу. З прыходам у горад польскіх легіянераў у траўні 1919 г. фактычна спыніў сваю працу з-за палітычнага ды адміністрацыйнага ціску новых акупантаў. Аднавіў дзей-

насыць у сакавіку 1920 г. Новае кіраўніцтва Белнацкаму (старшыня Сяргей Баран, віцэ-старшыня Алесь Бялецкі, сябры: Дзекуць-Малей, Уладзімер Федарук ды інш.) стаяла на пазыцыях БПСР і было ў рэзкай апазыцыі да польскіх акупацыйных уладаў. Пры камітэце створаныя адміністрацыйны, арганізацыйны, культурна-асьветны і дабрачынны аддзелы, юрыдычнае бюро. Ініцыяваў стварэньне ў траўні 1920 г. Беларускае школьнае рады ў Горадні ды шэрагу каапэратываў. З прыходам бальшавікоў у канцы ліпеня 1920 г. спыніў сваю дзейнасьць. Былыя лідэры Белнацкаму Баран і Дзекуць-Малей у жніўні таго ж году працавалі ў аддзеле сацыяльнага забеспячэньня Горадзенскага рэўкаму. Пасьля вяртання польскіх войскаў Белнацкам узначалі «палёнафілы» на чале з Вячаславам Адамовічам-малодшым. У студзені 1920 г. кіраўніцтва ў арганізацыі зноў перайшло да беларускіх эсэраў на чале з Баранам. Пасьля забароны дзейнасьці польскімі ўладамі са студзеня 1921 г. знаходзіўся на нелегальным становішчы. Цалкам разгромлены і спыніў арганізацыйную працу ў 1922 г.

¹¹⁰ **Ул. К.** — крыптанім **Курбскага** (Курбскага-Кузьняцова) Уладзімера, беларускага нацыянальнага дзеяча. Ураджэнец Горадні. Падчас Першае сусьветнае вайны знаходзіўся як уцякач у Расеі, дзе далучыўся да беларускага руху. З канца 1918 г. вярнуўся ў Горадню, прыхільнік БПСР. У 1919 г. адзін з кіраўнікоў Беларускае грамады моладзі ў Горадні, сябра Горадзенскага Белнацкаму. У канцы 1920 г. запісаўся ў эрбунковым агенце БВК Горадзенскага павету, падпольна праводзіў антыпольскую эсэраўскую прапаганду сярод беларускага сялянства. У першай палове 1921 г. арыштаваны польскаю дэфэнзываю, пры ператрусе кватэры ў яго знойдзеныя падпольныя эсэраўская літаратура, больш як дзясятка дыпляматычных пашпартоў БНР. Вызвалены з дапамогаю Л.Вітан-Дубейкаўскага. У 1923 г. праходзіў па судовай справе над актывістамі БПСР у Беластоку. Пазьней жыў у Горадні. У 1928—1931 гг. уваходзіў у склад г.зв. «Беларускага нацыянальнага камітэту ў Горадні», які фінансаваўся прыхільнікамі Ю.Пісудзкага, і ўдзельнічаў у выбарах у Сойм Польшчы ў выбарчым блёку «пісудчыкаў» (сьпіс №1). Паводле звестак Арсэня Ліса, падчас Другое сусьветнае вайны актыўна друкаваўся ў беластоцкай беларускай газэце «Новая Дарога» ды інш. Іншых звестак ня выяўлена.

¹¹¹ «Звезда» (з 1927 г. «Зьвязда», з 1933 г. — «Звезда»), бальшавіцкая газэта. Выходзіла з 1917 г. як друкаваны орган Менскага губэрнскага камітэту РКП(б). З жніўня 1920 г. — орган ЦБ КП(б)Б, затым ЦК КП(б)Б.

¹¹² **Беларускае прэс-бюро** (**Белорусское бюро печати**) ў **Коўне** (Літва) ўтворанае ў 1920 г. урадам БНР на чале з В. Ластоўскім, што знаходзілася тады ў літоўскай сталіцы. Месцьцілася па адрасе: Vitautas g-ve, 30, dz. 2, Kaunas, Lietuva.

¹¹³ **С. Б.** — крыптанім **Булата** Сьцяпана Герасімава (1894—1921), прадстаўніка беларускай нацыянал-камуністычнай плыні ў складзе КП(б)Б. Былы сябра Беларускай камуністычнай арганізацыі, бліжэйшы папечнік Усевалада Ёгнатоўскага. З жніўня 1920 г. загадчык аддзелу ЦК КП(б)Б. Зь лютага 1921 г. — член ЦБ, з мая — сакратар ЦК КП(б)Б, адзін з рэдактараў газэты «Савецкая Беларусь».

- ¹¹⁴ **Савінкаў** Барыс Віктаравіч (1879—1925), расейскі палітычны дзяяч, адзін зь лідэраў партыі правых расейскіх эсэраў, пісьменьнік. Падчас польска-савецкае вайны ўзначальваў Расейскі палітычны камітэт, адзін з кіраўнікоў антысавецкага збройнага змаганьня.
- ¹¹⁵ **Ёфэ [Иоффе]** Адольф Абрамавіч (1883—1927), савецкі дзяржаўны і партыйны дзяяч, дыплямат. Для Беларусі памятны яшчэ з 1918 г. удзелам у савецкіх дэлегацыях падчас падпісаньня Берасьцейскае мірнае дамовы. У 1921 г. ўзначальваў дэлегацыю бальшавіцкае Расеі ў Рызе на савецка-польскіх перамовах пры падпісаньні Рыскага міру.
- ¹¹⁶ **Ярданскі [Иорданский]** Мікалай (1876—1928), расейскі савецкі палітычны дзяяч, журналіст, дыплямат. Да кастрычніцкага перавароту 1917 г. прыхільнік «меншавізму» ў расейскай сацыял-дэмакратыі, падчас грамадзянскае вайны ў Расеі жыў у Фінляндыі. У 1921 г. уступіў у партыю бальшавікоў, залічаны ў штат Наркамату замежных справаў РСФСР. У якасьці кіраўніка дэлегацыі Расейскае Савецкае Фэдэрацыі ды Савецкае Украіны ўдзельнічаў у складзе савецкай дэлегацыі на Рыскай мірнай канфэрэнцыі.
- ¹¹⁷ **Чычэрын** Георгі Васільевіч (1872—1936), савецкі дзяржаўны і партыйны дзяяч, дыплямат. Народны камісар замежных справаў РСФСР (з 1922 г. — СССР).
- ¹¹⁸ «**Свобода**», расейскамоўная газета, орган Расейскага палітычнага камітэту і «Нацыянальнага союзу абароны Родины и свободы». Выходзіла ў Варшаве ў 1920—1921 г. Рэдактар-выдавец В.Злобін; пры ўдзеле Б.Савінкава, Д.Меражкоўскага, З.Гіпіус, Д.Філосафава.
- ¹¹⁹ Пра «маркі слудкіх паўстанцаў» паведамляў яшчэ ў 1921 г. польскі часопіс «Polski Filatelista» (№4), а ў 1935 г. пра гэтыя рарытэты філіятэліі паведамлялася ў манаграфіі «Polski znak posztowy» (PZP), дзе ўзгадваліся чатыры віды марак. У пазьнейшым перавыданьні PZP ад 1966 г., у 4-м томе (с.1521) апісваюцца тры «слудкія маркі»:
- «**SLUCK**. Wydanie Nadzwyczajnej Rady Sluczczyzny. Nadruk ręczny stempelem gumowym, trzywierszowy, tuszem czarnym — Pogoń białoruska / gycerz na koniu z mieczem wzniesionym/ /Ч. Р. Сл/ 25 lub 50 na znaczkach opłaty nr 74—76 B. Ząbk. lin. 11¹/₂.
- 25 kop./5 hal (74a B x)
50 kop./10 hal (75b B x)
50 kop./15 hal (76a B x)
- Według wypowiedzi jednego z członków Rady (Rada mieściła się w Warszawie w hotelu Saskim pokój nr 8) znaczki te były przygotowany jako znaczki opłaty za doręczenie listów w Słucku.
- Znane są wszystkie wartości z nadrukami odwróconymi. Znaczki te w obiegu nie były. Cały nakład został rozprzedany w Warszawie przez członków Rady, a dochód przeznaczony na potrzeby Rady».
- На пачатку 90-х гадоў у Чыкага філіятэлістам Б. Павуком быў выдадзены каталёг «Беларусь», у якім узгадваюцца зноў чатыры віды марак, як і ў PZP ад 1935 г. Ува ўсіх гэтых зьвестках аб «слудкіх марках» ёсьць відавочная недакладнасьць, бо літара Ч. насамрэч азначала «Часовая», а не «Чрезвычайная» («Nadzwyczajna»).

Беларускі філіяліст-калекцыянэр Леў Коласаў адшукаў яшчэ некалькі відаў марак, што сведчыць пра тое, што іхная гісторыя яшчэ да канца ня высветленая. У паштовым ужытку яны хутчэй за ўсё былі ў вельмі абмежаванай колькасці. У калекцыянераў сустракаюцца канвэрты і паштоўкі з праштэмпляванымі «слуцкімі маркамі», якія праходзілі праз паштовыя ўстановы. (Інфармацыя паводле: Коласаў Л. Таямніца слуцкіх марак // Беларускі калекцыянэр. 1999. Сьнежань. №19.)

Абагульніўшы ўсе наяўныя звесткі, можна меркаваць, што выпуск марак пачаўся не раней за сьнежань 1920 г. Магчыма, што першапачатковы наклад быў зроблены ў Слуцку і сапраўды згарэў у час пажару, як апісана ў прыведзеным дакумэнце. Але ня выключана, што маркі выпускаліся і ў Баранавічах, пасля эвакуацыі туды Часовай Рады Слуцчыны, і пазьней, напрыклад, у часе знаходжаньня членаў Часовай Рады ў Варшаве. На пачатак 2001 г. вядома пра існаваньне ў калекцыянераў розных краін больш за 20 экзэмпляраў «слуцкіх марак».

¹²⁰ **Чайка** Павал Пятроў (1889—1921), былы камандзір 1-га Слуцкага палку, Урадзнец в. Лютавічы Вызьнянскае воласьці Слуцкага павету. Скончыў мужчынскую гімназію (1909) і Ёркуцкую вайсковую вучэльню (1912). Удзельнік Першае сусветнае вайны, за мужнасьць узнагароджаны ордэнамі Сьв. Ганны 3-е ды 4-е ступені, Сьв. Уладзімера 4-е ступені ды Сьв. Станіслава 3-е ступені, даслужыўся да чыну штабс-капітана. Увосень 1920 г. дэзерціраваў з чырвонае арміі і далучыўся да паўстанцаў. Зьяўляўся стаўленікам беларускіх эсэраў. Як пакінуў шэрагі паўстанцаў і трапіў да бальшавікоў, быў абвінавачаны камісарамі ў здрадзе савецкай ўладзе і на вырак «тройкі» Асобага аддзелу 16-е арміі на чале з Я. Ольскім (будучым кіраўніком ГПУ БССР) расстраляны 9 студзеня 1921 г.

¹²¹ **Сокал-Кутылоўскі** Антон Андрэў (1892—1983), беларускі нацыянальны дзяяч, вайсковец. Урадзнец хутару Красная Горка Лунінецкага павету. Паходзіць са зьбяднелай беларускай шляхты. Скончыў Пецярбургскі ўнівэрсытэт (1914). Удзельнік Першае сусветнае вайны. З жніўня 1918 г. у белагвардзейскім войску ген. А. Дзянікіна. У сакавіку 1919 г. з-за хваробы вярнуўся на радзіму, у красавіку накіраваўся ў Эстонію ў Пскоўскую добраахвотную белую армію Юдзеніча, дзе ваяваў супраць чырвоных да ліпеня 1920 г. Пасьля чарговага вяртаньня на бацькаўшчыну далучыўся да слуцкіх паўстанцаў. Спачатку камандаваў 2-м батальёнам у 1-м Слуцкім палку, 2 сьнежня 1920 г. прызначаны камандзірам 1-е Слуцкае брыгады з прадстаўленьнем яму «часова дыктатарскіх паўнамоцтваў». Пасьля ліквідацыі збройнага чыну жыў у Заходняй Беларусі. У канцы 1921 г. быў высьвечаны Наваградзкім япіскапам на праваслаўнага сьвятара, выкладаў у школах, пазьней працаваў інжынэрам-будаўніком. Зыходзіў у Заходнюю Беларусь савецкіх войскаў працаваў будаўніком у Баранавічах. 19 чэрвеня 1941 г. быў арыштаваны НКВД, але з пачаткам вайны зь Нямеччынай і хуткім наступленьнем нямецкіх войскаў пазьбег расстрэлу ды вызваліўся зь вязьніцы. Падчас нямецкае акупацыі 1941—1944 гг. працаваў інспэктарам беларускіх школаў у Ганцавічах. Пасьля эвакуацыі ў Нямеччыну далучыўся да збройных частак Беларускае Краё-

вае Абароны. Разам з дывізіяй «Беларусь» на заходнім фронце здаўся амэрыканцам. Знаходзіўся ў лягеры для рэпатрыяваных асобаў. 30 красавіка 1945 г. затрыманы і арыштаваны савецкаю контарвыведкаю «СМЕРШ», пасля чаго быў вывезены ў СССР. 20 красавіка 1948 г. Ваенным трыбуналам войскаў Міністэрства ўнутраных справаў Беларускае вайсковае акруці асуджаны на 25 гадоў зняволення ў канцлягерах. Амніставаны ў лістападзе 1957 г. паводле пастановы Вярхоўнага Савету СССР. Пераехаў на сталае жыхарства ў Шчэцін (Польшча) да дачкі, дзе і памёр.

¹²² **Кабычкін** Аляксей (1891—1958), беларускі нацыянальны дзяяч. Скончыў Слуцкую мужчынскую клясычную гімназію і юрыдычны факультэт Маскоўскага ўнівэрсытэту. Да беларускага руху далучыўся падчас першае расейскае рэвалюцыі 1905—1907 гг., удзельнічаў у беларускім маладзёвым гуртку ў гімназіі, дзе вучыўся. Удзельнік Слуцкага антыбальшавіцкага збройнага чыну 1920 г., уваходзіў у склад вайсковага трыбуналу. З 1921 г. у Вільні, зьяўляўся рэдактарам—выдаўцом некалькіх беларускіх газэтаў («Наша Думка» ды інш.). Падчас Другое сусьветнае вайны працаваў у Лідзкім гарадзкім судзе. З канца лета 1944 г. у заходняй частцы Нямеччыны. Улета 1945 г. трапіў у лягер для рэпатрыянтаў у г. Куфштэйн (Аўстрыя), цудам выратаваўся ад «СМЕРШу». У 1956 г. пераехаў у Францыю, апошнія гады дажываў у доме для састарэлых у г.Кан, дзе і памёр у шпіталі ад раку ў гадавіну абвяшчэння незалежнасьці Беларусі — 25 сакавіка 1958 г.

¹²³ **Янушэнка** Тодар, удзельнік беларускага руху, вайсковец, у чыне падпаручніка. Падчас польска-савецкае вайны зьяўляўся інструктарам (рэвідэнтам) Часовага Беларускага нацыянальнага камітэту ў Менску па Баранавіцкім ды Слуцкім паветах. Пазьней у складзе вэрбунковага аддзелу БВК. Актыўны ўдзельнік Слуцкага збройнага чыну. З сьнежня на загад Беларускае рады і камандаваньня 1-е Слуцкае брыгады ўзначаліў контарвыведку паўстанцаў. Паводле зьвестак А.Сокал—Кутылоўскага, у 1939 г., пасля прыходу ў Заходнюю Беларусь бальшавікоў, арыштаваны НКВД і высланы ў Сібір.

¹²⁴ **Рудзік** (імя невядомае). Пасля ліквідацыі збройнага чыну жыў у Заходняй Беларусі. Пасля прыходу бальшавікоў у 1940 г. рэпрэсаваны НКВД.

¹²⁵ **Гаўрыловіч** Ахрэм Львоў, падпакоўнік, камандзір батальёну 1-га Слуцкага палка. Урадженец в.Дзюдзева Грэскае вол. Слуцкага пав. (цяпер в.Маяк Слуцкага р-ну). У 1924 г., падаўшыся бальшавіцкім абяцанкам пра амністыю, вярнуўся на Слуцчыну. У 1925 г. арыштаваны ГПУ і асуджаны на 5 гадоў канцлягераў. Іншых зьвестак ня выяўлена. У збройным чыне удзельнічаў таксама ягоны брат Цімох.

¹²⁶ **Гузней** Якуб Амялянаў (1892—?), беларускі нацыянальны дзяяч, вайсковец. Урадженец в. Гольчыцы Слуцкага пав. Удзельнік Першае сусьветнае вайны, паручнік. У складзе 5-е арміі расейскіх войскаў ваяваў на Паўночным фронце. Пасля Лютаўскае рэвалюцыі актыўна далучаецца да беларускага вайсковага руху. Дэлегат Зьезду беларусаў-вайскоўцаў Паўночнага фронту ў Віцебску й Ўсебеларускага зьезду ў Менску ў 1917 г.,

сябра Цэнтральнае Беларускае вайсковае рады. Падчас польска-савецкае вайны рэзэрвовы афіцэр БВК. Адзін з камандзіраў 1-е Слуцкае брыгады войскаў БНР (камандаваў ротай). Пасля ліквідацыі Слуцкага збройнага чыну ў 1921 г. апынуўся ў Заходняй Беларусі, пазней з-за пераследу польскіх уладаў перабраўся ў Коўна (Літва). 23 жніўня 1924 г. зьвярнуўся да літоўскіх уладаў з просьбаю атрымаць права на стаае жыхарства ў краіне: «Са Слуцчыны выйшаў як паўстанец і вярнуцца туды не маю магчымасці і ў Польшчу не магу, бо адтуль уцёк...» (НАРБ, ф. 325, воп. 1, спр. 57, арк. 22).

¹²⁷ **Рэут** Яўген (1899—?), малодшы афіцэр, падчас збройнага чыну быў у складзе контарвыведкі случкіх паўстанцаў. У 1921 г. схоплены ГПУ і ў лютым 1922 г. расстраляны.

¹²⁸ Гаворка йдзе пра ўцекачоў, большасць зь якіх складалася з бальшавіцкага чынавенства ды іхных сем'яў, што паўцякалі падчас восеньскага наступлення 1920 г. польскіх легіянераў з заходніх паветаў Беларусі.

¹²⁹ **Юдзеніч** Мікалай Мікалаевіч (1862—1933), кіраўнік белагвардзейскага выступлення супраць савецкай Расеі на паўночным захадзе ў 1919—1920 гг.

¹³⁰ **Дзянікін** Антон Іванавіч (1872—1947), расейскі ваенны і палітычны дзяяч, генэрал-лейтэнант. Адзін з кіраўнікоў белае гвардыі падчас расейскае грамадзянскае вайны.

¹³¹ **Апанскі** Іосіф Казіміраў (1897—1927), савецкі дзяржаўны дзяяч, кіраўнік бальшавіцкіх карных органаў, выведкі ды контарвыведкі ў Беларусі. Пасля абвешчэння Літбел узначальваў Віленскі бальшавіцкі гаркам, потым старшыня Мазырскага рэўкаму. У 1920 г. намеснік начальніка Асобага аддзелу 16-й арміі, якая ўдзельнічала ў карных акцыях супраць случкіх паўстанцаў. У 1922—1923 гг. на чэкіцкіх пасадах у Маскве і Петраградзе. З 1924 г. намеснік паўнамоцнага прадстаўніка ГПУ па Беларускай вайскавай акрузе, а з 1926 г. — кіраўнік беларускага аддзелу саюзнага ГПУ. Вызначаўся асаблівым службовым «рвением» у барацьбе супраць палітычнае апазыцыі ды іншадумства ў Савецкай Беларусі. Афіцыйны курс на беларусізацыю культурнага ды грамадзкага жыцця ў рэспубліцы лічыў адступленьнем ад лініі бальшавіцкае партыі, ваража ставіўся да беларускае нацыянальнае зліты. Кіраваў распрацоўкай пляну ліквідацыі ўраду БНР на Бэрлінскай палітычнай нарадзе 1925 г. Суд супраць актывістаў антысавецкае нацыянальнае арганізацыі на Слуцчыне ў 1925 г. (так званая «лістападаўская справа») хацеў ператварыць у шыракамаштабны працэс супраць усёй беларускае інтэлігенцыі. Загінуў у чыгуначнай аварыі. Ягоным імём названыя вуліцы ў Менску ды Мазыры.

¹³² «**Наша Думка**», штотыднёвая беларуская газета ў Вільні, якая выдавалася са сьнежня 1920 г. па ліпень 1921 г. Рэдактарамі-выдаўцамі былі Максім Гарэцкі і Аляксей Кабычкін. Калі адсутнічаў у рэдакцыі М. Гарэцкі, яго замяшчаў Макар Касьцевіч (Краўцоў). Выйшла ўсяго 27 нумароў, забаронена польскаю адміністрацыяй Сярэдняе Літвы.

¹³³ Факт перадачы ў дар случкакам 2-х палкавых штандараў не пацвярджаецца іншымі крыніцамі. Дакладна вядома пра дараваньне горадзенскімі жанчынамі паўстанцам сьцягу толькі для 1-га Слуцкага палка з выяваю

«Пагоні» ды подпісамі: «1-ы Слуцкі полк стральцоў войскаў БНР», а на адвароце — «Тым, што пайшлі паміраць, каб жыла Бацькаўшчына». Гэты сьцяг быў перададзены кабетамі афіцэрам Беларускай вайсковай камісіі, што накіроўваліся з Горадні на Слуцчыну ў дапамогу паўстанцам.

¹³⁴ **Жэлігоўскі** Люцыян (1885—1947), польскі палітычны дзяяч, вайсковец. Удзельнік Першае сусьветнае вайны на баку расейцаў. Зь лета 1917 г. у складзе 1-га польскага корпусу генэрала Ю. Доўбар-Мусьніцкага. У лютым 1918 г. прызначаны камандзірам 1-е польскае (так званае літоўска-беларускае) стралецкае дывізіі, якая вяла баі супраць большавікоў у раёне Рагачова. У пачатку 1919 г. ваяваў на баку Добраахвотніцкае арміі белых расейскіх генэралаў М. Аляксеева і А. Дзянікіна. У красавіку 1919 г. на чале сваёй дывізіі далучыўся да польскіх войскаў Ю. Пілсудзкага, ваяваў на савецка-польскім фронце. 10 кастрычніка 1920 г. па таемным загадзе Пілсудзкага пад выглядам «бунту» захапіў разам са сваёю дывізіяй Вільню, Віленскі, Троцкі, Сьвянцянскі ды Браслаўскі паветы, выбіўшы адтуль літоўскія войскі (заваяваная тэрыторыя была абвешчана Сярэдняю Літвой). У 1921—1922 гг. — Начальнік Сярэдняе Літвы, а пасля далучэння яе да Польшчы — на дзяржаўных вайсковых пасадах II Рэчы Паспалітае.

¹³⁵ Гаворка пра беларускі партызанскі рух у т. зв. Сярэдняй Літве, супраць польскіх легіянераў. Партызанскія беларускія аддзелы, што дзейнічалі на польска-літоўскім памежжы, атрымлівалі ваенную, матэрыяльную ды маральную падтрымку з боку ўраду Літвы і эміграцыйнага ўраду БНР у Коўне.

¹³⁶ Гаворка йдзе пра масавыя арышты прыхільнікаў БПСР ды сябраў іншых нацыянальных палітычных арганізацый у Савецкай Беларусі ў пачатку 1921 г. Акрамя Слуцку арышты адбыліся ва ўсіх буйных гарадах тагачаснае Савецкае Беларусі (Менску, Бабруйску, Барысаве ды інш.).

¹³⁷ Гаворка йдзе пра а. Вінцэнта **Гадлеўскага** (1898—1942?), які на той час працаваў прэфэктам (выкладчыкам багаслоўя) у Нясвіскай польскай гімназіі.

¹³⁸ **Шурпа** Янка Сымонаў, удзельнік беларускага руху. Урадженец Горадзеншчыны. Удзельнік Першае сусьветнае вайны, падпаручнік. З пачатку 1919 г. настаўнік гімнастыкі ў Горадзенскай беларускай 5-клясавай агульнаадукацыйнай школе (прагімназіі), сябра Цэнтральнага Беларускага настаўніцкага саюзу Горадзеншчыны. У 1920 г. записваецца зэрбунковым афіцэрам у Беларускаю вайсковую камісію. Камандзір вучэбнае роты ў Дарагускім лягеры. У міжваенны час жыў у Заходняй Беларусі. Іншых звестак ня выяўлена.

¹³⁹ **Гарун** Алесь (сапр. **Прушынскі** Аляксандар Уладзімераў) (1887—1920), беларускі нацыянальны дзяяч, паэт, клясык беларускае літаратуры. Пад час польска-савецкае вайны нейкі час узначальваў ЧБНК у Менску, сябра БВК. Памёр ад сухотаў у Кракаве.

¹⁴⁰ **Лагіновіч** Язэп Казтанаў (партыйны псеўданім **Корчык** Павал) (1891—1940), беларускі нацыянальны дзяяч. Урадженец в. Заўшыцы Слуцкага пав. З 1912 г. настаўнічаў на Капыльшчыне. У 1910 г. уваходзіў у групу прыхільнікаў Капыльскае філіі БСГ. У 1912 г. мабілізаваны ў расейскае войска, удзельнік Першае сусьветнае вайны. Пасля Лютаўскае рэвалюцыі актывіст беларускага вайсковага руху, абраны старшынём беларус-

кага камітэту жаўнераў артылерыйскае батарэі 12-й арміі. Удзельнік зьезду беларусаў-вайскоўцаў Паўночнага фронту ў Віцебску ў сьнежні 1917 г. Пасьля дэмабілізацыі жыў на Случчыне. Летам 1920 г., зь вяртаньнем бальшавікоў, узначаліў «народное именовіе» ў в. Старыца. Удзельнік Слуцкага збройнага чыну, жаўнер 2-й роты 1-га Слуцкага палку. У траўні 1921 г., пасьля вяртаньня з Дарагускага лягеру для інтэрнаваных — у Вільні, супрацоўнік беларускіх выданьняў. Адзін з закладнікаў Беларускай рэвалюцыйнай арганізацыі (БРА) ў 1922 г., у гэты час (да 1923 г.) зьяўляўся сябрам Віленскага Белнацкаму. Як сябра БРА кааптаваны ў склад Камуністычнай партыі Заходняе Беларусі (КПЗБ). Летам 1924 г., пасьля ўдзелу ў V кангрэсе Камінтэрну ў Маскве, арыштаваны польскаю дэфэнзываю ў Стоўпцах. З дапамогаю партызанаў вызвалены, зьбег у БССР, дзе працаваў у апарате КПЗБ і КПБ. З жніўня 1925 г. зноў у Заходняй Беларусі на падпольнай рабоце па лініі КПЗБ. У траўні 1928 г. арыштаваны ў Бэрліне нямецкаю паліцыяй як савецкі агент ды высланы ў СССР. У 1933 г. зноў на пэўны час вяртаецца ў Заходнюю Беларусь, дзе працуе на нелегальным становішчы як савецкі рэвідэнт у структурах Камуністычнае партыі Польшчы і КПЗБ. 19 лютага арыштаваны НКВД БССР як «агент польскае дэфэнзывы» і ў чэрвені т. г. асуджаны на 5 гадоў канцлягераў. Адбываў пакараньне ва Ўхтапечлагу (Комі). Пазьней паўторна асуджаны «за контррэвалюцыйную агітацыю сярод зняволеных» да расстрэлу. Зь невядомых прычынаў вырак выкананы ня быў. У канцы 1938 г. вярнуты з канцлягеру ў Менск, дзе супраць яго высунулі іншае абвінавачаньне — «шпіянаж на карысьць польскай ды нямецкіх выведка». 26 кастрычніка 1939 г. паўторна прысуджваецца да расстрэлу. Памёр у вязьніцы. Рэабілітаваны Ваеннаю калегіяй Вярхоўнага Суду СССР 31 жніўня 1955 г.

¹⁴¹ **Першая Ўсебеларуская нацыянальна-палітычная канфэрэнцыя ў Празе 1921 г.**, форум прадстаўнікоў беларускіх нацыянальных арганізацыяў, які адбыўся 25—28 верасьня 1921 г. Прысутнічала 37 дэлегатаў з Заходняй Беларусі, Латвіі, Літвы, Польшчы, Чэха-Славацкай, Нямеччыны, якія прадстаўлялі галоўным чынам партыі левага і левацэнтрыскага кірунку (беларускія эсэры, сацыял-фэдэралісты, сацыял-дэмакраты ды інш.). Прысутнічалі сябры Рады БНР і Ўраду Рэспублікі. Канфэрэнцыя прыняла рэзалюцыі аб Слуцкім паўстаньні, аб Віленскім пытаньні, у дачыненьні да палітычнай дзейнасьці Б.Савінкава і ген. Ст.Булак-Балаховіча, дала палітычную і маральна-прававую ацэнку Рыскае дамовы паміж Польшчай і Савецкаю Расеяю ды інш. Адзіным законным органам Беларусі абьяшчалася Рада БНР і яе Ўрад. У канфэрэнцыі бралі ўдзел і некаторыя ўдзельнікі Слуцкага збройнага чыну: Васіль Русак, Уладзімер Пракурэвіч, Арсен Паўлюкевіч і Курыловіч.

¹⁴² **Вяршынін** (сапраўднае прозьвішча **Верамей**) Мікола (1878—1934), беларускі нацыянальны дзяяч, з палітычных матываў эміграваў зь Беларусі ў Прагу пасьля першае расейскае рэвалюцыі 1905—1907 гг. З 1918 г., пасьля абвяшчэньня БНР, кіраўнік дыпляматычнае місіі Рэспублікі ў Чэха-Славацкай. Адзін з арганізатараў Першае Ўсебеларускае нацыянальна-палітычнае канфэрэнцыі ў Празе 1921 г. У міжваенны час узначальваў

- Беларускую грамаду ў Празе, заснавальнік і першы загадчык Беларускага заграічнага архіва ў Празе.
- ¹⁴³ **Зяц** Леанард Язэпаў (1890—1935), беларускі нацыянальны дзяяч. Уваходзіў у першы ўрад БНР, пазьней сябра БПСР. У 1923—1925 гг. жыву ў Празе, удзельнічаў у грамадзка-палітычным і культурным жыцці беларускае эміграцыі. Удзельнік 1-е і 2-е Ўсебеларускіх палітычных канфэрэнцыяў. З канца 1925 г. у Савецкай Беларусі. У 1930 г. арыштаваны па «справе СВБ», у 1931 г. высланы на 5 гадоў у Уфу. У 1935 г. паўторна арыштаваны НКВД. Памёр у турме. Рэабілітаваны ў 1988 г.
- ¹⁴⁴ **Ластоўскі** Вацлаў Юстынаў (1883—1938), беларускі нацыянальны дзяяч, гісторык, этнограф, літаратар, акадэмік БАН. У 1919—1923 гг. узначальваў ўрад БНР. Удзельнік 1-е Ўсебеларускае нацыянальна-палітычнае канфэрэнцыі. З 1927 г. у БССР. У 1930 г. арыштаваны па «справе СВБ», у 1931 г. высланы ў Саратаў. У 1937 г. зноў арыштаваны і засуджаны да расстрэлу.
- ¹⁴⁵ **Душэўскі** [Дуж-Душэўскі] Кляўдуш Сьцяпанаў (1891—1959), беларускі нацыянальны дзяяч, архітэктар. У 1919 г. узначальваў Дыпляматычную місію БНР у краінах Балтыі, пазьней (да 1921 г.) дзяржаўны сакратар ва ўрадзе В. Ластоўскага. У міжваенны час жыву ў Літве, адзін з кіраўнікоў Міністэрства беларускіх справаў пры літоўскім урадзе й Беларускага Цэнтру ў Коўне. Падчас Другога сусветнага вайны хаваў габрэйскія сем'і ад фашыстаў, у жніўні 1941 г. арыштаваны гестапа й адпраўлены ў канцлягер. У 1952 г. асуджаны савецкімі карнымі органамі на 25 гадоў канцлягераў. Вызвалены ў 1955 г. Памёр у Коўне.
- ¹⁴⁶ Да складаньня рэзалюцыі па Слуцкім паўстаньні быў пазьней далучаны Тамаш Грыб.
- ¹⁴⁷ Маецца на ўвазе **Рыская мірная дамова 1921 г.**, падпісаная паміж Польшчаю з аднаго боку ды прадстаўнікамі Савецкай Расеі й Савецкай Украіны з другога ў траўні 1921 г. Прадстаўніцтва ад беларусаў — ані ад БНР, ані ад Савецкае Беларусі, пры падрыхтоўцы ды падпісаньні дамовы ў Рызе не было. Афіцыйна лічылася, што беларускія інтарэсы па дамоўленасьці з урадам ССРБ на канфэрэнцыі прадстаўляе дэлегацыя РСФСР.
- ¹⁴⁸ **Аляксюк** Павал Паўлаў (1892—?), беларускі палітычны дзяяч, адзін зь лідэраў так звананага «палёнафільскага крыла» беларускага руху падчас польска-савецкае вайны. У 1919—1920 гг. кіраўнік Беларускае вайсковае камісіі, восеньню 1920 г. ініцыятар стварэньня Беларускага палітычнага камітэту ў Варшаве. Удзельнік 1-е Ўсебеларускае нацыянальна-палітычнае канфэрэнцыі.
- ¹⁴⁹ **Цьвікевіч** Аляксандар Ёванаў (1888—1937), беларускі нацыянальны дзяяч, гісторык, філёзаф. У 1919 г. міністар замежных справаў ва ўрадзе В. Ластоўскага. У 1923—1925 гг. узначальваў Раду Міністраў БНР. З 1925 г. у БССР. У 1930 г. арыштаваны па «справе СВБ» і ў 1931 г. высланы на 5 гадоў у Сібір. У 1937 г. паўторна арыштаваны і расстраляны ў Менску. Рэабілітаваны ў 1988—1989 гг.
- ¹⁵⁰ **Грыб** Тамаш Тамашоў (1895—1938), беларускі нацыянальны дзяяч, лідэр і галоўны ідэоляг БПСР. Вяскою 1920 г. арыштаваны ў Менску польскімі

акупацыйнымі ўладамі, каля году правёў у знявольенні. Пасля вызвалення знаходзіўся ў Коўне (Літва), з 1923 г. у Празе—Чэскай.

¹⁵¹ **Крчэўскі** Пётра Антонаў (1879—1928), беларускі нацыянальны дзяяч, адзін зь лідэраў партыі беларускіх сацыял-фэдэралістаў. Зь снежня 1919 г. старшыня (прэзідэнт) Рады БНР.

¹⁵² **Чарапук Янка (Змагар)** (1896—1957), беларускі нацыянальны дзяяч, адзін зь лідэраў БПСР. Летам 1922 г. эміграваў у ЗША, меў намер згуртаваць тамтэйшую беларускую дзяспару на нацыянальным грунце і фінансава спрыяць справе вызвалення Беларусі ад акупантаў і пашырэння беларускае культуры. Адзін з заснавальнікаў і кіраўнікоў Беларуска—Амерыканскага Народнага Саюзу ў Чыкага.

¹⁵³ Паўлюкевіч мае на ўвазе стварэнне адзінага цэнтру беларускіх палітычных сілаў на тэрыторыі тагачаснай Польшчы, які б ляльна ставіўся да польскіх уладаў ды быў накіраваны супраць бальшавікоў.

¹⁵⁴ **Мамонька** Язэп Аляксееў (1889—1937), беларускі нацыянальны дзяяч, сябра БПСР, уваходзіў у склад Загранічнага ЦК БПСР. Удзельнік 1-е і 2-е ўсебеларускіх нацыянальна-палітычных канфэрэнцыяў. Выступіў супраць роспуску ўраду БНР у 1925 г. У 1925—1928 гг. туляўся паміж Прагай, Вільняй, Коўнам і Рыгай. У верасні 1928 г., атрымаўшы візу на ўезд, выехаў у БССР. Арыштаваны на станцыі Бігосава. У 1929 г. Пастановай ГПУ асуджаны на 10 гадоў канцлягераў. У 1937 г. пастановай «тройкі» НКВД прыгавораны да расстрэлу. Рэабілітаваны ў 1989 і 1993 гг.

¹⁵⁵ **Рэзальцыя** Першае ўсебеларускае нацыянальна-палітычнае канфэрэнцыі былі надрукаваныя ў тым жа 1921 г. у ковенскай беларускай газэце «Сялянская Доля», якую выдавалі беларускія эсэры. Праца канфэрэнцыі шырока асвятлялася ў беларускім дэмакратычным пэрыядычным друку Заходняе Беларусі, а таксама ў газэтах Чэхя—Славаччыны, у расейскай ды ўкраінскай эмігранцкай прэсе.

¹⁵⁶ **Злоцкі** Рыгор, беларускі нацыянальны дзяяч. Удзельнік Першае сушветнае вайны, малодшы афіцэр. Пасля дэмабілізацыі ў 1918 г. жыў у Горадні. Зь снежня 1918 г. у складзе БПСР, сябра Горадзенскага Белнацкаму. У 1919 г. зьяўляўся дыпламатычным кур'ерам Ураду БНР. У снежні 1919 г. арыштаваны літоўскімі ўладамі падчас праезду празь Літву ў Латвію (з Бэрліну), месяц адседзеў у ковенскай вязьніцы. Са студзеня 1920 г. у складзе Вайскова-дыпламатычнай місіі БНР у Рызе. Увосень 1920 г. вяртаецца ў Менск, працуе ў структурах БПСР. У лютым 1921 г. арыштаваны бальшавіцакаю «чрэзвычайкаю», пасля вызвалення спачатку ў Коўне, пазней — у Празе. Сябра Беларускага вайскова-палітычнага цэнтру, які кіраваў партызанскім рухам на польска-літоўскім памежжы. Прыхільнік супрацоўніцтва з расейскімі дэмакратычнымі структурамі на эміграцыі. У чэрвені 1921 г. як прадстаўнік Ураду БНР (на чале з В.Ластоўскім) падпісаў пагадненне з Рускім палітычным камітэтам, за што быў выключаны з БПСР. Іншыя звестак ня выяўлена.

¹⁵⁷ **Езавітаў** Кастусь Барысаў (1893—1946), беларускі нацыянальны дзяяч, вайсковец. У пачатку 1919 г. знаходзіўся ў Горадні, адзін з камандзіраў 1-га Беларускага палка, літоўскімі ўладамі прызначаны камэндантам гораду.

Пазьней, падчас польска-савецкай вайны, узначальваў Вайскова-дыпламатычную місію БНР у Латвіі й Эстоніі. Падчас Другой сусьветнай вайны спачатку знаходзіўся ў Рызе, пасля пераехаў у Менск, узначальваў галоўную вайсковую ўправу Беларускае Цэнтральнае Рады. У красавіку 1945 г. арыштаваны савецкаю контарыведкаю «СМЕРШ» у Бэрліне. Спачатку перавезены ў Маскву, зь лістапада 1945 г. у менскай турме. Памёр ад сухотаў у турэмным шпіталі.

¹⁵⁸ Відаць, маецца на ўвазе **Беларускі вайскова-палітычны цэнтар**, які арганізоўваў ды каардынаваў беларускую антыпольскую партызанку на літоўска-польскім памежжы ў 1920—1922 г. пры падтрымцы ковенскага ўраду БНР ды ўладаў Літвы.

¹⁵⁹ «**Віленское Утро**», расейскамоўная газета, якая выходзіла ў Вільні з 1921 па 1927 г. Рэдактар А.С.Рамашоў.

¹⁶⁰ **Беларускі музычна-драматычны гурток у Вільні**, культурна-асьветная арганізацыя ў 1911—1920-я гг., ладзіла беларускія вечарыны з тэатральнымі прадстаўленьнямі, беларускімі сьпевамі ды дэкламацыямі вершаў беларускіх паэтаў. У пачатку 1920-х гг. месціўся ў будынку Беларускага грамадзянскага сходу на Вострабрамскай вуліцы, 12. Ва ўсіх беларускіх энцыклапэдыях час існаваньня гуртка абмяжоўваюць да 1916 г., хоць дзейнасьць віленскіх аматараў беларускага мастацтва працягвалася і пазьней, пра што сьведчаць архіўныя крыніцы ды паведамленьні віленскіх газэтаў таго часу. Дзейнасьць драматычнае дружны пад кіраўніцтвам Францішка Аляхновіча падчас першае нямецкае акупацыі 1916—1918 гг. праходзіла таксама пад шыльдаю музычна-драматычнага гуртка, і памылкова вылучаць працу аляхновіцкае трупы ад дзейнасьці гуртка, як гэта робіцца ў энцыклапэдыях Беларусі.

¹⁶¹ **Беларускі нацыянальны камітэт у Вільні** (Віленскі Белнацкам), прадстаўнічы орган беларускіх нацыянальных арганізацыяў Вільні ды Віленшчыны ў 1919—1938 гг. Падчас польска-савецкае вайны знаходзіўся пад уплывам беларускіх эсэраў.

¹⁶² **Заштаўт** Аляксандар (1877—1944), польскі палітычны дзяяч. У 1918—1921 г. — адзін з кіраўнікоў Польскай партыі сацыялістычнай (PPS) у Беларусі й Літве. З 1922 г. — дэпутат (пасол) Віленскага сойму («парлямэнту» Сярэдняй Літвы) і Сойму II Рэчы Паспалітай. У 1924—1937 гг. — кіраўнік Польскай незалежнай сацыялістычнай партыі працы.

¹⁶³ **Шабад** Цэмах (1864—1935), габрэйскі грамадзкі й палітычны дзяяч, лекар. Скончыў мэдычны факультэт Маскоўскага ўнівэрсытэту (1889). Меў прыватную лекарскую практыку ў Маскве. З 1894 г. у Вільні, адзін зь лідэраў тамтэйшай гэбрайскай грамады. Падчас першай нямецкай акупацыі Віленшчыны ў канцы 1915—пачатку 1916 г. разам зь беларускімі, літоўскімі ды габрэйскімі нацыянальнымі дзеячамі прымаў удзел у «Канфэдэрацыі Вялікага Княства Літоўскага», у снежні 1915 г. разам з братамі Ё. ды А.Луцкевічамі, В.Ластоўскім ды іншымі падпісаў «Унівэрсал конфэдэрацыі ВКЛ». Стаў прататыпам літаратурнага героя Доктара Ай-Баліта ў аднайменным дзіцячым творы расейска-габрэйскага пісьменьніка Карнея Чукоўскага. Адзін з кіраўнікоў Габрэйскай народнай партыі, ува-

- ходзіў ва ўрады многіх габрэйскіх грамадзкіх арганізацыяў. У 1928 г. абраны дэпутатам польскага сэйму.
- ¹⁶⁴ **Ярэміч** Фабіян Мацьвееў (1891—1958), беларускі нацыянальны дзяяч. З 1919 г. знаходзіўся ў Вільні, быў прыхільнікам БПСР. Удзельнік Беларускага зьезду Віленшчыны і Горадзеншчыны, увайшоў у склад Рады, абранай зьездам. Зь вясны 1920 г. старшыня Беларускага нацыянальнага камітэту ў Вільні. Пазней адзін зь лідэраў нацыянальна-вызвольнага руху ў Заходняй Беларусі, старшыня Беларускага сялянскага саюзу. У 1922—1926 гг. — пасол (дэпутат) Сойму II Рэчы Паспалітае, уваходзіў у Беларускі пасольскі клуб. У 1948 г. арыштаваны НКВД і засуджаны на 25 гадоў канцлягераў. У 1956 г. рэабілітаваны. Пасля вызваленьня жыў у Вільні.
- ¹⁶⁵ **Станкевіч** Адам Вінцэнтаў (1891—1949), беларускі каталіцкі сьвятар, палітычны і грамадзкі дзяяч, гісторык, публіцыст, выдавец. На той час сябра Віленскага Белнацкаму, а таксама рэдактар-выдавец газэты «Кгупіса». У 1944 г. арыштаваны НКВД, але ў хуткім часе вызвалены «з-за недахопу ўлікаў». У 1949 г. зноў арыштаваны і засуджаны на 25 гадоў канцлягераў, вывезены ў Сібір. Афіцыйная вэрсія сьмерці — «атлусьценьне сэрца». Паводле сьведчаньняў вязьняў — забіты ахоўнікамі канцлягерау.
- ¹⁶⁶ **Луцкевіч** Антон Іванаў (1884— пасля 1939), адзін з пачынальнікаў беларускага нацыянальнага руху ў XX ст., гісторык, літаратуразнаўца, публіцыст. У 1918—1920 гг. ўзначальваў Урад БНР. Вясною 1920 г. вярнуўся на сталае жыхарства ў Вільню. Летам таго ж году арыштоўваўся більшавікамі. Пазней увайшоў у Віленскі Белнацкам. У верасьні 1939 арыштаваны більшавікамі ў Вільні і перавезены ў Менск. Асобай нарадай НКВД СССР прыгавораны да 8 гадоў канцлягераў. Паводле адной з вэрсіяў, быў расстраляны ў чэрвені 1941 г. канвоём НКВД падчас этапіраваньня палітзьнявольных. Рэабілітаваны ў 1989 г.
- ¹⁶⁷ Цікава, што пасля гэтага першага сьвяткаваньня ў Заходняй Беларусі доўгі час большасць прадстаўнікоў нацыянальна-дэмакратычнае плыні беларускага руху (сацыял-дэмакраты, хадэкі, сябры Беларускага сялянскага саюзу ды інш.) «забыліся» пра гэтую падзею, асобныя дзеячы нават лічылі, што «паўстаньне» было справакаваная польскімі ваеннымі й дэфэнзываю. У 1920—я гг. сьвяткаваньне праводзілася ў вузкім коле прыхільнікаў г. зв. Часовае Беларускае рады, якую ўзначальваў Арсен Паўлюкевіч. Зразумела, што ў Савецкай Беларусі гэтыя даты адзначацца публічна не маглі. Магчыма, у Празе слухкія гадавіны таксама маглі адзначацца з ініцыятывы былых слухкіх паўстанцаў Васіля Русака, Сяргея Бусла, Міхася Каберца, Лявона Рыдлеўскага ды інш. Толькі ў 1930 г., дзякуючы грамадзянскай пазыцыі Сяргея Бусла, што пераехаў пасля вучобы ў Празе ў Вільню, а таксама публікацыі ў 1936 г. у віленскім часопісе «Золак» В.Русака, традыцыя сьвяткаваньня збройнага чыну ўзнавілася. Сьвяткаваліся слухкія ўгодкі й падчас Другое сусьветнае вайны і пазней (з асабліва ўрачыстасьцю гэта адбывалася на эміграцыі ў паваенны час, у розных кутках сьвету). У канцы 1980—х гг. традыцыя ўшанаваньня слухкіх змагароў адраджалася і на Бацькаўшчыне.

¹⁶⁸ «**Беларускія Ведамасьці**», віленская беларуская газета, якая выходзіла зь верасня 1921 па студзень 1922 г. Выдавалася замест газеты «Наша Думка», забароненай уладамі Сярэдняе Літвы. Рэдактар–выдавец Максім Гарэцкі. Была зачыненае напярэдадні выбараў у г.зв. Віленскі сойм за публікацыі, скіраваныя супраць далучэньня Віленшчыны да Польшчы. Выйшла 19 нумароў.

Галасы ўдзельнікаў Слуцкага збройнага чыну

¹⁶⁹ «**Зарніца**», беларускі культурна–асьветны гурток у в.Старыца Слуцкага пав. Утвораны ў сьнежні 1917 г. моладзьдзю вёсак Старыца і Слабада–Кучынка. Спачатку меў назву «Старыцкая моладзь». Старшыня Алесь Міхайлаў Каўпак (Калпак). У першапачатковы склад гуртка ўвайшлі (акрамя Алеся Каўпака): Адам Міхайлаў Бабарэка, Адам Антосеў Бабарэка (будучы знакаміты беларускі літаратуразнаўца), Алесь Аніхоўскі (абраны пісарам), Янка Бельмач, Пётра Зянюк (таварыш старшынні), Уладзімер Каўпак, Анатоль Астрэйка, Дзяніс Клоўка, Стэфан Верабей ды Ўладзімер Мазалыя. Пазьней да «Зарніцы» далучыліся Люба Зянькавічанка, Л. Стаганавічанка ды інш. На арганізацыйнай зборцы 14 сьнежня 1917 г. быў складзены статут гуртка з шасьці пунктаў:

- «1) Усе сябрукі гуртка павінны высока дзяржаць свой беларускі гонар: мы маем выдатную гістарычную мінуўшчыну і слаўную будучыну.
- 2) Шырыць сьвядомасьць між братоў–беларусаў. Знаёміць з гісторыяй Бацькаўшчыны, роднай літаратурай, нашымі патрэбамі і жаданьнямі.
- 3) Падтрымоўваць еднасьць с суседнімі гурткамі, каб весці супольную працу дзеля адраджэньня роднага краю.
- 4) Клікаць у гурток усіх сьвядомых беларусаў дзеля працы на родным грунце.
- 5) Кожын сябрук гуртка павінен далажыць стараньня дапамагчы сьвядомым беларусам злучыцца ў гурток.
- 6) Усе сябрукі павінны гаварыць між сабой і ўсюды па–беларуску; выпісваць беларускія газеты, часопісы і кніжкі, якія выходзяць на роднай мове і шырыць беларускую літаратуру».

Практычная дзейнасьць гуртка складалася з арганізацыі тэатральных ігрышчаў, дэклімацыяў беларускіх вершаў і чытаньняў лекцыяў па беларусазнаўстве ў вёсках воласьці. Была закладзенаая сяброўская бібліятэка–чытальня. Плённая дзейнасьць культурніцкага асяродку старыцкай моладзі натхніла мясцовага паэта–аматара Юрку Прышчэпу на верш «Прысьвячэньне гуртку «Зарніца», які быў апублікаваны ў чэрвені 1918 г. у менскай газэце «Вольная Беларусь». Гурток меў дачыненьні зь Беларускім нацыянальным камісарыятам (Белнацкам) у Маскве ў 1918 г., з Часовым Белнацкамам у Менску ў 1919–1920–х гг.

¹⁷⁰ Родная сястра жонкі Юркі Лістапада Марыі Стаганавічанкі.

¹⁷¹ Свае ўспаміны С. Бусел напісаў у пачатку 1922 г. для ковенскага часопіса «Крывіч», але яны так і не былі апублікаваныя. Машынапісныя балонкі мэмуараў захаваліся ў рэдакцыйнай тэчцы выданьня і пазьней трапілі

- ў Беларускай музэй імя І. Луцкевіча ў Вільні. Цяпер яны ў Беларускай дзяржаўнай архіве-музэй літаратуры і мастацтва ў Менску.
- ¹⁷² **Бочка** [Бачко] Антон (1889—?), беларускі вайсковец, прыхільнік ген. Ст. Булак-Балаховіча. Адзін з арганізатараў беларускае міліцыі Случчыны. Падчас Другой сусветнай вайны быў афіцэрам Беларускай Краёвай Абароны. Аўтар успамінаў пра Слуцкі збройны чын.
- ¹⁷³ Гаворка ідзе пра легендарную бітву беларускіх ваяроў з мангольскімі войскамі каля Койданава ў 1249 г.
- ¹⁷⁴ **«Золак»**, беларускі часопіс, «орган маладой Беларускай соцыялістычнай думкі». Выдаваўся ў 1933—1938 г. у Вільні. Рэдактар А. Аніська. Ідэалагічна трымаўся пазыцыі Замежнай групы партыі беларускіх эсэраў. Сярод супрацоўнікаў і карэспандэнтаў выдання: Мікола Чарнецкі, Тамаш Грыб, Сяргей Бусел, Васіль Русак ды інш. Выйшла 8 нумароў.
- ¹⁷⁵ **«Беларус на варце»**, беларускі вайсковы часопіс. Выдаваўся ў лістападзе 1943—чэрвені 1944 г. у Менску. Адаказны за выпуск — Фр. Кушаль, рэдактар апошняга нумару Ўл. Гуцька. Маецца на ўвазе артыкул Юрка Громіча «Памяці змагароў за Бацькаўшчыну» ў часопісе «Беларус на варце» за студзень 1944 г. (№2), які прысьвечаны 23-м угодкам Слуцкага збройнага чыну.
- ¹⁷⁶ Гаворка ідзе пра жнівеньскі 1920 г. зьезд БПСР у Менску.
- ¹⁷⁷ Успаміны А.Сокал-Кутылоўскага напісаныя ў канцы лістапада 1944 г. на прапанову старшыні кіраўніцтва вайсковых справаў БЦР К.Езавітава (у дакумэнце маюцца ягоньня праўкі) ды былі прачытаныя ў сьнежні таго ж году на ўрачыстасьцях, прысьвечаных 24-м угодкам Слуцкага збройнага чыну перад шэрагамі беларускіх вайскоўцаў. Пазьней, 27 лютага 1948 г. на допыце ў вязьніцы сталінскай ахранкі Сокал-Кутылоўскі паведаміць пра тое, як адбывалася тая ўрачыстасьць (падаецца на мове арыгіналу):
- «Вопрос: Как проходило торжественное собрание по случаю 24 годовщины Слуцкого мятежа?
- Ответ: Торжественное собрание по случаю 24 годовщины Слуцкого мятежа было организовано белорусской центральной радой. На этом собрании присутствовали: президент «Белорусской Центральной Рады» — Островский, его заместитель Шкеленок, руководитель главного управления военных дел — Езовитов, член «Белорусской центральной рады» — Свирид, сотрудники «БЦР» и весь личный состав 1 кадрового батальона. С докладом о 24 годовщине Слуцкого мятежа против Советской власти выступил я — Сокол-Кутыловский. В своём докладе я подробно изложил, как белорусские националисты организовали Слуцкий мятеж и о своём участии в нём. После моего доклада все участники торжественного собрания были угощены обедом, а потом проходила торжественная, т.е. художественная часть».
- ¹⁷⁸ **«Наша Доля»**, беларуская газета, выходзіла ў Вільні ў 1906 г.
- ¹⁷⁹ **«Наша Ніва»**, беларуская газета, выходзіла ў Вільні ў 1906—1915 г.
- ¹⁸⁰ **Беларускі нацыянальны камітэт** у Менску, каардынацыйны цэнтар нацыянальных арганізацыяў беларускага руху ў сакавіку — ліпені 1917 г. у Беларусі на ўсход ад нямецка-расейскага фронту. Узначальваў Раман Скірмунт.

- ¹⁸¹ **Вялікая Беларуская Рада** зьяўлялася каардынацыйным цэнтрам нацыянальных арганізацый напярэдадні Ўсебеларускага зьезду, была ўтвораная ў кастрычніку 1917 г. на 2-й сесіі Цэнтральнае Рады беларускіх арганізацый.
- ¹⁸² **Серада** Іван [Янка] Мікітаў (1879—?), беларускі нацыянальны дзеяч. Пасля Лютаўскай рэвалюцыі сябра БСГ, Цэнтральнае Беларускае вайсковае рады. Удзельнік Усебеларускага зьезду 1917 г. у Менску. З 1918 г. старшыня Рады БНР, адзін зь лідэраў БПСФ. Падчас польска-савецкае вайны сябра ЧБНК у Менску, Найвышэйшае Рады БНР. У 1921 г. вярнуўся ў Менск, працаваў у Інбелкульце, дацэнт Беларускае сельскагаспадарчае акадэміі ў Горках. У 1930 г. арыштаваны ГПУ на «справе СВБ», у 1931 г. высланы на 5 гадоў у Яраслаўль. У 1941 г. зноў арыштаваны НКВД і асуджаны на 10 гадоў канцлягераў. Вызвалены ў лістападзе 1943 г. Іншыя звестак ня выяўлена. Рэабілітаваны ў 1988 і 1989 г.
- ¹⁸³ **Вайніловіч** Эдвард Адамаў (1847—1928), грамадзкі і палітычны дзеяч, прадстаўнік старажытнага беларускага шляхецкага роду, адзін з буйных абшарнікаў у Беларусі. У Слуцкім павеце валодаў маёнткамі Савічы і Пузаў Цімкавіцкай вол. У 1865 г. закончыў Слуцкую гімназію, у 1869 г. — Пецярбургскі тэхнічны інстытут. З 1878 г. быў членам, віцэ-старшынём Менскага таварыства сельскай гаспадаркі, у 1906 г. — член Дзяржаўнага савету Расіі. На працягу многіх гадоў быў ганаровым судзьдзём Слуцкага павету. У 1918 г. вітаў абвяшчэньне БНР, але не падзяляў радыкальнае ідэалёгіі беларускіх сацыялістаў. Прыхільнік аднаўленьня Вялікага Княства Літоўскага ў палітычным хаўрусе з Польшчай. У 1919 г. увайшоў у склад «Польска-Беларускага таварыства для палітычнага і культурнага супрацоўніцтва ў Беларусі». У Менску на свае сродкі пабудаваў касьцёл Сымона і Алены.
- ¹⁸⁴ Гаворка, відаць, ідзе пра **Семенюка** (Сяменіка) Лукаша (?—1921), беларускага вайскоўца, ураджэнца в. Траянаўка Халопеніцкае вол. Барысаўскага пав. Удзельнік Першае сусьветнае вайны. Арганізатар і кіраўнік сялянскага паўстаньня ў жніўні 1918 г. супраць нямецкіх кайзэрэўскіх войскаў, што ахапіла Лісічанскую, Халопеніцкую і Зачысьценскую воласьці Барысаўшчыны і Меншчыны й якое было задушанае сумеснымі дзеяньнямі немцаў і маскоўскіх бальшавікоў. У лістападзе 1918 г., да прыходу бальшавікоў, быў абраны сялянамі Халопеніцкае вол. вайсковым атаманам. У пачатку 1919 г. арыштаваны «чрэзвычайкаю» і пасаджаны ў барысаўскую вязьніцу. 27 траўня т. г. падчас перасылкі яго з Барысава ў менскі Пішчалаўскі замак здолеў зьбегчы, за што рэвалюцыйным трыбуналам у Барысаве прысуджаны да сьмяротнай кары. Арганізатар «Першага Беларускага партызанскага аддзелу», які пасьпяхова дзейнічаў супраць бальшавікоў у Барысаўскім ды Менскім паветах у першай палове 1919 г. Сумесна з польскімі аддзеламі ўдзельнічаў у вызваленьні ад бальшавікоў Барысава ў ліпені т. г. У пачатку 1920 г. у чыне капітана разам са сваім аддзелам залічаны ў склад БВК. Адзін з арганізатараў вайсковага сялянскага руху пад кіраўніцтвам «Зялёнага Дубу». Прымаў чынны ўдзел у вайскавай акцыі ген. Ст. Булак-Балаховіча і ў Слуцкім збройным чыне,

пазней працягваў партызанскія акцыі супраць бальшавікоў. Паводле звестак беларускага бібліяграфа Рамуальда Зямкевіча, загінуў у 1921 г. у адным з баёў з чырвонаармейцамі.

¹⁸⁵ **а. Панцэлейман (Ражноўскі Павел)** (1867—1950), праваслаўны святар, ураджэнец г. Кастрама (Расея). У 1913 г. высьвечаны Маскоўскаю мітраполіяй на япіскапа. У 1921 г. прызначаны Расейскаю Праваслаўнаю Царквой (РПЦ) Наваградзкім япіскапам, правёў некалькі набажэнстваў ў Навагародзкім катэдральным саборы па-беларуску. З-за адмовы падпарадкавацца «Часовым правам» польскага заканадаўства ў адносінах да праваслаўнай канфэсіі ў П Рэчы Паспалітай ды непрымання ідэі аўтакефалі Праваслаўнай Царквы ў Польшчы бяз згоды РПЦ выпраўлены «на пакой», знаходзіўся пад наглядам польскай улады. У верасні 1942 г. фармальна спрычыніўся да абвяшчэння ў Менску Беларускай Аўтакефальнай Праваслаўнай Царквы (БАПЦ). З канца лета 1944 г. у Нямеччыне. У 1946 г. разам зь іншымі вышэйшымі ярархамі БАПЦ перайшоў пад юрысдыкцыю Расейскае Загранічнае Праваслаўнае Царквы.

¹⁸⁶ **Данілюк Хведар (Тодар) Васілёў (Базылёў)** (1877—1960), беларускі нацыянальны дзеяч, вайсковец, праваслаўны святар. Скончыў Жыровіцкую праваслаўную сэмінарыю. У жніўні 1914 г. мабілізаваны ў расейскае войска. Пасля сканчэння Гатчынскае вайсковае вучэльні (1917) у чыне падпаручніка ўдзельнічаў у баях на расейска-нямецкім фронце (начальнік вучэбнай каманды 223-га палку, што дысылякаваўся ў г.Таржку). Пасля Лютаўскае рэвалюцыі ўключаецца ў беларускі рух. Удзельнік зьезду беларускіх уцекачоў у Маскве ў жніўні 1917 г. З кастрычніка таго ж году ў чыне паручніка пераведзены на Румынскі фронт, падчас фармавання беларускіх нацыянальных вайсковых частак прызначаны камісарам 4-га беларускага корпусу. У верасні 1918 г. вярнуўся ў Беларусь. У снежні таго ж году на сялянскім зьездзе ў Ваўкавыску абраны старшынём Ваўкавыскае беларускае рады, быў сябрам Горадзенскае сялянскае павятовае рады. У студзені 1919 г. з ініцыятывы міністра ўнутраных справаў БНР К.Цярэшчанкі ездзіў у Менск на перамовы з бальшавіцкім кіраўніцтвам «Заходняй вобласці» — ССРБ, меў намер дамовіцца з А. Мяснікінам (Мясніковым) пра сумесныя дзеянні супраць палякаў. У лютым таго ж году быў арыштаваны палякамі ды зьмешчаны ў Беластоцкую вязьніцу, адкуль здолеў зьбегчы ў Горадню, дзе яшчэ знаходзіліся рэшткі нямецкіх войскаў. З сакавіка 1919 г. малодшы афіцэр 1-га Беларускага горадзенскага палку. У красавіку таго ж году ў складзе беларускага коннага эскадрону перайшоў на бок літоўцаў, у чыне лейтэнанта выконваў абавязкі ваеннага камэнданту г. Аліты (Алітуса), у складзе збройных сілаў Літоўскае Рэспублікі ўдзельнічаў у абарончых баях супраць польскіх легіянераў. Удзельнік Слуцкага збройнага чыну 1920 г. Да траўня 1921 г. камандаваў вучэбнаю камандаю пры батальёне БВК у Лодзі. Пасля ліквідацыі БВК 21 верасня 1921 г. горадзенскім япіскапам Уладзімерам высьвечаны на праваслаўнага святара. У міжваенны час ачольваў праваслаўны парафіі на Слонімшчыне. У 1936 г. арыштоўваўся палякамі за адкрыты супраціў нацыянальнай і канфэсійнай палітыцы ўладаў у Заход-

няй Беларусі. У верасні 1939 г., з прыходам бальшавікоў, арыштоўваўся НКВД, пасля вызвалення пераяджае ў вёску Глоўсевічы каля Слоніму, дзе сустраў прыход нямецкіх войскаў. У 1942 г., ратуючыся ад чырвоных партызанаў, пераяджае ў Дзярчын. У жніўні—верасні 1942 г. у якасці прадстаўніка ад Наваградзкае япархіі ўдзельнічае ў Менскім праслаўным саборы, на якім была абвешчана БАПЦ. Зь лета 1944 г. у Нямецчыне, працуе «остарбайтэрам» на папяровай фабрыцы й чыгунцы. На заклік К.Езавітава ды Фр.Кушала ў лістападзе 1944 г. уступае ў шэрагі збройных сілаў Беларускай Краёвай Абароны, атрымлівае чын старэйшага лейтэнанта ў складзе дывізіі «Беларусь», якая бяз бою 30 красавіка 1945 г. здаецца амэрыканцам, каб ня трапіць у бальшавіцкі палон. Пасля заканчэння вайны працаваў на фабрыцы ў Вюртэмбэргу. Адзін з ініцыятараў аднаўлення БАПЦ, удзельнік Беларускага царкоўнага сабору ў Канстанцы ў 1947 г. З 1950 г. у ЗША. Адзін са стваральнікаў ды настояцель парафіі БАПЦ у Брукліне (Нью-Ёрк), зь лістапада 1957 г. ачольваў царкву Сьв. Кірылы Тураўскага. У траўні 1960 г. абраны ў склад Япархіяльнай Рады БАПЦ Паўночнай Амэрыкі й Канады, зьяўляўся кіраўніком ейнага царкоўна-судовага аддзелу. Пахаваны на беларускіх могілках у Нью-Брансўіку.

¹⁸⁷ Як і ў выпадку з А.Сокал-Кутылоўскім, успаміны напісаныя Т.Данілюком на просьбу К.Езавітава ў лістападзе 1944 г. 15 сьнежня таго ж году, напярэдадні ўрачытасяціў, прысьвечаных сьвяткаваньню Слуцкага збройнага чыну, якія плянаваліся кіраўніцтвам БЦР, Данілюк ў записі да Езавітава піша: «Працу сваю я пашырыў за патрабаваньня рамкі і з увагі на гэта даў ёй загаловак.[...] Доўгі адрэзак часу, які мінуў ад апісаных мною падзеяў, а таксама абмежаваны час, які цяпер у маім распараджанні, зьяўляюцца прычынай пабежнасьці майго твору. Ведаючы, што дзеля ўсебаковага і падрабязнага асьвятленьня ўспомненых тут падзеяў трэба доўгатрывалае і грунтоўнае працы над гэтай справай, прашу дараваць тыя нявыясненыя пытаньні, якія тут сустраэцца. Маім найшчэрэйшым жаданьнем зьяўляецца, каб гэтых колькі балонак далі крыху новага матэрыялу для будучых дасьледнікаў беларускае вайсковае гісторыі».

¹⁸⁸ **Першы Беларускі полк у Горадні** створаны ў сьнежні 1918 г. у складзе 5—ці ротаў, кавалерыйскага эскадрону. Месьціўся ў Аляксандраўскіх казармах. Першы камандзір — капітан Лаўрэнцьеў. З прыходам у сакавіку 1919 г. у Горадню польскіх войскаў частка беларускіх жаўнераў (5—я рота ды кавалерыіскі эскадрон) перадысьлякаваліся ў Літоўскую Рэспубліку, дзе потым удзельнічалі ў баях супраць польскіх легіянераў. Рэштка была раззброеная 1 чэрвеня 1919 г. палякамі.

¹⁸⁹ **Дзямідаў Мікола Якубаў** (1888—1967), беларускі нацыянальны дзяяч, вайсковец. Адзін з камандзіраў 1-га Беларускага папака ў Горадні. 1 чэрвеня 1919 г. арыштоўваўся палякамі, інтэрнаваны ў лягер каля Беластоку. Увесну 1920 г. вызвалены, паступае ў распараджэньне Беларускай вайскавой школы падхарунжых у Варшаве. Улетку 1920 г. далучаецца да аддзелаў ген. Ст.Булак-Балаховіча, удзельнічае ў палескім паходзе. З 1921 г. у Вільні. Напачатку 1923 г. высланы палякамі ў Дзьвінск (Латвія). У міжва-

енны час актыўны ўдзельнік беларускага руху ў Латвіі. Пасля Другой сусветнае вайны ў эміграцыі (Нямеччына, ЗША).

¹⁹⁰ **Казячы** Рыгор Ігнатаў (1894—1929), беларускі нацыянальны дзяяч. Ураджэнец Горадзеншчыны, з сялян, настаўнічаў. Сябра БПСР, старшыня гарадзкага камітэту Скідзеля ў канцы 1918— пачатку 1919 г. Удзельнік Беларускага зьезду Віленшчыны і Горадзеншчыны ў ліпені 1919 г., сябра Беларускага нацыянальнага камітэту ў Вільні. З пачатку 1920 г. у складзе Вайскова-дыпляматычнае місіі БНР у Рызе, рэдагаваў часопіс «На Чужыне». З пачатку 1921 г. у складзе Загранічнай групы БПСР. У тым жа годзе разам з Янкам Чарапуком як прадстаўнік беларускіх эсэраў удзельнічаў у Сацыялістычным кангрэсе былых паняволеных народаў Расейскай імперыі ў Таліне. У 1923 г. пераехаў у БССР, працаваў у газэце «Савецкая Беларусь» (спачатку перакладчыкам, а затым загадчыкам аддзелу, адказным сакратаром і стыльрэдактарам). Удзельнік ліквідацыйнага зьезду БПСР у Менску ў 1924 г. Памёр 27 кастрычніка 1929 г.

¹⁹¹ **Захарка** Васіль Іванаў (1877—1943), беларускі нацыянальны дзяяч. У першым ўрадзе БНР — дзяржаўны скарбнік, міністар фінансаў. Зь сьнежня 1919 г. намесьнік старшыні Прэзыдыюму Рады БНР. Пасля сьмерці П. Крэчэўскага, з 1928 г., Прэзыдэнт Рады БНР на эміграцыі.

¹⁹² **Варонка** Язэп Якубаў (1891—1952), беларускі нацыянальны дзяяч. Старшыня першага ўраду БНР у 1918 г. Са сьнежня 1918 г. па красавік 1920 г. міністар беларускіх справаў ва ўрадзе Літоўскай Рэспублікі. У 1923 г. эміграваў у ЗША.

¹⁹³ **Казека** Сяргей (1889—?), беларускі нацыянальны дзяяч. Ураджэнец м. Рось Ваўкавыскага пав. Скончыў Сьвіслацкую настаўніцкую сэмінарыю (1908) і Віцебскі настаўніцкі інстытут (1914). У 1908—1911 гг. настаўнічаў у пачатковых школах Горадзеншчыны. У 1915 г. мабілізаваны ў расейскае войска. Пасля сканчэньня вайсковай вучэльні з 1916 г. у чыне прапаршчыка — удзельнік ваенных дзеяньняў на расейска-нямецкім фронце. Пасля дэмабілізацыі ў 1918 г. жыў у Вільні. Удзельнік Беларускага зьезду Віленшчыны і Горадзеншчыны ў ліпені 1919 г., сябра Беларускай Вайсковай Арганізацыі, якая пазьней была пераўтвараная ў БВК. З 1920 г. афіцэр рэзэрвы БВК. З восені таго ж году — вэрбунковы афіцэр БВК у Ваўкавыскім павеце. З 1921 г. у Латвіі, у міжваенны час настаўнічаў у тамтэйшых беларускіх школах. Іншых зьвестак ня выяўлена.

¹⁹⁴ **Грач** — партыйны псеўданім **Ксяневіча** Ёўладзімера Францава (1894—пасля 1927?), аднаго зь лідэраў «Зялёнага Дубу», начальніка Генэральнага штабу збройных сілаў «зялёнадубаўцаў». Ураджэнец г. Слоніму, выхадзец з шляхецкай сям'і. Скончыў Варшаўскі кадэцкі корпус, пасля — Мікалаеўскую вайсковую вучэльню ў Пецярбурзе. Удзельнік Першае сусветнае вайны, ваяваў у складзе штурмавога батальёну VI арміі на Румынскім фронце. З другой паловы 1919 г. у складзе Добраахвотнага войска ген. А.Дзянікіна. Падчас польска-савецкай вайны спачатку ў складзе польскага войска, пазьней афіцэр рэзэрвы БВК. Пад уплывам В.Адамовіча-малодшага (Дзяргача) далучаецца да «зялёнадубаўскага» руху, уваходзіць у склад кіраўніцтва гэтай сялянскай партыі, актыўна ўдзельнічае

ў фармаваньні беларускіх партызанскіх збройных аддзелаў «зялёных». Бярэ ўдзел у вайсковай акцыі ген. Булак–Балаховіча, а пасля яе няўдачы — адзін з арганізатараў антыбальшавіцкага партызанскага руху ў раёнах, памежных з БССР. Цьвёрды прыхільнік незалежнасьці Беларусі. У 1923 г. прыняў хрышчэньне ад баптысцкага прапаведніка, у мінулыя актывіста беларускага руху і партыі беларускіх эсэраў Лукаша Дзекуць–Малея, наведваў лекцыі Варшаўскай біблейскай школы, арганізаванай польскімі баптыстамі. У 1924 г. пры нелегальным пераходзе савецка–польскай мяжы схоплены ГПУ. 28 чэрвеня 1925 г. асуджаны Вярхоўным Судом БССР на расстрэл, але пастановаю ЦВК БССР ад 3 лютага 1927 г. памілаваны, і сьмяротная кара замененая 10 гадамі канцлягераў. Зьвестак пра далейшы лёс ня выяўлена. (Паводле артыкула Н. Стужынскай «Трагедыя зялёнаду-баўцаў» // Беларускі гістарычны часопіс. 1996. №1. С. 31—42.)

¹⁹⁵ **Рыдлеўскі** Лявон (1903—1953), беларускі нацыянальны дзяяч. Ураджэнец м. Ульянавічы Магілёўскае губ. З 1917 г. вучыўся ў Слуцкай (беларускай) земскай гімназіі, сябра арганізацыі «Папараць–Кветка». Удзельнік Слуцкага збройнага чыну, пасля яго ліквідацыі з рэшткамі слуцкіх стральцоў працягваў партызанку на Палесьсі. З 1921 г. у Вільні, заканчваў сярэднюю адукацыю ў Віленскай беларускай гімназіі. Пасля атрымання матуры ў 1923 г. паводле рэкамэндацыі свайго былога камандзера А. Сокал–Кутылоўскага накіраваўся на вучобу ў Прагу–Чэскую, дзе прымаў чынны ўдзел у беларускім студэнцкім руху ды жыццці нацыянальнай эміграцыі ў Чэхі–Славаччыне. Пасля заканчэння Праскае вышэйшае палітэхнікі (1929) разам зь Міколам Абрамчыкам перабіраецца ў Францыю, дзе стварае «Хаўрус беларускае працоўнае эміграцыі», зьяўляецца адным зь ягоных кіраўнікоў. На пачатку Другой сусьветнай вайны ідзе добраахвотнікам у Францускі замежны легіён. У гады фашыстоўскай акупацыі актыўны ўдзельнік Францускага Супраціву. У пасляваенны час па–ранейшаму кіруе Хаўрусам, арганізуе ў Парыжы сярод беларускіх работнікаў нацыянальную сэкцыю пры мясцовым хрысьціянскім работніцкім сындыкаце, выдае газэту «Беларускія Навіны». У 1947 г. абраны сакратаром Прэзыдыюму Рады БНР, адказваў за вонкавыя міжнародныя сувязі. Падрывліваў цесныя сувязі зь Беларускім Домам Айдоў Марыянаў у Лёндане. З–за пагаршэньня здароўя, у 1953 г., на запрашэньне а. Чэслава Сіповіча едзе на лячэньне ў Ангельшчыну, дзе неўзабаве памірае ў адным зь лёнданскіх шпіталаў ад раку.

¹⁹⁶ Маецца на ўвазе Варшаўская наступальная апэрацыя чырвоных войскаў летам 1920 г., якая скончылася поўным прывалам ды чарговым шыракамаштабным наступам польскіх легіянераў на беларускім участку фронту.

¹⁹⁷ **Домбскі** Ян Тамаш (1890—1931), польскі палітычны і дзяржаўны дзяяч, дыплямат. Узначалваў дэлегацыю Польшчы пры падпісаньні Рыскае дамовы.

¹⁹⁸ **Клішэвіч** Уладзімер (1914—1978), беларускі грамадзкі дзяяч на эміграцыі, паэт.

¹⁹⁹ **Харытончык** Юрка (1896—1972), беларускі вайскавец, удзельнік Слуцкага збройнага чыну 1920 г. Удзельнік Першае сусьветнае вайны ў чыне

падпаручніка. Разам з братам Савосем далучыўся да слудцкіх паўстанцаў. Малодшы афіцэр 2-га Грозаўскага палка 1-е Слуцкае брыгады. Пасля ліквідацыі збройнага чыну ў 1921 г. інтэрнаваны ў Дарагускі лягер. У міжваенны час жыў у Польшчы, зарабляючы на сям'ю фізічнаю працай. Пасля Другога сусветнага вайны асеў у Заходняй Нямеччыне. Пахаваны на мясцовых могілках сяла Лянгвальд каля г. Аўтэнбург. (Паводле нэкралёгу Я.Запрудніка ў газэце «Беларусь» (Нью-Ёрк). 1972. Красавік. №180.)

²⁰⁰ АДДЗЕЛЫ ген. Ст. Булак–Балаховіча зьявіліся ў Беларусі са згоды польскага камандавання ня ў 1919 г., а на пачатку 1920 г. Магчыма, Ю. Харытончык туг мае на ўвазе аддзелы «Зялёнага Дубу».

²⁰¹ **Пятлюра** Сымон Васілеў (1879—1926), украінскі нацыянальны дзяяч, адзін з кіраўнікоў антыбольшавіцкага збройнага змаганьня на Ўкраіне.

Сьведчанні з-за кратаў

²⁰² Зьвесткі Ю. Лістападам пададзеныя ў ПТУ Беларусі пасля ягонаў вярбоўкі.

²⁰³ **Карабач** Аляксандар Язэпаў (1878—?), беларускі нацыянальны дзяяч. Урадзэнец в. Вехатніца Роскай вол. Ваўкавыскага пав. У 1910-я гг. вучыўся ў адной з сярэдніх школаў Вільні. Працаваў у паштова-тэлеграфных установах Вільні й Петраграда. Да нацыянальнага руху далучыўся наконадні Першае сусветнае вайны пад уплывам братаў Луцкевічаў. З 1918 г. сябра Віленскай Беларускай рады. Сябра ЦК БПСР, кіраўнік віленскае філіі партыі. Да 1921 г. (да вызваленьня Т. Грыба з польскай вязніцы) узначальваў Загранічнае Бюро БПСР. У 1921 г. арыштаваны польскімі ўладамі ды інтэрнаваны ў ліку 33-х беларуска-літоўскіх дзеячоў у Коўне. У Літве займаў пасаду загадчыка справаў Міністэрства беларускіх справаў. З 1923 г. у БССР. Удзельнік ліквідацыйнага зьезду БПСР у Менску ў 1924 г. Іншых зьвестак ня выяўлена.

²⁰⁴ **Чапскі** Ежы (Юры) Эмэрыкаў (1861—1930), граф, польска-беларускі палітычны й грамадскі дзяяч. Другі сын Эмэрыка Чапскага й баранэсы Эльжбэты з роду Мэцэндорф. Быў у шлюбе з графіняй Юзэфай з роду Гогенштайн. Валодаў урочышчам Прылуцы пад Менскам ды інш. зямельнымі маэнткамі ў Менскім ды Ігуменскім паветах. Да Першае сусветнае вайны старшыня Дабрачыннага таварыства ў Менску, уваходзіў у Менскае таварыства сельскай гаспадаркі. Пасля абвяшчэньня БНР кантактаваў з Народным сакратарыятам Беларусі, запрашаўся ў фінансавую сэкцыю Арганізацыйнае камісіі па ўтварэньні ўнівэрсытэта ў Менску. У польска-савецкую вайну разам з Э.Вайніловічам, Л.Вітан-Дубейкаўскім, М.Радзівіл ды інш. уваходзіў у «Польска-беларускае таварыства для палітычнага й культурнага супрацоўніцтва ў Беларусі», фінансавана падтрымліваў беларускія каапэратывы на Ігуменшчыне. Падчас Слуцкага збройнага чыну меў кантакты з кіраўніцтвам Беларускай Рады Слуцкыны.

²⁰⁵ **Рачкевіч** Уладзіслаў (1885—1947), польскі дзяржаўны, палітычны дзяяч. У Першую сусветную вайну афіцэр расейскага войска. Пасля Лютаўскае рэвалюцыі 1917 г. адзін з арганізатараў Саюзу вайсковых-палякаў. Падчас польска-савецкай вайны адзін з ініцыятараў стварэньня Камітэту

- абароны крэсаў. Пасля авалодання польскімі войскамі Менску ў жніўні 1919 г. прызначаны Начальнікам Менскае акругі.
- ²⁰⁶ Гаворка йдзе пра «лістападаўскі» судовы працэс у сакавіку 1926 г. у Менску над спускай «контаррэвалюцыйнай» арганізацыяй. Назву судовая справа атрымала ад прозьвішча Ю.Лістапада, якому органы ГПУ БССР прыпісалі ролю кіраўніка арганізацыі. Прынамсі, падчас названага судавага працэсу Ю.Лістападу інкрымінавалі таксама факт атрымання ў лістападзе 1920 г. ад Найвышэйшай Рады БНР у Варшаве 25 000 польскіх марак для паўстанцаў—случкакоў. («Савецкая Беларусь». 1926. 11 красавіка).
- ²⁰⁷ **Вітэ** Сяргей Юльевіч (1849—1915), расейскі дзяржаўны дзяяч.
- ²⁰⁸ **Стальпін** Пётр Аркадзевіч (1862—1911), расейскі дзяржаўны дзяяч.
- ²⁰⁹ «**Раніца**», беларуская газета, якая выдавалася ў 1921—1922 гг. у Вільні пры фінансавай падтрымцы П. Алексюка як орган палёнафільскай арганізацыі «Еднаньць». Рэдактар Вячка Адамовіч (Дзяргач).
- ²¹⁰ Маецца на ўвазе **Валейша** Юстын, беларускі палітычны дзяяч. У пачатку 1920-х гг. быў старшынём Беларускага грамадзкага сходу ў Вільні. Пазней прыхільнік Часовае Беларускае Рады ў Вільні, якую ўзначальваў А.Паўлюкевіч.
- ²¹¹ «**Грамадзкі голас**», палёнафільская беларуская газета, якая выдавалася ў Вільні ў 1924—1926 гг. Рэдактар Язэп Салавей.
- ²¹² **Перамыкін** Барыс, расейскі вайсковец, генэрал-маёр. Уздзельнік «белых» вайсковых фармаванняў на тэрыторыі Украіны. У 1920 г. на тэрыторыі Польшчы разам з Барысам Савінкавым арганізаваў г. зв. «Расейскую народную армію».
- ²¹³ **Міхалевіч** Уладзімер, беларускі нацыянальны дзяяч, сябра партыі беларускіх эсэраў. Іншых зьвестак ня выяўлена.
- ²¹⁴ **Кахановіч** Міхась Сілуянаў (1882—1934), беларускі нацыянальны дзяяч. У 1917—1918 гг. адзін з кіраўнікоў Белнацкаму ў Магілёве. З 1918 г. у Вільні, сябра тамтэйшай Беларускай Рады, першы дырэктар Віленскай беларускай гімназіі. У 1922 г. дэпутат (пасол) сэйму Польшчы. У 1925 г. у БССР. У 1933 г. арыштаваны па «справе БНЦ», засуджаны да расстрэлу. Рэабілітаваны ў 1956 г.
- ²¹⁵ **Грабскі** Станіслаў (1871—1949), польскі дзяржаўны, палітычны дзяяч. Прыхільнік польскае эндэцыі.
- ²¹⁶ «**На Чужыне**», беларускі часопіс Рыскае філіі культурна-асьветнага таварыства «Бацькаўшчына», выдаваўся ў 1921 г. Рэдактар Рыгор Казячы.
- ²¹⁷ «**Зьвястун**», бюлетэнь Беларускага палітычнага камітэту. Выйшла некалькі нумароў.
- ²¹⁸ «**Родная Страха**», беларуская газета, якая выдавалася ў Вільні ў 1921—1922 гг. Рэдактар Янка Бекіш.
- ²¹⁹ «**Сялянская доля**», беларуская газета, якая выдавалася беларускімі эсэрамі ў Коўне ў 1921—1922 гг.
- ²²⁰ **Цюцюньнік** Юры Осіпаў, адзін з кіраўнікоў украінскага антыбальшавіцкага вайсковага руху, «генэрал-харунжы войска Украінскае Народнае Рэспублікі». З 1920 г. у Польшчы, арганізатар антыбальшавіцкае партызанкі на Валыні. У 1923 г. здаўся ў палон савецкім уладам. Аўтар мэмуараў «З полякамі проти Украіны» (Харкаў, 1924).

- ²²¹ **Бадунова** Палута (Пелагея) Аляксандрава (1885—1938), беларуская нацыянальная дзяячка, адна зь лідэраў БПСР.
- ²²² **Цанав** [Джанджгава] Лаўрэнці Фаміч (1900—1955), савецкі дзяржаўны дзяяч. Ураджэнец Кутаіскае губ. (цяпер Грузія). З 1921 г., пасля захопу савецкімі войскамі Грузіі, у рэпрэсіўных органах Грузінскага ЧК. Зь снежня 1938 г. узначаліў НКВД БССР, з 1943 г. наркам дзяржбяхсьпекі, з 1946 г. — міністар дзяржбяхсьпекі БССР. У 1950—1952 гг. намесьнік міністра дзяржбяхсьпекі СССР, найбліжэйшы палечнік Л. Берыі. 4 красавіка 1953 г. арыштаваны па «справе Берыі», памёр у Бутырскай вязьніцы ў Маскве.
- ²²³ **Гузоўскі** Міхась (1898—?), беларускі нацыянальны дзяяч. Ураджэнец в. Руда-Яварская Слонімскага пав. Скончыў Невельскую настаўніцкую сэмінарыю (1918), заступнік старшыні маладзёвага гуртка беларусаў-семінарыстаў. У 1918—1919 гг. вучыўся на сельскагаспадарчым аддзяленьні Варонскага політэхнічнага інстытуту, сябра Беларускае вучнёўскае грамады ў Варонежы. У 1921 г. заклаў у в. Гута беларускую пачатковую школу. Пад прымусам польскае школьнае адміністрацыі ў лістападзе 1921 г. накіраваны на курсы польскае мовы ў Кракаў, дзе ў якасьці вольнага слухача наведаў лекцыі «Studium Rolniczego» пры тамтэйшым унівэрсытэце. Паводле рэкамендацыі ТБШ у 1922 г. накіраваны на вучобу ў Прагу, на агранамічнае аддзяленьне Праскае вышэйшае палітэхнікі. Актыўны ўдзельнік грамадзка-палітычнага жыцця беларускай эміграцыі ў Чэх-Славаччыне ў 1920—я гг. Быў адным з кіраўнікоў Аб'яднаньня беларускіх студэнтаў за граніцай і Заходняй Беларусі (АБСА), сябрам Беларускае грамады, Беларускага сялянскага саюзу ў Празе, скаўцкае арганізацыі «Беларускі Сакол» ды інш. Пасля атрыманьня вышэйшай адукацыі ў 1929 г. вярнуўся ў Заходнюю Беларусь. Найбліжэйшы палечнік Янкі Станкевіча, сябра Беларускага гаспадарчага зьвязу. Падчас Другой сусьветнай вайны жыў на Віленшчыне, падтрымліваў цесныя кантакты з В. Русаком, іншымі прадстаўнікамі беларускае эміграцыі ў Чэхіі. Летам 1944 г. арыштаваны савецкім НКВД. Іншых зьвестак ня выяўлена.

ПАЙМЕННЫ ПАКАЗАЛЬНІК

- Абелец Сьцяпан 122
Абрамовіч Антон 11–13, 23, 300
Абрамчык Мікола 346
Адамовіч Вячаслаў Антонаў 223, 232, 241, 245, 246, 311, 328
Адамовіч Вячка Вячаславаў [Дзяргач, Дзеркач] 65, 159, 198, 232, 234, 245, 246, 311, 326, 328, 329, 345, 348
Акулік Алясь 302, 310
Аляксеў 334
Алясюк Павал 132–134, 158, 159, 219, 223, 224, 232, 242, 244, 246, 249, 251, 311, 328, 336, 348
Аляхновіч [Олехнович] Павал 86, 117
Аляхновіч Францішак Карлаў 36, 37, 313, 318, 338
Аляцкі Аркадзь 92
Андрусевіч Якуб 118
Андэрс 325
Аніська А. 341
Аніхоўскі Алясь Юр'еў 33, 309, 310, 315, 316, 340
Анташэўскі Апанас Хведараў 32, 315
Ануфрыёнак Вікенці Лук'янаў 97
Анцыповіч Анастас 46, 85, 147–149, 155, 156, 158, 169, 171, 172, 181, 183, 192, 196, 201, 202, 213, 214, 226, 227, 232, 233, 248, 322, 326
Апанскі Іосіф Казіміраў 97, 333
Аробіна Нестар 122
Архіпенка Тацяна Тамашава 8
Арцьшэвіч Аркадзь 56, 70, 179, 235
Асіповец 117
Астрога Віктар Аляксандраў 278
Астроўскі Аляксей Мікалаевіч 299
Астроўскі Радаслаў Казіміраў 23, 142, 143, 260, 304, 308, 311, 342
Астрэйка Анатоль 340
Асьвяцімскі [Осветимский, Освецимский] Марк Аляксандраў 11, 13, 17, 20, 23, 34, 143–145, 163, 206, 217, 221, 222, 243, 258, 300, 304
Аўгустайціс 140
Бабарэка Адам Антонаў 284, 340
Бабарэка Адам Міхайлаў 21, 146, 285, 309, 310, 340
Бабарэка Пётра Якубаў 21, 46, 105, 143, 147, 154, 159, 195, 201, 202, 204, 239, 289, 309, 310
Бабіцкі 177
Багдановіч Вячаслаў Васілёў 304, 326
Багдановіч Канстанцін 116
Багдановіч Максім Адамаў 140, 237
Багдановіч Язэп 236
Багушэвіч І. 111, 118, 172, 241, 253
Бадунова Палута Аляксандрава 255, 295, 301, 304, 310, 349
Бадуэн дэ Куртэнэ Іван Аляксандравіч 327
Бадылевіч Якуб [Якаў] 119
Болог Алясь 89
Бакіноўскі Антон 119
Бакіноўскі Базыль Восіпаў 34, 316
Балатэвіч Якуб 116
Балаховічы 163
Баліцкі Антон Васілёў 333
Бандарык 110
Бань Павал 169
Бань Сымон 87
Баран [Баранаў, Baranow] Сяргей Язэпаў 50, 132, 325, 329
Бараноўскі Адам 122
Бараноўскі Алясь Васілёў 21, 310
Бараноўскі Андрэй Юльянаў 13, 17–19, 22, 23, 33, 34, 37, 38, 143, 144, 197, 200, 299, 301, 302, 305, 308, 309
Бараноўскі К. 144
Бараноўскі Фёдар 117
Бараноўскі 34
Баршэўскі Аляксандар 92
Баршэўскі Волесь 92
Барысавец 46, 147, 201
Барысаў 261
Барысевіч Паўлюк 115
Басалыга Іван 27, 110
Баткоў Сымон 122

- Баўсліта Пётра Марцінаў 97
Бекіш Янка 348
Бельмач Янка 340
Берасьневіч Франц 119
Берлінаў Тамаш 116
Берыя Лаўрэнцій Паўлавіч 349
Більдзюкевіч 179
Біруковіч Янка [Іван] 46, 86, 147, 149, 169, 189, 201, 226, 236, 322
Біруля Уладзімер 307
Бірыч 89
Богдан Іван Мітрафанаў 89, 102
Борык Антон 45, 85, 100, 148, 178, 189, 189, 202, 204, 228, 229, 234, 244, 289, 321
Бочка [Бочко, Бачко] Антон 155, 163, 181, 183, 244, 317, 326, 341
Бранавіцкі А. 241
Бранавіцкі П. 241
Бранявіцкі Міхась 90
Бранявіцкі 90, 172, 202, 248
Бранявіцкія 203
Бугарэвіч 110
Будзько Матвей 117
Булак–Балаховіч [Балаховіч] Станіслаў Нікадзімаў 51, 56, 58, 60, 70, 71, 73, 75, 77, 81, 91, 93–95, 99, 104–106, 132–135, 147, 152, 156, 158, 165, 184, 194, 195, 197, 201, 206–209, 213, 216–218, 222, 225, 227, 228, 230–232, 238, 240, 241, 244–246, 249, 251, 254, 291, 310, 311, 323, 324, 326–328, 335, 341, 342, 344, 346–347
Булак–Балаховіч Юзаф [Язэп] 51, 73, 154, 163, 206, 223, 238
Булат Сьцяпан Герасімаў 68, 315, 329
Бусел Сяргей Нічыпараў 16, 105, 143, 153, 155, 161, 163, 188, 216, 217, 226, 233, 290, 296, 302, 303, 308, 326, 339–341
Буткевіч 125
Бядзерка (Бедерко) Іван 87
Бязручкін Канен [Конан] 92
Бялавы Сьмон 92
Бялецкі Алесь 329
В. Я. 37
Вайзер Майсей Абрамаў 97
Вайніловіч Эдвард Адамаў 169, 187, 342, 347
Вайцэховіч [Войцэховіч] Ёнат 116
Валейша Юстын 348
Валністы Мячыслаў 183
Валноў [Волнов] Гр. 261, 264
Валодзька [Валоцька] Піліп 46, 148, 160, 322
Валькоўскі 127
Варонка Язэп Якубаў 178, 345
Варэнаў 327
Васілевіч 110
Васілевіч Касьма 120
Васілевіч Пётра 120
Васілевіч Сяргей 120
Васілеўскі Даніла Мінаў 310
Васільеў Ю. 72
Васюк Гальяш 118
Велімовіч Міхал 116
Верабей Стэфан 340
Верасткевіч Валеслаў 87
Вернікоўскі Тодар 328
Вечар Антон 87
Вечар Іван 87
Вечар Стэфан (Сьцяпан) 87, 122
Вітан–Дубейкаўскі гл. Дубейкаўскі
Вітка (Вітко) 196
Віткоўскі Пётра 117
Вітэ Сяргей Юльевіч 221, 348
Віцьбіч Юрка 183, 318
Владимиров гл. Уладзіміраў
Волат Антон 117
Волат Анупрэй Ад. 115
Волат Язэп 116
Вольскі А. 328
Вольскі 124.
Воранава Тацяна Рыгорава 8.
Врангель гл. Урангель
Врбов гл. Уробаў
Вышамірскі Лявон 117.
Вярбіцкі Гаўрыла 119.
Вяргейчык Васіль 119.
Вяршынін Мікола 132, 335
Вясёлы Касьян (Аўдзей Вікенці Язэпаў) 38, 319

- Гадлеўскі Вінцэнт 334
 Гадзьль Панцеляймон 87
 Гайдукевіч Платон 118
 Галубок (Голуб) Уладзіслаў Язэпаў
 24, 25, 39, 144, 311
 Галуза Максім 92
 Гапановіч, палк. 210
 Гапановіч, пар. 88, 183, 210
 Гарбаты Язэп [Юсіф] 117
 Гардзялкоўскі [Gordziaikowski] Аль-
 герд 50, 324
 Гарун Алесь 109, 305, 334
 Гарэцкі Максім Іванаў 204, 315, 333,
 340
 Гаўрыловіч Ахрэм Львоў 88, 149,
 171–173, 188, 192, 197, 202, 204, 230,
 253, 254, 332
 Гаўрыловіч Цімох 332
 Герасімовіч Зьміцер 8
 Гіпіус Зінаіда 330
 Гірэль Макар 87
 Глінскі 178
 Глябенка [Глебенко] Станіслаў Ада-
 мавіч 97
 Гнароўскі Антон 179
 Годвард 140
 Горбаль Уладзімер 92
 Горвіц–Самойлаў Уладзімер 327
 Грабскі Станіслаў 243, 348
 Грач гл. Ксяневіч
 Громіч Юрка 162, 341
 Грыб Тамаш Тамашаў 132, 304, 336,
 341
 Грыгор'еў Іван Ігнацьеў 97
 Грыкоўскі Алесь 328
 Грынько Рыгор [Грыгоры] 169
 Губчык 21
 Гузоўскі Міхась 260, 349
 Гузьней Якуб Амеліянаў 88, 111,
 115, 202, 253, 332
 Гурленя Сымон 121
 Гурскі 180
 Гурьловіч Давід 122
 Гуцька Уладзімер 341
 Гушча Тарас гл. Колас Якуб
- Давідовіч Стафан 118
 Дамановіч 110
 Дамарад Якуб [Якаў] 92
 Данілевіч Сьцяпан 117
 Данілюк Тодар [Хведар] Васільеў
 175, 298, 343, 344
 Дварэцкі Аляксей 119
 Дзекуць–Малей Лукаш 313, 328,
 329, 346
 Дзекцяроў 179
 Дзілендзік Мікалай 119
 Дзялятнік (Делятник) Іван 92
 Дзямідаў Мікола Якубаў 177, 238,
 288, 344
 Дзянікін Антон Іванавіч 97, 195, 306,
 311, 327, 331, 333, 334, 345
 Дзянісаў Сьцяпан 116
 Дзяргач [Дзеркач] гл. Адамовіч Вячка
 Дзятловіч 46
 Дображанскі Язэп 118
 Докман 75
 Домбскі Ян Тамаш 187, 225, 238, 346
 Дотэль 65
 Доўбар–Мусьніцкі Юзаф 321, 334
 Доўбік [Долбик] Міхаіл 119
 Драздовіч Язэп Нарцысаў 314
 Дробыш Іван 120
 Дружынін 125
 Дубановіч Эдвард 31, 313
 Дубатоўка Генадзь 8
 Дубейкаўскі (Вітан–Дубейкаўскі)
 [Dubiejkowski] Лявон Якубаў 50,
 132, 135, 136, 206, 276, 293, 324,
 329, 347
 Дубіна Міна Васільеў 217, 226, 235,
 238, 317
 Дубіна Ўлас Васільеў 46, 105, 107,
 143, 144, 147, 155, 159, 188, 201, 202,
 204, 211, 216, 217, 220, 226, 235, 238,
 287, 305, 317
 Дубіна 36, 145, 187
 Дубовік Іван 117
 Дубяйкоўскі У. 107
 Душэўскі (Дуж-Душэўскі) Кляўдуш
 Сьцяпанаў 132, 136, 336
 Дык–Дзеля 322

- Дыла** Язэп Лявонаў *281*
Евстрат гл. Яўстрат
Езавітаў Кастусь Барысаў *6, 138, 163, 178, 260, 337, 341, 344*
Ерошэня гл. Ярашэня
Есеман Антон *Л. 115*
Ефимчук гл. Яфімчук
Ёфэ [Іофэ, Иоффе] Адольф Абрамавіч *75, 151, 187, 238, 330*
Жабінскі *80*
Жаброўскі [Жебровский] Ю. *70–72*
Жаўняровіч Емельян *119*
Жаўрыд Павал Якубаў *17, 28, 30, 31, 34, 35, 46, 48, 50, 56, 107, 143, 146–148, 155, 164, 165, 169, 188, 191, 197, 201–203, 205, 208, 211, 212, 214, 219, 220, 222, 224, 226, 227, 232, 236–240, 242, 253, 255, 256, 263, 271, 281, 287, 296, 305, 306, 308, 313, 322, 326*
Жук А. *306*
Жук *101*
Жагунь-Шаркоўскі Вітай *8, 298*
Жыдуновіч Зьміцер Хведараў *10, 299*
Жытлоўскі Самуіл *132*
Жышкевіч Канстантын *116*
Жэлігоўскі Люцыян *103, 289, 324, 323, 334*
Забела Аляксандар *92*
Заброцкі Хведар [Фёдар] *117*
Заброцкі Ян А. *115*
Завісьляк *179*
Загароўскі Рыгор *87*
Залескі Язэп *109, 111, 113, 114, 241*
Замяцін Уладзімер *327*
Запартыка Ганна Вячаславава *8*
Запруднік Янка *347, 349*
Захарка Васіль Іванаў *178, 345*
Захарэвіч Міхаіл *87*
Заштаўт Аляксандар *140, 338*
Заяц Антон *119*
Заяц Леонард Язэпаў *132, 329, 336*
Заяц Палікарп *119*
Зінковіч [Zinkowicz] *123*
Зіновіч Антон *121*
Злобін Уладзімер *330*
Злоцкі Рыгор *138, 139, 337*
Зоранчук Макей *119*
Зямкевіч Рамуальд Аляксандраў *343*
Зяневіч Іван *122*
Зяневіч Макар *122*
Зяневіч Павал *122*
Зяньковіч [Зенковіч, Зенькавічанка] Люба Рыгоравая *21, 143, 162, 217, 289, 309, 340*
Зенюкі *310*
Зянюк [Зенюк] Пётра Антонаў *34, 35, 143, 221, 308, 340*
Зянюк [Зенюк] Янка Мікалаеў *21, 27, 143, 172, 290, 312*
Іваноўскі Вацлаў Леонардаў *299, 313, 315, 324*
Іваноўскі *37*
Івашкевіч, адзін з кіраўнікоў Польска–Беларускага камітэта ў Варшаве *213*
Івашкевіч, польск. ген. *177*
Ігнатовіч Сымон *120*
Ігнатовіч Сьцяпан *120*
Ігнатоўскі Ёсевалад Макараў *32, 299, 313, 314, 329, 333*
Ігнацьеў Мікалай *117*
Ільюкевіч Пётра *120*
Іскра і. *73, 327*
Істочнікава Алена *308*
Каберац Міхась *283, 293, 308, 339*
Кабыльчыцкі Сымон *88*
Кабычкін Аляксей *85, 169, 187, 189, 191, 226, 234, 236, 237, 281, 332, 333*
Кагановіч *184*
Казак Фран. А. *115*
Казгорчы Хведар [Федор] *86*
Казека Сяргей *179, 345*
Казлоўскі Станіслаў Рыгораў *97*
Казлоўскі Ўладзіслаў *291, 326*
Казлоўскі *90*
Казячы Рыгор Ігнатаў *177, 345, 348*
Каладзінскі Антось *116*

- Калацкая Матрэна 21
 Каліноўскі 81
 Калчак Аляксандар Васілевіч 275, 319
 Каляда Палікарп 183
 Каляда [Коледа] Тодар 118
 Камінінскі Хведар [Федор] 87
 Канаплянік 118
 Капец [Копец] І. 179, 232, 241
 Капцэвіч Рыгор 91
 Капялюш [Капелюш] Вінцэнты 116
 Карабач Аляксандар Язэпаў 204, 347
 Караленка Ўл. 299
 Караневіч 117
 Караневіч Хвядос [Феодосій] 86
 Каранкевіч Ірэна Віктарава 8
 Каржанеўскі Мікалай 119
 Каролік 118
 Карповіч Мікола 120
 Карпус Зьбігнеў 7
 Карусь Базыль гл. Русак В.М.
 Карынкевіч Аляксандар 122
 Карэльяка Іван 122
 Каспяровіч Мікола Іванаў 302
 Касьцевіч (Краўцоў) Макар Маць-
 вееў 44, 179, 192, 234, 272, 287, 314,
 320, 333
 Каўка Аляксей Канстанцінаў 328
 Каўпак [Колпак] Алесь Міхасёў 27,
 33, 35, 143, 147, 284, 308, 312, 340
 Каўпак Уладзімер 340
 Каўпак [Калпак] Янка Паўлаў 105,
 143, 147, 199, 201, 202, 204, 226, 233,
 241, 316
 Каўпакі 310
 Каўпак [Калпак] 36, 231
 Каўстовіч [Каустовіч] 87
 Кахановіч Аляксандар 87
 Кахановіч Міхась Сілуянаў 204, 241, 348
 Кекелева Тацяна Віктарава 8
 Керанскі Аляксандар Фёдаравіч 180
 Кернажыцкі Васіль 87, 172
 Кернажыцкі Мікола 87, 196, 241
 Кецка [Кяцко, Кецко] Канстантын
 Зьмітраў 27, 36, 145, 157, 312
 Кірко Юліян 119
 Кірыла Тураўскі 344
 Кісель Пётра 119
 Кіслюк Пётра 117
 Кітуновіч Нестар 120
 Клячкоў Аляксандар 119
 Клішэвіч Уладзімер 192, 346
 Клішэвіч 58
 Клюйка Дзяніс 340
 Клюка 189
 Клявіцкі 126
 Кнорын Вільгельм Георгіевіч 47, 48,
 241, 322
 Кобельскі 36
 Колас Якуб 38, 109, 302, 333
 Коласаў Леў 331
 Корбут Сьцяпан В. 115
 Корбут 102
 Корзун Антон 122
 Корчык гл. Лагіновіч
 Коршак Ян Хведараў 115
 Коршун 183
 Коўган Даніла 118
 Коўган 118
 Краўцоў гл. Касьцевіч
 Краўчук [Кравчук] 74
 Крацавіцкі Хвядос [Феодосій] 87
 Крашынеўскі [Крашиневский] 72
 Крашэўскі Іван 121
 Крот Гарась Нестараў 115
 Кротаў [Кротов] 41
 Крукоўскі Антось 118
 Крукоўскі Базыль 111, 122
 Крупскі [Krupski] 50, 324
 Крывадубскі Васіль 87
 Крывадубскі Міхась 87
 Крывадубскі 89
 Крываль Мікола 116
 Крыжаноўскі Канстантын 22, 218,
 223, 310
 Крайц [Крайц, Крейц] Аляксей 89,
 91, 93
 Крэчэўская Ніна 295
 Крэчэўскі Пётра Антонаў 133, 178,
 295, 324, 337, 345
 Ксяневіч Уладзімер Францаў (Грач)
 183, 345
 Кульчыцкі Андрэй 91

- Куніцкі 230, 244
 Купала Янка 14, 24, 109, 140, 166, 302, 310, 333
 Курбскі (Курбскі–Кузьняцоў) Уладзімер 66, 328, 329
 Курловіч 239, 244
 Куровіч 22
 Курыловіч 132, 134, 158, 241, 244, 253, 254, 335
 Курын 266
 Кутылоўскі–Сокал гл. Сокал-Кутылоўскі
 Кухарчык Сымон Пятроў 97
 Кухта М. 110
 Кучынскі М. 17
 Кушал Францішак Вінцэнтаў 179, 320, 320, 341, 344

 Лабкоўскі Адам 118
 Лагіновіч Язэп Казтанаў [Корчык Павал] 116, 253, 255, 295, 297, 334
 Лагун Аляксей 121
 Лагун Тамаш [Фама] 120
 Ламак Нікіфар 121
 Ластоўскі Вацлаў Юстынаў 132, 133, 135, 169, 203, 220, 244–246, 255, 304, 324, 328, 329, 336–338
 Латышонак Алэг 7, 278
 Лаўрэнцьеў М. 344
 Леановіч Кузьма 121
 Леановіч Сыцяпан 121
 Лебедзь [Лебедзеў] 171, 193, 232
 Ленін Уладзімір Ільіч 164
 Лешчанка Адам 116
 Лешчанка Адам Ф. 115
 Лешчанка Аляксандар 116
 Лешчанка Мікалай Л. 115
 Лешчанка Язэп Ф. 115
 Лёсік Язэп Юр'еў 299, 303, 324, 333
 Лінднэр 44
 Ліс Арсень Сяргееў 8, 329
 Лістапад Ніна 294
 Лістапад Юрка Іванаў 7, 11–13, 21, 46, 86, 105, 142, 143, 147, 163, 188, 191, 226, 238, 278, 288, 299, 302, 304, 323, 326, 340, 347, 348

 Ліхадзіеўскі 194
 Лосік Павал 121
 Лук'янчык Язэп Канстанцінаў 16, 304
 Лукашэвіч 179
 Луцкевіч Антон Іванаў 140, 304, 316, 324, 338, 339, 347, 348
 Луцкевіч Іван Іванаў 338, 341, 347, 348
 Луцэвіч–Іваноўская Ядвіга Міхайлава 299, 303
 Людвіг Эрнст 308
 Лянько [Ленько] Раман 87
 Ляшчынскі [Лешчынскі] 36

 Маглыш Навум 202, 204
 Мазалыя Ёладзімер 340
 Макаедаў Аляксей 87
 Макарава Алена 308
 Макараў Адам (або Рыгор) 89
 Макарэня Павал Мікалаеў 91
 Малецкі Юстын [Усцін] 90
 Маліноўскі Пётра Л. 115
 Мамонька Язэп Аляксееў 136, 304, 337
 Мамчыч Мікола Мікалаеў 32, 283, 309, 314
 Мароз 182
 Марук Янка Нічыпараў 309
 Маршыхін 96
 Масілевіч Лявонці 122
 Маскалевіч Ян П. 115
 Мацэлі [Мацэльлі, Мацэля, Мяцэля] Іван 45, 46, 105, 146–148, 155, 157, 163, 165, 181, 196, 197, 201–203, 206–208, 215–219, 221, 222, 226, 232, 240, 242, 244, 288, 321, 326
 Машчыцкі Іван 120
 Мелхісэдэк (Паеўскі Міхаіл Львовіч) 307
 Меражкоўскі Дзмітры 330
 Мігулайціс 140
 Мікульчык Аляксандар Андрэеў 314, 328
 Мінькевіч Кліменці 117
 Мірановіч Антон 85, 90, 149–151, 156–158, 183, 203, 218, 221, 232, 233, 237, 241, 244, 248

- Мірончык І. С. 261
 Мірончык Р. М. 261
 Мірончык 150, 158, 238
 Міхайлоўскі 46
 Міхалевіч Уладзімер 229, 348
 Міхасенка Трахім Я. 115
 Мішын 125
 Мулін 72
 Мысьлівец Сыцяпан 121
 Мялешка Цярэнці 117
 Мясныкоў (Мясныкян) Аляксандар
 Фёдаравіч 343
 Мяцько Міхась 92
 Мяшэчак [Мяшочак] Цімафей Аляк-
 сееў 46, 86, 105, 155, 188, 226, 235
- Навіцкі Валяр'ян 307
 Насенка Аляксандар 118
 Натусевіч Янка 328
 Наўмовіч Уладзімер 119
 Некраш Адольф 87
 Некрашэвіч Сыцяпан Міхайлаў 333
 Несьцярэнка Палікарп 89
 Новік Андрэй 121
 Новік Купрэі 121
 Новік Павал 121
 Новік 179, 235
 Нэканда-Трэпка, гл. Трэпка
 Нэронскі Анупры (сябра Беларускае
 Рады Слуцчыны) 46, 147, 181, 226
 Няронскі (з м. Вызна) 223
 Нябаба 274
 Нячай Уладзімер 117
- Obiezer. 50
 Олехнович гл. Аляхновіч Павал
 Ольскі Ян Калікставіч 331
- Паверзак 169
 Павук Б. 330
 Падасьнікаў Іван 90
 Падгурскі Уладзімер 179
 Пазьнякоў Валеры 8
 Пазьняк Янка 304
 Панцеляймон гл. Ражноўскі Павал
 Папсуеў 125
- Пархамовіч Ян П. 115
 Парэмбскі [Porębski] 50, 213
 Пасюкевіч Пятро Восіпаў 42, 319.
 Паўлюкевіч Арсен 86, 180, 181, 183, 197,
 201–203, 206, 207, 213–219, 221–223,
 225–228, 233, 238, 240, 242, 244, 263,
 305, 317, 322, 326, 335, 337, 339, 348
 Пацкевіч Аляксандар 116
 Пацкевіч Антось 115, 116
 Пенязь Андрэй 91
 Пенязь Мікіта 91
 Перамыкін Барыс 228, 251, 348
 Петрашкевіч Станіслаў Канстанці-
 наў 13, 20, 31, 32, 36, 143, 211, 215,
 216, 301, 304, 308, 313
 Пілецкі Рыгор [Грыгоры] 120
 Пілсудскі Юзаф 57, 73, 180, 207, 218,
 246, 255, 304, 327, 329, 334
 Пінько Пётра 92
 Понтус Аляксандар 88
 Понтус Антон Я. 111, 115, 253
 Понтус Антось 118
 Понтус Міхаіл 118
 Понтус Рыгор 87
 Праатцаў 24
 Пракаповіч Арцём 120
 Пракаповіч Лаўрэнці 120
 Пракаповіч 110
 Пракапчук Альжбэта 21, 310
 Пракапчук Мікола 90
 Пракулевіч Уладзімер Міхайлаў 36,
 46, 86, 105, 107, 140, 144, 147, 154,
 156, 163–165, 169, 188, 201–203, 206,
 207, 209–211, 213, 214, 220, 225–227,
 229, 233, 234, 237–240, 245–248, 253,
 255, 256, 263, 264, 269, 295, 296, 303,
 310, 317, 318, 323, 327, 335, 336
 Прахарэвіч Андрэй Ан. 115
 Прыз 266, 267
 Пупкевіч І. А. 261
 Прушынскі гл. Гарун Алесь
 Прышчэпа Юрка 340
 Пшанічны Янка Трафімаў 315
 Пякарчык [Пекарчык] Максім 121
 Пянёха [Пенёха] Кастусь 118
 Пярко [Перко] Сыцяпан 122

- Пятлюра** Сымон Васільеў 195, 228, 251, 347
Пятровіч Аляксандар 89, 92
Пятроў [Петров] 74, 125
Пятручэня Ёсідар 122
- Рабцоў** Ціт 91
Рабы 46, 147, 226, 322
Рогач Сяргей Лазараў 111, 116, 253
Радзівілава Магдалена 347
Радзюк Ю. 46, 48, 86, 105, 147, 188, 226, 229
Радчанка 179
Ражноўскі Павал (а. Панцялейман) 174, 343
Ражноўскі [Rożnowski] 50
Разьнін [Рязнин] С. 73
Рак–Міхайлоўскі Сымон Аляксандраў 16, 17, 54, 234, 245, 246, 286, 299, 300, 313, 324
Ракі 235
Раковіч Т. 46, 147, 201, 216, 226
Ракуцька Янка Трахімаў 28, 29, 35, 36, 143, 200, 302, 303, 314, 308
Рамашоў А. С. 338
Раменскі Філарэт [а. Філарэт] 307
Рачкевіч Уладзіслаў 207, 347
Ржэчыцкі [Ржечицкий] 76
Родзевіч Леапольд 204, 295
Родзька В. Ф. 261
Рогаль Хведар [Федор] 86
Рудзкі 86, 173, 332
Рудзька [Рудзько] 179
Русак Васіль Максімаў 17–19, 25, 46, 48, 86, 105, 108, 109, 143, 144, 147, 154, 155, 160–164, 169, 178, 188, 191, 201–203, 207, 209, 216, 217, 220, 226, 229, 233, 236, 253, 254, 257–264, 276, 285, 290, 297, 305, 322, 323, 326, 335, 339, 341, 349
Рыдлеўскі Лявон 184, 186, 287, 298, 308, 339, 346
Рынейскі Антось 118
Рэвуноў [Реунов] Міканор [Ніко-
нор] 86
Рэзмэр Вальдэмар 7
Рэут Яўген 91, 232, 233, 244, 248, 333
- Саваневіч** Аляксандар 111
Саванкевіч Аляксандар 117
Савінкаў Барыс Віктаравіч 73, 99, 132, 133, 165, 223–225, 231, 244–247, 324, 326, 330, 335, 348
Савіцкі Валяр’ян 117
Сакалоўскі Станіслаў 119
Салавей Язэп 348
Самойла Ўладзімер Іванаў 304
Самойлік 109, 113
Самусевіч Андрэй 121
Самусевіч Антон 56, 77, 88, 90, 94, 106, 151, 155, 156, 169, 172, 182, 196, 197, 201, 213, 218, 223, 228, 229, 327
Самусевіч Ілья Іванаў 121
Самусевіч Ілья Сымонаў 121
Самусевіч Пётра 120
Самусевіч 226
Санковіч 36
Санько Мітрафан 117
Сапега Станіслаў 285, 322
Сарока 90, 183
Сасіноўскі Базыль 118
Сасіноўскі Мікола 118
Сасіноўскі Павал 118
Сасноўскі Юзік 33, 34
Сасноўскі Юльян 46, 48, 86, 147, 169, 173, 188, 192, 201, 202, 226, 229, 234, 235, 281, 321, 323
Саўчанка Надзея Іванава 8
Семяновіч Л. 110
Семянюк [Сяменік] Лукаш 171, 179, 183, 192, 196, 235, 291, 327, 342
Сенюк 42, 158
Серада Янка Мікітаў 167, 324, 342
Сеўрук Рыгор [Грыгоры] 87
Сідаровіч Марыя 7, 277
Сіневіч 42
Сіповіч Чэслаў 346
Скарына Францішак 271
Скірмунт [Skirmunt] Раман Аляксандраў 50, 325, 341
Скульскі Леапольд 29, 313
Скупцэня [Скупцеця] 121
Славашэвіч Максім 122
Славінскі Стэфан 119

- Смоліч [Smolicz] Аркадзь Антонаў
23, 50, 135, 206, 299, **310**, 313
- Смоліч Якуб [Якаў] 87
- Смольскі Мікалай 36, 205, 212, 216, **317**
- Сокал–Кутылоўскі [Кутылоўскі–Сокал]
Антон Андрэеў 85, 101, 113, 149, 158,
165, 166, 171, 172, 174, 179, 181, 183,
188, 192, 202, 232, 253, 254, 265–270,
282, 293, 297, **331**, 332, 341, 344, 346
- Стаганавічанка Людміла 143, 340
- Стаганавічанка Марыя 294, 340
- Стадзевіч 140
- Стальпін Пётр Аркадзевіч 221, **348**
- Станкевіч Адам Вінцэнтаў 140, 162, **339**
- Станкевіч Янка Вінцэнтаў 30, 32, 33,
37, 146, 205, 285, **313**, 349
- Статкевіч Пётра Ф. 115
- Статкевіч 92
- Сташэўскі Аляксандар 89
- Сташэўскі Антось 118
- Стружынскі Янка 116
- Стужынская Ніна Іванова 46, 49,
275, 346
- Супрыяновіч Зьміцер [Дмітры] 117
- Сутрыс Павал 308
- Сухар Васіль 88
- Сухараў 261
- Сухоцкі 112
- Сучкоў Павал 120
- Сучкоў Ціхан 120
- Сучкоў Цярэнці 120
- Сысоеў 158
- Сьвірыд 341
- Сьлябцэвіч Цімафей 120
- Сьцяпурка Пётра 122
- Сямашка Я. 241
- Сямашка 109
- Сяменік гл. Семянюк
- Сянькевіч [Сенькевіч] 105, 246.
- Сярога 110.
- Сяўрук Васіль Паўлаў 115.
- Танхілевіч 42.
- Таран Зьміцер [Дмітры] 92.
- Таран Кірэй 117
- Таранаў Навум 117
- Тарасевіч Антось 116
- Тарасевіч Казімір 116
- Тарасэвіч Людвіг 116
- Тарашкевіч Браніслаў Адамаў 37,
174, 206, 313, 315, **318**
- Травін Міхась 308
- Трафімаў [Трахімаў] Яўсей Рыгораў
18, 19, 217, 255, **307**
- Трафімовіч Мікіта 120
- Трафімовіч Сьцяпан 120
- Трухан 36
- Трэпка [Нэканда–Трэпка] Антон
Станіславаў 50, 206, 299, 304, **324**
- Тупік Васіль 121
- Тупік Іван 121
- Турук Фёдар Фёдараў 327
- Тышкевіч Васіль 283
- Тэраўскі Ўладзімер Васільеў 32, 144,
272–274, 304, 313, **314**, 320, 328
- Тэрэшчанка гл. Цярэшчанка
- Узвараў Яўхім 90
- Уладзіміраў [Владимиров] Мікалай
Васільевіч 42, **319**
- Уладзімер, япіскап Горадзенскі 343
- Уласаў Аляксандар Мікітаў 324
- Улашчык Мікола Мікалаеў 309, 316
- Умястоўскі Францішак 313, 320
- Урангель [Врангель] Пётр Мікала-
евіч 58, 226, 228, 246, 251, **327**
- Урбановіч Янка 46, 220, 226
- Уробаў [Вробов] 75
- Фадзееў [Фадеев] Рыгор 75, 76
- Федаровіч Алесь Р. 115
- Федаровіч Аляксандар 121
- Федаровіч Паўлюк 115
- Федарук Уладзімер 329
- Федасеня [Хведашчэня] 206, 228, 246
- Фёдараў [Хведараў] Пётра 25, 36,
145, **311**
- Фёдараў 36
- Філіповіч Раман 117
- Філіповіч [Филиппович] 42
- Філасафаў Дзьмітры 330
- Франка 326

- Фрыдман** 181
Фурсевіч Васіль 119
Фядзюшын Максім 86
- Хадарэвіч** Іван 117
Харыгончык Юрка 193, 194, 298, 346, 347
Харыгончык Савось 347
Хашмонаў [Хашмонов] 72
Хведзюшын 107
Ходзін Максім 117
Хомчык 177
Хоцька [Хоцько] Аляксандар Дамянікаў 116
Хоцька [Хоцько] Дамянік 116
Хоцька [Хоцько] Казімір 116
Хоцька [Хоцько] Сьцяпан 116
Хоцька [Хоцько] Фэлікс 116
Хоцька [Хоцько] Язэп Іпалітаў 116
Хоцька [Хоцько] Язэп Казіміраў 116
- Цанана** Лаўрэнці Фаміч 258, 349
Цімошак Павал 194
Ціткевіч Мікодым 118
Цішкевіч Навум 122
Цішкевіч Павал 119
Цыгельман 299
Цьвікевіч Аляксандар Іванаў 132, 134, 318, 336
Цэгейкі 92
Цэгэйка Якуб 92
Цюцюньнік Юры 251, 348
Цярэшка Рыгор [Грыгоры] 119
Цярэшчанка [Тэрэшчанко, Тэрэшчанка, Tereszcenko] Кузьма Юр'еў 34, 36, 50, 134, 165, 177, 206, 209, 234, 235, 239, 245, 254, 278, 286–287, 305, 316, 321, 323, 324, 343
Цярохін Уладзімір 8, 288
Цяцёрскі 17
- Чайка** [Чайко] Павал Пятроў 85, 86, 149, 156–158, 171, 188, 192, 196, 202, 208, 227, 232, 233, 253, 269, 312, 326, 331
Чапскі Георгі [Ежы] Эмэрыкаў 207, 347
- Чарапук** Янка 133, 337, 345
Чарвякоў Алесь Рыгораў 320
Чарнамордзік Яўген 124, 125
Чарнецкі Мікола 304, 341
Чарнецкі 237
Чарніцкі Сьмон 87
Чарнякоўскі Вячаслаў Іванаў 32, 314
Чаховіч Б. К. 261
Чукоўскі Карней 338
Чыж Антон 121
Чыж Зьміцер [Дмітры] 121
Чыж Трахім 121
Чыж 34
Чычыкайлаў Іван 119
Чычэрын Георгі Васільеў 75, 197, 330
- Шабад** Цэмах 140, 338
Шабаловіч Арцём 120
Шакун 126
Шалешка Ўладзімер 326
Шамяціла Мікалай Іванаў [а. Мікалай] 22, 37, 282, 307
Шахновіч Яўхім 117
Шварц 71, 78
Шкялёнак Мікалай 341
Шорак Павал 122
Шот Якуб [Якаў] 122
Шпак Сяргей 277
Шпакоўскі Ігнат Я. 115
Штэрнаў Мікалай 308
Шуба Мікола 119
Шуль 90
Шумін Пракоп 118
Шурпа [Шурпо] Янка Сьмонаў 109, 112, 113, 254, 255, 334
Шчарбакоў 176
Шчарбінскі Пётра В. 115
Шчэсьнік 112
Шыдоўскі Аляксандар 183
Шыла Мікола 33, 317
Шыманскі Майсей Палікараў 315
Шыловіч Д. 110
Шыловіч Якім 116
Шылоўскі 75
Шымчук Яўгенія 8
Шырын Сяргей 121

- Шышкоўскі Алясь 121
Шэўка [Шевко] Пётра Марцінаў 97
- Эстрын 71, 76
- Юдзеніч Мікалай Мікалаевіч 97,
244, 326, 331, 333
- Юржыц Іван 121
- Юрэвіч Лявон 8
- Юхнін 280–282
- Юшкевіч Міхаіл Вікенцьевіч 42, 43, 319
- Яблонскі [Яблонский] Чэслаў Кан-
станцін 97
- Ядвігін Ш. 246
- Яковіч Цярэнці 87
- Якабіні [Якубеня] Э. 320
- Якубецкая Ніна 294
- Якубецкі Андрэй Паўлаў 50, 62, 64,
100, 148, 157, 165, 174, 178, 179, 189,
199, 202, 204, 208, 219, 232–234, 237–
241, 249, 250, 278, 286, 294, 320, 325
- Якубоўскі, падпалк. 179
- Якубоўскі, палк. 179
- Якубоўскі 320
- Яніслаўскі 304, 305
- Яновіч П. 241
- Яноўскі 179
- Янушкевіч Нічыпар 183
- Янушэвіч Мікалай 89
- Янушэнка Тодар 85, 149, 172, 233,
244, 332
- Янчук Аляксандра Іванава 302
- Ярац Марыя Пятрова 20, 285, 308
- Ярашэня [Ерошэня] Матвей 121
- Ярданскі [Иорданский] Мікалай 74,
76, 330
- Ярмаліцкі Юстын М. 115
- Ярэміч Фабіян Мацвееў 140, 339
- Ясінскі 211, 212, 214, 218, 227
- Яўстрат [Евстрат] Рыгор 89
- Яфімчук [Ефимчук] Васіль 74, 75
- Яцэвіч Алясь [Змагар] 297, 308

ГЕАГРАФІЧНЫ ПАКАЗАЛЬНІК

- Аброва 307
Аксаміты 194
Алітус [Аліта] (Літва) 178, 343
Альгомель [Ольгомель] 99
Амговічы [Омговичи] 91
Ангельшчына [Англія] 136, 346
Андрушы 98
Архангельск 283, 319
Асіпавічы 171
Астроўчыцы 98
Аўгенбург (Нямеччына) 347
Аўстрыя 57, 332
Ашмянскі пав. 333, 317, 323
Ашмяншчына 136, 328
Амэрыка 344
- Бабаевічы 197
Бабруйск 55, 98, 303, 334
Бабруйская акр. 303
Бабруйская вобл. 261
Бабруйскі пав. 37, 53, 55, 90–93, 101, 301, 303, 314, 328
Бабруйшчына 184
Балтыя 316, 336
Баравікі 98
Баранавіцкая вобл. 270
Баранавіцкі пав. 37, 306, 332
Баранавічы 55, 56, 65, 69, 72, 151, 208, 209, 235, 237, 239, 248, 270, 319, 323, 331
Баркаўцы 26
Барысаў 334, 342
Барысаўскі пав. 53, 301, 312, 318, 342
Барысаўшчына 342
Белавеская пушча 195, 222
Беламорскі канал 172
Беларусь [Белоруссия, Białoruś] 6, 7, 10, 11, 15, 19, 29, 31, 37, 47–50, 53, 54, 56, 57, 67, 71, 92, 103, 104, 110, 123, 124, 129–131, 133, 134, 136, 139, 142, 143, 147, 153, 160, 164–168, 170, 172, 173, 175–178, 186, 187, 190, 194, 203, 204, 207, 213, 214, 223, 225, 234, 240, 241, 244, 245, 249, 251, 260, 299, 305, 306, 308, 311, 316, 319, 322, 324, 326, 330, 332, 333, 335, 338, 343, 346, 347
- Беларуская Народная Рэспубліка (БНР) 29, 47–49, 55, 57, 63, 66, 68, 104, 106, 108, 111, 113, 114, 147–149, 160, 163, 165–169, 170, 184, 186, 190, 191, 195, 207, 208, 219, 220, 222, 224–226, 228, 231–233, 239, 241, 243–247, 249, 253, 256, 264, 278, 289, 293, 300, 303, 304, 306–311, 316, 318, 320–329, 333–339, 342, 343, 345–348
Беласток 107, 111, 152, 172, 177, 240, 254, 270, 326, 329, 344
Беразьнякі 98
Берасьцейшчына 5
Бігосава 337
Блячын 197
Бондары 70
Бор 307
Боркі 21, 101
Бортніцкая вол. 314
Бранавічы 26
Бранчыцы 26
Браслаўскі пав. 323, 334
Бруклін 344
Брусэль 327
БССР [ССРБ, Савецкая Беларусь, Советская Белоруссия] 101, 103, 255, 256, 258, 268, 299, 300, 304, 309, 311, 316–320, 322, 326, 328, 331, 333–337, 339, 343, 345–349
Буг, р. 72, 172, 195
Букча 98
Буслаўка 26
Бучаціна 69, 89
Быдгош 322
Быстрыца 58, 171, 320
Быстрыцкая вол. 170, 303
Бэрлін 175, 180, 260, 274, 321, 335, 337
Бялевічы [Белевичи] 72
Бярэзіна, р. 51, 195
Бярэсьце [Брест] 51

- Валаты 18, 21
Валынь 348
Ванелевічы 98
Варкавічы 21, 26, 203, 299
Варонеж 349
Варшава [Аршава] 56, 100, 134, 136, 147, 155, 162, 180, 187, 198, 206, 208, 209, 212, 218, 237, 316, 323–328, 330, 331, 336, 344, 348
Васільчыцы 58, 198
Ваўкавыск 177, 209, 343
Ваўкавыскі пав. 177, 316, 345, 347
Ваўкавышчына 177
Вераб'ёва 123, 196, 198
Верабеічы 58
Верасьніцы 99
Веска 98
Ветчыцы 64
Вехотніца 347
Вілейшчына [Вялейшчына] 110
Віленская губ. 264
Віленскі край 316
Віленскі пав. 323, 334
Віленшчына 136, 167, 262, 299, 306, 310, 313, 325, 338–340, 345, 349
Вільня 135, 142, 152, 163, 166, 168, 174, 183, 197, 203, 204, 209, 210, 212, 218, 227, 237, 241–243, 248, 255, 259, 264, 293, 301, 304, 307, 310, 311, 313, 316–321, 323, 325, 332–335, 337–339, 341, 344–348
Вісак [Вясяя] 89
Вісла, р. 195
Віцебск 305, 316, 332, 335
Віцебская губ. 236
Віцебшчына [Вітэбшчына] 136, 143, 190
Віцькі 326
Ворша [Орша] 305, 310
Востраў [Остров] 19, 98, 270
Выгада 89
Вызна (Чырвоная Слабада) 68, 69, 77, 78, 80, 81, 89, 98, 99, 101, 150, 151, 158, 171, 189, 192, 197, 203, 223, 228, 231, 233, 234, 238, 253, 264, 318, 321
Вызнянская вол. 89, 101, 170, 309, 312, 318, 322, 331
Высоцк 98
Вюртэмбэрг 344
Вялікае княства Літоўскае 338, 342
Вялікая Бераставіца 177
Вялікая Болвань 178
Вялікабрытанія 327
Вялікі Блячын 197
Вялікія Машыцы 301
Вялікі Рожан 68, 89, 229
Вялікія Страхіні 68, 89
Вясяя 21, 89
Вясяя, р. 180, 187
Вятка 315
Гайна 67
Галіччына 313
Галм 264
Ганцавіцкая акр. 266
Ганцавічы 78, 80, 165, 182, 197, 297, 331
Гарадзея 183, 270
Гарбуноўшчына 197
Гарнастаева 194
Гатчына 176
Г. Двор 89
Гішпанія 326
Глоўсевічы 344
Глуск 98
Гнойны Рак 317
Гольчыцы 332
Гомельская губ. 99
Гомельскі пав. 308
Гомельшчына 190
Горадзенская губ. 321
Горадзенскі пав. 53, 325, 329
Горадзеншчына 5, 189, 190, 192, 303, 310, 311, 313, 316, 320, 325–328, 334, 339, 345
Горадня [Гародня, Гродна] 59, 90, 98, 168, 177, 178, 182, 189, 278, 300, 309, 314, 321, 325, 327–329, 334, 337, 343, 344
Горацкая [Горковская] вол. 90, 91
Горкі 90–93, 98
Горкі (Магілёўскія) 342
Горніцкая вол. 325

- Грозаў [Грозава, Грозова] 189, 193, 197, 277, 309
Грозаўская вол. 170, 193, 194, 215
Грузія 349
Грыцэвічы 21, 77, 80, 91, 93, 108, 150, 151, 182, 189, 202, 236, 237
Грэская вол. 170, 196, 309, 332
Грэская пушча 194
Гулевічы 74, 76
Гута 349
- Давыд–Гарадок 98, 194
Даменікова 89
Данцыг [Даньск] 264, 295, 328
Дарагуск 108, 109, 111, 113–115, 172–174, 240, 254, 270, 347
Дошнава 58, 98, 171
Дзьвінск 165, 294, 325, 344
Дзюдзева [Маяк] 315, 332
Дзяніскавічы 98
Дзярчын 344
Дняпро [Днепр], р. 71, 92
Доктаравічы 90
Домбрава 71
Доўгае 126
Драздова 98
Дунайчыцы 197
- Еўлічы 101
Ёдчыцы [Йодчыцы] 64, 74, 75, 108, 178, 237
- Жлобін 98
Жураўка 89
Жываглодавічы 26, 98, 212, 303
Жыцінская вол. 101
Жыткавічы 98
Жыліхава [Желихов] 74
- Заастравечча 151, 182, 202, 239
Заградзье 19, 21
Задвор'е 89
Зажэвічы 101
Залюцічы 98
Залядзе 98
Замагілье 98, 312
- Замір'е 39
Замосьцішча 316
Заполье 88
Зарудня 94
Зарэчча 307
Заўшыцы 334
Заходняя Беларусь 197, 209, 241, 247, 255, 270, 299, 300, 306, 311, 317, 320, 321, 325, 328, 331–335, 337, 339, 344, 349
Зачысьценская вол. 343
ЗША 337, 345
- Їванава 316, 317
Їванаўская вобл. 317
Ївэшты (Румынія) 176
Їгуменскі пав. 149, 312, 314, 348
Їгуменшчына 347
Їльешты (Румынія) 175
Їркуцк 280, 315
Їсерна [Ісерно] 21, 22, 204, 317
- Кажушкі [Кажухоўцы] 98, 157, 197
Калінінская акр. 309, 315, 316
Каліта 91
Каліш 99
Калыма 171
Камароўская вол. 74
Камлеўшчына 89
Кан (Францыя) 332
Канада 344
Канстантынопаль (Стамбул) 327
Канстанца 344
Кандратавічы 187
Капаткевічы 98
Капацэвічы 98
Капыль 58, 60, 68, 98, 99, 148, 170, 178, 197, 278, 297, 322
Капыльская вол. 170
Капыльскі р-н 315
Капыльшчына 334
Караганда 172
Карастава 98
Карцэвічы 197
Кастрама 343
Касынічы 90

- Квяцянны 197
 Киеў 260
 Клецак [Клецк] 98, 107, 153, 172, 178,
 182, 183, 197, 248, 320
 Клімавіцкі павет 307
 Клюка 189
 Княж-Пагост (Комі) 307
 Койданава 65, 160, 316, 341
 Колкі 69, 182
 Комі 307, 335
 Комлеўшчына 89
 Копысь 98, 279
 Коўна [Каўнас] 102, 162, 178, 241,
 264, 304, 306, 310, 318, 321, 328, 329,
 333, 334, 336, 337, 347, 348
 Кракаў 334, 349
 Красналукі 318
 Красная Горка 331
 Крывасёлкі 68
 Крывічы 26
 Крым 327
 Кукавічы 304
 Кулакі 74
 Кунцаўшчына 301
 Курапаты 302
 Кутаіская губ. 349
 Куфштэйн (Аўстрыя) 332
 Кухты 22
 Кухцічы 197
 Кучынка 98
- Лагойск 67
 Лактышы 98
 Лань, р. 69–72, 81, 91, 94, 98, 172,
 178, 184, 186, 189, 196
 Лапухі 44
 Латвія 57, 321, 326, 335, 337, 338,
 344, 345
 Лахва 81, 98
 Леніна (Раманава) 98
 Леткаўшчына 194
 Лёндан 346
 Ліда 55, 64
 Лідзкі пав. 317, 323
 Ліпнікі 18, 310
 Лісічанская вол. 342
- Лігбел 320, 322, 333
 Літва, Літоўская рэспубліка 52, 57,
 178, 203, 255, 304, 306, 310, 311, 317,
 318, 325, 329, 333, 334, 344, 345, 347,
 335–338, 343
 Лодзь 44, 165, 179, 203, 209, 210, 233,
 278, 303, 320, 321, 325, 343
 Ломжа, р. 99
 Лубенец 69, 89
 Лунінец 150, 197, 198, 238
 Лунінецкі пав. 232, 331
 Лучнікі 26, 280
 Любань 70
 Лютавічы 58, 169, 171, 331
 Лядна 98, 197
 Лянгвальд 347
 Ляхавіцкі р-н 270
 Ляхавічы 172, 182, 254, 270
- Магілёў 70–76, 98, 319, 348
 Магілёўская губ. 236, 307, 308, 346
 Магілёўшчына 190
 Магільяне 197
 Мажайск 260
 Мазыр 133, 134, 328, 333
 Мазырскі пав. 36
 Макраны 157
 Маладэчна 51
 Малая Бераставіца 176
 Малая Млынка 196, 321
 Малинова 89, 92
 Малы Блячын 197
 Малы Рожан 237
 Масква 136, 171, 239, 301, 304, 318,
 327, 333, 335, 338, 340, 343, 349
 Мацкевічы 58
 Машыцы 310
 Маяк гл. Дзюдзева
 Менск [Мінск] 14–17, 19, 21, 24, 34,
 39, 51, 67, 74, 75, 142, 144, 146, 158,
 162, 165, 167, 176, 192, 207, 243, 248,
 264–269, 273, 299–301, 305–308,
 310–321, 324, 325, 328, 332–343, 345,
 347, 348
 Менская акр. 51, 348
 Менская губ. 99, 211, 213, 236, 320, 327

- Менські пав. 53, 342, 347
Меншчына 14, 15, 20, 23, 53–55, 64,
123, 215, 299, 304, 309, 311, 313, 342
Мікашэвічы 81
Мільковічы 65
Мокроць 81
Морач 69, 89, 150, 171, 238
Морач, р. 94, 177, 269
Мюнхен 191
Мядзведзічы 172
- Наваградак [Навагрудак] 174
Навадворцы 72
Навасёлкі 68, 92
Новыя Макраны 74, 75, 150
Нью-Брансўік (ЗША) 344
Нью-Ёрк 183, 344, 347
Нямеччына [Германія] 10, 102, 266,
317, 321, 327, 331, 332, 335, 343–
345, 347
Нясьвіскі пав. 96, 270
Нясьвіж 39, 71, 72, 98, 182, 183, 197,
198, 241, 247, 248, 319
Няцеча, р. 160
- Омск 311
Орша г. Ворша
Оса 311
- Паварчыцы 21, 98
Пагоская вол. 170
Пагост 196, 204
Падмосьце 74, 75
Падзер 89
Падмосьце [Подмостье] 74, 75
Палесьсе [Палесь] 150, 183, 192, 194,
238, 246, 326, 327, 346
Палтава 306
Папоўцы 193
Парыж 45, 298, 347
Паўночна-Заходні край [«Северо-
Западный край»] 166, 175
Парэчча 325
Паўстынь 18, 19, 21
Пахабаўшчына 196
Пенешыны 92
- Перавалокі 101
Пермская вобл. 311
Петрыкаў 90, 98
Підліпавічы (Філіпповічы) 69, 70, 178
Пінская вобл. 270
Пінскі пав. 155, 307
Піншчына 53, 321, 325
Покрашава 196
Полацкая акр. 315
Польшча [Polska, Рэч Паспалітая]
27, 29, 30, 47, 50, 52, 57, 80, 91, 93,
134–136, 139, 172, 178–180, 186, 190,
192, 197–199, 202, 203, 206, 209, 211–
219, 221, 222, 224, 225, 227, 230, 233,
234, 236, 237, 239, 240, 242–244, 247–
249–253, 255, 264, 270, 274, 311, 313,
320, 324–326, 332, 334, 335–338, 340,
342, 346–349
Прага (Прага-Чэская) 132, 137, 139,
163, 192, 217, 246, 258, 260, 261, 292,
295, 297, 304, 306, 310, 312, 313, 320,
321, 324–326, 329, 332, 333, 335–338,
340, 343, 347, 349
Пранавічы 181
Прахады 195
Прусы 182
Прылукі 347
Прыпяць, р. 98, 99, 184, 185
Пузаў 342
Пукаўская вол. 26, 314
Пціч [Ptusza], р. 51, 195, 196
Пясочнае [Пясэчна] 98, 196
- РСФСР [Савецкая Расея] 47, 91, 161,
178, 244, 267, 313, 320, 327, 330, 335,
336
Рагачоў 334
Раманава [Леніна] 39, 73, 76, 89, 189, 197
Раманаўская вол. 170, 180
Рамашы 94
Расейская імперыя 167, 175, 176,
325, 345
Расея [Расія, Маскоўшчына] 10, 28,
134, 137, 139, 166, 175, 177, 225, 258,
326, 329, 330, 343
Рачковічы 89, 102

- Ржэва 300
 Рожан 89
 Рослаўль 134, 301
 Рослаўскі пав. 316
 Рось 345
 Руда Яварская 349
 Румынія 176
 Русакі 21, 312
 Рыга 45, 74, 81, 148, 151, 172, 178, 187, 195, 320, 321, 330, 336–338, 345
 Рым, насыценак 197
 Рэйн–Вэстфалія (Нямеччына) 103
- Савецкі Саюз [СССР] 208, 259–261, 266, 269, 271, 309, 325, 326, 330, 335
 Савічы 200, 343
 Садавічы 171
 Сакольскі пав. 320
 Салаўкі 172
 Самара 320
 Санкт–Пецяярбург [Пецяярбург, Петраград, Ленінград] 260, 314, 328, 334, 345, 347
 Сарапул 307
 Саратаў 309
 Свядлоўск (Екацярынбург) 318
 Северо–Западный край гл. Паўночна–Заходні край
 Сейлавічы 98
 Семежава [Семяжова] 48, 62–64, 68, 69, 71–78, 80, 88, 94, 99, 108, 148–151, 156, 158, 165, 171, 172, 178, 181, 184, 188, 189, 192, 196, 202, 203, 208, 209, 227, 229–231, 233–236, 238, 253, 278, 280, 303, 322, 325
 Серагі [Сярагі] 26, 91
 Серая Града [Серая Грета] 92
 Сібір 125, 171, 332, 336, 339
 Сінкевічы [Сенкевичи] 81, 99
 Сіняўка 69, 72, 77, 172, 180, 197
 Сітніца 99
 Скідзель 345
 Скрыгалаў 98
 Слабада–Кучынка 340
 Слонім 182, 209, 244, 344, 345
 Слонімскі пав. 349
- Слонімшчына 177, 343
 Слуцк [Слуцк] 13–17, 19–22, 24, 25, 27–32, 34, 37, 39, 55–58, 61, 65, 67, 70–73, 76, 77, 80, 83, 90, 91, 101, 123, 131, 144, 146, 148, 153, 154, 159, 164, 166–172, 178, 180–182, 184, 185, 187, 188, 191, 193–198, 202, 205–207, 211–213, 216, 218, 220, 222, 225–228, 230, 232, 236, 243, 247, 248, 253, 263, 269, 281–285, 290, 300–302, 306, 310, 311, 313–315, 317–319, 327, 330, 331, 334
 Слуцкая акр. 312, 315
 Слуцкая вол. 89, 150, 305
 Слуцкі пав. 5–8, 10–12, 14, 16–21, 65, 88, 89, 91, 93, 96, 101, 103–105, 107, 123, 131, 133, 134, 136, 140, 142, 143, 151, 163, 190, 193, 205–209, 258, 259, 263, 299–301, 303, 304, 306–310, 312, 314, 316, 317, 319, 321–323, 327, 328, 331, 332, 334, 340, 342
 Слуцкі р–н 259, 261, 277, 332
 Слуц, р. 98, 281
 Слуцшына 5, 6, 67, 89, 142, 154, 159, 160, 163, 165, 168–170, 180, 184, 185, 187, 188, 191, 212–221, 223–230, 237, 238, 242, 243, 249–252, 259, 263, 264, 269, 299–306, 308–311, 315, 317, 321, 323, 326, 327, 331, 332, 334, 335, 341
 Смаленск 299, 303, 306, 319, 320, 324
 Смаленская губ. 236, 301, 316
 Смалічы 89
 Солан 92
 Старобін 65, 147, 189, 196, 322
 Старобінская вол. 170
 Старчыцы 98
 Старына 68, 89
 Старыца 21, 143, 195, 204, 308, 309, 312, 314, 316, 335, 340
 Старыя Дарогі 171
 Старыя Макраны 77, 80, 89
 Стоўпцы 335
 Страхіні 69
 Сувалкі 260
 Сухарэчнікі 278
 Сухаўшчына 303
 Сухмяні 325

- Сынкоўцы 321
Сычы 26
Свянцянскі пав. 323, 334
Свярдлоўск 283
Сьлівы 89
Сьмерць, р. 98
Сьмілавічы 98
Сэрэт 176
Сякерычы 197
Сярэднікі 180, 277
Сярэдняя Літва [Litwa Środkowa] 50,
52, 323, 324, 333, 334, 338, 340
- Таганрог 177
Талін 345
Таліца 21
Таржок 176, 343
Татуры 21
Трайчаны 315
Траянаўка 342
Трокскі пав. 323, 334
Тураў 98, 133, 184, 185
Туркестан 306
Гутараўшчына 98
- Удмуртыя 307
Ужыца (Урэчча) 55
Узнога 70, 89
Украіна (Савецкая Украіна) 189,
195, 214, 225, 311, 330, 336, 347, 348
Ульянавічы 346
Урведзь 69, 89, 204
Урэчча 55, 93, 196
Уфа 336
Ухтапечлаг (Комі) 335
- Фінляндыя 52, 316, 330
Францыя 52, 327, 332, 346
- Хатоўнае 307
Халопеніцкая вол. 342
Харкаў 348
Хожын 81
Хойнікі 26
Холмская губ. 108
Хорастава [Корастава] 94, 98
- Цапра 178
Цараўская вол. 8, 21, 89, 170, 196,
310, 321
Целяхоўцы 123
Цецераўка 306
Цімкавічы 58, 60, 73, 76, 124, 125,
170, 178, 189, 195, 264
Цімкавіцкая вол. 170, 309, 342
Цэлявічы 101
- Чапліцкая вол. 89, 101, 102, 170
Чарнагубава 58, 197
Чувашская АССР 315
Чудзін 81
Чучавічы 98
Чыжэвічы 26, 98
Чыкага 330, 337
Чырвоная [Красная] Воля 98
Чырвона-Слабадзкая вол. 303
Чэрніца, 98
Чэрыкаў 98
Чэха-Славаччына (Чэхаславакія)
256, 259-261, 293, 306, 335, 336, 337,
338, 346, 349
Чэхія 349
- Шацк 123
Шацкая вол. 150
Шклоў 98
Шчара, р. 195, 196
Шчэцін 332
Шэпілавічы 98
- Эстонія 52, 338
- Юшковічы 70
- Языль 92
Янавічы 197
Яранск 315
Яраслаўль 308, 342
Яскавічы 65, 98
Ясмовічы 65
Ячава 26, 72, 101, 150, 191, 236, 259,
261, 305
Ячанка 314

СЬПІС СКАРОТАЎ

- ААН — Архіў Актаў Новых у Варшаве
АБСА — Аб'яднаньне беларускіх студэнцкіх арганізацыяў заганіцай і Заходняй Беларусі
адв. — адварот архіўнага аркуша
Апубл. — апублікавана
акр. — акруга
арк. — аркуш (архіўны)
Аўтадор — Таварыства дапамогі разьвіцьцю аўтамабілізма і паляпшэньню дарог
аўтэнт. — аўтэнык
БАН — Беларуская акадэмія навук
БВК — Беларуская вайсковая камісія
БДАМліМ — Беларускі дзяржаўны архіў-музэй літаратуры і мастацтва
БДУ — Беларускі дзяржаўны ўнівэрсытэт
Белдзяржтранс — Беларускі дзяржаўны трэст аўтамабільна-гужавой, складзкой і транспартна-экспэдыцыйнай справы
Белсельпрамсаюз — Беларускі цэнтральны саюз сельскагаспадарчых і прамысловых таварыстваў
Белсельсаюз — Беларускі Цэнтральны саюз сельскагаспадарчых і крэдытных таварыстваў
БНР — Беларуская Народная Рэспубліка
БНЦ — Беларускі Нацыянальны Цэнтар
БПСР — Беларуская партыя сацыялістаў-рэвалюцыянераў
БСГ — Беларуская сацыялістычная грамада
БСДП — Беларуская сацыял-дэмакратычная партыя
БПСФ — Беларуская партыя сацыялістаў-фэдэралістаў
БСРГ — Беларуская сялянска-рабочніцкая грамада
БСС — Беларускі сялянскі саюз
БССР — Беларуская Сацыялістычная Савецкая Рэспубліка
БХД — Беларуская хрысьціянская дэмакратыя
БШРМ — Беларуская школьная рада Меншчыны.
ВКЛ — Вялікае княства Літоўскае
Военком — ваенны кіраўнік камісарыяту (губэрнскага, павятовага) вол. — воласьць
Волеоноотдел — ваенны аддзел пры валасным выканаўчым камітэце
Волисполком — валасны выканаўчы камітэт
Волревком — валасны ваенна-рэвалюцыйны камітэт
воп. — вопіс (архіўнага фонду).
ГПУ — Государственное политическое управление
губ. — губэрня
Губрозрыск — губэрнскі аддзел крымінальнага вышуку

- ДАМВ — Дзяржаўны архіў Менскай вобласьці
друк. — друкаваны
Запфронт — Заходні фронт чырвонае арміі
Їнбелкульт — Їнстытут беларускай культуры
Комдэз, Комдэзертир — камітэт па барацьбе з дэзэрцірствам
Комтруда — камітэт па працы
комячейка — камуністычная ячэйка, арганізацыйная структура Камуністычнае партыі бальшавікоў
КП(б)Б — Камуністычная партыя (бальшавікоў) Беларусі
КСМБ — Камуністычны саюз моладзі Беларусі
маш. — машынапісны
НАРБ — Нацыянальны архіў Рэспублікі Беларусь
Наркомвнудел — Народны камісарыят унутраных справаў
Наркомвоен — Народны камісарыят ваенных справаў
Наробраз — аддзел народнае адукацыі
НКВД — Народны камісарыят унутраных справаў
Начглавмилиции — Начальнік галоўнага ўпраўленьня міліцыі
ОГПУ — Объединенное государственное политическое управление пав. — павет
Предчека — старшыня надзвычайнае камісіі („чрэзвычайкі“)
ППС — Польская партыя сацыялістычная
ПРУВСК — Польска-расейска-ўкраінская пагадзальная камісія.
Райкомпрод — раённая камісія па харчаваньні
Ревком — рэвалюцыйны (ваенна-рэвалюцыйны) камітэт
РВС — рэвалюцыйны ваенны савет у чырвонай арміі
Ревсовет — рэвалюцыйны савет
РКП(б) — Расейская камуністычная партыя (бальшавікоў)
РСДРП — Расейская сацыял-дэмакратычная рабочая партыя
РСФСР — Расейская Савецкая Сацыялістычная Фэдэратыўная Рэспубліка
рук. — рукапісны
спр. — справа (архіўная)
СВБ — Саюз Вызваленьня Беларусі
Совнархоз — Савет народнай гаспадаркі
ССРБ — Сацыялістычная Савецкая Рэспубліка Беларусь
ф. — фонд (архіўны)
ЦБШР — Цэнтральная Беларуская школьная рада
ЦВК — Цэнтральны Выканаўчы Камітэт
Центропечать — аддзел па друку пры ваенна-рэвалюцыйным камітэце
ЦК — Цэнтральны камітэт
Цэнтрабелсаюз — Беларускі цэнтральны саюз спажывецкіх таварыстваў
ЧБНК — Часовы Беларускі нацыянальны камітэт
ЧК — Надзвычайная камісія („чрэзвычайка“)
ЧекаБел — Надзвычайная камісія ССРБ

ЗЬМЕСТ

Прадмова	5
Хроніка падзеяў	
Допіс са Слуцчыны ў менскую газэту «Звон»	10
Ліст часовага рэвідэнта Беларускае школьнае рады Меншчыны па Слуцкім павеце Юркі Лістапада да Сымона Рак-Міхайлоўскага	11
З артыкулу Янкі Купалы «Моладзь ідзе»	14
«Статут Слуцкага беларускага культурна-прасьветнага гуртка „Папараць-Кветка“»	15
Часовы статут Беларускага нацыянальнага камітэту Слуцчыны	17
Лісты рэвідэнта ЧБНК па Слуцкім павеце Андрэя Бараноўскага ў Менск ...	18
Ліст часовага рэвідэнта Беларускае школьнае рады Меншчыны Антана Абрамовіча да Аркадзя Смоліча	23
З рэпартажу Ўладзіслава Галубка пра ягоную паездку ў Слуцк	24
Зварот беларускіх нацыянальных дзеячоў Слуцчыны да дэмакратычнай грамадзкасьці ўсяго сьвету	26
Выпісы з асобных пратаколаў Белнацкаму Слуцчыны	27
Зь ліста кіраўніка Слуцкіх настаўніцкіх курсаў беларусазнаўства Янкі Станкевіча да кіраўніцтва Цэнтральнае Беларускае школьнае рады ...	30
Зварот беларускіх настаўнікаў Слуцчыны ў Цэнтральную Беларускаю школьную раду	33
Дачыненні Белнацкаму Слуцчыны з ЧБНК у Менску	34
Рэпартажы са Слуцчыны карэспандэнтаў менскае газэты «Беларусь»	37
З пратаколаў паседжаньняў партыйна-арганізацыйнае тройкі Слуцкага павятовага камітэту РКП(б)	40
Падзеі на Случчыне паводле менскіх савецкіх газэтаў	43
Ліст падпаручніка Беларускае вайсковае камісіі Макара Касьцэвіча да капітана Францішка Кушала	44
Выпіс з пратаколу зьезду Слуцчыны	46

Ухвала Беларускага зьезду Случчыны. 14 лістапада 1920 г.	47
Пратэст Беларускае рады Случчыны да ўраду Савецкае Расеі	47
Дэкларацыя Беларускае рады Случчыны	48
«Случцкая акцыя». Плян-канспект нарады беларускіх нацыянальных прадстаўнікоў з польскімі «крэсавымі» дзеячамі па абмеркаваньні сумесных дзеянняў супраць большавікоў	50
Адозва Беларускае вайсковае рады Случчыны да чырвонаармейцаў	52
Хроніка случкіх падзеяў паводле гарадзенскае газэты «Беларускае Слова»	53
Случкія падзеі ў інтэрпрэтацыі большавіцкіх газэтаў	67
Вытрымкі з камунікатаў штабу 1-е Случкае брыгады Войскаў БНР	68
З апэратыўных данясеньняў 16-е савецкае арміі пра ваеннае становішча на Случчыне	70
Інфармацыя пра паштовыя маркі случкіх паўстанцаў	83
З пратаколу сумеснага пасяджэньня Случкага павятовага камітэту КП(б)Б, ваеннага камісарыяту і кіраўніцтва ЧК Случкага павету, ваенкамаў 22-е ды 24-е вайсковых брыгадаў	84
З канфідэнцыяльных звадак Палітбюро случкай ЧК у Случкі павятовы камітэт КП(б)Б пра чыннасьць случкіх паўстанцаў ...	85
Са справаздачы №1 пра дзейнасьць Случкага павятовага рэўкаму з 1 па 15 сьнежня 1920 г.	94
Зацемкі з газэты «Звезда»	96
Ваенныя падзеі на Случчыне паводле «Історико-стратегического очерка 16 армии»	98
Зьвесткі пра Случкі фронт БНР зь віленскае газэты «Наша Думка»	100
Справаздача загадчыка Случкага Палітбюро кіраўніцтву ЧК ССРБ	101
Паведамленьні Беларускага прэс-бюро ў Коўне	102
Выпіс з пратаколу пленарнага пасяджэньня Беларускае рады Случчыны ...	104
Рэха Случкага збройнага чыну паводле газэты «Наша Думка»	105
Вытрымкі з асобных загадаў па кампаніі інтэрнаваных абозу 1-е Случкае брыгады Войскаў БНР у Дарагускім лягеры	111
Пайменныя сьпісы жаўнераў ды афіцэраў 1-е Случкае брыгады, інтэрнаваных у Дарагускім лягеры	115
Сытуацыя на Случчыне пры большавіках у першы год пасля ліквідацыі збройнага чыну	123
Паведамленьні са Случчыны ў газэце «Савецкая Беларусь»	131
Случкае паўстаньне ў пратаколах ды рэзалюцыях Першае агульнанацыянальнае палітычнае канфэрэнцыі ў Празе-Чэскай	132
Даклад Рыгора Злоцкага Канстанціну Езавітаву „Паўстанчэскі рух на Беларусі“	138
Сьвяткаваньне першых угодкаў Случкага збройнага чыну ў Вільні	140

Галасы ўдзельнікаў Слуцкага збройнага чыну

Юрка Лістапад. Узьбіліся на свой шлях	142
Сяргей Бусел. Слуцкае паўстаньне. Успаміны	153
Васіль Русак. Думкі аб Слуцкім паўстаньні	160
Голас былога старшыні зьезду Слуцчыны аб Слуцкім паўстаньні	161
Ліст Васіля Русака Канстанціну Езавітаву	163
Капітан Сокал–Кутылоўскі. Мае ўспаміны аб Слуцкім збройным змаганьні з бальшавікамі ў 1920 годзе	166
Тодар Данілюк. Мае ўспаміны аб службе ў беларускіх вайсковых фармацыях і ўдзеле ў беларускім збройным змаганьні 1917—1921 гг. ...	175
А. Бочко. Успаміны аб Слуцкім паўстаньні	180
Лявон Рыдлеўскі. Гэтак было... (Успаміны слускага паўстанца)	184
А. Кабычкін. Слуцкае паўстаньне. (З успамінаў удзельніка)	187
Словы–успаміны А. Кабычкіна пра Слуцкае паўстаньне, выказаныя ў Мюнхене падчас сьвяткаваньня тамтэйшым беларускім эмігранцкім асяродкам 35–х угодкаў збройнага чыну	191
Юрка Харытончык. З успамінаў слускага паўстанца	193

Сьведчаньні з–за кратаў

Юрка Лістапад. Інфармацыя пра Слуцкія падзеі 1920 г.	200
Слуцкія падзеі 1920 г. у сьледчых паказаньнях Паўла Жаўрыда па справе «Саюза Вызваленьня Беларусі»	205
Уладзімер Пракулевіч. Слуцкае паўстаньне. Паводле сьледчых паказаньняў па справе «Саюза Вызваленьня Беларусі»	211
Сьледчыя паказаньні Язэпа Лагіновіча (Корчыка)	253
Дакумэнты са сьледчай справы Васіля Русака	258
Дакумэнты са сьледчай справы Антона Сокал–Кутылоўскага	265

Дадатак

Песьні случчакоў–паўстанцаў	272
Уніформа жаўнераў і афіцэраў 1–е Слуцкае брыгады стральцоў Войскаў БНР (<i>В. Астрога</i>)	278
Карта Слуцчыны падчас антыбальшавіцкага збройнага чыну	279
Ілюстрацыі	280
Заўвагі і камэнтары	299
Пайменны паказальнік	350
Геаграфічны паказальнік	362
Сьпіс скарачэньняў	369

БІБЛІЯТЭКА
БЕЛАРУСКАГА ГІСТАРЫЧНАГА АГЛЯДУ

Выйшлі з друку

Франц Кушалъ. Спробы стварэння Беларускага войска. Менск, 1999. 166 с.

Сымон Кандыбовіч. Разгром нацыянальнага руху ў Беларусі. Мінск, 2000. 160 с.

Алесь Белы. Хроніка «Белай Русі». Нарыс гісторыі адной геаграфічнай назвы. Мінск, 2000. 238 с.

Людміла Хмяльніцкая. Гісторык з Віцебска (жыццяпіс Аляксея Сапунова). Мінск, 2001. 256 с.

Лявон Юрзвіч. Вырваныя бачыны: да гісторыі Саюзу Беларускай Моладзі. Мінск, 2001. 214 с.

Рыхтуюцца да друку

Юліуш Бардах. Штудыі з гісторыі Вялікага Княства Літоўскага (14 друк. арк.)

Фрыда Гурзвіч. Старажытны Наваградак (замак і горад). Пераклад і навук. рэд. М. Нікалаева (15 арк.)

Андрэй Радаман, Віталь Галубовіч. Ваяводскія і павятовыя ўраднікі Вялікага Княства Літоўскага ў другой палове XVI— першай палове XVII ст. (Спісы) (10 арк.)

Генадзь Сагановіч. Нямецкі ордэн у беларускай гісторыі XIII—XVI ст. (10 арк.)

Алесь Смалянчук. Раман Скірмунт: шлях да Беларусі (6 арк.)

«Спісок актывных удзельнікаў беларускага нацыяналістычнага руху». Архіўна-следчая справа НКВД, 1934 г. (5 арк.)

Вітаўт Тумаш. Выбраныя працы (10 арк.)

Навукова–папулярнае выданьне

**Слуцкі збройны чын 1920 г.
у дакумэнтах і ўспамінах**

Тэхнічны рэдактар: *Віктар Аўтушка.*
Кампутарны набор: *Ірэна Сватко, Аліна Фегарэнка.*
Карэктар: *Аляксандра Макавік.*

Падпісана ў друк з арыгінала–макета 15.04.2001. Фармат 62×84 ¹/₁₆.
Папера афсетная. Гарнітура „Балтыка“. Афсетны друк.
Ум.–друк. арк. 13,02. Наклад 500. Заказ 286.

Падатковая льгота — Агульнадзяржаўны класіфікатар Рэспублікі Беларусь
АКРБ 007–98, ч.1; 22.11.20.400

Выдавецтва „Энцыклапедыкс“.
Ліцэнзія ЛВ №395 ад 02.08.1999.
220100 Мінск, вул.Кульман, 28–163.
Надрукавана з гатовых пазітываў заказчыка
ў друкарні УП „Ходр“ ГА БелТІЗ, вул. Вызвалення, 9, Мінск, 220013.
Ліцэнзія ЛП №91 ад 15 жніўня 2000 г.

ISBN 985-6599-25-3

9 789856 599258 >

СЛУЦКІ ЗБРОЙНЫ ЧЫІН 1920 Г. У ДАКУМЭНТАХ І УСІПАМІНІХ